ספר

שאול בחיר ה'

ספר

שאול בחיר ה'

תולדות וזכרונות ימי חייו של רבנו הגאון הקדוש
עטרת תפארת ישראל

מרן רבי **שאול בראך** זצ"ל זי"ע

שהי' אב"ד דקה"י קאשוי קראלי ומאגנדארף

בעל המחבר ספר „משמרת אלעזר" ועוד ספרים

עם

דברי ימי קאשוי

זכרונות חיי קהלת קאשוי

נערך סודר ויוצא לאור על־ידי

ישראל הלוי ארליך בן א"מ ר' שמעון הי"ד

נתניה, קרית־צאנז

התשל"ו לפ"ג

Digitized by Project Zikaron
Touro University NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

הספר ניתן להשיג :

אצל אברהם יצחק ברודי

רח' ישעי' 24, ירושלים

נתניה ת.ד. 2089

©

כל הזכויות שמורות למחבר

Printed in E. Israel

דפוס „והר" לוינסקי 111 ת"א, טל. 32462

מפרסמין עושי מצוה

ה״ה ידידנו וחברנו מנוער נעים ונחמד העסקן הדגול

ידיו רב לו בהחזקת מוסדות התורה והחסד בכל נימי

נפשו רצונו ומאודו

תלמיד מובהק וחביב של רבנו „שאול בחיר ה׳ ״

מוה״ר **אפרים ווייס** נ״י

קאשוי — ארצות הברית

בנו של ידידנו המהולל הרבני החסיד

מוה״ר **משה ווייס** הי״ד,

שהי׳ תלמיד מובהק וחביב של רבנו „שאול בחיר ה׳ ״

שסייע בממונו ובמאודו והוזיל זהב מכיסו עבור הדפסת

הספר והוצאתו לאור בהידור רב.

ישא ברכה מאת ה׳ עם נוות ביתו הכבודה

מנב״ת ויוצאי חלציהם היקרים הי״ו

התוכן:

פרק ראשון, ימי הנעורים, עמוד א.

תולדותיהם של צדיקים — הני נשי במאי זכיין — שערי לימוד — במעלליו יתנכר נער — הוה גולה למקום תורה — שרי האלף — כך היא דרכה של תורה — כל הימים הוא שאול לה׳ — מרבה חכמה — מעין המתגבר — פרק האיש מקדש — חכמת נשים בנתה ביתה — בצל חסידים.

פרק שני, באהלי צדיקים, עמוד כ״א.

בקרב קדושים — באהלי סיגעט — המשך השושלת — הצלה פלאית — דור שלישי ורביעי בסיגעט — בהיכל שלמה — העשיר יענה עזות — בחצרות בעלזא — חכם עדיף מנביא — המשך השושלת — דור שלישי בבעלזא — בבית צאנז — כוחו של ניגון — טוב שכן קרוב — קשר צדיקים נאה להם ולעולם — חיישינן לגומלין... — רוח הקודש כיצד — ידידות הרה״ק מבייטש.

פרק שלישי, ספרים על פי א״ב, עמוד נ״ג.

„אבות על בנים״ — „בהית הבקר״ — „גבעת שאול״ — „דבר המלוכה״ — „הבה תמים״ — „וישאל שאול״ — „ויבן שאול״ — „זמן שמחתנו״ — „חלק לעולם הבא״ — „טוב דברך״ — „יודעי בינה״ — „כהיום תמצאון״ — „ליבא בעי״ — „משמרת אלעזר״ — „נבל יין״ — „ספר הישר״ — „עדי זהב״ — „פך השמן״ — „צנצנת אחת״ — „קודש ישראל״ — „רבע שקל״ — „שאול שאל״ — „תורה אחת״ — אוצר כלי חמדה.

פרק רביעי, רב בשלש קהלות, עמוד צ״ה.

שנא את הרבנות — משמיא מוקמי לי׳ — נהג נשיאותו ברמה — לימד דעת את העם איזן חקר ותקן — תיקון גדול עשה שם — גחלתן של חכמים — מדת הסתפקות כיצד — נסיעתו לארץ הקודש — משיב כהלכה — ואת עפרה יחוננו — במחיצת גאוני ירושלים — לא כיסה על מעשי רשעים — בלע פלג לשונם — גדולת לשון הקודש — עת כנוס ועת לרחוק — פגישה עם האדמו״ר מגור — ויהי בנסוע — חסד נעורים — ידידות עם הרבי

מביקסאד — פזר נתן לאביונים — חסד עם המתים והחיים — הרפתקאות דעדו עלי׳ — היחתה איש בגחלים — גזירת הצבא במלחמת העולם — לפני מלכים יתייצב — הכה שאול את נציב הפלשתים — שכינה מדברת מתוך גרונו — ואחשוך אותך מחטוא — החלטה נחושה — מקומך אל תנח — את בניו לא ידע — ויחר לשאול מאד וירע בעיניו — וימליכו שם את שאול לפני ה׳ — חובק זרועות עולם — חדש אסור מן התורה — החודש הזה לכם — והי׳ מספר בני ישראל — מקרה, לא טהור — על דרך הלימוד המקובל — אשרי ילדותנו שלא ביישה זקנתנו — מרבה ישיבה — יש סדר למשנה — קנאות, בלתי לה׳ לבדו — כתר שם טוב — ורווח לשאול וטוב לו — האיש אשר אבחר בו, יפרח — מעלת הצדיקים — מן ההר אל העם — אל תירא מפניהם כי אתך אני — ויראו ממך.

פרק חמישי, **הליכות מלכי בקודש** [מנהגים], עמוד קפ״ב.

נוסח התפלה — תפלה בזמנה — זמן זמניהם — נקיות מביאה לידי טהרה — שומר אמונים — רחמים ותחנונים לפני המקום — שערי דמעות — זה השולחן אשר לפני ה׳ — כד עיל שבתא — במוצאי יום מנוחה — סדר הדרשות — ריש שתא, סימנא מילתא — הס קטיגור — עשרת הימים — גילו ברעדה — סוכת שלום — וסביביו נשערה מאד — אורה ושמחה — לא ישבתי בסוד משחקים — ט״ו בשבט, סיום הש״ס — ששון ויקר — ימי תשועה בישראל — אור עולם — שערי ציון — החכם צהלתו בפניו — ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה — פזר נתן לאביונים — הביא את המעשר בית ה׳ — עשר אעשרנו — המקיים את התורה מעוני סופה לקיימה מעושר — ביומו תתן שכרו — ונודע בגוים זרעם, כל רואיהם יכירום — קודש ישראל — והודעת להם את הדרך ילכו בה — הנהג בהם מנהג דרך ארץ.

פרק שישי, **אשכבתא דרבי**, עמוד רנ״ו.

בשורות איוב — מי יעמוד לפניך מאז אפף — וחישב עם קונהו — כיסופין לארצנו הקדושה — האנח בשברון מתניים אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים — שבע יפול צדיק וקם — כי לא ידע האדם את עתו — הנך רואה בעיניך ושמה לא תעבור — על ערש דוי — בעת הכביד חליו — וישא שאול קולו ויבך — והי׳ הנשאר לפליטה — ותכבד המלחמה על שאול — חתימת התורה — הקב״ה ממלא שנותיהם של צדיקים — ויאמר שאול צר לי מאד — נר אלקים טרם יכבה ושאול שוכב בהיכלו — עת ספוד ועת רקוד — „למען אשר יצוה״... לפני ה׳ תטהרו — ויהי בנסוע הארון —

מקום שבעלי תשובה עומדין — עדה המצבה — ...״את בניו ואת ביתו אחריו״.

פרק שביעי, זרע ברך ה', עמוד רפ״ז.

רבי נפתלי צבי הי״ד, הבכור — בורח מן השררה — לקבלינהו בשמחה — בנו רבי אלעזר הי״ד — בנו רבי שמואל הי״ד — בתו הרבנית שינדל הי״ד — אשרי מי שחתמו ימיו מהרה — בתו הרבנית אסתר הי״ד — וי אבדה נפש — בתו הרבנית חוה פרומט הי״ד — בתו הרבנית שרה הי״ד — בתו הרבנית חנה פיגא הי״ד.

הקדמה

י'תענגו **ה**'תלמידים **ו**'ישישו **ה**'ידידים **י**'עלזו **ה**'חסידים **ו**'גדולי **ה**'לומדים **י**'אירו **ה**'דברים **ו**'יתקבלו **ה**'סיפורים, הנאמרים ונדפסים בספרנו **„שאול בחיר ה' "**, תולדות וזכרונות ימי חייו של האדם הגדול בענקים, רבנו הגאון והקדוש, עטרת תפארת ישראל, מרנא ורבנא רבי **שאול בראך** זצ"ל זי"ע האב"ד דקהל יראים קאשוי יצ"ו, שהננו נותנים לפניכם היום ברכה.

לא דבר קל הי' לנו, התלמידים המעטים שנשארנו, לקרבה אל המלאכה, לכתוב ולהדפיס ספר זכרון, דברי ימי חיי רבנו־אבינו האהוב והבלתי נשכח מאתנו עד עולם. שבעתיים קשה הי' עצם הרעיון והמחשבה לכתוב ולהדפיס ספר כגון זה. תלמידי רבנו של כל חמשים השנים בהם ניהל ישיבה וגידל תלמידים לאלפיהם, לא התרגלו ולא חונכו אצל רבם לפעולות ואירועים ועסקנות עניפה וכיו"ב, שיש בהם להרחיב את הדיבור, למשוך בעט סופרים ולמלא את היריעה מגדיש ועד קמה. במשך כל שנות כהונתו כרב וראש ישיבה, לא ידענו ולא הכרנו התארגנות של ועד או חבורת תלמידים, לא התקיימו אף פעם התועדויות ואסיפות תלמידים, כפי שהי' נהוג אז ברוב הישיבות בתפוצות הגולה ונהוג גם כיום בעולם הישיבות. לא היו שום פעולות ומסיבות בלעדי השיעורים תמידין כסדרן שנשמעו מפי רבנו זי"ע לפני תלמידיו בחורי הישיבה בבית מדרשו, הבחינות של כל השיעורים שנלמדו, והתפלות בצוותא עם כל התלמידים בבית מדרשו. נוסף על זה ידענו רק מסיבות של מצוה אצל רבנו זי"ע בשבתות וימים טובים, חגים ומועדים, ימי חנוכה ופורים ולא יותר מזה. ניסו אמנם לפעמים בניו של רבנו וגם מקורבים מתלמי־דיו, לרמז לו את נחיצות ותועלת ארגון התלמידים, אולם דבריהם לא פעלו רושם ולא נתקבלו על דעת רבנו. ומכאן יסיק הקורא הנכבד עד כמה כבדה עלינו ענין הכתיבה הצריכה להצטמצם במסגרת ד' אמות של קדושתו ופרישותו של רבנו זי"ע, ומי יבא אחר המלך אל החצר הפנימית, ולא ירא מבא בכתובים פן יחטיא המטרה.

זאת ולא זאת בלבד, ונוסף על קושי הכתיבה גם הסיבה, שרבנו ז״ע עלה לגנזי מרומים בעיצומה של מלחמת העולם השני׳ה, בשנת **ת״ש** כוחנו. ועד חמש שנים אחרי הסתלקותו טולטלנו טלטלת גבר בשנות המלחמה האיומה, ורק עם תום המלחמה חזרנו הנשארים המעטים לביתנו, ואולם גם זאת הפעם רק מעט עמדנו, כי לקחנו אדום וכמעט אבדנו ונאלצנו לברוח מפני חמת המציק, לגיונותיו מצפון תפתח הרעה להכרית עולל ויונק ח״ו.

ואולם ברוך ה׳ אלקי ישראל, אף כי הרבה יסור יסרוני, ממש טבעתי בים של בוז ורוק, זדים הליצוני עד מאד, מוחי ולבי שותקו מרעב ומעוני, ממהומה וממהלומה, ממראה עיני אשר רעה ראיתי — החייני וקיימני והגיעני אל ארצנו הקדושה, וברוך המקום שהי׳ בעזרי לבנות ביתי ברוח ישראל סבא וקדישא. אמרתי מה אשיב לה׳ כל תגמולוהי עלי, אשנס מתני ואגש אל מלאכה קשה ואחראית זו, לחקוק בעט על ספר מתהלותיו ופעולותיו הנשגבים ונהדרים של מרנן ורבנן האי גאון וקדוש רבנו ז״ע. ואעשה גם חסד ואמת עם אנשי השם אשר נשמתם בגנזי מרומים, שנהרגו ונשחטו נחנקו ונשרפו על קידוש השי״ת למען ספר תהלת ה׳ בכל הארץ, ולמען ידע דור אחרון בנים יולדו מעט מזעיר מתולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, ומהדר זיוו ותפארתו של הרב הדומה למלאך ה׳ צב׳אות.

בגזירת עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות נשארו מתי מספר מתלמידי רבנו ז״ע. ואני כמעט מילדותי עד גדלותי תחת צלו של רבנו סוככתי, את נפשו הכרתי ודרכיו למדתי ולאורו הלכתי, וזכיתי לראות את השמש הגדול בגבורתו ולהתחמם לנוגה ברק יפעתו, ומעל שולחנו הטהור המלא דשן ממגד השמים כמעט יום ויום זכיתי ללקוט אורות מסגולת התורה, מתובלים במעדני חכמה, בנועם המעלות וביקרת המדות, והם המשמחים את הלב ומרחיבים את הנפש. ופרי השגחתו עלי המיוחדת בזכות אבי מורי הי״ד, נתן חומר וכח רב לנפשי ולקניני רוחי בעתיד. והוא אשר נתן לי כח וחיל עוז וחשק ורצון להשאר בחיים, ויהיו לי בהמשך ימי חיי כאזור לגוף וכחותם על לב. וגם אני מצדי בכל תומת נפשי ובכל זוהר רגשי קודש חשתי אליו, וכמו נפשי כולה הי׳ה מסורה לו, ובצל קורתו הייתי משמש נפתולי אלקים נפתלתי, כי הייתי מסתופף בצלו תחת כנפיו, ממש לא זזה ידי מתוך ידו הטהורה. ובכל

עידן ועידן שמתי עיוני והשקפתי והצצתי מן החרכים, וחקרתי לתור ולהבין דרכיו בכל אתר ואתר, כי תורה היא וללמוד אני צריך, והאויר סביביו הי׳ה מקודש ומטוהר. לא הי׳ה ערום גם מחכמה אנושית, והכיר בטיב העולם השפל הלזו והנהגתו וחלופי זמניו ודורותיו.

ברוך ה׳ אלקי ישראל שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת, וצדיקי יסוד עולם נטע בתוכנו, ה״ה גאוני ישראל ארזי הלבנון אדירי התורה, אשר שתלם הקב״ה בכל דור ודור, להודיע ולפרסם תורתו בעולם, ויסדו ישיבות להגדיל תורה ולהאדירה, והתאמצו והשתדלו להרים דגל התורה על כל חכמות שבעולם, ונטרו הכרמים כרם ה׳ צב׳ ישראל, וגדרו גדר כי עמדו בפרץ נגד מורדי אור תורתנו הקדושה שנתנה לאבותנו הקדושים בהר סיני. אשרנו מה טוב חלקנו ומה נעים גורלנו, שזכינו להסתופף בצלו ולהתאבק בעפר רגליו הקדושים והטהורים של רבנו הקדוש צדיק יסוד עולם רבנו שאול בחיר ה׳, זי״ע זצוק״ל.

ועתה, אחרי שכבר זכיתי בעזהי״ת לברך על המוגמר וספרנו זה יצא לאור בקרוב, לא אכחד תחת לשוני, אודה ולא אבוש להגיד, שזה עשרות בשנים, מעת שזכיתי לעלות לארצנו הקדושה בעזהי״ת, נסיתי ורציתי כמה וכמה פעמים לכתוב ולסדר תולדות חיי רבנו זי״ע וימי קהלת קאשוי. אולם מאת ה׳ היתה זאת והיא נפלאת בעיני. לא יכלתי אף פעם לרכז זכרוני ומחשבותיי לכתוב כתיבה תמה ושלימה להגיע לשלב גמירא. כל פעם ופעם, אחרי כתיבת כמה דפים נסתמו מעינות זכרוני, לא הייתי מסוגל להמשיך לכתוב והפסקתי. כן זה חזר ונשנה כמה פעמים. עד כי לפני חמש שנים בשנת תשל״א חליתי ל״ע בעונותי הרבים, הובלתי לבית חולים בעיה״ק ירושלים ת״ו ואושפזתי שם שבעה שבועות. כמה שבועות שכבתי על ערש דוי בסכנת נפשות ממש ל״ע. ה׳ הטוב והמטיב החייני והקימני מחליי וחזרתי לאיתני ולביתי. בעת ההיא נזכרתי שוב על הדברים שאמר לי רבנו הגה״ק זי״ע פעם בעת עבדתי אצלו בהעתקת והגהת ספריו. הי׳ זה ביום ח״י אדר ראשון שנת תרצ״ב, ביום זה גמרנו סידור האחרון של ספרו ,,בהית הבקר״ על מתן תורה ויו״ט של שבועות. בתוך הדברים אמר לי בזה״ל: ,,בני, אני הלא הנני כבר זקן ולא אחי׳ עוד הרבה, אבל אתה הנך צעיר לימים ואתה תחי׳ ותאריך ימים, תראה בעוד ששים שנה עד כמה יהי׳ ספר זה חשוב בכל

העולם״. את הדברים האלה הרגשתי וראיתי אותם במשך כל שנות עניי וצרתי בימי מלחמת העולם. על כל גל וגל שעבר עלי נענעתי לו ראשי בידעי והרגישי, שדברי רבנו לא ישובו ריקם והקב״ה יצילני מכל רע. וכן הרגשתי אותם במשך השנים שעברו מאז עם כל ההרפתקאות דעדו עלי, ובשובי בעזהי״ת לפני חמש שנים בריא מבית החולים הרגשתי בחוש קיום דברי רבנו. אז ישיר ישראל, כי אמרתי אל לבי, אולי רמז הוא זה בשבילי, שכבר הגיע הזמן לומר שירה חדשה שטרם נאמרה, ועלי לכתוב ולהפיץ בשער בית רבים את גדלו ותפארתו, הודו והדרו של רבנו הגאון והקדוש זי״ע, בספר כתוב על ידי. כמה חדשים אחרי שחזרתי לאיתני נגשתי למלאכת הכתיבה. וראה זה פלא, חפץ ה׳ בידי הצליח, כתבתי בלי הפרעות ובלי עיכובים את כל הספר, והגעתי ב״ה עד הלום, שספרנו כבר נדפס ועומד לצאת לאור בעזהי״ת בימים הקרובים.

וכבדרך אגב ברצוני להעיר, כי נהגנו בהדפסת הספר וצורתו באופן ובדרך שהיינו למודים בה אצל רבנו זי״ע. כידוע הי׳ רבנו זי״ע כל ימיו חסכוני עד קצה הגבול, בכל סוגי הוצאות שלא היו נחוצים וחיוניים. פרט בנתינת צדקה והידור מצוות מכל הסוגים שם הי׳ מפזר ונותן יותר מכפי יכלתו, וכן בהידור מצוה פזר נתן מממונו משום זה א־לי ואנוהו. אפשר לראות את מדת חסכונותיו של רבנו גם בהדפסת ספריו שהדפיסם עוד בחייו. כל העמודים מודפסים בצפיפות וגליונות צרים, וכל זה כדי לחסוך בהוצאות. הקורא יראה בספרנו זה עד כמה צפופים השורות ומלאים העמודים, שלא כמנהג המדפיסים היום. וזה יזכיר לו את דרכו בקודש של רבנו בספריו שהדפיס בחיים חיותו.

כ״כ ידוע שרבנו אף פעם לא רצה להצטלם והתנגד נמרצות לא להשתמש בתמונות. על כן לא הדפסנו בספרנו זה תמונת דמות הדר זיוו פרט לתמונת בית הכנסת של קהלת קאשוי המופיעה בחלק ,,דברי ימי קאשוי״.

✶

סדרנו וחלקנו את ספרנו לשבעה פרקים, וקראנו להם שמות לכל פרק לפי תוכנו וענינו.

פרק ראשון: „ימי הנעורים" כשמו, כן מבוארים בו, מחצבת משפחת רבנו, שנות נעוריו של היניק וחכים העילוי מנייטרא, תלמידם הגדול של המהר"ם שיק, החתן סופר והקדושת יו"ט, עד אחרי נשואיו והתישבותו בעיר החסידית אויהעל.

פרק שני: „באהלי צדיקים" בו מסופר מהתקשרותיו ודבקותו של רבנו אל רבותיו גאוני וקדושי האדמורי"ם בימיו, אצלם הסתופף משחר נעוריו עד שנותיו האחרונים, ונדבק אליהם כאשר ידבק האזור אל מתני איש בכל נימי לבו ונפשו, וכמים הפנים אל פנים אהבוהו וקרבוהו רבותיו אליהם בקשר של קימא בל ינתק.

פרק שלישי: „ספרים על פי א"ב" אותם חיבר רבנו וקרא להם שמות על פי א"ב. מהם עשר קדושות, ספרים שנדפסו על ידי רבנו בעצמו, וחלק הארי של ספריו בכתב יד קדשו שנאבדו ואינם. בפרק זה סקירה מענינת על כל הספרים, גם אלו שלא נדפסו.

פרק רביעי: „רב בשלוש קהלות" פעילותיו הנשגבות, הציבוריות־הקהלתיות של רבנו, עמידתו האיתנה על המשמר משמרת הקודש בהנהגת שלוש קהלותיו, מאגענדארף, קראלי וקאשוי, בהם כיהן כיובל שנים, ונהלם על מי מנוחות ועל מבועי מעין טהור וקדוש בדרך קהלות ישראל סבא, במסירות נפש, בענוה יתירה ובדרך של ויגבה לבו בדרכי ה'.

פרק חמישי: „הליכות מלכי בקודש" [„מנהגים"]. עם התחלת הכתיבה קראנו שם לפרק זה „מנהגים". אבל לפני הגמר שינינו את שמו וקראנו לו „הליכות מלכי בקודש", כי לא רק מנהגים לבד ראינו בו. מצאנו בו הלכות רבות ונשגבות, אל תקרא הלכות אלא הליכות שונות של מלכי בקודש, מאן מלכי רבנן ומנהגיהון. ומי שיעיין ימצא בפרק זה דרך התנהגותו של רבנו במשך עשרים וארבע שעות של כל ימות השנה, וכל המסתעף מזה.

פרק שישי: „אשכבתא דרבי" על שנותיו האחרונים וימי השיבה, כל ההרפתקאות דעדו עליו. דברים נפלאים ונוראים ששמענו ממנו בעת צרה וצוקה של מלחמת העולם וחורבן עם ישראל עד יומו האחרון עת עלתה נשמתו הטהורה בסערה השמימה ועד זיבולא בתרייתא ואחרי מטתו של רבנו בחיר ה'.

פרק שביעי: „זרע ברך ה' " קיצור תולדותיהם וקורותיהם של זרע קודש, נפשות ביתו, בניו ובנותיו של רבנו הקדוש, הנכדים והנינים, שנהרגו על קדושת שמו יתברך ועלו על המוקד יחד עם רבבות אלפי ישראל הקדושים והטהורים השם ינקום דמם. ויבדלו לחיים טובים וארוכים אלו שנשארו בחיים, יזכו לראות בנועם ה' בהיכלו כבוד אומר כולו.

הוספנו וספחנו לספרנו זה, כחלק נפרד **„דברי ימי קאשוי"**, זכרונות וקורות חיי הקהלה הקדושה קאשוי יצ"ו. קאשוי, עיר ואם בישראל, בה כיהן רבנו זי"ע בשש עשרה שנותיו האחרונים עד שנת ת"ש. בחלק זה ימצא הקורא את דברי ימי קאשוי כהוייתם, מסודרים לפי הזמנים והמאורעות במשך כל שנות קיום הקהלה.

בפרק רב בשלוש קהלות של ספרנו הארכנו וספרנו דברים רבים ומעניינים על הקהלה הקדושה קאשוי. אולם עיקרי סיפורנו על הקהלה בחלק זה הנם דברים השייכים וקשורים למאורעות שהיו בין הרב — רבנו לבין הקהלה. תולדות וקורות ימי הקהלה כשלעצמן טרם נכתבו ונדפסו עד היום. ראוי'ה וראוי'ה קהלה קדושה ומפוארה זו לתאר ולספר את שבחיה הרבים ולהנציח אותם לדורות עולם, בין הקהלות הגדולות והקדושות במדינות החתם סופר והדברי חיים. על כן קנו **„דברי ימי קאשוי"** כאן את מקומם המתאים, משולבים ומסונפים בדברי קורות חיי **„שאול בחיר ה' "**.

✶

וכאן מקום אתי להביע תודתי מקרב לב עמוק לכל אלו שנענו לקריאתי ובקשתי לסייע לי בעבודתי הקדושה, וכתבו או סיפרו לי דברים יקרי ערך הן בדברי תורה והן בעובדות, הנהגות, שיחות וסיפורים של קדוש רבנו זי"ע, דברים שלא היו ידועים לי, או שנשכחו ממני והזכירום לי. בדין הוא שיטלו שכרם, וזכותו הגדול של קדוש רבנו צי"ע

יעמוד להם להתברך מלוא חפניים נחת, ולזכות לראות בגאולה הקרובה בישועת ישראל.

ולמנצח ומזמור לתודה לראש וראשון, ה״ה ידידי וחברי מנוער, מתלמידיו הותיקים והנאהבים של קדוש רבנו זי״ע, סופר מהיר במלאכתו, ידיו רב לו בעבודות קודש של סידור ועריכת ספרים קדומים, איש האשכולות ומורם, הרה״ח מוה״ר **יצחק דוב** נ״י **פעלד** מילידי קאשוי יצ״ו, בלונדון הבירה. יישר כוחך וחילך על עזרתך המרובה והחשובה בכתיבת ההקדמות — הפתיחות לפרקי ספרנו, והיעוץ המועיל בדבר הדפסת ספרנו. זכותו הגדול של רבנו הקדוש זי״ע ילוה אותך ויגן בעדך עד עולם.

ויתברכו אחריו הכהנים החשובים ידידי וחברי מנוער תלמידים ותיקים ונחמדים של קדוש רבנו זי״ע, ה״ה הרה״ח מוה״ר **יצחק אייזיק** נ״י וה״ה הרה״ח מוה״ר **בצלאל יונה** נ״י **רובין**, ילידי קאשוי כעת בארה״ב, בעד החומר הרב והמועיל שקבלתי מכם ושבצתי אותו בספרנו שאול בחיר ה׳. יהי טעמכם ברוך ותתענגו על רוב שלום.

ואתם עמם יחד יתברכו מא׳ המערכה כל העוזרים והמסייעים לי בשלחם לי דברי תורה שיחות ועובדות מרבנו הקדוש זי״ע, כ״א בשמו וכפי מהללו יבורך:

הרב הגאון מוה״ר **רפאל בלום** שליט״א, אב״ד קאשוי — ארה״ב, תלמיד רבנו.

הרב הגאון מוה״ר **יצחק אייזיק איכענשטיין** רב דקיויאשד — ארה״ב, תלמיד רבנו.

הרב הגאון מוה״ר **יהושע דייטש** רב דקטמון ירושלים.

הרב הגאון מוה״ר **אלי׳ שמואל שמרלר** ראש ישיבת צאנז, קרית צאנז.

הרה״ח מו״ה **צבי ווייס** בני־ברק, תלמיד רבנו.

הרה״ח מו״ה **מאיר צבי רוטנברג** פתח־תקוה, תלמיד רבנו.

הרה״ח מו״ה **אברהם אוהלבאום** ארה״ב, תלמיד רבנו.

הרה״ח מו״ה **יצחק בוקסבאום,** בני־ברק, תלמיד רבנו.

הרה״ח מו״ה **נפתלי עהרליך,** ירושלים, תלמיד רבנו.

הרה״ח מו״ה **מרדכי אוהלבאום,** עין־אילה, תלמיד רבנו.

הרה״ח מו״ה **מרדכי יהודא גולדשטיין,** פתח־תקוה, תלמיד רבנו.

הרה״ח מו״ה **אלכסנדר שוויד,** לונדון, תלמיד רבנו.

הרה״ח מו״ה **שלמה זלמן שווייד,** ארה״ב, תלמיד רבנו.

הרה״ח מו״ה **משה ארי׳ רוזמן,** קראלי — ירושלים.

הבחור היניק וחכים **נפתלי צבי בראדי,** י״ם, נכד רבנו זי״ע.

הבחור היניק וחכים **יחיאל ליבסטער,** ירושלים, תלמיד ישיבת צאנז — נתניה.

חתני אהו׳ הרה״ח החבר מוהר״ר **יעקב גליק,** קרית צאנז — נתניה.

ותשואות חן לידי״נ האברך המושלם מחשובי האברכים דכולל קרית צאנז, הסופר ברוך הכשרון הרה״ח **שלמה נויבירט** נ״י, שסייע בהגהת הספר ועריכתו.

ופה מקום אתי להלל ולהודות לידידי וחברי החשובים תלמידי רבנו הקדוש חברי ועד חבורת **„גבעת שאול״** ע״ש רבנו, בארצנו הקדושה, העוסקים באמונה לטובת וחיזוק חברתנו הקדושה, ה״ה הרה״ח מו״ה **משה פונפעדר,** ירושלים, יו״ר החברה. הרה״ח מו״ה **אברהם יצחק בראדי,** ירושלים, נכד רבנו. הרה״ח מו״ה **מנשה לורינצי,** בני־ברק.

הרה״ח מו״ה **צבי אלימלך הלוי קליין,** קרית אתא. הרה״ח מו״ה **אלי׳ כהן,** בני־ברק.

והנני להרים על נס עוד חמשה חברי ועד חבורת ,,גבעת שאול״, תלמידי רבנו, על כי נוסף לפעולותיהם לטובת חבורת ,,גבעת שאול״ כל השנים, עמלו ועזרו לי הרבה במלאכת הסידורים המרובים והנחוצים להדפסת הספר והוצאתו לאור. ה״ה הרה״ח מו״ה **פנחס דייטש,** נתני׳ה. הרה״ח מו״ה **יונה יהודה שווייד,** תל־אביב. הרה״ח מו״ה **חיים יוסף שלאמוביץ,** רמת־גן. הרה״ח מו״ה **משה עהרליך,** רמת־גן. והרה״ח מו״ה **אברהם לילינג,** נתני׳ה. יעמדו כולם על הברכה וזכותו הגדול של רבנו הקדוש יעזור ויושיע ויגן עליהם כל הימים אכי״ר.

יזכר לטוב בגנזי מרומים לפני חי העולמים, הרבני הותיק והחסיד מתלמידיו החשובים והיקרים של רבנו זי״ע, מוה״ר **מרדכי** ז״ל **בורנ־שטיין** מפתח־תקוה, שעזר ויעץ לנו בסידור הדפסת ספרנו, וחיכה בכליון עינים להופעתו. שחל״ח ביום כ״ד בסיון תשל״ה. תנוח נפשו בגן עדן עד אשר יקוצו ישיני עפר.

ובצאתי מבית הספר, אברך את ה׳ שהחייני והגיעני עד הלום לגמור בכי טוב סידור והדפסת ספר ,,שאול בחיר ה׳ ״ תולדות וזכרונות חיי רבנו הקדוש זי״ע. והנני תפלה לא־ל גומר עלי, שיתקבלו הדברים ברצון ובאהדה לפני התלמידים והידידים די בכל אתר ואתר. ויהיו אמרנו בספרנו זה לכבוד לרצון ולנ״ר לרבנו הקדוש לפני אדון כל.

ובטרם אגמור ואסיים אפרוש כפי בתפלה. אנא ה׳ תהיינה אזנך קשובות לקול תחנוני ופרוס נא סוכת שלומך עלי ועל ביתי זו אשתי הצנועה ונדיבת לב מנב״ת מרת **אסתר** תחי׳. חתני מחמד נפשי החו״ב ולן בעומקה של תורה ביראת ה׳ טהורה החבר מוה״ר **יעקב** נ״י **גליק.** זוגתו בתי הצנועה והמשכלת מנב״ת מרת **רבקה פערל** תחי׳. ובניהם נכדנו הנחמדים **שמעון נתן** נ״י. **משה** נ״י. **ואלכסנדר מאיר צבי** נ״י. יזכו ההורים והוריהם לגדלם מתוך נחת דקדושה לתורה, לחופה ולמעשים טובים, אמן נצח סלה ועד. נעשה ונגמר אור ליום כ״ה בתשרי התשל״ו לפ״ג. קרית־צאנז, נתני׳ה יצ״ו.

ישראל בן פערל ובן שמעון עהרליך

שאול בחיר ה'

ימי הנעורים

ר ב נ ו זצ"ל שהי' מפורסם בתורתו וגאונותו כמו בצדקתו וחסידותו, כשהי' עדיין פעוט, כבר נראו ונתגלו בו סימני טהרה וקדושה גם יחד, ורוח א־לקים אשר בקרבו החלה לפעמו, אשר כל רואיו הכירוהו כי זרע ברך הוא. ויתר מריעיו וחביריו הי'ה במעלה על כל בני גילו, כאשר גם במעלליו התנכר הנער, כי לגדולות הוא נוצר. הוריו השתדלו מאד, שיגדל בנם זה הנטע שעשועים לתורה. כמעט ידע קרא אם ואב, למדוהו מאוס ברע ובחור בטוב, הרחיקו ממנו כל תענוגי ילדים, והושיבוהו בין ברכי החכמים, העמיסו עליו עול תורה, ואספי ליה כתורא, ויניקהו דבש וחלב מתורת ה' תמימה, באמונה ויראת ה' טהורה.

וכפרצודא דתותי קלא, כיון דנבט נבט, חפץ ה' בידו הצליח, כי הוא מיהר לתת פריו, פרי קודש הלולים לה', ויצץ בלבו אהבת תורה גחלת מן השמים, והנצוץ הלז עלתה לשלהבתי'ה, בוערו בקרבו אש תמיד תוקד תורת העולה קרבן לה'.

ר ב ו רבי מרדכי זצ"ל פונפעדער בנייטרא התקין אותו לפרוזדור כדי שיכנס לטרקלין תלמוד בבלי וירושלמי, וכאשר גדל כן רבו ידיעותיו הרחבות בתורה. ותרא אותו אמו כי טוב הוא, ותאמר גם אנכי השאלתיהו לה' כל הימים אשר הי'ה הוא שאול לה'. וכתתה רגליה למרחוק אל ארץ אשר בוניה ברזל, ותעלהו עמה, ותביאהו בית ה' בכבודה ובעצמה לבית מדרשו של המהר"ם שיק זצ"ל, ואליו יום יום ידרושון לדעת מה יעשה לו, בדרך למודו, שקידתו בתורה ובהתנהגותו ביראה.

תולדותיהם של צדיקים

רבנו נולד ביום כ"ט לחודש שבט התרכ"ה לפ"ג, בעיר ניטרא מדינת אוסטרייך — אונגארן — סלובקי־ה, לאביו מוה"ר אלעזר זצ"ל, ולאמו מרת ליבא ע"ה בראך. אביו הרבני החסיד ומופלג בתורה ויראת שמים הי' עשיר מופלג, בין הסוחרים הגדולים בעירו. למרות שהי' טרוד הרבה בעיסוקיו הפרטיים, עסק הרבה כל ימיו בצרכי ציבור באמונה, שלא ע"מ לקבל פרס, כפי שהי' זה נהוג בימים ההם אצל בעלי בתים החשובים בקהלות האורטו־דוקסיות. את שם ספרו הראשון קרא רבנו ע"ש אביו, „משמרת אלעזר". בהקדמה

לספרו זה כותב רבנו ...„וקראתיו בשם „משמרת אלעזר" לזכות בזה נשמת אבי המנוח, רחים ומוקיר רבנן ועסקן במצוות כש"ת מוה"ר אלעזר זצ"ל, אשר לא זכיתי לקיים כיבוד אב כראוי בחייו, שנפטר לחיי עוה"ב בהיותי כבר תמניסר. והוא פיזר הרבה עלי לגדלני על ברכי התורה. ונוצר תאנה יאכל פריה. ראשית ביכורי אשר הדפסתי קראתי על שמו הטוב. תתענג נפשו בנועם העליון ויעמוד לו זכות התוה"ק שהי' מוקירה כל ימי חייו.

שם משפחתם של אבי אביו ואבותיו של רבנו לא היתה בראך. הם נקראו פרערא, גרו בעיר פרערא שבמדינת באהמען — צ'כי־ה, וכמה דורות לפני כן נקראו פרערא על שם עירם פרערא. זקנו אבי אביו של רבנו עם עוד ששה אחיו שינו את שמם, מפרערא ל־בראך. רבנו סיפר שלאבי זקנו היו שמונה בנים, כולם היו גדולי תורה וגם בעלי עסק גדולים. אביהם של שמונת האחים ההם, הרה"ח רבי חיים זצ"ל, הי' סגי נהור ל"ע. הוא לימד את כל בניו בישיבות גדולות עד חתונתם ופרנס את כולם.

בימים ההם היתה גזירת הצבא קשה מאד. לפי החוק היו מגייסים אז את כל הבנים במשפחה, פרט לאחד שהי' משוחרר במשפחה מלשרת בצבא. לפי החוק אז גם לא יכלו לישא אשה עד שלא נתגייסו לצבא. שבעת האחים בני פרערא, ביניהם גם זקנו, אבי אביו של רבנו, ברחו מחמת הגזירה מביתם ומדינתם למדינה אחרת. ומאז שינו כולם את שמם לשם בר"ח, על שם הבריחה. הם גם רצו להנציח בשמם את אביהם ר' חיים, בר"ח הוא נוטריקון בני רבי חיים. אחיהם אחד זה שהי' פטור מלשרת בצבא נשאר בעירם פרערא והחזיק גם להבא את שם משפחת פרערא. ישנה משפחה מסונפת בשם פרערא בארצנו הק' ובחו"ל, שהם צאצאי אותו האח שלא ברח.

הני נשי במאי זכיין

אמו של רבנו הרבנית הצדיקה מרת ליבא ז"ל, היתה בת הגאון הצדיק המפורסם מוה"ר יעקב מאיר צבי זצ"ל פרידלנדר, אב"ד דק"ק שוראני, סלובקי־ה, בעל מחבר ספר דרך ימה דרושים לתשובה. את הספר דרך ימה שהוא נוטריקון יעקב מאיר הירש, שמו של המחבר, הדפיס רבנו יחד עם ספרו של רבנו „הבה תמים" על שבת תשובה ויום הכיפורים, בשנת תרצ"ו. בהקדמת הספר כותב רבנו ...„ועוד הוסיף חסדו עמדי שזיכני להקים נחלת זקני הגאון הצדיק כקש"ת מוה"ר יעקב מאיר צבי זצ"ל שהי' אבדק"ק שוראני. וכפי שסיפרה לי אמי הצדיקת ז"ל, הניח ארגזים מלאים כתבי יד, ורובן נגנבו ונאבדו..... ולאחר מאה שנה זיכני הבורא ב"ה להעלות בדפוס חמדה גנוזה.

בשו"ת חתם סופר יו"ד סי' רס"ב, חלק ז' סי' ל"ח, יש שתי תשובות להגאון זקנו של רבנו. כ"כ נדפסו שתי תשובות בספר חתם סופר עה"ת שנדפס בשנת תרצ"ט, תשובה אחת בענין שיעור מקוה, ואחת בענין הסרת הערלה של נפל.

בספרו „חלק לעולם הבא" עמוד ז' מ"ב שמעון הצדיק הי', מביא רבנו פירוש נחמד מזקנו בעל דרך ימה. וכן מביא ממנו כמה פעמים ח"ת בספר „ליבא בעי". בסוף ספר שו"ת מהר"ם שיק נדפס קונטרס „דרך ימה" מזקנו של רבנו.

רבנו סיפר כל ימיו הרבה מאד על אמו. בכמה מקומות בספריו הוא מביא ספורי מעשיות וענינים שונים מאמו. את ספרו על סוגיות הש"ס שהדפיס בשנת תרס"ה קרא על שם אמו „ליבא בעי". בהקדמת ספרו הנ"ל כותב רבנו ...„גם בחרתי בשם זה להכיר תודה לאמי הצדיקת מרת ליבא תחי' בת הגאון המפורסם מו"ה יעקב מאיר צבי זצ"ל שהי' אב"ד

בק״ק שוראני. ואם אמרתי אספרה מעשיה הטובים, תקצר היריעה מהכיל. ולקיים קמו בני׳ ויאשרו׳, אזכיר מעט מהרבה מזריזותה, שלא לבטל בכל השנה מלהתפלל תפלה אחת בלא ציבור. ובעת התפלה דמעות עיני׳ שוטפות כנחל. ובעת אמירת זמירות והלל, מליאה שמחה וגיל, יותר מהמוצא שלל רב. כל ימי חיי׳ ידה פתוחה לפזר לצדקה. ובפרטות לעמלי תורה. ביתה הי׳ בית ועד לאורחים הגונים. ולפעמים התגוררו תלמידי חכמים שבועות שלימות בביתה בכבוד גדול, ומצאו מנוח לכף רגלם. היתה רגילה לשלוח בע״ש גרות לת״ח שיהיו להם די על כל ימות השבוע ללמוד אצל הנרות. וזכור אני בימי שלותה ועשרה, הזמינה בביתה בית מיוחד לבית הכנסת ולבית המדרש לתפלה ולתורה. ומעולם לא הניחה למשרתיה לכבד ולרבץ הביה״נ והביהמ״ד, רק היא בעצמה עשתה כן מרוב שמחה. וכן בכל ערב ש״ק זריזותה לעשות בעצמה כל האפשרי, ולהזכיר בכל דבר ודבר, זה אני עושה לכבוד שבת. והקב״ה אינו מקפח שכר כל ברי׳. ומיום עמדי על דעתי שמעתי תמיד מתשוקה נפלאה אשר לה, לשכון כבוד בארצנו הקדושה. וניתן לה תאות נפשה, וזכתה לקבוע דירתה בעיר ה׳ שמה ת״ו ב״ב, ותזכה לראות בנחמת ציון וירושלים. וגודל חסדה עמדי לגדלני על ברכי התורה, אין בכוחי לספר. עודני ילד קטן קראה עמי כ״ד כתבי קודש וספרי מוסר. ובהיותי בר־מצוה נסעה עמי לקצה המדינה להושיבני בין ברכי ת״ח. ע״כ כגמול ידה אעשה לה, לקרא ספר על שמה הטוב, ויזכר שמה בשערי ציון, שערים המצוינים בהלכה.

רבנו נסע בשנת תרס״ח לארצנו הק׳ לבקר את אמו. על זה יסופר באריכות בחלק „רב בשלוש קהלות״. אמו של רבנו נפטרה ביום כ״א מרחשון שנת תרע״ד, ומנו״כ במרומי הר הזתים. מצבתה נמצאה לפני כמה שנים ע״י צאצאיה בירושלים עיה״ק, שופרה ותוקנה על ידיהם.

רבנו ואחיו מו״ה מנחם ז״ל שהי׳ גר בווינא והי׳ עשיר מופלג מאד, היו הצעירים בין הילדים של הוריהם, שהיו מבורכים בבנים ובבנות. שני אחים אלו נולדו להם לעת זקנתם. רבנו אמר פעם, שמשני ילדי׳ הצעירים שילדה אמו לעת זקנתה, היא נהנתה יותר ממה שנהנתה מכל שאר ילדי׳. מרבנו ברוחניות, ומאחיו הצעיר, שהי׳ עשיר גדול, בגשמיות.

שערי לימוד

כשהי׳ רבנו בן שתים־שלוש שנים, כבר נראו בו סימנים שלגדולות הוא נוצר. כשהי־ה בן חמש, הגיד בע״פ כל שבוע בסעודת ש״ק את כל הכלי יקר של פרשת השבוע. וסיפר רבנו כמה פעמים ואמר, עד שלא גמרתי להגיד את כל הכלי יקר של הסדרה לאבי ז״ל, לא סיים את הסעודה ולא ברך על המזון, והנה זה מובן ומתקבל על הדעת, שאם הוא למד בגיל רך כזה חומש ורש״י וידע להגיד את כל הכלי יקר, למד נוסף על זה עוד הרבה. וכפי שהוא כותב בהסכמה על ספר, אנו רואים שמגיל ארבע עד גיל אחד עשרה הוא למד אצל רבו הראשון כפי שהוא מכנהו, שהחזיק אז ישיבה בנייטרא. בספר „מאמר מרדכי״ מהדורה שני־ה, ירושלים תשכ״ה, מהגאון מו״ה מרדכי פונפדער זצ״ל אב״ד דק״ק בעקעש — טשאבא, שהוציא לאור שנית נכדו הרה״ח ר׳ משה יהודא פונפדער נ״י, גר בירושלים ת״ו, תלמיד מובהק וחביב של רבנו, הדפיס הסכמה מרבנו על הספר הזה. בין השאר כותב רבנו ...„לאשר שאל ממני תלמידי כש״ת מו״ה משה פונפדער, לתת הסכמה על הספר אשר הוא מוציא לאור מזקנו הרב המאור הגדול המפורסם כש״ת מו״ה מרדכי זצ״ל, שהי׳ אב״ד בק״ק

בעקעשטשאבא, חתן הגאון המפורסם כש"ת מו"ה שמואל צילץ זצ"ל שהי' ראב"ד בק"ק ניקלסבורג. ואשרי לתלמידי שזכה לקיים כבוד אבותיו. ומה מאד ערבה לי, לעשות נחת רוח לנשמת מורי הראשון הצדיק מו"ה יעקב זצ"ל, אבי המחבר, שלמדתי אצלו מעת הייתי בן ארבעה עד שהייתי בן אחד עשרה שנה, שלמד תורה לשמה והעמיד תלמידים רבים הגונים". בהקדמת הספר כותב המוציאו לאור, מו"ה משה פונפדער נ"י: ..."ור' יעקב פונפדער הי' יושב באוהל תורה יומם ולילה ולמד עם בחורים קטנים, שהיו יכולים ללמוד בעצמם דף גמרא ותוס', בהתמדה גדולה. ומהגדיים נעשו תישים, ומתלמידיו ישבו הרבה על כסא הוראה, כמו הרב הגאון הצדיק מוהר"ר שאול בראך שליט"א אבד"ק קאשוי. והגאון אבד"ק קאשוי כתב עליו בהסכמתו וכו' וכו'. ועוד כתב לי הגאון דק"ק קאשוי בזה"ל. „אהובי תלמידי נ"י. תשואת חן עבור הודעתך שם אם מורי זצ"ל. אבל יותר נכון מנהג ספרדים, להתפלל על טובת נשמה בשם אביו. וחקרתי ודרשתי ונאמר לי ששם אביו הי' יוסף. חזק ואמץ, והזהר בשלוש סעודות, המצילים מחבלי משיח. ו' עש"ק שלח, קרבה ישועה לפ"ק, רבך אוה"נ הק' שאול בראך מנייטרא יע"א." כשהי' רבנו בן אחד עשרה, נפטר רבו הראשון רבי יעקב פונפדער זצ"ל.

במעלליו יתנכר נער

שנתיים, משנתו האחד עשרה עד שנעשה בר מצוה, למד רבנו בשתי ישיבות שהיו בנייטרא גם יחד. היתה זו נייטרא הקהלה היחידה בכל המדינה ובין כל קהלות האורטודוקסיות, שכיהנו בה שני רבנים כאחד, שני הרבנים עם כל הזכויות של אב"ד. היתה שם מחלוקת בין שני פלגי הקהלה בכמה ענינים של הנהגת הקהלה. שתי הקבוצות היו יהודים חרדים. כדי שלא להרבות במחלוקות התפשרו ביניהם שכל קבוצה תכתיר רב לעצמה, מבין אלו שני הרבנים שאודותם היו החילוקי דיעות. הוסכם שהקהלה תשאר גם הלאה מאוחדת על כל מוסדותי־ה, רק בתי כנסיות נפרדים היו לשני הרבנים. את משכורתם קבלו הרבנים מקופה אחת של הקהלה. כל אחד מהרבנים דרש בבית כנסת שלו, פסק שאלות וד"ת לאנשיו וכו'. דבר זה השקיט לאט את הדו"ד שהיו בהקהלה, ולאחר שנסתלקו שני רבנים אלו, שוב התאחדה הקהלה, ולא כיהן בה רק רב אחד.

שני הרבנים, האחד הגאון רבי שלמה דייטש זצ"ל [בספרו „ליבא בעי" מביאו רבנו על הסוגיא זוז"ג, ..."ואדמו"ר הגאון מו"ה שלמה זצ"ל דייטש אב"ד דק"ק נייטרא"] והאחד הגאון מו"ה יוסף הוניג זצ"ל. [מצאצאיו היו גם המשפחות החשובות דירנפעלד בק"ק פאפע וסומבאטהעיל, הרב יהודא ליב והרב אברהם הי"ד]. כאמור החזיקו שני רבנים אלו ישיבות כל אחד. רבנו למד שנתיים בשתי הישיבות הללו. בשתי הישיבות למדו כמובן שיעורים נפרדים, והילד בן האחד עשרה רץ מישיבה לישיבה, משיעור לשיעור, ועמד עם כל השיעורים לבחינות אצל שני רבותיו. „נוסף על השיעורים שלמדו בשתי הישיבות, למדתי עוד שני מסכתות בעצמי", כן אמר לנו כמה פעמים רבנו. „לא הפסקתי מלימודי אפילו רגע אחת במשך כל מעת לעת, פרט למעט השעות שישנתי, לא יותר משלוש עד ארבע. כשהייתי בן אחד עשרה, הייתי כבר תלמיד חכם מופלג, ידעתי כמה מסכתות בע"פ עם הרבה מפרשים".

יום שנעשה בו רבנו בר מצוה, הי' יום גדול בנייטרא הקהלה. הבחור היניק וחכים, כבר הי' מפורסם בכל הקהלה כמתמיד להפליא, ובאותה מדה הכירוהו כירא שמים להפליא.

בחור צעיר שאינו נראה בשום מקום, אינו מסתכל על שום דבר, ורק בין כותלי בית המדרש מקומו יומם ולילה ולומד בקולי קולות בלי הפוגות. [מהלימוד בקול רם, כמעט והסתכן והתחיל לירוק דם מריאותיו ר"ל. הרופאים אסרו עליו את הלימוד בקול רם. כן סיפר לנו רבנו]. כל אנשי הקהלה נהרו אל סעודת הבר־מצוה, לשמוע את הפלפול של שאול העילוי. אל הבר־מצוה באו גם שני רבני נייטרא, רבותיו של חתן המצוות. שני הרבנים לא נפגשו לפני כן אף פעם בשום מקום בקהלתם. לכבוד המאורע הגדול, סעודת הבר מצוה של תלמידם האהוב, נזדמנו שני הרבנים בפונדק אחד והתפתחה שיחה ידידותית ביניהם, שני הרבנים עלו אחד על השני בשבחם את חתן המסיבה, ואח"כ פלפלו שעה ארוכה בד"ת. על פגישה זו של הרבנים על הבר־מצוה של רבנו אמרו אז אנשי נייטרא, שהי' היום ההוא דוגמת יום הושענא רבה, שכידוע יש שינוי בין נוסח התפלה באשכנז לבין נוסח האר"י־ ספרדי באמירת מזמורי פסוקי דזמרה. לפי נוסח אשכנז מתחילים אחרי ברייתא דרבי ישמעאל, מזמור שיר חנוכת הבית, ברוך שאמר, הודו ואח"כ מזמור לתודה, יהי כבוד. לפי נוסח האר"י מתחילים הודו, מזמור שיר, ברוך שאמר, מזמור לתודה, יהי כבוד. בסידורים לפי נוסח אשכנז נמצא מזמור לתודה אחרי הודו, ואחרי מזמור לתודה, למנצח מזמור לדוד וכל המזמורים שאומרים רק בשבת ויו"ט. נמצא שמזמור לתודה ולמנצח עומדים זה על יד זה, אולם אינם נאמרים יחד, כי בימים שאומרים למנצח אין אומרים מזמור לתודה וכשאומרים מזמור לתודה אין אומרים למנצח. יום אחד בשנה, הוא הושענא רבה, נאמרים שתי פרשיות אלו יחד, כי באותו יום אומרים גם מזמור לתודה וגם למנצח. כאמור, המשילו זאת על פגישת שני רבני נייטרא, שנמצאים תמיד זה על יד זה ובכל זאת לא נפגשו, רק ביום הבר־מצוה של תלמידם, רבנו.

הוה גולה למקום תורה

בר"ח אייר שנת תרל"ח, חדשיים אחרי הבר־מצוה הוליכה אמו את רבנו לעיר רחוקה ממקום מגוריו בקצה השני של המדינה, לישיבתו הגדולה של המהר"ם שיק זי"ע לחוסט. תשעה חדשים למד רבנו אצל רבו הגדול הזה, כי בר"ח שבט תרל"ט נתבקש רבו המהר"ם שיק לישיבה של מעלה. רבנו דיבר פעמים אין ספור בהתלהבות ובגעגועים על תשעת החדשים האלו שלמד אצל המהר"ם שיק. הרבה פעמים נדמה הי' לנו, תלמידיו, שהוא מדבר מהתנאים ואמוראים, ואולי ממשה רבנו ע"ה. לא פעם אמר, שכל חיותו וכל ישותו ברוחניות נובע ממה ששאב בתשעת ירחים אלו שלמד אצל מורו רבן של כל ישראל, כפי שתיאר אותו תמיד רבנו.

אחרי שהביאתו אמו ומסרתו לרבו המהר"ם שיק, והוא עודנו צעיר לימים, גם קומתו לא היתה גבוהה, והי' נראה כילד קטן, קרבו רבו ביתר שאת ובחיבה בלתי רגילה אצל המהר"ם שיק, ותלמידיו בכלל לא היו רגילים לכך. רבנו זכה ונהנה מקרבות וחיבה זו כל זמן היותו על יד רבו, כפי שיסופר על זה להלן.

„בימים הראשונים לבואי חוסטה" המשיך רבנו לספר, „הי' לי ויכוח קטן עם רבי. המהר"ם שיק שלח לקרא אותי ואמר לי, שהוא מוסר אותי לבחור ת"ח מופלג בשם ר' אהרן דוד הארטשטיין. [הוא גר כל ימיו בק"ק בארדיאב, אשתו היתה נכדת הגאון הגדול בעל „דברי אברהם" אב"ד ברדיאב, מגדולי תלמידי החת"ס. גיסו הי' הגאון רבי יצחק דיין זצ"ל דיין ומו"צ בברדיאב. מנכדיו נמצאים בארצנו הק', ביניהם הרבני ר' פנחס דייטש נ"י

בנתני־ה, תלמיד רבנו המסדר כעת כתבי יד להדפסה מזקנו הנ״ל]. הוא ילמד אתך, כן אמר לי רבי רק פעם אחת את השיעורים שלומדים בישיבה, ואח״כ תחזור עליהם ותלמוד הכל כרצונך לבדך. התנגדתי, ואמרתי לרבי שאינני צריך לחבר טוב, שילמוד אתי. הנני מסוגל ללמוד כל השיעורים בעצמי. מורי ורבי לא הרפה ממני, באמרו: ידעתי בני, שאתה יכול ללמוד לבדך, אבל הבחור שהנני רוצה שילמוד אתך, לא יהי׳ הרבי שלך. אתה תשמע ממנו רק פעם אחת את השיעור, וזה לדעתי נחוץ לך, כי רצוני שתלמוד ממנו את הסגנון ודרך הלימוד שלו, וזה יהי׳ לך לתועלת לכל ימיך. התעקשתי, כדרך ילדים שטרם מבינים דעת רבם, ואמרתי שוב לרבי שהנני יכול ורוצה ללמוד כל השיעורים לבדי. על נכון היתה אז בסירובי זה ללמוד אצל חבר טוב עוד כוונה, והיא, כי כל בחור שלמד אצל חבר טוב ממנו, הי׳ עליו לשלם עבור זה סכום כסף כל חודש. ולמרות שהייתי בחור בעל אמצעים מעשירות בית אבא ולא הי׳ חסר לי כסף, אולם בטבעי הייתי קמצן על כל פרוטה ולא רציתי להוציא כסף על דברים שלפי דעתי לא היו הכרחיים. בראות רבי, שהנני עומד בסירובי, אמר לי שהוא יכתוב לאבי לנייטרא וישאלו כדת מה לעשות, וכפי שיפסוק אבי כן יקום. שמחתי מאד על פשרה זו, בידעי שאבי ז״ל יודע שהנני ת״ח מופלג, ושכבר שנתיים למדתי כל השיעורים בשתי הישיבות בנייטרא לבדי, בלי כל עזר מחברים. הייתי סמוך ובטוח שאבי יצדיק אותי. כעבור כמה ימים לא איחרה התשובה לבא, ומובן שלפי־ה עלי לשמוע בקול הרבי ולא לסטות מזה זיז כ״ש. החבר הטוב שלי, ר׳ אהרן דוד הארטשטיין למד אתי השיעורים פעם אחת, וכדברי רבי באמת הוא נתן לי דרך הלימוד לכל ימי חיי״.

״ואמנם הדבר שהייתי נאלץ ללמוד אצל חבר טוב, קיפח אותי מדבר אחד בישיבה. הנוהג בישיבת המהר״ם שיק הי׳, שהבחורים הצעירים שלא למדו בעצמם את השיעורים והיו נזקקים ללמוד אצל בחורים גדולים מהם, לא עמדו לבחינות אצל הרבי על כל השיעורים שנלמדו בישיבה. בחורים אלו נבחנו רק בשני השיעורים של לימוד גמרא תוס׳, האחד שהי׳ נקרא שיעור פשוט, שלמדו גמרא תוס׳ עם מהרש״א, מהרש״ל, מהר״ם, רא״ש ור״ן. שיעור זה נבחן כל שבוע. השיעור השני הי׳ נקרא שיעור עיון, דהיינו שלמדו סוגיא עם הרבה ראשונים, אחרונים ושו״ע. שיעור זה נבחן כל חמש שש שבועות. נוסף על שני שיעורים אלו למדו ובחנו כל שבוע עוד שני שיעורים, שולחן ערוך, אורח חיים ושו״ע יורה דעה. הרבי בעצמו בחן כל שיעורים אלו. אולם התלמידים הצעירים כנ״ל, לא נבחנו בשני הלימודים של שו״ע. למרות שלא עמדתי בבחינות בשו״ע למדתי לבדי את כל השיעורים ועוד יותר, ונוסף על שיעורים אלו למדתי עוד כמה מסכתות. למדתי כל הזמן בהתמדה גדולה מאד. חברי בכלל לא ראו אותי לומד. מצאתי לי מקום מוסתר על יד חדרי בחצר בדיר העצים, שם קבעתי לי מקום קטן ולמדתי בלי הפרעות משעות הקטנות בעלות השחר עד זמן תפלת מנחה״.

״בסוף הקיץ בחודש אלול התקיימו שוב בחינות, היו אלו הבחינות הגדולות על כל מה שנלמד בישיבה במשך כל זמן הקיץ. כשהתקיימה הבחינה על שו״ע יו״ד, בה כמובן לא הי׳ לי רשות להשתתף, אבל הייתי נוכח בביהמ״ד לראות ולשמוע הבחינה ע״י המהר״ם שיק זי״ע. השאלה הראשונה שאל הרבי, מי מהבחורים מוכן להיבחן על דיני ספק ספיקא בסי׳ ק״י ולהגיד את שלושים ושש הכללים של הש״ך בע״פ. לשמע השאלה קמתי ממקומי והתקרבתי עם עוד כמה בחורים אל הרבי ואמרתי שגם אני מוכן להיבחן בשאלה זו. הייתי נמוך קומה, הרבי אפילו לא ראה אותי, רק הכיר את קולי, האם שאול גם אתה למדת שו״ע

יו״ד, שאל אותי, ״כן״, היתה תשובתי. ״ומי לימד אותך״, ״לבדי״, אמרתי. ״ואתה רוצה להיבחן בספק ספיקא״, ״כן״, השבתי. הרבי פקד להביא כסא וצוה עלי לעמוד על הכסא מולו. אמרתי בקול רם את הל״ו כללים של הש״ך בלי כל טעות וגמגום. [הלואי שאדע אותם היום כמו אז, הוסיף]. אחרי שגמרתי קבלתי מרבי צביטה של חיבה בפני כל הישיבה״. ורבנו אמר שהי׳ ידוע שדבר כזה שהמהר״ם שיק יתן צביטה לבחור, קרה רק פעם בשלושים־ארבעים שנה.

בקיץ זה נסע המהר״ם שיק למקום הבראה על כמה שבועות. [בדרך כלל לא הי׳ נוסע להבראה, אבל היתה זו שנתו האחרונה בחיים חיותו של המהר״ם שיק זי״ע]. לנסיעה זו לקח אתו את תלמידו הצעיר העילוי מנייטרא. יותר מארבע שבועות הי׳ אז רבנו בן השלוש עשרה יחד עם רבו יומם ולילה וישן אתו בחדר אחד. רבנו דיבר מזה הרבה פעמים איך המהר״ם שיק הי׳ נזהר מלדבר אפילו מלה אחת בלשון גרמנית או לועזית אחרת. רק בלשון יידיש דיבר, ואפילו מלה שהיו רגילים לבטא אותה בלשון יידיש בדיוק כמו בגרמנית, עיקם הוא את מבטא המלה, כדי לשנותה מלשון גרמנית. במקום ההבראה שהי׳ אז המהר״ם שיק עם תלמידו היו נמצאים מעיינות שהשתמשו במימיהם לצרכי רפואה, לרחיצה ולשתי׳. כפי הנוהג וגם לפי עצת הרופאים במקומות ההבראה, היו צריכים לשתות כמה כוסות ״ממעיני הישועה״ הללו בבוקר קודם האכילה. גם היו צריכים לשתותם לאט לאט בשעת טיול על השדרות שהיו נמצאים קרוב למעיינות. כל בוקר היו צריכים לטייל כשעתיים ובאמצע הטיול לשתות תמיד קצת מים מהמעיינות. בלשון גרמנית נקרא מקום הבראה, ״קור אורט״ והטיול עם שתיית המים היו עריכת ה״קור״. וזה הי׳ נקרא כפי כל ״קור״ בשורוק תחת הור, אפילו ביידיש. המהר״ם שיק הלך לעשות טיולים אלו השכם בבוקר בעלות השחר, כי לא הי׳ רוצה לטייל שם בזמן שהיו כבר מבריאים אחרים, וע״כ התחיל הטיול השכם וגמרו אחרי שעתיים עוד טרם הגיעו המבריאים הראשונים. הרבי קרא לי כל יום, ״שאול קים מיר וועלן מאכן די קי״ר״, בחיריק תחת היו״ד. כדי לא לדבר מלה גרמנית. ״מה הנכם חושבים״, ממשיך רבנו, ״היתה הקור הזו כל בוקר — כשהתחלנו לטייל, התחלתי אני להגיד לרבי ארבע־חמש דפים גמרא ותוס׳ עם מהרש״א ומהר״ם בע״פ, הרבי הגיד את הראשונים על דפים אלו, אח״כ המשכתי שוב בגמ׳ ותוס׳ עם מהרש״א ומהר״ם והרבי עם הראשונים, ובאופן לימוד זה טיילנו כל בוקר שעתיים, ולמדנו כל יום עשרים עד שלושים דפים גמרא תוס׳ עם המפרשים. חזרנו הביתה להתפלל עם מנין עוד בזמן ק״ש כמובן. ומכיון שבמקום הבראה הזה לא הטרידו את רבי הרבה, למדנו בלי הפוגות. וזכיתי לשמוע מרבי הרבה מאד מה שתלמידים מובהקים לא זכו לראות ולשמוע״.

אמר פעם הרב הגאון המובהק מוה״ר שמעון גרינפלד זצ״ל אב״ד דקה״י ס׳ מיהאלי בעהמ״ח ספרי מהרש״ג, שהי׳ תלמידו המובהק של המהר״ם שיק, ״אנחנו למדנו אצל רבנו המהר״ם שיק תשע שנים, הרב מקאשוי למד אצלו תשע חדשים, והוא הנו התלמיד בה״א הידיעה של רבנו המהר״ם שיק.

שרי האלף

מאופן התמדתו בלימוד תוה״ק של רבו המהר״ם שיק, ומה שראו עיניו שם בענין זה, סיפר רבנו תמיד בהתלהבות גדולה לתלמידיו הבחורים, או בימים טובים לפני הבע״ב שבאו לקבל פני רבם ברגל. בהזדמנויות אלה סיפר רבנו תמיד את החוויות והתקשרויותיו

אל רבותיו בישיבות בהם למד ובנסיעותיו אל צדיקי הדור. בספרו „חלק לעולם הבא״ פרק שני מ״ח אות ג׳ על מאמר המשנה אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת. ...„או יאמר, שאם התמיד מאד בלימודו ולא בלה אפילו רגע ולמד תורה הרבה, אעפי״כ אל יחזיק טובה לעצמו. וכן הגיד לי משמשו של מרן הגאון בעל מהר״ם שיק זצ״ל, שפעם בעת שהי׳ מרן זצ״ל סגי נהור ל״ע, [בחדשים האחרונים לימי חייו איבד מאור עיניו] מצאו משמשו בוכה. הוא שאל את רבו, למה רבנו בוכה, והשיב לו מרן זצ״ל, אלו הייתי יודע שאבא לידי כך, האיך הייתי לומד. ע״ז שאלו משמשו, ואם רבנו הי׳ יודע זאת, האם הי׳ רבנו לומד כ״ה שעות ביום. [משמשו סיפר שהמהר״ם שיק נהנה ממה שאמר לו והכיר על פניו הקדושים שנחה דעתו] על זה השיבו המהר״ם שיק, „מיום עמדי על דעתי לא ביליתי אפילו רגע אם הי׳ אפשר ללמוד, רק אם הייתי יודע שאבא לידי כך הייתי ממעט בלימוד ומרבה לחזור על הלימוד״. ולזה אמר התנא, אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך, כי כן הוא החיוב, לא ימוש ספר התורה הזאת מפיך, והגית בו יומם ולילה. ור׳ ישמעאל השיב, (מנחות צ״ט.) שרק אם יש לו זמן שאינו לא יום ולא לילה רשאי לעסוק בחכמה חיצונית, כי היום והלילה כבר נשתעבדו לעסוק בתורה.

ובפרק ו׳ משנה ב׳ אות ו׳ בספר „חלק לעולם הבא״ על מאמר המשנה, אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, מפרש רבנו: „...או יאמר שאין הפירוש במה שאמר אוי להם לבריות, דהיינו שמגיע להם עונש מן השמים בשביל עלבונה של תורה, לפי שלא למדו, רק הפירוש הוא, שאוי להם, דהיינו שהם נאנחים ומצטערים אם מוכרחין לבטל רגע מן התורה. וזו אוי להם, שלהם אוי ואבוי אם מבטלין כרגע מן התורה. והבאתי בפ״ב מ״ח אות ג׳ בספרי זה, מה שאמר מרן הגאון מהר״ם שיק זצ״ל בעת שהי׳ סגי נהור ל״ע. ואוסיף עוד לספר נפלאות בענין זה. התלמידים ראו כן תמהו שמרן למד כל השיעורים התמידים עם תלמידיו בעת שהי׳ סגי נהור, ולא שינה בלשון רש״י ותוס׳. כל כך היתה כל התורה אצלו כמונח בקופסא. והיו בין התלמידים שאמרו, שאין במציאות לזכור לשון הגמרא ורש״י ותוס׳ בלי שום שינוי וסברו שודאי יש לו קצת ראי׳. וכשעמד רבנו ללמוד השיעור לישיבתו, הפכו הגמרא מראשה לסופה, ורבנו לא שינה באות אחת, ואז ראו והבינו, כי מתנת השם הוא ליראיו. ולאחר כל אלה, בכל ערב יום הקדוש ביקש מחילה מספריו בבכי׳ על שלא למד בהם כראוי״.

רבנו סיפר שבערב יום הקדוש האחרון של רבו המהר״ם שיק הי׳ רבנו נוכח בעת שרבו הסתובב כשעתיים על יד ארון הספרים שלו, הוא הוציא כל ספר ממקומו, ביקש מחילה על שלא למד בו מספיק, הבטיח ללמוד להבא יותר, אח״כ נשק הספר והשיבו למקומו.

בספרו „חלק לעולם הבא״ על המשנה שהזכרנו, אם למדת תורה הרבה וגו׳, מוסיף רבנו עוד ...„וכן זכיתי שאמר לי, דע שמלימוד אין יודעים את התורה, רק העיקר הוא לחזור על הלימוד״.

רבנו אמר שעל רבו המהר״ם שיק זי״ע אמרו שהי׳ לו מוח חלש, ורבנו אמר שהוא בעצמו שמע זאת מרבו. ועל ידי התמדתו הגדולה נעשה לרבן של ישראל. ובספר „חלק לעולם הבא״ פרק ו׳ משנה כ׳ אות י״ח מפרש רבנו, „וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה. י״ל שבא לרבות בתיבת כ״ל, שאפילו מי שנולד עם מוח חלוש ע״י לימוד התורה הוא מתעלה, כי התורה מחכימת פתי ונותנת לו עוז ותושי׳, והוא מתעלה על שאר בני אדם שנולדו בטבע כמותו. וכן ראיתי כמה פעמים בתלמידים, שכל אחיהם היו חלושי מוח,

ואלה שלמדו נתחכמו ע"י לימודם. וכן שמעתי מפה קדוש מרן מהר"ם שיק זצ"ל, שבילדותו אמרו שיש לו חושים חלשים, וע"י התמדתו בתורה נתעלה עד שאמרו עליו אח"כ שיש לו תפיסה גדולה, והשפיע תורה עד קצות הארץ".

„כל הימים הוא שאול לה"

התמדתו של רבנו בלימוד היתה כאמור באופן דלא פסק פומי' מגירסא. כבר אז בימי ילדותו הי' רבנו סופר מהיר לכתוב על הספר בדיו כל הח"ת שלו, שכבר בהיותו צעיר חידש הרבה מאד, ואח"כ נעשה כמעין הנובע לחדש בכל מקצועות התורה, כפי שרואים מספריו הקדושים שנדפסו ונתקבלו לרצון לפני כל, ועוד הרבה יותר היו הספרים שהיו כבר מסודרים לדפוס ולא נדפסו, ונאבדו במלחמת העולם השני'. אבל לא רק את חידושיו הוא כתב רבנו. כל מה ששמע מרבו המהר"ם שיק במשך תשעת החדשים שלמד אצלו, כתבו בקונטרס אחד, שהי' נמצא אצל רבנו עד המלחמה. הקונטרס הזה הי' נקרא קונטרס מס' א. מקונטרס זה הוציא רבנו הרבה חידושי תורה שהדפיסם או סדרם לדפוס בספרים שלא נדפסו. גודל הקונטרס, שראינו הרבה פעמים אצל רבנו, הי' כגודל ספרי הרשב"א או הריטב"א וכדומה. הי' זה קונטרס עב עם שש או שבע מאות דפים. כשבא רבנו לחוסט ללמוד, התחיל לכתוב בקונטרס זה ובמשך תשעת החדשים שלמד שם, כתב חמש מאות עמודים מלאים, באותיות קטנות שהי' קשה לקרותן, בכתב מסודר, עמודים מלאים כמעט בלי גליונות. רבנו הראה לנו לפעמים את הקונטרס הזה וגם את הדף שעד אותו מקום כתב בחוסט בהיותו בן י"ג שנה. קשה מאד הי' להבין שדבר זה אפשרי במציאות. ובעיקר הפליא הדבר, כי הלא רבנו למד אז כל השיעורים של הישיבה והוסיף עליהם כהנה וכהנה, ולמרות זאת הי' לו זמן לכתוב על הספר, מלבד החידושים שלו, גם כל מה ששמע מרבו, וכידוע למד המהר"ם שיק כמה פעמים בשבוע חומש ורש"י עם ישיבתו, עם הרבה חידושי תורה.

פעם בעת שסיפר לנו רבנו על הימים בהם למד בחוסט, על התמדתו הנפלאה בלימוד בלי הרף, „ובכל זאת", מספר רבנו, „לא רציתי לאבד אף הזדמנות אחת בעת שהייתי יכול לשמוע משהוא מרבי המהר"ם שיק. וכל מה ששמעתי ממנו רשמתי מיד בקיצור על נייר ואח"כ כתבתי הכל בקונטרסי". „תאמינו לי", ממשיך רבנו „שהיו מלים ששמעתי מרבי שלא ידעתי לתרגם אותם מלשון יידיש ללשון הקודש, הלא הייתי עוד ילד קטן. ולכן לפעמים כתבתי המלה שלא ידעתי תירגומה כמו שרבי אמרה יידיש, ואחרי שנים תיקנתי וכתבתיה בלשון הקודש". וכן סיפר רבנו, שפעם אחת בשעת לימוד חורש"י עם הישיבה, הי' זה בפרשת מסעי, אמר המהר"ם שיק שאצל מורו החתם סופר זצ"ל, לא היו נוהגים לקרא סדר המסעות בקריאת התורה בניגון, כפי שנהוג בהרבה מקומות. לא ידעתי טעמו וניומוקו של מורי הח"ס בזה. כי הלא בענין מסעות בני ישראל ישנם שני דיעות של רש"י ושל הרמב"ן, אם המסעות הם לשבח או לגנאי. כפי דברי רש"י שכתב בתחלת פרשת מסעי ...שאעפ"י שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר וגו', לפי זה המסעות הם לגנאי. אבל לפי דברי הרמב"ן שכתב שם, ...המסעות והאותות הגדולות שעשה עמנו ה'... ועוד טעמים שלא נתגלה לנו סודם כי אם על פי ה' וגו', היו המסעות לשבח. יוצא מזה, שלפי הדיעה שהמסעות היו לשבח, צריך לקרא המסעות בניגון המקובל, ולפי הדעה שהיו לגנאי, קוראים המסעות כדרך שקורין שאר פרשיות התורה, בלי ניגון. והנה מורי הח"ס חיבב

מאד את הרמב"ן, ולמד כל ימיו חורש"י עם פי' הרמב"ן, הוא גם ביקש מתלמידיו תמיד ללמוד חורש"י עם הרמב"ן, אלו הבחורים שידע עליהם שהם לומדים פי' הרמב"ן, הוא חיבב וקירב מאד, וגם אני הייתי בין אותם תלמידים. גם ידוע שמורי הח"ס היתה לו ניצוץ נשמת הרמב"ן. ולאחר כל זה בענין המסעות כנראה הכריע מורי הח"ס לא כהרמב"ן אלא כרש"י. ולכן לא קראו אצלו המסעות בניגון כנהוג. „איך האב אבער נישט געהאט קיין מוט, פרעגן מיין רבי", למה לא ניגנו אצלו המסעות. את המלה „מוט" לא ידע רבנו לתרגם ללשון קודש בעת שכתב את דברי רבו, וע"כ כתב ולא הי' לו „מוט" לשאול את רבו. רבנו הוציא את הקונטרס שכתב בו והראה לנו את המקום בפ' מסעי, ועל הגליון כתוב „ולא הרהיב עוז בנפשו".

כך היא דרכה של תורה

בענין התנהגותו הוא וגם רוב הבחורים בישיבה בחוסט, וכן גם בישיבות שלמד רבנו גם אח"כ בעניני אכילה ותעניות, הי' רבנו מספר הרבה לפני תלמידי ישיבתו, בהדגישו לפניהם עד כמה נשתנו פני הדברים מזמן שהוא למד בישיבה ועד היום בענין זה. לעת זקנתו, לא הסכים רבנו שתלמידיו יצומו יותר מתעניות ציבור, לרבות תעניות בה"ב אחרי סוכות ופסח, וגם תעניות שובבי"ם בימי חמישי בשבוע, ובפרט בשנה מעוברת שובבי"ם ת"ת. אלו התעניתים האמורים, צם רבנו יחד עם תלמידי ישיבתו, עד שלוש ארבע שנים לפני הסתלקותו. יותר מאלו התעניתים לא הסכים שיצומו למרות שהוא בעצמו צם אפילו לעת זקנתו בקאשוי, לפעמים שבועות אחרי שבועות, יום יום לרבות יום שישי. בעת למדו בישיבות, צם הוא והרבה בחורים רוב הזמן. *

שיחות אלו מהתנהגותם בישיבות, עיקר תכליתם לא הי' לספר דברי הצומות שצמו. רבנו הרבה לספר והדגיש זאת במיוחד, שבימים שלא צמו, ג"כ לא אכלו דברים טובים ויקרים. כל אחד מאתנו קנה בבוקר ככר לחם שנאפה מקמח תירס, וברכו עליו שהכל נהי' בדברו. מחירו של ככר כזה הי' שני צאל, [שתי אגורות] חתכנו עם סכין בלחם זה שתי חתיכות, ושלושה חלקים הללו לחם היו שלוש סעודות לכל יום, עם תה חם, בלי סוכר כמובן. חלב לא שתינו בכלל, ולא כל מיני מוצרי חלב. מי שמע כזאת בימינו אז בישיבות, שבחור ישתה חלב, יאכל גבינה או שאר מוצרי חלב. היו גם הרבה בחורים שלא אכלו רק לחם תירס עם תה, בגלל שלא הי' להם כסף לקנות אוכל יקר וטוב יותר. אבל גם אני, למרות

---

* כתב לי ידידי הרה"ח מו"ה יצחק דוב פעלד נ"י, גר כעת בלונדון, יליד קאשוי ומתלמידיו החביבים של רבנו, בענין שרבנו לא הרשה לתלמידיו לצום, וז"ל, בדידי הוה עובדא, הי' זה בעשרת ימי תשובה, מאוחר בלילה אחרי חצות. כל הפנסים של בית הכנסת הישן נכבו, וגם בביהמ"ד, ולא נשמע רק קול צרצור של הצלצל שבא מבית התפלה של חברת „בני אמונים". אוויר הלילה היתה חמה כמו שהיא בשלהי דקייטא. אני עמדתי על המרפסת של רבנו לפני החלון, והיתה חושך ועלטה גדולה. ופתאום נגש אלי רבנו זי"ע והניח שתי זרועותיו גלילי זהב על כתפי והביט בעיני באהבה רבה וחמלה גדולה. כמובן ארכבותי דא לדא נקשו, ונפשי יצאה בדברו אלי דברים כאלו. הגד לי, אבל האמת, (רעיונותי דהרו רצו, עפו, כהרף עין עברתי במוחי על כל מעשי שעשיתי בימים האחרונים ובשבועות שעברו. ואילו עבירות חמורות, מיום שעמדתי על דעתי, כי הרגע זו הי' מלא במסתורין, מי יודע מה ראה רבי בי). האם צמת היום הוא שאל. ואמרתי, לא. הוסיף ואמר לי, ח"ו שתצום. יותר טוב שתלמוד עוד דף גמרא תלמוד כפליים ממה שהנך רגיל, וזה יעלה לך יותר טוב מהתעניתים.

שהייתי בחור עשיר מבית אבא, והי׳ לי תמיד די כסף במגירתי, לא עלתה על דעתי לאכול יותר, רק כפי שאכלו שאר הבחורים. מאכלי בשר אכלנו בשבת ויו״ט. ולעומת זאת, ואולי הודות לזה, למדנו בלי הפסק יומם ולילה, ורוב הלילות כמעט שלא ראינו שינה בעינינו. ״היום״, המשיך רבנו, ״נשתנה מזג וכח הבחורים, הם חלשים, מוכרחים לאכול יותר, וטוב יותר, וכמובן שאינם יכולים לצום״.

רבו של רבנו המהר״ם שיק זי״ע נתבקש לישיבה של מעלה ביום ר״ח שבט בשנת תרל״ט, טרם מלאו ארבע עשרה שנה לתלמידו הצעיר. רגילים היינו לשמוע פרטים מאד מענינים מענין פטירתו של רבו המהר״ם שיק. כ״כ מבואו של הייט״ב לב זי״ע לחוסט לביקור חולים אצל ידידו, אוהבו ושכנו הטוב המהר״ם שיק. השיחות היפות בביקור זה בין שני גדולי עולם אלו. אח״כ ההלוי׳, הספדו של הייט״ב לב, עובדות שרבנו הי׳ מספר הרבה פעמים, ובכל פעם הלהיב את לב השומעים, שהרגישו כאלו היו עומדים שם ממש על יד המאורעות האלו. על כל זה יסופר באריכות בחלק ״באהלי צדיקים״.

אחרי הסתלקות רבו, נסע רבנו הביתה. בר״ח אייר אותה שנה נסע ללמוד לישיבתו הגדולה של החתן סופר זי״ע למאטרסדורף. בישיבה זו למד רבנו ארבע שנים רצופות. בהיותו בן שמונה עשרה שנה, נפטר אביו של רבנו לחיי עוה״ב, ואז נסע הביתה.

ישיבתו של החתן סופר היתה בתקופה זו הישיבה החסידית ביותר, בין שאר הישיבות של מדינת אונגארן, בגליל העליון (אובערלאנד). החתן סופר זי״ע התנהג בכל תהליכותיו בחסידות יותר מכל שאר יוצ״ח, בניו וחתניו של הח״ס זי״ע. בנו של הח״ס ודודו של בעל החתן סופר, הגאון הקדוש רבי שמעון סופר זצ״ל אב״ד דק״ק קראקא, הי׳ אב״ד במאטרס־דארף לפני שנתקבל לקראקא, [אביו הח״ס הי׳ ג״כ אב״ד במאטרסדארף לפני עלותו לפרעשבורג]. אחרי רבי שמעון זצ״ל קבלו את בן אחותו החתן סופר למאטרסדארף. הגאון מקראקא חיבב מאד את החתן סופר יתר על כל משפחת בית אביו. רגיל הי׳ לומר, רבי שמואל הרב ממאטרסדארף לקח לעצמו את שמנה וסלתה, (דיא גאנצע סמעטענע) של אבינו הח״ס, יותר מכל בניו ונכדיו. בתורה ובחסידות עלה על כולנה.

שמענו את רבנו מספר, שתוארו של רבו החתן סופר הי׳ נורא כמלאך ה׳ צ׳באו׳ והיו ממש מפחדים להסתכל בפניו. הוא הי׳ בטבעו אדם חלוש, סבל כל ימיו הרבה יסורים ולפעמים הי׳ מסוכן ל״ע. הוא גם לא האריך ימים ובדמי ימיו והוא בן ארבעים ושמונה, עלה לישיבה של מעלה. עד סוף ימיו ממש החזיק ישיבה גדולה, לפעמים יותר מארבע מאות בחורים. הוא בעצמו למד את כל השיעורים עם התלמידים בכל כוחו ובקול חוצב להבות אש, שהי׳ לפי מצב בריאותו למעלה מבינת איש. כל פעם אחרי גמרו את שיעורו לפני בני ישיבתו, היו צריכים להוליכו ולהחזיק בו עד שהביאוהו הביתה, כי לא הי׳ מסוגל ללכת לבדו. ואחרי כל הרצאת שיעור היו סוחטין הרבה מים מחלוקו, והי׳ צריך תמיד להחליף הלבנים מחמת רוב הזיעה והיגיעה בהרצאת השיעור.

כשהי׳ רבנו מדבר על רבו החתן סופר, זצ״ל, הרים על נס מדה גדולה של מדרגה שראה אצל רבו זה הרבה פעמים בעת למדו שיעוריו ברבים עם בני ישיבתו. כאמור לעיל, אמר את השיעורים בהתלהבות בהאמצו בכוח גדול, למרות חולשתו. בשעת השיעור בפלפול עצום וביאור ההלכה בסוגיא שעמדו בה, בערו פניו כלפיד אש, והי׳ נראה, כאדם שיש לו חום גבוה. כשגמר את החידוש שעמד בו, פתאום נשתנה פניו ונעשה חיוור ללא הכר שזה הוא אותו האדם שרק לפני רגע בערו פניו כלהבה, הבחורים שהסתכלו בפניו נחרדו ממש וחשבו שרבם מתעלף ל״ע. אחרי הפסקה של פחות מדקה המשיך את השיעור כבראשונה.

השתנות בולטת זו באמצע לימודיו של החתן סופר, הסביר רבנו באופן פשוט ומובן לו. „כשרבי החתן סופר אמר חידושים יפים וטובים עד שבא לידי התלהבות ושמחה עצומה, הכיר והבין שגם שומעי השיעורים בבית מדרשו שמחים ונהנים מחידושיו. ומזה נפחד מאד, פן יכשל ויבא לידי נהנה מדברי תורה, וח"ו שלא תזחה דעתו עליו, וכהא דאחז"ל ודאשתמש בתגא וכו' (אבות פרק ד' מ"ז). ע"כ פעל רבי, שהוא המית עצמו לבדו בעת הרגישו שיכול ח"ו להכשל בעוון זה, ולכן נשתנו פניו ונתחוורו כסיד, בבחינת אזיל סומקא ואתי חיוורא, וע"י פעולה זו הי' כבר בטוח שלא תזחה דעתו להנות מדברי תורה. ואם אולי כבר נהנה בלא יודעין, הרי המית עצמו לבדו ונשבר לבו בקרבו. [בלשונו של רבנו: „מיר האבן געזעהן דאס דער רבי האט זיך ג'ממית'ט"].*

---

* ואגב, בענין האיסור להנות מדברי תורה, הנני מביא פה פירוש נפלא מרבנו, נדפס בספרו „בהית הבקר" אות תפ"ב עה"פ (תהלים קל"א), **אם לא שויתי** ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו וגו'. במסורה יש פסיק בין תיבת שויתי לבין תיבת ודוממתי. בשו"ת רדב"ז כתב, דלכך לא נכתבו נקודות וטעמים בתורה, כדי שתהא התורה נדרשת בכמה אופנים, גם באופן שאינו מתאים לנקודות וטעמים. לפי זה אפשר לדרוש את הפסוק הזה עם הפסיק בין שתי התיבות ג"כ בשתי אופנים. האחד, אם הפסיק הוא במקומו בין שתי התיבות, והפירוש הוא, אם לא שויתי, אז ודוממתי, כי הפסיק הוא בין התיבות. אבל אפשר לפרש באופן שהפסיק נכתב אחרי תיבת ודוממתי, ואז לא שויתי ודוממתי, פירושו לא שויתי וגם לא דוממתי, ואח"כ הפסוק, נפשי כגמל וגו'. והנה בספר חובת הלבבות שער אהבת ה' פרק ו' כתב, שצריך כל איש להשתדל שיהי' לו מדת ההשתוות, דהיינו שיהי' שווה בעיניו אם מבזין אותו או אם משבחין אותו. ובספר פלא יועץ ערך בזיון כתב בשם מפרשים, דזה שאמר דוד המלך ע"ה, שויתי, הכונה על מדת ההשתוות. והנה חכז"ל הזהירו מאד לבל להנות מהתורה, ואמרו ז"ל (אבות פרק ד' מ"ז) ודאשתמש בתגא חלף, כל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם, ואמרו חכז"ל (אדר"נ לח, ג') כשיצא רשב"ג ליהרג בכה שהוא נהרג כשופכי דמים. אמר לו רבי ישמעאל כהן גדול, שמא כשדרשת ברבים והי' הר הבית מלא אוכלסי ישראל, זחה דעתך עליך ונהנת מכבוד התורה. יוצא מזה, שסכנה גדולה לדרוש ברבים, כי מי זה יכול להיות בטוח שלא יהנה מדברי תורה שידרוש ברבים, וח"ו יזחה דעתו עליו ויתחייב בנפשו. והנה איתא במדרש עה"פ (תהלים מ') בשרתי צדק בקהל רב. לשון בשורה הוא דבר חדש, שהי' דוד דורש בתורה דברים שלא שמעתן אוזן מעולם. לפי זה אפשר להבין היטב, שאת הפסוק אם לא שויתי, אמר דוד המלך ע"ה על עצמו. פירוש כשהייתי דורש ברבים דברים שלא שמעתן אוזן מעולם, והרגשתי בעצמי שלא זכיתי שתהי' לי המדרגה שכתב החובת הלבבות, שיהי' שוה בעיניו שבח או גנות, וידעתי שהשומעים יהנו מדברי תורה שלי והנני יכול להכשל בם. אז ודוממתי. הייתי דומם ולא דרשתי ברבים. פירוש זה הוא אם הפסיק הוא בין שויתי לודוממתי. אולם עם עצה זו שנתן דוד המלך יוכל להשתמש אדם שאינו מוטל עליו ללמוד ולדרוש ברבים, הוא יכול לקיים ודוממתי. אבל דוד מלך ישראל שהי' מוכרח ללמוד ולדרוש לכל ישראל. כן גם כל רב וכל ראש ישיבה שהוא צריך לדרוש וללמוד עם קהלתו ותלמידיו, מה עליו לעשות אם הוא מרגיש שאין לו מדת ההשתוות. העצה להיות ודוממתי ג"כ אי אפשר, כי מוטל עליו ללמוד ולדרוש ברבים, וא"כ הלא הוא נמצא בסכנה תמידית ח"ו. על מצב כזה אמר דוד המלך ע"ה שהוא מצא עצה טובה לעצמו. דהנה אנו רואים שאם תינוק מתחיל לדבר המלים הראשונים והוא אומר — אבא — אמא —, או שמברך כבר ברכה, אולם בלעגי לשון באותיות ומלים שבורים, שמחים אבותיו בדיבורים אלו ומשתוקקים לשמעו, והם מנשקים את התינוק מרוב עונג ושמחה, כי לפי ערך קטנותו של התינוק חביב עליהם גם זה הלשון. ואם אדם בא בשנים הי' מדבר בסגנון שמדבר התינוק הלא היו שוחקים ולועגים עליו, וזה שאמר דהע"ה, אם לא שויתי, שלא היתה לי מדת ההשתוות, וגם לא דוממתי, לא יכלתי להיות דומם, כי הייתי מוכרח לדרוש ברבים, אז נתתי לי עצה ודמיתי נפשי כגמול עלי אמו, שנהנית מכל מלה שמדבר בנה הקטן, כן הדבר אצלי, שמה שהנני רואה ששומעי לקחי נהנים ושמחים מדברי, אעפ"י שהדברים בעצמותן שאני אומר אינם יפים ומסודרים, כי הם שמחים לפי עירך המדבר, שמכירים בשפלותי וע"כ נהנין מדברי".

מרבה חכמה

בישיבתו של החתן סופר זי"ע למדו אז כאמור יותר מארבע מאות בחורים. הרבה גאוני וגדולי עולם יצאו מבית מדרשו וכיהנו כרבנים ותופסי ישיבות בקהלות גדולות, ובעלי בתים נכבדים שעמדו בראש הקהלות הגדולות, שומרי משמרת הקודש האורטודוקסיא בכל המדינה.

רבנו אמר לנו פעם כבר בקאשוי, שבית מדרשו של רבו החתן סופר הי' בבחינת מיעוט מחזיק את המרובה, כעין שהי' בביהמ"ק. בשנת תרצ"ב הי' רבנו במקום הבראה במדינת איטלי־ה, בחזירתו הביתה נסע דרך מטרסדארף והגיע שמה בר"ח מ. אב, יום ההילולא של רבו החתן סופר זי"ע, והשתטח שם על ציונו. במטרסדארף הי' אז האב"ד הגאון הגדול מוה"ר שמואל ארנפעלד שליט"א, כעת הגאון ממטרסדארף בארה"ב. הוא כיהן שם כרב וראש ישיבה במקום זקנו הקדוש החתן סופר זצ"ל. רבנו ביקר אצל הרב אב"ד והתפלל בבית מדרשו עם ישיבתו. „עמדתי והתפללתי במקום שהתפללתי לפני חמישים שנה כשלמדתי שם", סיפר רבנו. „אל תחשבו שהמקום לא הי' מהחשובים, כי כבר אז בצעירותי עמדתי כל ארבעת השנים מאחורי רבי. כן נהגתי בעצם תמיד בהמצאי במחיצות רבותי הצדיקים, כי כל חפצי הי' לראות הכל, כל תנועה, ולשמוע כל דיבור של רבותי. אחרי התפלה בבית המדרש שאלתי את הרב ממטרסדארף, הראש ישיבה, כמה בחורים לומדים אצלו בישיבתו. הוא ענה לי שמספרם ארבעים וחמש. בית המדרש הי' אז מלא ממספר בחורים זה עם עוד אולי חמשה אנשים שהיינו שם. שאלתי שוב את הרב אב"ד, האם בית המדרש הזה נבנה מחדש, או אולי הוקטן מכמות שהי' בזמן שלמדתי בו. הרב השיב שבית מדרש זה לא נשתנה במאומה במבנהו וגדלו והנו היום במתכונתו כפי שהי' בזמן שזקנו הקדוש למד והתפלל בו. לא יכלתי כמעט להאמין. ואיני מסוגל בכלל גם עתה להבין, איך במקום הצר הזה, שארבעים וחמש עד חמישים אנשים ממלאים אותו, עד שאם היו מכניסים בו כעת מאה אנשים היו נמצאים בו בדחקות גדול, האיך במקום הזה למדו והתפללו בפעם אחת יותר מארבע מאות בחורים, ואף פעם לא הי' המקום צר בשבילנו, ולא ידענו בו אף פעם מה זה דוחק. אין זה כי אם שבמקום הקדוש הזה היתה השראת השכינה והיו בו מעין הסגולות שהיו בבית המקדש שמיעוט מחזיק את המרובה". רבנו הוסיף עוד שאולי דבר גדול זה נשאר בבית מדרשו של רבו עוד מימיו של זקנו הקדוש החתם סופר זי"ע, דהנה בספר תורת משה להחתם סופר מהד"ר פר' בחקתי כותב על המשנה (אבות פרק ה' מ"ח) עומדין צפופים ומשתחוים רוחים, וזל"ק, „נראה דהנס הי' עומדים צפופים, כי ההשתחויה רוחים אין חידוש, דמיעוט מחזיק מרובה במקום קדוש, אך הי' הנס, שיעמדו צפופים ויקבלו שכר אגרא דבי כלה דוחקא". והנה בשו"ת חתם סופר חלק יו"ד סי' רל"ד כתב עוד וזל"ק, „ובמה שכתבתי לעיל, דעומדים צפופים הי' בנס ליתן שכר להבאים בחצרות בית ה' יובן, דלפי מה שכתב בתשב"ץ ח"ג סס"י דגם בזמנו נראה נס כזה בבית הכנסת בירושלים, בבואם שם בחג השבועות כל סביבותיהם ולא הי' צר להם. וה' יודע כי עיני ראו חוץ לארץ דבר זה, ולא אוכל לפרש מפני פריצי עמנו". והנה ידוע לכל שהחתם סופר התכוון בדבריו אלו לביהמ"ד שלו בפרעשבארג, שהי' קטן והכיל מאות תלמידים שבאו

מכל המדינה ללמוד אצלו בפרעשבארג. וכנראה השאיר החתם סופר ברכה זו לנכדו מורי ורבי הקדוש בעל החתן סופר שגם אצלו הי' מיעוט מחזיק את המרובה. *

מעיין המתגבר

בלמדו במטרסדארף הוסיף רבנו התמדה על התמדתו. לפי דבריו כמעט ולא הפסיק במשך ארבעת השנים שלמד שם מלימוד תורה, הוא אכל וישן רק ההכרחי ביותר. כאמור לעיל הוא הגיע בר"ח אייר תרל"ט למאטרסדארף. עוד בחוסט אהב תמיד להתבודד וללמוד במקום מחבא, רחוק מראיית בני אדם וחבריו. שמה בחוסט בימי החורף מצא קרוב לחדרו בחצר מחסן עצים וישב שם בהחבא ולמד. כשהגיע למאטרסדארף כבר הי' אביב וקיץ, ועד מהרה מצא יער קטן לא הרחק מבית המדרש והישיבה ובין עצי היער מצא לו מקום מוסתר קצת. שם למד באין מפריע כל שעות היום. ויהי היום ורבנו נתפס במחבואו ע"י רבו החתן סופר. לפי עצת הרופאים הלך החתן סופר כל יום לטייל קצת כדי להזק גופו החלוש. יום אחד הי' זה לפני חג השבועות הוא טייל עם שני בחורים מתלמידיו בכיוון היער הזה סמוך לישיבה. הם שמעו קול בוקע מבין עצי היער, נמשכו אחרי הקול עד שהגיעו אל המקום שם ישב רבנו משוקע בלימודו. רבנו הי' בחור צעיר נמוך קומה ונראה כילד קטן, הוא הי' חדש בישיבה, טרם הכירו בו רבו וחבריו, כי הי' זה בשבועות הראשונות לבואו לישיבה זו. החתן סופר עמד עם מלויו על יד רבנו, הסתכלו עליו בתמיהה, ורבנו ישב רכון על ספרו ולומד בלי להרגיש כלל על המתרחש סביבו. פתאם שמע קול לו קול אליו, רבו התחיל לדבר אליו. רבנו הגביה ראשו והנה רבו עם שני בחורים עומדים עליו. „נבהלתי מאד" מספר רבנו, „קמתי מהר ועמדתי בפחד ובמורא מול רבי". „מה מעשיך פה", שאלני רבי. „מה למדת". — „חזרתי על טור שולחן ערוך אורח חיים" אמרתי. „על איזה סימנים חזרת". — „על הלכות פסח, מסימן תכ"ט עד סימן תצ"ה עד הלכות יו"ט", היתה תשובתי. „האם הנך מוכן להיבחן באלו הששים ושש סימנים". — „כן" השבתי. מורי ורבי שאלני שאלה אחת ויחידה. „תגיד לי את המקומות בהם מביא הבית יוסף את שיטת הרמב"ן בששים ושש סימנים אלו. התחלתי מיד לצטט בזה אחר זה את כל המקומות בהם מביא הב"י את שיטת הרמב"ן בס"ו סימנים אלו, בלי לסטות אף פעם מהסדר ולהקדים את המאוחר, עד שהגעתי להלכות יום טוב. כשגמרתי ניגש רבי אלי, צבט על שתי לחיי וצעק בהתלהבות, „דוא ביסט איין יום טוב'דיגער בחור". [בחור של יום טוב הנך]. כשסיפר

---

* ובענין זה מפרש רבנו בספרו „טוב דברך" על הגדה של פסח אות ק"ץ, על הנוסח בברכת המזון, הרחמן הוא יברך וגו', אותם ואת ביתם ואת זרעם, או יאמר ויתבאר הכפילות, את ביתם ואת זרעם. שהכוונה במה שאמר ואת ביתם, שגם לאחר שלא יהיו עוד בביתם, מ"מ נשאר במקום הזה בביתם ברכה. וכן הביא בספר ייטב פנים חלק מאמר קדישין אות ל"ד. שסיפר לו זקנו הגאון הקדוש בעל ישמח משה זי"ע שבעת היותו אב"ד דק"ק שינאווא הי' מתפלל בחדר שהתפלל בו הגאון הקדוש רבי ר' שמעלקא זי"ע מניקלשבורג, שהי' שם רב טרם נתקבל לניקלשבורג, שפתאום בליל ש"ק זכה לבחינת יראה ופחד עד מלא שבוע זו. ואח"כ בליל ש"ק זכה לבחינת אהבה, רשפי' רשפי אש ג"כ עד שבוע. וידעתי כי אין זה מכוחי, רק מציאה מצאתי דאתי לידי מאת הגאון הקדוש מהר"ש זללה"ה, שהשאיר שם ברכה, עכ"ד. והנה בעודם שם בחיים, באמת יש ברכה, כמו שאמרו חכז"ל (פסחים קיב), עה"פ (איוב א') מעשה ידיו ברכת, הנוטל פרוטה מאיוב מתברך. וזהו הוא יברך „אותם", היינו כשהם בחיים מתברכים מהם. „ואת ביתם", היינו לאחר שכבר אינם בעוה"ז, מ"מ נשארת עוד הברכה בביתם, כמו שנראה מהמעשה המובא לעיל.

לנו רבנו ענין זה, הי׳ רגיל לומר, מורי ורבי החתן סופר ידע גם ידע מה לשאול בבחנו אותי אז. שאלה גדולה שאל רבי. ידוע שבהלכות פסח מרבה הב״י להביא את שיטת הרמב״ן על כל צעד ושעל, ואין כמעט קטע שאינו מביאו. בבא החתן סופר לביתו אחרי טיול זה, ישב מיד וכתב מכתב לאביו של רבנו לנייטרא. [המכתב הזה הי׳ נמצא בידי רבנו ולפעמים ראינו אותו]. במכתב זה כותב החתן סופר ...״ידע כב׳ שבנו הב׳ שאול שלומד בישיבתנו, הנו כבר היום גאון מופלג, וכו׳ וכו׳... ומובטחני בו שעתיד הוא להאיר עיניהם של ישראל״.

רבנו הרבה בתעניתים, ואף לעת זקנתו בקאשוי. רק בשנותיו האחרונים ממש על ידי הפצרת מקורביו הפסיק להתענות וצם רק בתעניות ציבור. עברו עליו זמנים, היה אומר, שצם הרבה לפי שפרנסתו היתה דחוקה ולא הי׳ לו כמעט מה לאכול. אבל הוא המשיך בתעניתים גם כשהי׳ כבר רב בערים גדולות ופרנסתו היתה מספיקה. הוא התחיל לצום הרבה עם בואו לישיבת החתן סופר. בעת הזאת לא היו לו אמנם דאגות פרנסה, להיפוך, הי׳ לו די כסף, כי כאמור אביו הי׳ עשיר ולא הי׳ חסר לו כלום. שם במטרסדארף הוא למד תמיד עם בחורים קטנים שהיו זקוקים לחבר טוב שילמוד אתם. בחורים אלו שלמו לו כפי שזה הי׳ נהוג אז וגם היום. מזה היתה לו ג״כ הכנסה די יפה. אבל מכסף זה לא נהנה כלל, הוא חילקו לבחורים אחרים ענים שלא הי׳ להם די מחייתם. ״הימים שצמתי במשך ארבע השנים במאטרסדארף היו הרבה יותר מהימים בהם אכלתי״ היה אומר. בישיבת החתן סופר היו אז הרבה בחורים שצמו תכופות. שלוש סוגי כתות בחורים שצמו היו. כתה אחת, שצמו כל יום במשך השבוע, ובערב אכלו. כתה אחרת שצמו ממוצאי שבת עד יום שלישי בערב אור ליום רביעי, אז אכלו ואח״כ המשיכו לצום עד ליל ש״ק. כתה שלישית היתה, שצמו כל השבוע ממוצאי ש״ק עד ליל ש״ק בלי הפסק, ואכלו רק יום אחד בשבוע בש״ק. רבנו צם כפי שסיפר רוב פעמים ממוצש״ק עד שלישי בערב ואח״כ המשיך עד ליל ש״ק. פעם אחת צמתי כל השבוע. לילה ראשונה אחר הצום ולילה השני׳ כמעט ולא הרגשתי התענית, כי הייתי רגיל לזה. ביום שלישי בערב הי׳ כבר קשה לישן בלילה אפילו הקצת שהיינו ישינים. מיום רביעי ואילך הי׳ כבר קשה אפילו לשבת על יד שולחן, לישן הי׳ בלתי אפשרי. עמדתי כל שלושת הימים על יד עמוד, כמו עמוד של תפלה ולמדתי בלי הפסקה בקול. לא היינו מדברים כלום, לא יוצאים מבית המדרש אפילו לרגע, [אפילו לבהכ״ס לא הי׳ צריך ללכת], בזמני התפלה התפללנו עם הישיבה ואחרי התפלה המשכנו בלי הרף עד אחרי קבלת שבת. בעמידה חטפנו מפעם לפעם שינה של רגע, שא״א בלעדי זה, כמאמרם ז״ל, (סוכה נ״ג) האומר שבועה שלא אישן ג׳ ימים מלקין אותו וישן לאלתר. רבנו צם כל השבוע בלי הפסק רק פעם אחת. ״הלימודים של הימים והשנים הללו נשארו לנו והחזיקו אותנו לכל ימינו״, סיפר רבנו.

ארבע שנים רצופות בלי לנסוע אף פעם הביתה נשאר רבנו בישיבת רבו החתן סופר. אחרי ארבע שנים, ורבנו בן שמונה עשרה, מת עליו אביו הרה״ח מוה״ר אלעזר בן מוה״ר חיים זצ״ל. רבנו נסע הביתה. אחרי תום ימי האבל, למרות רצונו וחשקו הגדול לחזור לישיבה, הי׳ מוכרח להישאר בבית ולעזור לאמו לסדר עזבון אביו. כאמור לעיל הי׳ אביו של רבנו עשיר גדול ובעל עסק משגשג בעירו נייטרא. אולם אחרי פטירתו לחיי עוה״ב נשארה אלמנתו, אם רבנו, בלי כל רכוש וכמעט בלי פרנסה. כמנהג עסקים גדולים הי׳ גם עסק זה חייב סכומים גדולים לספקים בתי חרושת וכו׳, לעומת זאת היו חובות הרבה יותר שחבו הלקוחות לבעל העסק. כפי חוקי המדינה היו צריכים לסדר את עניני העזבון בבית

משפט של הערכאות והיורש שאליו עבר העזבון, במקרה זה, האלמנה, אם רבנו, היתה צריכה להישבע לפני הערכאות על כל החובות — השטרות שחבו לבעל העסק. היא לא רצתה בשום אופן להישבע, למרות בקשות ותחנונים של משפחתה וידידי־ה, אם כי ידעה וידעו כל הקרובים אל הענין, שכל החובות שהיו חייבים להעסק הם אמתיים וכשרים מיאנה להשבע. וכן נאבד כל הרכוש והתמוטט העסק. כי את החובות שהעסק הי׳ חייב לאחרים שילמה האלמנה עד פרוטה אחרונה מרכוש העסק שהי׳ נמצא, ומה שהי׳ מגיע לה לא קיבלה בלא שבועה, וכן נשארה בלא עסק וכמעט בלי פרנסה ל״ע.

רבנו עזר לאמו בחיסול העסק וסידור החובות, עבד על זה כפי שסיפר הרבה שעות ביום, וכל הלילה ישב ולמד. נוסף על מה שעמד אז ליד אמו בענין העסק, הי׳ עליו לדאוג במקום אביו שנפטר, להשיא את אחיותיו שטרם נישאו. בין הבנים הי׳ אז רבנו הגדול בבית, כי אחיו הגדולים כבר נשאו נשים ולא גרו בנייטרא. בעלים לאחיותיו בחר רבנו בעצמו מבין הבחורים שלמד עמהם יחד בישיבות. כל גיסיו היו תלמידי חכמים מופלגים, מהם מוסמכים להוראה, ומהם רבנים ומורי הוראה.

בינתיים הגיע רבנו לגיל בו הי׳ צריך להתיצב לצבא. בימים אלו הי׳ קשה כקריעת י״ס לבחור בריא להשתחרר מעול הצבא, כי בין קציני צבא מדינת אוסטרייך — אונגארן דאז היו הרבה מאד אנטישמיים שונאי ישראל ממש, שארבו על כל נפש מישראל ובפרט בחור ישיבה לגייסו לצבא. ואם בחור נלקח ח״ו לשרת בצבא שנתיים־שלוש, הי׳ זה בגדר של סכנה ממש שלא יוכל להחזיק שם מעמד, הן בענייני אוכל כשר, והן בענין שמירת ש״ק וכו׳ וכו׳. נוסף ע״ז הסכנה מן ההתערבות בין הגויים ר״ל. מובן שכל הבחורים שהיו צריכים להתיצב לבחינות של הצבא, עשו את כל הפעולות האפשריות והקשות ביותר, שהיו קשורים הרבה פעמים עם סכנות נפשות כמובן, כדי להשתחרר מעול זה. רבנו סבל בענין הצבא באופן יוצא מן הכלל, יותר מכל חבריו. הוא עמד לפני הועדות [קאמיסיאנען] שבחנו כל מתיצב לצבא, חמש פעמים במקום שלוש פעמים, שהי׳ נהוג אז במדינה, מגיל עשרים עד עשרים ושתיים, עד שהשתחרר סופית מעול הצבא. ענין זה של צרת הצבא אצל רבנו, מובא באריכות בחלק „באהלי צדיקים״.

בשנים אלו כשהי׳ רבנו בן עשרים שנה בערך, נסע לסיגט אל בעל הקדושת יו״ט זי״ע ולמד בישיבת הקדושת יו״ט שנה שלמה. רבנו הי׳ קשור עוד מילדותו כשלמד בחוסט אצל רבו המהר״ם שיק זצ״ל, אל סיגט. אז הי׳ אצל בעל הייט״ב לב זי״ע, ונקשר אל בית סיגט בכל נפשו. אצל רבו בעל הקדושת יו״ט זצ״ל הי׳ נחשב כתלמיד חבר, כן שמענו מרבנו, כשהי׳ מדבר מרבו הקדושת יו״ט. רבנו הי׳ אז כבר גאון מופלג, בקי בכל הש״ס והפוסקים, ראשונים ואחרונים. נוסף לזה הוא הגה הרבה מאד בספרי אגדה וספרי מוסר, ובפרט בספרי תלמידי הבעש״ט זי״ע. שמענו מפי רבנו, שבהיותו בן שמונה עשרה, ידע בע״פ את כל ספר הזוהר הקדוש. פירוש הדבר, כל חידוש הנמצא בזוה״ק הי׳ יודע וזוכר את מקומו, והי׳ יכול לצטט החידושים בזוה״ק בע״פ ולהגיד היכן נמצא החידוש. במשך שהותו שנה שלמה בסיגט, שם היתה לו הרבה פעמים הזדמנות להיפגש עם צדיקי הדור בעת ההוא, אחרי שכבר שנים לפני כן נפגש עם כמה צדיקי הדור דאז, נשתרשה בו ההכרה החסידית בכל ישותו ונפשו, ונשאר אדוק אל הצדיקים אדמו״רי הדור ההוא ובניהם אחריהם עד סוף ימיו ממש. על אודות קשריו אל צדיקים וגדולי הדור, יסופר בהרחבה בחלק „באהלי צדיקים״.

פרק האיש מקדש

רבנו נשא אשה מק"ק אויהעל, בתו של הרה"ח מוה"ר נפתלי צבי קרויס זצ"ל, הרבנית הצדיקת מרת רבקה ע"ה. חותנו הי' יהודי ת"ח מופלג, תלמיד מובהק של הגאון המפורסם רבי שמעון סופר זצ"ל אב"ד דקהלה קדושה קראקא. הוא הי' עשיר מופלג ומחשובי הקהלה באויהעל. בהקדמת ספרו "ליבא בעי" על סוגיות הש"ס, מזכיר רבנו את חותנו, ומביא בשמו תירוץ על קושיא ששאל ממנו. וזל"ק ...."וחייב אדם בכבוד חמיו, ע"כ הנני מזכיר דבר בשם אמרו הוא חמי היקר המופלג בתורה מו"ה נפתלי צבי זצ"ל קרויס מעיר אויהעל. בשנת תרמ"ט הקשתי לו על מה שפירש"י בשבת דף כ"א דאם אמרינן כבתה זקוק לה. לתקנה, הלכך צריך לכתחלה לעשות יפה, דלמא פשע ולא מתקן לה. דלמה ניחוש לזה, הלא הוא מדליק נר חנוכה לפי שהוא רוצה לקיים המצוה ואם הדין דכבתה זקוק לה, למה ניחוש שיפשע מלקיים המצוה. והשיב לי דכוונת רש"י ע"ד שפירש בפסחים דף ו' ע"ב, בגמ' דילמא פשע ולא מבטל לי', ופרש"י פשע, ישכח ויבא לידי פשיעה, מבואר מזה שאין הכוונה שיפשע ויזלזל בזה, רק שישכח ויבא לידי פשע. כן גם כאן הפירוש ברש"י, דילמא פשע, ישכח מלראות ולבדוק אם לא כבו הנרות ויבא לידי פשע עכ"ד. וידובבו שפתותיו בקבר ותנוח נפשו בגן עדן, כי הי' עשיר ונכבד, ובכ"ז התאמץ להשיא כל בנותיו לבחורים עוסקי תורה, ושכרו אתו".

חכמת נשים בנתה ביתה

את ספרו "בהית הבקר" על יו"ט של שבועות הקדיש רבנו על שם זוגתו הרבנית מרת רבקה ע"ה. בהקדמת ספרו מהלל ומשבח רבנו את הרבנית, את צדקת פזרונה וצניעותה, וכותב בין השאר ...."וזה לערך חמישים שנה לא פסקו תלמידים מעל שולחני. וב"ה כולם הגונים שומרי משמרת הקודש, ואחד מאלף אשר לא יחזיק בתורת השם כמצותו ...אשר שלח לי עזר היא זוגתי הצדיקת מרת רבקה בת מו"ה נפתלי צבי זצ"ל. היא עזרה לי לכל זה ע"י שלקחה עלי' לסבול כל צער גידול בנים, ונדדה שינתה מעיני' כדי שאהי' פנוי ללמוד וללמד, והסירה מעלי דאגות על ידי מיעוט הוצאות, ולא שמה עיני' בתכשיטין ומלבושים. גם במאכל ומשתה צמצמה מאד, והיתה מתנהגת כאחד העניות, הגם שהיתה רגילה לחיות בריוח בבית אבותי'. ומעת שנעשתי רב מאסה נפשי ליקח מתנות על חתונות וסעודות. ואם כי הרבה רבנים מוכרחים לעשות כן, כי אין להם גם לחם צר, ומה יעשו, ובני ישראל יפים הם אלא שהעניות מנוולתן. אבל אם ימצאו רבנים עשירים שעושים כן לישב כעובר אורח על סעודות וחתונות וידם פתוחה לקבל, הם מבזים התורה לחמדת ממון. ומעולם לא התרעמה עלי שהי' אפשר לחיות בריוח אם הייתי מקבל מתנות על סעודות וחתונות. ולעומת זה אין שיעור מה שפזרה על הכנסת אורחים, שלא יצא מביתה עני רעב, והרבה פעמים לא אכלה כלל ונתנה מאכלה לעניים. ונשתוממתי לראות שהיו עניים חולים ולא הי' להם כח לאכול, עמדה היא ונתנה אוכל לפיהם כמו שמאכילים ילד קטן. והרבה פעמים כשבאתי בבוקר לחדרה לא הי' אפשר לפתוח הדלת, כי כל החדרים מלאים ממשכבות לעניים. ולפעמים שכבה היא על הארץ ונתנה מטתה לעניות. וגם פה עיר הגדולה, לא הפסיקה מלתת כל מה שיש לה. בקשה רשות ממני למכור תכשיטי' לצורך צדקה לעניים. לאחר פטירתה לחיי עוה"ב בא אלי סוחר, שאשלם לו בעד סחורה שלקחה אצלו כמה ימים קודם פטירתה, על מלבוש לעני' בת טובים. פעם אחת אירע שאשה אחת

יצאה מדעתה ונתנוה לבית חולים, ולאשה זו היו ילדים קטנים, ולא נחה הרבנית ולא שקטה עד שהוציאה את האשה מבית החולים ולקחה אותה לביתה והתעסקה אתה לערך שנה עד ששבה לבריאותה וחזרה לביתה ואם הבנים שמחה, והיא בריאה וקיימת עד היום. פעם התרעמתי ואמרתי לה, הלא הנך קונה כל יום חלב למה אין מגיע לחלקי כוס חלב אחד. השיבה לי בענות רוח, זה חלקי מכל עמלי, אינני מחזקת משרתת ועמילה בעצמי, ומחלקי אני נותנת. חלק גדול משנותי׳ ישבה בתענית והרבתה בתחנונים בדמעות שליש. ונוצר תאנה יאכל פרי׳, זכתה שכל בני׳ הם תלמידי חכמים מופלגים, וכל בנותי׳ נשואות לתלמידי חכמים ורובם מוסמכים להוראה. ושמחה מאד בזה ולא פסק מפי׳ שבח והודאה על חלקה שזכתה לבנים תלמידי חכמים. ובהספידי אותה בעת הקמת מצבה על קברה אמרתי עה״פ (משלי ל״א), קמו בני׳ ויאשרו׳ בעלה ויהללה, שלאחר שהבנים אשרו אותה ואת מעשי׳ הטובים, נשאר לבעלה להללה, כי הבנים אינם יודעים לספר שבחה רק בדברים גלויים לעיני כל, אבל עיקר צדקת אשה ישראלית בדברים שבינה לבין בעלה, בזה רק הבעל יכול להללה, וכבר אמרו חכז״ל (יבמות ס״ב) שהאשה כחומה לבעלה. (וביבמות ס״ג), אמר ר׳ חייא דיינו שמצילות אותנו מן החטא. ובענין זה היא ממש כחומה המגנת על העיר, כן היא מגינה על בעלה שלא יבא לידי חטא. ואשה כשירה תזהר להיות טהורה תמיד, ולעולם לא תאחר זמן טבילתה. וכמה הפליגה התוה״ק וחכז״ל בצדקת הנשים במצרים, עד שאמרו (סוטה י״א), שבזכותן יצאנו ממצרים. ועה״פ (פ׳ ויקהל) ויעש את הכיור וגו׳ במראות הצובאות, פירש״י בשם רבי תנחומא, שלא רצה משה לקבלם מפני שעשויים ליצה״ר, א״ל הקב״ה קבלם כי אלו חביבים עלי מן הכל, שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים. וגם נשי ישראל מתכוונות להרבות צבאות השם ממש במסירת נפש, לפעמים היא מסוכנת אם תוליד בנים. והן לומדות מאמותינו הקדושות, שאמרה המילדת לרחל בצאת נפשה כי מתה, אל תראי כי גם זה לך בן. (ובפ׳ לך), ותאמר שרה וגו׳, אולי אבנה גם אנכי ממנה. רואים מזה כמה התאמצו האמהות הקדושות להוליד בנים, הגם שלא הי׳ להם ניצוץ תאוה. וראינו אצלם דבר נפלא שבעת שעמדו מלדת, השתדלו אצל בעליהן לישא אשה אחרת בכדי להוליד בנים, ולא נמצא כדוגמא זו בכל העולם, ואדרבא הלא אמרו חכז״ל (מגילה י״ג) אין אשה מתקנאת אלא בירך חברתה״.

ובספרו ״חלק לעולם הבא״ פרק ו׳ מ״ח אות ב׳ כותב רבנו, ...״גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושי׳ בעוה״ז ובעוה״ב, שנאמר (משלי ד׳) כי חיים הם למוצאיהם. או יאמר שנראה בחוש לכל בני אדם טהרת וצניעות וחיבה שבין איש לאשתו בישראל, שאינו מצוי כלל שהאיש יתן עינו באשה אחרת, והאשה באמונה ובאהבה עם בעלה. וכן אמר שר גדול בבית העליון שבמדינת בריטני־ה בימינו, שטהרת המשפחה בישראל לא נמצא דוגמתה בכל העולם. וכמה מתיקות ואמת נמצא בלשון שתקנו חכז״ל בכתובה, ושם מחייב הבעל את עצמו בכל חיובי בעל לאשתו, ומסיים ״כהלכות גוברין יהודאין״ דייקא. וכל מגמת איש ישראלי על אשתו וילדיו. וכל מגמת נשי ישראל על בעליהן וילדיהן. ובעיני האיש הוא כאלו לא נמצאת עוד אשה בעולם זולת אשתו, וכן הוא בעיני האשה. ולא נמצא כן בשום אומה ולשון. ואמרו חכז״ל (יבמות ס״ב), שצריך לאהוב את אשתו כגופו ולכבדה יותר מגופו. והאשה מכבדת את בעלה כדכתיב (בפ׳ בראשית) והוא ימשול בך. ואמרו חכז״ל (תדב״א פ״ט), איזו אשה כשירה כל שעושית רצון בעלה. והנה כתיב (קהלת ט׳), ראה חיים עם האשה אשר אהבת. וז״ש התנא, גדולה תורה, שכל המתנהג עפ״י התורה נותנת לו חיים, דהיינו שחי בנחת עם אשתו, ואם אינן מתנהגין עפ״י התורה נאמר ההיפוך (ביצה ל״ב), מי

שאשתו מושלת עליו חיו אינן חיים. וכתיב (קהלת ז'), ומוצא אני מר ממות את האשה. ואמרו (יבמות ס"ג), אמר ר' חייא רחמנא ליצלן ממידי דקשה ממיתה, נפק רב דק ואשכח, ומוצא אני וגו'. ושם אמרו שהיתה לו לרב אשה רעה שציערה אותו תמיד, וברכת ר' חייא נתקיימה שניתן לו מידת סבלנות לסבול כל הצער הזה. וגם אמרו שם שר' חייא היתה אשתו מצערתו והוא כשמצא איזה דבר שראוי לאשתו הי' מביא לאשתו, ואמר לו רב, והא קא מצערי לי' למר, אמר לו דיינו שמגדלת את בנינו ומצלת אותנו מן החטא. הרי שראשי גדולי ישראל היו להם נשים רעות שהיו מצערין אותן, ואעפי"כ חיו חיי נחת. והוא עפ"י מדרש שמואל, על וחיי צער תחי', שגם חיי צער נחשבים אצלו לחיים. ולפי"ז יומתק שהביא ראי' שהתורה נותנת חיים לעושי', מהפסוק כי חיים הם למוצאיה"ם, דאמרו חכז"ל (ברכות ח'), במערבא כי נסיב אינש איתתא אמרי לי' הכי, מצא או מוצא, דבאשה טובה כתיב (משלי י"ח) מצא אשה מצא טוב, ובאשה רעה כתיב (קהלת ז') מוצא אני מר ממות את האשה. וזו שדייק התנא, שהתורה נותנת חיים גם למוצאיה"ם, פי' למי שנפל בגורלו אשה רעה, שעליי' נאמר מוצא אני מר. ובאמת היא נותנת לו חיים, שאמרו חכז"ל (נדרים ס"ב), מי שאין לו בנים חשוב כמת. ולזה אמר די שמגדלת בנינו"...

פעם שמענו מרבנו כשדיבר מפרק הזמן בו בא בקשר החיתון עם זוגתו הרבנית ע"ה, שהציעו לו אז שלוש שידוכים בבת אחת, שלשתן היו מבתים טובים, והרבנית שלו הי' השידוך הגרוע משלשתן. אכן מה' מצעדי גבר כוננו, הכרעתי והסכמתי לשידוך זה דוקא, ואחרי שנים ראיתי חסדי ה' אתי, כי השנים האחרות נישאו ג"כ לרבנים, אבל שתיהן נשארו בלי בנים כל ימיהם ר"ל, ואני זכיתי להעמיד דורות ישרים.

בצל חסידים

שלוש שנים נשאר רבנו אחרי חתונתו באויהעל. חותנו החזיקו במשך תקופה זו שיוכל ללמוד תורה בלי דאגות. שלוש שנים אלו הי' רבנו רגיל בחיבה גלוי' ובגעגועים לצרפן ולדמותן לשנות בחרותו היפים. מפאת יופים של שנים אלו בלימוד תורה בקדושה וטהרה יומם ולילה בלי הפרעות. כן סיפר רבנו הרבה על אנשי קהלת אויהעל בימים ההם. היתה אז באויהעל חברותא מובחרת בתורה ובחסידות. בזמן הזה חיו עוד רוב הזקנים שהכירו את רבה הגדול של אויהעל הגאון בעל הישמח משה זי"ע, והסתופפו בצלו שנים רבות. כ"כ הכירו כולם את הגאון מליסקא זי"ע במח"ס אך פרי תבואה וס' הישר והטוב, שהי' מחסידיו הגדולים ביותר של בעל הישמח משה ואיש סודו. רבנו למד במשך שנים אלו בהקלויז דאויהעל, ושם התחבר והתיידד עם החסידים הזקנים האלו, ושמע מפיהם כעידי ראי' ושמיעה את כל מה שידעו על הישמח משה והגאון מליסקא זי"ע. גם שם באויהעל, כמו בישיבות שלמד, נהג רבנו לכתוב על ספר בדיו כל הדברים והסיפורים היפים ששמע מחסידים זקנים הללו. החוברות, מלאים דברי תורה, מעשיות, מנהגים וכו' וכו', שכתב שם באויהעל, היו שמורים אצל רבנו כל ימיו. חסידים זקנים אלו העריכו והעריצו את רבנו מאד מאד. הם ראו ומצאו בו סוג חדש של אברך שלא היו רגילים ולא הכירו עד אז. רבנו הי' יליד הגליל העליון [אוברלאנד], לעומת זאת אויהעל היתה עיר חסידית מובהקת. אולם רבנו איחד במהותו את שני הסוגים והמנהגים השונים של שני המחוזות האלו גם יחד. הי' בדמותו של רבנו שילוב שלם של תורה וחסידות, יראת שמים וניימוסים.

באויהעל כבר החזיק רבנו ישיבה, והיו לו שם תלמידים שנעשו מופלגים, גדולי תורה.

הוא הי' יוצא ונכנס הרבה אל רבה של אויהעל אז, הגאון המפורסם רבי משה יוסף זצ"ל, בנו של בעל הייט"ב לב זי"ע וחתנו של הרה"ק רבי דוד זי"ע רבה של קשאנוב, בנו של בעל הדברי חיים זי"ע. הגאון מאויהעל השתעשע הרבה עם רבנו, כבדו ואהבו מאד, וכן העריצוהו כל רבני אויהעל, כי נוסף על ראותם בו גאון מובהק, איש בעל שאר רוח, ולומד תורה בלי הרף, הכירו אותו לאיש המתנהג, למרות היותו נחבא אל הכלים, בחסידות ופרישות יתירה בכל תהליכותיו. וספרו תלמידיו של רבנו, אלו שלמדו אצלו אחרי חתונתו באויהעל, שאחרי כלות שבעת ימי המשתה, גר רבנו בחדר אחד של דירתו עם בחור אחד מתלמידיו, שם למד כשחזר הביתה מהקלויז, שם אכל וישן כמה שישן, כל השבוע, וכן נהג כל השנים חוץ מלילי ש"ק ויו"ט, ומעט מזעיר שנכנס לדירתו ונפגש עם ב"ב. וכל ימי חייו נהג כן. הי' לו חדר מיוחד שם למד וישן ואכל, ועל ידו בחור משמשו. דכירנא, כשהשיא רבנו בתו אחת בקאשוי. ביום האחרון של שבעת ימי המשתה הי' רבנו צריך לנסוע אל איזה מקום מחוץ לעיר. כשנפרד מחתנו החתן ובתו הכלה בקשם והזהירם מאד, לא ללכת יחד ברחוב אפילו בלילה ואפילו לבקר קרובי משפחה. הוא סיפר להם, שכשהי' עוד בימי שבעת ימי המשתה אחרי חתונתו באויהעל. דירתו היתה באותו הרחוב ממש מול דירת חותנו בערך של חמש עשרה מטר מרחק. בערב אחד של שבעת ימי המשתה אחרי הסעודה בשעה מאוחרת בלילה, הלך עם כלתו יחד הביתה, כאמור כמה פסיעות. בבוקר רינגו בקלויז ובכל מקום על מעשה זה. היתכן, חתן חסידי ילך ברחוב יחד עם אשתו.

לרבנו נולדו שלוש עשרה ילדים. ארבע בנים ובת אחת מתו בחיי אביהם ל"ע. בהקדמת ספרו „אבות על בנים" מזכיר אותם רבנו ...„וגם מאז יהמו רחמי על כי נתתי פרי בטני חטאת נפשי, בני הב' חיים זצ"ל, ובתי מרת גיטל ע"ה, וילדיי ירוחם, יעקב מאיר, ודוד, אשר מתו בתוך שנתן. ואיתא בזוה"ק פ' וירא, שהמתים קטנים קודם שנעשו בר מצוה, מתים בחטא אבותיהם. ע"כ זכיתי עצמי לחבר ספר זה לעילוי נשמתם ויאירו באור החיים". על אודות פטירתם של בנו הב' חיים ובתו מרת גיטל יסופר עוד בחלק „רב בשלוש קהלות", את מה ששמעו אז מרבנו בענין זה.

פרטים על צאצאיהם של רבנו, בניו ובנותיו ומשפחותיהם, יבואו עוד בספר זה, בחלק „זרע ברך ה'".

באהלי צדיקים

כי הפלה ה' חסיד לו

כ"ק מרן זצ"ל שהי"ה מלבשתו ענוה ויראה, ומכשרתו צדיק, והי' חסיד במלא מובן המלה, ע"ד חכז"ל בע"ז דף ב: וחסידות גדולה מכולן. אשר אצלו התורה והחסידות, הטהרה והצניעות, יחד היו משולבות, הי' מתנהג בחסידות בדרך הבעש"ט זי"ע, בכל פרטי'ה, דקדוקי'ה וכוונותי'ה. לכתת רגליו לנסוע אל צדיק הדור, לקבל פניו, לראות וליראות. להביא לו תשורה ולהקריב לפניו מנחה. ויתן לו מזהב ש'ב'א' (שאול בן אלעזר), ויתפלל בעדו עם פתקא מבי מדרשא. הי' מתאבק בעפר רגליהם ושתה בצמא את דבריהם, והאמין בהם ובדבריהם כאלו נמסרו למשה מסיני. והאמין כי אפילו שיחת חולין שלהם שקולה כנגד כל התורה. (מד"ר משלי א' ו') והדבק בת"ח, היינו, "ובו תדבק". כמ"ש רבנו הרמב"ם ז"ל (בספרו יד שרשים שורש ב') הדבוק בו יתברך ממילא דבוק בת"ח.

ויהי בנסוע הארון

כבר במאמרו הראשון בספר "משמרת אלעזר", ראשית בכורי פרי עטו של מרן זצ"ל, הוא דן שם בענין אי חייב אדם לקבל פני רבו ברגל אף בז"הז. ורבנו מטפס ועולה ומטפס ויורד בסוגית הש"ס ומביא ומניף דברי הראשונים והאחרונים בענין זה. ומביא שם דרשת ר"ע (פסחים כ"ב) את ה' א'לקיך תירא לרבות ת"ח, והשווה כבוד עבד לכבוד רבו. ורבנו משווה שם קבלת פני רבו ורא'ית פני צדיקי הדור, לקבלת פני השכינה. ואלו דברי הקדושים שם: "וכבר הזהירנו במוסרם, הוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם וכו'. גאוני צדיקי הדור זעים, חלים ורועדים בעמדם להתפלל וכו'. ע"כ סגולה גדולה להשריש יראת שמים בלב איש להתאבק בעפר רגלי הצדיקים והקדושים. ובעת ראותו אלו הצדיקים זריזים ושמחים לעשות רצון קונם ומזיעים מרוב פחד ויראה, בגשתם אל הקודש, וגודל זהירותם בכל דקדוקי מצות, ישא ק"ו בעצמו וכו'. באופן כי גם אנשים פשוטים יכולים לבא ליראת הבורא ב"ה אם מרגילים עצמם לקבל פני צדיק הדור ולהשגיח בעין פקוחא על כל מעשיהם ולשתות בצמא את דבריהם הקדושים".

והודעת להם את הדרך אשר ילכו בה

מרן זצ"ל הרבה לספר אל תלמידיו מנסיעותיו אל הצדיקים, כדי להשריש בלבם את אמונת הצדיקים בשלימות, ומרגלא בפומיה לומר, שאפילו ה ד ר ך והנסיעה בעצמה, לקבל פני צדיק הדור, יש בה משום עבודה שלימה, מעין עלי'ה לרגל, וכל מה שהדרך קשה ומלאה מכשולים ומעצורים — מצד בני ביתו, קהלתו, ישיבתו, ת"ת דרבים — הרי השכר יותר גדול ולפום צערא אגרא. כי חילוק גדול יש בין השומע את האמת מפי הצדיק בעצמו, ובין השומע מפי אחר האומר בשמו, מכ"שכ השומע מפי שומע, כי יורד בכל פעם

בדרגא רחוק מפי הצדיק. ועוד, והלא „והיו עיניך ר ו א ו ת את מוריך" כתיב. ועל ידי שמביט ומסתכל בפניו של הצדיק הוא יראה את עצמו כמו במראות הצובאות שבבית המקדש. ופירש הוא ז"ל בזה את המשנה (אבות פ"ב ד') „דע מה למעלה ממך", רצונך להכיר ולידע את צדיק הדור שהוא למעלה ממך, „עין רואה ואוזן שומעת". ראשית חכמה והעצה היעוצה לך, שתראה אותו בעיניך ולשמוע מפיו באזנך, ואם אי אפשר לך כל זאת, אז „וכל מעשיך בספר נכתבים", ומספרי החסידות תוכל ללמוד אותם.

ברם הוסיף רבנו בשם רבי נחמן מברסלאב זי"ע, שהנסיעה אל הצדיק מפורש בתורה, „כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע" אף שצוה לו השי"ת לכתוב בספר, אעפ"כ לא הסתפק בזה וצוהו „ושים באזני יהושע". ובלקוטי מהר"ן דף ו' כותב, כשרוצה לנסוע לצדיק אמיתי מזדמן לו מניעות שונות, וזהו סביב רשעים יתהלכון, למנוע אותו מלנסוע בקושיות על הצדיק, ועקמומית בלבו וכו', כי הוא דבר גדול הצרוך ליהדותו, וכשרוצה לנסוע מתגבר עליו יצ"הר, כי כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו, ממה שהי' לו מתחילה. ועוד אמר מרן זצ"ל, שהבעש"ט זי"ע חידש את תורה שבעל־פה, דהיינו לא ללמוד תוכחה ומוסר רק מספר הכתוב, רק צריך האדם לקבל ישר ממקבל אחר, שהוא ימסור לו מפה לאוזן ומלב ללב, כי על ידי השמיעה נצררים ונחתמים הדברים בלבו של אדם, כאלו קבלם מפי חכמי המשנה. וכשהוא שומע מפי הצדיק הוא בחינת „נשמע" והוא הכתר הנשאר לעם ישראל מ„נעשה" שנאבדה.

וצדיק באמונתו יחי'ה

ה ר מ ב " ם בפה"מ (אבות פ"א י"ז) בערך דבור הנאהב זל"הק : „הוא הדבור בשבח המעלות השכליות או מעלות המדות, וכן לשבח החשובים ולהודות מעלותיהם, כדי שייטיבו מנהגיהם בעיני בני אדם וילכו בדרכיהם עכ"ל. כאשר רבנו התחיל לספר לנו מרבותיו הקדושים ולתאר את צדיק הדור, אופני חייו ומדותיו, היו פניו מאירות ועיניו נוצצות שלהבתי"ה, ומעין טהור של קדושה, זוהר ואצילות הי'ה יוצא ושופע מלבו, ממש כנהר שאינו פוסק וכמעין המתגבר, והפיח רוח חיים אף בעצמות היבשות, כי היא יצאה מן הלב ולהלב נכנסה. ספוריו, המתנים תוקף קדושת הצדיקים סגלו גם הם להכניס את מוסר היהדות לתוך הלבבות, כי היו בהם הרבה אבנים טובות ומרגליות, מוסר, מדות, ורעיונות, רוממות הנפש ורוח צהלה וגעגועים, דחילו ורחימו, אהבת ה' ואהבת ישראל. ולא ספורי מופתים ונפלאות סתם, כי אין זה משנה אצל אנשים גדולים, אם רואים אצלם מופתים או לא, הגם שסיפר לנו מופתים אשר נעשו אתו עמו כשהי'ה מתאבק בעפר רגליהם.

א ו פ י ו, התורה והחסידות, הטהרה והצניעות, נשמתו היתה, ונשארה שלמה וטהורה, שלמה בלי קרע, וטהורה בלי תערובת זרה, בלתי לה' לבדו, כי אצלו הי' הכל בשלימות. תפלתו היתה בשלימות, תורתו היתה בשלימות, ובכל המצוות הפח בהם רוח חיים ונשמת חיים. מדת ההסתפקות, הבטחון והאמונה נתנה לו לב שמחה, שמח בחלקו, ואמר תמיד, שיותר ממה שמגיע לו, הוא מקבל מהש"ית, וקרן אור פניו תמיד בשמחה ובצהלה, אותה השמחה אשר בתוך תוכה היא גם תוגת א־לקית, כליון הנפש, שפתיו רחשו תמיד, גם זו לטובה, [אַך גוט] וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד.

בקרב קדושים

שמענו מרבנו בהזדמנויות, כשהי׳ מספר מנסיעותיו אל רבותיו [האדמורי״ם]. הוא היה אומר, לא הייתי רגיל לנסוע אל רבותי על שבת. לתמיהת השומעים דבריו, שידעו עליו שהי׳ מתאבק זמנים ארוכים אצל צדיקים, המשיך ואמר, נסעתי על כמה שבתות, ארבע וחמש, לא על שבת אחת. ״לנסוע על שבת אחת אל צדיק״, המשיך רבנו, ״אין בו כדי ללמוד ולקבל הדרכה הנחוצה. חסידים הראשונים היו נוהגים לנסוע ולבלות חדשים כסדרן אצל רבותיהם. היו שנסעו בר״ח אלול ונשארו עד אחרי החגים, או שנסעו בר״ח ניסן ונשארו עד אחרי שבועות״. רבנו הי׳ כידוע רב ואב״ד בקהלות שונות וע״כ לא הי׳ יכול לעזוב את קהלתו ולנסוע על החגים, בזמן שהרב צריך לדרוש, להמצא בין בני קהלתו וללמוד עמהם בענינא דיומא. רבנו נסע לכן בדרך כלל בחדשי החורף והתעכב תמיד אצל רבותיו חודש או ששה שבועות רצופים.

בעצם התחילה תקופת החסידות אצל רבנו כבר בימי שחר נעוריו, כשנעשה בר־מצוה ולמד אז אצל רבו המהר״ם שיק זצ״ל בחוסט. רבו המהר״ם שיק, שהי׳ תלמידו הגדול של החתם סופר, לא נסע בעצמו אל אדמורי״ם. מ״מ הי׳ זה דבר מובן, שתלמידיו שלמדו בישיבתו או בע״ב של קהלתו נסעו אל רבי כרצונם, ובהסכמתו.

פרק מיוחד במינו הי׳ השילוב המלא של גדולי וגאוני אוסטרייך — אונגארן, תלמידיו ותלמידי תלמידיו של הח״ס זצ״ל בדורות קדמו. גדולי עולם אלו שהתנהגו בכל תהליכותיהם בנוסח ומנהג אשכנז, בתפילות וזמני תפלות וכו׳ וכו׳. אותם גדולי עולם, רבנים בקהלות גדולות, תופסי ישיבות של מאות בחורים, בהתנהגותם בנוסח אשכנז, לא היו ח״ו מתנגדים של הצדיקים תלמידי הבעש״ט זי״ע. להיפך, הם היו חסידים בכל רמ״ח אבריהם, ורבים מהם היו שוהים זמנים ממושכים ותכופים אצל רבותיהם־הצדיקים די בכל אתר ואתר.

רבים וגם גדולים מיוצאי ליטה, ואפילו מפולין, או ילידי ארצנו הקדושה, ובפרט הדור הצעיר של אחרי המלחמה, אינם יודעים ואין להם בכלל המושג להבין את השילוב המפליא הזה של יהודי אשכנז, [כהגדרתם מתנגד], שהוא אינו מתנגד לחסידות, אדרבה, הוא חסיד נלהב ונוסע כמה פעמים בשנה אל רבי.

רבו של רבנו, המהר״ם שיק זצ״ל, לא נסע אמנם בעצמו אל אדמורי״ם, אבל בשעה שנכנס אליו תלמידו הצעיר רבנו, והוא אז כבן שלוש עשרה וחצי [יליד נייטרא בגליל העליון, שלא ראה ואולי לא שמע אף פעם בחייו שמץ על רבי־אדמו״ר מהו] בין כסא לעשור בשנת תרל״ט, ואמר לרבו ששמע מספרים שהרב מסיגט [הייט״ב לב] אומר דרשה יפה מאד ביום שלוש עשרה מדות, ונפשו בשאלתו לקבל רשות מרבו לנסוע עם שאר הבחורים והבע״ב לסיגט. אמר לו רבו בזה״ל, סע בני, סע. אתה תלמוד שם הרבה מאד לכל ימי חייך.

כשרבנו הי׳ מספר או מדבר מהמהר״ם שיק, הי׳ תמיד בהתלהבות יוצאת מן הכלל, הרבה פעמים הי׳ נדמה לנו שרבנו מוכן לדמות את רבו המהר״ם שיק להתנאים או הראשונים מימי קדם בקדושתו וצדקתו. רבנו הרים על נס גדולתו־ענותנותו של רבו בספרו ששמע ממנו כמה פעמים בעת למדו חומש עם פירוש רש״י עם תלמידי ישיבתו, והי׳ רגיל להגיד נוסף על חידושיו גם חידושים מספרים קדושים ממחברים נ״ע, והרבה פעמים אמר, ״דער סיגטער רב זאל לעבן זאגט״ [הרב מסיגט שיחי׳ מפרש הענין כן. וכוונתו כמובן על הייטב

לב]. המהר"ם שיק הי' נודע אז בכל העולם כגאון עולם פוסק שהלכה כמותו, ובכל זאת הגיד לבני ישיבתו חידושים של הייט"ב לב בחיים חיותו.

עוד סיפר רבנו, שהגאון המפורסם מוה"ר אליעזר זוסמן סופר זצ"ל בעל ילקוט אליעזר, שהי' תלמידו של המהר"ם שיק אחרי הסתלקות רבו הח"ס, למד אצלו עוד ביערגן בגליל העליון. אחרי שנתקבל המהר"ם שיק לחוסט שהוא מחוז מרמרוש, וכידוע ליוצאי מדינות אסטריך־אונגארן, היו מנהגי ונימוסי מחוזים אלו שונים בכמה ענינים אחד מהשני. התלמיד הגאון הנ"ל שאל את רבו האיך הוא מרגיש והאיך הוא התרגל למנהגי ותהליכי המקום החדש שלו. המהר"ם שיק השיב לו בקצרה מה שהשיב, ואח"כ אמר לו, דע לך בני, שאילו לא באתי לחוסט רק כדי שאוכל להכיר את הרב מסיגט, דיי. אדם שלם כמותו טרם ראיתי בחיי. רבנו הי' מוסיף, וזה אמר הרבי שלי, שכידוע הי' גדול תלמידיו של הח"ס והחזיק את הח"ס לאיש אלקים וגדול בני דורו.

באהלי סיגט

רבנו הי' מספר מנסיעתו אז לסיגט על יום שלוש עשרה מדות אל הייט"ב לב, בדרך כלל בימי חג ומועד, כדרך מעשה נפלאות מצדיקי עולם. כשנכנסנו אל רבנו להפרד ממנו לפני נסיעתנו לסיגט, כל החברייא שנסעו, ברך אותנו הרבי בנסיעה טובה, הוא שם ידיו על ראש כל אחד מאתנו בשעת ברכתו, וסיים במלים „איהר זאלט ניצל ווערן פין גוי'ישע העגד". הברכה היתה מוזרה אז בעינינו. המרחק בין חוסט לסיגט אינו רב, אבל היו צריכים לנסוע דרך יער. עוד טרם הגענו לסיגט נודע לנו שבעת עברנו דרך היער התנפלו שודדים על אנשים שנסעו ג"כ דרך שם והרגו ר"ל אחד. או אז כבר הבינונו ברכת רבנו המהר"ם שיק.

„הייט"ב לב", המשיך רבנו לספר, „נכנס לבית מדרשו בשעה שתים עשרה בלילה, ליל שלוש עשרה מדות. הוא בעצמו אמר לפני התיבה את כל ספר תהלים. אחרי שגמרו אמירת תהלים התחיל הייט"ב לב לומר סליחות, ולפני תפלת שמע קולנו אמר דרשה שנמשכה ארבע שעות פחות רבע שעה". „מדרשה זו", אמר רבנו פעמים רבות, „למדתי לדרוש על כל ימי חיי לפני בני א־ל חי. אז שמעתי בעצם הדרשה הראשונה בחיי בנוסח דרשות תלמידי הבעש"ט. למדתי אז כי עיקר דרשות המנהיגים הם ללמד זכות ולחפש המלצות טובות על ישראל לזכותם כלפי מעלה, ובמקום להוכיח את ישראל קדושים, להפוך את התוכחות, כביכול כלפי מעלה. למדתי אז מדרשה גדולה זו שצדיק אמיתי מוסר נפשו ממש בשביל כלל ישראל, ואם ח"ו מדת הדין מתוחה ושורה ל"ע, הצדיק מקבל הכל על עצמו, הוא אשם בכל והוא גרם הכל, ואם צריכין ח"ו לעשות דין, תהי נא ידך בי ואלה הצאן מה עשו. בעל הייטב לב במעמד אותה דרשה בכה בבכיות נוראות ושוברות כל לב באמרו, רבש"ע מה אתה רוצה מיהודים כשרים אלו שמדקדקים בכל המצוות ומוסרין תמיד נפשם על קדושת שמך. לבסוף לא נחה דעתו הקדושה עד שחירף וביזה את עצמו כאלו הי' הוא שפל הנבראים ר"ל של כל ישראל, והחזיק בזקנו הקדוש והראה קבל עם ועדה, ראו נא פה עומד לפניכם ג... זקן עם שערות לבנות ארוכות, שלא עשה עוד מעולם שום מצוה ולא למד תורה והוא מחולל ומלא עונות ופשעים ר"ל. אח"כ המשיך כמתנצל, שלא יתפלאו עליו שאחרי כל מה שהוא עשה האיך הוא עומד ודורש ומוכיח לאחרים, כי אדרבה לפי שהוא בעצמו חטא בכל מה שהוא מוכיח לאחרים, יקבלו דבריו וישובו כולם בתשובה, כי

מי שלא חטא ואינו יודע טעם מתיקות העבירה, אם הוא יוכיח יגידו לו הלא אתה לא טעמת טעם העבירה, אין אתה יכול להוכיח אותנו, אבל הוא יכול להוכיח על הכל.

בספרו „גבעת־שאול" אות תע"ג עה"פ (תהלים ל"ח), כי עוני אגיד, כותב רבנו: ...„ובהיותי ילד בן י"ג שנה זכיתי לשמוע דרוש לי"ג מדות מפי הגאון הקדוש מו"ה יקותיאל יודא זצ"ל האב"ד בסיגוט, שאמר שלפי שהוא חטא הוא מסוגל יותר להוכיח אחרים, כי אם צדיק שלא חטא יוכיח, יאמרו השומעים, הוא לא טעם מעולם מתיקות טעם החטא, כדכתיב (משלי ט' י"ז) מים גנובים ימתקו. גם אמרו חכז"ל (סנהדרין ע"ה), ניטל טעם ביאה וניתן לעוברי עבירה. ולכך אברהם אבינו, שתכליתו וחיותו הי' להכניס גרים תחת כנפי השכינה, הי' בתחילתו עובד ע"ז. ופירש בזה הפסוק (תהלים נ'), הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי, לעשות רצונך חפצתי. והכוונה, כל מגילת ספר עונות שאני מוכיח אחרים, כתוב עלי, פירוש גם אני נכשלתי בהם, אבל מהיום והלאה לעשות רצונך חפצתי, והנני שב בתשובה, ע"כ בשרתי צדק בקהל רב, אני מסוגל יותר להוכיח אחרים מאחר שגם אני טעמתי ערבות העבירות, ומאחר שאני מתחרט על מעשי ומקבל עלי מהיום ולהלאה לעשות רצונך ית', ע"כ גם אתם תעשו כמוני". עכדה"ק.

אחרי הדרשה וסיום אמירת הסליחות התפללו תפלת שחרית, הייט"ב לב התפלל לפני התיבה. רבנו המשיך וסיפר, שמשחר ילדותו כשלמד עוד בישיבות ובכל ההזדמנויות שנסע אל רבותיו תמיד תפס מקום לעמוד קרוב אל הרב, כדי שיראה וישמע הכל. גם פה בסיגט הייתי עוד ילד קטן, אבל בשעה שנכנס הייט"ב לב לביהמ"ד בלילה נדחקתי בין רגלי האנשים ותפסתי מקום מאחורי הרבי על ידו ממש. ככה עמדתי שם בערך שבע עשרה שעות רצופות, מחצות הלילה במשך אמירת כל תהלים, הסליחות, הדרשה ותפלת שחרית. בשעה שהייט"ב לב גמר תפלת שמונה עשרה בלחש ופסע שלוש פסיעות אחורה קפצתי ממקומי הצדה ונעמדתי מול פני הרב. הייט"ב לב גחן אלי נתן לי שלום עליכם ושאלני מאיפה אני בא, „מחוסט", עניתי. „האם חיים בנו של משה ארי' בא ג"כ", שאל. [הרה"ח המפורסם מו"ה חיים פריינד ז"ל, מילידי סיגט, אחיו של הגאון הצדיק מאינטרדם—נאסאד, שלמד אז יחד עם רבנו בחוסט אצל המהר"ם שיק]. הוא לא בא, עניתי. „מדוע לא בא", הוסיף הרב לשאול. „אינני יודע", אמרתי. „אמור לי למה לא בא חיים", שאל שנית בתקיפות. נבהלתי מאד, ולא יכלתי להשיב. אח"כ שאל הרב כבר בצעקה, „אמור לי תיכף למה הוא לא בא". כשראה שרק עוד בי נשמתי מרוב פחד ואימה וכמעט שכבר התחלתי לבכות, אמר לי ברוך אבהי, „אני אגיד לך למה חיים לא בא. לפי שהוא מכיר אותי. אתה אינך מכיר אותי לכן באת אלי אבל מי שכבר מכיר אותי אינו בא אלי יותר. אח"כ חזר שלוש הפסיעות וחזר על התפילה.

אחרי תפלת שחרית קרא הייט"ב לב סדר הקרבנות של שלוש עשרה מדות, התפללו מנחה, וכבר הגיע שעת ליל ערב יוה"כ. נכנסו הבחורים שבאו מחוסט פנימה אל הרב לקבל ברכת פרידה. הרב הראה שמחה ואהבה יוצאת מן הכלל אל כולנו באמרו, אלו התלמידים של הרב מחוסט שיחיי'. הוא ברך אותנו בברכת גמח"ט והמשיך, סעו אל רבכם ותמסרו לו בשמי ד"ש חמה עם ברכת גמח"ט ושיו"ט. מי אני, זה הלא שמעתם היום בדרשה... אבל הרבי שלכם הנו באמת איש קדוש וטהור. אמרו לרבכם בשמי, שאם הוא רוצה שיהי' לו שכן טוב, אזי יתפלל אל השי"ת שיתן לי הרהורי תשובה, ואז יהי' לו שכן טוב.

„בדרשת שמע קולנו זו", הוסיף רבנו לספר, „פירש הייט"ב לב בין השאר הפסוק, בפ'

עקב, מראשית השנה ועד אחרית שנה. ודקדק למה מראשית השנה כתיב בה' הידיעה ועד אחרית כתיב רק שנה. והסביר שבכל שנה ושנה בראשית והתחלת השנה אנו מלאים תקוה ובטוחים כי השנה הזאת המתחילה כעת תהי' שנת הגאולה השלימה עם ביאת משיח צדקנו, היא תהי' השנה המקווה בה' הידיעה. אבל כשמגיע סוף שנה ואנו רואים שטרם נושענו ונגאלנו והשנה שעברה היתה שנה פשוטה ורגילה ככל השנים, ואנחנו עוד בגולה, טרם נגאלנו, אז הננו יודעים שהשנה לא היתה עוד השנה המיוחלת בעוה"ר. וזהו מראשית פי' בהתחלת השנה חשבנו שזו תהי' "השנה" המיוחלת, ועד אחרית, פי' בסוף אנו רואים, שנה רגילה".

רבו של רבנו המהר"ם שיק זצ"ל נתבקש לישיבה של מעלה בר"ח שבט תרל"ט, באותה השנה שרבנו למד אצלו ונסע לסיגט. [מהדברים הקשורים עם לימודו של רבנו בחוסט, מדובר בספר זה, בחלק ימי הנעורים]. רבנו הי' רגיל לספר לנו את מה שראה הוא בעצמו מהידידות ואהבה הגדולה והקשר האמיץ שהי' בין שני גדולי עולם אלו. המהר"ם שיק נפל למשכב כמה שבועות לפני הסתלקותו עם מחלה אנושה, הוא גם סבל יסורים ל"ע. הייט"ב לב בשמעו על מחלת רעו וידידו נסע מיד לחוסט לבקרו. רבנו הי' נוכח במשך כל זמן הביקור וסיפר שהייט"ב לב ישב על מטתו של המהר"ם שיק ושני הצדיקים הללו אחזו יד אחד ביד חברו רגעים ממושכים וכ"א נשק ידו של חברו בתכופות, והי' זה מחזה להפליא. המהר"ם שיק נאנח קצת ואמר להרב מסיגט, הנה אני סובל יסורים, תתפללו עלי שלא יהיו לי יסורים. הרהרתי על זה, בשביל מה באו עלי היסורים, אחרי כן המשיך ואמר, אולי בשביל ביטול תורה. אחרי שיצא הייט"ב לב מביתו של המהר"ם שיק אל אכסניתו שאל את הבחורים תלמידי חוסט, האם הבנתם את דברי רבכם. הוא הרהר בשביל מה באו עליו יסורים, כמאמר חז"ל (ברכות ה') אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, ועכשו תבינו את הפשפש ולא מצא הוא כבר עבר, ועכשיו הוא שואל אולי יתלה זה בביטול תורה.

בספרו "בהית הבקר" אות צ"ט עה"פ (פרשת יתרו) דבר אתה עמנו ונשמעה וגו'. "או יש לומר, ויובן גם אמרם, ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות. ולכאורה תמוה, ומה בכך אם ימותו והיש עריבות יותר מזה שיצא נפשם בנשיקה בדביקות בו ית'. וכן דרשו חכז"ל (שבת פ"ח ע"ב) עה"פ (שיר השירים ה') נפשי יצאה בדברו, שבשמעם הדיבור מפיו ית' יצאה נשמתם וחזר והחי' אותם. ורע"ק הי' מצפה כל ימיו שימות על קידוש השם. ולזה הטעימו הם בדבריהם באמרם דבר אתה עמנו "ונשמעה", שכוונתם לש"ש שרוצים עוד לשמוע, ולא בשביל התנוגי עוה"ז הם רוצים לחיות, רק כמאמרם ז"ל (אבות פרק ד' י"ז), יפה שעה אחת בתשובה ומעש"ט בעוה"ז מכל חיי העוה"ב, ע"כ הם חפצים בחיים כדי שיקיימו עוד מצוות הרבה. והוא ע"ד דכתיב במלאכים (תהלים ק"ג) גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו, שזו תכלית עשיית רצון הבורא, כדי שעוד יוסיף לצוות להם. ולזה הוסיפו ישראל באמרם ונשמעה, שתכלית בקשתם שהם חפצים בחיים הוא בשביל ונשמעה, שיקיימו עוד דברו ית' והוא כעין הנאמר במלאכים לשמוע בקול דברו. וגיסי הגאון מו"ה שמואל בראך זצ"ל אב"ד דק"ק ניר מאדע סיפר, שביקר את מרן הגאון הקדוש מהר"ם שיק זצ"ל בחליו לפני פטירתו, והיו כל אבריו מכף רגל ועד ראש נפוחים, ואמר לו מרן זצ"ל, שהוא מתחנן לחיות אפילו נגזר עליו שישכב במטה כל ימיו כמו כעת ולא יהי' בכוחו לעשות מאומה, בכ"ז מרוצה לשכב ביסורין, רק שיזכה פעם אחת ביום לומר, משמע עד אחד. זי"ע ועל כל ישראל."

בזמן הביקור אצל המהר"ם שיק אמר הייט"ב לב חידוש בפלפול באיזה סוגיא. אחרי שהלך הייט"ב לב אמר המהר"ם שיק להבחורים שנשארו אצלו, שעל החידוש שאמר הייט"ב לב אפשר להקשות בלשונו: "דער חידוש האט איין לאך", ואמר להם מה שקשה. הבחורים ששמעו זאת מפי רבם, מהרו לאכסנייתו של הייט"ב לב וספרו לו את מה שאמר רבם. [רבנו כשהי' מספר זאת להבחורים אמר, שזה לא הי' מן הנימוס לספר זאת, רק הלא הבחורים בדרך כלל עוד אינם מיושבים בדעת ככל הצורך]. הייט"ב לב השיב ע"ז, מה שרבכם מצא "איין לאך" בדברי, זה אינו חידוש כ"כ, אבל איזה גדלות וקדושה הוא, אם הוא יודע שיש להקשות על דברי ולא הקשה ולא סתר אותי.

כאמור למעלה בר"ח שבט הסתלק המהר"ם שיק זי"ע. הייט"ב לב בא לחוסט אל ההלויה. הוא הספיד תמרורים את חברו אוהבו בבכיות גדולות ללא הפוגות. בתוך ההספד הוא הזכיר בקול בוכים נוגע לכל לב ואמר, לפני זמן קצר היינו עוד שלשתנו יחד הרב מסאלאש [רבי שמלקא מסאלאש בעל הצרור החיים זצ"ל], הרב מחוסט ואני, היינו שלשתנו כמו סגולי. כשנסתלק הרב מסאלאש נשארנו עם הרב מחוסט שנינו כמו צירי. ועתה שנסתלק הרב מחוסט נשארתי אני לבדי כמו חיריק, ובכה מאד.

רבנו נסע מחוסט אחרי הסתלקות רבו המהר"ם שיק למטרסדורף ללמוד בישיבתו של הגאון בעל חת"ן סופר זצ"ל. [רבות מדובר מארבע שנות לימודיו אצל רבו זה בספר זה, בחלק ימי הנעורים]. אחרי מאטסדורף, שהה בביתו בעניינים משפחתיים ולמד בעירו נייטרא, חזר שוב לסיגט. זה הי' כבר אחרי שהייט"ב לב נתבקש לישיבה של מעלה ובנו בעל הקדושת יו"ט זצ"ל שמילא מקום אביו בעירו הנהיג את חסידות סיגט — המשך חסידות בעל ישמח משה. רבנו נשאר קשור אל רבו החדש הקדושת יו"ט, ואחריו אל בנו בעל העצי חיים ושימש גם דור רביעי בגזע קדוש זה אצל בנו של העצי חיים זצ"ל שנעשה רב בסיגט ואדמו"ר לבית סיגט אחרי הסתלקות אביו, והוא אז כבן שש עשרה.

המשך השושלת

אצל בעל הקדושת יו"ט נשאר רבנו שנה שלמה ולמד גם בישיבתו ובמשך כל הזמן התאכסן בבית רבו ואכל על שולחנו. רבנו סיפר הרבה מאד מגדולת פרישותו וקדושתו של רבו זה, שראה במו עיניו במשך השנה שנמצא במחיצתו, ולא זזה ידו מידו של רבו יומם ולילה. בעת ישב רבנו באויהל אחרי חתונתו בבית חותנו שלוש שנים עד שנתקבל לרב במאגנדארף, הי' רבה של אויהל הגאון הצדיק מוה"ר משה יוסף זצ"ל, אחיו של הקדושת יו"ט. רבנו החזיק כבר אז ישיבה באויהל, והי' רגיל הרבה בביתו של הרב דמתא הגאון הנ"ל. הם השתעשעו הרבה בדברי תורה וכמובן דברו הרבה על בית סיגט. הגאון מאויהל סיפר לרבנו הרבה מאביו הקדוש בעל הייט"ב לב. רבנו ידע לספר הרבה מאחיו בעל הקדושת יו"ט. "הבחנתי על הגאון מאויהל כמה פעמים", אמר רבנו "שכשספרתי לו מגדולת קדושתו של אחיו הקדושת יו"ט, היו הדברים כקצת חידוש אצלו שלא ידע ולא הכיר קדושתו ומדרגותיו הגדולים. סיפרתי ע"כ להרב מאויהל, שבמשך כל השנה ששהיתי בביתו של אחיו, לא שכב אף לילה אחת חוץ מלילי ש"ק, במטה או על ספה, ואף פעם במשך כל השנה לא פשט בגדיו רק בעת הילוכו למקוה. ובשעות הלילה המאוחרות כשהי' כבר עיף באופן שלא הי' יכול להחזיק מעמד יותר ולשבת ע"י השולחן, קם מכסאו הפשיל שרוולו הימיני מעל כתפו והחזיר את החלק שהפשיט על ידו וכן שכב על ספסל שהי' בחדרו בלי

כל כר או שמיכה שעה קלה, ומיד קם ולמד הלאה. זה ראיתי במו עיני שנה שלמה, אמרתי להרב". „אם כן", אמר הגאון מאויהל, „אם יהודי יכול ללמוד ביגיעה וקדושה כמו שכב' מספר, אין כבר פלא אם נעשה רבי ומנהיג גדול לעדה גדולה וממלא מקום אבינו הקדוש זי"ע".

הצלה פלאית

במשך שהותו בסיגט בשנה זו ראה רבנו ענין נורא אצל רבו הקדושת יו"ט, והי' רגיל לספר דבר זה כאילו הי' מעין ניסי יציאת מצרים. גזירת התגייסות לצבא הי' אז אחד מהדברים הקשים והמסוכנים ביותר. יהודי שהתגייס אז לצבא, נוסף על הרבה צרות ועיגויים שסבל שנים ארוכות, לא היתה שום אפשרות לשמור תורה ומצוות, תפילין ושבת, ובפרט אוכל כשר, זה הי' ממש בלתי אפשרי. וע"כ מובן שכל הבחורים שהי' עליהם להתייצב לפני הועדות להבחן אם הם ראויים לשרת בצבא, עשו כל טצדקי וחיפשו כל הדרכים ופעולות להיפטר מהעול והסכנה הזאת. בשנים אלו שרבנו הי' צריך להתיצב לפני ועדה זו, היו במדינת אונגארן כמה שרי צבא שהם היו ראשי ועדות אלו שהיו רשעים ושונאי ישראל מפורסמים ורצו דוקא לגייס בחורי ישראל לצבא. ועדות הצבא הללו נשלחו מטעם משרד המלחמה מעיר לעיר, וכל אלו שהיו צריכים להתייצב לגיוס שדרו בערים אלו, התיצבו לפני הועדה בעירם. היו בין הועדות האלו כמובן גם ישרים שלא ארבו דוקא לגייס יהודים, וע"כ כשנודע שבעיר מסויימת תבא ועדה כזו שהכירו אותם כבר שהם מהטובים, באו אלו הבחורים שהיו צריכים להיבחן מכל המקומות ונרשמו אצל הרשויות של עיר זו שהם גרים או לומדים שם, ואח"כ כשהגיע זמן הגיוס התיצבו שם לפני הועדה.

בשנים אלו הי' חובת התיצבות לגיוס שלוש פעמים, החל משנתו העשרים עד העשרים ושתים של המגויס. רבנו סיפר הרבה פעמים שהוא סבל מצרות הגיוס באופן יוצא מן הכלל, ובכל פעם שעמד לפני הועדות גייסו אותו לשרת בצבא. אולם בכל פעם הצליח בתחבולות שונות לשנות את הגיוס ולהתיצב שוב. אחרי שהי' נאלץ להתיצב לפניהם כבר בפעם הרביעית, עשה תחבולה שהיתה נהוגה אז לביים מחלה קשה בעינים, שהיתה ידועה כקשה וגם מדבקת. הוא קבל מחבר לצרה תרופה זו, שהי' כמין אבן קטן שע"י מריחה כל כמה שעות על העינים הי' נראה כמי שסובל ונדבק במחלה זו. לפני עמדו בפני הועדה השתמש בתרופה הנ"ל, הרופא שבדקו לא רצה לפטרו ושלחו לבית חולים צבאי לבדיקה לכמה ימים. כשנכנס רבנו לבית החולים פקדו עליו להפשיט כל מלבושיו ולמסרם להם והם יתנו לו הלבוש שמשתמשים בו בבית חולים. רבנו נבהל מאד, כי אותה אבן היתה עמו במלבושיו, ובאם יבדקו את מלבושיו ימצאו את האבן הנ"ל. הוא ביקש רשות ללכת לבית שמוש, שם קרע קצת את הבד שנתפר על ארבע כנפות הטלית קטן שלו, והכניס שמה את האבן, בהיותו בטוח ששם לא יחפשו ולא ימצאו. אולם ידע והכיר את הסכנה בפני' עמד באם ישאר כמה ימים בבית החולים ולא ישתמש עם התרופה הנ"ל, יעברו ממילא סימני המחלה ויגייסו אותו מיד ונוסף לזה גם יענישו אותו קשות. כשחזר לחדרו פשט בגדיו, מסר כל בגדיו וקבל בגדי ביה"ח במקומם. בעוד כמה רגעים חזר האיש שלקח ממנו הבגדים ומסר לו את הטלית קטן שלו באמרו: „את זה אתה יכול להחזיק אצלך". רבנו לקח בשמחה חזרה את הטלית קטן והשתמש כמובן בתרופה הנ"ל ככל הצורך, בלי שמישהוא יכול הי' להבחין בזה.

כעבור כמה ימי בדיקות שחררו את רבנו מבית החולים בתור חולה שסובל ממחלה מסוימת זו. רבנו חזר אל הועדה לפני׳ עמד לגיוס לשם קבלת שחרור, אולם רופא הועדה בדרגת מאיור, רשע עריץ לא הסכים בשום פנים לפטרו. רבנו סיפר שהרופא הזה ניגש אליו ותפס בפיאותיו הארוכים ואמר „שערות אלו אני אגזוז״. רבנו קבל צו לעמוד פעם חמישית לבדיקה בפני ועדה בעוד שנה. רבנו סיפר שענין הגיוס שלו הי׳ אז כבר ידוע בכל המדינה. הצרות שעשו לו והסחבת הכה גלים עד שגם בפרלמנט בבודפשט הביא חבר פרלמנט אחד לדיון את ענין התגיסותו של בראך מנייטרא.

בעת שרבנו הי׳ צריך להתיצב פעם החמישית לגיוס, הי׳ בסיגט אצל הקדושת יו״ט. בינתיים נודע ששולחים לסיגט ועדה שהיתה ידועה כטובה מאד. התחילו לנהור לסיגט בחורים מכל המקומות ומובן שגם רבנו נרשם שם לבדיקה. הועדה היתה צריכה להתחיל עבודתה ביום שבת קודש. אולם בערב שבת טרם ראו או ידעו מי הם אנשי הועדה. בשבת בבוקר נכנסו מאות בחורים ללשכת הגיוס בתקוה וציפי׳ להשתחרר אצל הועדה הטובה. אולם איזה חרדה ובהלה תפסה את כל אנשי העיר היהודים, בשמעם בשבת בבוקר כי בראש הועדה עומד הרופא המאיור הרשע הנודע שכבר הבטיח לגזוז פיאותיו של רבנו. הרשע הזה נכנס ללשכתו וכשראה שמספר גדול של המועמדים לביקורת הם מזרע ישראל, אמר בהתרברבות שטנית ובלעג, שהיום הוא יקים צבא של יוצאי מצרים, כלומר יגייס את כל היהודים. הוא עשה כפי שהבטיח, וכל בחור מועמד שעבר לפניו על שתי רגליו, לא הרשה לו אפילו להתפשט לבדיקות כנהוג, רק צוה לרשמו כמגויס וכשר לעבודת הצבא. על שערי לשכת הגיוס צבאו מאות אנשים משפחות המגויסים, בשמעם ותהום כל העיר מהגזירה הנוראה הזאת. רבנו שהי׳ ג״כ בין הנוכחים סיפר, שהוא השתמט כל הזמן ולא הלך עוד לבדיקה עד שהגיע שעה שתים עשרה בצהריים בדיוק, ואז אמר הרופא הנ״ל שאינו ממשיך הלאה, ואלה שנשארו עוד יעברו ליום שני הבא עם שאר המועמדים. ענה לו על זה אחד מעוזריו שנשארו בס״ה רק שני אנשים ואפשר לסיים המלאכה עוד היום. הרופא התעקש וצוה לרשום את שמות שני האנשים האלו ולהזמינם ליום שני. אחד משנים אלו הי׳ רבנו ועמו עוד צעיר אחד מסיגט.

רבנו חזר לבית מדרשו של הקדושת יו״ט, שכבר ידע על כל הנעשה. רבו הרגיעו שאין לו לפחד והוא לא יתגייס ולא יעמוד לפני הרשע הזה לבדיקות. רבנו סיפר לרבו ששמו נרשם כבר באופן מיוחד להתיצב ביום שני לפני הועדה הזאת. „אל תפחד, ישועת ה׳ כהרף עין והכל יהי׳ טוב״, ענהו רבו הקדושת יו״ט.

ביום ראשון בשעה עשר לפני הצהריים, והקדושת יו״ט היה באמצע פסוקי דזמרה של תפלת שחרית [ביתו של הקדושת יו״ט הי׳ בנוי על הרחוב הראשי של העיר ומחלונותיו היו יכולים לראות על הרחוב הראשי]. בשעה הנ״ל רכב הרופא הרשע הנ״ל על סוס ועל ידו מלוהו על סוס. מקורבי הקדושת יו״ט נכנסו אליו לבית מדרשו וספרו לו שהנה הרשע הזה רוכב כעת על סוסו לבית התפלה שלהם ואפשר לראותו דרך החלון. הקדושת יו״ט קם מכסאו, רץ אל החדר ועמד על יד החלון, רבנו סיפר שעפעפיו של הקדושת יו״ט היו ארוכות מאד וכיסו כמעט את עיניו, הוא הרכין עצמו על החלון, הגביה עפעפיו והסתכל אחרי הרשע ברכבו על סוסו. פתאם נפל הרשע מעל סוסו באמצע הרחוב ונהרג במקום, כן יאבדו כל אויבך ה׳. ותהום העיר שנית. ביום שני המיועד הדביקו כרוזים מטעם לשכת הגיוס, שכל אלו שהתיצבו בשבת לגיוס יבואו להתיצב שנית. כולם בלי יוצא מן הכלל, היהודים נשתחררו, ביניהם כמובן גם רבנו. כשחזר רבנו אל רבו, אמר לו בסיפוק ובשמחה,

הנך רואה שלא הי' לך מה לפחד, לא עמדת יותר לפני הרשע הזה. אז נשתחרר רבנו סופית מעול הגיוס.

בספרו „בהית־הבקר" אות תקט"ז, כותב רבנו עה"פ (קהלת י'), אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים. „לפי מה שכתב בספר ישמח משה פ' שופטים על פסוק זה, דידוע שהראשונים היו בורחים מן הגדולה וכו' שחשבו שהממשלה שניתן להם היא יותר מערכם. ולפי דרכו י"ל, שאם הוא לא עלה על דעתו שיבחרו בו, ולא עשה שום פעולה לזה ביודעו מיעוט ערכו, אז אפילו אם הממשלה הניתנת לו היא יותר מערכו, בכל זאת נראה בחוש שמן השמים ניתנת לו הממשלה, כמאמרם ז"ל (ב"ב צ') אפי' ריש גרגותא משמיא מוקמי לי'. ע"כ תתחזק ותטען לפני הבורא ב"ה, איני מניחך עד שתעזריני שיהי' בכוחי לסבול עול המוטל עלי. וכן שמעתי מפ"ק של מרן הגאון הצדיק בעל קדושת יו"ט זצ"ל, שהתאונן והתמרמר לפני על שאביו הגאון הקדוש בעל ייטב לב שם על שכמו להיות לרב אב"ד בקהלה גדולה בסיגעט, שהי' לפי דעתו למעלה מכוחו. אעפ"י שבעיני ראיתי כמה פעמים, שדבריו היו נשמעים במרום, ונשאו פנים לדורו עבורו כבימי הראשונים, בכל זאת הי' שפל בעיני עצמו".

כנזכר לעיל, למד רבנו שנה שלימה בישיבתו של זקדושת יו"ט זי"ע. רבנו אמר לנו, שהוא הי' נחשב בעיני רבו כתלמיד חבר. והוא למד יחד עם רבו הרבה. גם היו ביניהם כל הזמן פלפולים חריפים. רבנו אמר על עצמו שהוא הי' אז כבר בקי בש"ס ופוסקים ולפי שהי' צעיר לימים, הוא התפלמס כל הזמן עם הלומדים בסיגט אבל גם עם רבו הקדושת יו"ט. „פעם אמרתי לרבי", סיפר רבנו, „שבמקום מגוריו ובגליל העליון שהי' נקרא אויברלאנד, למדו הרבה יותר תורה ובעמקות גדולה ממה שלומדים פה". רבו השיב לו, אתה צודק. הנני יודע שאצלכם לומדים יותר. אבל דע לך שיש חילוק גדול בין הלימוד וכל ההתנהגות בשני המחוזות האלו. אצלנו גם אם לומדים אולי קצת פחות, אבל לומדים בחמימות ובהתלהבות חסידית, לעומת זאת במקומכם הכל קצת קר ואין מספיק חמימות ושמחה בלימוד וקיום המצוות. „אמשיל לך משל" אמר במתק לשונו, „אם בעלת בית מבשלת מרק טוב. היא מכניסה במרק בשר בקר, קצת בשר אווז, היא נותנת תבלינים, מלח, פלפל שחור, ירקות שונות שנותנים טעם טוב במרק, הכל כפי הצורך למרק טעים בכל השלימות. אבל אם משאירים את המרק בצלחת עד שיתקרר, כבר אין לו שום טעם וערך, למרות כל השלימות וכל הדברים הטובים שהכניסו בו. הוא הדבר גם עם הלימודים אם לומדים בלי חמימות אפילו אם לומדים הרבה אין לזה ערך כמו אם לומדים בחמימות והתלהבות". דפח"ח.

רבנו אמר פעם, שהנו מתחרט תמיד על שפעם אחת, והי' זה ביו"ט של שבועות, ורבו הקדושת יו"ט אמר פלפול בסוגיא דחלבי שבת קרבין ביוה"כ, אחרי הקידוש שלאחר תפלת החג, פלפול זה הי' נקרא „קרפל פשעטל", שהי' נהוג כבכל תפוצות ישראל לאכול מאכלי חלב בקדושא רבה אז. רבנו שלמד ג"כ את הסוגיא על בורי' התפלמס עם רבו וכמה פעמים הי' נראה שיד רבנו על העליונה בפלפול הסוגיא. רבנו חשש מאד אם לא גרם עי"ז חלישות דעת לרבו, וכשסיפר אח"כ המעשה הוסיף שאדם צעיר אין לו עוד הבנה מספקת להבחין מתי מותר לפלפל ומתי לא. וסיפר ג"כ כי הקדושת יו"ט אמר לו פעם בענות צדקו, „מה אתה רוצה שאני אוכל ללמוד כמותך, הלא הנך רואה בעיניך, שמטרידים ומפריעים לי רוב שעות היום והלילה, אין נותנים לי מנוחה, ואין לי זמן ללמוד, לכן אינני יכול להיות ת"ח כמותך".

דור שלישי ורביעי בסיגט

לעומת זאת שמענו כמה פעמים כשרבנו הי׳ רגיל לדבר על התנהגות הצדיקים רבותיו הקדושים, שאצלם רואים בחוש אמיתת מאמר חכז״ל (ברכות ל״ב) חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת וכו׳ ולפי החשבון שעה אחת לפני ושעה אחת אחרי התפלה שלוש פעמים ביום, הרי הם תשע שעות, וע״ז שואלת הגמרא וכי מאחר ששוהין תשע שעות בתפלה תורתן האיך משתמרת וכו׳ אלא מתוך שחסידים היו תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת. ביחוד שמענו את רבנו שהרחיב את הדיבור בענין זה כשהי׳ מדבר דוקא משני האחים בני היצהר, בניו של רבו הקדושת יו״ט, ה״ה כ״ק האדמו״ר בעל עצי חיים זצ״ל, שישב אחרי הסתלקות אביו על כסאו בסיגט והנהי״ג שושלת סיגט. ולהבבח״לח אחיו כ״ק האדמו״ר שליט״א אב״ד סאטמר. ידוע ומפורסם הי׳ שהידידות וההתקשרות של רבנו היתה להפליא אל שני צדיקים אלו כ״ק האדמו״ר מסיגט זצ״ל, וכ״ק האדמו״ר שליט״א מסאטמר. נוסף על הרבה דברים גדולים העומדים ברומו של עולם בעניני חיזוק הדת — האורטודוקסי־ה, הנהגת הקהלות הקדושות והשמירה עליהם שלא ישתלטו עליהם ח״ו המתחדשים למיניהם שכבר הרימו ראש בימים אלו, וכבר התחילו לכרסם ביסודות ומנהגי היהדות החרדית מדור דור, במדינות אסטריך־אונגארן, שעליהם היו נמנים אז בעיקר מדינת צ׳כו־סלובקי־ה, רומני־ה ואונגרן שהיו מאוכלסים ברוב רובם עם יהודים כשרים, שומרי תורה ומצוות כפי תקנות האורטודוקסי־ה. רבנו שהי׳ ידוע ומפורסם כלוחם תמיד על קיום הנוסח הישן של הקהלות, בלי לשנות ולחדש כל שהוא ובמלחמת הקודש הזאת מצאנו תמיד תמימות דיעות בין רבנו ובין שני האדמורי״ם של בית סיגט. הם היו תמיד הראשונים לעמוד על המשמר לא לתת לפורצי גדר כרם ה׳ צבאות להשחית נחלת הקהלות הקדושות שנתיסדו במס״נ ע״י גאוני וקדושי ישראל בדורות קדמו. דברי קדשם היו נשמעים אז ברוב בכל הקהלות על רבניהם ומנהיגיהם. וכאמור נוסף על הקשר האמיץ הנ״ל, הי׳ רבנו מקורב מאד אל גדולים אלו עוד מימי הסתופפו בצל סיגט אצל אביהם וזקינם הקדושים של האדמורי״ם האלו. רבנו הכיר אותם מימי שחר נעורם וליוה אותם במשך שנות התפתחותם עד שנעשו לגדולי ומאורי ישראל. גדול הי׳ כמובן כבודו של רבנו אצל הגדולים האלו, שהעריצו וכבדו בו ראשית את אהבת איתן היותו קשור לבית אבותם כבר מילדותו במשך של עשרות שנים. אבל יותר מזה ביודעם שרבנו הי׳ ידוע בכל מדינות אלו כסמל האמת ויראת ה׳. ובמדינות אלו הי׳ ידוע שעל דגלו של הרב מקאשוי חרותים המלים „בלתי לה׳ לבדו״, בלי כל פני׳ לתועלת עצמית או מחשבות צדדיות כלל ועיקר. האדמורי״ם לבית סיגט התיעצו בהרבה דברים הנוגעים לחיזוק וקיום הדת עם רבנו, ודבריו היו נר לרגלם לקיימם בכבוד כעין תלמיד לפני רבו. שמעתי פעם את רבנו מדבר על העצי חיים זצ״ל ועל אחיו כ״ק האדמו״ר מסטמר שליט״א שהי׳ אז רב בקראלי שליהודים כאלו יש סיעתא דשמיא ונותנים להם מן השמים מה שאין נותנים לאנשים אחרים. הם לומדים ומשיגים בשעה אחת מה שאנחנו צריכים ללמוד במשך שלוש שעות. ולמרות שמטרידים אותם הבאים להסתופף בצלם רוב שעות היום והלילה, הם נעשו גאוני עולם מפורסמים בקיאים בש״ס ופוסקים. זה הוא השכר של החינוך שנתגדלו בו בקדושה ובטהרה בבית הוריהם הקדושים, בדרך חסידות תלמידי הבעש״ט זי״ע.

רבנו הזכיר עצמו לפני שני האדמורי״ם האלו כדרך חסיד עם פתקא [קוויטל], הי׳ זה כבר הדור השלישי לבית סיגט שרבנו קבל ע״ע מרות כחסיד אל רבו. ולעומת זאת

הייתי פעם באותו מעמד כשכ"ק האדמו"ר מסאטמר שליט"א הי' אצל רבנו בקאשוי, ובתוך השיחה ביניהם, גחן האדמו"ר ולחש באזני רבנו שהוא עומד לפני ענין גדול גורלי והוא צריך גם לרחמי שמים, וע"כ ביקש מרבנו להתפלל בעדו והזכיר עצמו בפני רבנו בשמו ובשם אמו.

הרב מסיגט בעל עצי חיים נסתלק כידוע כשהוא עוד צעיר לימים, בשנת תרפ"ו ביום ו' שבט. ההלוי־ה התקיימה בעש"ק. רבנו בשמעו נסע מיד בליל שישי לסיגט, [עם דרכון, סיגט השתייכה אז לרומני־ה]. ביום מר וקשה זה הי' בולט שוב רבנו על כל בני גילו שהתאספו בסיגט לרגל ההלוי־ה. נוסף על אלפים רבים של בע"ב היו שם כמאתיים רבנים מכל המדינה ומדינות הסמוכות. בנו הגדול של הרב מסיגט הי' אז בחור כבן שש עשרה בלבד. רבנו טכס עצה עם עוד כמה רבנים חשובים להכתיר את בנו של העצי חיים כרב העיר סיגט וממשיך שושלת האדמורו"ת. הם ראו דבר זה כצו וצורך השעה והמקום שדוקא בן האדמו"ר ישב על כסא אביו, דבר שיתן חיזוק ואומץ לעדת החסידים שנשארו כיתומים אחרי הסתלקות רבם הגדול והנערץ. ובידעם שהאדמו"ר הצעיר המיועד הנו בעל כשרונות באופן יוצא מן הכלל, היו בטוחים שעם קבלת משרה רמה וקדושה זו על שכמו יתאמץ בכל כוחותיו לעלות מדרגה לדרגה מעלה מעלה בלימוד תוה"ק ויראת ה' טהורה, ובסיעתא דשמיא וזכות אבותיו הקדושים יתעביד לאילנא רברבא וראוי להנהיג קהלה קדושה מורשת אביו ושושלת החסידות.

רבנו הי' ידוע ומפורסם כאחד הרבנים בדורו שלחמו בתוקף נגד ירושת רבנות, לבניהם אחריהם אם לא בהסכמת רוב אנשי הקהלה. ענין זה מבואר בכמה מקומות בספרי רבנו, וגם בספר זה מדובר עליו בחלק רב בג' קהלות. אמנם בענין סיגט הי' חזק בהחלטתו שרק בנו של הרב המנוח ימשיך, וכנראה היו לו חששות שבאם לא יבחרו את הממלא מקום, יכול להיווצר בסיגט מצב של אי יציבות שיכול ח"ו לשנות ולהזיק למצבה של הקהלה הק' של כמה דורות הוד והדר ותפארת.

חזרו מההלוי' כשעה לפני כניסת ש"ק. רבנו כבר הכין לעצמו פתקא [קוויטל] ונכנס ראשון אל הרב הצעיר ומסר לו הקוויטל ובזה הסמיך אותו לרב בעיר סיגט ורבם של חסידי סיגט. כפי שמספרים וכפי האומדן נכנסו אחרי רבנו עוד כמאתיים רבנים עם קוויטלך, וכך נכתר הרב רבי יקותיאל יהודא הי"ד טייטלבאום הבחור בן השש עשרה לאדמו"ר רביעי לבית סיגט. בליל ש"ק ישב בראש השולחן האדמו"ר החדש, מימינו ומשמאלו ישבו רבנו ולהבבחל"ח כ"ק האדמו"ר מאורשעווע־סאטמר שליט"א, דודו של הרב הצעיר.

בשנת תרצ"ב בא האדמו"ר מסיגט לקאשוי. הוא ביקר אצל רבנו. השמחה וסיפוק הנפש אצל רבנו הי' אז עד להפליא על שזכה לקבל בביתו את האדמו"ר שהי' כבר הרביעי מגזע קדוש זה אצלם למד והסתופף בצלם. רבנו הזכיר לו בחיוך קל על בכיותיו ותחנוניו בעת קבל הקוויטל הראשון, בצעקו במר נפשו, מה הרב מקאשוי רוצה ממני, האם אני אוכל להיות עכשו רב ומנהיג עדה קדושה שהנהיג אבא. "כעת נראה" אמר רבנו, "שהרב מסיגט כבר התרגל לאט לעבודה גדולה ואחראית זו". בהמשך השיחה לחש רבנו באזני האדמו"ר, וביקשו כאב את בן ירצה, לא לתת להאנשים להפריע לו יותר מדי, אך ורק דברים נחוצים מאד, ושאר כל הזמן ישב וילמוד תוה"ק בהתמדה יומם ולילה, דבר אשר יגדילו וירוממו יותר מכל דבר אחר, אצל אנשי עירו וקהל עדתו.

אחרי הלכו מבית רבנו, ורבנו כבדו וליוהו מרחק רב מביתו, הלך האדמו"ר לבקר

אצל כ״ק האדמו״ר מסטרופקאב זי״ע, שגר כידוע בעשר שניו האחרונות בקאשוי. הייתי נוכח גם בפגישה זו והנה מה שראו עיניי. הכניסו את האדמו״ר מסיגט אל חדרו של האדמו״ר מסטרופקאב, שישן אז על ספה בחדר זה. אחרי זמן קצר התעורר האדמו״ר מסטרופקאב זי״ע, משמשו לחש לו שהאדמו״ר הצעיר מסיגט נמצא בחדר יושב ע״י השולחן. האדמו״ר נטל ידיו קם לבש מעילו ישב ג״כ ע״י השולחן, ביקש ספל מים ונטל ידיו שנית. אח״כ עוד טרם פנה אל האדמו״ר מסיגט, לקח פתק ריק מעל שולחנו, כתב שמו ושם אמו על הקוויטל, לקחו ביד שמאלו, אח״כ פנה אל האדמו״ר מסיגט נתן לו שלום עליכם, לקח הקוויטל ביד ימינו ומסרו להאדמו״ר הצעיר מסיגט והוא אז כבן עשרים ושתים, והאדמו״ר מסטרופקאב בנו של הרה״ק משינעווע זי״ע כבן שמונים בערך. האדמו״ר הצעיר הוציא מכיסו קוויטל שהי׳ מוכן אצלו ומסרו להאדמו״ר מסטרופקאב. הי׳ זה מחזה עילאי בל ישכח. אחרי החלפת הקוויטלך, שאל עוד האדמו״ר מסטרופקאב כמה דברים מהרב מסיגעט ופטרו לשלום.

בהיכל שלמה

בלמדו אצל רבו החתן סופר במאטרסדארף, נזדמן לרבנו להכיר אדמו״ר, מבית צאנז, את האדמו״ר הראשון מבאבאב הגאון הקדוש רבי שלמה זי״ע האלברשטם. כ״ק האדמו״ר בא להבראה למרחץ זאוערברון, במדינת בורגנלאנד־אסטרייך, לא רחוק ממטרסדארף. חלק גדול מישיבתו של החתן סופר, ביניהם גם רבנו [והוא אז כבן שש עשרה], נסעו על ש״ק אל האדמו״ר. רבנו הי׳ רגיל לספר הרבה מהעונג הרוחני שטעם בעת הסתופפו בצלו של כ״ק האדמו״ר, וגם נסע אליו כמה פעמים במשך הזמן שנתעכב האדמו״ר במרחץ. האדמו״ר קירב את בחורי הישיבה באופן יוצא מן הכלל, הוא השתעשע רוב הזמן רק עם הבחורים, למרות שנהרו אליו חסידיו ואנ״ש מקרוב ומרחוק. רבנו החליט כבר אז בלבו, שהוא יסע אל האדמו״ר מבובאב כחסיד כשיגדל. כן סיפר רבנו, שביום ראשון אחרי ש״ק שהי׳ שם, ישב האדמו״ר ביער קטן קרוב לאכסניתו, סביבו עמדו כל הבחורים ממטרסדארף, האדמו״ר דיבר עמהם בדברי תורה וגם סיפר להם ענינים יפים ומעניינים מאד. באמצע השיחה פנה האדמו״ר אליהם ואמר להם: „שמעו נא הבחורים, לבטח יש לכמה מכם איזה קושיות ופליאות על התנהגותי, יתכן שהנני עושה משהוא נגד הדין המבואר בשו״ע, או נגד איזה מנהג. הנני מבקשכם מאד לא לירא ולא לפחד, כל מי שיש לו מה לשאול ולהגיד לי יגיד גלויות. אני לא אקפיד עליו כלל וכלל, אדרבה אשמח מאד לשמוע איזה מוסר או תוכחה״. והוסיף: אל תחשבו שרבי אינו יכול לטעות או לשכוח משהוא. הבחורים כמובן שתקו כולם ולא עלתה על דעתם שיש להם מה להגיד להאדמו״ר. אך הי׳ שם בחור אחד מגרמני׳ ג״כ מבחורי הישיבה, בשם חיים, הוא רצה לשאול משהוא, אבל חבריו לא נתנו לו להתקרב ולדבר. האדמו״ר הבחין באיזה רחש קל, אבל חיים לא שאל. בעוד כמה דקות פנה אליהם שוב האדמו״ר בבקשתו הראשונה, חיים רצה שוב להתקרב ולמרות שרצו לעכבו, הבחין בו האדמו״ר וקראו בשמו, בא הנה חיים אל תפחד ותגיד מה בלבך. חיים עם פחדו הגדול ענה להאדמו״ר, שיש לו קושיא אחת בהתנהגות האדמו״ר, כי הוא ראה אצל אביו וכן למד גם בשו״ע הל׳ שבת, „בבואו מבית הכנסת יכהר לעשות קידוש״. והוא ראה אצל האדמו״ר שנשתהה זמן רב ועשה קידוש בערך בשעה אחד עשרה בלילה. „אתה צודק מאד״, אמר לו האדמו״ר בלבביות. „אך אמור לי רק חיים׳ל, האם כתוב בשו״ע באיזה שעה צריך לעשות

קידוש. נכון שזה לא כתוב אלא „ימהר לעשות קידוש" כתוב. תאמין לי חיים׳ל שאם לא הייתי ממהר, הייתי עושה קידוש רק למחרת היום". „חיים זה" — סיפר רבנו, „נעשה חסיד באבאב ונסע כל ימיו אל אדמור״י באבאב".

העשיר יענה עזות

בהיותו כבר רב במאגנדארף נסע גם רבנו כמה פעמים אל האדמו״ר רבי שלמה זי״ע, ואם נזדמן שכ״ק האדמו״ר הי׳ במדינת אונגארן אז, נסע אליו רבנו על ש״ק. פעם הי׳ אצלו בבאבאב זמן ממושך. רבנו הי׳ מספר לנו שביום האחרון לשהותו בבאבאב ראה ושמע אצל כ״ק האדמו״ר דבר גדול להפליא. כשנכנסתי להיפרד מהאדמו״ר אמר לי שברצונו לארח אותי עוד על סעודת פרידה אצלו. הוא צוה למשמשיו לצוות במטבח שיכינו סעודה לכבוד נסיעתו של הרב ממאגנדארף. „בשעה שנכנסנו לסעודה", אמר רבנו, „הי׳ נדמה לי שהשעה מאוחרת ולא אספיק כבר להגיע עם עגלה רתומה לסוסים, למקום תחנת הרכבת רחוק כמה פרסאות מבאבאב". לפני נטילת ידים לסעודה הוציא האדמו״ר את שעונו, הניחו על השולחן ואמר לי, אל תדאג, לא אתן לך לאחר את הרכבת. קבלה הוא בידינו מאבותנו ורבותנו הקדושים, שבכלל הכנסת אורחים צריך להקפיד גם, שאם האורח צריך לנסוע, לא לעכבו ולאחר נסיעתו. האדמו״ר נטל ידיו, אחריו אני והנוכחים, ועוד טרם הספיק לברך על הלחם הגיע שליח מהדאר והביא מכתב אקספרס — רשום מאמריקה. האדמו״ר בירך המוציא פתח את המכתב, קראו ומסרו לי. קראתי את המכתב שהי׳ מלא בקשות, חרטות ובכיות על רוע מזלו ומצבו של הכותב והוא מתחנן לנפשו שהרב ירחם עליו וימחול לו כי כלו כל הקיצים. וסיפר האדמו״ר, „האיש הזה הכותב הי׳ גר בעיר קטנה לא הרחק מכאן השייך לגליל שלי. הוא הי׳ רגיל לבא אלי מזמן לזמן. הוא הי׳ עשיר מופלג בעל אחוזות גדולות ועוד. בעירו לא היתה מקוה טהרה. אנשי הקהלה הסכימו ביניהם לבנות מקוה במקומם. אולם העשיר הזה התנגד ולא רצה להסכים. אנשי הקהלה בידעם שעשיר זה רגיל לנסוע אלי, באו אלי לבאבאב ובקשו ממני שאדבר על לב העשיר הזה שיסכים לבניית המקוה, העשיר ידע מביקור בני קהלתו אצלי, וע״כ לא בא לבאבאב. אחרי זמן הזמינו בני הקהלה הנ״ל אותי לשבות אצלם על ש״ק. מה עשה העשיר הזה, הוא נסע מביתו על ש״ק, כי לא רצה להיפגש אתי בנוכחות אנשי קהלתו. ביום השלישי אחרי ש״ק נסעתי הביתה, כמנהגי חסידים בקהלות אלו, ליוו בני הקהלה את אורחם על עגלות עד הכפר בו היו רגילים העגלונים להאכיל את הסוסים, שם נפרדו שוב מרבם וחזרו הביתה. נסיעתי אז מקהלה זו בליווי כל בני הקהלה היתה ביום זה מהירה יותר מהנהוג, וע״כ עברו העגלונים את הכפר בו רגילים להינפש ונסעו עוד כברת ארץ עד הכפר המיועד להינפש ולהאכיל הסוסים שנית. העשיר הזה בחשבו שבני הקהלה ילוו אותי עד המקום הראשון ויחזרו לביתם, המתין לי במקום השני ברצונו להיפגש אתי בכל זאת אך לא יחד עם אנשי קהלתו. הוא הופתע מאד לראות אתי את בני עירו, אבל כבר לא הי׳ יכול להתחמק. שאלתי אותו למה הוא מעכב רבים מלעשות מצוה. הוא הקשה את ערפו ולא רצה לקבל תוכחתי. אמרתי לו כתיב (משלי י״ח) עשיר יענה עזות, ואני הנני מפרש הפסוק כן, עשיר יעני, פירוש אם עשיר על ידי עשרו מעיז פנים, יעני מלשון עני ויאבד הונו. ובכל זאת לא רצה לשמוע לי ועוד השיב בעזות „נראה רבי מה יהי׳". האדמו״ר המשיך, אחרי זמן קצר הסתבך הנ״ל באיזה דבר במסחרו, וחשב להציל עצמו וזייף חתימות על שטרי חובות, ואולם הדבר נודע מיד

והוצרך לברוח למדינת הים, כי הי׳ צפוי לעונש מאסר שנים רבות באם יתפס במדינת פולין. הוא ברח ולא לקח אתו כלום רק מעט הכסף שהי׳ בכיסו. והגיע עד אמריקה. הוא רצה להתחיל שם באיזה מסחר, אבל שום דבר לא עלה בידו, זה כבר הנך רואה במכתב זה, המשיך האדמו״ר. וכעת הוא עומד בעירום ובחוסר כל, עד ככר לחם ממש ל״ע, ובלי מקום לינה, ומבקשני שארחם עליו ואסלח לו. וראה נא שהוא כותב, שבדיוק באותו היום אחרי שנה, בו הוא העיז נגדי הוכרח לברוח מביתו.

רבנו המשיך ואמר לנו, כל ימי, אם היו לי שאלות וקושיות שאלתי אפילו מרבותי, גם עתה דנתי לפניו כלפני רבו ואמרתי להאדמו״ר מבאבאב, שסיפר לי הגאון מוה״ר פייבל פלויט זצ״ל אב״ד דק״ק שוראני בעל ספר ליקוטי חבר בן חיים, תלמיד מובהק של החס״ס זצ״ל, שהוא הי׳ באותו מעמד בעת שספרו לרבו הגאון בעל החס״ס, מעשה שהי׳ אצל הגאון בעל שערי תורה בנו של בעל השמן רוקח, שהי׳ אב״ד בעיר וורבאו — סלובקי־ה, והיו בקהלתו הרבה בעלי זרוע שהתחצפו נגד רבם הרב דמתא. פעם בעת שרצה הגאון בעל שערי תורה לדרוש דרשת כל נדרי עמד איש אחד עז פנים ולא הניחו לדרוש בשום אופן. הגאון בא לכלל כעס עלה על הבימה ואמר לעז פנים הנ״ל שהוא מבטיחו שלא יוציא שנתו ר״ל.

בשנה האחרת ביוה״כ בא הנ״ל אל הגאון בעל שערי תורה לבית הכנסת ושאלו כמצחק, רבי אי׳ הבטחתכם. על זה השיב הגאון, „עוד היום גדול״. האיש הנ״ל הרגיש מיד אחרי זה חולשה בגופו והוכרחו להוליכו לביתו. כאשר ראה כי כלתה אליו הרעה, שלח שליחים אל הגאון לפייסו. הגאון השיב בזה״ל, „קיין מחילה קיין סליחה נאר איין כפרה״. [לא סליחה, לא מחילה, רק כפרה]. וכן הי׳. על זה אמר החתם סופר, אין זה חידוש כלל, כי הלא רצון יראיו יעשה כתיב, ואם הגאון בעל שערי תורה רוצה כן בודאי שומעים לו מן השמים, אבל לדעתי אין ראוי שהיראים יהי׳ להם רצון כזה. האדמו״ר מבאבאב השיב לי, למה לך להביא ראיות מהח״ס ומבעל שערי תורה, הלא מקרא מלא הוא (משלי י״ז) „גם ענוש לצדיק לא טוב״. אבל אני אגיד לך פירוש בזה הפסוק. האמת הוא כן שהצדיק אינו מעניש לשום ברי׳. הקב״ה כשברא עולמו מסר וחילק עולמו להצדיקים שבכל דור ודור. צדיקים אלו משפיעים לכל הברואים השייכים אליהם בכל מקומות מושבותיהם כל הנצרך להם, ברוחניות ובגשמיות. האדמו״ר הראה לי על מלבושו הקצר הנקרא „שפענצער״ ויש בו כמה כיסים ואמר הבט וראה, בכיס אחד מחזיק הצדיק בני, בשני חיי ובכיס אחר מזוני וכו׳ וכו׳, והוא מחלק לכל החונים תחת דגלו לכל אחד מה שנצרך לו. אמנם רשותו וזכותו של הצדיק לבקש מכל אלו שהוא משפיע להם, דבר אחד, שישמעו אליו ויסורו למשמעתו, ובאם מישהוא מתחצף נגד הצדיק ואינו סר למשמעתו, הצדיק סוגר את הכיס של השפענצער [האדמו״ר הראה בידיו הקדושות בכסותו אצלו את כיס השפענצער] ואינו נותן לאיש הזה, וממילא נפסק החיות או הפרנסה מאיש הלזה והוא נשאר כגולם ריק, אבל בפועל אינו מענישו כלל. וזו הפירוש, גם ענוש לצדיק, אם הצדיק צריך פעם להעניש, לא טוב, היינו שעושה זאת באופן שאינו משפיע הטוב ואינו מטיב עמו וממילא נענש ברוע מעשיו. ודפח״ח.

מעשה זה הדפיס רבנו בקיצור בספרו „חלק לעולם הבא״ פרק ו׳ משנה א׳ אות ב׳. רבנו מפרש בענין זה מאמרם ז״ל (במס׳ שבת דף קמ״ט), כל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו למחיצתו של הקב״ה, דכתיב (משלי י״ז) גם ענוש לצדיק לא טוב, אין לא

טוב אלא רע, וכתיב (תהלים ה') כי לא קל חפץ רשע אתה לא יגורך רע, צדיק אתה ה' ולא יגור במגורך רע. וקשה האיך לומדת הגמרא מהפסוק במשלי גם ענוש לצדיק לא טוב, שאין מכניסין אותו למחיצתו של הקב"ה משום שעשה רע ע"י שענש, הלא בפסוק כתיב רק "לא טוב", ומנין לדייק מזה שנקרע רע. והלא בכל דבר צריך להיות דבר ממוצע, וגם פה הממוצע שהוא לא טוב ולא רע. אולם לפי פירוש פסוק זה ע"י האדמו"ר מבאבאב זצ"ל יובן היטב, דמאחר שגם אם היו צריכין להעניש, אין הצדיק מעניש אותו בפועל, רק לא טוב, שאינו מטיב עמו ולפי זה הוא אינו נענש בשביל הצדיק, מזה מוכח דאם כן נענש על ידו דייקא אז הוא עושה רע עמו ונקרא רע עד שאין מכניסין אותו למחיצתו של הקב"ה. ויובן ממילא שדבר זה הוא הממוצע בין שתי הקצוות, בין טוב לרע, שהוא לא טוב אבל גם אינו רע, שהוא אינו מענישו.

בחצרות בעלזא

פרשה מפוארת וארוכה היתה דביקותו ומסירותו של רבנו לשושלת בעלזא. שם שימש כחסיד בכל ישותו שלושה דורות החל מכ"ק האדמו"ר האמצעי הגאון הקדוש מוה"ר יהושע זי"ע, בנו כ"ק האדמו"ר הגאון הקדוש מוהר ישכר דוב זי"ע ונכדו כ"ק האדמו"ר הגאון הקדוש מוה"ר אהרן "קדוש ה'", כפי שרבנו כינהו, זי"ע. שמעתי את רבנו מספר, שפעם אחת כשנסע בהיותו רב במאגנדארף אל הרב האמצעי לבעלזא, לא הי' לו כסף מספיק להוצאות הנסיעה הלוך וחזור רק לנסיעה אחת. אמנם חשקו הי' רב לנסוע ולא חשב כלל על העתיד מהיכן יקח להוצאות הנסיעה חזרה. מובן מעצמו שרבנו לא הי' מבקש ואף לא הי' מקבל אם מישהו הי' רוצה להנות אותו. "על הוצאות לאכילה לא דאגתי כלל", אמר רבנו, "כי גם בביתי לא אכלתי רק מעט מזעיר, ורוב הימים ישבתי בתענית. עוד נשארו בידי כמה פרוטות, שהספיקו לכרטיס נסיעה עד התחנה הראשונה אחר בעלזא. מבקר הכרטיסים הוריד מהרכבת, הלכתי ברגל כברת דרך, אח"כ פגשתי יהודי, ממנו לויתי סכום קטן שהספיק שוב לנסיעה קצרה וכן המשכתי עד מאגנדארף, וכמובן החזרתי כל הכסף שהלוו לי". רבנו הי' ידוע כמתמיד שלא פסק פומי' מגירסא, בפרט בימי נעוריו ובהיותו רב במאגנדארף. גם ישיבתו במאגנדארף היתה מפורסמת בין שאר הישיבות בלימוד בהתמדה גדולה בלי להרשות להבחורים לבלות אפילו רגע קטנה בלי לימוד. ובכל זאת אם בחור מישיבתו רצה לנסוע אל רבי — אדמו"ר, לא רק שלא התנגד לזה, אלא אפילו שמח וחיזק ידי הנוסע, באמרו לו, תוכל ללמוד שם הרבה איך לעבוד את ה'. כן עשה גם הוא בעצמו, זמן תורה לחוד וזמן לנסוע אל רבי לחוד, השאיר את ישיבתו ונסע וגם הלך ברגל להסתופף בצל הקודש במקום שאיותה נפשו להיות.

פעם נסע בחורף ג"כ אל הרב האמצעי לבעלזא ונשתהה שם חמש שבועות. רבנו סיפר שעד עצם היום הזה טרם הבין וירד לסוף דעתו של כ"ק האדמו"ר בכמה ענינים שראה אז בבעלזא. כשנכנסתי עם הפתקא [קוויטל] אל הרב נפל עלי פחד נורא. כבר עמדתי בחדרו של הרב ומרוב אימה לא ראיתי את הרב והייתי כמו עיוור ל"ע ולא ידעתי לאן להתקדם לגשת אל האדמו"ר. הרב קם מכסאו ניגש אלי והוליכני אל שולחנו. הוא לקח את הקוויטל, אח"כ התחיל לצייר לי את דירתי במאגנדארף. מידת כל חדר וחדר של דירתי. חדר אחד נמצא בצד צפונית מזרחית, השני בצד אחר וכן הלאה. חדר פלוני ארכו כך וכך

ורחבו כך וכך וכן הלאה. אח״כ התחיל לפרט מדת בית המדרש שנמצא בצד פלוני ומידתו כמה. וכמה אילנות נטועים בחצר. [רבנו סיפר שהוא שתל בעצמו בחצרו במאגנדארך אילני אגוזים. פעם שלח בנו של רבנו הרב ממאגנדארך מפירות אילן אלו לקאשוי לרבנו]. אח״כ ברכו האדמו״ר, ועיקר ברכתו היתה שיזכה להחזיק ישיבה עם תלמידים טובים, כלשון רבנו בצוואתו, נדפס בספר ״טוב דברך״ ...״ואם יהי׳ שם אחד מיוצאי חלצי וירצה להספידני, אל יתאר אותי בתוארי שוא צדיק או גאון. ויכול להספידני שחזקתי עצמי להעמיד תלמידים הגונים יראי השם ואוהבי תוה״ק לעסוק בה. וזכיתי לזה מברכות הגאונים מרן הגאון הקדוש מו״ה יהושע זצ״ל מבעלז ומרן הגאון הקדוש מו״ה יחזקאל שרגא זצ״ל משינאווע״.

בספרו על חצר־קודש בעלזא הוסיף רבנו ואמר כי גם בסעודות ש״ק אחת הי׳ לפלא, שכ״ק האדמו״ר קרא לו בשבת זו ונתן לו מכל השיריים בכל שלוש הסעודות, וכבר בסעודת ליל ש״ק קראו, הרב ממאגענדארף, בפתח תחת המ״ם, כן נקרא הכפר בלשון גרמנית, במקום בקמץ תחת המ״ם כפי שקראו הכפר בלשון יידיש. פעם ראשונה ושני׳ אמרתי להרב שקורין הכפר מוגנדארף בקמץ, אבל הרב המשיך כל השבת לקראני הרב ממאגנדארף בפתח. כל זמן שהותו בבעלזא ישב עם היושבים ולמד יום ולילה, ורוב ככל הימים ישב בתענית.

האדמו״ר האמצעי מבעלזא נתבקש לישיבה של מעלה בשנת תרנ״ו ביום כ״ג בשבט. הוא נסע לווינא לדרוש ברופאים, נתקבל שם בבית חולים, וכפי שידוע נסתלק בווינא והובילוהו לבעלזא. רבנו שמע שהאדמו״ר נמצא בווינא נסע ממאגנדארף על ש״ק פרשת בא אל האדמו״ר. רבנו הי׳ רגיל לספר הרבה מביקורו אצל כ״ק האדמו״ר אז בווינא. בין היתר סיפר. ״ביום ראשון נודע לי שהגאון מפרשבורג בעל השבט סופר זצ״ל נמצא ג״כ בווינא לדרוש ברופאים. הלכתי לבקר את הרב מפרשבורג. הוא שאלני על מעשי בווינא עניתי לו שכ״ק האדמו״ר מבעלזא נמצא כאן ובאתי אליו על ש״ק. על זה שאלני הרב, האם מניחים ת״ת דרבים ונוסעים אל רבי. [רבנו הוסיף שהרב מפרשבורג ידע שבמאגנדארף למדו בהתמדה גדולה, וע״כ תמה ושאלני כן]. כפי שכבר הזכרנו בחלק זה, הי׳ רגיל רבנו לומר שאם הי׳ לו לשאול או להשיב תשובה נצחת, הוא שאל או ענה. אמרתי להרב מפרשבורג: ״הגמרא אומרת (עירובין יג) אמר רבי דמחדדנא מחבראי דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריו. אני הסתכלתי אל פני האדמו״ר מבעלזא״. התבוננתי וראיתי שהרב מפרשבורג לא הבין אותי ולא נח דעתו. רציתי בכל זאת להפיס דעתו ושאלתי אותו אם הנו רוצה לשמוע ממני מה שחידש האדמו״ר בש״ק בסעודה שלישית. אחרי הסכמתו מסרתי לו שהאדמו״ר דקדק בפ׳ השבוע פ׳ בא עה״פ, ולמען תספר באזני בנך וכו׳ וידעתם כי אני ה׳. התחיל בלשון יחיד ולמען תספר באזני בנך, וסיים בלשון רבים וידעתם כי אני ה׳. ולכאורה הלא מצות סיפור יציאת מצרים והגדת לבנך חלה על ישראל מיד בשנה הראשונה כשיצאו ממצרים, ומי מכל ישראל יכול הי׳ לקיים מצוה זו אז, הלא כולם היו שם וכולם יצאו ממצרים. נמצא שנשאר רק משה רבנו היחידי ששאתו ובניו היו אז מחוץ למצרים, הוא הי׳ יכול לספר לבניו ולקיים והגדת לבנך גם בשנה הראשונה. ומכיון שבנשמת משה רבנו נכללו נשמות כל כלל ישראל, הוציא הוא את כל ישראל במצוה זו. ויומתק מאד, ולמען תספר אתה דוקא באזני בנך, ועי״ז וידעתם כולכם כי אני ה׳, כי הוא יוציא בזה את כל ישראל. כשגמרתי, מספר רבנו, פנה הרב מפרשבורג ואמר למשמשו, לך מיד תזמין כרכרה, אנו נוסעים אל האדמו״ר מבעלזא.

חכם עדיף מנביא

כשנכנסתי אל כ"ק האדמו"ר אל הקודש פנימה לחדרו בבית החולים ומסרתי לו הקוויטל, ברכני האדמו"ר ואחרי הרהור אמר לי: „ישמע הרב ממאגנדארף, אדם צריך להיות חזק בבטחונו בה' ולא להתיאש אפילו הוא נמצא במצב מאד קשה. ואפילו אם האדם נחלה במחלה קשה מאד, ומובילים אותו לעיר הבירה ווינא ומכניסים אותו לבית חולים זה, ואל חדר זה ולמטה זו, בכל זאת אל לו להתיאש, כי אחרי כל זה הוא יכול להבריא בעזהי"ת לגמרי ולהתקבל אחר כך לרב בעיר גדולה ואח"כ אפילו לעיר ואם בישראל". כמובן שדברי האדמו"ר היו בעיני כחידה שלא הבנתים כלל. כמה ימים אחרי כן נסתלק האדמו"ר בווינא. רבנו נסע גם אל ההלוי'.

עברו שנים, ורבנו נחלה מאד ל"ע במאגנדארף. [כפי שמובא בחלק ספרים עפ"י א־ב, חלק וישאל שאול נגרמה מחלתו זו מרוב עיון בלימוד ובירור הלכות, שרבנו הי' רגיל לומר שזו היתה מחלת ת"ח, כי מי שאינו ת"ח אינו יכול לחלות במחלה זו]. הרופאים שהובהלו אליו לא ידעו ולא הכירו טיב המחלה ורפואתה, וע"כ יעצו לנסוע אתו מיד לווינא אל הפרופסורים הגדולים שם. „כשנסעתי על הרכבת דרך פרשבורג לווינא" — מספר רבנו, „הכביד חליי עד שאבדתי הכרתי. אנשים הכניסו אותי לתא נפרד בקרון של הרכבת והשכיבו אותי על ספסל התא. שכבתי זמן ממושך בלי הכרה. פתאם פתחתי עיני וראיתי שמולי על הספסל יושב איש יהודי בלבוש חסידי שלא הכרתיו. האיש שאלני, האם הנני זוכר את מה שאמר לי האדמו"ר מבעלזא בבית החולים בווינא. נזכרתי מיד על כל השיחה של האדמו"ר, ובאותה הרגע כבר הייתי בטוח שבעזהי"ת אתרפא ממחלתי. הגענו לווינא. הכניסו אותי לבית החולים ולחדר ולמטה שם שכב כ"ק האדמו"ר מבעלזא זי"ע. כמובן שמברכת צדיק יצאתי על רגלי בריא מבית החולים. הרופאים הגדולים שטיפלו בי אמרו לי והזהירו אותי לפני עזבי את בית החולים, להיזהר לא לאמץ את המוח ולא ללמוד דברים קשים הצריכים עיון רב. „כבוד הרב צריך לנטוע לעצמו גן עם פרחים על יד ביתו ולהתעסק בזה רוב שעתו. הוא יכול גם לשחק שאך קצת אם ירצה, אבל לא יותר". רבנו כשסיפר מזה אמר, הנה שמעתי בקול הרופא ושחקתי באמת ש"ך עם טורי זהב וכל המפרשים.

„חזרתי למאגנדארף", המשיך רבנו „שנים אחרי כן, נתקבלתי לרב אב"ד בקה"י קראלי. אז הבנתי דבריו הראשונים של האדמו"ר מבעלז שאחרי מחלה קשה זו יכולים עוד להיות רב בעיר גדולה. כשנבחרתי להיות רב בקה"י קאשוי, הבנתי סוף דברי האדמו"ר וכוונתו לעיר ואם בישראל. אמנם מלבד שלא הי' כבר אז ברצוני לשנות מקום מושבי ולקבל עלי רבנות גדולה וחשובה, היו גם עכובים ומניעים גדולים שבשבילם לא רציתי לעזוב אז את קראלי ומדינת רומניען, [כאשר יבואר ענין זה בחלק רב בשלוש קהלות]. אמנם חזקו עלי דבריו הקדושים של קדוש ה' האדמו"ר מבעלזא זי"ע, והבנתי שלא אדון אני בדבר זה, להחליט כפי רצוני. אי־לזאת פניתי אל כ"ק האדמו"ר השלישי לבית בעלזא, הגה"ק מו"ה ישכר דוב זצ"ל, שהמשכתי אחרי הסתלקות אביו לנסוע אליו ולהסתופף בצלו, כתבתי לו כל דברי אביו הקדוש אלי בווינא, ודבר התקבלותי לרב בקאשוי, ושאלתיו: ילמדני רבנו, האם הם דברי אביו הקדוש ועלי לקבלם. [בידי וברשותי היו נמצאים עד זמן מלחמת העולם השני' שלושה מכתבים כתב יד קדשו של רבנו אל ש"ב המוזכר כמה פעמים בספר זה, הרה"ג, ר' מענדל זבורעווער זצ"ל. כל המכתבים היו תשובות לקרובו הנ"ל עוד

מקראלי בעניני ביאת רבנו לקאשוי. קרובו של רבנו הנ״ל רצה כמובן מאד שרבנו יקבל הרבנות ויבא לקאשוי. ואחרי שזה נמשך והתעכב זמן רב ורבנו טרם הסכים לבא, וכתב לש״ב הנ״ל שהוא כתב להאדמו״ר מבעלזא ומחכה לתשובתו ולפי פקודתו יחליט האם לקבל את הרבנות. ש״ב הנ״ל חשש מזה, אולי לא תבא תשובה מבעלזא ואולי אף לא מסרו המכתב להאדמו״ר, וע״כ ניסה במכתביו להשפיע על רבנו שלא ישים מבטחו בדברים חשובים כאלו על בעלזא, ושיקבל מיד את הרבנות בקאשוי. רבנו כותב לו במכתב אחד ״בחנם אתה חושד בבעלזא. אין זה ממיעוט דרך ארץ שלא קבלתי עד היום תשובה משם. רק או שהעלימו מכתבי אליו, או שהעלימו תשובתו אלי. ובינתיים הנני מחכה עוד האיך יסתיים הענין פה אצל הלאנדעסקאנצלייא, ואם הכל יבא על מקומו אז אסע לקאשוי גם בלי תשובת האדמו״ר מבעלזא״]. אחרי זמן קצר באה התשובה מבעלזא שבאמת העלימו אותה זמן רב בני ביתו של רבנו שלא רצו שרבנו יעזוב את קראלי, במכתבו כותב האדמו״ר הגה״ק מו״ה ישכר דוב זצ״ל, שהרב מקראלי יסע תיכף לקאשוי ויהי׳ רבם כברכת והבטחת אביו הקדוש זי״ע שהתכוון לזה.

המשך השושלת

כאמור המשיך רבנו לנסוע לבעלזא אל כ״ק האדמו״ר השלישי. למרות היות רבנו בזמן הסתלקות האדמו״ר האמצעי עוד צעיר לימים, נתקבל אצל האדמו״ר השלישי בכבוד גדול ובסבר פנים יפות באופן יוצא מן הכלל. רבנו נסע תכופות אל כ״ק האדמו״ר לבעלזא. גם הי׳ אצלו כמה פעמים בעת התגוררו בראצפערד ובמונקאטש. רבנו דיבר הרבה מאד על גדולת תורתו וחכמתו של כ״ק האדמו״ר השלישי, והחזיקו בפרט בשנותיו האחרונים של האדמו״ר לגדול וצדיק הדור ומנהיג בחסד עליון. בידי וברשותי היתה עד המלחמה מכתב כתב־יד קדשו של רבנו הי׳ זה העתק מכתבו לרב גדול מגאוני עולם המפורסמים. הגאון הזה לא הי׳ רגיל לנסוע אל אדמורי״ם. בין השאר כותב רבנו לגאון זה. ...״ואני שמשתי בקביעות אצל מוריי הקדושים, הגאון הקדוש בעל מהר״ם שיק, הגאון הקדוש בעל חתן סופר, הגאון הקדוש בעל ״יט״ב לב, הגאון הקדוש בעל קדושת יו״ט, הגאון הקדוש מו״ה שלמה מבאבאב, הגאון הקדוש מו״ה יחזקאל שרגא משינאווע, הגאון הקדוש מו״ה יהושע מבעלזא, ולהבדיל בין חיים לחיים בנו הגאון הקדוש, רוח אפינו בדור הזה. ורגיל הייתי להתגולל באפרם חדשים כסדרן״. רבנו גם התיעץ שנים הרבה עם כ״ק האדמו״ר השלישי בכל הענינים שעמדו על הפרק לחיזוק הדת והנהגת הקהלות והאורטודוקסי־ה.

כשנסתלק האדמו״ר מו״ה ישכר דוב זי״ע ביום כ״ב מרחשון תרפ״ז, הספידו רבנו אחרי מלאת שבעת ימי האבל ערב ר״ח כסלו, בבית הכנסת הגדול בקאשוי, בין מנחה למעריב אחרי אמירת יוכ״ק. בהספדו זה הפליג רבנו בשבחו של האדמו״ר ותארו כגדול הדור בגאוניותו, בצדקותו, קדושתו וחכמתו, הוא סיפר הרבה דברים על התנהגות האדמו״ר כרבי, כיועץ ומנהיג שהי׳ משכמו ומעלה גבוהה מכל העם. בין השאר אמר רבנו בהספדו, שלמרות שאין דרכנו לספר נפלאות ומופתים מה שרואים אצל האדמורי״ם ואין זה משנה אצל אנשים גדולים וקדושים, אם רואים אצלם מופתים או לא, בכל זאת רצונו לספר ולהראות גם צד זה של האדמו״ר, שרבנו בעצמו ראה אצלו כעין רוח הקודש בעת בואו אליו פעם לבעלזא. והמעשה שהי׳ כך הי׳. פעם בעודו רב בקראלי נסע לבעלזא. באותו זמן הי׳ בבית רבנו אחד מבני ביתו חולה קשה ל״ע כבר זמן ממושך לערך שנה. בעת

הכינו את הקוויטל למסרו להאדמו"ר, סיפר רבנו, הי' נבוך בדעתו האיך להתנהג. „כל ימי", אמר, „נתתי קוויטל לרבותי מבלי לבקש שום בקשה שהיא, רק השמות ושמות האמהות. לא מבעיא שלא כתבתי ובקשתי מעולם בקשה על פרנסה, הצלחה וכדומה, לא רציתי אף פעם לבקש רפואה שלמה, אריכת ימים וכעין בקשות כאלו. די להיזכר לפני הצדיק בשמו ושם אמו ולא יותר. בפעם הזאת חשבתי והרהרתי הרבה, האם עלי לשנות כעת ולהזכיר את החולה המסוכן שבביתי, או להתנהג כבכל השנים. בסופו של דבר החלטתי לא לשנות מנהגי ומסרתי להאדמו"ר קוויטל בלי כל הערות. כשלקח האדמו"ר את הקוויטל בידו, בו ברגע הראה באצבעו בפתקא על שם החולה ושאלני מה הענין ומה מצבו של זה. סיפרתי כמובן הכל. האדמו"ר ברכו ברפו"ש. אחרי כמה ימים כשחזרתי הביתה מצאתי את החולה בריא ושלם".

דור שלישי בבעלזא

התקשרות רבנו אל בית בעלזא נמשך הלאה אחרי הסתלקות כ"ק האדמו"ר מו"ה ישכר דוב זי"ע, עם בנו כ"ק האדמו"ר הגאון הקדוש מוה"ר אהרן זי"ע. רבנו הי' כבר רב בקאשוי בעת שהאדמו"ר הרביעי התחיל לנהוג באדמורו"ת, רבנו גם הי' גדול בשנים בערך חמש עשרה שנה מכ"ק האדמו"ר הרביעי, אבל מיד אחרי הסתלקות אביו זי"ע, קיבל רבנו מרותו והתנהג כחסיד מן השורה בכל העניינים. שלח תכופות קוויטלך לבעלזא. תלמידיו בני ישיבתו נסעו על ימים הקדושים מקאשוי לבעלזא, ובחזירתם התענין רבנו על כל פרט ופרט מהתנהגות האדמו"ר בתפילות, עריכת השולחנות וכד' במשך ימים הקדושים. גם האדמו"ר זי"ע קיבל תלמידי רבנו תמיד בחיבה יתירה, בכל פעם כשנכנסו תלמידי רבנו אל כ"ק האדמו"ר לקחת שלום ושמע מהם שהם מקאשוי תלמידי רבנו, קפץ האדמו"ר ממקומו בהתלהבות גדולה וצעק „קאשויער תלמידים, פון הייליגן קאשויער רב, קאשויער רב, איין אש להבה".

רבנו נסע מקאשוי פעמיים לבעלזא על ש"ק אל האדמו"ר הרביעי. פעם נסע לצאנז בכ"ה ניסן, יום ההילולא של הגה"ק מצאנז זי"ע, משם ללייז'ענסק על ציון הגה"ק בעל נועם אלימלך זי"ע, ומשם לבעלז על ש"ק. פעם שני' נסע על יום כ"א אדר יום ההילולא בלייז'ענסק, דרך צאנז ועל ש"ק פ' פרה לבעלזא. בשתי הנסיעות האלו ביקר רבנו בכמה ערים בגליצי־ה להשטתח על קברי הצדיקים מתלמידי הבעש"ט הגנוזים שם, ביניהם הי' פעמים גם בפשעווארסק.

כ"ק האדמו"ר אמר לרבנו כשבא אליו, שאין לו לרבנו לחכות בבית האדמו"ר כדי שיוכל להיכנס אליו עם הקוויטל, כי הוא האדמו"ר ישלח שליח לאכסניתו של רבנו להגיד לו מתי הוא יכול לבא. רבנו סיפר מענותנותו של האדמו"ר בהתנהגות זאת. פעם בא שליח אל רבנו בשליחות האדמו"ר לבא אליו, כהבטחתו, רבנו רק התכונן ללכת ומיד בא שליח שני, לא לבא, כי האדמו"ר איננו מוכן עוד לקבלו. אח"כ בא שליח בעש"ק כבר אחרי חצות היום, לבוא. רבנו הלך מיד, ובבואו אל בית האדמו"ר מצאו עומד על פתח דלת חדרו, האדמו"ר רץ לקראתו והתחנן לפניו שימחול לו ושהוא מאד מצטער על שהטריח את הרב מקאשוי לבוא אליו, והוא אינו יכול שוב לקבלו, ואמר על עצמו דברי בזיון, שרבנו לא רצה לחזור עליהם לנו. כשנסע רבנו פעם ראשונה מקאשוי לבעלזא, בו בזמן הי' לרבנו שוב חולה קשה בביתו ל"ע. חתנו הצעיר הגאון הרב מו"ר מרדכי שטרן זי"ל הי' חולה כבר זמן

ממושך [בענין זה מדובר בחלק רב בשלוש קהלות]. כפי שכבר כתבנו בחלק זה במקום שמדובר מהאדמו״ר השלישי מבעלזא, לא שינה רבנו מנהגו ולא כתב בקוויטל בקשה רק השמות. כשחזר רבנו מביקורו אצל האדמו״ר הרביעי בבעלזא, סיפר בכעין עגמת נפש, שכעת לפני הכנסו אל האדמו״ר שאל את האדמו״ר איך עליו לעשות. כי אצל אביו לא כתב בקשה למרות שהי׳ לו חולה מסוכן וכעת הוא רוצה שכ״ק האדמו״ר יגיד לו האם לפרט הבקשה ולשנות מנהגו. כ״ק האדמו״ר ענה לו בענוות צדקו, שאצל אביו הי׳ לגמרי אחר, אבל כעת הוא צריך לפרט בקשתו. כשסיפר רבנו דבר זה, ראינו על פניו ובתנועת ידיו, שהצטער על שאלתו זו.

כשחזר רבנו פעם מבעלזא לקאשוי הביא אתו חתיכת עוגה [לעקעך], שיריים שקיבל מהאדמו״ר, הוא חתך את העוגה לחתיכות ושלח ממנה לכמה בע״ב מידידיו המקורבים, שיריים מכ״ק האדמו״ר מבעלזא.

בבית צאנז

מכל נסיעותיו והתקשרותו אל צדיקי דורו וסיפוריו הרבים עליהם ממש בהתלהבות, תפסו מקום הראשון והמרכזי סיפוריו ודביקותו אל כ״ק האדמו״ר משינאווע זי״ע. באמת הי׳ רבנו דבוק אל כל רבותיו, וסיפר בכל הזדמנות בהרחבה לתלמידיו הבחורים על גודל מעלת הצדיקים, כ״כ קירב ביתר עוז תמיד צאצאי הצדיקים גם אלו שלא היו אדמורי״ם ולא היו מפורסמים, אבל רבנו הכיר בהם שהם חיים ומתנהגים בקדושה ובפרישות, בני־נכדי צדיקים אלו זרע קודש, בנן של קדושים, קירב רבנו בכל כוחו. הוא כבדם ביתר שאת והזיל מכספו יותר מיכלתו להנותם. כמו״כ ראינו וכן סיפר לנו רבנו, שהוא נסע הרבה כדי להכיר גדולי וגאוני הדור, הרבנים וראשי הישיבות שלא היו אדמו״רים. רבנו רגיל הי׳ לומר שאצל כל גדול „קען מאן עטוואס נאשן״ (אפשר משהו לטעום) כלומר, אפשר ללמוד משהוא חדש, ממנהגיו, דרך לימודו והנהגת הקהלה. מרגלא בפומא דרבי כשהי׳ מדבר מענינים אלו, שהי׳ מפרש כן המשנה (אבות פרק ב׳ משנה א׳) „דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים״. עיין ספר חלק לעולם הבא על משנה זו, אות ל״ה וז״ל: „או יאמר שמצוה רבה לקבל פני גדולי הדור. וזה שהזהיר התנא, „דע״ היינו תדע ותכיר את מי שהוא למעלה במדריגה ממך. עין רואה עדה״כ (ישעי׳ ל׳) והי׳ עיניך רואות את מורך. ואוזן שומעת דברי מוסר ותורה, כי אינו דומה שומע מפי הרב ללומד מתוך הספר. רק מי שא״א לו ליסע אל צדיקים, עכ״פ ידרוש מתוך הספרים, וזה כל מעשיך בספר נכתבים. ואולם מכל השיחות הללו על צדיקי הדור שהכיר, בלטו במיוחד שיחותיו על כ״ק האדמו״ר הגאון הקדוש מו״ה יחזקאל שרגא זי״ע משינאווע. רבנו הי׳ בעצם עוד צעיר לימים בעת שנתבקש האדמו״ר לישיבה של מעלה בשנת תרנ״ט, רק בן שלושים וארבע. המרחק ממאגנדארף לשינאווע הי׳ גדול, קשור לטרחות והוצאות מרובות, ובכל זאת נסע רבנו כמה פעמים לשינאווע או למקום הבראה קרעניץ להסתופף בצל כ״ק האדמו״ר שבועות רצופים באמרו, ששם בשינאווע למד דרך בעבודת השם ככל הצורך. וזה לעומת זה קירבו כ״ק האדמו״ר בדרך הפלא ופלא כאב את בנו אוהבו. וכיבדו למרות צעירותו אולי יותר מכל רבני דורו הגאונים המפורסמים ממדינות הונגרי׳ הגדולה שהיו קשישים בהרבה מרבנו ונסעו לשינאווע.

מאחת מנסיעותיו לשינאווע סיפר רבנו. הי׳ זה בחורף. אז למד אצלנו במאגנדארף

בחור [כמדומני שהי' מווינא]. אביו של הבחור הי' עשיר, וע"כ הי' לתלמיד זה כסף לנסיעה. הוא ביקשני לקחת אותו אתי לשינאווע. בלילה הראשונה לנסיעתנו נשארנו ללון בעיר באניא. שם גר תלמידי ש"ב בנו של גיסי הגאון מו"ה שמואל בראך אב"ד נירמאדע. התאכסננו אצל תלמידי זה. הוא שמח מאד לקראת ביאתי, ולפני נסיעתנו למחרת הוא כבדני בסיגרי' גדולה וטובה מאד. לקחתי את הסיגרי' ואמרתי לו שאת הסיגרי' היפה הזו אני לוקח לכ"ק האדמו"ר משינאווע, שהי' מנהגו כידוע מעשן. הגענו לשינאווע ונכנסנו לבית מדרשו של האדמו"ר כשהיו מתפללים תפלת שמונה עשרה של מעריב. תלמידי שהי' אתי, שטרם ראה אדמו"ר בחייו, הלך מיד כשהגענו לבית המדרש עד שעמד מאחורי גבו של האדמו"ר. כשפסע האדמו"ר השלוש פסיעות, נתן לו שלום, ושאלו, אתה באת עם הרב ממאגנדארף. הבחור נבהל ועמד משתומם, הוא כבר התחיל להבין מה זה רבי. אחרי תפלת מעריב האורחים שהגיעו לקחו שלום עליכם מכ"ק האדמו"ר, ואח"כ שאל, עוד בהיותו בבית המדרש, אולי הביא מישהוא איזה סיגרי' טובה. ואז ראיתי וגם תלמידי שבא אתי רוח הקודש שבו ושכל רז לא אניס לי'. הוצאתי מיד את הסיגרי' שהבאתי אתי ומסרתיה להאדמו"ר. האדמו"ר נכנס לחדרו התישב על יד שולחנו ואנחנו סביבו. הוא הדליק את הסיגרי' ועישן ממנה קצת. אח"כ כבה אותה, ואמר, "הסיגרי' הזו יש בה טעם גן עדן וטעם ארץ ישראל, לכן אנו משאירים אותה לעשנה ביום ל"ג בעומר". הוא קרא למשמשו וצוה עליו להטמין את הסיגרי' בארונו של האדמו"ר עד ל"ג בעומר. בהזדמנות אחרת סיפר לרבנו תלמידו [כמדומני אחיו של התלמיד ש"ב שנתן את הסיגרי' הרה"ג מו"ה שלמה יהודא בראך], שהוא הי' בל"ג בעומר אותה שנה עם רבו הגאון בעל ערוגת הבושם בשינאווע, היו שם אז עוד כמה רבנים גדולים. באמצע סעודת ל"ג בעומר אמר כ"ק האדמו"ר, הלא יש אתנו סיגרי' שהביא הרב ממאגנדארף שיש לה טעם גן עדן וארץ ישראל, ומיד צוה למשמשו להביא לו את הסיגרי' ועישנה אחרי סעודה זו.

כ"ק האדמו"ר משינאווע וגם רוב אדמור"י גליצי' היו רגילים לנסוע לקרעניץ, מקום הבראה קרוב לצאנז. פעם נסע אליו לשם גם רבנו ושוב נשתהה שם כחמש שבועות. רבנו סיפר שהוא הי' גר בדירתו של האדמו"ר שם, והי' לו חדר ע"י חדרו של האדמו"ר ממש, ומחדרו נפתח דלת וגם חלון אל חדרו של האדמו"ר. כשהאדמו"ר הי' עסוק עם האנשים שבאו אליו להתברך, ישבתי אני בחדרי ולמדתי. ברגע שראה האדמו"ר שאין אנשים והוא פנוי, מיד דפק על החלון של חדרי וקראני להיכנס אליו. ביליתי כל החמש שבועות באופן כזה בחבורתו של כ"ק האדמו"ר יומם ולילה. בהתלהבות עילאית הי' רבנו מספר, "השינאווער רב סיפר והראה לי בשבועות אלו כל מה שראה ומה שעבר עליו כל ימיו, וראיתי שהוא מתכוון ללמדני ולהכניס בי כל מה שאפשר יותר".

"בשבת אחת משבתות אלו", מספר רבנו, "היו בקרעניץ אדמורי"ם מפורסמים מגליצי' וגאונים מפורסמים מהונגרי', ביניהם הגאון בעל נטע שורק, הגאון בעל באר שמואל מאונסדארף, הגאון בעל זכרון יהודה מסאטמר ועוד. בסעודה השלישית של שבת זו ישבו כל האורחים הגדולים ע"י שולחנו של כ"ק האדמו"ר. מקומי הי' בקצה השולחן ממש, כי הייתי הצעיר של כל הרבנים. לפני ברכת המזון אמר האדמו"ר, שאין הוא יכול לברך ברכת המזון כי הנו מסופק אם אכל כשיעור חיוב ברכת המזון, והוא מבקש את הרב ממאגנדארף שיעלה אליו אל ראש השולחן, יברך על הכוס ויכוון להוציא אותו עם ברכת המזון. עליתי וישבתי לידו של האדמו"ר, הוא נתן את הכוס בידי וברכתי ברכת המזון בקול. כל שעת ברכת המזון דפק כ"ק האדמו"ר במקום הדופק שבידו על חודו של השולחן בחזקה. עם

כל דפיקה הרגשתי שהנשמה כמעט פורחת ממני, וכן המשיך עד שגמרתי ברכת המזון".

בנו של רבנו הרב הגאון מו"ה אלעזר הי"ד מקראלי למד באונסדארף אצל הגאון בעל באר שמואל. הוא סיפר שרבו אמר לו פעם [דבר זה סיפר לי גם אבי מורי מו"ה שמעון ארליך הי"ד, ששמע מפי הגאון מאונסדארף], שהוא הי' יחד עם אביו, הוא רבנו, אצל כ"ק האדמו"ר משינאווע בקרעניץ, ושם נוכח לדעת שאביו הנו חריף עצום בפלפלא דאורייתא באופן יוצא מן הכלל. "עניתי לרבי", סיפר הרב ר' אלעזר, "הלא אבי הנו ידוע שהוא לומד כל ימיו בלי פלפולים יתירים. אופן לימודו של אבא הוא בדרך כלל לברר שמעתתי אליבא דהלכתא, לישר כל הדקדוקים או לשונות וגירסאות שונות בש"ס וראשונים. הוא לומד תמיד על הדף, ומדייק כל מלה ברש"י ותוספת הצריכים פירוש ואינו רגיל בפלפולים חריפים. מורי ורבי מאונסדארף סיפר לי, שהוא ועוד כמה רבנים מהגדולים במדינת הונגרי' היו יחד עם אבי על ש"ק בקרעניץ אצל כ"ק האדמו"ר משינאווע. בקרעניץ היו על ש"ק אז אצל האדמו"ר גם גדולי אדמורי"ם מיוחסים, זקנים מגליצי'. הם ישבו בראש ובשורות הקדמיות אצל שולחן הטהור. אני עם רבני הונגרי' ביניהם גם בעל הנטע שורק ישבנו אחריהם באמצע השולחן ולמטה. אביך שהי' שם הצעיר מכל הרבנים וכמעט שלא הי' ניכר החתימת זקן שלו, ישב למטה בקצה השולחן. בסעודה השלישית קרא כ"ק האדמו"ר את הרב ממאגנדארף אביך, לעלות לראש שולחן הקרואים הטהור, לברך ברכת המזון בזימון, גם להוציא ידי חובת ברכת המזון את האדמו"ר, שהנו מסופק אם אכל כדי חובת ברכת המזון".

"גדולי רבני גליצי', בראותם שכ"ק האדמו"ר מכבד רב צעיר כזה בכיבוד חשוב כ"כ, חשבו שאביך הנו בטח רב בעיר גדולה עם קהלה גדולה, ולכן מגיע לו כבוד גדול. אמנם אנחנו רבני הונגרי' שהכרנו את מאגנדארף ככפר קטן שאינו בכלל עיר ורק קהלה קטנה, אנחנו הבננו שהרב של מאגנדארף הנו גדול ולא הקהלה שלו, וכ"ק האדמו"ר בטח מכיר אותו בתור שכזה לאדם גדול. למחרת ביום ראשון בקשנו אני והרב מטשאט, בעל נטע שורק את אביך שיתלווה אלינו בלכתנו אל היער הסמוך לבית מלוננו בקרעניץ, כדי לשוחח אתו קצת בד"ת. אביך הצטרף אלינו, אולם עם כל בקשתינו, סירב לומר לנו איזה מחידושיו שחידש שרצינו לשמוע ממנו. הגאון בעל נטע שורק התחיל לכן להגיד חידושים משלו, אח"כ התערב גם אביך והתחיל לפלפל אתנו בחריפות ובקיאות להפליא, הוא סתר את כל דברי הנטע שורק, וכשכבר נמצא בפלפול עמוק, אז הראה את כוחו הגדול עם חידושים משלו כגאון מובהק ובקי בכל הש"ס, ראשונים ופוסקים. כשגמר אביך את חידושיו קפץ הגאון בעל נטע שורק אליו בהתלהבות ונשקו על מצחו. אני, המשיך רבי מאונסדארף כמו מתחרט, לא נשקתי אותו".

הגאון מאונסדארף סיפר כל הנ"ל בהזדמנויות שונות. [כאמור סיפר זאת פעם גם לאבי מורי הי"ד]. והענין כשסיפר זאת הי' כך. בסרדאהעיל, קהלה גדולה בישראל בה כיהן פעם הגאון רבי יהודא אוסאד זצ"ל כרב, לא בחרו אחרי הסתלקות רבם רב אב"ד לעירם. בנו הגאון מו"ה שמואל אהרן אוסאד זצ"ל הי' ראב"ד. כשלושים שנה אחרי הסתלקות הגאון רבי יהודא אוסאד זצ"ל הסכימו אנשי סרדאהעל לבחור להם אב"ד. כדרך בחירת רבנים אז, הם בחרו בשלושה מועמדים למשרת הרבנות, ביניהם היה גם הגאון מאונסדארף, בעל "באר שמואל". הגאון מאונסדארף נבחר כרב ברוב קולות. אמנם הוא סירב לקבל המשרה, למרות שהיתה עיר מליאה חכמים וסופרים. אנשי סרדאהעל בראותם שהרב מאונסדארף ממאן לבא אליהם, בקשוהו שלכה"פ הוא ייעץ להם את מי עליהם לקבל

לרב בעירם. הגאון מאונסדארף אמר להם שאם לעצתו ישמעון יקבלו את הרב ממאגנדארף — רבנו — ואז יהי' להם רב אב"ד המתאים לעירם בהחלט, ורב יותר טוב לעירם ממנו לא ימצאו. רבנו הי' אז צעיר לימים, נחבא אל הכלים וטרם יצא שמו במדינת הח"ס. לעומת זאת היתה סרדאהעל קהלה חשובה ומפוארת, בה כיהן לפני כן הגאון רבי יהודא אוסאד, וע"כ לא שמעו בקולו של הגאון מאונסדארף רק קיימו בחירות חדשות בין שני הגאונים האחרים שהיו מועמדים לרבנות. "ביום הבחירות לרבנות בסרדאהעל", סיפר הגאון מאונסדארף לאבי מורי, "חלמתי בבוקר טרם קמתי ממטתי את הפסוק בפ' כי תבא, ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת, וכפירוש הרמב"ן שם, אמר רבי אסי וגו', למד ולימד ושמר ועשה והי' סיפק בידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל ארור". "הרי ידוע", המשיך הרב, "שחלום לפנות בוקר יש בה קצת נבואה. הרהרתי מיד מה רצו מן השמים לעוררני, ומצאתי שמראים לי מן השמים שעלי לפעול בנוגע לבחירת רב בסרדאהעל. משני הרבנים שהיו מועמדים לבחירה ראיתי את האחד מתאים יותר לסרדאהעל מהרבה בחינות. אולם מצד שני היו לי חששות מפאת סגנון לשונו של הרב הזה. ראיתי והתבוננתי שלטווח ארוך יכול דבר זה ח"ו לשנות לא לטובה את הקהלה שכבר היתה בה תסיסה התחלתית לחסידות. את המועמד השני ראיתי לפחות מתאים לקהלה זו. ובכל זאת הבנתי שעלי להקים מיד את דברי התורה הזאת, בידעי שאם אגיד להם לבחור דוקא רב זה, ישמעו בקולי. שלחתי מיד את משמשי לעיר הקרובה פופראד לשלוח משם מברק דחוף לסרדאהעל, וציויתי לשלם גם דמי מברק חזרה מסרדאהעל לאונסדארף ולהודיעני תוצאות הבחירות. בערב לא הלכתי לישון בזמני הקבוע, הייתי מצפה עד שהביאו לי המברק מפופראד בו הודיעו שבחרו רב כפקודתי. וסיים הרב מאונסדארף ואמר: עצה נתתי להם, עצה טובה, שיבחרו להם את הרב ממאגנדארף, רב טוב ממנו לא יקבלו, אבל שכל אינני יכול לתת להם, אם לא שמעו בקולי.

כוחו של ניגון

שמענו פעמיים את רבנו מספר אותו ענין. פעם סיפר הדבר על "חסיד שינאווע", אלמוני, ולא פירש שמו, ופעם שני' אמר זאת על עצמו, שכאשר הי' פעם הראשון בשינאווע ושמע את הניגון של הרבי על מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר בסעודה שלישית, מצא ניגון זה חן בעיניו, וע"כ החליט מיד שכאשר יחזור הביתה יזמר גם הוא ניגון זה בבית מדרשו בסעודה שלישית. בש"ק הראשון לחזירתו הביתה שכח את הניגון, והצטער על זה. בליל מוצש"ק בא כ"ק האדמו"ר משינאווע אליו בחלום הלילה, ואמר לו, אל תצטער, אלמדך הניגון ויותר לא ישכח ממך, ואמנם למדו הניגון ויותר לא נשתכח ממנו.

טוב שכן קרוב

כ"ק האדמו"ר מרן הגאון הקדוש מסטרופקאב זי"ע, בנו של כ"ק האדמו"ר משינאווע, התגורר בעשר שנותיו האחרונים, משנת תרצ"א עד הסתלקותו בשנת ת"ש, בקאשוי. הרבה מאד ראינו ויש לספר הרבה מהידידות והאהבה הגדולה בין שני צדיקים אלו, רבנו וכ"ק האדמו"ר זי"ע. שנים רבות לפני שהתישב האדמו"ר מסטרופקאב בקאשוי, ניסה להתישב בערים אחרות, אבל הוא נתקל בכל המקומות בקשיים שונים. בקיץ תרצ"א בא לביקור לקאשוי כפי שהי' רגיל לבא תכופות. אחרי שבוע הוא גילה דעתו, שאין בדעתו לחזור לסטרופקאב אלא ישאר בקאשוי ויקבע דירתו שם. האדמו"ר שכר אצל אחד מחסידיו את

דירתו ונשאר עם אשתו הרבנית ומשמשיו בקאשוי. אנשי סטרופקאב בראותם שרבם חושב ברצינות לא לחזור אליהם, השתמשו בכל מיני תחבולות לשנות דעת רבם הגדול ולהחזירו לסטרופקאב, אולם כל מאמציהם עלו בתוהו, וכ"ק האדמו"ר עמד בהחלטתו להישאר בקאשוי. על ש"ק לפני הסליחות באו רוב אנשי סטרופקאב לקאשוי. אחרי אמירת הסליחות נכנסו כולם אל האדמו"ר והתחילו לבקשו ולהתחנן לפניו לחזור לימים הקדושים לסטרופקאב.

אחרי ראותם שהרב אינו נוטה כלל לשמוע להם והוא איתן ברצונו להישאר בקאשוי, התחילו כמה מהבע"ב להסביר לו, שיכולים לצמוח מעזיבתו את סטרופקאב אי נעימויות עם השלטון. בכמה מדינות באירופא, ביניהם גם בצ'כי־ה קיבלו הרבנים של הקהלות הקטנות תוספת משכורת באופן רשמי מהממשלה והי' נקרא קונגרוא. גם האדמו"ר מסטרופקאב קיבל כן. ועתה אם הרב לא יגור בעירו ורק בנו ימלא מקומו [האדמו"ר רבי מענדלי זצ"ל, שנהג האדמורו"ת אחרי הסתלקות אביו, בארה"ב, ומנ"כ בירושלים ת"ו]. והוא יקבל את המשכורת הזו, יש חשש שימצא מישהוא שילשין לפני הערכאות וד"ל. כ"ק האדמו"ר התרגז לשמע דברים אלו וצעק מולם, ימסרו אותי בפני השלטון, „אבי זצ"ל אמר לי, מי שימסור אותך בפני השלטון... [וכאן ביטא קללה נמרצת]". שוב התחילו בדבר חדש. אחד הבע"ב שאלו האם הרב מרא דאתרא יסכים שהאדמו"ר ישאר לצמיתות בקאשוי. [זו היתה נקודה מאד חשובה, כי כ"ק האדמו"ר נתקל כמה פעמים בערים אחרות בסירובים כאלו]. האדמו"ר השיב מיד בהחלטיות, שהוא בטוח שהרב דמתא יסכים שהוא ישאר בעירו, כי הלא הרב מקאשוי הנו מפורסם לצדיק גדול. בכל זאת אחרי שעה קלה קרא אליו אחד מחסידיו הנאמנים ר' אליעזר הכהן שורץ מקאשוי ושלחו אל רבנו לשאלו בשמו אם הרב מסכים שהוא ידור בקאשוי. רבנו השיב כמובן שהנו מסכים. אחרי שעה קלה שלח האדמו"ר שוב שני שליחים אל רבנו בבקשה שרבנו יתן לו בכתב שהוא מסכים. רבנו לקח מיד ניר ועט וכתב בזה"ל: „ב"ה, אני שמח שהצדיק שליט"א מסטרופקאב גר כאן. הק' שאול בראך מנייטרא". כ"ק האדמו"ר לקח את המכתב וקרא בו בקול. אחר כך הוא אמר, לא רק שהרב מסכים, הוא גם שמח שאני גר כאן. אח"כ שם את הפתק בין החפצים המשומרים אצלו.

קשר צדיקים נאה להם ולעולם

בליל ראש השנה אחרי שגמר כ"ק האדמו"ר התפלה ובא אל ביתו של רבנו לברכו בברכת השנים. רבנו נחרד לקראתו, כי כ"ק האדמו"ר הי' גם קשיש ביותר מעשר שנים מרבנו. אחרי שברכו הצדיקים אחד את השני בברכת השנים אמר כ"ק האדמו"ר. אל רבנו, שהוא חפץ להישאר בעיר זו, והסביר רצונו זה במשל לאיש שיש לו רשיון [ליצענץ] למכור יי"ש ושאר משקאות, אבל הרשיון ניתן לו לנהל חנותו על ראש ההר הרחק ממקום דריסת רגלי אנשים. רשיון כזה אינו שוה הרבה, כי מי יבא אליו למקום נידח. ואפילו אם ירצו לבא דוקא אל בעל רשיון — ליצענץ הזה, הנה זה קשור עם טרחות מרובות, כסף וזמן. לא כן אם הוא פותח חנותו בעיר שיש בה תחנת רכבת וכל מי שירצה יכול בקלות לנסוע שמה מתי שירצה, רשיון במקום זה שוה כמובן הרבה יותר. „הוא הדבר", הסביר הצדיק מסטרופקאב זי"ע, „עם הליצענץ שלי. הנני נכדו של הרב מצאנז, בנו של הרב משינאווע, וא"כ הנני כבר רבי בזכותם, ואני בעצמי הנני ג"כ רבי. אולם כל זמן שהנני יושב בסטרופקאב, כפר קטן, מרוחק ממרכזי המקומות שיש לי שם חסידים הרוצים ורגילים לבא אלי עם בקשותיהם, מקום שאין רכבת מגיע לשם, הלא זה מקשה על אנשי שלומי

לבא אלי. לכן העתקתי את הרשיון שלי הנה לקאשוי, מקום מרכזי עם תחנת רכבת ואהי־ה קרוב לחסידי ואנשי שלומי". אח"כ הוא אמר פירוש עה"פ בתהלים קל"ב, פה אשב כי אויתיה, צדה ברך אברך אביוניה אשביע לחם. ופירש לפי הנ"ל כן. פה אשב כי אויתיה, הנני רוצה לשבת פה דוקא כי אויתיה. צדה, אולם מאין אקח פרנסה שהנני צריך, ברך אברך אביוניה, אלה שבאים אלי עם בקשותיהם השונות אברך אותם ואתפלל בעדם, והם יתנו לי מכספם וזהבם, כענין הכתוב (תהלים ע"ב) ויתן לו מזהב שבא ויתפלל בעדו תמיד כל היום יברכנהו. וממילא אשביע לחם.

באותה שנה בפרשת בראשית בא כ"ק האדמו"ר בש"ק בבוקר אל בית מדרשו של רבנו כדי להתפלל אתו שם. [רבנו התפלל כל ימיו בבית מדרשו עם תלמידיו הבחורים, בבית הכנסת של הבע"ב התפלל רק בימי ר"ה ויוה"כ. גם התפלל תמיד בזמן ק"ש. בשבתות שהאדמו"ר בא לבית מדרשו להתפלל הי' זמן התפלה בשעה שבע בבוקר]. כשהגיע כ"ק האדמו"ר כבר התחילו להתפלל ורבנו התפלל כשליח צבור ולא הרגיש כלל מכניסתו של האדמו"ר. הושבנו מיד את האדמו"ר למעלה במקום הראוי. אחרי תפלת שמונה עשרה רמזנו לרבנו שכ"ק האדמו"ר מסטרופקאב נמצא פה ומתפלל אתנו. רבנו רץ אליו ביראת הכבוד ושאלו למה הרבי מסטרופקאב הטריח עצמו לבא להתפלל אתנו, הלא זה הוא מנין לפשוטי עם וכו'. האדמו"ר השיב לו כשחיוך נסוך על פניו הקדושים, הנני חושב שזה מנין לפשוטי עם כמו אברהם אבינו שהתפלל ג"כ בזמן, וישכם אברהם בבוקר. לפני קריאת התורה שאל רבנו את האדמו"ר איזה עלי־ה הוא רוצה לעלות, האדמו"ר השיבו שהוא עולה שישי. גם רבנו עלה שישי בבית מדרשו, [בבתי הכנסת היו רגילים הרבנים לעלות שישי]. רבנו כבדו כמובן לעלות שישי. גם כבדו להיות הבעל קורא ולהתפלל מוסף לפני התיבה. ארבע שבתות התפלל אז כ"ק האדמו"ר בבית המדרש אצל רבנו.

מן הידידות והאהבה הנפלאה בין שני צדיקים אלו אפשר לספר הרבה מאד. הכבוד הגדול שכיבדו אחד את השני בכל הזדמנות והביקורים הרבים שביקרו זא"ז. כדאי להזכיר דבר אחד, ממנו אפשר ללמוד על הקשר האמיץ הזה בין גדולים אלו. זמן קצר אחרי שהתיישב האדמו"ר בקאשוי, הלך רבנו לבקרו ביום חול. השיחה היתה תמיד ביניהם על הצדיקים ובפרט על צאנז ושינאווע. לפני שרבנו הלך מהאדמו"ר לשוב הביתה אמר לו „הרבי מסטרופקאב גר כאן. ולכן הנני רוצה לומר לכ"ק, שיכול להתנהג פה בעירנו כמו רב אב"ד מרא דאתרא, הנני מוסר הזכות המליאה לכבוד הרבי לסדר קדושין פה לכל מי שיכבדו, בלי שיהי' צורך לשאול את פי והסכמתי. הרבי יכול לערוך דיני תורה ולפסוק כל מיני הוראות בעירנו; יכול לקבל סנדקאות מכל מי שיכבדו, ובדרך כלל יכול להתנהג פה כאוות נפשו עם כל זכויות רב אב"ד". כ"ק האדמו"ר בידעו שהדברים שאמר רבנו הם ברורים ויוצאים מלב טהור בלי כל מחשבות צדדיות ח"ו, התבטא אחרי שרבנו הלך משם בהתפעלות נפלאה ואמר, ידוע בכל העולם שהרב מפה שיחי' הנו צדיק אמיתי, אבל התנהגות נפלאה כזאת א"א לראות בשום מקום.

אחרי ארבע שנים לשהותו של האדמו"ר בקאשוי, קנה בית עם דירה מרווחת במקום מרכזי קרוב לתחנת הרכבת עם בית המדרש מתאים לצרכיו. פעם כשרבנו בא לבקרו בדירתו החדשה סיפר האדמו"ר לרבנו שכשהי' בא לצאנז אל זקנו הקדוש זי"ע הי' שם המנהג שאחד הגבאים של זקנו סידר אכסניא לבניו ונכדיו של הרב מצאנז שבאו על ש"ק או יו"ט לצאנז. פעם כשהי' כבר אברך בא על ש"ק אל זקנו, הובילו הגבאי שהי' ממונה ע"ז לאכסניא שהכין לו. לעת ערב קרא זקני את הגבאי ושאלו היכן נמצאים האורחים

שבאו ממשפחתו. הגבאי מסר אכסניתו של כ״א. אח״כ שאלו זקני ואי־ה גר שלום, [הוא כ״ק האדמו״ר מסטרופקאב], הגבאי ענהו ומסר לו את מקום אכסנייתו. „אין זה מקום טוב בשבילו״. אמר הרב מצאנז, „שלום דארף האבן בריַיט״, שלום צריך דירה מרווחת, ופקד על הגבאי להוליך את שלום לדירה אחרת גדולה וטובה יותר. „הנני חושב״, המשיך האדמו״ר מסטרופקאב ואמר לרבנו, „שזקני הקדוש התכוון על דירה זו שהנני גר בה כעת בקאשוי, שהיא מרווחת וטובה בשבילי״. כמובן התכוון האדמו״ר בעיקר על הרחבת הדעת שהי׳ לו מעת שבא לקאשוי, שהי׳ יכול לחיות בלי כל טרדות, בשקט ובכבוד גדול.

אנשי עיר קאשוי הלכו כמובן עם בקשותיהם להתברך אל כ״ק האדמו״ר מסטרופקאב במשך כל השנה, ובפרט בפרוס הימים הנוראים וימי פורים, כפי שהי׳ נהוג במדינות אלו. גם אל עריכת השולחנות בש״ק ויו״ט באו בע״ב, ותלמידי רבנו הבחורים היו אצל השולחנות מדי שבת בשבתו כרצון רבנו. כ״ק האדמו״ר כיבד את הבחורים תלמידי רבנו יותר מכל אורחיו וחילק שיריים לכולם.

חיישינן לגומלין...

בשנת תרצ״ז הייתי עם רבנו בעיר הבראה קארלסבאד. בשנה זו חל תשעה באב להיות בשבת. רבנו נהג ביום זה כפי השו״ע, לא למד אחרי הצהריים רק דברים המותרים בת״ב. גם פרקי אבות אמר לפני הצהריים. אחרי שקם משינת שבת של אחרי הצהריים ולמד כמה שלמד, התחיל לספר לי סיפורים שונים מאדמורי״ם שונים של דורות קדמו. אח״כ הוסיף לספר הרבה מהאדמורי״ם שהוא הי׳ נוסע אליהם, עד שהגיע לדבר על כ״ק האדמו״ר משינאווע זי״ע. פתאום הפסיק רבנו לדבר. אחרי הרהור קצר שאלני. „בני, הלא אתה נמצא הרבה אצל הרבי מסטרופקאב, לבטח הנך יודע ומכיר את כל תהלוכות בית הרבי. ספר נא לי, האם הרבי הנו שבע רצון משהותו בעירינו, האם יש לו פרנסה בריווח ובדרך כבוד, האם באים אליו אורחים על שבתות וימי חול. עניתי ואמרתי לרבנו כל מה שידעתי. ספרתי לו שכ״ק האדמו״ר חי חיי נחת בעירנו בכבוד גדול, גם בפרנסה אין כל מחסור ודאגות, ושמתנהל אצלו חצר כאצל אדמורי״ם הגדולים עפ״י נוסח צאנז ושינאווע ברוחניות ובגשמיות. רבנו שקע רגעים ברעיונותיו, אח״כ אמר לי. הלא ידוע לך בני, וכמה פעמים סיפרתי לכם על זה, שמורי הקדוש משינאווע זי״ע הי׳ מכבד אותי כל אימת שהייתי אצלו ביתר שאת, ובאופן יוצא מדרך הרגיל, להיותי אז רב צעיר לימים. הרב משינאווע השתעשע אתי הרבה, הוא למד אתי יחד לילות כימים, כי התגוררתי פעם בביתו ממש חדר על יד חדר, וכל רגע שהי׳ פנוי הכניסני לחדרו ללמוד ולדבר אתי. האמת אגיד לך, שכל ימי השתוממתי על התנהגותו זה של הרב משינאווע. שאלתי את עצמי, היתכן האם מרן הקדוש שהי׳ צופה מסוף העולם עד סופו ברוח קדשו, אינו מכיר בי ובמך ערכי, ומה כל הכבוד הזה לאיש כמוני. האם משא פנים יש בדבר. או האם הרב דומה למלאך ה׳ צבאות אינו מכיר בי ואינו יודע מי הנני... וזה קשה מן הראשון. „האמת הנני מתוודה לך״ המשיך רבנו, „הרבה פעמים נבהלתי ופחדתי ממחשבות אלו שהעיקו עלי, כי יראתי פן אכשל ונלכדתי ח״ו בעון מהרהר אחרי רבו ח״ו. עתה לעת זקנתי נתחוור לי כל האמת. עכשו אחרי שבנו של מורי הקדוש משינאווע זי״ע, כ״ק הרבי מסטרופקאב גר בעירי, והוא חי פה ב״ה בכבוד גדול ולשביעת רצונו המלא, עכשו הנני מבין את כל הקרבה היתירה שנהג בי הרב משינאווע. האמת הוא שהוא הכיר בי וידע מך ערכי, אבל הוא גם ראה ברוח קדשו, שאחרי

ארבעים שנה בערך יצטרך בנו להמצא בעירי וקהלתי, ע"כ קרבני וכבדני מורי יתר על המדה, כדי שאני אשלם ואחזיר כבוד זה לבנו, כ"ק האדמו"ר מסטרופקאב".

ערב חג השבועות שנת תרצ"ח הלך רבנו בשעות לפני הצהריים לבקר את כ"ק האדמו"ר מסטרופקאב. המרחק בין דירת רבנו לבין זו של האדמו"ר הי' די גדול, יותר מעשרים דקות הליכה ברגל. אנו התלמידים שליווינו את רבנו בקשנו להזמין כרכרה לנסיעה זו. רבנו התנגד והלך ברגל. כ"ק האדמו"ר הי' אז כבר זמן ממושך שרוי במצב רוח מדוכא מפאת המצב הקשה ששרר כבר אז במדינות אירופא, וגם כבר בשכנות מדינת צ'כיא ע"י הצוררים הגרמנים שר"י. הזמן הי' אז כשנה לפני פרוץ מלחמת העולם השני', ורוצחי גרמניא השתוללו כבר בהרבה מדינות. כ"ק האדמו"ר מיעט מאד בשיחה כשנתיים־שלוש לפני פטירתו ביום חג השבועות שנת ת"ש. כמעט ולא אכל שום דבר מוצק אפילו בשבתות וימים טובים, והשמחה שהיתה כל ימיו שרוי' במעונו כאלו חלפה ועברה. כשהגיע רבנו אל מעונו של האדמו"ר קדמו את פניו נכדיו של האדמו"ר שבאו אליו על חג השבועות, בניו של הרה"צ רבי מנחם מענדעלע כ"ק האדמו"ר השני מסטרופקאב. בידעם והכירם את הידידות הנפלאה שהיתה בין זקנם לבין רבנו, בקשו את רבנו שיעשה מאמצים כדי לשמח ולרענן את זקינם, כי הוא כמעט אינו מדבר אתם ועם האורחים הבאים אליו על החג, הוא מכונס בפני עצמו, כמעט שאינו אוכל כלום, והם מאד מודאגים על כך. בהסתמך על גודל הידידות שבין זקינם לבין רבנו הם מקוים שבשביל כבודו של רבנו הרב דאתרא ישנה קצת את מצב רוחו הקודר לטובה.

רבנו נכנס וברך את האדמו"ר בשלום בשמחה ובנעימות. אח"כ פנה ואמר לו: "הרבי מסטרופקאב, באתי היום ערב חג השבועות. תלמידיי רצו שאקח כרכרה לנסיעה זו, אולם סרבתי, כי קבלת פני רבו ברגל הוא כמו עלי' לרגל לבית המקדש. וכן איתא בזוה"ק, "יראה כל זכורך את פני ה', דא רשב"י". ועלי' לרגל בבית המקדש היתה ברגל ולא בכרכרה. כ"ק האדמו"ר האזין והביט בפני רבנו, ואפשר הי' להבחין על פניו הקדושים שנשתנו וזהרו. אולם עדיין לא דיבר ולא פתח את פיו, ישב מול רבנו ועיניו לא משו מהסתכלות בפני רבנו. רבנו המשיך ואמר לכ"ק האדמו"ר: "הנה הרבי מסטרופקאב לבטח יודע שאי"ה בעת ביאת הגואל צדק יהי' חוב על כל בר ישראל לקיים בפועל מצות מחיית עמלק. פירוש הדבר, כל איש מישראל יהי' מחוייב להרוג עמלקי אחד. והנה ידוע שחיוב זה יהי' להרוג בפועל ממש, ולא יהי' סגי להרגו בשם כפי שהרג משה רבנו ע"ה את המצרי. והנה כשיבא הגואל צדק, הלא הרבי מסטרופקאב יהי' גענעראל ויצטרך להכיר ולדעת טכסיסי מלחמה כדי לנהל מלחמה ולהשמיד את העמלקים. האם הרבי חושב על זה והאם כבר הנו מתכונן למצוה גדולה זו. אני הנני יכול להגיד להרבי מסטרופקאב שהנני מרגיש את עצמי ב"ה כל כך חזק ובריא, שאוכל להרוג את ראש העמלקים". [בדברו עשה רבנו תנועות בידיו הקדושים כאלו חרב חדה בידיו והוא הורג את שרו של עמלק]. כ"ק האדמו"ר הסתכל בפני רבנו וכ"כ התלהב מדיבוריו עד שהתחיל לצעוק בקול גדול, "נו לאמיר שוין זעהן" [הלואי ונזכה לראות כבר זאת]. הוא שנה ושילש את הדברים, ומיד אחר כך פנה אל נכדו הרה"צ ר' דוד הי"ד הלברשטאם הרב דק"ק דאברע, וביקש להביא כיבוד על השולחן לכבוד האורח הרב דאתרא. הגישו מיד את הכיבוד, שני הצדיקים שתו לחיים, המשיכו לדבר מענין ביאת המשיח וברכו אחד את השני בשמחת יו"ט. כשהלך רבנו, עמד כ"ק האדמו"ר וליווה אותו עד החדר השני, [למרות שכבר כמה שנים לא הלך, כי הי' משותק על רגלו האחת ל"ע]. אחרי ביקור זה הי' כ"ק האדמו"ר במשך החג ועוד כמה ימים במצב רוח מרומם.

רבנו הי׳ מכבד ומקרב מאד כל הצדיקים ובנן של קדושים, ואלו שלא היתה לו הזדמנות לנסוע אליהם, אם נפגש אתם בכל מקום, או אם בהזדמנויות באו לעיר שבה כיהן רבנו כרב, כיבדם והרבה פעמים ממש הכניע עצמו לפניהם כתלמיד לפני רבו. דכירנא, הי׳ זה בקיץ שנת תרצ״ב, בא לקאשוי לביקור בנו של בעל הדברי חיים זי״ע, הגאון הקדוש רבי ישעי׳ זי״ע מטשחוב — קראקא. כשספרו לרבנו שהרב מטשחוב בא אליו לביקור ירד רבנו מדירתו והלך עד הרחוב לקראת אורחו החשוב, רבנו הוליכו בידיו כתלמיד את רבו עד חדרו, הושיבו בכסאו למעלה ורבנו עמד כל הזמן על ידו, כשהביאו כיבוד, שימשו רבנו וקיבל בידיו שיריים ממנו ככל הנוכחים בבית.

כ״ק האדמו״ר מטשחוב סיפר אז לרבנו ענין נפלא. הוא הי׳ כידוע חתנו של הרה״ק רבי יהושע זי״ע מבעלזא, ואחרי חתונתו ישב כמה שנים בבעלזא בבית חותנו. הוא למד יחד עם גיסו הרה״ק רבי ישכר דוב זי״ע, שהי׳ אח״כ האדמו״ר השלישי לבית בעלזא. [הנה רבנו הדפיס מעשה זו בספרו חלק לעולם הבא, פרק ו׳ משנה א׳ זוכה לדברים הרבה אות ל׳ וו״ל] ״או יאמר שמגלין לו מן השמים מה שנצרך להבין הלימוד, וכן מה שידרוש ברבים, כמו שהבאתי בהקדמת הספר, בשם מגיד מישרים, שגילו לבית יוסף מה שידרוש לפני המון בלמדו פרקי אבות. וכן שמעתי מפי הה״צ המפורסם כקש״ת מו״ה ישעי׳ נ״י בן רבן של ישראל הגאון בעל דברי חיים זצ״ל, שהוא הי׳ יושב על שולחן חותנו הרב הקדוש מו״ה יהושע זצ״ל רוקח אב״ד דק״ק בעלזא ולמד יחד עם בנו הה״ק מו״ה ישכר דוב זצ״ל. פעם הוקשה להם בלימודם דיבור תוס׳ ולא מצאו עליו ישוב. הסכימו לכן ללמוד הלאה, ויחזרו עוד פעם על דיבור תוס׳ זה. למחר הגיד הה״ק מו״ה ישכר דוב זצ״ל פשט נפלא ונתישבו כל הקושיות שנתקשו להם. ואמר שבלילה בא אליו הגאון בעל דברי חיים זצ״ל והגיד לו פשט התוס׳. כשספרו הדברים לפני כבוד אביו הקדוש מו״ה יהושע זצ״ל, אמר שלכן נתראה הגאון בעל דברי חיים זצ״ל אליו והגיד לו פשט התוס׳ ולא נתראה אל בנו, לפי שהכיר לו טובה שלומד יחד עם בנו. ולפי״ז יפורש, הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ששולחים לו גם מן השמים דיבורים״.

בעת שהותו של הגאון הקדוש מטשחוב זי״ע בקאשוי, הביאו לו לאכסניתו שם ספרים שונים שחיברו גדולי המדינה ומדינות השכנות, שנדפסו בשנים האחרונות והוא טרם הכירם. הרב הצדיק לקח כל ספר בידו הסתכל בו מעט ואח״כ לקח השני, עד שבא לידו ספר ״בהית־הבקר״ על מתן תורה מרבנו. הרב הסתכל בספר זה ארוכות, אח״כ שאל מי הוא מחברו של ספר זה, כשאמרו לו שמחבר הספר הנו הרב דמתא, רבנו, נתפעל ואמר שהספר הוא כמו ספרי הקדמונים, וע״י ספר זה אפשר לראות ג״כ גדולתו וקדושתו של הרב מקאשוי. בשנת תרצ״ח כשהדפיס רבנו את ספרו ״חלק לעולם הבא״, הי׳ הרב הגאון הקדוש מטשחוב זי״ע במארינבאד להבראה, רבנו שלח שליח אליו שהוא רוצה להדפיס בספרו את מה שסיפר לו מלימודו בבעלזא, וע״כ הוא שואלו אם הרב מסכים להדפיס זה בשמו. הרב מטשחוב זי״ע שמח מאד והסכים להדפיס וגם חזר עוד הפעם להשליח על כל המעשה.

רוח הקודש כיצד

כבוד גדול כיבד רבנו את הרה״ק המפורסם מו״ה ישעי׳ קריסטירר זי״ע. רבנו כשהי׳ מדבר ממנו הי׳ אומר, שצדיקי הדור אמרו עליו שהוא לא פגם מעולם במדת יסוד, ולכן

זכה למדרגות גדולות. נוסף על זה אמר רבנו שרבי ישעי'לה זי"ע זכה למה שזכה ע"י הגמילות חסד שלו שהיתה ידועה ומפורסמת בעולם לאין דוגמתה. רבנו נפגש פעם האחרון עם רבי ישעי'לה בשנת תרפ"ה בקאשוי. הרבי הי' רגיל לנסוע כל שנה אחרי פסח על יומא דהלולא של הגאון בעל דברי חיים זי"ע לצאנז, בהליכתו נתעכב בקאשוי. מפליא הי' לראות איך רבנו שמח לקראתו והשתעשע עמו בחיבה יתירה. כשרבנו נסע אתו יחד על עגלה ללוותו מביקורו אצל רבנו חזרה לאכסנייתו, לא רצה רבנו לשבת בעגלה בשורה אחת עם רבי ישעי'לה, הוא התישב למולו, והי' ויכוח ביניהם בדבר זה, כי רבי ישעי'לה לא הסכים לנסוע כן. כן לא רצה רבנו ללכת בצד ימינו של הרבי וכשהרגיש פעם בדרך הילוכם שהוא עומד על צדו הימנית של הרבי, קפץ לצד השני, בהוסיפו בלחש על עצמו שהוא בור לפי שהוא הולך לימין רבו.

כשנסע רבי ישעי'לה מקאשוי אמר רבנו להנוכחים, שראה כתוב בדרשות הח"ס, שזה הוא יודע שעל ידי ש"ס ופוסקים אפשר לזכות לרוח הקודש, אבל בלי ש"ס ופוסקים איננו יודע. ע"ז אמר רבנו, ראשית כל הוא תמה על הח"ס זי"ע שנעלם ממנו דברי חז"ל, שני אנשים שהכינו מים לעולי רגלים וזכו לרוח הקודש. ושוב אם הח"ס הי' מכיר את רבי ישעי'לה קריסטירר, הי' רואה שאפשר לזכות לרוח הקודש גם ע"י גמילות חסדים כמו רבי ישעי'לה.

ידידות הרה"ק מבייטש

בקאשוי הי' גר מזמן מלחמת העולם הראשונה [ושם מנ"כ על יד קברו של רבנו] הרב הגאון הקדוש רבי אהרן הורוביץ זי"ע אב"ד דק"ק בייטש, שהי' בנו של הגאון בעל אמרי נועם וחתנו של הגאון בעל דברי חיים זי"ע. רבנו אהבו וכבדו מאד, וכל הזמן החזיקו הרבה בכבוד גדול, כי פרנסתו היתה דחוקה בימים ההם. רבנו הלך כמה פעמים בליל ש"ק אל השולחן הטהור אליו עם הבחורים התלמידים.

פעם הי' להרה"ק מבאיטש זי"ע ענין נפלא בקשר עם רבנו. בקאשוי יצרו אז בביח"ר אחד דבר שההכשר עליו לא הי' לרוחו של רבנו. שנים הרבה לפני כן הי' גם הרה"ק משינאווע זי"ע מתנגד להכשר זה. אלא שהיו מעונינים בהכשר המוצר הזה, וחשבו שאם יהי' המשגיח בביהח"ר אדם גדול וחשוב יסתדר הדבר, בקשו את הרב מבייטש שיקבל את ההשגחה שם, והיתה לו אפשרות לקבל משכורת טובה בדרך כבוד. למרות שפרנסתו היתה דחוקה מאד, הוא סירב כל פעם שבאו אליו עם הצעה זו, בחשבו שאין הוא רוצה להיות משגיח על דבר שגיסו הרב משינאווע התנגד לזה. כשהפצירו בו שוב ושוב לקבל ע"ע ההשגחה ולא ידע לשית עצות בנפשו מחמת הדוחק מצדם ודוחק מצד הפרנסה, החליט ללכת אל רבנו להתיעץ עמו בדבר הזה. כמובן הוא לא ידע כלל שרבנו הנו ג"כ נגד ההכשר הזה, כשפתח דלת חדרו של רבנו, רץ רבנו לקראתו ואמר לו: „הרבי מבייטש, ידע שהנני בטוח שגיסו הרב משינאווע יצא לקראתי בבואי לעולם העליון, כי היום עשיתי דבר שהוא לכבודו ויצאתי נגד הכשר שגם הוא התנגד לו". הרה"ק מבייטש נשאר עומד בהתפעלות, ואמר, הלא כבר אין לי מה לשאול, כי כבר קיבלתי תשובה ברורה על הכל.

בהתפעלות יוצאת מן הכלל הי' רבנו מדבר מזיו קלסתר פניו של הרב הקדוש מבייטש זי"ע, וקירון עור פניו הקדושים. הוא התבטא לפני הבחורים בני ישיבתו, כי פניו של הרב מבייטש מאירים וניכר עליו שהוא חי בקדושה ובטהרה. והוסיף, שהרב מבייטש זכה

לזיו אור הדר פנים ולשמחה אשר במעונו, פניו ולבו, לפי שנשא אשה בילדותו — בת הרה"ק מצאנז זי"ע — ועי"ז זכה להיות שומר ברית.

והנני מעתיק פה מכתב וד"ת מהרה"ק מבייטש זי"ע אל רבנו. [נדפס בספר „דברי ישכר דוב", שהדפיס כ"ק האדמו"ר שליט"א מסטרופקאב — ירושלים, בנו של בעל „דברי ישכר דוב", שהי' חתנו של כ"ק האדמו"ר מסטרופקאב זי"ע]. וזל"ק:

אהרן הורוויטץ אבדק"ק בייטש, כעת חונה בעיר קאשוי.

„לכבוד האי גברא רבה ה"ה הרב הגאון המפורסם בתורה וביראה באמת ובתמים נודע בשערים שפל ברך כש"ת מו"ה ר' שאול בראך שליט"א אבדק"ק קאשוי יע"א. הנה באתי לקיים מצות משלוח מנות איש לרעהו. ע"כ הנני שולח לכהד"ג שיחי' מגדנות ודגים חיים ויפים וציגארן וחסד הנקרא [נואינט] ומשקה שני צליחות שכר טוב ועוד שאר דברים. מנאי ידידו אוהבו הדוש"ת בלונ"ח ומברכו בשמחת הפורים בחדוה ובדיצה ובשמחת הלב. הק' אהרן הורוויטץ בן ההי"צ הגאון הקדוש מדזיקוב זצ"ל, בעל מחבר ספר אמרי נועם. וחתן ההי"צ הגאון הקדוש רבשכבה"ג מצאנז זצלה"ה בעל מחבר ספר דברי חיים. ואגב אכתוב לכהד"ג שליט"א איזה דבר תורה אשר חידשתי על ימי הפורים. „הנה ידוע מספרים הקדושים אשר ימי הפורים הם עת וזמן למחילת עונות כמו יום הכיפורים. ואדרבא שהוא גבוה יותר, כי יום כ"פורים הוא כמו פורים בכ' הדמיון [הפועל]. וגם ביוצר של פרשת זכור אומרים, ואם כל המועדים יהיו בטלים ימי הפורים לא נבטלים. — אך יש חילוק, כי פורים הוא תיקון הושט להרבות באכילה ושתי', ויום כיפורים הוא תיקון על הקנה, להתענות ולזעוק אל המלך מלכי המלכים הקב"ה תפילות. ועוד יש הפרש, כי בערב יום כיפור מצוה להרבות באכילה ושתי' ובערב פורים מצוה להתענות, כי הוא תענית אסתר. — ולזה „קנ"ה וש"ט" בגימטריא ע"ת, שאז הוא ע"ת רצון למחילת עונות כמו יום כיפורים. והנה המן הרשע יש"ו רצה לעורר חטא של ע"ץ הדעת, כמו שאמר יעשו ע"ץ גבוה חמישים אמה. אך הכנסת ישראל פעלה, שתופר עצתו על ידי חמישים אתוון של ק"ש, מה שאומרים פעמים בכל יום, כמו שהביא הזוהר הקדוש. והמן הרשע שהי' מזרע עמל"ק יש"ו, שעשה מן ד' של אח"ד רי"ש שהוא אח"ר, מחמת שאמר שיש שתי רשויות רח"ל, כמו שאומר האר"י ז"ל, א"ל אח"ר, בגימטריא עמל"ק, והטעה עם מספר קצ"ו, כי מן ד' לר' הוא חילוק קצ"ו. ולזה המ"ן במילואו כזה, ה"ה מ"ם נו"ן גימטריא קצ"ו. — ולזה בשעה שקילל השי"ת את האדמה אמר, קו"ץ ודרד"ר תצמיח לך, היינו מספר קו"ץ דהיינו המ"ן שעשה דר"דר, מד' ר'. — ולכן קוראים בפורים „ויבא עמל"ק", ומסיימים „מלחמה לה' בעמלק" מדו"ר ד"ר, וזו היא המלחמה שיעשו בחזרה ד' דאח"ד. וישראל עם קדשו מאמין הוא שהשי"ת הוא אח"ד יחיד בעולם, עושים בחזרה מן ר' ד'. ולכן קוראין בפרשת זכור ומסיימים תמחה את זכר עמל"ק מתחת השמים לא תשכח. ע"כ באם ימחה כמספר זכ"ר מן עמל"ק יש"ו נשאר כמספר אח"ד. — ובזה נוכל לומר הפשט בגמרא, „ישב לו קו"ץ בוש"ט", היינו בימי הפורים, שאז התיקון על הוש"ט יעשה תשובה וימחול לו השי"ת כל העונות אמן". ואבקשו להודיעני תשובה אם הוטב זאת בעיניו. הנ"ל".

בהזדמנויות שונות שומעים את כ"ק האדמו"ר שליט"א מקלוזענבורג — צאנז מדבר לפני בני ישיבתו וגם בדרשותיו לפני בני קהלתו מרבנו. בדרך כלל הוא מתבטא בלשון „דער הייליגער קאשויער רב". הרב הקדוש מקאשוי. רבנו עם להבחל"ח כ"ק האדמו"ר היו בידידות עוד מזמן הי' רבנו רב בקראלי. כ"ק האדמו"ר נעשה אז חתנו של כ"ק האדמו"ר

בעל עצי חיים זי"ע מסיגעט, ונעשה לרבם של קהל החסידים בקלוזנבורג. בשנת תרפ"ח הי' כ"ק האדמו"ר בקאשוי, וביקר אצל רבנו. הכבוד הגדול בו כבדו רבנו, הי' באופן יוצא מהרגיל. [האדמו"ר הי' אז כבן עשרים ושתים לאי"ט], בדברו על רבנו, מרים כ"ק האדמו"ר על נס פעולותיו הרבים של רבנו ומס"נ על קוצו של יו"ד, בכל הקשור לחיזוק הדת בקהלות ומדינות אליהם הי' שייך. פעם אמר כ"ק האדמו"ר לכמה מאברכי ישיבתו, והי' מדובר אז בעניני פעולות הרבנים בזמננו, ומה הי' המצב, והאיך נראו הרבנים של לפני המלחמה במדינות וקהלות האורטודוקסיות. בין השאר אמר להם, תקחו למשל את הרב מקאשוי, הוא הי' רב בעיר גדולה, החזיק ישיבה גדולה, למד כל ימיו בהתמדה גדולה, חיבר ספרים על כל מקצועות התורה, השיב לשואלים בדבר ה' זו הלכה, והי' גם מטופל במשפחה גדולה, ובכל זאת הי' לו זמן לעסוק בצרכי רבים של כל המדינה, לעמוד על המשמר נגד מחללי קדושת ישראל ומחבלים כרם ה' צבאות, תמיד הי' הוא בראש המדברים בכל העניינים שעמדו על הפרק לחיזוק היהדות החרדית וחינוך הדור הצעיר לתורה ויר"ש.

פעם בשיעורו השבועי לפני בני ישיבתו ובע"ב, דיבר האדמו"ר מהמצב הירוד של מוסדות היהדות החרדית בארה"ב בנוגע לשיקום בניני הישיבות, הת"ת ובתי הכנסת. רוב רובם נמצאים בבתים ישנים ומיושנים כעין חרבות, או במרתפים וכדומה. ובאותה הזדמנות סיפר: הייתי לפני שנים הרבה בקאשוי, ביקרתי אצל הרב הגה"צ זצ"ל שם. הרב מקאשוי הוליכני להראות לי את בנין הת"ת החדש שנבנה אז, בנין ענק, יפה מאד בן ארבע קומות. אח"כ הוא הוליך אותי למטה והראה לי שבמרתף ישנם ג"כ חדרים הרבה כעין למעלה, שם לומדים הילדים לימודי חול, שמחוייבים לפי חוקי המדינה ללמוד. בנינו לצורך זה חדרים בבנין הת"ת, בם הם יכולים ללמוד לימודים אלו תחת השגחתינו, ולא יהיו נאלצים ללכת לבתי ספר בין הגויים. אולם לימודי חול אינני מרשה ללמוד רק במרתף מתחת הת"ת, כדי שכל ילד וההורים ידעו, שלומדים רק מפני ההכרח, אבל לא ירשנו מקומו בין כותלי הת"ת בו לומדים תורה הקדושה. [שיחה זו נדפסה בירחון "ישראל סבא" גליון ט"ז בשנת תשכ"ג]. וראה זה פלא, בעת נפרד כ"ק האדמו"ר מקלוזנבורג מרבנו בקאשוי, הזכיר רבנו עצמו לפני האדמו"ר שליט"א, בשמו ושם אמו.

ספרים על־פי א־ב

רבנו אשר עסק ולעי באורייתא יומם ולילה, הגה בתורת ה' תמימה בקדושה ובטהרה, הי' כמעין המתגבר ממקור החכמה ושערי בינה. ומן השמים קא זכי לי' שפע רב, לחדש חידושים נפלאים בכל מקצועות התורה, דבר ולא חצי דבר, ובדבר גדול וקטן אלו הוויות דאביי ורבא. הי' סופר מהיר להעלות על הנייר כל מה שזכה משולחן גבוה, כי שיטתו היתה כמו שכתוב בס' חסידים סי' תק"ל וז"ל „הקב"ה גוזר כמה ספרים יעשה איש, וכל מי שגילה לו הקב"ה ואינו כותבה, הרי גוזל מי שגילה לו, כי לא גילה לו אלא לכתוב, דכתיב (תהילים כ"ה), סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם עכ"ל. ועפ"י ס' חסידים זה פירש רבנו את הפסוק בתהלים מ"ה, „רחש לבי דבר טוב אומר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר. וכוונת הפסוק ממש כדברי ספר חסידים. „רחש לבי דבר טוב", אין טוב אלא תורה. אם אני מחדש איזה דבר בתורה, „אומר אני מעשי למלך חושב אני שזה החידוש אינו שלי, רק לממ"ה הקב"ה, על כן „לשוני עט מהיר" אני ממהר לכתוב את החידוש על הספר בדיו, כדי שלא אהי' גוזל למי שגילה לי". [מהקדמת ספרו „משמרת אלעזר]. ובספר מליו יכתבון, וחיבר מחברות טהרה על מסכתות הש"ס, חידושים ופלפולי דאורייתא על הסוגיות. ביאורים ובירורים בהלכות, בסדר ד' חלקי שו"ע. על כל דבר הקשה אשר אליו יביאון. חידושי אגדה ע"ד מוסר ודרוש, מחולקים ומסודרים על כל המועדים, חגים וזמנים, פרשיות התורה, נביאים וכתובים, מדרשים וש"ס. הכל מתוקן ומסודר, כדי להגדיל תורה ולהאדירה, להודיע סוד ה' ליראיו. רבנו בכבודו ובעצמו עסק בסידור והדפסת ספריו. וזכה ששמעתתי' מתבדרין בעלמא, דכולהון קשוט, וחידושיו הנפלאים מתאמרי בבי מדרשא ומרגלי בפומייהו דרבנן וגאוני זמנו, וסתם תלמידי חכמים. ובפרט ע"י תלמידיו, אשר לא ימושו דבריו מפיהם, ואת לחמו הם אוכלים ואת יינו הם שותים בצמא.

ספרי רבנו אזלו ותמו תמיד בזמן קצר אחרי הופעתם. למרות שרבנו, נפשו היתה קצה מלשלוח ספרים לכבד בהם בע"ב וכו', וכן כותב רבנו בהקדמת ספרו „בהית הבקר" ....„ובפרט שאני נזהר שלא להשכים לפתחי נדיבים. וגם בעירי איני מכבד ספר לשום עושר. ונמאס בעיני לבזות התורה. וכמה באמת אין להם יכולת לקנות ספר וכמה אשר ביתם מלאים ספרים ואין להם מקום להכיל כל הספרים הנשלחים יום יום". ועוד בחיים חיותו אתנו, אליו ידרושון מצפון ומים ממדינות שונות, לשלוח להם ספריו, ולא הי' בידו למלא מבוקשם. הדפסת ספרים בימים ההם לפני מלחמת העולם לא היתה קלה כבזמננו, שמדפיסים ומהדירים ב"ה ספרים חדשים וישנים בהוצאות יפות ומהודרות. בימי טרוף המלחמה הי' הוצאת והדפסת ספר כרוך בהוצאות כספיות גדולות ומרובות, שאפילו רבנים בקהלות גדולות לא

הי' להם קל לעמוד בהם. שיטת ההדפסה של אופסט וצילום הנהוג היום בכל מקום, לא היתה עוד אז בשימוש. לכן לא הדפיס רבנו ספריו פעם שניה ושלישית, למרות בקשות רבים. פרט לספרו „משמרת אלעזר", שהדפיס רבנו בחייו שלוש פעמים, ולאחר המלחמה נדפס פעם רביעית.

רשימת שמות הספרים לפי אל"ף־בי"ת

אבות על בנים [נדפס] — על פרקי אבות
בהית הבקר [נדפס] — על יו"ט של שבועות
גבעת שאול [נדפס] — על חודש אלול
דבר המלוכה [נדפס] — על ראש השנה
הבה תמים [נדפס] — על שבת שובה ויה"כ
וישאל שאול — על ד' חלקי שו"ע
ריבן שאול — על סוגיות הש"ס
זמן שמחתנו — על סוכות
חלק לעולם הבא [נדפס] — על פרקי אבות
טוב דברך [נדפס] — על הגדה של פסח
יודעי בינה — על זמנים
כהיום תמצאון — על גלות וגאולה
ליבא בעי [נדפס] — על סוגיות הש"ס
משמרת אלעזר [נדפס] — על כל המועדים
נבל יין — על פורים וז' אדר
ספר הישר — על התורה
עדי זהב — נ"ך, מדרשים, אגדות הש"ס
פך השמן — על חנוכה
צנצנת אחת — שבת, מן, ספירה, ל"ג בעומר
קודש ישראל — על קדושת הברית
רבע שקל — על מסכתות וסוגיות
שאול שאל [נדפס] — על שו"ע יו"ד
תורה אחת — על פסח ופסח שני

והנה סקירה קצרה על ספרי רבנו שנדפסו ושלא נדפסו. גם כמה גרגרי חידושי תורה מכל ספר וספר.

„אבות על בנים"

אבות על בנים — פירוש על פרקי אבות. נדפס בשנת תרפ"ו ע"י רבנו.
הספר במתכונתו נראה כספר קטן. ולאמיתו הנו רב הכמות ורב האיכות. יש בו תתקצ"ו פירושים לפי האותיות. מלבד הרבה חידושי תורה נוספים הכלולים בהרבה פירושים של

דיבור המתחיל, ומלבד הרבה חידושי תורה בהקדמה הגדולה. הספר נכתב בקיצור נמרץ, עשרות ומאות ח״ת, פירושים על המשניות מקוצרים כ״כ עד שכל פירוש נדפס בשורה אחת או שתיים. אחרי שיצא לאור ספר זה, קיבל רבנו מכתבים מהרבה רבנים ודרשנים, בהם הם כותבים, שמזמן שהדפיס את ספרו על מסכת אבות, שוב אין להם דאגות לדרוש במסכת זו, לפי שהם מוציאים משנים שלושה שורות של זה הספר חומר לדרשה של שעה ושעתיים בכל ש״ק.

כ״ק האדמו״ר הגה״ק רבי ישכר דוב זי״ע האדמו״ר השלישי לבית בעלזא, כשקיבל את הספר „אבות על בנים״. [רבנו שלח מכל ספר שהדפיס את הטופס הראשון שקיבל מהדפוס לבעלזא], אמר בזה״ל, „דיא וועלט איזט נישט איין מבין אויף דעם ספר״. פירוש, העולם אינו מבין את הספר הזה. והוסיף כי לדעתו צריכים לעשות פירוש על הספר, כדי שפשוטי עם יבינו אותו.

הספר איננו בנמצא רק מעט מזעיר. אולם גם בחיי רבנו כבר לא הי׳ בנמצא. קפצו עליו קונים מכל המדינות. הספר נתפרסם הרבה גם בשביל ההקדמה המפורסמת שלו. רבנו רצה כמה פעמים להדפיסו שנית, אולם הוא הסכים לדעת בניו ותלמידיו, שבמתכונתו הראשונה א״א להדפיסו, רק אם ירחיבו מהחל עד כלה את כל הספר, כעין פירוש עליו. דבר זה הי׳ קשה יותר מלהדפיס ספר חדש, וע״כ לא נדפס שנית.

בספר הזה שהנו מלא וגדוש בחידושי אגדה נפלאים על כל משנה ומשנה, מראה רבנו כוחו הגדול בשני מישורים. האחד למצא פירוש פשוט גרחב ומובן, מיישר הדקדוקים והדיוקים על כל המשניות במסכת זו, וגם ובעיקר על המשניות שבדרך כלל אין עליהם הרבה פירושים, להשוות הגירסאות השונות הנמצאים הרבה במסכת זו. הדבר השני המיפה מאד את הספר ומרוממו, הם החידושי תורה שרבנו מביא מספרים קדושים מדורות קדמו, ובעיקר מספרי תלמידי הבעש״ט זי״ע, דברים יקרי ערך נדירים וצפונים, שאינם ידועים בדרך כלל. ועפ״י הקדמות אלו הוא בונה את חידושיו.

ולדוגמא נעתיק גרגיר אחד מהנדפס בספר. (פרק ב׳ משנה א׳, אות ח—ט) הסתכל בשלושה דברים וכו׳, עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים: „וי״ל עפמ״ש בבינה לעתים דרוש י״ב, עה״פ (פ׳ וירא) ארדה נא ואראה האמור בסדום, ועה״פ (פ׳ נח) וירד ה׳ לראות האמור בדור הפלגה. אונקלוס תרגם, וירד ה׳ לראו״ת, ואתגלי ה׳ לאתפרעא. הוא מפרש מלת לראו״ת ענין פרענות ועונש, מה שאינו במשמע. אמנם הענין הוא, כי מפורסם ההפרש הגדול אשר יש בין אדם הרואה הוא עצמו בעיניו איזה דבר, או אם אינו רואהו בעיניו, והוא יודעו רק ע״י שמועה מזולתו. כי הרא׳ שהוא רואה בעצמו, עושה רושם יותר חזק, ויתפעל בו הרואה הרבה מאד יותר ממה שיתפעל זה היודע רק מפי השמועה. וכן מצינו אצל משה רבנו ע״ה בשבירת הלוחות, שאעפ״י ששמע מפיו ית׳ שעשו זה החטא, מ״מ לא התפעל ולא שיבר הלוחות עד שראה במו עיניו מה שחטאו, אז התפעל ושיבר הלוחות. ויובן לפי״ז שאם רוצים להעניש אדם על חטא שעשה, יענישו אותו הרבה יותר וחזק, אם המעניש בעצמו יראה במו עיניו מה שחטא, משיענישו אם רק יודע חטאו ע״י ששמעו, אבל לא ראהו בעצמו. והנה אם כי הוא ית׳ ויתעלה שמו, הנו רחוק ומסולק מכל אלו ההתפעלויות, ולא יצויר אצל גדולתו שום מין הפרש בין ידיעה, או ראי׳, או שמיעה, כי הכל לפניו ית׳ אחד. אלא שבענותנותו הרשה להכתיב על עצמו כאלו הי׳ כביכול אחד ממנו, וירד ה׳ לראות, למען נוכל להבחין תכלית כוונתו, שברצונו להתעורר אל עונש קשה וחזק על החטא אשר עשו דור הפלגה, כי כן חייב חומרתו של אותו חטא,

ע"כ אמר "וירד ה' לראו"ת", כי אצלנו ראיית הדבר הנעשה עושה רושם חזק ומעורר יותר אל הנקמה, משאם רק שמע הדבר. כן גם הוא ית' ירד לראו"ת המעשה הרע, למען תעורר ראי' זו חוזק הנקמה והעונש. ויובן מה שתרגם אונקלוס, ואתגלי' לאתפרע"א, לא שהוציא מלת לראו"ת מפשוטו מלשון ראי', אלא פירש כוונת הפסוק בלשון זה של ראי', כאילו יאמר רצה הוא ית' להתגלות ולראו"ת ממש, ולא הספיק לו ממה שידע חטאם, לפי שרצה להפרע מהם בעונש חזק. וכשאמר ירידה לראות, כאילו יאמר התחזקות הנקמה והעונש. וכן יובן גם מה שאמר בסדום, ארדה נא וארא"ה, בבחינת ראי' ועונש חזק וקשה, אם הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה, מכל וכל, אז יעניש אותם בתורת ראי'. ואם לא, פירוש אם לא היו המעשים כ"כ רעים כשיעור הצעקה הגדולה, אז אדעה, פירוש אסתפק להענישם בידיעה בלבד ולא בראי', עכ"ד. ולפי"ז אפשר לפרש המשנה, ד"ע מה למעל"ה, פירוש תד"ע באיזה אופן יענשוך למעלה, ממ"ך, זה תלוי בך, אם יענשוך בבחינת עין רוא"ה עונש חזק, או באוזן שומע"ת בלי ראי' עונש קל יותר, הכל תלוי במעשיך שבספר נכתבים.

"בענין זה ביארתי הפסוק (ישעי' א' — ההפטורה לשבת חזון) ובפרישכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו, להפוך הפסוק לטובה לישראל. [רבנו הי' רגיל לפרש בסדרות שכתוב בהם התוכחה כל פעם איזה פירוש לטובת ישראל. ומרגלא בפומי', שאלפי שנים ממתן תורה, הקדמונים לא פירשו כלל בתוכחה. הם פחדו ליגע בתוכחה, עד שבא הבעש"ט ותלמידיו זי"ע, הם הראו שכל התוכחה מליאה ברכות וטובות לישראל, והם היו הראשונים שהתחילו לדרוש בזה]. ויובן גם הפסוק (במדבר כ"ג) לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל. וכן הפייט לר"ה ויוה"כ, הסובל ומעלים עין מסוררים. וקשה האיך אמר לא הביט ולא ראה און ועמל, וכן שהוא מעלים עין מסוררים, הלא (ב"ק נ' ע"א) כל האומר הקב"ה וותרן יותרו מעיו. ובענין זה אפשר גם לפרש הגמרא (חגיגה ה') יהושע בן חנניא הוי קאי בי קיסר, אחוי לי' האי אפיקורסא, עמא דאהדרינהו מרי' לאפי' מני'. אחוי לי' עוד ידו נטוי' עלינו. וצ"ב מה השיב יהושע בן חנניא על שאלת האפיקורס, דעכ"פ למה אהדר פניו מהם. ולפירוש הבינה לעתים הנ"ל יבואר הכל. שבפסוק לא הביט און ולא ראה עמל, וכן בפייט, ומעלים עין, הכוונה שאין הקב"ה רוצה להענישם עונש חזק כפי שהי' מענישם אם הי' רואה ומביט און ביעקב, כי אז העונש גדול יותר, וע"כ לא ראי"ה עמל, והוא מעלים עין מסוררים ואינו מענישם רק בבחינת שמיעה וידיעה, שאז העונש הוא קל יותר. וזה גם מה שהשיב יהושע בן חנניא על דברי האפיקורס שאמר אהדרינהו אפי' מני', והשיב לו שזה הוא לטובתם שאינו רוצה לראות חטאם, כי עוד ידו נטוי' עלינו לטובה.

"ועפ"י זה אפשר לפרש הפסוק (בישעי' א'), הנביא אומר לבני ישראל, דעו שהקב"ה הנו קרוב לקבל תשובתכם, ואם איש מישראל מראה אפילו במעט שהנו רוצה להתקרב אליו ית' והוא רק פורש כפיו כלפי מעלה, אפילו אינו מרבה בתפלה ובתחנונים, מיד הקב"ה קרוב לקוראיו ומעלים עינו מהם כביכול שלא יראה עונותם ולא יענישם הרבה רק עונש קטן כאילו הי' רק שומע חטאם. גם כי תרבו תפלה לפניו ית', אז אינני שומע, לא ארצה לשמוע כלל קטרוג עליכם שידיכם דמים מלאו, אפילו בתורת ידיעה ושמיעה".

הקדמת הספר "אבות על בנים" כאמור לעיל, הרעישה בזמנו מדינות. ההקדמה משתרעת על ארבעים ושמונה עמודי דפוס צפופים. סיפר לנו משמשו של רבנו דאז, ובדרך אגב שמענו זאת גם מרבנו עצמו, את ההקדמה הזאת כתב רבנו בישיבה אחת בלי להפסיק

אפילו רגע באמצע. אחרי תפלת מעריב בליל חורף אחד בשנת תרפ״ו התישב בחדרו לכתוב הקדמה לספרו ולפנות בוקר כשגמר את כל הכתיבה קם ממקומו. הקדמה זו, מלבד הרבה דברי אגדה הנמצאים בה, הנה יצירה שלימה מעניינת על מצב היהדות וכלל ישראל במשך גלותו, בדורות האחרונים ובעיקר האחרון, ודורנו. רבנו מרבה שם לספר בשבח הקהלות הקדושות, הבעלי בתים ומנהיגיהם הגאונים והקדושים, ובפרט מדינות אירופה התיכונית שהיו נקראים מדינות החתם סופר, הישמח משה והדברי חיים זי״ע. ייסוד האורטודוקסיא והרבצת התורה, ישיבות הקדושות בכל עיר וכרך שהי׳ להפליא מאין דוגמתו בעולם.

לעומת זאת הוא גם יוצא במלחמת מצוה מלחמת התורה נגד כל ההתחדשויות הרפורמיות בעם ישראל, החל מהמשכילים ברוסי׳ הצארית והקומוניסטית, והרפורמה בגרמני׳ ובארצות המערב, עד המפלגות הציוניסטיות למיניהן, שכל אלו הביאו הרס וכליון ח״ו לעם ותורת ישראל. כמו״כ מרחיב את הדיבור בהקדמתו על האסון הנורא של עקירת תוה״ק שנגרם ע״י המשכילים והרפורמים למיניהם בארצות אירופה של לפני שתי מלחמות העולם, ושהביא להשמדה רוחנית של הרבה קהלות קדושות, ע״י שינוי מנהגי ישראל מדורות עולם בבתי כנסיות, בתפלות. וביסדם „בתי חרושת״ לגדל שם רבנים בסמינריונים, בלי לימוד תוה״ק ויראת שמים. עם דרשותיהם המלאות דופי וריקים מכל תוכן. עוד הוא מרעיש וזועק חמס נגד רבנים אורטודוקסיים ששינו לשונם והתחילו לדרוש במקום יידיש שהי׳ נהוג מדורי דורות, בלע״ז, גרמנית או שאר לשונות. והרעו יותר מכולם התנועות הציוניסטיות, שנוסף על ההרס הגדול והכליון שהם גורמים לקהלות ישראל הקדושות בכל העולם, הם גם גורמים שנאה ורדיפות של אומות העולם נגד עם ישראל בממדים גדולים וקשים שלא היתה דוגמתם במשך דורות.

והנה העתק ממה שכותב רבנו בהקדמה זו, עמוד י״ד. „ומעת שהתחילה התנועה הציונית לא פסקו צרות מכל העולם ממש כל התוכחה נתקיימה, בפרטות באומתינו הקדושה בכל מקומות פזוריהם, ממש כסדום דמינו ושערי פרנסות נסגרו, ורדיפות ומלחמות עד אין קץ. ולמאמין אין זה חידוש, כי הציונים דומים במעשיהם ממש להפריצים אשר בדור החורבן מחרפין ומגדפין לכל גדולי ישראל מי שאינו מחזיק עמהם. וכתיב (ישעי׳ ס״ה ג׳), העם המכעיסים אותי על פני תמיד, וכפירוש הרד״ק, שבירושלים עשו תועבות. וכתיב (אסתר ז׳ ח׳) הגם לכבוש את המלכה עמי בבית. וע״כ מידת הדין מתוחה בעוה״ר על כל העולם״.

רוב החידושי תורה הנמצאים בהקדמה זו ענינם על גלות וגאולת ישראל. בעמוד מ״ד יש רמז יפה בתיבת ג׳א׳ל׳, שמרומזים בה שלוש הגאולות, השתיים שהיו והגאולה העתידה ב״ב. דהנה יש שינוי במה שכתוב אצל שלוש הגאולות, גאולת מצרים, גאולת בבל וגאולה העתידה ב״ב. בגאולה הראשונה ממצרים כתיב, ויאמר ה׳ אל משה דבר אל בני ישראל ויסעו, שהם ילכו בראש. ובאמת כן הי׳, היתה יהודא לקדשו, וקפצו לתוך הים. ומלכם בא אחריהם כדרך מלכים, וכפרש״י עה״פ ואת עמו לקח עמו. וכן גם כתיב, ויסע מלאך ה׳ ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם. בגאולה השני׳ גאולת בבל, הכריז כורש מלך פרס, מי בכם מכל עמו ישראל יהי ה׳ אלוקיו עמ״ו ויעל. היינו שהמלך הלך יחד בשוה עמם במחניהם. ובגאולה העתידה כתיב (מיכה ב׳ י״ג) ויעבור לפניה״ם מלכם וה׳ בראש״ם. וי״ל כי בגאולה הראשונה הי׳ משה ירענו ואהרן ינחנו, לכן יכלו לחזק עצמם והלכו בראש, ואח״כ באה ישועת ה׳, ויסע מלאך ה׳ וילך מאחריהם. בגאולה

השני' כבר גרם החטא והוצרכו כבר יותר לעזר וסעד, ע"כ הלך מלכם בשוה אתם, יהי ה' אלוקיו עמ"ו ויעל. ובגאולה העתידה שנשארנו ריקים מכל, מן הצורך שיעבור לפניה"ם מלכם וה' בראשם. והנה בתיבת גא"ל בכל אחד מן האותיות יש למ"ד. רק באות הראשון גימ"ל הלמ"ד הוא בסוף. באות השני אל"ף הלמ"ד הוא באמצע, ובאות השלישי למ"ד בראש. וידוע שאות למ"ד רומז על מלכות שהוא הגדול שבאותיות, ובשלושים מעלות המלכות נקנית. ולכן ג"ימל האות הראשונה של תיבת גא"ל הרומז על גאולה הראשונה הל' בסוף, וילך מאחריה"ם. האות השני א"לף רומז על גאולה השני' ולכן הל' באמצע, יהי ה' אלוקיו עמ"ו ויעל, ואות השלישי של גא"ל ל"מד הרומז על גאולה העתידה האחרונה, שם הל' בראש, וה' בראש"ם".

„בהית הבקר"

בהית הבקר — חידושים על יו"ט של שבועות — מתן תורה. נדפס בשנת ה'תרצ"ב על ידי רבנו. שם הספר על פי הפסוק במתן תורה, ויהי ביום השלישי „בהית הבקר". מספר הח"ת בספר זה כמנין כת"ר, תרי"ג וז' מצוות דרבנן. מלבד הרבה חידושי תורה נוספים הכלולים בהרבה פירושים. החידוש האחרון של סדרות התורה בפ' ברכה, הוא בגימטריא של"ז, כמנין שאו"ל.

בעת סידור והדפסת ספר זה התחיל רבנו לסדר את הח"ת שלו מכל קונטרסיו בכתב יד, לפי השיטה לאחד ולהדפיס את כל החידושים השייכים לענין אחד, בספר מיוחד לאותו ענין, כגון מועדים, זמנים וענינים קבועים. כל מועד וספרו, וכל הח"ת הנמצאים בספר זה שייכים לאותו מועד. וכאן התחיל, „בהית הבקר" על שבועות, כל הח"ת שבספר שייכים למתן תורה, לימוד תורה וכל המסתעף מזה. „גבעת שאול" על חודש אלול, כל החידושים בספר הם מעניני „תשובה תפלה וצדקה". „דבר המלוכה", על ראש השנה, כל החידושים על ר"ה, וכן הלאה.

החידושי תורה של ספר זה מסודרים על כל התנ"ך, ש"ס, מדרשים, תפלות, טעמים ומנהגים, הכל מדבר מעניני תורה.

בהקדמת הספר כותב רבנו. „ספר זה יסודו על מתן תורה, וגם על דברים המסוגלים להשגת התורה, ולהזהיר על דברים המעכבים השגת התורה. והתנהגות גדולי תורה וחיובן לעמוד על המשמר להרבות עובדי השם ועוסקי תורה, ולגדור גדר ולעמוד בפרץ, ולהוכיח העוזבים דרכי התורה, ושכרן הרב אם עוסקין באמונה, ועונשן אם מתרשלים ומתעצלים לעשות המוטל עליהם. והוספתי איזה מאמרים שלא מענין זה, כדי להיות ספר שלם שיכיל בו חידושים על כל סדרא שבתורה ועל כל ספר מספרי הנביאים והכתובים. וכן כתב הגאון הקדוש מו"ה נפתלי הכהן זצ"ל [בעל סמיכות חכמים] שיכלול ספרו בכל מסכת איזה חידוש גדול או קטן, להיות נחשב כאלו השלים כל התלמוד".

ספר „בהית הבקר" נתקבל בעולם התורני והבעלי בתים בחיבה יתירה. כולם מצאו בו חידושים נפלאים על כל סדרות התורה לעיין בהם ולדרוש מהם. גם כי כמעט בכל החידושים של ספר זה אפשר למצא דינים והתנהגות יום יום עפ"י דרכי המוסר והחסידות. רבנו בצעמו חיבב והפליא ספרו זה אולי יותר משאר ספריו, באמרו כמה פעמים שהנו מלא וגדוש, ורוב ככל הדברים והענינים השייכים להתנהגותן של תלמידי חכמים, אפשר למצא בו.

זכורני, בעת שהעתקתי ספר זה בביתו של רבנו במכונת כתיבה שלו מעצם כתב יד קדשו. הי׳ זה בר״ח אדר תרצ״ב, הגעתי אז עם העתקתו והגהתו של הספר לסופי השורות האחרונות של המפתחות. פתאום הבחנתי כי רבנו עומד על ידי ומסתכל בהנאה ואמר לי בערך בזה״ל. „ב״ה שהננו יכולים לברך על המוגמר״. אחרי הרהור ממושך הוסיף ואמר לי, „בני, אני הלא הנני כבר זקן [כשאמר הדברים אחז בדיוקנו הקדוש] ולא אחי׳ עוד הרבה אבל אתה הנך צעיר לימים ואתה תחי׳ ותאריך ימים. תראה בעוד שישים שנה עד כמה יהי׳ ספר זה חשוב בכל העולם. אחרי הרהור שני הוסיף. דע לך. שאינני יודע אם יש עוד מיום מתן תורה עד היום ספר שנכללים בו כ״כ הרבה דברים על ענין אחד, והוא לימוד תורה הקדושה״.

עם הדפסת ספרו זה התחיל רבנו לעשות קיצור ותמצית של ספריו, כפי שזה נדפס גם בספר זה בהתחלתו בשם „הקדמות המובאות בספר זה״. ספר זה „בהית הבקר״ נדפס אחרי ספר „אבות על בנים״, שנכתב כידוע בקיצור נמרץ. רבנו נוכח לדעת שהמעיינים בספרו זה צריכים הרבה פעמים ליגע עצמם כדי להבין כוונת החידוש, ולכן החליט לעשות על שאר ספריו הקדמות אלו, שהם כעין מראה מקום להחידושים הנמצאים בספר. אצל שאר ספריו שהדפיס אחרי בהית הבקר, כבר הרחיב את ההקדמות האלו כמעט על כל דיבור.

והנה חידוש אחד מהנדפס בספר זה: „עה״פ (רות ב׳ ג׳) ויקר מקרה חלקת השדה לבועז. לכאורה יפלא, הלא יסוד אמונתינו שאין שום דבר בא במקרה והכל בהשגחה מן השמים, ואיך הכתוב יתלה זה במקרה. וי״ל בשנקדים לבאר הכתוב (תהלים ב׳) אני היום ילדתיך, שלכאר׳ אין הבנה לזה. וי״ל דמבואר במדרש שמיד אחרי שהזריע בועז מת. ובמדרש לקח טוב כתב דבר נפלא, שמיד בלילה הראשונה מת בועז, ותפסתו רות על בטנה כל הלילה שלא יאמרו זנתה תחתיו מאיש אחר, וכשבאו לשם בבוקר מצאוהו מת על בטנה, עכ״ל. והרי כולו מעשי נסים שביום אחד נגמר הכל עם הגואל ונשאה, שלולא כן לא הי׳ דוד בא לעולם. וזו היום ילידתיך, שאיזה רגעים לפני מותו הוליד, והיום ילידתיך, שביום אחד נגמר הכל עד שהוליד באותו יום. ובזה יובן שאמרה נעמי, כי לא ישקוט האיש כי אם כלה הדבר היום, ומאין ידעה זאת נעמי. ובמדרש אמרו, לפי שזריזין מקדימין למצוות. ועדיין קשה דעכ״פ איך מוכח שיגמור הדבר היום, והלא זה שהגואל עבר הי׳ נס מן השמים, ולולי כן לא הי׳ אפשר לגמור הענין באותו יום. וצ״ל שהיא ידעה סוד הדבר שמוכרח להגמר היום, כי מחר כבר עבר זמנו. וכ״כ בספר שמחת הרגל דנצנצה בה רוח הקודש שמחר ימות״.

„וטעם ענין זה הפלא נראה, עפ״י שכתב בספר איגרת שמואל עה״פ ברות פ״ג, שנעמי ידעה שדוד מלך ישראל ומלך המשיח ראויין לצאת מבועז, והס״מ קטרג שלא יבא הזיווג הזה לידי גמר. ע״כ רצתה נעמי לסמות עיני הקטגור, בתת לו חלק מה בזה הזיווג כדי שלא יקטרג. על דרך שצוה השי״ת ביוה״כ שכל ישראל קדושים, והס״מ מקנא על קדושתם, וכדי שלא יקטרג ניתן לו חלקו שעיר המשתלח לעזאזל. ולכך בזיווג הקדוש הזה ראתה נעמי שאם לא יתנו לס״מ חלק מה בו יקטרג עליו. לכך יעצה היות נעשה מעשה הזה בדרך פריצות, כי זה חלקו ותאותו של הס״מ, ואז לא יקטרג הס״מ ויבא הדבר לידי גמר. וכן תמצא בזיווג יהוד׳ עם תמר, הוכרח לס״מ להיות לו חלק בו, שנעשה דרך זנות, עכ״ד. ובאמת עוד לפני יהוד׳ הי׳ צריך הדבר להיות בדרך פגום מאד, בנות לוט מאביהן. וכן לאחריו, ישי אבי דוד, רצה לבא על שפחתו, הגם שהי׳ צדיק תמים בלי שום חטא, כמבואר (שבת נ״ה) שהי׳ אחד מארבעה האנשים שמתו בעטיו של נחש, וכוונתו הי׳ לש״ש, מ״מ לא הי׳

אפשר לנשמה זו לצאת ממאסרה בלתי אם יתנו חלק לס"מ. וגבר הקטרוג עד שלא הי' אפשר להוליד נשמה זו רק ברגעים אחרונים מימי חייו וגם אז הוכרח להיות דרך פריצות. ובזה יובן שהוצרך להיות דרך מקרה. כי בספר כסא רחמים על אבות דר' נתן פ"ג כתב, שבכלל אזהרת חכז"ל (אבות א' ט"ו) אמור מעט ועשה הרבה, שלא יאמר אני רוצה ללמוד כך וכך, כי יבואו לו עיכובים מהיצה"ר, וישא ק"ו מדוד המלך ע"ה שהי' אומר למחר אני הולך לראות דירה נאה וגו' ואח"כ הי' נכנס לבית המדרש. וכבר אמרו (סנהדרין כ"ו) מחשבה מועלת לדברי תורה, מכש"כ אמירה. וזו פירוש אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, שע"י האמירה היא רחוקה ממני, עכ"ד. ועפי"ז יובן שפיר שלא אמרה נעמי לרות שתלך אל שדה בועז קרובה, כי הוצרך להיות כאילו היא מקרה, שזו חלקו של עמלק שאמר הכתוב (פ' תצא) אשר קרך בדרך, שהוא הכופר בבורא ב"ה ותולה הכל במקרה, וכ"ז כדי שלא יקטרגו ולא יתאמץ הס"מ לעכב ביאת נשמה קדושה זו לעולם".

„גבעת שאול"

גבעת שאול — חידושים על חודש אלול, תשובה תפלה וצדקה. נדפס בשנת תרצ"ד ע"י רבנו, כמתכונתו בספר „בהית־הבקר" כן גם „גבעת־שאול", חידושים על כל התנ"ך, ש"ס וכו'. בסוף הספר פירושים על הסליחות של לפני ראש השנה, ששייכים עוד לחודש אלול. יש בספר פירושים כמנין שמו"ת, לפי דיבור המתחיל, מלבד הרבה פירושים שנכללים בכל דיבור ודיבור. „יסוד הספר נבנה על שלושה עמודי עולם תשובה ותפלה וצדקה, שמחזיקין בהם ישראל קדושים ובפרט בימי אלול. והוספתי עליהם גם מאמרים אחדים כדי שיהי' ספר שלם על כל ספרי התנ"ך"... [מהקדמת הספר] החל מספר גבעת שאול קרא רבנו שמות לכל ספריו, לפי פסוקים הנכתבים אצל שאול המלך. *

והנה איזה ח"ת מהמובא בספר זה. בפ' וישב אות מ"ו: „ואני אנה אני בא. איתא במדרש, אנה אני בא ממעשה בלהה. יש לומר על פי שפירשו המפרשים הכתוב וישמע ראובן ויצילהו מידם, דצ"ב מה שמע. וכתבו שזה קאי על הנאמר בסוף פסוק שלפני זה ונראה מה יהיו חלומותיו, ואמרו חכז"ל הובא ברש"י, שרוח הקודש אומרת כן, הם אומרים ונהרגהו, והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו. וזה הכרוז שמע ראובן וע"כ ויצילהו מידם. כי הנה איתא (תענית כ"א) דר' יוחנן שמע מה שאמרו מלאכי השרת ואילפא לא

---

* בשנותיו האחרונים של רבנו, רבו הרבה מחלוקות בכמה וכמה קהלות קדושות במדינות שהיו שייכות לאוסטרייך־אונגארן. ההפקרות נתרבתה והלכה ואנשים מתחדשים בלי ריח תורה ומצוות רצו להשתלט על הקהלות שהיו נהוגות כל השנים מיום הוסדם ע"י הרבנים ומנהיגי הקהלות תלמידי חכמים ויראי השם. מצב זה גרם לירידת קרני רוב הקהלות, ומחלוקות שונות נגד הרבנים וראשי קהלתם. רבנו שהי' מאז ומתמיד לוחם מלחמת ה' ללא חת נגד כל הזרמים והמחדשים, להקים הדת וכבוד התורה בקהלות האורטודוקסיות על תלה, הצטער מאד מאד על המצב הירוד הזה בקהלות ישראל. הוא כתב מכתבים לקהלות אלו, לרבניהם וראשיהם, בקשם והתחנן לפניהם, לא לשתוק ולא להניח להרוס ח"ו נחלת ה' ע"י אנשים הרוצים להפוך הקערה על פי־ה. מצב עגום זה גרם להרבה צער ויסורים לרבנו והרס ממש את בריאותו וחלה קשות ל"ע. הרופאים כולם הסכימו, שרבנו אשר מבנה ותכונת גופו איתן וחזק, נהרסה בריאותו רק בשביל הרבה צער ועג"נ. בניו של רבנו בראותם את המצב הולך ומחמיר, בקשו מאד והתחננו לפניו כל הזמן, שירפה מכל הדברים האלו, וישאיר עבודה זו לרבנים אחרים אשר עוד כוחם במתנם לעמוד בה. רבנו התפלמס עם בניו בחילוף מכתבים וגם פא"פ כשבאו לבקרו, באמרו שאינו יכול לראות ולהחריש באבדן ח"ו שארית קהלות ישראל. „הוא מוכרח" — כך אמר להם — „להלחם ולעמוד בפרץ, למרות שהוא מסכן את בריאותו וחייו". בשנת תרצ"ח קראתי גלוי' שנכתבה לבנו הגאון ממגנדארך הי"ד. היתה זו תשובה לבקשת בנו הנ"ל לא להלחם כנ"ל ולשמור על בריאותו. בין השאר הי' כתוב בגלוי', שחטאו של שאול המלך הי' ויהי כמחריש, ועליו לתקן זאת... עיין יומא כ"ב ב', ופ"ק דקדושין.

שמע. אמר מדשמעי אנא ואילפא לא שמע ש״מ לדידי קיימא שעתא, הלך ומינוהו ראש ישיבה. וכן ראובן כששמע הבת קול ואחיו לא שמעוהו, למד מזה שעליו מוטל להציל את יוסף. אולם כששב ראובן אל הבור וראה שאין יוסף בבור וחשב שנהרג הוקשה לו, כי אם לא עלה בידו להציל את יוסף, לאיזה ענין וצורך שמע הוא את הבת קול, וע״כ התחיל להרהר על חטאו. כי הנה בספר דברי חיים פ׳ וישלח מביא בשם הבעש״ט זי״ע, שפירש הפסוק (תהלים צ״ד) קל נקמות ה׳ קל נקמות הופיע. שהקב״ה נוקם בדרך זה מיריאיו וצדיקיו שחטאו לפניו ית׳ שהוא משפיע להם שפע רב ומדרגות גדולות, ועל ידי זה הם מתביישים ממה שחטאו לפניו. וכל מה שהם משיגים יותר מגדולת הבורא ב״ה הם מתביישים יותר ומרבים לשוב בתשובה. וזה פירוש, קל נקמות ה׳, היינו בזה הוא נוקם ליראיו, ע״י קל נקמות הופ״ע, שמשפיע להם יותר. וע״ז חשש עכשו ראובן, אחרי ששמע את הבת קול, ונראה מה יהיו חלומותיו, אבל לא עלה בידו להציל את יוסף, אז בטח השפיעו לו מן השמים שפע רב לשמוע את הרוח הקודש, כדי שיתבייש וישוב מחטאיו. וזה שאמר, הילד איננו, מאחר שאין יוסף בבור, אנה אני בא ממעשה בלהה. ויומתק פירושי, עפ״י שכתב האר״י הקדוש, שתיבות אנ״י אנ״ה הם נוטריקון א״ל נ״קמות ה׳ א״ל נקמות ה״ופיע, שהוא הבין שהשפיעו לו לשמוע הרוה״ק כדי שיתקן מעשה בלהה״.

בפרשת תשא אות קכ״ח עה״פ ונקה לא ינקה: «איתא (יומא פ״ו), תניא ר׳ אלעזר אומר אי אפשר לומר ונקה, שכבר נאמר לא ינקה. ואי אפשר לומר לא ינקה שכבר נאמר ונקה הא כיצד, מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים. ופרש״י שם בד״ה אי אפשר, דכתיב נקה לא ינקה גבי הדדי. והקשה הרי״ף בעין יעקב, לאיזה ענין דייק רש״י דכתיב גבי הדדי, הלא גם אם אין כתובים גבי הדדי קשה הסתירה. ובספר שיורי קומץ המנחה הקשה גם לתירוץ הש״ס, מנקה לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים קשה, דניהו דדינא הכי שלא לוותר נגד שאינן שבים, אבל איזה שייכות יש לזה לי״ג מדות הרחמים, וי״ל דזה חסד גדול והוא ראוי לי״ג מדות של רחמים. דהנה חכז״ל אמרו (רות רבה ב׳ י׳) אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה, רק מיסר אותו תחלה בהפסד ממון, אולי ישוב מתוך כך. ולכך תחלה בא הנגע בבתים שהוא הפסד ממון ואח״כ בגופו. ולפי זה י״ל, דכל זה שמענישים אותו קודם בהפסד ממון הוא רק בשיש קצת תקוה, אולי ישוב ע״י הפסד הממון, והבחירה עדיין בידו לשוב. אבל אם הוא רשע גמור שאין כבר שום תקוה שישוב בתשובה, לפי שחטאיו גברו עד שאין לו כבר בחירה, אז אין מענישין אותו בהפסד ממון, דמאחר שסופו להענש בגופו, ואבד חלקו לעוה״ב, יתהנה עכ״פ בעוה״ז כל זמן חיותו. וכן איתא (חגיגה ט״ז) בעת שיצא הבת קול שובו בנים שובבים חוץ מאחר, אמר הואיל ואיטרד האי גברא מההוא עלמא ליפוק לתהני מההוא עלמא. והוא כעין שנאמר (פ׳ כי תצא) כדי רשעתו, ואמרו חכז״ל (כתובות ל״ב), משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות, ואין מחייבין למות ולשלם, דעונש הפסד ממון בא רק אולי ישוב ולא יצטרכו להענישו בגופו. והנה חכז״ל דרשו (ב״ק מ״א) עה״פ (פ׳ משפטים), ובעל השור נקי, שאבד ממונו, כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו. ולפי זה יובן היטב, כי ונקה הכתוב כאן היינו שיצא נקי מנכסיו שמענישין אותו בהפסד ממון, וזה הוא ממדת הרחמים כי אולי ישוב ויהי׳ לו חלק לעוה״ב. והקשו ע״ז בגמרא הא כתיב לא ינקה, דמשמעו שלא יענישו אותו בהפסד ממונו. וע״ז תרצו מנקה לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים, דזה שכתיב לא ינקה ואין מענישים אותו בהפסד ממונו, הוא דוקא כשברור שלא ישוב בתשובה ע״י הפסד ממון והוא נאבד

מהעוה"ב, אז מניחין לו מעותיו שיהנה עכ"פ מעוה"ז. ועתה מובן ומיושב שפיר שיש לו שייכות למידות הרחמים, שמודיע שרחמיו על כל מעשיו אפילו לרשע גמור מרחם עליו שלא יפסיד ממונו ויהנה עכ"פ בעולם הזה. ועתה מיושבת קושית הרי"ף על רש"י שקשה הסתירה אפילו אין כתובים גבי הדדי. דבאמת אין כאן סתירה רק משום דכתובי גבי הדדי לא כן אם היו כתובים בשני מקומות. דבס' בני יששכר (מאמרי כסלו וטבת מאמר ג' אות קנ"ה) מביא בשם ספר ארץ צבי, דחכז"ל דייקו אין בעל הרחמי"ם פוגע בנפשות תחלה, אבל במדת הדי"ן פוגע בנפשות תחלה. ולפי"ז אם היו כתובים בשני מקומות אין כאן שום סתירה, די"ל ונקה הוא ממדת הרחמים, לא ינקה הוא ממדת הדין אם לא כתובי בהדי הדדי. לכך פרש"י דכתובי בהדי הדדי ושניהם שייכים למדת הרחמים, לכן קשיין אהדדי. לכך תירצו לא ינקה באינן שבים, ומירי באופן שגלוי לפניו ית' שלא ישוב, ע"כ ממדת הרחמים שיהי' לו עכ"פ הנאה בעוה"ז".

ושם אות קכ"ט: "בברייתא דר' ישמעאל, וכא"ן שני כתובים הבאים כאחד המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם. בס' בני יששכר (מאמרי תמוז אב מאמר ג' אות ז') התעורר, דתיבת וכא"ן אין לו ביאור. ולפי הפשט צ"ל שהוא כמו וכן עכ"ד. ולא דבר ריק הוא למה לא אמר התנא וכן. אולם גם וכ"ן אינו מיושב כ"כ. והקדוש מו"ה צבי הרש זי"ע מזידיטשוב פירש עפ"י הידוע מהמגיד ממעזריטש זי"ע שי"ג מדות שהזכיר ר' ישמעאל הם מכוונים כנגד י"ג מדות של רחמים הכתובים בתורה. והנה המדה הי"ג בי"ג מדות של רחמים היא ונקה לא ינקה. ובגמרא הקשו סתירה א"א לומר ונקה דהא כתיב לא ינקה וגו', ותרצו מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים. והיא המדה הי"ג של שלוש עשרה מדות שבמיכה, מי קל כמוך וגו', מימי קד"ם, שהוא התשובה שקדמה לעולם. ולפי זה הכוונה, וכא"ן במדה הי"ג יש שני כתובים המכחישין זה את זה, ונקה, לא ינקה, עד שיבא הכתוב השלישי של י"ג מדות שבמיכה, מימי קדם שהיא התשובה, ומכריע ביניהם, שמנקה לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים עכ"ד. ולמש"כ באות הקודם על מה שכתב רש"י דכתובי בהדי הדדי, שכל הסתירה היא רק לפי שכתובים במקום אחד, יומתק מאד תיבת וכא"ן, דאם הי' כתוב אחד משתי הכתובים במקום אחר, לא היו מכחישין זה את זה, כי היינו יכולים לומר שאחד משתי הכתובים מיירי במידת הדין, וכל הסתירה שמכחישין זא"ז הוא רק שהם כתובים כאן במקום אחד".

בפ' בלק אות רל"א, עה"פ תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו: "יל"ד על הכפל בפסוק זה. וי"ל דכתב בספר ליקוטי תורה מהאר"י הקדוש על הפסוק (שמואל א' כ"ה) וימת לבו בקרבו הכתוב אצל נב"ל הכרמלי, שנתקיים אצל בלעם מה שביקש תמות נפשי מות ישרים, כי נתגלגל בנבל והי' לו אז תיקון עכ"ד. והנה לפי זה שני אותיות הראשונות משמו של בלע"ם, דהיינו ב"ל היו להם תיקון בשם נב"ל שגם בו שתי אותיות אלו, והתפלל בלע"ם הלואי שתהא אחריתי כמוהו, דהיינו שיהי' תיקון גם לשתי אותיות האחרונות של שמו דהיינו ע"ם. אולם שתי אותיות אלו הם ראשית אותיות של עמל"ק, ואצל עמלק כתיב ואחריתו עדי עובד, דהיינו שימחה שמו מן העולם ולא יהיה לו אף פעם תיקון".

"ויש להוסיף עוד, כי איתא בילקוט שם (שמואל א' כ"ח) נב"ל הוא לב"ן. וכ"כ בספר הגלגולים, דשם לב"ן נוטריקון לב"ן בלע"ם נב"ל. ויש רמז לדבר ככתוב (פרשת תזריע) כולו הפ"ך לב"ן טהור הוא. דבעת שנתגלגל נבל בבלעם היו רק שני אותיות משם לב"ן, אבל בעת שנתגלגל בנב"ל אז הי' לו כבר תיקון שהי' כבר באומה הישראלית, וכולו ממש

הפך, לב"ן נתהפך לאותיות נב"ל. ולפי זה י"ל, בלעם ידע ששתי האותיות ב"ל מלבן כבר יש להם תיקון כעת, והוא יצטרך לבא בגלגול פעם שלישית ואז יתוקן גם האות האחרון נ' של לבן, ע"כ ביקש שהוא רוצה שכבר בגלגולו זה יתוקן כל השם של לבן גם האות האחרון והוא ימות כבר כבן ישראל. ויובן שהתפלל, תמות נפשי מות ישרים, דהיינו כישראלי, ותהי אחריתי דהיינו אות האחרון נ' כמוהו".

„ובזה יובן הכתוב (איוב ל"ג) הן כל אלה יפעל א־ל פעמים שלוש עם גבר. ויש לרמז שזה קאי על בלעם, שקרא עצמו גבר, ,נאום הגבר'. ולכך חלק הכתוב, פעמים — שלוש, ושני פעמים לא הי' בישראל, ובפעם השני' אמר נאום שומע אמרי א־ל, ולזה אמר בפעם השני', יפעל א־ל פעמים. ובפעם השלישית אז נתגלגל בישראל והי' לו תיקון".

וכעין זה שמענו שפירש רבנו את הפסוק (ירמי' י"ז) עושה עושר ולא במשפט, בחצי ימיו יעזבנו, ואחריתו יהי' נבל. פסוק זה אפשר לרמז על שלושה גלגולים אלו, כי לבן נתעשר ע"י רמאות שהחליף משכורתו של יעקב עשרת מונים, ויאכל גם אכול את כספנו. על בלעם איתא (סנהדרין ק"ו:) שהוא חי רק ל"ד שנה ולא הגיע לחצי שנות אדם דכתיב עליו (תהלים נ"ה) אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם. ובגלגול האחרון הי' נבל. ויובן היטב הפסוק, עושה עושר ולא במשפט, זה לבן הארמי. בחצי ימיו יעזבנו, בלעם ובאחריתו יהי' נבל.

„דבר המלוכה"

דבר המלוכה — חידושים על יו"ט של ראש־השנה. נדפס בשנת תרצ"ה ע"י רבנו. „קראתי שם הספר „דבר המלוכה" על שם הכתוב בשמואל א' י' ט"ז ואת דבר המלוכה לא הגיד, שכן בר"ה ממליכין הבורא ב"ה ויתנו לו כתר מלוכה. מספר אותיותיו כמספר שמי בן שם אמי זצ"ל. ומאד התאמצתי למצא זכות לשארית ישראל ולפאר ליוצרנו אשר בחר בנו. וזה רצונו ית' למצא זכות על ישראל, כמבואר בילקוט שמעוני פ' ברכה, ובילקוט תהלים מ"ה עה"פ אהבת צדק אות תתשמ"ט. ועיין בספרי זה אות ש"ן עה"פ בירמי' ט' אל יתהלל חכם וגו'." [מהקדמת הספר].

והנני מעתיק מה שכתוב באות ש"ן המוזכר לעיל וז"ל: „אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי נאם ה'. וצ"ב אומרו השכל שהוא פועל יוצא לאחרים וגם הכפילות שאמר שני פעמים כי שהם נתינת טעם, ואין להם לכאר' קישור עם האמור קודם לזה. וי"ל שהבורא ב"ה ברא העולם במידת הדין ושיתף עמו מידת הרחמים. והוא מסר הנהגת העולם ביד ישראל. והצדיקים בכוחם להפוך מדת הדין לרחמים, הקב"ה גוזר גזירה וצדיק מבטלה. ואמרו חכז"ל (פסחים קי"ט) זמרו למי שמנצחים אותו ושמח. ואמרו (ב"מ נ"ט) שהקב"ה חייך ואומר נצחוני בני. ופירשו הנוי והנצח לחי עולמים, שלו ית' נאה שינצחו אותו בניו. והגם שלפי שכל האנושי אין הפה יכול לדבר כן, כביכול כן הי' רצונו, לעשות רצון יראיו. והמליץ ע"ז בס' נועם אלימלך, וכל בניך לימודי ה', שהם מלמדים כביכול אותו ית' האיך יזכה עם קרובו ובאיזה זכות יצאו זכאים בדין. והנה מצינו בסדום כתיב ואם לא אדעה, וכן בפ' תשא כתיב הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך, ולפי"ז יובן השכל וידע אותי שהוא פועל יוצא לאחרים, הפירוש שהם משכילין אותו ית' להטיב עם בניו ולזכותם. ואח"כ נתן טעם למה הוצרך

לזה שלצדיקים יהי' זה הכוח, כי אני ה' עושה חס"ד, משפ"ט וצדקה בארץ, שהעולם נברא במדת הדין והרחמים, פעמים מתנהג במדה זו ופעמים במדה זו והם הצדיקים מהפכין דין לרחמים. ועל צדיק כזה שבכוחו לעשות ולפעול כן הוא כותב בזאת יתהלל המתהלל מי שהוא בכוחו השכל וידע אותי, צדיק כזה ראוי להללו. וכדי שלא יפלא איך אפשר שבשר ודם יהי' בכוחו לפעול האיך יתנהג הבורא ית' עם בריותיו. לזה נתן טעם, כי באלה חפצתי, שתהי' הנהגת העולם ברצון הצדיקים, והוא ית' מתאוה לתפלתן של צדיקים".

כמעט כל הפירושים בספר זה מדברים על עניני ראש השנה יום הדין, תקיעת שופר, הפיוטים והתפלות של יום גדול ונורא זה והמנהגים השייכים בו. מי שמסתכל ב"הקדמות המובאות בספר זה" שהוא כעין תמצית וקיצור של כל הספר, ימצא שרוב החידושים הם המלצות שונות משונות להצדיק ביום הדין את ישראל קדושים. רבנו הראה כוחו הגדול הזה לא רק בספריו על ר"ה ויוה"כ, בכל ספריו רובם של החידושים הם משולבים מוסר והמלצות על ישראל. למרות שרבנו הלא הי' ידוע ומפורסם שהוא הי' אחד מהמיוחדים להוכיח בשער בית רבים בדרשותיו הרבים במשך כל השנה ובפרט בדרשות על פרקי אבות. תוכחותיו ומוסריו היו תמיד על עניינים שהזמן גרמם, דבר בעתו ובזמנו. והי' דורש ומוכיח אף על דברים שטרם נעשו. רבנו ביקש והזהיר את שומעי לקחו באמרו, הנה עכשו מתקרבים הימים בהם צריך להיזהר ממכשולים אלו או אלו, או להקפיד על מנהגים ודינים השייכים לזמן הזה המתקרב ובא, כעין שואלים ודורשים לפני החג. כמובן כל תוכחותיו היו מתובלים ומשולבים בח"ת פסוקים ומאמרי חז"ל השייכים לאותו זמן, אבל עם כל מוסריו ותוכחותיו תמיד השכיל וידע להפוך תוכחותיו כביכול כלפי שמיא ולהצדיק את ישראל קדושים כלפי מעלה, שאפילו הגרוע שבהם צריך למחול לו כי הוא טוב יותר מכל אומות העולם ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. תמיד הי' מוצא המלצה חדשה להצדיק את ישראל, כמו עורך דין המעיין ומחפש תמיד להפוך בזכות מורשו כדי להצדיקו. ובבחינת מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא, ואם עפ"י ד"ת אצל בית דין אצלנו אפשר לזכותו לפטרו, מוכרחים לזכותו גם אצל בי"ד של מעלה וכו'. בספרו זה וכן בספרו על יוה"כ הפליא רבנו בענין זה, וספריו אלו הם ממש כעין ספר מוסר לו ית' כביכול, יותר ממה שהוא מוכיח את ישראל. ברוב הפירושים בספרים אלו תמצא הלשונות דלהלן: "מליצה על ישראל", "ויש להמליץ", "ואמרתי להמליץ", "ועוד יש להמליץ" וכדומה.

דרשותיו בימים הנוראים היו גם שונות בכמה ענינים מדרשותיו של כל השנה. דרשות ר"ה ויוה"כ הי' אומר בניגון מיוחד קורע לב ממש, עם בכיות גדולות. ולמרות בכיותיו הבינו כל דיבור היוצא מפיו. רבנו אמר דרשות אלו בעינים עצומות, לא הסתכל כלל אל הקהל הנמצא בביהכ"נ כאלו אינו מדבר כלל אליהם. ובאמת הוא לא דיבר אל הקהל. אף פעם בדרשות אלו לא שמענו ממנו כנהוג בדרשות של כל השנה, שיפנה בלשון "מורי" או "רבותי". כי בדרשות אלו הוא לא אמר בכלל מוסר להנוכחים אפילו קל ביותר ואפילו בליל כל נדרי. שומעים היינו ממנו בדרשות אלו במקום "רבותי", כלשון הזה: "גו רבש"ע מה אתה אומר על זה, איך ישראל קדושים מתנהגים, ומה אתה אומר על מס"נ שלהם על קוצו של יו"ד ממש" וכיוצא בזה הוסיף להמליץ על כלל ישראל.

פעם המציא המלצה חדשה על מסירות נפש של כלל ישראל בראש־השנה, בזה שאין אומרים ביום זה "אבינו מלכנו חטאנו לפניך". הוא הסביר דרך משל אם מישהוא רעב מאד שלא אכל זמן רב, או שלא שתה והוא מאד צמא והדבר מגיע לסכנת נפשות ממש, ויש לפניו דבר מאכל או משקה כשרים וגם מותר אז לאכול, אבל אומרים לו אל תאכל

או תשתה, כי כן רצון השי״ת שלא תאכל עתה, והוא מסכן עצמו ואינו אוכל למרות החשש שבעוד רגע ימות ברעב ר״ל, האם אין זה מס״נ ממש לו ית׳ לעשות רצונו. והנה כי כן בר״ה המסטינים ומדת הדין מקטרגים על ישראל ומזכירים כל מה שעשו במשך השנה ועי״ז הם בסכנת נפשות ממש ר״ל, אבל הלא יש בידם עצה טובה להנצל מסכנה זו על ידי שיודו ויתוודו את חטאותם לפניו ית׳ ומיד הקב״ה מוחל להם כי הוא קרוב לחוזרים ושבים אליו, וכעין שמצינו אצל דהע״ה כשאמר (שמואל ב׳ י״ב), חטאתי, מיד אמר לו הנביא גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות. ועכשו בר״ה אם יאמרו ישראל אפי׳ רק פעם אחת בלב נשבר „אבינו מלכנו... [רבנו לא המשיך הלאה, כי לא רצה לומר את המלה „חטאנו״, רק הכה בידו בחוזק על לבו ואח״כ המשיך] לפניך, מיד היו ניצולים מסכנה ובשמים מוכרחים מיד להגיד סלחתי. אבל הבורא ב״ה אינו רוצה שיזכירו ביום זה שום דבר רע על שום יהודי, כי המסטינים והקליפות חוטפים כל מלה רעה וכל חטא שאומרים על ישראל ביום זה, וע״כ תיקנו שבר״ה לא יאמרו אפילו בדרך תפלה חטאנו לפניך. וישראל קדושים יודעים שהם בסכנה גדולה, ויודעים גם שבכוחם להנצל מסכנה זו ע״י שיצעקו לפניו א״מ חטאנו לפניך ובשביל רצונו ית׳ אינם צועקים כן, האם יש מס״נ גדול מזה רבש״ע. האם תמצא בכל העולם אומה קדושה כזו שמוסרת כל שנה נפש כל האומה לסכ״נ בשביל רצונך, וע״כ בדין הוא להצדיקם ולהוציא כאור דינם.

בר״ה שנת תרפ״ה בדרשתו לפני ת״ש פירש הפ׳ (תהלים נ״א) לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי למען תצדק בדבריך תזכה בשפטיך הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי. אחרי כמה דיוקים, ובעיקר המלה „לבדך״ שנראה כמיותרת אמר דרך משל, אם מביאים איש לדין לבית המשפט. השופט העליון היושב עם שאר השופטים בדין זה הוא איש חכם גדול ונבון, הוא שומע מה שמאשימים את האיש העומד לפניהם והוא תופס ויודע מיד את כל ענינו של משפט זה וברגע הראשון הוא יודע שהאיש הזה למרות שהוא באמת עשה את המעשה שמאשימים אותו בו, אבל הוא יודע ומכיר באיש הזה, שאין הוא פושע ואין הוא מושחת. השופט שמסתכל בנאשם זה ושומע את ההאשמות הכבדות נגדו רואה ומבין שהוא עשה את מה שעשה רק בשביל שהי׳ אז במצב מאד קשה, או שהי׳ בחברה רעה, או מתוך שכחה או עצה רעה הוא נתפס והתדרדר למצב בו עשה עברה חמורה זו. אבל בעצם האיש הזה לפי תכונות נפשו איננו פושע וע״כ אין להענישו בחומר הדין. שופט זה אם הי׳ יכול לפסוק בעצמו בלי להזדקק להשופטים האחרים שיושבים ג״כ בדין, ובלי לתת אפשרות להמקטרג שיושב גם הוא בדין ומבקש עונשים חמורים ומולו יושב הסנגור שעליו לדבר הרבה להוכיח לבית המשפט צדקת הנאשם, לוא הי׳ השופט העליון יכול לשבת לבד בדין בלעדם. אז ברגע שהנאשם הי׳ מתוודה ומודה שהוא באמת חטא, אבל הוא הי׳ אנוס בשביל מצבו הקשה, או החינוך שקיבל בבית הוריו וכדומה, הי׳ מוציא לאור דינו ומצדיקו. אך בשביל השופטים האחרים הקטגורים והסנגורים מוכרחים לגולל את כל הפרשה לפני בית הדין אלו מימינים ואלו משמאילים עד שפוסקים דין אמת. והנה ק״ו וכש״כ אצל הבורא ב״ה הסוקר כל באי עולם בסקירה אחת ומבין אל כל מעשיהם ומכיר את כל ברואיו ומצבם הקשה בעולם השפל ויודע גם כל המניעים והקשיים הנגרמים לאיש עוד מגלגוליו הראשונים וכן מה שפגמו עוד אבותיו וחטאות נעוריו, אם הי״ה אפשר לבא לדין לפניו ית׳ בלי המימינים והמשמאילים שאינם מבינים לרוחו ומצבו של האדם. הי׳ הוא ית׳ מוציא לאור דיננו מיד ברגע הראשון, ורק בשביל הנ״ל צריך לקיים דיון מקיף על כל הנעשה. ולפי״ז מובן הפ׳ „לך לבדך״, פירוש אם הייתי בא לדין רק לפניך הי׳ מספיק אם הייתי אומר

פעם אחת בלב נשבר „חטאתי והרע בעינך עשיתי", אבל „למען תצדק בדברך תזכה בשפטך" שאינם מבינים אותי ואת מצבי, מוכרח אני להתגונן ולהגיד כל מיני תירוצים הן בעון חוללתי ובחטא וכו'.

„הבה תמים"

הבה תמים — חידושים על שבת שובה ויום הקדוש. נדפס בשנת תרצ"ו ע"י רבנו. בהקדמה לספר זה כותב רבנו: „שם ספרי הוא ע"ש הכתוב בשמואל א' י', ויאמר שאול הבה תמים, והוא מעניני יום הכיפורים שהוא עפ"י גורל בשתי השעירים. וגם הוא מעין פורים, שנעשה הנס על פי הפור הוא הגורל. ואתחנן לו ית' יחייני ויזכני להוציא לאור שאר חיבורים בהלכה ואגדה אשר הם תחת ידי ולא תמוש התורה מפי ומפי זרעי זרע זרעי מעתה ועד עולם". החידושים על שבת שובה בספר זה הם חלק האגדה בדרך דרוש של כמה דרשות שבת שובה בהם הי' רגיל רבנו לשלב את הסוגיא שלמדו לשבת שובה עם דברי אגדה עפ"י הרוב עם פסוקי ההפטורה שובה ישראל או פרשת השבוע. [כן הי' נוהג גם בשבת הגדול]. חידושים אלו נדפסו בספר זה בקיצור נמרץ, רק כעין תמצית ורמז של הפלפול בדרך האגדה.

רוב החידושים בספר זה הם על התפלות, הפיוטים, דיני ומנהגי יום הכיפורים. כמעשהו בס' דבר המלוכה כן גם בספר הזה הוא מרבה להמליץ טוב על ישראל וממעט להוכיחם. אמנם כן, אלו שעוד זוכרים והם זכו לשמוע מפה־קדוש רבנו זי"ע דרשות בשני ימי ר"ה וליל כל נדרי, כי באמת הלא דרשותיו של כל השנה היו שובות לב השומעים. ואנשים זקנים וחלושי כוח היו ממהרים לפני כל דרשה שעה שלמה למצא מקום טוב וקרוב בביהכ"נ שיוכלו לשמוע כל מלה שיוצאת מפיו הקדוש. כל דרשותיו היו מלאות תוכן, מוסר השכל והרבה חידושי תורה מפליאים לב השומעים. אבל דרשות ימי הנוראים, כל דרשה ודרשה היתה חוי־ה שלמה ועונג רוחני באופן יוצא מן הכלל. נוסף לזה זכו כל השומעים דרשות אלו לשפוך דמעות חמות מאין הפוגות. הרבה פעמים באמצע הדרשה ורבנו זלגו עיניו דמעות בעוררו רחמי שמים על עם ישראל, וכל הקהל הנמצא בבית הכנסת געו בבכי־ה בקול גדול יחד עם רבם. זה נמשך כן כמעט בשעת כל הדרשה. רבנו המשיך בקול צלול שהבינו כל דיבור שיצא מפיו ושוב התפרצויות בכי של הדורש והשומעים גם יחד. זכורני בר"ה תר"ץ מיד אחרי המאורעות של תרפ"ט בחברון אמר רבנו באמצע הדרשה אחרי שהזכיר את מה שנעשה בארצנו הקדושה, שמובא בספרים הקדושים עה"פ (ישעי' ס"ג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים וכו', שדם יהודי הנשפך ע"י גוים ר"ל לוקח הקב"ה את הדם הזה ושם אותו כביכול על בגדיו, ובעת שישראל עומדים בדין ויש קטרוג גדול עליהם מראה הקב"ה למקטרגים את הדם על בגדיו שהוא מדם ישראל שנשפך לפי שהם מקיימים התורה. ופתאום הרים רבנו ראשו כלפי מעלה ועיניו עצומות ושואל: „נו רבנו של עולם, האסט דיר געמאכט איין נייא מלבוש אויף ר"ה פון אונזער בלוט". (האם עשית לך רבש"ע מלבוש חדש על ר"ה מדמנו). אין לתאר את הבכיות והרעש בביהכ"נ אחרי דברים אלו.

כידוע הי' רבנו דורש הרבה על חטאת נעורים וחטא הידוע. אם מסתכלים בספריו רואים ג"כ שהרבה מאד ח"ת הם על דרך וענין זה. רבנו גם חיבר ספר מיוחד על ענין זה בשם „קודש ישראל" שלא זכינו שידפיסו ונאבד. אמנם בר"ה ויה"כ לא קרה אף פעם שיזכיר חטא זה. בס' דבר המלוכה סי' שע"ג מביא פעם אחת פירוש על ענין זה וגם פירוש זה

הוא לטובה והמלצה: „בתהלים כ״ה חטאות נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכור לי אתה למען טובך ה׳. וצ״ב שהוא כסתירה, תחלה מבקש שאל יזכור לו חטאת נעורים ושוב אמר כחסדך זכור לי. וי״ל דחטאת נעורים גורמים שאינו רואה את האמת ואינו טועם טעם מתיקות קיום המצוות, וכל שנכשל אדם בחטאת נעורים נגררים אחריהם שאר עבירות. שאם לא הי׳ נכשל בחטאת נעורים לא הי׳ בא לידי עבירות אלו. ולפי״ז חטאת נעורים הם כהמלצה על כל שאר העבירות שעשה שנגרמו ע״י חטא זה. וחטאת נעורים בעצמם בעוה״ר הלא ע״י תוקף גלות אדום נתקיים וידל ישראל מאד. גם ע״י שנתחדש בדור אחרון גזירת עול הצבא, ועי״ז מעוכבים שלא לישא אשה ומה יעשו עניי הצאן שנכשלין. ולזה ביקש שאל יזכור לו חטאת נעורים, כי הלא הוא אינו אשם בכך ויכפר לו חטא זה, אבל לחסד להמליץ עי״ז על שאר עבירות כן תזכור אותם למען טובך לכפר על כל פשעינו״.

הבע״ב בקהלתנו וגם בשאר קהלות לא היו כמובן רגילים לדרשות ופירושים מעין אלו. והיו גם כאלו שלא הבינו ולכן שאלו ותמהו האם רב צריך לדבר באופן גלוי ברבים מענינים אלו. פעם הייתי באותו מעמד בו ישבו כמה מראשי הקהלה בהתיעצות בעניני הקהלה וחיזוק הדת. ביניהם ישב גם ראש הקהלה בערך ארבעים שנה של קה״י קאשוי הרה״ח מוה״ר ישעי׳ שארמן זצ״ל, יהודי למדן מופלג ירא וחרד ולמרות עשרו ועסקיו הגדולים עסק בלימוד תוה״ק בהתמדה וחידש תמיד הרבה חידושי תורה ע״ד הפלפול. הוא הי׳ תלמיד מובהק של בעל הכתב סופר זי״ע, עמד על יד רבו ושמשו משך כל הזמן של ייסוד האורטודוקסי־ה בשנת תרכ״ט בפרסבורג ובודפשט. ר׳ ישעי׳ הי׳ אז זקן מופלג ומעמודי התווך של הקהלה וידידיו הנאמנים של רבנו. באותו מעמד דובר גם על דרשותיו הנפלאים של רבנו שהיו תמיד מלאים תוכן, ח״ת ומוסר השכל שבדרך כלל הקהלות לא היו רגילים לדרשות כאלו. אברך ת״ח אחד שהי׳ ג״כ שם שאל בתוך הדברים אם זה מקובל מה שהרב דורש ברבים על ענין חטאת נעורים, כמובן בלי לקנטר ח״ו. ר׳ ישעי׳ בשמעו השאלה הזאת עמד כנשוך נחש על רגליו. דפק כמה פעמים בחזקה על השולחן וצעק לעבר השואל, „יונגער מאן, יונגער מאן, דרך ארץ״. (אברך, אברך, דרך ארץ), אם מדברים מכבוד הרב שלנו. אח״כ הנמיך קולו והוסיף בהתלהבות עצומה, רבותי, מי שאינו מאמין שכל דיבור ודיבור היוצא מפי הרב שלנו בעת דרשותיו ששכינה מדברת מתוך גרונו, הוא כופר ר״ל.

והנה הדברים הגיעו גם לאזני רבנו. קרוב משפחתו ש״ב של רבנו יהודי פיקח וחסיד הרה״ג מוה״ר מנדל בראך זבורובר ז״ל סיפר באחד השיחים לרבנו שישנם יהודים גם בקאשוי וגם בקהלות האחרות במדינה יהודים שאינם רוצים לקנטר, אבל הם לא שמעו אף פעם לדרוש ברבים מענינים אלו והם תמהים ע״ז. רבנו בשמעו זאת השיב לו, כי הוא אינו יודע ואינו מבין זאת איך זה יתכן שיהודים שומרי תורה ומצוות ישאלו שאלות כאלו, ואיך זה יתכן שהם לא שומעים את זה כל השנים מהרבנים שלהם. רבנו המשיך ושאל, האם בתורתנו הקדושה ישנם דברים שאסור ללמוד אותם ואפילו בישיבות עם בחורים. האם לא לומדים כל החומש עם הפירושים ברבים בלי לדלג ח״ו אפילו פסוק אחד וכן קורין בתורה בביהכנ״ס ויש שם הרבה ענינים שלפי דברי השואלים האלו לא היו צריכים לקוראם. או היעלה על הדעת שלא ללמוד במסכת כתובות וכיו״ב דפים שלמים ברבים. לא כן, תורתנו הקדושה שבכתב ושבעל פה היא תורה שלימה ופתוחה לכל הלומד אותה וכל הכתוב בה מותר ללמוד ומחוייבים ללמוד ואין מה להסתיר ממנה ח״ו בשביל אלו שמפאת קוצר ידיעתם אינם מבינים אותה.

„דע לך", המשיך רבנו ואמר לו, „אדרבה כל מה שמרבים לדבר בענינים אלו בדרשות כדי ללמד בני ישראל שידעו חומר האיסורים והעונשים ר"ל וידעו איך להיזהר ואיך להתנהג לא להכשל ח"ו וגם ללמדם מה עליהם לעשות שיוכלו לתקן את אשר עוותו. שכרם של רבנים ומוכיחים אלו גדולה מאד. ואם מסתירים הדברים ואינם דורשים בפרהסיא, אדרבה מכשילים את העם ודל"ב. „ראה נא", אמר לו רבנו, „הרופאים הגדולים בכל העולם ממליצים לאוורר הבית וכל כלי התשמיש של האדם. כי לפי חכמת הרפואה כל דבר שצריך אוויר וסוגרים אותו הוא מתקלקל ומתעפש וצריך לכן לפתוח את החלונות להכניס אוויר זך ונקי ולשמור על הנקיון והבריאות. זה הוא בדיוק מה שמוטל על הרבנים והמנהיגים לעשות, לאוורר ולספר להמון העם שידעו במה יכשלו ולא להשאיר אותם בטעותם ובלא יודעים ח"ו". „והנה כעת", המשיך רבנו, „נדפסו דרשות החתם סופר וראיתי בדרוש אחד כותב שהוא סובל כעת [סמוך להסתלקותו] כאבים על שהשתן אינו יוצא כראוי והרופאים הכניסו לו קטטר להקל עליו כידוע שמשתמשים בזה גם היום. וכותב הח"ס שהוא הרהר ע"ז למה העניש אותו מן השמים בענין זה, כי הוא לא פגם באבר זה אף פעם. ואחרי חיפושים הוא מצא שמעניש אותו מן השמים בדבר זה לפי שהוא לא דרש בענין חטא הידוע כל השנה רק פעם אחת בשנה בליל כל נדרי, והי' צריך לדרוש הרבה יותר במשך השנה". וסיים רבנו דבריו לר' מנדל בראך ז"ל: „דע לך שבדבר הזה הנני מתנהג ממש בהיפוך מהח"ס זי"ע. הנני דורש בענין זה כל השנה, ודוקא בר"ה ויוה"כ אינני מזכיר בכלל דבר זה, כי בשמים אין רוצים שיזכירו בימים אלו שום עוונות ופשעים על איש ישראל, אלא אך טוב וחסד".

והנה בעמדנו בדרשות יוה"כ, הנני לספר, ולהזכיר לאלו ששמעו והיו נוכחים בליל כל נדרי זה האחרון לימי חיים חיותו של רבנו עלי אדמות. וחיל ורעדה אחזתני מידי דברי בו. הי' זה ליל יוה"כ של שנת ת"ש בימי מלחמת העולם השני', שנה בה נסתלק רבנו לחיי עוה"ב. בדרשתו זו האחרונה לימיו דרש רבנו כדרכו כל שנה על הפסוק כי ביום הזה יכפר עליכם, ואמר פירוש על פסוק זה, ואח"כ המשיך ואמר, כל ימי דרשתי בליל זה על הפסוק, ואמרתי כל שנה בשעת הדרשה רק פירוש אחד, אפילו אם חידשתי עוד פירושים, כי הלילה הזה אין זמנו להרבות להגיד חידושי תורה, ליל זה מיועד להרבה דברים גדולים וחשובים... ואולם הפעם הנני משנה מנהגי זה ואומר לפניכם עוד חידוש ורמז אחד שחידשתי ע"ז הפסוק, כי היום הנני דורש בפעם האחרונה לפניכם בשנה הבאה אשמע את הכהן הגדול לדרוש בליל זה. אח"כ המשיך רבנו כי חידש רמז נאה בפסוק זה, עפ"י המבואר (כמדומני בזוה"ק) שעשיית תשובה היא כעין נתינת הצדקה. וכמו שמוטל על כל אדם לתת מעשר מכל מה שיש לו, ותשע חלקים הם שלו, כן גם אצל תשובה, אם אדם רוצה לחזור בתשובה, אבל אין בכוחו לחזור בעצמו על כל מה שחטא, מוטל עליו לשוב בתשובה חלק עשירי ממה שצריך על כל עונותיו, ותשעת החלקים הנותרים יעזרו לו מן השמים שיוכל לשוב עליהם. אבל חלק האחד הזה חלק המעשר, צריך הוא להתחיל בתשובה עוד לפני שעוזרים לו מן השמים, ואח"כ אם שב על החלק האחד הזה יעזרו לו מלמעלה לשוב בתשובה שלימה. והנה מרומז זה בפסוק שלפנינו. רבנו הגביה שתי ידיו הקדושים כלפי מעלה והתחיל למנות בקול, ברמזו עם אצבעותיו כי, ביום, הזה, יכפר, עליכם, לטהר, אתכם, מכל, חטאותיכם. הם תשע תיבות. תשעת החלקים יתנו לכם מן השמים. אבל מכם מבקשים, „לפני ה'" לפני שיטהרו אתכם מן השמים, תטהרו, אתם בעצמכם.

יחד עם ספר הבא תמים שהנו על שבת שובה ויוה"כ הדפיס רבנו גם ספר „דרך ימה",

דרשות על שבת שובה, מזקנו אבי אמו הגאון המפורסם רבי יעקב מאיר צבי פרידלנדר שהי' אב"ד בק"ק שוראני־סלובקי'. בהקדמת ספרו הבא תמים ודרך ימה כותב רבנו שאת השם דרך ימה מצא בכתב היד של זקנו על אחד מספריו ימ"ה הוא נוטריקון י־עקב מ־איר ה־ירש. רבנו מזכיר מזקנו בספר „חלק לעולם הבא" עמוד ז' פרק א' משנה ג' שמעון הצדיק הי' משיירי כנה"ג, וכמה פעמים בספרו „ליבא בעי". בסוף ספר שו"ת מהר"ם שיק נדפס קונטרס „דרך ימה" מזקנו של רבנו.

„וישאל שאול"

וישאל שאול — שאלות ותשובות על ארבעה חלקי שו"ע. ספר זה נאבד בכתב יד ולא נדפס, חבל על דאבדין. כל כתבי היד המרובים על כל מקצועות התורה, ש"ס, סוגיות הש"ס, ד' חלקי שו"ע וספרי אגדה לכל החגים, מועדים וזמנים לכל אחד ספר מיוחד, הכל נאבד בשואת אירופה ר"ל. רק עשר הספרים שרבנו הדפיס בעצמו נשארו מעט מהם אחד בעיר ושנים במשפחה.

על שו"ע יו"ד הדפיס רבנו ספר אחד בשם „שאול שאל", עליו ידובר במקומו באות ש. את השם „וישאל שאול" בחר רבנו זמן רב אחרי שהדפיס את ספרו שאול שאל. אחרי שהתחיל לקרא שמות ספריו מהנאמר בהפסוקים אצל שאול המלך. (שמואל א' כ"ח). והנה מאחר שכתבי היד של ספרים אלו על כל השו"ע נאבדו ואינם, אין באפשרותנו להדפיס פה מהם איזה חידוש כפי שהננו עושים אצל שאר הספרים. אולם כדי לתאר ולהראות לדור אחרון בנים יולדו גודל כוחו בתורה, קדושתו וצדקתו של רבנו, הננו פה לספר ענין גדול ונשגב מקונטרס אחד כתב יד של רבנו שהי' כבר מוכן לדפוס על חלק שו"ע אבן העזר, סימנים ה' — י'. דבר זה שמענו פעם כשרבנו ספרו, אבל הוא סיפר את הדבר רק בחלקו. ימים ספורים לפני הסתלקותו של רבנו, זכיתי שסיפר לי דבר זה באריכות ופרטיות. כמה שבועות לפני שהסתלק רבנו, הי' חלש מאד ורתוק רוב הזמן למיטתו. בעת חולשתו לא הראנו לו את הדאר שקיבל, הי' זה בעצם מלחמת העולם השני', ורוב המכתבים שנתקבלו גרמו לו עג"נ, וע"כ העלמנום, ולא הראנו לו רק מכתבים משפחתיים וכדומה. ואז בא מכתב מתלמידו של רבנו בשם ר' עקיבא יליד מאגנדארף בו הוא שואל שלומו של רבנו ומאחל לו רפ"ש. נכנסתי אל חדרו של רבנו, רבנו ישב על יד השלחן, אמרתי לו שהביאו דאר, ובין השאר יש מכתב מעקיבא ממג"ד. רבנו הסתכל עלי, צלל במחשבות זמן ממושך ואח"כ אמר לי, „הלא הנך יודע שאת עקיבא זה אני הבאתי לעולם". חשבתי אולי הוריו של עקיבא היו חשוכי בנים ונפקדו מברכת רבנו. אחרי ראות רבנו שלא הבנתי דבריו, שאל בתמיהה, האם אינך יודע הלא עקיבא זה נולד מהשידוך שסידרתי קדושין לחתן שעבר נתוח שבר. נזכרתי מיד על הענין, אבל הבחנתי שרבנו רוצה לספר לי, ע"כ שתקתי ולא גיליתי לו שהנני נזכר כבר. מאוחר קצת התחרטתי ע"ז שהנחתי לרבנו לספר את כל הענין, כי הוא התלהב כ"כ וסיפר את הדבר בקול חוצב והתרגשות, עד שפחדתי מאד שלא יזיק לו המאמץ החזק.

רבנו סיפר, שבתחילת שנות כהונתו במאגנדארף, סידר קדושין לבחור אחד שנשא לאשה אחת מבנות קהלת מג"ד. אחרי החופה נודע לו שהחתן עבר נתוח באחד מאברי המין. רבנו נבהל ונרעד מאד ממה ששמע, בחששו שאולי אסור הי' לסדר קדושין לחתן זה מחמת דעת הרמ"א בשו"ע אבה"ע סי' ה' ס"ז, שאוסר שם, דלא כיש מתירין ושהמחמירין

הם רוב מנין ורוב בנין. והיוצא מדעת הרמ״א הוא אינו יכול להוליד ואסור לבא בקהל, וילדיהם של זיווג כזה הם חשש ממזרים. רבנו הצטער מאוד, ראשית על שנכשל ח״ו באיסור לאו לסדר קדושין למי שאסור לבא בקהל. ועוד יותר הצטער על מצבו האומלל של חתן זה ומשפחתו. רבנו המשיך וסיפר, למדתי את כל הסוגיא על בורי׳ ראשונים ואחרונים ונושאי כלי השו״ע, ולא מצאתי שום מוצא, כי רק דברי הרמ״א שרירים וקיימים. גם כמעט ולא מצאתי מגדולי האחרונים המבררים סוגיא זו. נזכרתי שמהגאון יעבץ נדפס ספר שלם ומיוחד על ענין זה, בשם איגרת בקורת. ספר זה לא הי׳ לי וגם לא הי׳ בנמצא כמעט בכל המדינה, וע״כ הזמנתי את הספר באופן דחוף מלונדון הבירה. אחרי שבועיים קבלתי בעש״ק אחרי הצהריים את הספר הנ״ל, וע״כ מהרתי בליל ש״ק לגמור סעודתי, הדלקתי עש״ק נרות גדולות שידלקו כל הלילה [כידוע רבנו לא השתמש בתאורה אלקטרית בשבתות וי״ט, וכן במים מהברזים גם בחו״ל]. הזמנתי כמה בחורים מישיבתי שישבו אתי כל הלילה בזה אחר זה שאוכל ללמוד לאור הנר. אולם כל הלילה כיסוני עגלי זיעה וחרדה, בראותי שהגאון מעמדין בכל ספרו בא לידי סיכום אחד ויחיד, שילד הנולד מאיש שעבר ניתוח כזה הנו ממזר. ואינו רוצה כלל לנטות מדעת הרמ״א. ועכשו ראיתי אני את המצב כחמור ביותר מכיון שבזמננו נתרבו הנתוחים הללו והם מעשה יום יום בכל העולם, והאם אפשר להשאיר מצב איום כזה של חשש ממזרות אצל כל אלו שנעשו אצלם נתוחים באברי המין. הלא מוכרחים לברר מה הם כל סוגי נתוחים אלו ולדעת ולהחליט, איזה סוג נתוח אסור ואיזה מותר בלי כל חשש ופקפוק. רבנו הי׳ במצב של התרגשות והתלהבות שאין לתאר והי׳ זה כאמור ימים ספורים לפני הסתלקותו. לא יכלתי כבר לעצור בידו שלא ימשיך לספר. והנה נפתח הדלת ונכנס חתנו של רבנו הגאון רבי יהושע פלק הי״ד פרידמן דומו״צ בקאשוי, [בן הגאון רבי אברהם חנוך דומו״צ בק״ק סאטמר, בן בתו של הגאון החתם סופר]. הוא ראה התרגשותו של רבנו והבין מיד ממה המדובר וע״כ רצה להסיח קצת את הענין, ואמר הלא גם בח״ס ישנו תשובה בענין זה. רבנו הסתכל עליו בעינים בוערות ודפק בחזקה להפליא על השולחן בצעקו לעברו. מה הנך מביא לי את הח״ס, [כנראה התכוין על הח״ס בחאבה״ע סי׳ י״ז במ״ש מיש״ש פ׳ הערל סי׳ ח׳]. הלא אם הח״ס רואה את הרמ״א הוא נכנע מלפניו ומפחד לצאת כנגדו. ורבנו המשיך ואמר, אולם אני ראיתי שהגיע הזמן לצאת נגד הרמ״א הזה. הלא א״א לעשות מחלק גדול של עם ישראל ממזרים. הנתוחים הללו מתרבים יום יום ויתרבו תמיד יותר ויותר, ואין שום אפשרות לעצור תהליך זה, ואיך הננו יכולים לעמוד מנגד ולהשאיר המוני בית ישראל במצב מסוכן כזה של אי בהירות וחשש פסול חיתון. ולכן התחלתי עוד פעם ללמוד ולברר כל סוגיא זו. חפשתי והתקשרתי עם בתי חולים ועם מנתחים גדולים בעולם, בררתי והבנתי את כל סוגי הנתוחים הללו, ואח״כ סדרתי את הכל בביאור הלכה מקיף ומיוחד בקונטרס גדול של מאות דפים. ועפ״י בירור הלכה זו לא הי׳ שום חשש ופקפוק מהנתוח שעבר החתן הזה שסדרתי לו קדושין והכל על מכונו בא בשלום. ורבנו סיים בבת צחוק וצהלה על פניו, וכעת תבין מה שאמרתי לך, שאת עקיבא זה אני הבאתי לעולם, כי הוא בנו של הזיווג הזה, ולפני שביררתי סוגיא זו הי׳ מוטל בספק, והוא למד אצלי כמה שנים.

כאמור לעיל, הי׳ זה קונטרס גדול ומוכן לדפוס, בגודל ספר גדול כדוגמת ספר שאול שאל על שו״ע יו״ד. שמעתי כמה פעמים מרבנו, כשעבדנו בסידור הכתבי יד להכינם לדפוס, שאם ידפיס כל חידושיו על ארבעה חלקי שו״ע יהיו לכה״פ שני ספרים על כל

אחד מחלקי השו״ע ואולי יותר. וכן עוד כמה ספרים על סוגיות הש״ס נוסף על ס׳ ליבא בעי הנדפס על חמישים סוגיות. וכמה ספרים על מסכתות הש״ס, כשעל רוב המסכתות חידושים דף על דף.

והנה קונטרס זה רצה רבנו להדפיס, וע״כ מסר הכ״י לתלמידו הגדול הרב הגאון הגדול מוה״ר רפאל בלום שליט״א, הרב ור״מ של קהלת קאשוי בארה״ב, שיעבור על הקונטרס אחרי למדו כל הסוגיא על בורי־ה, ויחפש בספרים השונים שנדפסו מאז בירור הלכה זו אם לא קדמו אותו בספרי הראשונים או האחרונים, וכן ליישר כל הצריך תיקון. הרב ר׳ רפאל למד הסוגיא יחד עם חברנו הרה״ח ר׳ בצלאל יונה הכהן נ״י רובין מילידי קאשוי, תלמיד ותיק של רבנו ות״ח מופלג, כעת בארה״ב. אחרי שגמרו הלימוד ועברו על הקונטרס הזה, אמר לנו הרב ר׳ רפאל שליט״א. כעת הנני מבין את דבריו של רבנו ששמענום כמה פעמים והיו תמיד סתומים וחתומים לפני שלא הבנתים כלל. רבנו אמר לנו בהזדמנויות שונות כשהי׳ מדובר על לימוד תורה בהתמדה גדולה, בעמקות והתאמצות יתירה, שהוא, כלומר רבנו בעצמו למד שנים רבות בעמקות יוצאת מהכלל והתאמץ יתר על המדה, עד כדי שסיכן כמעט את חייו ל״ע, וגם גרם לעצמו מחלה שנקראת חצי כאב ראש. ״מחלה זו״, אמר, ״נקראת מחלת תלמידי חכמים [תלמיד חכם קראנקהייט], כי איננה מצוי־ה רק אצל תלמידי חכמים״. הוא מנה כמה גאוני עולם בדור הקודם שסבלו ממחלה זו, ביניהם הגאון רבי מרדכי בינט זצ״ל. רבנו אמר לנו בשיחות אלו שהנו דואג ומפחד שאחרי בואו לעולם העליון ישלחו אותו לגיהנום בגלל דבר זה שהתאמץ והעמיק יתר מדי בלימודיו, וע״י שנחלש ונחלש מזה לא הי׳ כבר יכול ללמוד כפי שהי׳ לומד לפני כן, ואם לא הי׳ מתאמץ כ״כ הי׳ יכול להמשיך וללמוד הרבה שנים כהרגלו. וע״ז הוא עתיד ליתן את הדין. על דברים אלו אמר ר׳ רפאל, אף פעם לא הבנתי מה זאת אומרת לרשת גיהנום בשביל התאמצות בלימוד תורה. אולם אחרי שלמדתי ועברתי על קונטרס זה וראיתי עד כמה רבנו עולה הרי הרים ויורד בקעות, לישר, לישב גרסות, סתירות ונוסחאות, ובאיזה עמקות הוא מברר את הסוגיא הלזו, מאז התחלתי להבין דבריו הקדושים. הלא אני לא בררתי סוגיא זו, למדתי אותה ועברתי עלי׳ לבקשת רבנו. ולימוד זה גרם לי הרבה סחרחורת וכאבי ראש, מזה הנני רואה כמה חריף ועמוק עמוק הנו דרך למודו.

,,ויבן שאול״

ויבן שאול — על סוגיות הש״ס. לא נדפס כי נאבד במלחמת העולם השניה. השם נלקח מספר שמואל א׳ י״ד. ספר אחד על חמישים סוגיות הש״ס נדפס מרבנו בשם ״ליבא בעי״, עליו יסופר במקומו. כפי האמור לעיל היו מוכנים כתבי יד לדפוס מרבנו על רוב סוגיות הש״ס לכמה כרכים.

,,זמן שמחתנו״

זמן שמחתנו — על חג הסוכות, לא נדפס. גם זה נאבד, וחבל על דאבדין. רבנו הדפיס ח״ת על חג הסוכות בספרו ״משמרת אלעזר״ על כל המועדים. בחלק ״סוכת שלם״ פרושי׳ נרחבים על יו״ט של סוכות ואושפיזין קדישין. על ספר ״משמרת אלעזר״ ידובר להלן באות מ׳.

את השם ״זמן שמחתנו״ על ספרו לחג הסוכות נתן רבנו כבר אחרי שהחליט לתת שמות

לספריו מהפסוקים הכתובים אצל שאול המלך. כנראה הי' השם הזה חביב מאד אצל רבנו, עד שקרא שם לספרו על סוכות בשם זה. כדי להבין חיבתו לשם זה אספר פה מעשה נפלא הקשור לשם זה. רבנו בא לכהן ברבנות לעיר קאשוי בסוף שנת תרפ"ד בימי הסליחות. על חג הסוכות תרפ"ה הקימה הקהילה בחצר רבנו סוכה גדולה ורחבה. בליל יו"ט שני של גלויות, שהוא ליל שמחת בית השואבה, באו כל אנשי הקהלה לצלא דמהמנותא לסוכתו של רבנו אל שולחנו הטהור. רבנו כדרכו בקודש אמר הרבה דברי תורה. זמרו זמירות וכן נגנו את הט"ו שיר המעלות. בתוך שאר הד"ת עמד רבנו על הפליאה למה נקרא דוקא חג הסוכות „זמן שמחתנו", הלא בשאר החגים היו נסים יותר גדולים שראוי לשמוח עליהם. ועוד, הלא בתוה"ק נאמר על כל השלוש רגלים, ושמחת בחגך, ולמה נקרא דוקא סוכות „זמן שמחתנו". „ואולם", אמר רבנו, „אפשר לתרץ זאת באופן פשוט, והוא כי הנה ידוע שאומות העולם חיקו וזייפו את כל החגים שלנו להבדיל בין טומאה לטהרה גם בדתם הם. את יום השבת החליפו על יום ראשון וכן עשו עם כל המועדים וגם ימי חנוכה ופורים. רק את חג הסוכות לא הנהיגו בדתיהם. אין זכר לסוכות בכל דתותיהם. וע"כ נשאר זה החג רק של עם ישראל בלי שיתערב אתנו בחג זה זר בשמחתנו, ולכן קראו אנשי כנה"ג לחג הסוכות „זמן שמחתנו".

בקהלה הקדושה קראלי, משם בא רבנו לכהן בעיר קאשוי נשארו כמובן הרבה תלמידים ואוהבים של רבנו שגרו שם או למדו שם אצל רבנו, שנפרדו מרבנו עת עברו לקאשוי ונשארו בלי רבם האהוב. קראלי וקאשוי היו בשתי מדינות צכי־ה ורומני־ה, ולא היתה גם אפשרות לנסוע רק עם דרכון והוצאות גדולות. בליל שמחת השואבה הנ"ל ישב בקראלי בסוכתו אברך אחד תלמיד חשוב ואדוק מאד של רבנו. אחרי גמרו סעודת יו"ט והוא נשאר בסוכתו לבד התחיל מאד להתגעגע אחרי רבו ובמחשבותיו ורוב שרעפיו כאלו דיבר א"ע. „אם רבנו הי' עכשו נמצא בקראלי הלא הי' יכול לשבת יחד עם רבו בסוכה אחת ולשמוע נועם מתק דבריו והרבה חידושי תורה כבכל השנים, וכעת שרבי נסע לקאשוי אבד לו כל זה ונשאר יחידי ובודד בסוכתו". האברך ברוב געגועיו התנמנם על יד שולחנו בסוכתו. ופתאם הוא רואה בחזיונו את רבנו עומד מולו במלבושי יו"ט, והי' דומה לו שהוא רואה אותו ממש בהקיץ. רבנו חייך אליו ואמר לו, בני אל תצטער על שאינך נמצא אתי יחד. הנה אגיד לך פירוש שאמרתי עתה בסוכתי בקאשוי וזה יהי' לך כפיצוי על שאין אתה יחד אתנו. ואח"כ אמר לו רבנו מה שחידש על זמן שמחתנו, ויקץ והנה חלום. האברך זכר כל מה שאמר לו רבנו ובבוקר הגיד וסיפר לחבריו בבית המדרש את כל מה שראה ושמע בלילה בסוכתו. כעבור כמה חדשים בסוף חורף שנת תרפ"ה השיג האברך הנ"ל דרכון רומני ובא לבקר את רבו בקאשוי. בשעה שנכנס לחדר רבנו לקחת שלום היו שם ארבע או חמש בחורים תלמידים וגם משמשו של רבנו. אחרי ברכת שלום עליכם אמר אברך זה שהוא רוצה לספר משהוא מעניין לרבי. רבנו לא המתין לשמוע מה שיספר רק בביטול ביד הפטיר כלאחר יד, הנך מתכוון על זמן שמחתנו. ותיכף יצא בריצה לחדר השני והשאיר את כל הנוכחים מתמיהים. אח"כ סיפר התלמיד הזה לחבריו בקאשוי את כל חלומו בקראלי, והם אישרו ששמעו פירוש זה בליל החג.

„חלק לעולם הבא"

חלק לעולם הבא — חידושים על מסכת אבות. נדפס בשנת תרח"ץ על ידי רבנו ובהקדמתו לספר זה כותב, קראתי שם הספר חלק לעולם הבא על שם שהתקינו קדמוננו

ללמוד משנה זו. כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. קודם לימוד פרקי אבות. וגם כי נתתי הזכות שילמדו מספר זה לאחי הצעיר כ״ה מנחם המכונה מענדל. וחלק מספרו מנחם.

שם הספר חלק לעולם הבא בחר רבנו כמה שנים לפני שהדפיסו, ובהקדמתו לספר זה הוא מנמק למה בחר בשם זה. ומ״מ השם נבחר טרם החלטתו לקחת שמות לספריו מהפסוקים הכתובים אצל שאול המלך.

הספר הזה הוא השני על מסכת אבות שחבר רבנו [הראשון הוא אבות על בנים]. ועוד נשארו בכתובים הרבה מאד ח״ת על פרקי אבות שלא נדפסו ונאבדו בשואה. בספר זה פירוש נרחב על מסכת זו על כל משנה ומשנה. רבנו הי׳ רגיל לדבר ולהתאונן לפני תלמידיו וב״ב כשהי׳ כבר רב בעיר קאשוי, על שהוא טרוד ועסוק עם עניני הקהלה והמדינה ואין לו זמן ללמוד, פעם אמר בהתמרמרות שבהיותו יושב עוד במאגנדורף בלי הפרעות והי׳ יכול ללמוד יומם ולילה, היתה התורה נשפכת אליו בשפע כמו ששופכים מים מדליים גדולים. כשעברתי לקראלי והתחילו כבר לאכול מרק, נפסק השפע של הדליים ובכל זאת עוד היתה השפעה של טיפטוף תמידי, אבל אחרי בואי לקאשוי והטרדות עלו למעלה ראש, נפסק כל השפע ואפילו טיפות אינו מקבל. כידוע הדפיס גם ספרו הראשון על מסכת אבות בקאשוי בשנת תרפ״ו. אח״כ הדפיס בשנת תרצ״ח ספרו זה, וכמובן מעצמו החידושים בספרו זה חלק לעולם הבא, הם כבר ממה שחידש בקאשוי. כשיצא ספר זה לאור, שאלו אחד מהבע״ב החשובים ביותר בעיר וידידו הנאמן של רבנו ה״ה הרה״ח מוה״ר יהודא ליב הי״ד גולדשטיין, „האם הספר הזה שהדפיס עכשיו רבנו הוא מהחידושים שחידש אחרי שנפסקה כל ההשפעה מן השמים ואינו לומד כלל״. רבנו חייך חיוך קל והסיב הדברים לענין אחר.

על המשנה האחרונה בפרק ג׳ תקופות וגמטריאות פרפראות לחכמה, מקדיש רבנו בספרו זה כעשרים דפים ומביא הרבה ענינים בגימטריאות מהקדמונים, כמו רבי אליעזר מגרמיזא ועוד שמביאם החיד״א בספריו. הוא גם מעתיק מספר קרבן חגיגה למהר״ם גלאנטי, מהאברבנ״ל. אח״כ הוא מעתיק מס׳ מגלה עמוקות על תנ״ך וש״ס, וכותב בזה״ל, „הנני מעתיק מס׳ מגלה עמוקות, הגם ששמעתי שנדפס שנית מחדש. אולם מאחר שלא נסדרו המפתחות על סדר תנ״ך, והרוצה למצא איזה ענין צריך לקרא כל מפתחות הספר, אעשה טובה עם הרוצים להתבשם מעמקות דבריו לסדרם על סדר תנ״ך, ויתבוננו גדולת תוה״ק״. ואח״כ הוא מעתיק ומדפיס מבראשית כל התנ״ך וחלק מש״ס מהמגלה עמוקות. ואם כי הי׳ ידוע אז שהוצאות דפוס וניר של תוספות אלו עלו בהון רב, ורבנו כידוע הי׳ חס על כל פרוטה וקמץ בהוצאותיו, [כפי שמדובר ע״ז בספר זה בכמה מקומות], בכל זאת כאן פיזר נתן לאלו שרוצים להתבשם ולהתבונן בגדולת תוה״ק.

„טוב דברך״

טוב דברך — על הגדה של פסח ושיר השירים. נדפס פעם ראשונה בשנת ת״ש לפ״ק. רבנו סידר את כל הספר והכינו לדפוס ברצונו להוציאו לאור לפני פסח. אולם ביום כ״ו שבט באותה שנה עלה רבנו זי״ע למרום והספר טרם נדפס. בנו הצעיר של רבנו, הרב הגאון והחסיד מוה״ר שמואל הי״ד מעיר חוסט, השלים מעשי אביו, רבנו, והוציא את ההגדה „טוב דברך״ על פסח שנת ת״ש. מביני דבר אמרו כבר אז אחרי שהופיעה הגדה זו, שטרם

ראו הגדה של פסח גדושה ומליאה ח"ת עפ"י פרד"ס כהגדת טוב דברך. למרות שההגדה נדפסה בעצם ימי מלחמת העולם השני־ה, נמכרו כמעט כל הספרים שנדפסו. כ"א רצה לזכות ולהתבשם מההגדה החדשה שנדפסה מהרב מקאשוי ה"ה רבנו זי"ע. אחרי המלחמה והשואה נשארו רק עותקים מעטים פה ושם, ואחרי בקשת התלמידים והידידים בא"י ובתפוצות נדפסה ההגדה שנית בשנת תרכ"ו בירושלים עה"ק ת"ו ע"י נכדו של רבנו נצר מפאר קדושים בעל אשל אברהם זצ"ל, הרה"ח מו"ה אברהם יצחק ברודי נ"י. גדולי התורה והחסידות העריכו וחיבבו ומחבבים גם היום את ספרי רבנו המלאים זיו ומפיקים נוגה. וכ"כ חיבבו את ההגדה שלו באופן יוצא מהכלל. בהקדמה להוצאה השני' של טוב דברך כתבנו בין היתר "כאן כדאי לציין, כי כ"ק האדמו"ר הגה"ק מבלוא זי"ע ועכ"י [מרן אהרן קדוש ה'], השתמש מזמן שיצאה לאור הגדה זו, "טוב דברך" בכל שנה בליל הסדר רק בהגדה זו. בכל ערבי פסחים הי' הנוהג אצל כ"ק האדמו"ר זי"ע שהביאו לפניו הרבה הגדות שונות. הוא התעניין על כל הגדה ועל מחברה, ולבסוף אמר "את ההגדה בליל הסדר נאמר בההגדה של הרב מקאשוי". וראה זה פלא, פעם בערב החג נתברר שלא הי' בנמצא ההגדה טוב דברך אצל כ"ק האדמו"ר זי"ע, וצוה לשליח לנסוע במיוחד להביא לו את ההגדה של הרב מקאשוי, וכן עשו".

על חג הפסח חיבר וסידר רבנו ספר מיוחד בשם "תורה אחת" שלא נדפס ונאבד, וחבל על דאבדין. הספר הזה הי' מסודר על כל עניני פסח, פסח שני, וחלק האגדה בדרך דרוש על שבת הגדול. אולם גם בספר זה "טוב דברך" סידר רבנו הרבה חידושים שאמרם בשבת הגדול כנ"ל אגדה בדרך דרוש של הסוגיא שלמדו על שבת הגדול. דרושים אלו הם בעיקר על הפיסקות של ארבעה בנים שבהגדה.

והנה גרגיר אחד מספר זה, דף כ"ו סי' קס"ג: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים וגו' בעבור זה עשה ה' לי וגו' אלא אף אותנו גאל עמהם. וצ"ב האיך אפשר להטיל חיוב על האדם דבר שהוא נגד הטבע, שיהא אדם בדורות אחרונים מרגיש שמחה והודאה כמו שהי' בעת יציאתן ממצרים, שאז יצאו מאפילה לאור גדול. ומאחר שאמרו "חייב" לראות א"ע, צריכים להתבונן באיזה שכל ועצה יכול לבא למדרגה כזו שידמה בעיניו כאלו יוצא אז ממצרים. גם יל"ד על הלשון לראות, שהוא לכאורה תמוה, מה זה שיראה את עצמו, הול"ל חייב להודות וכדי. ועוד יש לדקדק מה שאמר אף אותנו גאל עמהם, האיך שייך לומר, שאף אותנו שבדורות הללו גאל עמהם. ואם כונתו כמו שאמר בעל הגדה לעיל, אלו לא הוציא, הרי אנו ובנינו וגו', הרי זה כבר נזכר לעיל, למה חזר ושנה זאת כאן. ובברכת אשר גאלנו יל"ד על מה שאמר ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו, שהוא כפל לשון. וי"ל דבס' אוה"ח הק' פ' בלק עה"פ אל מוציאם ממצרים, דקדק דהול"ל הוציאם ממצרים, דיותר משמע לשון עבר מתיבת מוציאם שהוא לשון הוה. וכתב שאמרו יודעי פנימיות התורה כי כל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה ונוספים בעם בני ישראל. והיא הבחינה עצמה של יציאת מצרים. והוא אומרו מוציאם, כי לא יציאה ראשונה לבד, אלא בכל שנה ושנה מוציאם. וזו שאמרו, חייב אדם לראות וגו' עכדה"ק. הרי מפורש שגם בדורות הללו בכל ליל פסח מתבררים כוחות הקדושה מהקליפה ונוספת הקדושה בעם בני ישראל כמו שהי' בצאת בני ישראל ממצרים. ובס' חומת אנך פ' בא עה"פ למען תספר, כתב בשם ספר חסד לאברהם ענין יקר הערך והוא פלא. כי ה' ברוב רחמיו וחסדיו הרבים בכל שנה שלושים יום קודם לפסח מתחיל להוציא נפשות ישראל מהיכלות הטומאה מעט מעט שיעור אחד משלושים בכל לילה, באופן שבליל ביעור חמץ

כל פושעי ישראל עומדים בפתח היכל החיצון משערי הטומאה, שיעור חלק אחד משיעור הכמות שהיו נכנסים ליל שלושים ואחד קודם הפסח. ובליל פסח אין נכנסים כלל ועיקר, וכולם פטורין ובני חורין. וכתב שם מה שאמרו, כאלו הוא יצא ממצרים, כי לכל אדם בכל שנה הוא גאולת מצרים, שמוציא נפשותם מהסט״א עכת״ד. ולפי דברי קודשם מובן, שאם אדם מתבונן במעמדו הגרוע בענין תורה ויראת השם, שהוא מלוכלך בעונות ופשעים והוא מאמין באמונה שלימה, שמחסדי ה׳ גאל אותו גם עתה בליל פסח, כמו שגאל את אבותנו ממ״ט שערי טומאה כשהוציאם ממצרים. ומכש״כ אותן בני עלי׳ שמרגישים שבליל פסח נתבררת הקדושה מהקליפה ונוספת בעם בני ישראל, אז אפשר לשמוח להודות ולהלל כמו בעת יציאתן ממצרים. וז״ש, חייב אדם לראות את עצמו ואת מעמדו הגרוע עתה, ואז יהי׳ בכוחו להודות ולהלל, כאלו הוא יצא ממצרים ממקום הטומאה וערות הארץ, כי גם עתה קל מוציאם מטומאת הקליפה ונתוספת עליהם הקדושה. ובזה מדוקדק מה שאמר, אף אותנו גאל עמהם, כי באמת גם עתה גאל אותנו מטומאותנו, כמו שגאל את אבותנו מטומאת מצרים. ומדויק גם מה שאמר, על גאולתנו ועל פדות נפשנו, כי במצרים היתה באמת גאולה כפולה גאולת הגוף וגאולת הנפש מטומאה לטהרה. ובזה מובן מה שאמר, אשר גאלנו וגאל את אבותנו ממצרים, שפירושו שגאל אותנו גם עתה בכל ליל פסח מטומאותנו ומוסיף עלינו קדושה, כמו שגאל את אבותנו ממצרים, כפי׳ אוה״ח הקדוש וחומת אנך הנ״ל״.

,,יודעי בינה״

יודעי בינה — על זמנים. נאבד בשנות המלחמה ולא נדפס, וחבל על דאבדין. ספר זה, כמו שאר כתבי היד הי׳ מסודר כולו לדפוס. החידושי תורה בספר זה היו דברים שחידשם או אמרם רבנו בהזדמנויות, כגון אירוסין, חתונות, ברית מילה, פדיון הבן, הספד, חנוכת הבית, חנוכת בית הכנסת ועוד. אם רבנו הי׳ מדפיס חידושים אלו הי׳ צריך לחלקם לשלושה כרכים גדולים. רבנו שימש ברבנות כחמישים שנה, ומובן שהיו לו הרבה הזדמנויות לחדש על זמנים שונים אלו. בספריו שנדפסו יש רק מעט מזעיר ח״ת השייכים לספר זה, כי כולם היו מסודרים להדפיסם כספר זמנים בפני עצמו.

והנה פירוש השייך לספר זה, נדפס בספר משמרת אלעזר חלק אורה ושמחה אות כ״ג. בגמרא ברכות י״ז א״ל רב לרבי הני נשי במאי זכיין באקרויי בנייהו לבי מדרשא ובאתנויי גובריהו בי רבנן ונטרין לגובריהו עד דאתי מבי רבנן. וכבר פירש היע״ד שכונת הגמרא במאי ינצחו הן את היצה״ר, כי בראתי יצה״ר בראתי תבלין כנגדו (קידושין י׳), שהוא עסק התורה, ומאחר שנשים אינן בעסק התורה במה ינצחו הן את היצה״ר. וע״ז משיב התנא, במה שהן מסייעות לבניהן ולבעליהן לעסוק בתורה. ועדיין צריך להבין למה נקיט שני דברים שמסייעות לבעליהן ולבניהן. ונל״פ בהקדם לפרש מדרש ראובני פליאה, וז״ל אם תמצא עורב שכולו לבן אזי תמצא כשירה בנשים. גם לבאר המסורה ג״פ ״ולאדם״. ולאדם לא מצא עזר (בראשית ב׳). ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך (בראשית ג׳). ולאדם שלא עמל בו יתנגו חלקו (קהלת ב׳), עפ״י מה שפירש בס׳ יד יוסף הפסוק (בראשית כ״ה) ויעתר יצחק לה׳ לנוכח אשתו, והפסוק (בראשית ב׳) אעשה לו עזר כנגדו. וכבר עמדו חכז״ל על הסתירה עזר — כנגדו, ופירש, כי אמרו חכז״ל שהקב״ה מזווג זיווגים, והכונה כי בדרך הטבע א״א לזווג זיווג נאה, כי בדרך הטבע א״א שיהי׳ שלום בין שני בני אדם רק אם

מזגיהם שווים, כי אז יתאחדו דיעותיהם, ובאיש ואשה צריך להיות דוקא שיהי' להם מזגים וטבעים משונים זה מזו, כי אם לא כן, אם טבעם ומזגם שווה, לעולם לא יולידו בנים, כי אין דבר מתפעל מחברו אם דומה לו ממש. ונתן משל ע"ז, סיד, שאינו מרתיח עד שיתנו עליו מים, שהוא ממש ההיפך מטבע הסיד שיש בו כח האש. ומים אדרבה בטבעו לכבות האש. וע"כ מאחר שהאיש והאשה צריכים להיות בטבע משונה במזגיהם כדי שיהי' אפשר להם להוליד, וא"כ רחוק בדרך הטבע שיהי' שלום ביניהם. רק אם הקב"ה מזווג זיווגים, הוא יוכל לעשות גם תרתי דסתרי אהדדי, שיהיו מזגיהם משונים זה מזו ואעפי"כ יהי' שלום ביניהם. ולזה אמר, אעשה לו עז"ר כנגד"ו, כי כן צריך להיות באמת, שהיא תהי' כנגדו, מתנגדת לו ואעפי"כ תהי' לו לעזר. וזה כוונת הפסוק ויעתר יצחק לה' לנוכ"ח אשתו, דהיינו שהתפלל שיהי' טבעה מתנגד לטבעו עכ"ד. ובזה יובן כוונת המסורה, כי לכאורה פליאה גדולה, ולאדם לא מצא עזר, למה זה ישתנה האדם מכל הברואים למצא לו עזר, וע"ז באה המסורה ליישב, כי הדבר הקשה בזיווגו של אדם הוא, שצריך להיות תרתי דסתרי אהדדי, כי צריך גם להיות ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך, דהיינו שמן הצורך שיהי' שלום ביניהם ויתאחדו דיעותיהם, אבל אז אם יהי' כן שיהי' להם טבעים שווים, אז עפ"י דרך הטבע לא יוכלו להוליד בנים, ואז לאדם שלא עמל בו יתננו חלקו, כי לא יזכו להוליד בנים רק אם מזגיהם משונים זה מזו, ולכך הי' דבר גדול להמציא זיווג הגון לאדם. ומעתה יובן כונת הילקוט ראובני, כי כבר אמרו חכז"ל איזה אשה כשירה כל שעושית רצון בעלה, כי זה באמת דבר גדול, כי הוא ממש היפך הטבע לפי מה שכתבנו שהקב"ה מזווג תמיד זה לזה טבעים משונים כדי שיולידו, וא"כ אם אעפי"כ עושית רצון בעלה בודאי אשה כשירה היא. והנה עורב בטבע שחור הוא, ואם ימצא עורב לבן הוא ממש היפך הטבע, וכן הוא ממש אם אשה עושית רצון בעלה הוא ג"כ נגד טבעה וכמו שביארנו. וז"כ הילקוט, אם תמצא עורב שכולו לבן שזה היפך הטבע, תמצא כשירה בנשים, שאמרו חכז"ל שאשה כשירה היא זו שעושית רצון בעלה, כי זה הוא ממש נגד טבעה. וז"כ הגמרא בברכות שנקט שני דברים, ממתינות לבעליהן ומוליכות בניהן לביהמ"ד, כי אם היא ממתנת לבעלה כשבא מבית המדרש אין זה דבר גדול כ"כ, כי אולי יש לה טבע ומזג שווה עם בעלה עד שאוהבין זה לזה מאד ולכן היא עושית רצון בעלה, אבל אם אנו רואים שהן מוליכות בניהן לבית הספר, סימן שיש לה בנים, וא"כ אין טבעה ומזגה שווה לשל בעלה, ואעפי"כ היא ממתנת לבעלה, זהו סימן אשה כשרה בנשים."...

„כהיום תמצאון"

כהיום תמצאון — על גלות וגאולה. גם כתב־יד זה נאבד. גם זה ספר שהי' מיועד להיות יקר המציאות. השם נלקח מהכתוב אצל שאול המלך (שמואל א' ט'), „כהיום תמצאון אותו". ונרמז במלים אלו גלות, עדה"כ (פ' וילך), ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלקי בקרבי „מצאוני" הרעות האלה. וגם גאולה, עדה"כ (פ' ואתחנן) ובקשתם משם את ה' אלקיך „ומצאת" כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך.

רבנו הי' בדורו אחד מהמיוחדים שכל ימיו הי' בוכה ומקונן על צרות וגלות ישראל וגלות השכינה. וזה לעומת זה הי' גם כוחו גדול מאד להשריש אמונה שלימה בלב שומעיו. שהנה קרוב יום הגאולה, והנה הוא עומד אחר כתלנו. אפילו בשנותיו האחרונים, והימים הם נוראים ואיומים, ימי מלחמת העולם השני', האמין הוא באמונה שלימה עד יומו האחרון,

ואמונה זו נדבקה בכל שומעיו, שקרובה ישועתנו לבא וקול דודי הנה זה בא הגואל צדק.

על עניני גלות וגאולת ישראל ועניני ארץ ישראל, דרש רבנו ברוב דרשותיו, והוא סידר החידושים האלו תחת השם „כהיום תמצאון". בספרו „משמרת אלעזר" על המועדים, [ידובר על הספר באות מ'], הדפיס רבנו ח"ת נפלאים על עניני גלות וגאולה, בחלק „שערי ציון". אולם את הספר „משמרת אלעזר" הדפיס רבנו כשהי' בן כ"ט שנים, ומאז נתוספו כרכים על ענין זה. גם בהקדמה הגדולה של ספרו „אבות על בנים", רוב הח"ת מדברים על גלות וגאולה.

בסעודת רעוא דרעוין פ' ויגש תרצ"ב, אמר רבנו שבפסוק האחרון של הסדרה „וישב" ישראל בארץ מצרים בארץ גושן, „ויאחזו" בה, „ויפרו", „וירבו מאד", מרומזים הארבע גלויות, כי ארבע תיבות מתחילות בפסוק זה באותיות ו'. גם רש"י אומר אחר פסוק זה, למה פרשה זו סתומה, וגו' לפי שנסתמו וגו' מצרת השעבוד. והנה הגלות הראשון הי' כבר אז במצרים, וע"כ הוא נכתב בפירוש, וישב ישראל בארץ מצרים. אבל שלוש גלויות האחרות נכתבו רק ברמז, שלוש פעמים ו'. ועל גלות הרביעי — האחרון, שהוא גלות אד"ם, והוא ארוך מכל הגלויות רומז „וירבו מא"ד, ואותיות מא"ד הם אותיות אד"ם.

פי' יקר על עניני גלות וגאולה הדפיס רבנו בספר משמרת אלעזר ובספר טוב דברך וז"ל: „בשיר השירים ז' בפסוק שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה בך מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים. וכבר עמדו חכז"ל לתת טעם על מה דכתיב כמחולת המחנים שאין לו פירוש. ונראה כי הנה אם יראה אדם בדורנו איך ירדנו במדריגה התחתונה בעסק התורה ובשמירת המצוות יתמה על זה ויאמר אך בנים סוררים המה. אמנם האמת לא כן הוא. כי ישראל כשרים ונאמנים לה' ולתורתו, אך אויר ארץ העמים והיותם מפוזרים ומפורדים בין העמים גרם כל זה. כי לכן נקרא ארץ ישראל, כי רק זו המדינה מסוגלת לישראל ולשמירת התורה, והעידו חכז"ל אויר ארץ ישראל מחכים וכל ההולך בה ארבע אמות נשוא און. ואפתח במשל פי, במה שנראה בכל יום כי כל מדינה מגדלת פירות משונות שאין בטבעי שאר המדינות לגדל פרי זה. ואם אעפי"כ מנסין לנטוע בשאר מדינות מאילנות אלו, לרוב לא ישאו פירות כלל. ואם גם יארע שיגדלו בה פירות יהיו רזים ודלים אין דמיון להם להפירות שגדלים במדינה שטבעה לגדל פרי זה. וכן רואים שאם פעם נוטעים במדינה זו אילנות הגדלין בארצות המערב אז אם גדלין על אילן זה פירות, הרוב מהם הוא קליפה עבה ומלא גרעינין אבל ממשות הפרי אך מעט בו. לא כן בארצות המערב שפירות אלו הם מלאים דשן ותנובה ומעט קליפה. והנמשל, בית ישראל מקומם הוא ארץ הקדושה, והיא נקראת ארץ ישראל ושם אנו עושים פירות טובים ושמנים, לא כן אחר שגורשנו מארצנו. וא"כ אין להפליא על רוע פנינו, כי הוא ממש כדמיון הפרי הנטוע שלא במקומו. והנה בסוף פרשת ויצא כתוב, ויקרא שם המקום ההוא מחנים ואיתא במדרש והובא ברש"י, שהכוונה שתי מחנות של מלאכים, של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן, ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו עד כאן ולא הי' להם רשות לילך לחוצה לארץ. הרי מוכח מזה שמלאכי ארץ ישראל הם בקדושה גדולה שאי אפשר להם לסבול אויר ח"ל ואין הם יכולים לילך לח"ל. ועיין בפנים יפות ובמזרחי. ואם כן ק"ו הוא, אם מלאכי מעלה על שהם מלאכי ארץ ישראל אין יכולים לסבול אויר חוצה לארץ, ישראל שהם בו"ד והם זה כמה בארצות אויביהם אין לתמוה על רוע פניהם ועל ירידתם למטה כ"כ. וזה כונת הפסוק שובי שובי השולמית שובי ונחזה בך, שהקב"ה קורא את עמו ורוצה לראותם אם לא נשתנה הוד

תואר פניהם, ע"ד הכתוב הראיני את מראיך, וע"ז משיבים ישראל, מה תחזו בשולמית, מה אתה רוצה לראות פנינו, הלא כמחולת המחנים, שמוכח משם, שאפילו מלאכי ארץ ישראל אינן יכולין לסבול תחת אויר ארץ העמים, וא"כ מה לך לראות פנינו, הלא גם אנו גורשנו ממקומנו ורק ארץ ישראל הוא מקום דירת ישראל, ואיזה תואר יוכל להיות להם אם זה כאלפיים שנה הם מגורשים מחוץ לארץ ישראל".

„ליבא בעי"

ליבא בעי — על סוגיות הש"ס. נדפס בשנת תרס"ה על ידי רבנו. שם הספר הוא לזכרון נשמת אמו מרת ליבא ע"ה, עלי"ה דובר הרבה בחלק ימי הנעורים. ספר זה הדפיס רבנו בעודו רב במאגנדארף והוא כבן שלושים ושמונה. הספר כולל ביאורים נרחבים על חמישים סוגיות הש"ס. כפי שכתבנו באות ו. ויבן שאול, היו מסודרים מרבנו לדפוס עוד כמה ספרים על סוגיות הש"ס ועל מסכתות דף על דף. רבנו אמר פעם כשדברנו אתו על הדפסת ספריו שאם הוא ידפיס כל החידושים שלו בפלפול ואגדה יוכלו למלא חלק נכבד של ארון ספרים מספריו, כי הרבה מספריו היו צריכים להדפיס בשנים שלושה כרכים. לא זכינו רק לעשר קדושות, עשרת הספרים שנדפסו.

והנני לספר בנוגע להדפסת ספרי רבנו את מה שראיתי ושמעו אזני. הי' זה בשנת תרצ"ה כשרבנו הוציא לאור את ספרו „הבה תמים". רבנו שאלני, אם ידוע לי כמה נייר להדפסה נשאר אצל המדפיס מהנייר שקנינו להדפסת הספר „דבר המלוכה". הנייר לא הספיק לספר החדש. אח"כ עשינו יחד חישוב על גודל ומתכונת הספר שרבנו יוציא כעת לאור. האם להדפיסו בגודל ספר „דבר המלוכה", שגודל הגליון הוא של שלושים ושתיים עמודים, או האם כגודל ספרי „בהית הבקר" „גבעת שאול" שגודל הגליון הנו של שש עשרה עמודים. בעת המשא ומתן על זה הוצאנו מארון הספרים את הספרים הנ"ל שהזכרנו, וגם שאר הספרים „אבות על בנים" „משמרת אלעזר", וכ"כ את ספרי השמעתתא „ליבא בעי" „שאול שאל". הכל הי' מונח על שולחן עבודתו של רבנו. ספרנו את הדפים ועשינו חישובים. כשגמרנו ורבנו החליט מה שהחליט, הבחנתי על ארשת פניו הקדושים של רבנו איזה השתנות והתרגשות גדולה. הוא שקע בהרהורים, ופתאום התחיל בקול בוכים שובר לב ואמר לי, „דע לך בני, שבעולם העליון מעניינים מאד מאד את מי שמגביה את עצמו כאן בעולם הזה למעלה ממדרגתו האמיתית ואפילו אם אומרים על נפטר שבחים שלא היו בו, מעניינים את הנשמה שם באומרם לה, שמעי מספרים עליך דברים לא נכונים. והנה אני אבא לעולם העליון ומיד יצאו לקראתי ויצעקו למולי, ראו נא ראו, כאן הוא זה... הוא כבר בא. וראו נא, הוא גם חיבר ספרים׳לעך הרבה. ראו נא האיך הוא התנהג וראו את הספרים שלו. ואז אני אהי' ללעג ולקלס בפני כל שם. רבנו התחיל באמצע דבריו ללכת בחדרו אנה ואנה מצד אחד לשני. הוא הי' במצב של איבוד עשתונות ל"ע. פניו בערו כלפיד, והתחיל לצעוק בקול, מה אעשה, הנני מתחרט בכל לבבי על כל מעשי הרעים כל ימי חיי, והנני מוכן לשרוף את עצמי באש תיכף ומיד כדי לתקן הכל, כי כואב לי והנני מתבייש מאד על כל מה שעשיתי. כך הוא שנה ושילש את דבריו, בשכחו לגמרי שהוא מדבר אל מישהוא, כי לא ראה אותי אז כלל. פתאום נעמד על ידי. מרוב פחד ורעדה הייתי חיוור כסיד וארכבותי דא לדא נקשן. רבנו הבחין בזה, ובין רגע התחיל לזמר ולרקוד, כדרכו

כל פעם אחרי התרגשות, וצעק למולי: „ישראל, האם אינך יודע איזה רבש״ע גדול יש לנו, שהוא טוב ומטיב לכל״.

על ספר ליבא בעי לקח רבנו שלושה הסכמות שנדפסו בספר. מהגאון בעל דרכי תשובה ממונקאטש, מהגאון בעל מהרש״ם מברז׳אן, ומהגאון בעל מעשי למלך מווייצן. כל שלושת המסכימים מרימים על נס כוחו הגדול של רבנו לברר הלכות בירור אחר בירור כשמלה, בלי פלפולים ארוכים רק הלכה למעשה. סיפר לי ראש ישיבת קרית־צאנז הרב הגאון החו״ב מו״ה אלי׳ שמואל שמרלר שליט״א [הרב הנ״ל מסדר את כתבי יד קודש של כ״ק האדמו״ר שליט״א מקלויזנבורג־צאנז] כי כ״ק האדמו״ר עסק בבירור הלכה בענין הקפת הראש וגילוח הזקן. אחרי גמרו את בירור כל ההלכה הנ״ל, נזכר שנדפסו בספרי הרב מקאשוי [רבנו זי״ע] ביאורי הלכות בעניינים הנ״ל. הוא ביקש את ראש הישיבה — המסדר הנ״ל, שיביא לפניו את ספרי הרב מקאשוי ליבא בעי ושאול שאל הנמצאים בארון הספרים שלו. אחרי עברו על החידושים הנ״ל בספרי רבנו, אמר כ״ק האדמו״ר להרב שמרלר, „דע לך שהרב מקאשוי לא השאיר לי כלום מכל מה שחידשתי הכל מצאתי בספריו״. פוק חזי מאן גברא רבא דקמסהיד.

בהקדמת הספר כותב רבנו בין השאר, „ובדור האחרון אין לנו שיור רק התורה הזאת כי בעווה״ר נתקיים בנו ואנכי הסתר אסתיר את פני, אין חזון נפרץ, אותותינו לא ראינו ואנשי מופת נתמעטו, ועי״ז אנשי אמונה אבדו, ורבים נתפסים ברשת המינות, וחובה כפולה ומכופלת על כל ירא שמים ללמד את בניו תוה״ק, כי רק היא בכוחה להציל את האדם מלהכשל בפח יוקשים. ומה נכבד היום בהגלות נגלות מלך ישראל לעיני אמהות עבדיו, כפי׳ היע״ד על אמתא דבי רבי, שהכונה על הנשמה הקדושה שנקראת אמה, כמו שדרשו בזוה״ק עה״פ כי ימכור איש את בתו לאמה, שאם כי הסתיר פניו ממנו, בכ״ז ריחם על בניו וגנז אור עולם בתוה״ק, ומתגלה תמיד לכל הדורשים המבקשים אותה כמטמונים, ורק היא נותנת כח לסבול כל הרדיפות וחירופין משונאי ישראל. ולאהבתה העוסק בה ממאס בכל מחמדי תבל ומנדד שינה מעיניו ומקדיש כל כוחותיו לעבדה ולשמרה, ושש ושמח אם יזכה לקשטה בכל מיני קישוטין ולהראות יפי׳ וטובה לעיני כל העולם, איך בכל אות ואות גנוזים חכמות נפלאות מתוקים מדבש וגופת צופים, ואין נועם בכל העולם כנעימותה. ולזה גם אנכי הצעיר באלפי ישראל, אם כי ידעתי מך ערכי ומיעוט ידיעתי בתוה״ק העמוקה מארץ מידה ורחבה מני ים, בכ״ז מצאתי עצמי מחוייב להכיר תודה ולשבח ולהלל את בוראי ב״ה אשר ברוב רחמיו וחסדיו, אם כי בעוה״ר ישר העותי, לא גמל עלי כמעשי ידי ולא מנע ממני להביט בניצוץ אור מתוה״ק, כמאמר הכתוב בנחמי׳ ט׳, אף כי עשו וגו׳ ואתה ברחמך הרבים לא עזבתם וגו׳ ורוחך הטובה נתת להשכילם ומנך לא מנעת מפיהם וגו׳. והנני לקיים אספר שמך לאחי בתוך קהל אהללך, והכנסתי בתוך ספרי הרבה פעמים ישובים על דקדוקים, וגם דברים שחידשתי בימי בחרותי אשר טל הילדות ניכר עליהם הגדתי היום בזה, כי גם דבר היותר קטן בתוה״ק חשוב וספון בעיני, על כי מכיר אנכי, כי לא זכיתי לזה רק מחסד חינם. ואקוה להועיל בספרי לאנשים בגילי, כי דבר שעמלתי בו ליילות וימים ולפעמים גם שבועות שלימות עד שריחם השי״ת עלי וראה עניי ועמלי וחנני להבין הדבר על בוריו, המה ימצאו הדבר ערוך לפניהם להבינו באיזה רגעים. ואם כי מנחתי דלה ורזה, הלא גם בזמן שביהמ״ק קיים הי׳ מתקבל לרצון מנחת עני, ואין הקב״ה בא בטרוניא עם בריותיו לבקש מהם יותר ממה שבכוחם לעשות, ויפה המליצו חכז״ל ע״ז בסנהדרין דף ק״ו, הקב״ה ליבא בעי. וימליץ שם ספרי על הדברים האמורים עם הספר״.

אחר הדפסת ספרו ליבא בעי, שלחו רבנו להגאון המובהק רבי דוד נוימן זצ״ל מלאקנבך, שהי׳ אב״ד בפרשבורג. הגאון הנ״ל כתב לרבנו מכתב על זה. וז״ל המכתב:

ב״ה א׳ נח תרס״ו. שוכט״ס לאהו׳ ידידי וחביבי פחתי ובריבי הרב המאוה״ג המפורס׳ לגאון ותפארת חריף ובקי נפלא צ״ת בכל דרכיו כקש״ת מוה״ר שאול בראך (נ״י) [זצ״ל]

אב״ד ור״מ דק״ק מג״ד והגליל יע״א.

נתכבדתי כבוד אחר כבוד, ונתחייבתי בשתי תודות גדולות. ראשון תחלה הנני במודים דרבנן על טירחא יתירה שטרח בשבילי כמה שעות על הדרך לבקר אותי אעפ״י שאיני כדאי, רק מטובותי׳ וענוותנותי׳ דמר י״ב נ״י זכיתי לכבוד הגדול הזה. ונוסף הנני נותן הודאה עצומה על ספרו היקר ששלח אלי, עברתי בין בתריו ומצאתיו מלא על כל גדותיו בבקיאות נפלאה בראשונים ואחרונים ופלפלא חריפתא העמיק הרחיב — כה ירחיב ה׳ את גבולו להעמיד תלמידים הרבה ועשות ספרים הרבה למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר כאנ״ה ונפש ידידו מוקירו ומכבדו הנאמן מאז וע״ע

הק׳ דוד ניימאן

להלן במכתב משתעשע הגאון הנ״ל בכמה הערות והארות שמצא לנכון להעיר על ספרו דמר רבנו זצ״ל.

,,משמרת אלעזר״

משמרת אלעזר — נדפס ארבע פעמים. פעם ראשונה בשנת תרנ״ז בעת הי׳ רבנו רב במאגנדארף. פעם שני׳ בשנת תרע״א ורבנו רב בקראלי. פעם שלישית בשנת תרצ״ח ורבנו רב בקאשוי. פעם רביעית בשנת תשכ״ה ע״י חתנא דבי נשיאה הרב הגאון הגדול מוה״ר יוסף יהושע שליט״א גרוס רב בקראלי, וכעת בארה״ב. על שער הספר כתוב, ,,ספר משמרת אלעזר, יפרד לשבעה חלקים. חלק א׳ תשועה בישראל בו ביאור מקראי קודש ומאמרי חז״ל בעניני חג הפסח וכו׳ וגם קצת פלפול בענין חיוב קבלת פני רבו ברגל, ובענין פסח אי בעי ביקור. חלק ב׳ אור עולם. בו ביאור וגו׳ בעניני חג העצרת ומתן תורה וכו׳. חלק ג׳ שערי ציון בו ביאור וגו׳ מסגולת ארץ הקדושה ומדברים שהיו סיבה שהוקבע בכי׳ לדורות וגו׳ ובענין גאולת ישראל. חלק ד׳ עשרת הימים בו ביאור וגו׳ בעניני תשובה, ר״ה, שבת שובה ויוה״כ. חלק ה׳ סוכת שלום בו ביאור וגו׳ בעניני חג הסוכות ואושפיזין קדישין. חלק ו׳ אורה ושמחה בו ביאור וגו׳ מעניני חנוכה ודרושים בעניני נישואין. חלק ז׳ ששון ויקר בו ביאור וגו׳ מעניני פורים ודרושים על חברת גמילת חסדים וגו׳״.

רבנו הי׳ בן כ״ט שנה כשהשלים את הספר ובן ל״א שנה בשנת הדפסתו תרנ״ז. רבנו הדפיסו פעם ראשונה בעילום שם, להיותו צעיר לימים, ורק שמונה שנים אחרי שנדפס נודע ע״י תלמידיו שמצאו חידושים ששמעו ממנו בספרו זה, שרבנו הנו מחבר הספר. רבנו גם הקדיש השבח של הספר שהוא יתר על ההוצאות לבנין תלמוד תורה ומקוה. בהקדמה לספרו זה כותב רבנו בין השאר, ,,וכן הזהיר בספר חסידים סי׳ תק״ל וז״ל הקב״ה גוזר כמה ספרים יעשה איש, וכל מי שגילה לו הקב״ה ואינו כותבה הרי גוזל מי שגילה לו, כי לא גילה לו אלא לכתוב דכתיב סוד ה׳ ליראיו ובריתו להודיעם עכ״ל. ובזה פירשתי פסוק קשי הבנה בתהלים מ״ה, רחש לבי דבר טוב אומר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר. וכונת הפסוק לדעתי ממש כדברי ספר חסידים. ,,רחש לבי דבר טוב״ אין טוב אלא תורה, אם אני

מחדש איזה דבר בתורה, „אומר אני מעשי למלך" חושב אני שזה החידוש אינו שלי רק לממ"ה הקב"ה, על כן „לשוני עם סופר מהיר", אני ממהר לכתוב את החידוש על הספר בדיו, כדי שלא אהי' גוזל למי שגילה לי. וזאת היתה לי, כי הרגלתי בנפשי לכתוב בעט סופר, הדברים אשר זיכני ה' ברוב רחמיו, ובזכות אבותי הקדושים להבין בתוה"ק. והנה כל שנות אדם לא יספיקו להודות ולהלל לה' אם יזכה איש לעסוק רק יום אחד בתוה"ק. ובמה איכף לה' על אשר זיכני להיות חלקי מיושבי בית המדרש, ולבי מלא רגשי תודה. ועתה כי הקרה ה' לפני מקרה טהור, להחזיק בחולשת כוחי בידי ילדי בני ישראל, אמרתי הגיעה השעה לומר שירה, והקדשתי חלק מחידושי אגדה שלי, להיות עזר וסעד למצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב, להיות מצוה קבועה לדורות וגו'. השבח היתר על ההוצאות הוא לבנין בית המדרש". [עד כאן מהקדמה להוצאה הראשונה].

בהקדמתו להוצאה השני' ממשיך רבנו ...ומהם הדפסתי זה שנים ספר הנוכחי. וקראתיו בשם „משמרת אלעזר" לזכות בזה נשמת אבי המנוח רחים ומוקיר רבנן ועסקן במצוות כש"ת ר' אלעזר זצ"ל וגו'. ואז הקדשתי שבח היתר על ההוצאות מהספר לצורך בית המדרש עבור תינוקות של בית רבן, וזכות תלמוד תורה גרם שקפצו קונים על הספר, וגדולים וטובים ממני מצא הספר חן בעיניהם וגו'. ואז בהדפסה הראשונה להיותי צעיר לימים העלמתי שמי, וזה גרם שלא הזכרתי לטובה אנשי ק"ק מאגנדארך כראוי להם. וכעת שבלא"ה נתפרסם שחיברתי את הספר על ידי תלמידים שמצאו בספרי דברים ששמעו ממני, הנני לפרוע חובי ולזכור אהבת נעורים, הבע"ב החשובים מק"ק מאגנדארך, אשר היו בתומכי נפש התלמידים אשר הסתופפו אצלי לערך ח"י שנים. והנני לדרוש בכבוד אכסניא, המה הבע"ב החשובים פקה"י קראלי, העומדים על ימיני לעזרני להרביץ תורה ולהרבות גבולי בתלמידים הגונים, יעמוד להם זכות התורה להתברך בברכות שנתברכו אבותנו ויזכו לראות בהרמת קרן התורה ב"ב.

בהקדמה להוצאה שלישית מוסיף רבנו. ועתה שהחייני הבורא ב"ה לראות הוצאה שלישית בתוספות רבות, הנני להזכיר לטובה בע"ב חשובים מקה"י קאשיצע, שעמדו לימיני לחזק את בדק הבית, ושכרם אתם שלא תמוש התורה והעבודה מזרעם ויראו בגאולה הקרובה.

בשתי הוצאות הראשונות נדפסה הסכמה על הספר מהגאון הקדוש בעל דרכי תשובה זצ"ל, בה הוא מרבה לספר בשבחו של הספר ושל מחברו, רבנו.

בפעם הרביעית, כאמור, הדפיס את הספר חתנו של רבנו, הרב הגאון אב"ד קראלי שליט"א, כעת בארה"ב.

בהקדמת ספר „טוב דברך" על הגדה של פסח, שנדפס מיד אחרי הסתלקות רבנו, כותב בנו של רבנו הרה"ג מו"ה שמואל הי"ד, שהדפיס את ההגדה. „ושמעתי מכ"ק אאמו"ר המחבר הכ"מ זי"ע בשם הגה"ק מו"ה שמעלקא זצ"ל מסעלש [בעל ספר צרור החיים] שאם ספר נדפס שני פעמים סימן הוא שהמחבר למד תורה לשמה". ספר „משמרת אלעזר נתקבל באמת בכל תפוצות ישראל כספר יקר יוצא מן הכלל, אצל בעלי בתים שמצאו בו חידושים נפלאים על כל סדרות התורה וחלקים מרוכזים על כל המועדים וימים טובים. הרבנים הפיקו עונג ושבעו נחת ומצאו כר נרחב לסדר דרשותיהם עפ"י ההקדמות שמצאו בספר זה. והרי העתק מלשונו של הגאון בעל דרכי תשובה זצ"ל בהסכמתו להוצאה שני'. „דבריו מלאים זיו ומתוקים מדבש ונתקבלו לרצון לפני כל וגו' יאשר חילי' לאורייתא להרביץ תורה בטהרה ויפוצו מעיונותיו חוצה". סיפר לנו הרה"ח מו"ה אברהם הרשקוביץ ז"ל,

מבעלי בתים החשובים והיראים דקה"י קאשוי ומחשובי תלמידי אונסדארף, אשר בזמן מלחמת העולם הראשונה בשנת תרע"ו־ז, הי' בבודאפשט בקשר לעניני הצבא ונתעכב שם על שבת הגדול. ערב שבת הגדול הלך בעניניים הנ"ל אל רבה המפורסם של בודאפשט, הגאון מוה"ר קאפל רייך זצ"ל שהי' מפורסם לדרשן נפלא. ר' אברהם מצא את הרב יושב על יד שולחנו ומסדר דרשתו לשבת הגדול. על השולחן ראה ספר אחד, ובעת שהרב הי' עסוק לכתוב לו איזה כתב הנצרך לו, דפדף ר' אברהם בספר זה ומצא בו דברים יקרים ויפים מאד. הוא רצה לדעת מי מחבר הספר אבל לא מצא שום זכר של המחבר. כשנתפנה הרב שאל אותו מבטן מי יצאו דברים אלו. הרב השיב לו שאיננו יודע מכיון שנדפס בעילום שם, אבל מכותלי הספר רואים שהמחבר הי' אחד מהקדמונים. הי' זה ספר "משמרת אלעזר" הוצאה ראשונה.

והנני מעתיק פה דבר יקר מהספר, מתוך חלק ששון ויקר אות מ"ט. "בפ' ויצא בפסוק ויתד תהי' לך על אזנך והי' בשבתך חוץ וחפרת בה ושבת וכסית את צאתך, והי' מחנך קדוש ולא יראה בך ערות דבר. והנה לפי הפשט קאי זה שאמר ולא יראה בך ערות דבר, על מה שאמר לפני זה. וכסית את צאתך, והוא תמוה, איזה ערות דבר יש בדבר שהוא בטבע בריאת האדם וכל אדם הוצרך לזה. וחכז"ל הקדושים דרשו זה בברכות כ"ה לדבר אחר, שלא יקרא ק"ש נגד הערוה. וי"ל דאמרו חכז"ל יומא ע"ה ב' כי המן הי' נבלע באברים ולא הי' לו יציאה מהגוף, ולכך הוא נקרא לחם אבירים, לחם שנבלע באברים. אלא מה אני מקיים ויתד תהי' לך על אזנך, בדברים שתגרי אומות העולם מוכרין אותן להם. ומעתה מובן, שזו באמת בושה, שיש להם מן לחם קדוש וטהור, שיש בו כל טעמים שבעולם, ואעפי"כ התאוו לאכול דברים שתגרי אומות העולם מוכרין להם. ולזה צותה התורה לכסות, שלא יראה ערותם שהי' להם תאוה. עוד י"ל, כי מסתבר הדבר כי רק מחמת שבחטא אדה"ר בעץ הדעת נתערב רע בטוב, ולכך בכל דבר שבעולם יש בו גם חלק רע. ולזה חלק הטוב שבמאכל נבלע באברים וחלק הרע שבו נדחה לחוץ, והוא הפסולת חלק הס"א. ולכך לחם אבירים שלא נתפגם בחטא אדה"ר, לא הי' בו פסולת כלל, ולכן נבלע באברים. ובזה מובן מה דאיתא בתנא דבי אליה' פט"ז, שלעתיד יתבטלו הבתי כסאות, כי לעת"ל מאחר שיתוקן חטא אדה"ר ויתברר הטוב מהרע, אז לא יהי' צורך עוד לבתי כסאות, דומיא להמן שנבלע באברים. ולכך מובן יפה מה שאמרו חכז"ל כתובות קי"א, עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות, כי מיד כשנברא יהי' ראוי למאכל, כמו בזמננו הגלוסקאות, שלא יצטרכו לכל המלאכות שנצרכים היום כדי לברר הפסולת מתוך המאכל. ומובן שזה שאנו נצרכים עוד לבתי כסאות חרפה גדולה הוא לנו, כי זה מורה שעדיין לא נטהרנו מעונינו ולא עלה בידנו לתקן חטא הראשון. ולזה אמרה תוה"ק וכסית צאתך ולא יראה בך ערות דבר, כי ערוה וחרפה הוא לנו שעדיין לא נטהרנו שיהי' דור התיקון. בזה יובן בפ' בחקתי עה"פ ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו ואכלתם לחמכם לשובע, דרש בתו"כ ונתנה הארץ יבולה, כמו שנתנה בימי אדם הראשון, ועץ השדה יתן פריו, שגם אילני סרק יוציאו פירות, ואכלתם לחמכם לשובע, שיהי' אוכל קמעא ומתברך במעיו. ולכאורה מנין לפרש כן, אולי הכוונה שיצמח הרבה עד שיוכלו לאכול כדי שביעה. אמנם לדברנו יובן, שכעת שהטוב מעורב ברע, צריכין לאכול הרבה, לפי שבתוך דבר מאכל אך מעט הוא הטוב שבו, שמתברר ומזין את הגוף, והשאר הפסולת נדחה לחוץ, אבל כשיעשו ישראל רצונו של מקום לאחר שיתוקן חטא אדה"ר, אז לא יהיו צריכין לאכול רק דבר מועט וישבעו בו, כי אז יאכלו רק מה שהוא ממש שלא יהי' בו פסולת כלל. ונתתי משל לזה, אם רוצים להחמיץ

קדירה עם מאכל, צריכין לתת כוס מלא חומץ בהקדירה, לפי שהחומץ אינו נקי הוא מעורב במים. אבל אם נותנין בהקדירה זה שנקרא "עסענק", אין צריכים לתת רק דבר מועט ויש בו די להחמיץ את הקדרה, לפי שכבר הוסרו ממנו כל דברים אחרים ונשאר רק החומץ הנקי. וכן הוא הענין ממש באכילת אדם, כי אם יהיו המאכלים שיאכל האדם רק מחלק הטוב, ולא יהיו צריכין לדחות מהם לחוץ חלק הרע, אז יהיו אוכלין קמעא ויהיו שבעים. וזה כוונת התו"כ, ונתנה הארץ יבולה כמו בימי אדה"ר, דהיינו קודם החטא שלא נתערב עדיין טוב ברע ולא הי' עוד פסולת בהמאכל. ועץ השדה יתן פריו, כי לא יהיו עוד אילני סרק רק אילני מאכל, אז ואכלתם לחמכם לשובע, שיהיו אוכלין קמעא ומתברך במעיהם.

"ובזה ביארתי הפסוק בקהלת י"א ב', תן חלק לשבעה וגם לשמונה כי לא תדע מה יהי' רעה על הארץ. ובמדרש איתא, תן חלק לשבעה אלו שבעה ימי נדה, וגם לשמונה אלו שמונה ימי מילה. י"ל דהנה אם בכל הדברים שבעולם נתערב טוב ברע ע"י חטא אדה"ר, עאכו"כ באדם עצמו. ולכן ניתנה מצות נדה לנשים, כדי להרחיק חלק הרע שבהם. ובזה מובן מה שאמרו חכז"ל בטעם מצות נדה, היא שפכה דמו של עולם לכך תשפוך דמה. והנה אין זה עונש רק התיקון, כי ע"י ששפכה היא דמו של עולם נתערב רע בטוב, והבורא ב"ה ברוב רחמיו צוה לתקן זה במצות נדה לטהר הזוהמה. ובזה מובן מה שמובא בפרקי דר"א, שבדור המדבר לא היו אמותנו נדות, לפי שאז פסקה הזוהמה במתן תורה כידוע, לכן לא הוצרכו להיטהר ע"י דם נדות. ובזה יובן מה שאמרו חכז"ל ב"ב נ"ח, שופרי' דיעקב מעין שופרא דאדה"ר, דידוע שלכן היו יעקב ועשו בבטן אחד, כי עשו שאב את כל הזוהמה וכל דם הנדות. ובזה מובן כי שום אדם אינו יכול להיות לו תואר פנים כמו לאדה"ר קודם החטא, מאחר שכל אדם שואב גם הזוהמה שנעשה בהחטא. אבל יעקב שעשו שאב כל הזוהמה יצא נקי ולכך הי' שופרי' מעין שופרי' דאדה"ר קודם החטא. ובזה יובן מה שאמרו חכז"ל בב"ר פ' תולדות שיעקב נולד מהול. שענין הערלה הוא, מה שהוסר בנשים ע"י דם נדות מסירין באנשים ע"י הסרת הערלה, שם נקלט כל הזוהמה ומסירין אותו. ועיין בספה"ק שזו הטעם שמשליכין הערלה בעפר, כי "נחש עפר לחמו" והוא חלק הנחש והס"א. ולכך יעקב שלא הי' בו מהזוהמה ויצא נקי, נולד מהול ולא הי' לו ערלה. ובזה נסתר שאלת המין, אם הערלה מאוסה בעיני הקב"ה למה ברא את האדם בערלה, וכי מעשנו נאים ממעשה הקב"ה, אמנם לדברנו יובן, כי ה' ברא את האדם ישר בלי ערלה, ורק ע"י חטא אדה"ר נמשכה ערלתו, ולזה עלינו לתקן חטא זה, ע"י שמסירין את הערלה. וכן מצאתי באוה"ח הק' פ' תזריע. ובזה יובן, תן חלק לשבעה, אלו שבעה ימי נדה, דהיינו תן לס"א חלקו שהם ימי הנדות. וגם לשמונה אלו שמונה ימי מילה, תן לו הערלה שהוא חלקו, ואז כי לא תדע מה יהי' רעה על הארץ, שע"י שני דברים אלו יתברר חלק הרע מהטוב, ולא תדע עוד מה רעה שנתערב בחטא עץ הדעת בכל ברואי ארץ".

„נבל יין"

נבל יין — על פורים, ז' אדר וארבע פרשיות. לא נדפס, נאבד עם שאר הכי"ק. שם הספר נלקח משמואל א' ט', "ואחד נושא נבל יין" האמור אצל שאול המלך. בעניני מנהגי פורים אצל רבנו ידובר בספר זה בחלק המנהגים, חלק קטן מח"ת של רבנו על פורים נדפסים בספר משמרת אלעזר חלק "ששון ויקר".

והנה פירוש אחד עה"פ במגילת אסתר ח' ורבים מעם הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם. ודקדק האלשי"ך הקדוש, דהול"ל "כי פחדו מהיהודים". ונל"פ עפ"י מה שביארתי בחלק עשרת הימים אות ס', עה"פ בפ' עקב, מה ה' אלוקיך שואל מעמך כי אם ליראה, וצ"ב לשון "שואל" דהול"ל מבקש, כי ידוע ששאלה שייך רק על דבר דהדרה בעינא. וגם לפרש מה שאמרו חכז"ל ברכות ל"ג, אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד, שנאמר יראת ה' הוא אוצרו, וצ"ב למה נשתנה בזה מצות יראת ה' מכל שאר המצוות, שהקב"ה שם אותו באוצרו. י"ל בהקדם לבאר הפסוק בתהלים ל"א מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם, שאין לו הבנה מה כוונתו נגד בני אדם. דהנה חוץ מה שמקבלין שכר על יראת השי"ת כמו על שאר מצות התורה, עוד נוסף ע"ז יש שכר על יראת שמים, שאם יארע לפעמים שזה האיש הירא שמים הי' צריך שיפחדו ויראו ממנו שאר ברואים, למשל אם יבואו עליו שודדי לילה וכדומה, או שהוא ביער ובאו עליו חיות רעות, אז ממש זה הפחד שפחד הוא לפני ה' יתן ה' על שאר הברואים שיפחדו מפניו. וז"כ הפסוק, מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, דהיינו קודם השכר הנקצב על מצות יראת ה' כמו על שאר מצות. ועוד נוסף לזה, פעלת לחוסים בך, "נגד בני אדם", דהיינו שיתן השי"ת על שאר בני אדם ממש כזו היראה שהי' הוא ירא מאת ה' כשיארע שיצטרך לחסות תחת כנפי השי"ת מרדיפת אויביו. וזו פעלת לחוסים בך נגד בני אדם. ולפי זה מובן מה שאמרו, אין לו להקב"ה באוצרו אלא יראת שמים בלבד, כי היראת שמים הוא מניח באוצרו, שאם יצטרך זה האיש שיפול אימה ופחד על הבריות ממנו, יקח השי"ת משקל ושיעור זה הפחד שהי' לו לפני השי"ת ויתנו עליו שיפחדו ממנו. וזו סגולת מצות היראה נוסף על שאר כל המצוות. לפי"ז מובן אומרו מה ה' "שואל" מעמך, כי הוא ממש שאלה דהדרה בעינא, שממש אותו היראה יחזיר לו ה' בעת שיצטרך לו. ולפי זה מובן היטב, דהנה ידוע שישראל שבאותו הדור צמו וחזרו בתשובה בכל לבבם ופחדו מהדר גאון השי"ת, ע"כ עשה השי"ת כי נפל פחד היהודים מלפני ה' על אויביהם, וז"ש כי נפל פחד היהודים, פי' זה הפחד שפחדו היהודים ביראת שמים, נפל עליהם על שונאי ישראל.

ועוד ענין השייך למחיית עמלק, בחלק ששון ויקר אות כ"ג. בתהלים פ' בפסוק לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך ולכה לישועתה לנו. וצ"ב למה זכר דוקא אלו שלושה השבטים. ובמדרש שוחר טוב איתא על זה הפסוק, א"ר חלקי' בשם ר' אבוהא, ולכ"ה מלא כתיב, שכל הישועה שלך היא. וצריך ביאור. ויל"פ כי הנה נראה שכל דבריו באותו מזמור הם על מפלת עמלק, וכמו שדרשו חכז"ל יכרסמנה חזיר מיער, שכתוב במזמור זה, על עמלק. ודרשו חכז"ל ב"ב קכ"ג עה"פ (פ' ויצא) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף, שאין זרעו של עשו נופל אלא ביד זרעה של רחל. ודרשו חכז"ל פסחים נ' שאין שמו של הקב"ה שלם עד שיכלה זרעו של עמלק. דהיינו שכעת נחסר אותיות ו"ה מן השם ומשתמשים רק בחצי השם י"ה, והשם יחזור ויהי' מלא רק אחר שיכלה זרעו של עמלק. ולפי"ז יובן כוונת הפסוק, לפני אפרים ובנימין ומנשה שהם זרעה של רחל על ידם עוררה את גבורתך, לפי שהם מיוחדים לעקור את עמלק מן העולם, ויפה אמר אח"ז ולכ"ה לישועתה לנו, ואמרו ע"ז במדרש שלכן כתיב ה"א בסוף שכל הישועה שלך היא דהיינו של הקב"ה. ותיבת ולכ"ה הם אותיות לך ו"ה שהישועה תהי' שלך שיתוסף על שמו אותיות ו"ה ויהי' שמו שלם כי"ר ב"ב.

„ספר הישר"

ספר הישר — על התורה. לא נדפס, וגם הוא נאבד. בספר זה רצה רבנו להדפיס כל החידושים שלו באגדה ודרוש עה"ת שישארו אחרי שידפיס כל ספריו לפי האותיות ולפי העניינים המיוחדים לכל ספר וספר. „זה הספר יהי' מן השיריים של כל הקונטרסים שטרם נדפסו", כך הי' רגיל רבנו לומר, והוסיף פעם ואמר לי, הלא הנך רואה אחרי שסידרתי והוצאתי את החידושים השייכים כל חידוש לספרו, עוד נשאר חלק גדול של הקונטרסים שלא סיווגת אותם והם ישארו להדפיס אותם ב„ספר הישר", ואולי אפילו בשנים שלושה כרכים לא יספיקו. שם הספר נלקח מהכתוב אצל שאול המלך בשמואל ב' י"ח, הנה כתובה על ספר הישר.

והנני להדפיס דבר ששמעתי מפ"ק רבנו ולא נדפס עד היום. רבנו אמר דבר זה באיזה הזדמנות בו הרבה לדבר על הצורך והחיוב להיזהר מאד שיהודי ירא שמים לא יחזיק אצלו ולא בביתו וברשותו שום דבר שיכול להזיק ח"ו לנפשו, כגון ספר או משחק לא טהור, וכ"כ לא ללכת למקום או ברחוב שנמצא שם בית תיפלה שלהם וכדומה, כי דברים אלו מזיקים מאד ומרחיקים את האדם מעבודתו ית' ח"ו. רבנו הי' נזהר תמיד לא להחזיק כסף בכיסיו בשעה שהלך להתפלל ערב ובוקר. [הוא גם החליף תמיד לפני הלכו להתפלל את המעיל העליון שלו במעיל אחר שהי' מיועד אך ורק לתפלה]. והנה עה"פ בפ' ויצא ועתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך למה גנבת את אלקי, פירש רבנו בדייקו על כפל הלשון בפסוק זה, ובסוף הפסוק שאמר למה גנבת את אלקי, נראה לכאורה שלבן ידע שגנב התרפים מזה שהלוך הלכת ונכספת לבית אביך מזה ראי' שגנבת התרפים וצ"ב. ופירש רבנו שלבן הארמי שאל את יעא"ה שאלה שגרמזת גם ברש"י עה"פ וירדוף אחריו דרך שבעת ימים, שלבן הלך והשיג את יעקב ביום אחד מה שיעקב הלך שבעת ימים, כי לפני כן כתוב וישם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב וכל אותן שלשת ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו נמצא יעקב רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו, למדנו שהלך לבן דרך שבעת ימים ביום אחד. ולכן שאל לבן את יעקב על הפליאה הגדולה הזו, שהוא הרשע הארמי הולך ביום אחד מה שיעקב עם שבטי י־ה הלך שבעה ימים, הלא אתם הנכם רגילים תמיד בקפיצת הדרך. כן הי' אצל עבד זקנך אברהם, שאליעזר עבדו אמר ואבא היום אל העין, ופירש רש"י, היום יצאתי והיום באתי, מכאן שקפצה לו הארץ. ואתה בעצמך כשבאת הנה האם לא באת בקפיצת הארץ והיית מוכרח עוד לחזור באותו היום להתפלל במקום המקדש כמפורש במסכת חולין צ"א. והיום הנך מתעכב בדרך ימים רבים. ואם תאמר לי שבמקרים הראשונים הייתם שלוחי מצוה גם אתה וגם אליעזר, שהלך אז בדבר מצות להביא אשה לאביך ליצחק, וגם אתה באת הנה בשליחות מצוה ששלחו אותך אביך ואמך לקחת אשה פה ולכן הי' לכם קפיצת הארץ, לא כן בהליכתך היום הנך הולך בדבר הרשות ולכן אין לך קפיצת הארץ. זה לא נכון, כי כל השנים הנך בוכה ומתאוה ללכת ולראות את בית אביך שלא קיימת כבר מזמן כיבוד אב ואם, וא"כ גם היום הנך עוסק בדבר מצוה ואם בכל זאת אין לך קפיצת הארץ זה הוא סימן שיש תחת ידך דבר המעכב את התקדמותך והם התרפים שגנבת, הם אין נותנים לכם ללכת מהר. וזה הכפילות שאמר לו הלוך הלכת עוד ועוד, לא כדרך שהיית רגיל, ואל תאמר שהנך הולך לא לשם מצוה רק לדבר הרשות, הלא נכסוף נכספת לבית אביך לקיים כיבוד אב א"כ למה גנבת אלקי זה הוא הסימן והראי' שגנבת אותם.

„עדי זהב״

עדי זהב — על נ״ך, אגדות הש״ס ומדרשים. לא נדפס, גם זה נאבד. השם נלקח משמואל ב׳, א׳, כ״ד בנות ישראל על שאול בכנה המלבישכם שני עם עדנים המעלה „עדי זהב״ על לבושכן.

„פך השמן״

פך השמן — על יומין דחנוכה. לא נדפס, גם זה נאבד. מי שראה את רבנו בחנוכה ושמע את הדברי תורה שלו כל יום אחרי הדלקת הנרות, יכול לתאר לעצמו ולהבין שספר „פך השמן״ הי׳ המיוחד שבספריו. רבנו הי׳ רגיל לומר שחנוכה הוא היו״ט של לומדי תורה. כל שמונת ימי חנוכה הלך רבנו במלבושי שבת עם השטריימל והקפוטה. אחרי תפלת מנחה ערב חנוכה הלך מבית המדרש לביתו החליף את מלבושיו ונשאר בבגדי שבת כל שמונת הימים, כל כך החשיב את ימי החנוכה ליו״ט גדול.

והנה ענין אחד על חנוכה שלא נדפס ושמענו אותו מפי רבנו בעת חינוך ס״ת שהכניס הרה״ח מו״ה משה יוסף וינברגר נ״י, שהי׳ מהבע״ב החשובים בקאשוי וחסיד אדוק של הרה״ק מרן מסטראפקוב זי״ע. הנ״ל הכניס ס״ת לבית התפלה קלויז בקאשוי במוצש״ק פ׳ מקץ ב׳ דר״ח טבת ז׳ חנוכה שנת תרצ״א. רבנו וגם כ״ק האדמו״ר מסטרופקוב היו נוכחים בעת הכנסת הס״ת בהקלויז. רבנו דרש לכבוד המאורע ואמר בין השאר: עה״פ בפ׳ וילך ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וגו׳ כי לא תשכח מפי זרעו. ויש לפרש פסוקים אלו לעניני חנוכה, בהקדים ביאור כמה ענינים של חנוכה. א׳ מה שיסדו אנשי כנה״ג לומר כשעמדה מלכות יון הרשעה „על״ עמך ישראל, הול״ל נגד עמך ישראל ב׳ שאמרו „להשכיחם״ תורתיך, הלא מזה משמע שהיונים רצו והסכימו שילמדו ישראל תוה״ק ורק רצו „להשכיחם״ תורתך, ולולא זה הי׳ משמע שהם רצו שלא ילמדו כלל. ג׳ להבין למה נקרא יום האחרון „זאת חנוכה״. ד׳ מה שאמרו בשבת בדקו ולא מצאו אלא „פך אחד״ שמן, למה הי׳ הנס דוקא בפך אחד. ה׳ למה הי׳ הנס בשמן זית דוקא. גם לבאר פסוק קשה הבנה באיוב י״ד, מי יתן טהור מטמא לא אחד. ונראה לפרש כל זה, ונקדים עוד גמרא במס׳ חגיגה ט׳, מאי דכתיב (מלאכי ג׳), ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, היינו צדיק וגו׳ אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה פעמים ואחד. ואיתא בשל״ה הקדוש שדבר זה נרמז בר״ת של פסוקים אלו. כי ר״ת של עובד אלקים לאשר הם בגימטריא מאה ואחד. לא עבדו ר״ת בגימטריא מאה. והענין הוא כי עד מאה פעמים יש עוד לכח הטומאה לשכח לימודו. אבל אם הוא לומד יותר ממאה פעמים כבר אין הס״מ יכול לשלוט בו ולא ישכח לימודו. ולפי זה אפשר לומר שהיונים רצו באמת שישראל ילמדו תורה, אבל שילמדו באופן שהס״מ יהי׳ לו עוד אחיזה בלימודם, שישכחו מה שלמדו. ואדרבה בזה הלימוד הם עוד נותנים לו כח ח״ו. וכן אנו רואים הרבה, שישנם אנשים שלומדים כל ימי חייהם וכל תורתם אינה אלא מהשפה ולחוץ לא שוה כלום, ולבסוף הם שוכחים כל מה שלמדו ר״ל. ולימוד זה אפילו אם לומדים מאה פעמים עוד אפשר לשכוח, אבל יותר ממאה אין הס״א רוצה שילמדו כי בזה כבר אין לה אחיזה, ותורה זו כבר משתמרת אצל לומדה. דבר זה רצו היונים, שילמדו תורה עד מאה פעמים וישכחו. ועל זה בא הנס שמצאו פ״ך אחד שמן שהוא בגימטריא מאה ואחד, ונעשה הנס בשמן זית דוקא, כי שמן זית מסוגל לזכרון לבל ישכח כמבואר (הוריות י״ג) ששמן זית משיב לימוד

של ע׳ שנה. ובזה מובן היטב שקורין בחנוכה פרשת נשיאים, כי שם קורין כל יום כ״ף אחת שהוא ג״כ בגימט׳ מאה ואחד. ונקרא יום האחרון „זאת חנוכה״, לפי שבו קורין הנשיא של מנשה שהוא מלשון נשני, שכחה, כי זאת רצו היונים שנשכח מה שנלמוד. ולפי זה מובן יפה הלשון שתקנו אנשי כנה״ג לומר כשעמדה מלכות יון הרשעה ע״ל עמך ישראל, שהוא בגימטריא מא״ה, ומרומז גם בנוטריקון לא עבדו כהגמרא בחגיגה וכפי׳ השל״ה הקדוש. וכוונת היונים הי׳ להשכיחם תורתך ע״י שילמדו רק מאה פעמים. ונעשה הנס ע״י פ״ך אחד בשמן זית. ויובן לפי״ז הפסוק באיוב, מי יתן טהור מטמא, מה ההפרש ובמה משובח יותר הטהור מהטמא, לא אחד, שהטהור לומד פעם אחת יותר ואינו שוכח. ועתה יובן גם הפסוק בפ׳ וילך הכתוב אצל כתיבת ס״ת, ועתה כתבו לכם את השירה, וצ״ב אומרו לכ״ם שהוא כמיותר, אבל הכוונה היא לכ״ם להנאתכם שילמדו תוה״ק באופן שיהי׳ שלכם ולא יהי׳ ח״ו חלק לס״א בלימודיכם, כי לא תשכ״ח מפי זרעו אכי״ר.

בספר משמרת אלעזר נדפס מרבנו ח״ת גם על חנוכה, בחלק „אורה ושמחה״.

„צנצנת אחת״

צנצנת אחת — על שבת, מן, ספירה, אייר, ל״ג בעומר. לא נדפס כי נאבד. בסעודות ש״ק אמר רבנו דברי תורה רק מה שחידש באותו שבת, הן בשתי הסעודות הראשונות אז ישב עם ב״ב והן בסעודה שלישית שהי׳ יושב ברוב עם בבית מדרשו עם תלמידיו בני ישיבתו ובע״ב מבני הקהלה. חידושים שחידש באמצע השבוע על פרשת השבוע לא אמרם בש״ק. רבנו לא הי׳ נוהג לשבת בסעודות שבת ברוב עם כי לא נהג באדמורו״ת, חוץ הסעודה השלישית. אבל בכל שבת כשנגנו לכה דודי או שאר הזמירות, או בהפסקות של קריאת התורה כמעט תמיד ראינו שחידש משהוא על הסדרה או הזמירות והי׳ רגיל הרבה פעמים להגיד לנו מיד אחרי התפלה מה שחידש. אחרי הפצרות של שנים רבות מתלמידיו וידידיו שביקשוהו לשבת יחד בלילי שבתות בבית המדרש, נעתר להפצרותנו וישב אתנו שנתיים בלילי החורף של ש״ק מאחרי סוכות עד פסח. ה„שולחן״ הזה הי׳ כמובן בלי סעודה, רק אחרי ברכת המזון של רבנו נכנס לבית מדרשו על שעתיים משעה שבע עד שעה תשע. והמנהג הי׳ שהתחילו לומר כל מקדש ואח״כ כמעט כל הזמירות של ליל ש״ק. אחרי כל זמר אמר רבנו דברי תורה שחידש אז בשעת הניגון כמה וכמה דברים ובפרט הי׳ אומר אז הרבה גימטריאות, נוטריקון ור״ת, וכולן על דיני ומנהגי שבת. אחרי שנתיים לא רצה רבנו להמשיך יותר בעריכת שולחן זה. אבל שמענו ממנו כמה פעמים שמשנתיים שולחנות חורפיים אלו נצטברו אצלו חידושי תורה רק על זמירות ש״ק כמות שמספיקה להדפיס ספר שלם.

ולדוגמא: אמר פעם על הזמר כל מקדש שביעי כראוי לו כל שומר שבת כדת מחללו, שכרו הרבה מאד על פי פעלו איש על מחנהו ואיש על דגלו. ודקדק על השינוי שמתחיל מקדש „שביעי״ ואח״כ קורא לו כל שומר „שבת״ מה ההפרש בין שני שמות אלו. אצל שביעי הוא אומר כראוי לו, מלשון זה אפשר להבין שאינו שומר שבת כפי הצורך, רק „כראוי לו״, ואצל כל שומר שבת הוא אומר שהוא כדת מחללו. ומה הוא מוסיף איש על מחנהו ואיש על דגלו, שנראה ג״כ כשני דברים שונים. ופירש עפ״י המובא בשו״ע (או״ח סי׳ שד״מ) בדין מי שנמצא במדבר ושכח איזה יום שבת, שצריך למנות ששה ימים ויום השביעי צריך לשבות ולקיים באותו יום שבת. למרות שיכול להיות שאותו יום באמת

אינו שבת, אבל הוא לפי מצבו ומקומו מקדש אותו יום לשבת. וכוונת הפייטן לפי זה הוא על שני סוגי שבת אלו, על זה שנמצא במדבר הוא אומר כל מקדש „שביעי״ שספור ששה ימים ומקדש השביעי, וזה הוא כראוי לו, כי אינו יודע לקדש שבת באופן אחר. ועל זה שנמצא בביתו ויודע מתי שבת, אומר כל שומר שבת, שהוא באמת שבת והוא שומר כדת וכדין מחללו. והוסיף אח״כ על שניהם, שכרו הרבה מאד, כי איש הוא על מחנהו, ואינו יודע מתי שבת, ואיש הוא על דגלו בביתו.

בזמר „מה ידידות״ — בכן נרוץ לקראתך פירש רבנו על פי הא דאיתא פסחים ק״ו חדא בשבתא וכו׳. ארבע וחמשא ומעלי יומא קמי שבתא, ושלושה מעת לעת הם ע״ב שעות אלו השעות כבר עושים הכל לקראת שבת, והוא בגימטריא בכ״ן, וזהו נרוץ לקראתך באותן שעות.

עוד באותו זמר בכן נרוץ לקראתך, לאן רצים. אבל רגילים באמת לומר בעש״ק שרצים למקוה. ור״ת בכן נרוץ לקראתך הם בל״ן. עוד פי׳ מה ידידות מנוחתך ר״ת מי״ם, כי אפילו המים הם יותר טובים ונעימים בשבת מבחול. או כי מים של נהר סמבטיון ג״כ נחים בשבת וזה ר״ת מי״ם.

„קודש ישראל״

קודש ישראל — על קדושת הברית, לא נדפס ונאבד. כפי שכבר הזכרנו הי׳ רבנו אחד מהמיוחדים בדורו, בעוררו תמיד במדת היסוד, וכמעט בכל דרשותיו במשך השנה, פרט בדרשותיו בימים הנוראים, הזהיר והוכיח על מדה זו. תמיד מצא בספרים הקדושים סגולות שונות להנצל ממכשולים ודיבר והוכיח על זה בדרשותיו, וכ״כ סגולות לתקן את אשר חטא על הנפש. ספרו „קודש ישראל״ הי׳ מסודר ומוכן לדפוס. רבנו רצה להדפיס ספרו זה עם הספר הקדוש יסוד יוסף, בראש הספר.

נוסף לספר יסוד יוסף רצה עוד לרכז בספרו זה את כל הסגולות והתיקונים על חטא זה הנמצאים בש״ס, שו״ע, ראשונים ואחרונים, ולבסוף סגולות שרבנו בעצמו המציאם או שהסביר טעמי הסגולות הנמצאים בספה״ק. כ״כ רצה רבנו להדפיס זה הספר בגודל של ספר קטן שכל אחד יוכל לקחתו אתו אם הוא הולך או נוסע בדרך. וברצונו הי׳ להדפיס באלפי עותקים, ולחלקם לכל מי שירצה חינם אין כסף, לזכות את הרבים להנצל ממכשולים.

והנה כבוד ה׳ הסתר דבר, ואין להרבות ולספר לתאר מדתו של רבנו בנדון זה. והנני פה לספר רק שיחה קטנה שקלטוה שלושה מתלמידיו של רבנו, אחד מהם נמצא בחיים אתנו לאי״ט. רבנו בעצמו לא הרגיש כלל בנוכחותם בשעת השיחה. פעם נכנס רבנו לדירת בני ביתו. הי׳ זה ביום חמישי בשבוע, וכן הי׳ זה כל שבוע ביום זה, ששהה כמה שעות בדירת בני ביתו, ואז עשו נקיון בחדרו לכבוד שבת. כידוע גר רבנו כל ימיו בחדרו המיוחד לו עם משמשו, הרחק מדירת בני ביתו, ונכנס לדירת בני ביתו רק לסעודות ש״ק ויו״ט. כשנכנס רבנו שמה היו אתו משמשו ועוד שנים מתלמידיו. רבנו התישב ללמוד. באמצע נכנסה בתו מרת שינדל הי״ד. רבנו הצטער כנראה על שהנו נאלץ לצאת מחדרו ולשבת פה ובכל פעם זה מבטל אותו מלימודו. הוא התחיל להתאונן לפני בתו על מצבו הירוד בלימוד תוה״ק, נוסף על טרדותיו המרובים המבטלים אותו מתורה ותפלה. ברוב התמרמרותו הוא המשיך ואמר שהנו בטוח, שאחרי מאה ועשרים שנה, עת יצטרך לתת דין וחשבון, לא יספיקו כל

מדורי הגיהינום שכבר ישנם ויהי׳ צורך לברוא עוד חדשים בשבילו. בתו הנ״ל השיבה ע״ז בבת צחוק, שהיא היתה מסכימה בשמחה להתחלף אתו, על חלקו בגיהינום במקום חלקה בגן עדן. ״מה נשים מבינות״, אמר לה אביה, ״אין חכמה לאשה וגו׳. אין לך מושג עד כמה אני משוקע ר״ל, ובעיקר מזמן שנעשתי רב אב״ד, כי מאז הרי נוסף על עונותי ופשעי, יחולו על ראשי גם כל פשעי קהלותי. כל אברי, וגידי ועצמותי מלאים חטאים ופשעים ר״ל״. רבנו הי׳ במצב מאד רגיש, והבחורים שעמדו בפינה מן הצד, בלי שרבנו ירגיש בהם, ארכבותיהם דא לדא נקשן מרוב פחד והתפעלות. רבנו המשיך אמנם בהתלהבות, ובכל זאת בנימה קצת יותר שקטה וסבירה. האמת אני יכול להגיד, שכל שנות בחרותי לפני הנשואין, הייתי נזהר מעבירה הכי קטנה, מנדנוד עבירה, ואפילו מהרהור עבירה. כמו כן גם בשנים שישבתי בבית חותני באויהעל כשאכלתי על שולחנו. אבל מעת שנעשתי רב ירדתי מטה מטה וכו׳. הוא הסתובב בחדר אנה ואנה ופתאום הבחין בפינה את תלמידיו העומדים שם מבוהלים ושומעים את כל השיחה. וכמו בכל פעם כשרצה להשיח דעת מלב הרואים או השומעים שלא ידברו ולא ישאלו הי׳ רגיל להתחיל לזמר את הניגון המיוחד שלו, כן גם עכשיו התחיל לנגן בקול ויצא מהחדר. וכאן כדאי לציין, שרבנו נשא אשה כשהי׳ בן עשרים וארבע, ותמיד התאונן שעבר על מאז״ל בן כ׳ ולא נשא תפח עצמותיו. הסיבה שנשא אשה כ״כ באיחור, על זה יסופר בספר זה באריכות בחלק ״באהלי צדיקים״.

בקשר לעניני הספר קודש ישראל הנגו מעתיקים כאן דברי תורה אשר שמענום ונדעם מפ״ק רבנו שלא נדפסו ואינם בכתובים.

(בפ׳ תבא) ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה וגו׳ ולהיותך עם קדש י״ל כי הנה בלשה״ק יש הרבה אשר תיבה אחת יהי׳ לה משמעות שונה בהבדל הנקודות אשר היא מנוקדת. ולמשל תיבת ״קדש״, אם הד׳ מנוקדת למעלה בחול״ם, הרי משמעה קדושה שהיא הדרגה העליונה שאין למעלה הימנה. לא כן אם הד׳ מנוקדת מתחתיה בציר״י, משמעותה תועבה הדרגה הפחותה ביותר, כמו לא תהי׳ קדשה בבנות ישראל ולא יהי׳ קדש. והנה חוק זה שציותה תורה, לעם הנבחר לא תהי׳ קדשה בבנות ישראל ולא יהי׳ קדש בבני ישראל (פר׳ תצא) לא נמצא בכל הארץ ובכל הגויים, וע״י מצוה זו נעשינו גדולים ועליונים על כל העמים שאינם גדורים מעריות. ודבר זה אפשר להמליץ בפסוק ולתתך עליון על כל הגויים, פי׳ איך יהי׳ כדבר הזה להיותך עליון על כל העמים, להיותך עם קדו״ש, שתשים הנקודה למעלה, ובחי׳ קדש תעשה ממנו קדוש, קדושה עליונה, ואז תהי׳ עליון על כל העמים.

(בפ׳ תצא) לא יהי׳ כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה. וכבר עמדו המפרשים על שינוי הדברים באיש ובאשה, שבאיש אמר לא ילבש גבר שמלת אשה ובאשה אמר לא יהי׳ כלי גבר על אשה. וי״ל דכל הפסוק הוא אזהרה לאנשים, שהזהירה תוה״ק שלא ימצא בחברת הנשים כדי שלא יבא להרהר אחריהן. וכמאמרם ז״ל (כתובות מ״ו) עה״פ (בפ׳ תצא) ונשמרת מכל דבר רע, שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה. דהנה כל״י הוא לשון מחשבה והרהור, כעין הכתוב (בפ׳ פנחס) בנכליהם אשר נכלו לכם (ובפ׳ וישב) ויתנכלו אותו. וזה שהזהירה התורה, לא יהי׳ ״כלי״ היינו מחשבה, ״גבר על אשה״, שלא יחשוב ויבא לידי טומאה, ונוסף ע״ז הזהירה התורה, לא ילבש גבר שמלת אשה, כי גם ע״ז יבוא למכשול ח״ו.

„רבע שקל"

רבע שקל — על מסכתות וסוגיות הש"ס. לא נדפס, ונאבד. השם נלקח משמואל א' ט': ויאמר הנה נמצא בידי „רבע שקל" כסף ונתתי לאיש האלקים. כפי שכבר כתבנו נדפס מרבנו ספר „ליבא בעי" על סוגיות הש"ס. והיו מסודרים עוד כמה חלקים על מסכתות וסוגיות הש"ס בשם „ויבן שאול".

„שאול שאל"

שאול שאל — על שו"ע יורה דעה. נדפס בשנת תרע"א על ידי רבנו בהיותו רב בקראלי. על הספר לקח רבנו הסכמות מהגאון בעל דרכי תשובה, מהגאון בעל מעשי למלך מווייצן, מהגאון רבי שלום מרדכי שבדרון בעל שו"ת מהרש"ם מברז'אן, מהגאון רבי יהודא גרינוואלד * בעל זכרון יהודא מסאטמר, והגאון הרידב"ז מצפת. הגאון הרידב"ז כותב בהסכמתו בין השאר ...„וראיתי שהוא ספר ישר מאד חריף ובקי ובעל שכל ישר, ומסוגל ונכון להורות ממנו הוראה לישראל. וכל חדרי לבבי מלאים שמחה בראותי כי עוד לא אלמן ישראל, עוד גאוני עולם בדור הזה".

על שם הספר „שאול שאל", כותב רבנו בהקדמתו. „הנה קראתי שם הספר „שאול שאל" על שם הכתוב (פ' מקץ), שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו. וכתוב בס' שם הגדולים מערכת ספרים אות ז' סי' כ"ו, שראוי להזכיר שמו על ספרו. וגם מטעם לעורר לב הקורא בספרי, שלא יסמוך עלי, והשם יעיד שאין בו רק שאלות לעורר לב המעיין, ולא תשובות".

רבנו מדפיס בסוף ספרו זה את פסק הדין של כל גאוני אונגארן בימים ההם על דבר ייסוד האורטודוקסיא בשנת תרכ"ו — כ"ט. כמו כן את פתגם האיסור נגד ראבינער סמינאר. בסוף החתימות של גאוני אונגארן חתומים גם הגאון הקדוש בעל דברי חיים והגאון הקדוש רבי יצחק אייזיק מזידיטשוב. רבנו מדפיס גם את העתק מכתבו של הגאון הקדוש רבי

---

* בספר שו"ת זכרון יהודה נדפס בשנת תרפ"ח מהגאון רבי יהודה גרינוואלד כותב בסי' מ"ג: לאהובי ידינ"פ הרב הגאון הגדול פה"ח רבי שאול בראך וכו'.

מכ"ק קבלתי עם ספרו שאול שאל, אשרי לו ואשרי חלקו שזכה לכך. אני איני כדאי לבא להסכים ובכל זאת לעשות רצון צדיק חפצתי וע"כ כתבתי איזה דברים וכו'.

כידוע היתה ידידות גדולה בין רבנו להגאון מסאטמר זצ"ל. רבנו מזכירו בזכרון טוב בספרו גבעת שאול אות י"ט, שם כותב רבנו עה"פ כחום היום וכו' (פרשת וירא) וז"ל: י"ל טעם על יושבו בפתח האהל על פי שהובא בהקדמת ספר שו"ת זכרון יהודה שספרו אנשי אמת שהי' אצל הגאון הקדוש מסאקמער זמן לא הרבה קודם הסתלקותו ואז לא הי' בכוחו ללמוד ולהתפלל כדרכו בקודש, וישב על פתח ביתו בתמוז מעוטף בבגדי כבוד, ובקשו להסיר מעליו הכובע והשיב וז"ל, „לערנען און דאוועגען קענן איך ניכט דאס איינע קענן איך נאך זיטצען מיט מורא אונד דרך ארץ פאר השי"ת, זאלל איך דאס אויך ניכט טהון". ובלשה"ק ללמוד ולהתפלל אין בכוחי ולא נשאר לי רק לישב במורא ובדרך ארץ לפני השי"ת וכי גם זאת לא אעשה — והנה אמחז"ל שהוציא הקב"ה חמה מגרתיקה לפי שהי' אברהם חולה מן המילה שלא להטריחו באורחים ולכך מרוב חום וחולשתו ישב בפתח האהל כדי לסבול חום לכבוד הבורא ב"ה לישב באימה לפניו. ולכך כחם היום ישב בפתח האהל, וכיון שראה שלשה אנשים הבין שנתמעט החום, התחזק וירץ לקראתם לקיים מצות הכנסת אורחים בפועל.

מענדלי מרימנאב משנת תקע״א, בענין שינוי המלבושים ממנהגי ישראל, שנכשלים באיסור של ובחוקותיהם לא תלכו ועוד.

רבנו כותב בהקדמת הספר פירוש נפלא על המשנה באבות פרק ו׳ רבי מאיר אומר וכו׳ וזלה״ק. ״הגאון הקדוש מו״ה חיים וויטאל זי״ע כתב בהקדמה לספרו עץ החיים, שאם יאמרו חכמי דורנו שלומדים תורה לשמה, התנא הגדול רבי מאיר מכחישם, שאמר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ואם אנו רואים שאינו זוכה לדברים אלו, זה יורה שאינו עוסק בתורה לשמה כהלכתה. ומי זה האיש אשר לא יזלו עיניו דמעות בראותו המשנה הזאת ורואה חסרונו ופחיתותו. ונראה לי שודאי ימצאו בכל דור ודור עוסקי בתורה לשמה. וגם הא אמר אביי בסוכה מ״ה, לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקא דמקבלי אפי שכינתא בכל יום. ובמשנה זו רבי מאיר אומר יש לדקדק א׳ לענין מה הוא אומר זוכה לדברים הרבה, הלא הוא מונה והולך כל המעלות שזוכה בהן. ב׳ אומרו ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו, הוא מוקשה, דהול״ל וכל העולם כדאי הוא לו, מה זה ולא עוד. ג׳ אחרי שאמר זוכה לדברים הרבה הי׳ לו למנות את הדברים שהוא מזכיר במשנה זו נקרא ריע וגו׳ ונהנין ממנו עצה וגו׳ כל המעלות למה מפסיק התנא אחרי שאמר זוכה לדברים הרבה, ולא עוד אלא וגו׳ כדאי הוא לו. ונל״פ עפ״י המבואר במס׳ סנהדרין י״א, פעם אחת היו מסובין בעליית בית גורי׳ ביריחו ונתנה עליהם בת קול מן השמים, יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכינה, אלא שאין דורו זכאי לכך. ולפי זה מובן היטב. כי זה אנו רואים שכל אדם הלומד תורה לשמה הוא באמת זוכה לדברים הרבה מה שאין זוכין בו אלו שאינם לומדים תורה לשמה. ואם תשאל למה אינו זוכה לכל המעלות שמנה התנא במשנה כדברי הקדוש מו״ה חיים וויטאל, ע״ז באה התשובה שאין זה מחמת חסרונו, אלא שאין דורו זכאי לכך, ואם הי׳ דורו ראוי הי׳ זוכה לכל המעלות שמנה התנא. ולפי״ז הקדים ר״מ שלא יקשה על דבריו אם לא ימצא איש שיזכה לכל המעלות שמנה, והאיך אפשר הלא אין דור חסר ל״ו צדיקים גמורים, לזה אמר שבכל אופן יזכה זה העוסק בתורה לשמה לדברים הרבה מאותן המעלות שמנה, ולא עוד אם הי׳ העולם כדאי לו, הי׳ זוכה לכל המעלות שמנה״.

עוד בהקדמה לספר זה פירוש יפה על פסוק בקהלת שחידש רבנו ודרש בירושלים, עוד בהסתופפו בצל הקודש בשנת תרס״ו: [על נסיעתו לארצנו הקדושה יסופר עוד הרבה בפנים הספר] ״ולקיים אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, אזכיר דבר אחד מהדברים שדרשתי בתוככי ירושלים עיר קדשנו ת״ו. בקהלת ד׳ ח׳, יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו גם עינו לא תשבע עושר גם זה הבל. וביאורו מוקשה מאד. ונל״פ דבזוה״ק פ׳ תרומה כתב, דכמו שיחוד עליון משמע ישראל יש בו שש תיבות, כן גם יחוד תחתון בשכמל״ו הוא משש תיבות. ואי תימא למה לא כתיב גם ביחוד תחתון אח״ד, וע״ד הוא אח״ד בחילופי אתוין. וכ׳ רמ״ז הובא בסי׳ ק״י פ׳ וילך, הוא״ו מתחלף באל״ף בחילוף אהו״י, והע׳ בה״א באותיות אחה״ע. והוסיף ובגין דלא ישלוט עין הרע, אנן מחלפי אתוון וכו׳. ובזמנא דאתי דיתעבר ע״ה מעלמא ולא תשלוט כדין יתקרי אח״ד באיתגליא עכדה״ק. היוצא מזה שהי׳ ראוי להיות גם ביחוד תחתון אחד. וכן יהי׳ לעתיד, ה׳ אחד ושמו אחד. רק עתה חסרים אותיות א״ה והוחלפו תחתיהן אותיות ו״ע. ולפי זה י״ל הכונה, יש אח״ד ואין שני, שרק ביחוד עליון נאמר אחד ולא ביחוד תחתון, והטעם שנתקיים בעוה״ר בני יצאינו ואינם, שבזמן שישראל בארץ ישראל נקראים בנים לא כן אם הם בגולה אז ״בן אין לו״ ועי״ז שבן אין לו, גם ״אח״ אין לו, אותיות א״ח של יחוד תחתון עד

ישובו בנים לגבולם, אז יהי' אחד באיתגלי'. ויש צער כביכול מזה, וזה ואין קץ לכל עמלו. והגם שיש גם עתה אח"ד בחילופי אתוון, מ"מ כיון שאינו נראה והוא באתכסיא אינו משביע, ע"ד שאמרו חכז"ל סומא אוכל ואינו שובע, וז"ש וגם עינו לא תשבע עושר. ויומתק כי נמסר עיני"ו מלא יו"ד, ויש בזו התיבה אותיות עי"ן ו' שהגם שיש גם עתה ע"ו במקום א"ח, אינו משביע. ונרמז גם טעם הזוה"ק שהוא משום ע"ה, ולכך אמר ועינו לא תשבע. וסיים גם זה הבל, שכל זה גרמו עונות, כדרש חכז"ל עה"פ (תהלים ס"ב) במאזנים לעלות המה מהבל יחד, שבחודש תשרי שמזלו מאזנים מתכפרים הבלים שעושים כל השנה. ועוד מצאתי בזה ענין נפלא. דנודע מספה"ק שיחוד עליון הוא בגימטרי' מ"ג פעמים השם שהוא בגימטרי' כ"ו, ויחוד תחתון הוא בגימטרי' נ"ב פעמים השם הזה. לפי"ז יאמר, יש אחד ואין שני, וביאר הכתוב מיד בסמוך לו על מה כיוון, ג"ם ב"ן, שג"ם הוא יחוד עליון וב"ן הוא יחוד תחתון, וסיום הכתוב כמו לדרך הראשון. וראיתי בילקוט כתב, יש אחד זה הקב"ה דכתיב שמע ישראל ה' אלקנו ה' אח"ד, ושמחתי ב"ה שמצאתי סעד גדול לפירושי בדברי חכז"ל. ויהי רצון שיתקיים בימינו והי' ה' אחד ושמו אחד, ויהי' הקשר אמיץ בין ישראל לאביהם שבשמים ויתרומם קרן התורה וקרן ישראל במהרה בימינו.

„תורה אחת"

תורה אחת — על פסח ופסח שני. לא נדפס ונאבד. כפי שהזכרנו נדפס מרבנו ספר „טוב דברך" על הגדה של פסח ושיר השירים. וכן בס' משמרת אלעזר חלק תשועה בישראל, על פסח ויציאת מצרים.

אוצר כלי חמדה

נוסף על הספרים עפ"י א־ב שהוזכרו כאן, הגדיל רבנו לעשות, שאם היינו זוכים והספר הי' נדפס, היינו מקבלים ספר ליקוט ותמצית דבר חדש, שטרם נדפס דוגמתו עד היום. גם זה נאבד במלחמת העולם. ושוב הי' זה ספר מלוקט ומסודר עפ"י א־ב. והנה מתכונת ותוכן הספר. רבנו עשה ליקוט קצר, תמצית של כל ספרי אגדה שמשתמשים בהם ישראל קדושים. דהיינו תמצית של כל ספרי תלמידי הבעש"ט זי"ע, לרבות ספרי גדולי הדורות האשכנזים והספרדים [שהיו בידו], גם אלו שלא היו מתלמידי הבעש"ט, או שהיו עוד לפניו. מכל ספרים קדושים אלו הוציא רבנו כל חידוש וחידוש הנמצא בספר. באופן אשר כל חידוש שמלמדנו משהוא, מה אפשר להוציא וללמוד מחידוש זה, להלכה, למעשה, איזה מנהג טוב, והנהגה טובה, מוסר השכל והמלצה טובה. בלי הפירושים והחידושים על פסוקי תנ"ך מדרשים ומאמרי חכז"ל. את כל זה אסף רבנו כעמיר גורנה, רשם הכל על הספר בדיו, ליקוט של כמה מאות ספרים.

וכן הסביר רבנו. למשל אם הנך זוכר איזה חידוש שהוא נמצא בספר נועם אלימלך, או בספר תפארת שלמה, אבל אינך זוכר את מקומו בספר זה. לפעמים עליך לעבור על רוב הספר עד שתמצאנו. יתר על כן, אינך זוכר כלל באיזה ספר נמצא זה החידוש, ואז הנך צריך לחפש בספרים הרבה עד שתמצא החידוש. אחרי שיודפס ספר ליקוטים זה, ימצא כל אחד את החידוש המבוקש בלי התאמצות. רבנו סידר את הספר באופן אשר כתב את כל החידושים של הספר אשר מתוכו ליקט, מתחילתו ועד סופו בזה אחר זה, צירפם יחד

במחברת, וכן כל ספר וספר לפי שמות הספרים על סדר הא־ב, ואז אם מחפשים איזה חידוש, למשל בספר נועם אלימלך, ימצא באות נו״ן קיצור החידוש בכמה מלים, ומקומו המדויק בספר נועם אלימלך. וע״ד זה כל מאות הספרים, שמהם כבר היו מוכנים כל החידושים כנ״ל.

וכן הראה לי רבנו, בארונו הסגור בו היו נמצאים כתבי יד קדשו, ערימות שלימות של מחברות ומעטפות, כל מחברת או מעטפה היתה מיוחדת לספר אחד, ומלאה עם חידושים אלו שורות שורות בקיצור נמרץ.

בהקשר ודומה לענין הנ״ל הנני מעתיק מספרו של רבנו „בהית הבקר״ אות תקמ״ו, „...אל יפטור אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה, (ברכות ל״א), ויש לפרש בהקדם הפסוק (חבקוק ג׳) הליכות עולם לו, ואמרו חכז״ל (מגילה כ״ח) אל תקרי הליכות אלא הלכות. וי״ל דהנה בס׳ שם הגדולים בסוף חלק מערכת ספרים בקונטרס אחרון לאות תלמוד, כתב בא וראה מפלאות תמים דעים, אשר הי׳ בערי פרס כמה דורות אמוראים, ועד אחרון רבינא ורב אשי שסדרו התלמוד, ועמוד אש מן השמים בישיבה בכלה דאדר וכלה דאלול, כמש״כ תוס׳ ס״פ הי׳ קורא. ואח״ז רבנן סבוראי, ואח״כ כמה דורות גאונים, והיתה התורה שם בערי פרס. ואח״כ נדלדלה התורה, עד שהיום בערי פרס אפילו תפלה אינם יודעים לא בכתב ולא בע״פ, ורובם אינם יודעים רק אשרי יושבי ביתך ופסוק שמע ישראל ולא עוד. וכל זה אינו במקרה ח״ו. ואפשר שאחרי שהיתה זורחת התורה שם ולבנה במילואה וגו׳, ומשום הכי נסתלקה התורה משם. ונתישבה אח״כ בספרד על ידי רבנו משה אביו של רבנו חנוך, שהי׳ אחד מד׳ גאונים שנשבו כידוע. והיתה התורה מתוספא ואזלא כמה דורות, עד שבא הגרוש והתורה אז נתיסדה בגליל במערב וגלילות טורקיא וכיוצא, התורה היתה מרובה ומאירה בצרפת, שהי׳ רש״י ורבותינו בעלי התוס׳ וחכמי לוניל. והי׳ הגירוש, והלכו לאשכנז, ונתרבתה התורה שם. וכל זה לא על חינם, והם מפלאות תמים דעים, עכ״ד. ואלו ראה החיד״א דברי מהר״ל מפראג בספרו תפארת ישראל פנ״ו, הי׳ מבין טעם מתוק לזה שהתורה הולכת תמיד ממקום זה למקום אחר, שכתב שם על ענין פלא, שאמרו חכז״ל (ירושלמי ר״ה פ״ג ה״ה), דברי תורה עניין במקומן ועשירין במקום אחר, ודין שצריך להיות בזרעים נמצא ביבמות או בסנהדרין. וכתב עוד שם המהר״ל דבר נפלא, שמאחר שישראל הם בגולה גם התורה היא בגולה שלא במקומו. וכמו שישראל מפוזר ומפורד, כן לא ימצא הלכה ברורה במקום אחד. וכבר התאונן הרמב״ם באגרותיו על שלא כתב בכל הלכה שאינה במקומה, את מקומה איפה היא כתובה. וכתב שהי׳ אצלו שואל על הלכה אי׳ מקומה ויגע ולא מצא, ומיד אחרי שיצא השואל משם נזכר שמובא שלא במקומו. וכתב שם הרמב״ם, שהוא עוסק לחבר חיבור כזה, לגלות מקור הדינים המובאים שלא במקומן. וכנראה שלא עלה בידו, כי לא שמענו עוד עד היום מחיבור זה. ועל פי דברים הנ״ל מובן, שזה הוא גם הטעם שהתורה הולכת ממקום למקום, ובכל פעם היא נמצאת במדינה אחרת. ויומתק לפי זה שאמרו על התורה הליכות עולם לו, שהיא הולכת מקצה העולם ועד סופו, ויפה אמרו אל תקרי הליכות אלא הלכות, שההלכות הולכות ממקום למקום. ולכך אמרו חכז״ל (אבות פרק ד׳ י״ד), הוי גולה למקום תורה, שצריך לנוד ממקומו כדי ללמוד תורה, במקום שהתורה מצוי׳ אז באותו זמן. וזו אל יפטור אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה, כי מאחר שהתורה הולכת בכל העולם ממקום למקום, צריך הרוצה ללמוד, לפטור מחברו, כדי ללכת למקום שהתורה נמצאת שם״.

חרוזים שונים כתב רבנו בראש הקדמת ספריו, בשילוב הוי״ה — אדנ״י. נשמ״ה — שאו״ל. והנני מעתיקם:

[אבות על בנים, הקדמה] יש אחד העוזר דלים. ונפשות נענים הוא ירים. נוצר שלמים שומר אמונים. מעוז ומחסה התורה להקים.

[בהית הבקר] ישתבח אב הרחמים דעת ותבונה נותן הוא יישר נתיבות שמים שם אני מתוק ומרפא הוא לעצם.

[גבעת שאול] ידידי אוהבי התורה וחוקרי׳ נותן התורה יברכו נוסדו שרים שופטי ארץ מלכי׳ וכוהני׳ הוגים לילות.

[דבר המלוכה] ידידי אוהבי התורה דורשי׳ וחוקרי׳ נותן התורה יברכו, נודדים שינה שואפים אלי׳ מעוז ומחסה היא להם.

[הבה תמים] יוצר אדם הכין דרכו ונוצר נפשו הוא ימלט נשף שחר שאלתה אחת מצות ותורת השם לקחת.

[חלק לעולם הבא] יתברך אבינו המקים דלים ואהבם נדבה הוא ירים נדכאים שפלים שוכן אתם מתוק ומרפא האור לנפש.

[משמרת אלעזר] יציר אנוש הבל דרכו. ואך נשמתו היא ישעו. נשף שחר שאלתה אחת. מצות ומוסר השם לקחת.

[שאול שאל] ישמח אבי הבן דורש ומוצא נתיבות החכמה יפיק נחלי שמן ששון אור מאיר ומבהיק המבהיק לכל.

בסוף ההקדמה של כמה מספריו כתב רבנו חרוז זה.

בצאתי מבית הספר, אודה על העבר, אשבח למרים מעפר, וחסד השם אזכיר, ועל העתיד אשחר, יעיר קנו כנשר, ידבקנו אליו כאזור, כנבואת ערב ובוקר, לקרא לשבויים דרור, ואור יבקע כשחר, אקח עמי דבר, תיטב לפניו כפר.

רב בשלש קהלות

אכסניא של תורה

מקומות אשר שם הי' רבנו עומד לנס עמו, הוא מזכירם תמיד בלשון כבוד ויקר, והחזיק להם טובה, על אשר עמדו לימינו להיות לו לעזר להרביץ תורה ולהרבות גבולו בתלמידים הגונים. על אנשי ק"ק מאגענדארף הוא כותב: „ולזכור אהבת נעורים הבעלי בתים החשובים מק"ק מאגענדארף וכו'. והנני לדרוש בכבוד אכסניא, המה הבעלי בתים חשובים פקה"י קראל". ועל קאשוי הוא כותב: „קהלה חשובה קה"י קאשוי אשר בו רבו כמו רבו ת"ח יראי השם ואנשי מעשה".

קודם לכל מפעליו הי' לרומם את קרן התורה, לשכלל ולהחזיק את ה„תלמוד תורה" כאשר הרבה להדגיש, שכל קיומנו עד היום באחרית הימים הוא רק בזכות הבל פיהם של תינוקות דבית רבן.

כרועה נאמן נהל את עמו צאן מרעיתו, בינה יתירה נודעת לו, חכמתו האירה פניו, גידולו נאוה בקודש, במראה, בנוי ובכח התורה, הדרת פניו הפיקה ממנו יראת הרוממות, כי כח שליטתו לא הי' רק לימודי ורוחני, לא הסתפק רק בפסק הלכה והתקנה, כי הוא הי' אומר ועושה גוזר ומקיים דבריו בכל תוקף עוז ותעצומות, ובידו מטה משפט ומטה עוז, למען דעת כי יש אלקים שופטים בארץ, והוא מנהיגם ואינו „המשועבד" להקהלה, ואית דינא ואית דיינא. הוא גם יצא לשפוט ולרדות בעם, [כגון עש"ק לפני הדלקת נרות, לפקח אם נסגרו החנויות. בביהכ"נ בשעת חזרת הש"ץ שיענו אמן ולא ישיחו בשעת קריאת התורה. ובחול המועד הזהיר והתרה באנשים שנתגלחו במועד והוכיחם לבל יעשו כן, כי מלבד חטאו אשר יאשא בעברו, גם חטא הרבים ישא עליו אם יחקו גם אחרים לעשות המזמתה כמוהו].

במגענדארף שמה מצא קן לו, כר נרחב להוסיף שלימות על שלימותו, שמה פתח אוצרו הטוב, אוצר החכמה ואמונה, פרישות ויראה, והאציל מרוחו על התלמידים מקשיבים לקולו בבואם אל הקודש לשמוע לקח מפי הרב הדומה למלאך ה' צ'באות, כי הלא המקום מצער הי' ותחי נפשו שם, שם שם חוקים צדיקים ומשפטים ישרים, את דבר ה' הקים עץ חיים למחזיקים, ועשה גדרים וסייגים ותיקון גדול, עיין והשגיח בעינא פקיחא כקטון כגדול.

וכן בקראלי, את נשיאותו נהג ברמה, חנף לפניו לא בא, ולא נשא פני איש, כעשיר כרש, על כולם היו עיניו צופיות כי יתהלכו במישרים, ומאהבת אב הרחמן הדואג לטובת בניו, כך היתה מגמת פני רבנו, וכל ישעו וכל חפצו אך לרומם את קרן התורה בעדתו, עמו וצאן מרעיתו,

ובעינים פקוחות פקח על כל מוסדות הקהלה להטיבם ולשכללם.

ושלושה הגדולים הלכו אחרי שאול, (שמואל א' י"ז) ושאול לכד את המלוכה על בני ישראל. (שם). וכאשר הלוך הלכו פו"מ ק"ק קאשוי למלוך עליהם מלך, הבינו והכירו, כי עליהם להרכיב אלוף לראשם, ולתת המשרה על שכמו, אפס יהי' האיש מתור המעלה, ממנו יתד ממנו פנה בכל פינות שהוא פונה תהא לימין, והלכו אל השדה דחקל תפוחין ללקוט אורות, איזה הדרך חיפוש נר מנרות, נר אחד נר למאה ולרבבות. והנה אור רבנו זרח, ככוכב מאיר. ויקומו כל העם וירונו רנה וישועה באהלי צדיקים, כי ידעו אשר אמונת עתו חוסן ישועה חכמה ודעת יראת ה' היא אוצרו. ברוח עצה וגבורה קבל רבנו את משרת הרבנות בקאשוי על שכמו, והתוה לפניהם את הדרך אשר ילכון, ועל כל עלילות מצעדיהם פקח עין, ובכל עת ראה רעה, כי סלפו דרכם באחת מכל עון וכל חטאת אשר לא תעשינה, הרים כשופר קולו להזהירם להדריכם בדרך ישרה.

רבנו זצ"ל הי'ה איש חי ורב פעלים לא רק בקהלתו, אבל גם במדינה, הי'ה תמיד מוכן ללחום מלחמת הדת על תלה, לעמוד בפרץ ולגדור גדר, ויותר שהי'ה חכם אדיר באדירים, עוד לימד דעת זרזים ונוהרים, איזן חקר ותיקן הרבה גדרים בשל תורה ושל סופרים, ודברי חכמים כמסמרים, ופלס נתיב לדין אנשי העיר והמדינה (הנקרא: סטאטוטען) בתבונתו.

בסוף ימיו של רבנו, כאשר רוב בניני של האומה נהרסה, גולה וסורה, קרועה ושרופה, ועם ישראל מתבוססת בדמה, גם בקאשוי החלה המהומה והמבוכה, דללו חרבו מעיינות השפע והפרנסה, החיים בתוכה נעשו קשים ומרים, תוגים נוגים, שוממים ונרגזים, עד מאד, וכל איש אשר בתוכה נעשה כמו אובד דרך, כל ראש לחלי וכל לבב דוי. וכולם אל רבנו נשאו את עיניהם, יומם ולילה בעטוף נפשו התפלל לבטל גזירה רעה. ואז נתגלה רבנו בכל יפעת טהרתו, במקום קדושתו והכנעתו התדירה לפני המקום, ראינו את כח גדולתו ותקיפותו, וביחוד את אהבתו הגדולה לישראל. הוא התחיל לדבר פלילות עם קונו, שגם הגרוע שבנו, הפחות שבתוכנו יש בו ממדת הרחמים יותר ממה שתמצא באה"ע. וחי' מליץ יושר מני אלף לפני הקב"ה, שאנחנו מוכים, נמרטים, נהרגים ונשחטים על קידוש שם ישראל, רק מחמת שאנו עמו וצאן מרעיתו. ובדביקותו בהשגחה העליונה, תמיד הזהיר אותנו, שידעו שהכל בהשגחה ולא במקרה. ובניו הקדושים הי"ד הרגישו כי הוא מכניס את עצמו בסכנה. שר המתחטא לפני המלך והמלך משיב את פניו ריקם, אין לו תקנה אלא יציאה בדימוס צדיק הגוזר והקב"ה אינו מקיים, מוכרח הצדיק להסתלק מן העולם. וע"כ חילו את פניו להרפות מזה. אבל הוא ז"ל הצדיק האמיתי, צדיק הדור, לא חש לנפשו והשליכה מנגד, במקום שהדבר נגע לכלל ישראל. יותר ממה שכתוב כאן תמצאו ודרשוהו מעל ספריו הקדושים בענין זה, ושם תראו בעליל את האצילות דקדושה שבלב רבנו זי"ע.

הרבה ישיבה הרבה חכמה

קהלותיו של רבנו נ"ע קבלו צורה חדשה עם בואו של רבנו לכהן שמה. כי מאות תלמידים מרחבי המדינה וחוצה לה, זרמו לישיבתו הגדולה. אשר פרשת גדולתו, תורתו וישיבתו הרמה מודעת בכל הארץ. בכל מקום שכיהן החזיק ישיבה גדולה, וכל מעינו בה, כי החזקת הישיבה היתה גדולה וקדושה בעיניו וכל כוחותיו הגופנים והרוחנים הקדיש למענה. והוא כרועה עדרו ובזרועו קבץ טלאים, למאות ואלפים, והתלמידים שתו בצמא את מימיו, מים חיים נוזלים מן לבנון אדיר התורה, ללמוד וללמד כדי לשמור ולעשות. ובחמלה גדולה, אהבה רבה ואמונה נטלם ונשאם, כרחם אב על בנים אוהבם, וכן התלמידים כמים הפנים אל פנים, נפשם היתה קשורה בנפשו אהבוהו, כבדוהו, קדשוהו והעריצוהו, ובכל משאלותם אליו פנו, ואיש את שיח נפשו אל חיקו שפכו, אפילו בדברים הנוגעים לפרנסתם, בעסקי ביתם. והוא תמיד נענה להם, והשתתף עמהם בכל צרתם לו צר, כאלו היו נוגעים אליו ישר, לעצמו ובשרו, לגופו ונשמתו. והגדיים נעשו תיישים בעלי קרנים ומהם רבנים ודיינים. ואין תלמיד שלא שמר בקרבו לכל ימי חייו ניב והגה שיצא מפיו, ומזכירים את רבם על כל דיבור ואמירה, לשם ולתפארת, כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה.

בקרובי אקדש

לתלמידיו הוא הי' דומה להר גבוה ונשא, שאת הוד רום גדלו יכול לחוש רק מי שמתקרב אליו, ומי שהי' מטפס יורד ועולה כדי להיות קרוב למחיצתו. רבנו אמר הרבה פעמים בשם הח"ס ששאלוהו, אחרי שיש לו כ"כ הרבה תלמידים, אם הוא מכיר אותם. והשיב, מי שהוא רוצה שאכירנו, אני מכירו.

שנא את הרבנות

בחלק "ימי הנעורים" נכתב כבר על אודות התנגדותו של רבנו כל ימיו לרבנות. וגם לעת זקנתו כשהי' רב בקאשוי עוד חיפש דרכים וציפה להיפטר מעול הרבנות. את רצונו העז והתנגדותו לרבנות הוא השריש וחינך כן גם את בניו ואת תלמידיו כל ימיו. הבאנו שם אחד מנימוקיו להתנגדותו זו, בשביל הסכנה הגדולה שהיתה אז על כל מי שרצה להיות רב, שהי' מוכרח ללמוד לימודי חול, חכמות חצוניות לפי חוקי המדינה, כל מדינה לפי מנהגה, והיו מבלים זמן רב בישיבות בלימודי חול ועי"ז ירדה ידיעת ולימוד תוה"ק פלאים. ובהקדמת ספרו "אבות על בנים" כותב רבנו כדברים האלה: ..."ובילדותי כשהציקו אותי ללמוד חכמות חיצוניות, היתה תמיד תשובתי, וכי מוכרח אני להיות רב".

פה מקום אתנו להוסיף עוד על ענין זה מדברי רבנו בספרו „חלק לעולם הבא", פרק א' משנה י': „אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתודע לרשות. יל"ד על אומרו ה„מלאכה ה"רבנות בה"א. וי"ל דחכז"ל אמרו, (בראשית רבה פ"ט ופל"ב, ושוחר טוב י"ג), כל אומן שונא אומנתו, וחושב בנפשו שאם הי' לו אומנות אחר הי' מצליח יותר. לזה מלמדינו התנא לאהוב זו ה„מלאכה דוקא, שנקצב לך מן השמים. אולם ברבנות ודאי ראוי שלא לרדוף אחרי הגדולה, ועוד יותר שגם לאחר שנעשה רב, לעולם תהי' ה"רבנות שנואה בעיניו, ויבקש דרך להיפטר ממנה. ונפלאות ידבר בראש ספר חתן סופר למרן זצ"ל, שם נדפס מכתב מהגאון מאור הגולה ר' עקיבא איגר זצ"ל לתלמידו, בו מבקשו שיצילו מהרבנות, כי מוצא מר ממות ענין הרבנות שהיא סכנה גדולה להנפש, והוא אבן נגף לגופו ונשמתו וקץ בחייו מפני הרבנות, וטוב לו להיות מלמד מלהיות רב. והתנא מוסיף עוד, ואל תתודע לרשות, כי בגולה, כידוע צריך הרב שעומד בראש להיות מתודע לרשות, ולהיות יוצא ונכנס אצלם. והגאון רבי יונתן זצ"ל התאונן מאד בספרו שם עולם, על שהוצרך להיות רגיל בחצרות מלכים ושרים".

וממשיך רבנו שם בענין זה באות ב': ...„רבנות הוא ענין שררה וגדלות, ועה"פ בראשית מ"ז, ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי, תרגם אונקלס רבני גיתי. הרי שרבנות נקרא שררה. וכל שררה עלולה להביא לידי גיאות והתנשאות. וכמה מאוסה הגאוה, שאפילו על אנשי ביתו אינו מתקבל, (סוטה מ"ז ב'). ומה נעמו שיחות ישראל בלשון המורגל בין ישראל בגולה, שרגיל בפי המון לומר, שבעל גאוה יש לו סרחון, ובלשון יידיש, „ער שטינקט פאר גאוה". ומקור הענין באבות דר' נתן פ"א, אמר ר' עקיבא, כל המגביה עצמו על דברי תורה למה הוא דומה, לגבילה מוסרחת בדרך, כל העובר שם מניח ידו על חוטמו ומתרחק והולך, שנאמר (משלי ל'), אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה. ובאות ג' שם, ממשיך רבנו בלשונו הזכה וברורה: „יתר על כך, כל אומן ובעל מלאכה אם הוא מומחה כאומנתו, רשאי הוא לפרסם, שהוא מומחה וכל הנצרך לאומן ובעל מלאכה טוב יפנה אליו. משא"כ בתורה, לא רק שאסור לפרסם גדולת תורתו, הוא גם מחוייב להסתיר ידיעתו בתורה, כמבואר (ב"מ כ"ג ב'), שלוש דברים מותר לשנות ואחד מהן מסכת, שרשאי לומר אינו יודע אעפ"י שיודע. ולפי זה מוסיף התנא, שאפילו אם אתה כבר רב, מ"מ אל תתוד"ע לרשות, שלא יפרסם עצמו ברבנותו. ובאבות דר' נתן על המשנה ושנא את הרבנות, אמר ר' עקיבא כיצד, מלמד שלא יניח אדם עטרה מעצמו בראשו, אבל אחרים יניחו לו, שנאמר (משלי כ"ז) יהללך זר ולא פיך".

ובספר „אבות על בנים" על משנה זו כותב רבנו: ...„אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתודע לרשות. י"ל ע"ד שאמרה השונמית (מלכים ב' ד'), בתוך עמי אנכי יושבת. שאם אדם הוא גדול ועומד בראש, אז המקטריגים עומדים הכן לקטרג עליו ולרדפו. ואמרו חכז"ל (ב"ק ס') דמשניתן רשות למשחית אין מבחין בין צדיק לרשע, ולא עוד אלא שמתחיל בצדיק, דכתיב (יחזקאל כ"א) והכרתי ממך צדיק ורשע, קודם צדיק. ולפי"ז י"ל דמה שאומר התנא אל תתודע לרשו"ת, הכוונה למזיקין ומקטריגין, והן נקראין כן ע"ש שניתן להם רשו"ת להשחית. ולזה טוב לו לאדם שלא יתנהג ברבנות ובגדולה, שלא יתראה למזיקין שהם פוגעין בגדולים וצדיקים, וטוב לו אם מתנהג כאיש פשוט, אז לא בקל פוגעים בו".

ובספר „חלק לעולם הבא" על משנה זו אות ה': ...„או יאמר שרבותינו בכל הדורות התאמצו בכל כוחם ללמוד עם אחרים, והעמידו תלמידים לאלפים, ורק מתי מספר מהם

נעשו רבנים. כי לא ככל הגוים בית ישראל, כי אצל האומות, אין אדם עוסק בעניני אמונה ודת, רק הרוצה להיות כומר. לא כן אצל ישראל, שכל אחד מישראל חייב נוסף על קיום כל המצוות גם לעסוק תמיד בתורה, אמונה ודת. ואם בימי חכמי הש"ס שהי' לבם פתוח כאולם, אמרו חכז"ל (קהלת רבה ז'), עה"פ אדם אחד מאלף, אלף תלמידים נכנסים לבית המדרש ואחד מהם יוצא להוראה. ומעת שנתרבו קלים ואפיקורסים התחילו להדמות לאוה"ע שעושים בית לימוד לכומרים, וכל הנכנס לשם יוצא כומר, כן עשו גם הם בתי לימוד לגדל בו רבנים, וזה נקרא אצלם בית מדרש לרבנים, או בלע"ז „ראבינער סמינאר". ומעת הזאת ירדה התורה פלאים ונשכחת כל התורה במדינות שעשו בתי לימוד כאלו. ושרי המדינות התערבו ג"כ ובקשו שתלמידים אלו ישלימו עצמם בידיעות חיצוניות, ובאופן זה נתקבלו לרבנים והתפרנסו מזה, ונעשה כל הענין כקרדום לחפור בה, שיתפרנסו ע"י הרבנות. וזה שהזהיר התנא, לכל עוסקי תורה, אהוב את המלאכה, להתפרנס ממנה, אבל ושנא את הרבנות, מקום גידול הרבנים להתפרנס משם, ועל ידי זה לא תתודע לרשות, פירוש לא תצטרך לבלות זמן בידיעות שונות כדי לישא חן בעיני שרי המדינות, אל תתוד"ע, לא תצטרך לקנות ידיעו"ת בשביל הרשות, שרי המדינות, וכל הזמן תקדיש ללימוד התורה. ואפילו אם יהי' הדור שפל עד שלא יהי' אפשר להיות רב רק אם יהי' לו ידיעות שונות ולשונות רבות, אל תתוד"ע, ושנא ותתרחק מהרבנות. ומזה יצא שכל גדולי ישראל אמיתים, העמידו רק רבנים מועטים, והעמידו בעיקר יודעי תורה בעלי בתים, ומהם אשר בכל מקהלות שומרי משמרת הקודש, לבל תשכח התורה".

ואמנם רבנו בעצמו הי' כל ימיו לבו נשבר בקרבו על שהנו מוכרח להשתמש בכתר הרבנות. [להלן בחלק זה עוד יסופר על תוכנית מושלמת בעזרת כמה מתלמידיו במדינת הונגרי', לעזוב באופן פתאומי את הרבנות בקאשוי]. לתלמידיו ובניו הוא הסביר בכל הזדמנות עד כמה גדולה הסכנה להיות רב. רגיל הי' רבנו לומר: „דעו לכם, כי רב אי אפשר שיהי' לו שני עולמות. אם הוא רוצה להיות בעל עוה"ב, הוא מוכרח לוותר על עוה"ז, ואם אינו מוותר על עוה"ז, אז ודאי שלא יהי' לו עוה"ב".

משמיא מוקמו לי'

אולם אחרי שלוש שנים לישיבתו בקה"י אויהעל, שם ישב בבית חותנו על התורה, [וכבר ניהל שם כל השנים ישיבה, כמובא בחלק „ימי הנעורים"] הפצירו בו רעיו וידידיו לקבל על עצמו רבנות באיזו קהלה. הם ראו והכירו בו אברך שכל כולו אינו אלא לימוד תוה"ק יומם ולילה, ולמרות שלא שימש בשום משרה רבנית וגם לא הי' בן למשפחת רבנים, קיבץ מיד אחרי נישואיו בחורים שרצו ללמוד, ולמד אתם והדריך אותם, בלי כל תשלום שכר כמובן, בדרך ואופן ראשי הישיבות במדינות הח"ס דאז, שהחזיקו ישיבות גדולות, ודאגו לכל מחסורי תלמידיהם, בלי שיהי' לראשי הישיבות — שהיו בדרך כלל הרבנים של הקהלות — הנאה כספית או חומרית כלשהי מהישיבה. ולהיפך, הרבנים ראשי הישיבות החזיקו את הישיבות מכספם הם, כפי יכלתם. [בימינו אלה, הרי זה מושג בלתי מקובל, כמעט בלתי מציאותי].

חותנו של רבנו, הרה"ח רבי נפתלי צבי קראוס זצ"ל, יהודי חשוב ואמיד באויהעל, נפטר זמן קצר אחרי נישואי רבנו, ורבנו נשאר בלי כל מקור לפרנסה. בינתיים גדלה משפחתו וכבר היו לו שלושה ילדים. ידידיו שהפצירו בו כל הזמן לקבל ע"ע רבנות,

הסבירו לו שאם הוא רוצה להמשיך לשבת על התורה, ללמוד וללמד, שזה הי׳ כל מבוקשו וכל אוות נפשו, יוכל להוציא לפועל רצונו זה רק אם יהי׳ רב או דיין בקהלה קטנה או גדולה. ואז כאשר באה משלחת של קהלת מאגנדארף, קהלה קטנה בגליל העליון [אובערלנד] קרוב לקה״י פרעשבורג וסערדאהעל, והציעו לו להיות להם לרב ואב״ד, וגם הבטיחו לו מבוקשו היחידה, שיעזרו לו להחזיק ישיבה כאוות נפשו, נענה להם רבנו וקבל את הרבנות במאגנדארף.

שמענו כמה פעמים כשסיפר רבנו, כיצד רימה את קהלת מג״ד עת בואו להיות להם לרב. רבנו כידוע הי׳ יליד נייטרא שהי׳ ג״כ במחוז אובערלנד. למרות שהוא למד גם בישיבות חסידיות, כמו סיגעט אצל הקדושת יו״ט, וגם הי׳ רגיל כבר בימי בחרותו ובימי שבתו באויהעל, בחצרות צדיקים והסתופף בצלם — הי׳ לבוש כמנהג עירו והישיבות של המהר״ם שיק והחתן סופר בהם למד. רבנו הלך תחת החופה לבוש צילינדר ומעיל ארוך כנהוג אז שהי׳ נקרא פראנץ יוזעף ראק. כך נשאר לבוש גם אחרי נישואיו ולמד בקלויז החסידי באויהעל. חיצוניותו של רבנו ואופן דיבורו שהי׳ ג״כ במבטא אובערלנדית, הקסימה להמשלחת של אנשי מג״ד, שבאו לקרא לו ולקבלו לרב בקהלתם. אנשי מג״ד שמחו לשמוע מפי המשלחת שחזרה מאויהעל, שמצאו רב המתאים לקהלה אובערלנדית, שאינו חסיד ואשר כפי הנראה יתנהג אתם בלי חומרות יתירות וידרוש דר׳שות כפי שהי׳ נהוג אז בהרבה קהלות וגם במג״ד הקהלה.

אולם מה מאד נדהמו אנשי מג״ד בעת יצאו להקביל פני רבם החדש שלא הכירוהו עד אז. לא רצו להאמין מה שעיניהם ראו. רבנו הי׳ לבוש בכובע „ביבר הוט״ כמנהג הרבנים החסידיים במדינת אונגארן, מעיל ארוך, אבל בניגוד מה שראו עיניהם באויהעל, גם המעיל כבר חסידי בלא צמר, כמנהג מגא דרבנן. אחרי שדרש דרשתו הראשונה במג״ד והתווה את קוי היסוד של הנהגת הרב דמתא את קהלתו, בנוכחות כל אנשי הקהלה ואנשי קהלות של הישובים הסמוכים שהיו שייכים לגליל רבנות מג״ד, [מאות משפחות], התחילו יהודי מג״ד והגליל להבין, שהם בחרו להם רב שאינו וותרן כל עיקר ושיתערב בכל תהלוכות חייהם הכלליים והפרטיים גם יחד.

מי שהכיר את רבנו, הן אלו שהכירוהו משחר נעוריו, והן אלו שהכירוהו רק לעת זקנתו, הבעלי בתים של שלוש הקהלות בהם כיהן כרב, התלמידים לאלפים שהקים בישיבותיו שהחזיק למעלה מיובל שנים, ידעו על נכון, שכל מהותו של רבנו, בכל תהליכותיו וכל דיבוריו, היתה נקודה אחת של אמת, בלי תערובת כל שהוא שאינו אמת. לא היתה שום אפשרות ליפות בעיני רבנו דברים שלא היו יסודותם בהררי קודש, בעניני דת ודין העומדים ברומו של עולם, ומנהגי ישראל שנתקדשו בתוך עם ישראל מדור דור עד מעמד הר סיני. ולכן הי׳ רבנו ידוע ומפורסם גם בזה, שהוא לא נשא פנים לאיש, אם אפילו כגובה ארזים גבהו. חנף לפניו לא יבא. מלמדי תינוקות, ויהודים עניים פשוטים שומרי תורה ומצוות, עמדו לפניו שורות הרבה לפני עתירי הון, ראשי קהלות בעלי אחוזות וכדומה.

ועתה כשהלך רבנו לקבל ע״ע רבנות, ידע שכן נגזר עליו מן השמים, [למרות התנגדותו ורצונו] ולכן קידש עצמו בכל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו לקיים גזירה זו, שהיא רצונו של בורא העולם ית״ש. אז כבר ידע רבנו, שרבנות איננה שררה, שרבנות אינה לשם פרנסה, לשם כבוד, ורב אינו יכול לחיות חיי עונג ושלוה. אדרבה כפי שהביא בשם הגאון רבי

עקיבא איגר זצ"ל הרגיש גם רבנו כל ימיו, שרבנות היא סכנה גדולה לנפש ואבן נגף לגופו ונשמתו. בידיעות והרגשות אלו התחיל לנהל את ענייני קהלתו הראשונה.

נהג נשיאותו ברמה

בדרשתו הראשונה בעת הניח את היסוד לכל האמור למעלה, והסביר בדברים ברורים לשומעיו, שהוא כרב בקהלתם יבדוק את כל הקהלה על מוסדותיה ואת בני הקהלה על משפחותיהם, בכל העניינים הנוגעים אל הנשמה וגם כמובן הנוגעים בין אדם לחברו. „בראש כל פעולותיו", אמר, „הוא יבחון את החינוך של הדור הצעיר, הבנים והבנות דרך הלימוד בת"ת וההמשך של לימוד הבנים בישיבות". ואמנם הי' מה לשפר בנקודה זו במג"ד והגליל, גם בדרך הלימוד בת"ת, ובעיקר המשך הלימודים בישיבות, שהי' אצלם דבר כמעט בלתי ידוע ובלתי מציאותי, הן מפאת קשיים בגלל מחסור בפרנסות, ועוד יותר מזה, בגלל היותם חלק נכבד של בני הקהלה, אנשים פשוטים שהם בעצמם לא למדו בישיבות, ובדרך כלל היו חלק נכבד של בני הקהלה והגליל עמי הארצים שלא למדו, ועי"כ כמובן גם לא ידעו, ונכשלו בהרבה עניינים יסודיים של קיום התורה והמצוות. שמירת שבת, כשרות המטבח, וטהרת המשפחה, היו רופפים בהרבה בתים. בפרט אצל בעלי האחוזות בגליל מג"ד, הי' הענין של שבת במצב ירוד, והיו משתמשים בכל מיני היתרים שאין רוח חכמים נוחה מהם. על תיקון יסודי של כל המכשולים בעניינים הנ"ל הרחיב רבנו את הדיבור כבר בדרשתו הראשונה. ובתוך דבריו אמר להם: „טעיתם מרה אם חשבתם שבחרתם לכם רב שידרוש לפניכם דרשות בלשון „האך דייטש", דרשות של דופי במקום להטיף לכם מוסר וללמד אתכם את הדרך אשר תלכון בה. הלא רוב ככל הבע"ב אינכם מבינים אפילו אם ידברו אליכם דרשות בלע"ז. במקום זה אני אדבר עמכם בלשון יידיש פשוט „מאמע לשון", את זה כן תבינו, ועי"ז תמצאו קשר ושפה משותפת עם הרב שבחרתם לכם.*

רבנו הי' מרגלא בפיו, שרב בקהלה שאינו יודע מה מתבשל בקדרתו של כל יהודי בעירו אינו יכול להנהיג את קהלתו. לא השאיר רבנו במג"ד ובכל הגליל בית אחד שלא הזמין את בעל הבית ולפעמים גם את אשתו, לבא אליו ולהתענין על כל הפרטים ופרטי

---

* בהקדמת ספרו „אבות על בנים" עמוד ג' כותב רבנו: ...„ופשתה המספחת עד שגם בקהלות קטנות, שכל העם מקצה מדברים בלשון יהדות, ואין מבינין כלל בלע"ז, דרשו הרבנים בלע"ז. ונעשו בתי כנסיות כבתי תיאטריות. ובילדותי כשהציקו אותי ללמוד חכמות חצוניות, היתה תמיד תשובתי, וכי מוכרח אני להיות רב. וב"ה כי הפליא חסדו עמדי והביאני לרעות בקהלה חשובה מאגנדארף, ונתן לי חן בעיניהם ושמעו לקול דברי, אף על פי שדרשתי בלשון יהדות. וגם אני יגעתי תמיד לדרוש דברים שיש להם קיום. והרואה יראה, שביובל העבר, אם נמצא פעם אחד בשנים הרבה שנדפס ספר מהדורשים בלע"ז, אין בהם שום חידוש ופירוש בתוה"ק. ובילדותי שמעתי הלצה נאה מאיש אחד, ששמע דרשה מפרעדיגער, אחר הדרשה אמר האיש, שמעתה הוא מבין הכתוב בקהלת ג', „עת לחשות ועת לדבר". וצ"ב דבכל עתים שמביא שלמה המלך יש בם גם דבר ממוצע, כגון עת ללדת ועת למות, והממוצע הוא, שלא נולד וגם לא מת. אבל איך יש מציאות, שלא לחשות וגם לא לדבר. ועתה ששמעתי את הדרשה הזו, הבנתי שאפשר שלא לחשות, ובכל זאת אינו מדבר מאומה, כי אין בדבריו שום ממש. והנה בחנתי ונסיתי, שאם אדם עמל ויגע לחדש איזה דבר בתורה, לתרץ איזה קושיא, אז זכות התורה מסייעתו שיכנסו גם דברי מוסר בלב השומעים. והגם כי הנביאים שהיו מוחזקים לנביאי ה', לא הוצרכו לומר דברי תורה, כי הי' נודע שבאים בשם ה' ומלתו על לשונם. אבל עתה מוכרחים להראות שדברי המוסר כתובים בתורה. וגם כי מצוה רבה לשמח נפשות העגומות בגלות המר, ופקודי ה' אם הם ישרים, משמחי לב".

פרטים של הנהגת ביתם בקיום המצוות ובחינוך בניהם. בהרבה מקומות שידע עליהם ששם נחוץ שיהי' בעצמו שם ויראה במו עיניו את כל, ביקר בבית זה, ישב עם בעלי הבתים יחד ושוחח אתם, הוכיחם ולימדם לתקן את כל הצריך תיקון.*

מיד עם בואו למג"ד התחיל רבנו ללמוד שיעורים יום יום ולילה לילה עם הבע"ב, עיקרי הלימודים היו בהל' שבת, הל' כשרות המטבח והל' נדה. נוסף על שיעורים אלו דרוש דרש לפניהם מידי שבת בשבתו, דרשותיו היו דברי כבושין שכבשו לב שומעיהם, מתובלים תמיד בדברי אגדה מוסר ודינים. לאט לאט התחילו בני הקהלה להכיר ברבם איש גדול, העושה כל מלאכתו לשם שמים ולטובתם הם, והתחילו להתרגל להדרכתו ומוסריו.

השיפורים הראשונים שנשאו פירות היו אצל התלמוד תורה. כאן שינה רבנו את כל מערכת החינוך ע"י קבלת מלמדים יראי שמים, שלמדו עם הילדים בלשון יידיש במקום השפה הגרמנית שהיתה נהוגה עד אז. רבנו לחם בכל כוחו עם מנהיגי הקהלה [בכל שלוש הקהלות] שהמלמדים יקבלו משכורת שיספק לפרנסתם ויוכלו לחיות בלי דאגות. כמה פעמים שמענו מרבנו בדרשותיו, אפילו בקאשוי, שראשי הקהלה צריכים לדאוג ע"ז שכל מלמד תינוקות יהי' לו כמה ליטרים חלב לשתות כל יום. „לו זה נחוץ והכרחי", הסביר רבנו, „כי הוא עובד עם גרונו כל היום ללמד תורה לילדי ישראל. לעומת זה ראשי הקהלה ובע"ב הנגידים יכולים לנהל את מסחריהם ואת בתי החרושת שלהם אפילו אם לא ישתו כל יום חלב. הם ישתו במקום חלב תה, ואת מנות החלב שלהם צריך לתת למלמדי תינוקות בדרך כבוד".

המלמדים בהשגחת רבנו עשו את מלאכתם בשלימות. הבעלי בתים התרגלו לאט להשאיר את ילדיהם בת"ת עד שנתגדלו ואח"כ המשיכו לשלחם ללמוד בישיבות. רובם נשארו בישיבת רבנו במג"ד, וחלקם נסעו לישיבות אחרות שונות. אחרי כמה שנים לא נשאר במג"ד וברוב ישובי הגליל של רבנו בית שלא ילמדו את כל בניהם בת"ת וממשיכים בישיבות.

„לימד דעת את העם, אזן חקר ותקן"

דומה הי' המצב עם השינויים לטובה גם בשאר הדברים שנשתנו ונשתפרו והלכו מעת בא רבנו למאגנדארף. עבודה קשה ומיגעת היתה לו עם בעלי האחוזות, ובעיקר אלו שלא גרו במאגנדארף הקהלה, אלא בגליל מאגנדארף. אצלם הי' זה כבר מושרש לנהל את עניני האחוזות בשבתות עם כל מיני היתרים. השינויים הגדולים שרבנו ביקש מהם להנהיגם, גרמו להם כמובן, הוצאות גדולות והפסדים ממש. „לאנשים אלו הי' זה מצב מאד קשה ועדין", ספרו אחרי שנים הבע"ב של מג"ד. רבנו הי' צעיר לימים, בן עשרים ושש בערך

---

* בספרו „בהית הבקר" אות רס"ט עה"פ (פרשת דברים) הבו לכם אנשים ופרש"י צדיקים. „מקשים דא"כ למה אומר אנשים, הול"ל צדיקים. וי"ל דיש שהם צדיקים גמורים אבל הם פרושים מן העולם ואין להם קשר ושייכות אל אלו החונים תחת דגלם ואין זה מספיק להיות מנהיג ישראל. אלא צריכים למנות צדיקים כאלו אשר מובלעים הם בין הבריות ועיניהם לנוכח יביטו צרכי בני ישראל. גם יהיו עיניהם צופיות אם אין נמצאים עוברי עבירה ולהוכיח אותם. ובס' צרור המור פירש הכתוב (פרשת שופטים) ועינינו לא ראו, שצריכים הב"ד לראות כל הדברים, ואם לא עשו כן הוי כאלו הם גרמו לשפוך דם. ומצינו אצל חנה, שהתפללה (שמואל א' א') ונתת לאמתך זרע אנשים, ואמרו רבנן (ברכות לא) זרע שמובלע בין אנשים. ולפי"ז א"ש שאמר הבו לכם „אנשים", כי הצדיקים צריכים להיות אנשים, מובלעים ומעורבים בין הבריות".

הוא נראה עוד צעיר מגיל זה. הוא עמד פתאם מול בעלי בתים אנשים באים בימים, מהם עשירים ובעלי מעמד, ותבע מהם דברים קשים וגדולים, והם התקשו להבין אפילו, שעליהם לקבל מרות מרב חדש צעיר שלא הכירוהו. הם לא היו רגילים מעודם שיתערבו בענייניהם הפרטיים. פתאום בא רב, דורש ומבקש בתוקף דברים שלא היו רגילים להם. אולם זכה רבנו וכוחו הי' גדול גם אז בצעירותו, שדבריו היו נשמעים ומתקבלים ואנשים הללו הרגישו וידעו שעליהם לציית ולקבל דברי הרב. כן הי' הדבר גם בענינים האחרים שהיו צריכים לשנות ולתקן בהם הרבה, בכל מקום הצליח רבנו וה' עמו והלכה כמותו ושמעו לדבריו. היו אמנם לפעמים גם דברים שרבנו הי' צריך ללחום ולצאת בחזקה, נגד מנהגים גרועים שהיו עוד נפוצים מפעם לפעם, אבל תמיד יצא רבנו כשידו על העליונה, ואלו שלחם נגדם נעשו אוהביו וכיבדוהו והעריצוהו. היו כמה פעמים מקרים אצל חתונות שכמה מבני הנעורים השתוללו בריקודים בתערובות. ופעם הי' זה בפורים, באו וספרו לרבנו שבאיזה בית מרזח בסוף העיירה מתקיימת אסיפה כזאת בתערובת. רבנו קם באמצע סעודת פורים, שם ישב עם ישיבתו והבע"ב בבית מדרשו, בלי שמישהוא ידע לאן הוא הולך, לקח אתו את משמשו ורץ למקום ההתאספות הנ"ל. האנשים שישבו שם היו כולם צעירים גבורים ובעלי זרוע. אחד מבני החברותא שהי' אז מחוץ לבית הבחין מרחוק שרבנו מתקרב ובא אל הבית, הוא סיפר לחבריו את המתרחש, ובאותו רגע קפצו כולם כנשוך נחש וברחו אל נפשם ונחבאו, לא נשאר אחד שההין להתראות מול פני רבנו. לאט יצא שמה של מאגנדארף כקהלה שכל אנשי' מדקדקים בתורה ומצוות ומגדלים את בניהם לתורה ויראת שמים.

הי"ה בידי העתק מכתב כי"ק של רבנו, שכתבו לתלמיד אחד שהי' גר בבודאפשט, בשנת תר"ע, עת נתקבל רבנו לרב אב"ד בקה"י קראלי. התלמיד הזה למד אצל רבנו במג"ד, שהיתה קרובה לבודאפשט, והיתה לו אפשרות לבקר תכופות אצל רבו. קראלי היתה רחוקה משם בקצה האחרון של מדינת אונגארן דאז. אחרי ששמע התלמיד שרבנו נתקבל לקראלי והסכים לעזוב את מג"ד, ערך מכתב לרבנו, בו שאלו למה הוא עוזב אותם והולך למרחקים, ומה גם למדינה וקהלה שמנהגי' שונות לגמרי ממנהגי אובערלנד, והוא מתחנן לרבו להישאר בקרבתם. התלמיד כתב בלשון יידיש-דייטש, ורבנו השיב לו באותו הלשון. וזה תוכן המכתב: „כשבאו אלי אנשי קהל קראלי לקבל אותי לרב בקהלתם, ישבתי וחשבתי ועשיתי לעצמי דין וחשבון — עוד טרם עניתי לאנשי קראלי — על כל מה שעבר עלי בשנות כהונתי במג"ד. בדקתי בעיני רוחי את מצב הקהלה מיום בואי הנה ועד היום הזה, במשך שמונה עשרה שנה. לאור דו"ח הזה רציתי לדעת האם עלי להמשיך במג"ד או ללכת הלאה. עברתי במחשבתי וזכרוני על כל בית ובית, על כל משפחה ומשפחה במג"ד ובכל הגליל שלי. ראיתי לפני את המצב הירוד שהי' שורר כאן עת באתי הנה, ואת השינויים הגדולים לטובה במצב קיום תורה ומצוות עכשו". רבנו המשיך בלשונו הזך: „איך האבע קונשטאטירט, עס גיבט קיין הויז אין מאגנדארף אונד געגענד ווא ניכט שבת שטרענג געהאלטען ווירד, עס גיבט קיין הויז ווא כשרות אונד טהרת משפחה ניכט פולקומען געהאלטען ווירד, עס גיבט קיין הויז ווא מאן דיא קינדער ניכט לערנען לאסט אונד אין ישיבות שיקט. איך האבע אלעס אונריינע אונד זעמטליכעס אומקראוט גאנצליך אוסגע־מערצט. איך פינדע דאהער קיינע נוטוועגדיגקייט ווייטער היר בלייבען צוא בראוכען". [„באתי לידי הכרה, שבכל מג"ד והגליל אין בית שאין שומרים בו שבת כהלכתו, אין בית שאין מדקדקים בו בעניני כשרות וטהרת המשפחה על כל פרטי', אין בית שאין מחנכים

בו הילדים לתורה ולישיבות. כל דבר לא טהור וכל העשבים הרעים נכשתי משרשם. איננו רואה לכן צורך ונחיצות להישאר פה גם להבא".] "יתכן", מוסיף רבנו, "שהרב החדש שיבא במקומי יוכל לחזק ולהוסיף עוד דברים חדשים טובים מה שאני טרם עשיתי".

השרידים המעטים שנשארו מקהלות האורטודוקסיות מהדור שלפנינו, הם יכולים להעריך על נכון הדברים האמורים לעיל. עד כמה הי' גדול כוחו של רבנו, שהי' בידו דין וחשבון כ"כ חיובי, עד שהוא יכול לעזוב את קהלתו שכיהן בה ח"י שנים, כשהיא חי־ה וקיימת, מחושלת ומחוזקת, עד שהיא יכולה לעמוד נגד רוח פרצים. וכל רב שיבא אחריו יוכל בקלות להמשיך בקו שהוא התוה והכין לו.

ואמנם קבלו אנשי מג"ד לרב בקהלתם אחרי רבנו, את הרב הגאון הצדיק וחסיד רבי יהושע בוקסבאום הי"ד בעהמ"ח ספר אור פני יהושע, אב"ד ור"מ דקה"י גלאנטא, שכיהן במג"ד עד התקבלו לרב בגאלאנטא. הי' בידי עד מלחמת העולם השני' מכתב כי"ק של הגאון מאונסדארף זצ"ל בעהמ"ח ספר באר שמואל, שכתב לקהלת מג"ד אחרי שרבנו הלך משם לקראלי. במכתבו זה הוא מבקש את אנשי מג"ד לקבל עליהם לרב ור"מ את תלמידו הגדול והחביב רבי יהושע בוקסבאום, שישב אז על שולחן חותנו באויהעל. במכתב הנ"ל כותב הגאון מאונסדארף בין השאר: ..."ומובטחני שכשם שיצא שמו וטובעו של הגאון הצדיק המפורסם רבי שאול בראך שליט"א בעירכם ונעשה לאילנא רברבא בין גדולי דורנו. כן יצא שמו ויצליח אצלכם גם תלמידי וכו'".

ועוד בענין הנ"ל, סיפר רבנו, שהי' פעם אצל הגאון זצ"ל מאונסדארף. [בנו של רבנו, רבי אלעזר הי"ד למד כידוע באונסדארף] בשיחה עם הרב מאונסדארף שאלו רבנו על כמה ענינים של מנהגיו ותהליכותיו עם קהלתו. בין השאר שאלו אם הוא דורש לפני בני קהלתו, וכל כמה זמן הוא דורש. הרב מאונסדארף השיב לרבנו: "בעת בואי לאונסדארף מצאתי קהלה שרוב אנשי' כבר לא ידעו את המושג של שומרי תורה ומצוות כמתכונת הקהלות האורטודוקסיות. אולם מצאתי עוד אחדים שהיו בבחינת גחלים עוממות. התחלתי מיד ללמוד אתם ולדרוש לפניהם בתקוה אולי אוכל עוד להפיח בהם רוח חיים ולהחזירם למקור מחצבתם. אחרי שנים מעטות באתי לידי הכרה, שהכל נאבד, והגחלים כבר אינם עוממות. הפסקתי לכן ללמוד ולדרוש להם, ואיננו מתעסק בכלל עם קהלתי, וכל דאגותי נתונים לישיבתי, אשר בעזהי"ת הצלחתי בה".

תיקון גדול עשה שם

אחד מפעולותיו הגדולות של רבנו במאגנדארף היתה סידור ותיקון המקוה־טהרה דשם. ידוע ענין מחלוקת הפוסקים בענין כשרות המקוה בנתן סאה ונטל סאה. דבש"ך הל' מקואות סי' ר"א ס"ק ס"ג הביא דעת הרמב"ם, דבמים שאובין עד רובו דוקא כשר. וכן הביא הב"י הרשב"ץ שכתב כן בשם הראב"ד. וכתב שם, דאעפ"י שהאחרונים הסכימו להכשיר, מ"מ אין ראוי להכניס הראש בין המחלוקת. גם בשו"ת "דברי חיים" מהגה"ק מצאנז זי"ע, ח"ב יו"ד סי' צ"ח כתב ע"ז, דהאיך נעשה מקוה שפסולה לדעת הפוסקים הללו, הרמב"ם והראב"ד. וכן כתב גם בח"א חו"מ סי' ל"ז.

ואולם בשו"ת "חתם סופר" יו"ד סי' ר"ג ורי"ב פסק לעשות שתי חפירות סמוכות זו לזו, ואם נתמלאו אחת בהיתר ע"י מי גשמים, מותר לתת לתוכה מים בכתף וכלים, וכשתתמלא על כל גדותי'ה תתמלא גם חברתה. וכתב דלית מאן דחש למש"כ הש"ך.

ואמנם על פי פסקו זה של הח"ס נהגו בהרבה קהלות אונגארן ובפרט בגליל העליון. וידוע שבאותה סביבה לא היו מי מעינות, וכל המקואות נעשו אך ורק ממי גשמים.

בבא רבנו למאגנדארף וראה המקוה דשם שהיתה ג"כ כנ"ל. תיקן תיקון גדול להחמיר עליהם כמ"ש הש"ך וכמ"ש הד"ח והח"א, לפסוק כהרמב"ם והראב"ד, וצוה להוסיף עוד אוצר לקלוט מי־גשמים כדי שיעשו המקוה בתחילה גם ע"י השקת מי גשמים, נוסף על האוצר שהיו מזריעים בו מים שאובים. וסיפר לנו רבנו, שכשנסע אח"כ לשינאווא אל רבו הגה"ק משינאווא זי"ע וסיפר לו את אשר עשה במג"ד מקוה שלישית, לא הוטב בעיניו, ואמר לו שברוסיש־פוילין ובא"י עושים מקואות כאלו וצדיקים גדולים נולדו ממקואות אלו. אח"כ המשיך הרה"ק משינאווא ואמר: „הן אמת שבעולם העליון יש לכל צדיק מדור בפני עצמו ולהרמב"ם יש ג"כ ישיבה ולשם הוא אינו מכניס נשמה שנולדה ממקוה נוג"ס".

על דבריו של רבו משינאווא אמר רבנו, שכנראה מפני כבודו של החתם סופר המעיט חשיבות הענין שעשיתי, ואולם דעתו נראית ממה שסיים ואמר שהרמב"ם אינו מכניס להיכלו מי שנולד ממקוה כזו. והוסיף רבנו, שמזה רואים גם גדולת הרה"ק משינאווא זי"ע, שראה בהיכלות העליונים כמי שמביט דרך החלון חוצה, ובמדרגת שמואל שאמר נהירין לי שבילי דרקיעא כשבילי דנהרדעא.*

גחלתן של חכמים

והנה ענין פלא ששמענו מפי בניו של רבנו וגם תלמידים שלמדו והיו עם רבנו בזמנים ההם. גם מפי רבנו שמענו פעם רמז מזה, אבל הוא לא סיפר לנו גוף המעשה. במג"ד הי' קצב אחד שהי' בעל זרוע וגבר אלים. במשך שנים הי' מציק לשו"ב דמתא והתווכח אתו כל פעם כשנטרף משהוא בבדיקות. [לשו"ב זה יש נכדים בארה"ק ובארה"ב. נכדו אחד הרה"ח ר' שלמה בלומנפלד נ"י, תלמיד הגאון ממג"ד בנו של רבנו, גר בבני־ברק]. השו"ב התלונן לפעמים לפני רבנו על הקצב הנ"ל. רבנו פקד עליו ע"י שליחים, לא להתערב כלל בעסקיו של השו"ב, ועליו לקבל כל פסקיו של השו"ב בלי טעו"מ. להשו"ב אמר לא לפחד רק לעשות מלאכתו מלאכת שמים בשלימות. פעם בא הקצב לידי כעס, צעק מאד על השו"ב ולבסוף לא נחה דעתו עד שדחפו להשו"ב וגם רצה להכותו. השו"ב נכנס אל רבנו ואמר שהוא אינו יכול להמשיך לעבוד, הוא הניח את החלפים על שולחן רבנו, וסיפר את כל הנעשה. רבנו הרגיע אותו, באמרו לו: „תראה שהכל יהי' בסדר ולא יאונה לך יותר כל רע לבקש על נפשם שיסלח להם. אולם רבנו סגר דלת חדרו ולא הרשה להם להיכנס. בינתיים הקצב לא ידעו מכל הנעשה לפני כן עם השו"ב. כאשר נודע להם וגם שמעו שהשו"ב הי' אצל רבנו, ידעו שאביהם נמצא בסכנה גדולה מהקפדתו של רבנו, ובאו במהירות אל רבנו מהאיש הזה". אמנם למרות הרגיעו את השו"ב, יצא רוגזו על הקצב, והקפדתו עשתה רושם מיד. אחרי שעה קלה נשמע שהקצב נחלה פתאם עד כי אבד הכרתו ל"ע. בני ביתו שזז הובהלו רופאים אל החולה, אולם הם היו אבודי עצות, לא ידעו מה מחלתו ואיזה טיפול

---

* בענין מקוה טהרה שמענו פ"א מרבנו בשוה"ט עידן רעוא דרעוין, שאמר עה"פ בברכת יעקב (פ' ויחי) וידגו לרוב בקרב הארץ. ודייק רבנו דמה ברכה היא זו, הלא הדגים מקום חיותם רק במים וכשיוצאים ליבשה מיד מתים, וא"כ מהי הברכה שידגו לרוב בקרב הארץ. ואמר רבנו ע"ז: „אולי מרומז בברכה זו, שאין נפש יהודית באה לעולם רק במקום שיש מים שם. והכוונה על מקוה־טהרה, ורק שם מקום רביותו של עם ישראל עם קדוש לאלוקיו. וזהו וידגו לרוב בקרב הארץ, דכמו הדגים אין מקומם אלא במים, רק שם הם חיים ופרים ורבים, כך יהיו הם „בקרב הארץ", דוקא בסמוך למים, מעין ובור מקוה טהור".

לתת לו. הוא שכב בלי הכרה גם ביום השני, הרופאים נלאו למצא תרופות, ורבנו סגור ומסוגר ואינו מרשה לאיש להיכנס. היתה מהומה בכל הקהלה, וצעקות ובכיות מבני ביתו.

אחרי יומיים נכנסו כמה בעלי בתים מראשי הקהלה אל רבנו והתחננו לפניו לרחם על המשפחה האומללה. רבנו השיב להם שילכו אל ביתו של החולה, ויגידו לו באזניו, שבאם מקבל על עצמו לקיים שלושה דברים שרבנו מצוה עליו, הוא מבטיח לו שיבריא מיד, ויחי' עוד עשר שנים. הדבר הראשון שרבנו ביקש הי' שמהיום והלאה אסור לו לדבר עם השו"ב בעניני שחיטה ובדיקה כלל וכלל. השו"ב יגיד לו את אשר כשר או... ואין אחרי דבריו כלום. הדבר השני, שיקבל ע"ע לשלוח את כל בניו אחרי סיימם את הלימודים בתלמוד תורה, להמשיך הלימודים בישיבות. הדבר השלישי הי' שיתן סכום גדול כפי שביקש רבנו להחזקת הת"ת במג"ד. השליחים עשו את שליחותם, ולחשו להחולה ששכב בלי כל תנועה את דברי רבנו, הוא פקח את עיניו, ולמרות שלא הי' יכול לדבר, הרכין קצת בראשו שהוא מקבל ע"ע הכל. אחרי כמה שעות קם הקצב ממיטת חליו וחזר לאיתנו כמקדם. מובן שהוא קיים את התנאים של רבנו במלואן, ובניו היו תלמידי רבנו, ולמדו גם בישיבות אחרות.

שבע או שמונה שנים אחרי מאורע זה נתקבל רבנו לרב בקראלי ועזב את מג"ד. אחרי שנתיים או שלוש מעת העתיק לקראלי, הגיע מברק ממג"ד אל רבנו בקראלי. בניו של רבנו, משמשו ועוד בחורים מהישיבה היו באותו מעמד, רבנו פתח את המברק, ובו בקשת תחנונים מבניו של הקצב הזה, היות ואביהם נחלה מאד, עשר השנים עברו, והם מבקשים "פרולונגאציאן" [ארכא] להאריך את העשר שנים שכלו עכשו. רבנו התבונן קצת, ואח"כ אמר: "ראו נא פלא, עברו בדיוק עשר שנים". אח"כ הלך בחדרו הלוך ושוב, והפטיר: "זעה מיינען אין הימל איז עביג יאהרמארקט". ["הם חושבים שבשמים יש תמיד יריד"].

רבנו ישב במאגנדארף ח"י שנים. היו אלו השנים בה"א הידיעה, שעליהם הי' רגיל לומר, שהתורה שלמד אז נשפכה אליו מן השמים כמו מדליים גדולים. אולם פרנסתו היתה דחוקה מאד. כל ילדיו כבר נולדו לו אז והי' מטופל בעשרה ילדים. הקהלה היתה קטנה ולא יכלה לפרנס משפחה גדולה. מצב דומה הי' ברוב־ככל הקהלות הקטנות במדינות אלו אז. אולם בדרך כלל היו הרבנים מתפרנסים נוסף על משכורתם מקופת הקהלה, עוד מכמה סוגי הכנסות. מקור אחד חשוב הי' מהאנשים שבאו לדין תורה אצל הרב והבעלי דינים שלמו להרב שהי' נקרא "פסק געלד". כן הי' נהוג בכל תפוצות הגולה. גם סידור גיטין וחליצות הי' מקור פרנסה לרבני ישראל. כ"כ הרבנים רובם ככולם הלכו אל חתונות וסעודות ברית מילה של אנשי קהלתם, והי' הנוהג שכל באי השמחה היו מהנים את הרבנים איש כפי יכלתו. סוג שלישי של הכנסות היו מעות פורים ועיוהכ"פ. מכל הכנסות אלו נהנה רבנו רק חלק קטן ממשלוח מנות פורים ומעות עיוה"כ. משאר הכנסות הנ"ל הדיר רבנו עצמו כליל ולא רצה להנות מהם. מעות דין תורה שנתקיימו אצלו, לא קיבל אף פעם בימיו.

מדת הסתפקות כיצד

שמעתי כמה פעמים את רבנו מספר. שכ"ק האדמו"ר משינאווא זי"ע שאלו פעם בעת הסתופפו אצלו בעודו במאגנדארף על כל הכנסותיו כרב, ואופן פרנסתו ומחיית ביתו במג"ד. רבנו השיב ומנה לכ"ק האדמו"ר מה שהוא מקבל בתור משכורת מקופת הקהל, הכנסותיו מרח"ש כפי המנהג אז, ומעות פורים. כ"ק האדמו"ר שאלו מה בענין "פסק געלד" של ד"ת.

רבנו השיב לו שאינו מקבל כסף זה. על זה אמר לו האדמו"ר שלפי החישוב הוא רואה שאין לו פרנסה, וגם בלתי אפשרי שיהי' לו פרנסה אם לא יקבל כסף מד"ת. "אבל אני התווכחתי עם כ"ק האדמו"ר ולא רציתי בשום אופן להסכים לקחת כסף של ד"ת, כי לפי חשבוני יש לי פרנסה גם בלי זה", אמר רבנו, "ואולם היום", הוסיף רבנו [והראה על דיוקנו הלבן], "הנני רואה עד כמה צדק כ"ק האדמו"ר משינאווא זי"ע, כי באמת אין לי פרנסה.

בהזדמנות אחת כשהייתי אצל כ"ק האדמו"ר מסטראפקאב זי"ע, וישבתי בחדרו [כ"ק האדמו"ר הי' רגיל להתענין ולשאול אותי על מהלך העניינים והתנהגותיו של רבנו], שאלני כ"ק האדמו"ר על אודות פרנסתו והכנסותיו של רבנו, והאם יש לו פרנסה בריווח בלי דאגות. [רבנו שאלני פעם בדיוק אותן שאלות על כ"ק האדמו"ר מסטראפקאב, כפי שנכתב ע"ז כבר בחלק "באהלי צדיקים"]. סיפרתי לכ"ק מה ששמענו מרבנו אודות מעות ד"ת, שכ"ק האדמו"ר משינאווא רצה שרבנו יהנה ממעות אלו, ורבנו לא רצה להיכנע ועד היום אינו נהנה מזה, ושעכשו הוא מטיב לראות עד כמה צדק כ"ק האדמו"ר משינאווא זי"ע. כ"ק האדמו"ר מסטראפקאב זי"ע ענה ע"ז בסיפוק באמרו, נראה שאת דבריו של קדוש אבי זי"ע היו צריכים לקיים תמיד במלואן.

גטין וחליצות לא סידר רבנו בכל שנות כהונתו כרב.

על חתונות וסעודות ברית מילה הלך רבנו באופן יוצא מהכלל, אצל בני משפחתו או תלמידיו. אבל אף פעם לא קיבל שם מתנות, והדבר הי' ידוע בכל הקהלות ולא ההין שום איש לגשת אל רבנו ולתת לו כסף. בהקדמת ספרו "בהית הבקר" כתב בין השאר: ..."ומעת שנעשתי רב, מאסה נפשי ליקח מתנות על חתונות וסעודות". [בחלק "ימי הנעורים" מבואר ענין זה באריכות].

גם ההכנסות של פורים ועיה"כ היו מנופות בשלוש עשרה נפות. כי כל האנשים שלא הי' דעת רבנו נוחה מהם, בדברים הנוגעים אל הנשמה, קיום מצוות, חינוך בנים ובאופן מיוחד ציות לדין תורה ולא ללכת ח"ו לערכאות, מכל אלו שהיו מקילים בדברים הללו, לא קיבל רבנו משלוח מנות או מעות עיה"כ, והרבה פעמים החזיר רבנו משלוח מנות, יום יומיים אחרי פורים לאלו ששלחו את המ"מ ע"י בנם או שליחם ולא רצה לביישם בפני אחרים.

ספרו התלמידים שלמדו בקראלי, שהי' שם בע"ב אחד בקהלת רבנו שהי' עשיר וגם מראשי הקהלת, אולם הי' גם גבר אלם, ויצר תמיד בעיות והתנגדויות בהנהגת הקהלה. האיש הזה שלח כל השנים מ"מ לרבנו כסף וסיגריות וכן גם בעיה"כ. פעם ראה רבנו שנתמלא סאתו של אותו האיש, כשהתנגד לאיזה תקנה אצל הת"ת בעיר. רבנו שלח לקרא לו. כשנכנס, אמר לו רבנו: "הנה אתה שולח לי כבר שנים מ"מ ונותן לי כסף בעיה"כ. דע לך שלא נהנתי מכל מה ששלחת לי עד היום כלום, ועתה אחרי התנהגותך הלא מתאימה, שלחתי לקרא לך, בא אתי לחדרי". הלה נכנס לחדר שם פתח רבנו מגירה סגורה בארון שלו, וכל מתנותיו של האיש הזה נמצאו שם, ורבנו אמר לו: "קח כל זה חזרה והנני מבקשך, לא לשלוח לי מהיום שום מתנה".

בהיות רבנו בקאשוי, שם כבר נתרבו אנשים גם בקהלה האורטודוקסית שרצו להרים ראש נגד תהלוכות הקהלה במסלול הישן, הי' זה כבר אחרי מלחמת העולם, עת התחילו המתחדשים למיניהן לחתור תחת קיום הקהלות ע"י רבניהם. כ"כ רבו המקרים של אי ציות לדין תורה והליכה להתדיין לפני ערכאות. רבנו לא קיבל מחלק נכבד של אנשי הקהלה שום מתנות. פעם דרש ברבים בביהכ"נ וביקש מכל אלו שאינם מצייתים להוראותיו ובעיקר

בעניני פסקי ד״ת וכדומה, לא לשלוח לו מתנות, כי הוא יחזיר המתנות, ולמה להם להביא עצמם לידי בושה. הי׳ שם אחד מראשי הקהלה, עשיר גדול מאד, שגרם הרבה פעמים ע״נ לרבנו בתתו יד וגם שיתף פעולה עם חלק של מנהיגי הקהלה שעשו מעשים נגד רצון רבנו ורצון חלק הארי של הקהלה, יראים ושלימים. אחרי התנהגותו כן זמן ממושך, יעצו לו כנראה ידידיו, שלא כדאי לו אם יהי׳ לרבנו הקפדה עליו. האיש הזה חשב בנפשו שיוכל לתקן הכל בין רגע. כשהגיע פורים שלח לרבנו במעטפה עשרת אלפים כתרים, [מעות צ׳כי׳ דאז]. זה הי׳ סכום מאד גדול אז. בדרך כלל הבע״ב שפרנסתם היתה מצוי׳, שלחו חמישים עד מאה כתרים. יומיים אחרי פורים, אחרי שרבנו בדק את כל המ״מ שקבל, מצא המעטפה הזאת, ובלי לפתחה החזירה ע״י משמשו להנ״ל.*

---

* בענין זה הנני מעתיק פה מספרו של רבנו „בהית הבקר״ אות תכ״ב, רות ג׳ : „אל תבואי ריקם אל חמותך. או י״ל עפ״י מה שכתבתי בספרי „משמרת אלעזר״ חלק תשועה בישראל אות ט״ז, בטעם המנהג בעת שמקבלים פני צדיקים נותנים להם מנה, והמנהג הזה יסודתו בקודש עוד בימי הנביאים, כמפורש בשמואל א׳ ט׳, שאמר שאול בעת שרצה לילך אל שמואל, ותשורה אין להביא. והוא פלא, מאין נצמח זה, וכי קדושים האלו היו מתאוים למתנות אלו. אמנם לפי מה שהוכחנו, שמצות קבלת פני רבו יוצא ובא מן הפסוק יראה כל זכורך את פני האדון ה׳, וא״כ כמו שהקפידה התוה״ק, ולא יראו פני ריקם, שהי׳ מחוייב כל אחד להביא עולת ראי׳, מזה נהגו כל ישראל בבואם לקבל פני רבם, להביא לו דורון, והוא מעין דוגמא לכבוד השכינה שראינו שלכל הענינים הוקש כבוד רבו לכבוד השכינה. ויומתק לפי״ז שאמר בועז לרות, אל תבואי ריקם אל חמותך, שלהביא דורון לנעמי, היא מעין קבלת פני ה׳, דכתיב ולא יראו פני ריקם. ומענין זה שמעתי על כמה צדיקים שהיו נזהרין מליקח מעות מאדם שאינו הגון. ועל כמה צדיקים שמעתי, שלקחו ושמרו את המעות עד שבא אליהם אדם שאינו הגון לבקש מעות, נתנו להם ממעות אלו. ובפרט מגויים ודאי ראוי ליזהר שלא ליקח, דכתיב (משלי י״ד) חסד לאומים חטאת. ונשתוממתי בשמעי שלוקחין מתנות מגוים לצרכי בני ישיבה. ואני מצאתי סמך גדול שלא ליקח מאדם שאינו הגון, ממה שאמר אלישע למשרתו גחזי בעת שלקח מעות מנעמן, וצרעת נעמן תדבק בך. ולהצדיק הצדיקים שלוקחים מעות מאדם שאינו הגון, וכן נראה ממעשה שהובא בספר גנזי נסתרות דף ס׳, מכתב מהגאון הקדוש מו״ה דוב בער זי״ע ממעזריטש, שכתב להגאון הקדוש בעל תולדות יעקב יוסף זי״ע, שהבעש״ט זי״ע לקח מתנה מאדם שאינו הגון. וז״ל המכתב : „פלצות אחזתני אתמול בלילה אחר חצות הי׳ משמר שלי ללמוד משניות כל הלילה בעת שינת אדמו״ר יחי׳ כידוע. והנה שעה אחת אחר חצות שומע אני שכ״ק אמו״ר יחי׳ גונח וקורא אותי בזה״ל : בערלי, קום אלי מיד. ותיכף הלכתי ושאלתי מה רוצה הרב. וענה לי : בערלי, געה באלד אין קלייזל, וקח את המטה שלי החדש, והביא אותו אלי תיכף, אבל מהר וקח. ותיכף לקחתי והבאתי לכ״ק, וכאשר קיבל את המטה בידו, נתן אותו תיכף בחזרה אלי ואמר ליתן תיכף את המטה בחזרה לאותו האיש העומד למולך, ואמור לו, כי הרב אינו רוצה לקבל מאתך מתנה שנתת לו כי אין באפשרותו לתקנך. ואני לא ראיתי שום אדם, אבל פשטתי את ימיני ואמרתי בלשון שאמר לי רבנו הקדוש, ואיש לקח המטה מידי, אבל לא ראיתיו והמטה נעלם מידי וברכי כשלו ודא לדא נקשן מרוב פחד. וקרא אותי אמו״ר, בערלי קום אהער, האסט מורא, שרעק דיך נישט. דער מענש האט עובר געווען על כל התורה ר״ל, און האט מיר געשענקט דען שטעקן, און איז געשטארבן, וזה כמה חדשים אז איך מיטשע מיך מיט עהם, וועגן א תיקון און עס העלפט נישט. ע״כ אזוי וויא ער האט מיך אונגעהויבן ווידער דערקיטשען האב איך אובגעגעבן דען שטעקן. און האט געזוגט פון וויא דער מענטש ווער. וסיים המגיד הקדוש, כל זה ראו עיני כפלא זה לא ראיתי עוד״. עכ״ד. אולם ראיתי בס׳ תפארת שלמה רמזי פסח, שפירש בפסוק תהלים ק״ה, ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל, דחסד לאומים חטאת, שע״י הכסף שישראל לוקחין מעובדי כוכבים, הם נפגמים חלילה, והגם שכל מה שישראל לקחו ממצרים כסף וזהב, היו מחזיקים בהם בשכר שעבודם בהם רד״ו שנים, אך הערב רב שלקחו מכסף מצרים הם לקחו בחנם, כי לא עבדו במצרים, וכסף וזהב זה גרם לחטא העגל. וגם מה שלקחו בני ישראל ממצרים, הי׳ טוב להם אם לא היו לוקחים, וע״ז נאמר ויסע משה את ישראל. וראי׳ ששבט לוי

רבנו ישב במג״ד ח״י שנים, וחי כל הזמן חיי דוחק ממש, מכיון שלא קיבל מתנות ומכש״כ שלא ביקש אף פעם משום איש להנות אותו. יתר ע״כ, לרבנו הי׳ אח בווינא, עשיר מופלג מאד. האח הזה רצה תמיד לעזור לרבנו והתחנן ממש לפניו לקבל ממנו כמה שרק ירצה ואפילו הון תועפות, כי עשרו הי׳ גדול מאד. רבנו לא קיבל ממנו אף פרוטה אחת כל ימי חייו. כשראה שאינו מצליח לתת במתנה כסף לרבנו, ניסה לבקשו שיקח ממנו כסף בתור הלואה לזמן ממושך, אבל העלה חרס בידו. לעת זקנתו התיר רבנו לכמה מילדיו שהיו כמעט כולם עניים ממש, לקבל ממנו תמיכה.

פעם הי׳ רבנו בווינא לשאול בעצת רופאים שם. כשנסע חזרה לביתו, ליווה אותו אחיו אל תחנת הרכבת. באותה שעה ירד גשם שוטף. אחיו של רבנו נכנס לחנות וקנה מטרי׳ יקרה. כשעלה רבנו על הרכבת נתן האח את המטרי׳ למשמשו של רבנו לקחתה הביתה לרבנו, ובלי ידיעתו של רבנו. כשהבחין בביתו במטרי׳ נצטער מאד, וכתב לאחיו שיודיע לו מחיר המטרי׳. אחיו נעלב ולא השיב על זה. רבנו כתב לו שנית, שהוא אינו רוצה לשלם לו את המטרי׳, רק מאחר שהוא נותן צדקה, חומש מכל מה שיש לו, נחוץ לו לדעת מחיר המטרי׳ שיוכל להפריש הצדקה ע״ז. האח לא השיב גם ע״ז. אחרי כמה שבועות נסע רבנו לאיזה מקום ומשמשו לקח אתו את המטרי׳. כשחזרו הביתה לא הביאו המטרי׳, והיא נאבדה באיזה מקום. רבנו שמח שמחה גדולה באמרו: „הלא ידעתי שזה לא ישאר אצלי זמן רב״.

הרבנית, אשת רבנו והילדים קבלו עליהם את הדין בלי תרעומת. הם התרגלו באופן טבעי לחיות חיים פשוטים בלי כל מותרות, ורק הנחוץ ביותר. בהקדמת ספרו „בהית הבקר״ מהלל רבנו את אשתו הרבנית ומרים על נס צדקתה וענותנותה, על שהסירה כל הדאגות מעליו, ע״י שקבלה על עצמה לחיות כאחת העניות, הגם שהיתה רגילה לחיות בריווח בבית הורי־ה, ולא התרעמה אף פעם על רבנו, שהיתה יכולה לחיות יותר ברווח ולכלכל עשרת ילדי׳, אם רבנו הי׳ הולך על חתונות וסעודות וכדומה.

על עצמו הי׳ רבנו רגיל לומר, שהוא סבל הכי פחות ממצב זה. רוב שנותיו שם ישב בתענית. רבנו הי׳ אדם בריא וחזק והי׳ קל לו להתרגל בתעניות, וגם לא הפריעו לו באופן לימודו. הוצאות על רהיטים וכלים בבית, זה הי׳ בכלל מותרות. כ״כ מלבושים, אפילו בקאשוי העיר הגדולה הי׳ מוזר בעיניו לקנות מלבוש חדש, אם המלבוש שכבר הלך בו שלושים שנה עוד לא הי׳ קרוע. לעומת זאת שמענו הרבה מרבנו, שכל ילדיו סבלו הרבה, ורובם על משך כל חייהם מהזנה גרועה. הם לא אכלו בדרך כלל מאכלים טובים ומבריאים, רק מאכלים פשוטים ביותר, ובכמות לא מספקת. „הרבנית היתה מכינה״, כך סיפר רבנו,

---

שלא עבדו במצרים ולא לקחו כלום ממצרים לא נכשלו בחטא זה כלל. עכ״ד. ונראה מזה שכסף כזה מזיק להמקבל. אולם מאז אמרתי, שצדיקים שכוחן יפה ויודעים שע״י שיקחו כסף מאדם שאינו הגון יהפכו לבבו לטוב ויתקן דרכו מכאן ולהלאה, מצוה שיקחו מהם, כדי לתקנם. אבל מי שאינו יודע בעצמו שכוחו יפה לטהר לב הנותן על ידי שיקבל דבריו, אינו רשאי ליקח, והוא גם מזיק להמקבל. ופירשתי בזה הפסוק ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי. ויל״ד הכפילות בפסוק, וגם שמתחיל בלשון נסתר ויקחו לי, ומסיים בנוכח, תקחו. וגם דבתחילת הפסוק אמר לי, ופרש״י לשמי, ובסוף הפסוק אצל תקחו לא אמר לי. ועל פי החילוק שאמרתי לעיל א״ש, ויקחו לי תרומה, אמר בלשון נסתר, כי כל אחד יכול ליקח אם הנותנין הם צדיקים שנותנים לי לשמי, כי אז אין נ״מ מי הלוקח. אבל מאת אשר ידבנו לבו, פירוש שכעת עוד אין לבו שלם, רק ע״י שיקחו ממנו יטיב דרכו וידבנו לבו לעתיד, מאיש כזה תקחו את תרומתי, בלשון נוכח, משה ואהרן וכדומה, שבכוחם לתקן החוטא, על ידי שיקחו ממנו מתנות״.

„מאכל ממים עם מעט חומץ ומעט סוכר, ונתנה מנה לכל ילד מתערובת זו עם לחם, ואמרה להם שזה מרק טוב ובריא". נוסף על ילדיו אכלו אצל רבנו תמיד גם בחור אחד מישיבתו, פעם הי' זה בנו של הגאון בעל מעשי למלך אב"ד דקה"י ווייטצן זצ"ל, שלמד בישיבת רבנו, וישב אח"כ על כסא אביו בווייצן. ההוא הי' בחור מפונק ורגיל למאכלים כמו בבתי עשירים, ואעפ"כ גם הוא אכל ממרק כזה אצל רבנו, „אודה על האמת, שכל ילדיי הם חלושי מזג וסובלים כל ימיהם מכל מיני מחלות ל"ע, כל זה בשביל שלא אכלו בצעירותם אף פעם כפי הצורך", אמר רבנו.

נסיעתו לארץ הקדושה

אמו של רבנו הרבנית הצדיקת מרת ליבא ע"ה, שכ"כ הרבה רבנו לספר בשבחה ובמדותי' התרומיות, באה ממקום מגורה בנייטרא למאגנדארף, אחרי שנתקבל שם רבנו לרב. רבנו מפליג הרבה לספר מצדקתה ומביא בכמה מקומות בספריו מעשיות ומאמרים ממנה. את ספרו „ליבא בעי" על סוגיות הש"ס קרא רבנו על שמה. היא נתאלמנה מבעלה כשהי' רבנו בגיל שמונה עשרה, ומצאה כל תנחומי' מבנה זה וישבה על ידו ועמדה על ימינו במג"ד כשתים עשרה שנה. בהקדמת ספרו „ליבא בעי" כותב רבנו: ...„והקב"ה אינו מקפח שכר כל ברי'. ומיום עמדי על דעתי שמעתי תמיד מתשוקתה הנפלאה, לשכון כבוד בארצנו, וניתן לה תאות נפשה וזכתה לקבוע דירתה בעיר ה' שמה ת"ו ב"ב".

בשנת תרס"ח נסע רבנו ממאגנדארף לארץ ישראל לבקר את אמו, שהתגוררה בירושלים עה"ק ת"ו. [ומנ"כ בהר הזיתים. לאחרונה נמצאה המצבה שעל קבורתה, ושופרה ותוקנה ע"י יוצ"ח הנמצאים בארצינו הק']. סדרה מפוארת מושכת את הלב, כעין סיפור יציאת מצרים זכינו לשמוע מפי רבנו מנסיעתו לארצינו הקדושה. מתוך געגועים גלויים ונסתרים ושמחה עצומה הי' רבנו מדבר ממה שראה ושמע בעת הסתופפו בצל הקודש. בפרט בימי החגים, עת באו רוב ככל בני הקהלה לקבל פני רבם ברגל, הי' רגיל לשמח לב שומעיו מהמעשיות והדברים היפים בא"י.

משיב כהלכה

עוד על אם הדרך, טרם הגיע לא"י היו לרבנו חוויות מעניינות, שהי' רגיל ג"כ לספרם. כשנשתהה בעיר נמל במדינת יון שם המתינו כמה ימים על האני' שהפליגה אתם לארצנו הקדושה, נזדמנה לנמל הזה גם נסיכה ממלכות בריטני-ה. היא ראתה שם את רבנו ובחברתו היו עוד כמה יהודים בעלי צורה יהודית עם זקן ופיאות. הנסיכה ביקשה רשות ע"י המלוה שלה, לשוחח עם רבנו, שהכירה על הדרת פניו ולבושו, שהנו רב. היא שאלה הרבה שאלות על דיני ומנהגי עם ישראל, שהיא לפי דברי' מאד מעריכה את הדת הזה, כי הלא כפי הידוע, כל האומה האנגלית מעריכה מאד את הביבל [תנ"ך] של עם ישראל, ומשפחתה, משפחת המלוכה האנגלית מתייחסת, כך אמרה, למלכות בית דוד. רבנו השיב על כל שאלותי' הכל לפי הצורך ולשביעת רצונה. אחרי תום השאלות היא ביקשה לדעת עוד לסיבת היות עם ישראל משונים בזה משאר אומות העולם, והוא ריבוי הילדים יותר מאצל עמים אחרים נאורים ומתקדמים. „באנגלי'", אמרה, „אזרח ממוצע יש לו שלוש, ארבע

עד חמשה ילדים ולא יותר. לעומת זאת אצל היהודים יש הרבה מאד משפחות עם עשר ואפילו חמש עשרה ילדים", כ"י.

התשובה לא איחרה. "הלא כפי דבריך הנסיכה", הסביר רבנו, "הנך מכירה וגם מחשיבה את הביבל. והלא לבטח הנך זוכרת בתחילת ספר בראשית, בעת הביא הקב"ה את המבול על הארץ לשחת כל רוח חיים, צוה לנח להכניס אתו אל התיבה מכל החי, בהמות, חיות ועופות וכו' בשביל קיום המין אחרי המבול. שם תמצאי בפירוש, שממינים הטהורים צוה ה' להביא אל התיבה שבעה שבעה איש ואשתו, אולם ממין הלא טהור הסתפק בשנים שנים איש ואשתו. מזה הלא תוכלי להבין, שעם ישראל שהנו העם הטהור בין כל אומות העולם מרבה להביא בנים לעולם". הנסיכה הרכינה ראשה לאות הסכמה על תירוץ משכנע זה. אחרי שהיא שאלה ושמעה הרבה על גודל טהרת וקדושת ישראל והצניעות בחיי המשפחה אמרה הנסיכה שכל ימי' היא מקנאה את דרכי חייהם של היהודים, שלרובם האשה הנשואה ליהודי היא הנה האשה הראשונה שלו בחייו, מושג שכמעט אינו מוכר בין כל אומות העולם.

ואת עפרה יחוננו

רבנו הגיע בחודש תמוז שנת תרס"ח לארץ ישראל. הוא נשאר בא"י שלושה שבועות. בשלושת השבתות הי' בירושלים עה"ק ת"ו. בימות החול הי' על כל מקומות הקדושים בגליל ובגליל העליון, בכל מקום שהי' איזה אפשרות להגיע שם. הוא שילם כסף לערבי והוא הוליכו ממקום למקום מעלות השחר עד הלילה יום יום. בימים ההם לא היו בחו"ל יהודים שבקרו בא"י אי פעם, אפילו אחד מרבבה. רבנו הי' מספר מכל המקומות הקדושים בהם ביקר. כי בטברי' נמצא הרמב"ם לא רחוק מקברו של רבי יוחנן בן זכאי ותלמידיו, ועל ידם השל"ה הקדוש. לבות השומעים היו מתפלצים מרוב כמיהה וגעגועים לזכות לראות את זה. הוא הדין כשתיאר לפנינו בתיאוריו הנלהבים את צפת"ו, בו הי' הרב מרא דאתרא הבית יוסף, ובאותו פרק זמן הי' הרבי והאדמו"ר בצפת האר"י הקדוש, ונוסף הי' להם מגיד נפלא האלשי"ך הקדוש, והמשורר רבי שלמה אלקב"ץ בעל ה"לכה דודי", ולבסוף השמש דמתא בעל החרדים. "נתאר לעצמנו איזה דור דיעה הי' זה לפני רק כשלוש מאות שנה, ובדור דיעה זה היו לבטח גם היהודים הפשוטים בעלי רוח הקודש" אמר רבנו בהתלהבות.

מהר הזיתים בירושלים ת"ו סיפר רבנו על ציונו של האור החיים הקדוש שהנו טמון בין שתי יבמותיו, ושכל הענין מובן רק עפ"י סוד. וסיפר רבנו עוד כי בהזדמנות אחת כשהי' רבנו על הר הזיתים, שמע פתאום קול המולה וראה אנשים רצים למקום מסויים. על שאלתו מה הסיבה שהכל רצים לשם השיבו לו, שכעת נמצאת שם המקוה של רבי ישמעאל כהן גדול, שמופיע שם מפעם לפעם באר מים חיים ממש ובעוד זמן קצר מאד נעלמת המקוה. כשהבחין רבנו שהאנשים שהיו שם מתרחקים כבר מהמקום, נתן כסף לערבי שהי' במקום ובקשו לבל ירשה לשום אדם להתקרב אל המקוה במשך כמה דקות. רבנו פשט בגדיו חיש מהר, טבל במקוה זו, עלה ונסתפג כל זה במשך כשתי דקות. רבנו הי' תמיד מספר מזכי' גדולה זו שנפלה בחלקו. מזג האויר אז בחודש מנ"א הי' חם מאד, והמים של מקוה זו היו קרים ככפור. רבנו הצטנן מאד, קיבל חום גבוה, והי' חשש שלא יחלה במחלת המאלרי' ר"ל שהיתה נפוצה מאד בזמנים אלו בא"י, וע"כ הי' מוכרח לנסוע באני' הראשונה שהזדמנה ולעזוב את ארץ ישראל.

במחיצת גאוני ירושלים

רבני ירושלים ת"ו וראשי העדה כבדו מאד את רבנו, ששמו הלך כבר אז לפניו, גם בא"י, על ידי חיבוריו שכבר היו נדפסים אז. „משמרת אלעזר" וספר „ליבא בעי". הם השתעשעו הרבה עם רבנו בד"ת. הגאון מרא דארעא דישראל רבי יוסף חיים זונענפלד זצ"ל כבדו לדרוש בביהכ"נ בש"ק הראשונה לבואו ירושלימה, כן נתכבד לדרוש בשבת השני' בביכ"נ אחר ובשבת השלישית שוב בביכ"נ אחר. רבנו סיפר שדרש בכל שלוש השבתות בסוגיא אחת בהמשך, והגאונים רבי יוסף חיים ורבי עקיבא יוסף שלזינגר היו נוכחים בכל שלוש הדרשות והתווכחו אתו בפלפולא דאורייתא באמצע דרשותיו כאריות, והי' פלפול עצום בכל ש"ק עם הרבנים וראשי הישיבות שהיו נוכחים בדרשותיו.

רבנו ביקר בכל הישיבות והכוללים של ירושלים ת"ו. כמה יהודים מכולל אונגרן באו אל רבנו והתלוננו לפניו, באשר יש להם רדיפות גדולות מהמתנגדים שיורדים ממש לחייהם, לפי שהם חסידים. הם בקשו את רבנו באשר ראו שהי' מקורב מאד אצל כל גדולי ירושלים, שישתדל לטובתם לבל ירדפו אותם. רבנו התענין בדבר זה, ופעל הרבה לטובתם, [רבנו בעצמו הי' כידוע מתנהג במנהגי אשכנז למרות היותו חסיד ונוסע אל צדיקים], בדרשתו בש"ק השני' הזכיר רבנו את כל ענין הרדיפות נגד החסידים, ואמר שכעת מובן לו הפסוק (בתהלים פ"ו) שמרה נפשי כי חסיד אני, איזה נתינת טעם זה שישמור נפשו לפי שהוא חסיד. אולם כנראה גם דוד המלך ע"ה כבר טעם טעם זה וסבל מפאת היותו חסיד וירדו לחייו, עד שהי' מבקש מאת ה' שישמור עליו לפי שהוא חסיד.

רבנו ביקר אצל הגאון המפורסם הספרדי רבי חיים שאול דויק זצ"ל. הוא שאל את מטרת בואו לארצנו הק'. רבנו אמר לו שבא לבקר את אמו הנמצאת בא"י. ע"ז השיבו הגאון הנ"ל ואמר לרבנו: „כבודו בא לבקר את האמא שכינתא הקדושה שנמצאת פה".

לא כיסה על מעשי רשעים

ואולם גם את הצד השלילי שראה רבנו כבר אז בארצנו הקדושה ע"י תנועת הציונים למיניהם, הי' מגלה רבנו לפני שומעיו, ולא חשך שבט בקורתו מאלו שגרמו להריסת הקדושה וקיום התורה והמצוות בארצנו הק'. כבר בהקדמת ספרו „שאול שאל" שנדפס בשנת תרע"א, זמן קצר אחרי התייסדות התנועה הציונית, מרעיש רבנו על הסכנה הגדולה וכותב בין השאר: ...„ובזמן האחרון ראו, שלשוא פרקו מעליהם כל דת יהודית, כי לא הועיל למצא חן בעיני הגויים גם אם הפרו דת תורתנו הק', ולכן התחברו מקצות הארץ, והחליטו שהם בכוחם ובזרוע עוזם יצילו את בני ישראל מעול הגלות, והבטיחו שהם ישתדלו למצא מדינה, שבה ישקוטו בני ישראל מעול הגלות. וקצתם שמו את עיניהם על ארץ הקדושה, והם לא ימתינו על ביאת הגואל, ובכוח ממונם ושכלם ירשו ארץ. ובחרו לשלוח לארץ הקדושה כל פסולת שנמצא בעולם מבני ישראל. ותחת אשר מימות עולם לא נסע לארץ הקדושה רק מי שרצה לעבוד את ה', כעת המינים היותר מפורסמים נוסעים שמה, ומחללים שם ה' ותורתו, לא נשמע בין האומות מינות כזה. ומעמידים שמה שולען [בתי ספר] שונים, וילדיהם מגדלים לפורקי עול תורה. והלואי היו היראים שבמדינתנו אשר חיבת ארה"ק בערה בקרבם, ודבר זה גרם להם לטעות אחרי הרשעים ולהחזיקם, אם היו נוסעים כעת לארה"ק והיו רואים בעיניהם, כי לא הי' כחורבן זה מימי חורבן בית תפארתנו, והגם לכבוש את המלכה עמי בבית, אינני מסופק שהיו עוזבים מיד את חברת הרשעים

האלו. ואיך ירדנו פלאים, שרצו לעשות טהעאטער בלשה"ק בירושלים ת"ו. ובאמת מעת שהתחילו בזה, נתוספו צרות צרורות על כל ישראל בעולם, כי נתוסף חרון אף ה', שגם בביתו ובהיכלו בניו מורדים בו. והחיוב כפול ומשולש בדורנו להחזיק בעד אותן היושבים על התורה והעבודה בעיר קדשנו, שלא יעלה ביד הרשעים להשבית תורה ומצוות מעיר קדשנו".

ובהקדמת ספרו „אבות על בנים" עמוד כ' כותב רבנו בין השאר: ...„ועוד סכנת הנפש רבה, כי המחטיאו גדול מההרגו, ושם בבתי ספר לומדים ומורים יום ביומו לכפור בו ית' ובתורתו, ועושים בפרהסיא להכעיס, [והעיד מזרחי אחד בקונטרסו הנקרא „הבו תמים", (המחבר הזה אינו נחשד להיות חסיד, כי הוא מהלל ומשבח בקונטרסו הנ"ל את האיש שחידש את הרעיון הציוני, אשר גידל בניו לשמד, וביום מיתת אביו נתנצר בנו. וכתבו בעתון „אויקעלעט" שהופיע אז בבודאפעשט, שטרם שחידש רעיון הציוני, הי' רצונו להשתדל אצל הוואטיקאן, שישתמדו ח"ו כל ישראל ויקבלו אמונת הנוצרים. וכשהוגד מחשבתו לבעל ה„נייע פרייע פרעסע", וכן לבעל ה„פרעסע", עשו צחוק ממחשבתו אשר חשב על היהודים, אז חידש את הרעיון הציוני. וקרוב הרעיון השני להראשון. וגם משומדים המה הציונים, ויותר הזיק הרעיון השני, שנתפתו רבבות רבבות מישראל לרעיון, שאפשר להיות יהודי, בלי תורת ישראל, ורבים חללים הפילה). ובקונטרסו הנ"ל כותב בין השאר „כבר זכינו לראות, שתלמיד גימנזיאום הביא חומש לבית כנסת „נוה צדק" ביפו, והראהו לעיני המתפללים, כי מחק בו את השמות הקדושים, יען כי חרפה הוא להזכיר בשם ה', בעת נאורה כזאת. ולא אחת שמענו מפי התלמידים, כי השמות הקדושים הם השמות אשר בדו האסיאטים הברברים הפרעים, ואל לחכמים נאורים בזמן הזה ללמוד כתבי הקודש המדברים בשם ה' והנביאים".] והלא אין סכנה גדולה יותר לילדים אשר אינם יודעים עוד להבדיל בין טוב לרע, שיתפשו ברשת זו, אשר פרוסה על כל מדרך כף רגל".

ובעמוד כ"ז שם, כותב רבנו: „ואת אחי אנכי מבקש. כל מי שמאמין בתורת משה ירחק מאד מאהלי הציונים והמזרחים, וימנע מלאכול ולשתות אצלם, כמו אצל נכרים. והי' ראוי להבדילם מקהל ישראל, כמו שעשו אבותינו עם הצדוקים והביתוסים והקראים. ולפי שאנו בעקבתא דמשיחא וס"א מתגבר, ונתקיים (איכה א') וילכו בלא כח לפני רודף, לכן לא מסתייע מילתא. אבל עכ"פ כל איש יחוש לנפשו מלהתחתן בהם, כי לא יזכו לראות בגאולה הקרובה, ככתוב (במדבר י"ד) וכל מנאצי לא יראוה. וכל אלו אשר שלחו לארץ הקדושה כופרים ומורדים להכעיס את ה' בביתו. והרבנים וגדולי התורה בכל העולם, ובפרט במדינתנו כל הרבנים וגדולי התורה פה אחד הזהירו מלהתחבר עמהם והם עברו על מצות תוה"ק, (דברים י"ז) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, הם לא יזכו לראות בהרמת קרן תוה"ק ב"ב. ויזהרו מלהתוכח עמהם, רק להתרחק מהם בכל מיני ריחוק, כמו שעשו אבותינו עם אפיקורסים שעמדו נגדם, וב"ה נמחו ונעקרו מן העולם".

כמוזכר כבר כמה פעמים, הי' רבנו רגיל לרשום לעצמו על גבי נייר כל דבר מעניין שראה או שמע מאנשים מהימנים, בעניני חיזוק הדת וחיזוק האמונה, וכן שמר בביתו מסמכים וקטעי עיתונים המבטאים דעתם של אנשים מפורסמים בעניינים הנוגעים לדת או קיום עם ישראל. פעם הגיע ליד רבנו עתון שיצא לאור בצרפת בשפה הגרמנית. העתון נדפס בשנת ייסוד התנועה הציונית ושם נדפס מאמר מראש הכנסי' הקתולית הקארדינאל של צרפת. במאמר זה שהיווה בעצם מסמך רשמי לוותיקן כתב הקרדינאל אל הנהלת הוואתיקן ברומא שבזמן האחרון נתייסדה תנועה לאומית בתוך עם ישראל הנושאת את השם

תנועה הציונית, ומגמתה לרכז את יהודי התפוצות לארץ ישראל ואין בקוי היסוד של תנועה זו מעקרונות דת ותורת ישראל ולא כלום ואדרבה הריהי מתנגדת לתורת ישראל. לדעתו של כותב המאמר לא קמה עוד תנועה דומה לזו בעם ישראל מעת גלותו מאדמתו ולדעתו הריהי הראשונה שתקרב את עם ישראל לנצרות. ואי לזאת הוא פונה להנהלת הוואתיקן לעמוד על המשמר ולעקוב אחרי התפתחות הענינים בתנועה הציונית ולפעול בהתאם לנסיבות. (עפ"ל).

רבנו סיפר על כך בתוך אחד מדרשותיו ואמר כי מי שרוצה לעיין במאמר הלז יכול לראותו אצלו.

בלע פלג לשונם

בהקדמת ספר "אבות על בנים" כותב רבנו הרבה גם על לשון עברית. בין השאר כותב שם בעמוד כ"ג: ..."הנה בענין ששמים הציונים כל כוחותיהם לדבר עברית וליסד בתי ספר לתכלית הזה. הירא את דבר ה' ינוס מהם כבורח מן הארי. והנה מי מוקיר יותר לשון הקודש מעוסקי תורה, שבכל יום רואים נפלאות גדולות בלשוננו הקדוש. ופירשתי הכתוב (תהלים מ"ט) אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו, עפ"י (סנהדרין ל"ח ע"ב), אמר ר' יהודא אמר רב, אדם הראשון בלשון ארמי סיפר, שנאמר (תהלים קל"ט), ולי מה יקרו רעיך. ופרש"י שם, תרגום של כבוד הוא יקר, הרי דתיבת יקר הוא לשון תרגום. והנה אמרו חכז"ל (חגיגה ט"ז ע"א) ששה דברים נאמרו בבני אדם, שלושה כמלאכי השרת, יש להם דעת, מהלכין בקומה זקופה, ומדברין בלשון הקודש כמלאכים. ושלושה כבהמה, אוכלין ושותין, פרין ורבין, ומוציאין רעי כבהמה. נמצא שהאדם הוא שקול אם להיות כמלאך או כבהמה, ובידו ניתנת הבחירה. והנה כל דבר נידון אחרי רובו. יוצא מזה שאם אינו מבין לדבר לשון הקודש, הוא דומה בארבע דברים לבהמה, ובטל במיעוטו מה שנדמה למלאך. ולפי"ז יפורש, אדם ביקר, היינו שהוא מדבר בלשון ארמי, ולא יבין היינו בלשון הקודש, אז נמשל כבהמות נדמו, כי ברוב דבריו הוא נמשל לבהמה. וגם בחיבורי זה הראתי בכמה מקומות גדולתה ותפארתה של לשון הקודש. אבל באו בה פריצים וחללוה, הורידו תפארתה. וכופרי רוסי' הדפיסו באלפים ורבבות ספרים בלשון הקודש, מלאים כפירה ומינות. וסכנה גדולה לבן או בת להכיר לשונם. וזה ממש כמו שהי' בדור הפלגה, שכולם דברו בלשון הקודש, שפה אחת לכולם, ובשפה זו הסכימו לעשות מלחמה עם כביכול. כן הם גלגולים שלהם, כל טומאתם מפרסמים בלשון הקודש. וזה הוא דוגמת המיסיאונערן, שראיתי בירושלים עה"ק ת"ו, שמדפיסים תמיד בלשון הקודש, להאמין בדת הנוצרים. וראה אמרי נועם של הרמב"ם במס' אבות פ"א מ"ז כתב, שירים המשוררים בלשון הקודש דברים מגונים, מאוס יותר משאם משוררים כן בלשון אחר, ואין ראוי להשתמש בלשון הקודש אלא במעלות ויותר משובח שיר בלשון ערבי, אם ענינו הוא לעורר על מדה טובה ולהזהיר ממדה מגונה. וכתב הח"ס בהגהותיו לאו"ח סי' פ"ד מג"א סק"ב וז"ל, ונ"ל דה"ה במקום גלולים אסור לדבר בלשון הקודש, ועיין לעיל במג"א סי' נ"ה ס"ק טו. ונ"ל דמשו"ה הנהיגו אבותינו את בניהם מבלי לספר בלשון הקודש, ונשכח מאתנו לגמרי בעוה"ר, משום שגלו לבבל שהיתה מלאה גילולים עכ"ד".

"אבל באמת אין זה לשה"ק כלל. ויעיד ע"ז המזרחי בקונטרסו הבו תמים בו כתב, שכל בתי הספר הפרוגראמא אחת היא לכולם, לכתבי הקודש ולדתי ישראל אין זכר, מורה

ליהדות אין זכר לא בע״פ ולא בכתב. והם מתעתדים לחבר דקדוק חדש, לבל יהי׳ הדקדוק החדש תלוי בכתבי הקודש. וכתב שם, שאנשים נכבדים מרוסי׳ ומאשכנז הביאו את בניהם ליפו לגימנזיאום, ובראותם כי הדת ברגלים תרמס, לקחו את בניהם ושבו לארצם. ואין כל ספק, כי בעוד איזה שנים יקימו לנו דור בורים וכופרים בארה״ק, שאין דוגמתו בכל העולם. והבונדיסטען המה פאטריאוטים גדולים בעד הדיבור העברי ומתנפלים בקצף נורא על כל איש אשר לא יבין או לא יחפוץ לדבר עברית־מצרית כמותם עכ״ד. ודי בזה שידעו אחינו להיזהר מבתי ספר עברית של הציונים כמו מבתי ע״ז״.

גדולת לשון הקודש

ואולם זה לעומת זה מרים על נס ומשבח רבנו את גדולת לשון הקודש, וכותב בהקדמתו עמוד כ״ד: ...״לקדושת הלשון אעתיק פה איזה דברים. (בתהלים ק״ך) מקונן המשורר על גלותינו ועל שאנו צריכים לדבר בשפות זרות, והוא מתחנן, הצילה נפשי משפת שקר וכו׳, מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמי׳. וכבר עמדו חכז״ל לפרש מה כונתו של דוד המלך ע״ה בזה. ובחיבורי זה בפנים כתבתי כמה אופנים, וכולם הם להביא ראי׳ על גדולת וקדושת לשון הקודש. וי״ל עוד עפ״י שהעיר בספר אוהב ישראל פרשת עקב עה״פ ויענך, מה זה הענין שאותיות לשון הקודש כולם הם פנים כנגד אחור, כמו הבי״ת שהופכת פני׳ מן האל״ף. וכתב שבלשון הקודש כל אות מאוחר מקבל קדושה מהאות שלפניו, ולכן בהית לאסתכולי באפי׳, כמו שאמרו בירושלמי (ערלה פ״א) כל מאן דאכיל דלאו דלי׳ בהית לאסתכולי באפי׳. עכ״ד. ולפי דבריו הוא שואל, על השפת שקר ולשון רמי׳, מה יתן לך ומה יוסיף לך, האות שלפניו לאות שלאחריו, כי דבר זה אין רק בלשון הקודש שכל אות מקבל מאות שלפניו״.

״בספר מלכים כתיב שם חירם מלך צור שעזר לבנות את ביהמ״ק, כמה פעמים חסר, וכמה פעמים מלא בוא״ו, חירום. ויש להפליא על שינויים אלו. והיותר חידוש הוא, בפרק ז׳ פסוק מ׳ כתוב ויעש חירום מלא וא״ו, ובאותו פסוק ויכל חירם בלא וא״ו. בספר שמואל ב׳ כ״ד נכתב שם מלך היבוסי שקנה דוד ממנו מקום בית המקדש, בשם ארו״נה, ובד״ה א׳ כ״א נקרא בשם ארנן. וי״ל בהקדים הפסוק בפ׳ חיי שרה, ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו בכסף מלא יתננו לי. ובמדרש ע״י ששקל אברהם לעפרן כסף מלא, נעשה עפרן חסר, דלאחר קבלת המעות כתב עפרן חסר. ובמדרש רבה הביא ע״ז הפסוק (משלי כ״ח) נבהל להון איש רע עין, זה עפרן שהכניס עין הרע בממונו של אברהם, ולא ידע כי חסר יבואנו, שחסרו הכתוב וא״ו, שנאמר וישקול אברהם לעפרן, תנינא חסר וא״ו. ואינו מובן מה איכפת לו לעפרון אם נקרא מלא וא״ו או חסר וא״ו. וי״ל דרבנו בחיי פ׳ שמיני עה״פ ונטמאתם בם כתב, בלשוננו נקרא קדוש, מי שהוא מיוחד ונבדל בעבודת השי״ת. והמיוחד למעשה הזנות, נקרא קדש בחסרון וא״ו, כי הוא״ו הוא מאותיות השם הקדוש, ולכך נחסרה שם הוא״ו, כי אין קדושה במקום הטומאה, ומזה תוכל להבין כח לשוננו הקדוש, כי במעט שינוי לשון שיש בין תיבה לתיבה, תלויים כמה הרי הרים, עכ״ד. ולפי״ז יובן היטב, שכל זמן שהיתה מערת המכפלה ברשותו של עפרון, ע״י קדושת המערה, הי׳ וא״ו בשמו, שמורה על קדושה. ולאחר שיצאה המערה מרשותו נשאר ריקם מן הקדושה ונחסרה הוא״ו בשמו. ובזה ידוי״ק, בכסף מל״א יתננו לי, פירוש שעם המערה יקח ממנו גם המילוי משמו. וזה הי׳ גם ענין חירם, שכל זמן שעסק וסייע בבנין ביהמ״ק, הי׳ שורה אצלו קדושה, ונקרא חירו״ם, מלא בוא״ו, ובעת שכלה המלאכה, וכ״כ קודם שהתחיל המלאכה,

נקרא חירם בלא וא"ו. וזה גם ענין היבוסי, שכל זמן שהי' מקום בית המקדש ברשותו, נקרא ארונה שגם אות ה"א הוא מאותיות שמו ית', המורה שיש קדושה אצלו, ולאחר שקנה דוד מקום המקדש, נשאר ערטילאי ונקרא ארנן בלא ה"א וא"ו, שנחסרה ממנו הקדושה. ובזה יובן באסתר א' כתוב חרבונ"א באל"ף, ובפ' ז' ט' כתיב חרבונ"ה בה"א, דלפי שדיבר טוב על ישראל נדבקה בו קדושה, ונתוסף ה"א שהיא מאותיות שמו ית', בשמו".

"בצפני' (ג' ט') כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד. וצ"ב הלשון אהפו"ך. גם מה זה שהוסיף, שפה ברורה, שמשמעותו שמלבד הענין הטוב שיקראו אז כולם בשם ה', עוד גם השפה עצמה תהי' נכבדת שקראה ברורה. והרד"ק פירש, העמים שישארו אחר מלחמת גוג, שפתם הראשונה אהפוך אותה עליהם בשפה ברורה, שלא יוציאו עוד בשפתם אלקים אחרים, אלא כולם יקראו בשם ה', כמו שאמר בנבואת זכרי' י"ד, ביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד. והחכם אבן עזרא פירש, יתהפכו לעבוד את ה' לבדו בשפה ברורה, היא לשון הקודש, שבה לבדה נקרא השם הנכבד. עכ"ד. היוצא מזה, שהם פירשו לשון אהפוך, שישליכו אמונתם, ויתהפכו להכיר דת אמת. ואבן עזרא הוסיף, שיהי' זה בלשון הקודש. ונ"ל פירוש אמיתי בפסוק זה, בהקדים מש"כ הגאון הקדוש רבי מנחם מענדל מרימענעוו זצוק"ל, עה"פ (יחזקאל ל"ו) והסירותי לב האבן מבשרכם, וכתב ענין פלא, שאם כי במשך גלותינו הוצרכנו לדבר בלשונות האומות, שהם אינם מסוגלים להשגת תוה"ק ולהכיר האמת, בעת יבא משיח צדקנו, ברגע אחד נשכח כל הלשונות ולא ידברו עוד בשום לשון רק בלשון הקודש. ונודע מספר יצירה, שכל תיבה נקראת בי"ת, וכל אות נקרא אב"ן. וידוע שבכל הלשונות של האומות אין מילוי לשום אות, ונמצא שכל האותיות הם רק אבנים ולא בתים. לעומת זאת בלשון הקודש, כל אות מאל"ף בי"ת יש לו מילוי, ונמצא שכל אות הוא בית מכמה אבנים. וז"ש והסירותי את לב האבן מבשרכם, שלא ידברו עוד בלשונות האומות רק כולם ידברו בלשון הקודש, ואז יכירו כי ה' מלך, שלשון הקודש מסוגל לזה עכדה"ק. והרוצה לדעת גדולת צדיק זה יעיין בשו"ת מראה יחזקאל שבו מספר עוצם גבורתו וגדולתו, ממש הי' כאחד הנביאים בזמן הבית והי' צופה ברוח קדשו עד סוף כל הדורות. אולם גם מי שלא נודע לו גדולתו, אם הוא מאמין בתוה"ק, יאמין זה שכתב בלב שלם. כי הנה כמו שהי' בדור הפלגה, כל העולם דברו בשפה אחת, ועיין בעל הטורים, שפה אחת בגימטרי' לשון הקדש, וברגע אחד שכחו כולם את לשונם והתחילו לדבר בלשונות אחרים של כל השבעים לשונות. כן אי"ה בבא משיח צדקנו, יהי' ממש מהיפוך להיפוך, שישכחו כל הלשונות, וידברו כולם רק בלשון הקודש. ומה מתוק לחיך לפירוש זה, לשון הנביא, כי אז אהפו"ך אל עמים, שיהפוך ממש שיהי' כמו שהי' מעת בריאת אדם הראשון שכל העולם דברו אז בלשון הקודש, וכמו שבדור הפלגה שכחו לשון הקודש והתחילו לדבר בלשונות אחרים, כן אז ממש יהפך הדבר, וידברו כולם בלשון הקודש, וזה יהי' לתכלית הענין, לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד. ושמחתי למצא אמיתות פירושי בילקוט שם, לשעבר נבלה שם שפתם, אבל לעת"ל אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה'".

"בדברנו יובן הפסוק בפ' ויחי, ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך, דצ"ב הלשון שכם. והנה רמזי תוה"ק נפלאים מאד. וחכז"ל אמרו שממש עיר שכם נתן לו, ועדיין צ"ב לשון אחד. ורש"י פירש חלק אחד וכן תרגם אונקלס. וי"ל בהקדים פירוש הפסוק בפ' ויחי ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהי' מלא הגוים, ומליצת מלא הגוים מוקשה, ועיין פי' רש"י. גם נראה לבאר מה שאמרו השבטים ליוסף, המלך תמלוך עלינו, אם משול תמשול בנו.

וצ״ב הכפילות, וגם את השינוי בין מלך ומושל, ובין עלינו ובנו. וי״ל דהנה מקובל בידינו, שיהיו לנו שני משיחים, משיח בן דוד משבט יהודא, ומשיח בן יוסף משבט אפרים, כמבואר בזוה״ק, ודלא כמדרש רבה שיהי׳ ממנשה. גם מקובל בידנו, שמשיח בן יוסף ימלוך על כל אומות העולם, ומשיח בן דוד ימלוך על ישראל. וזה שאמרו השבטים ליוסף, הגם שאמת הוא שאתה תמלוך על אומות אחרות, אבל הכי תמלוך גם עלינו, הלא עלינו ימלוך יהודא. ואם גם אמת שמזרעך יצמח מושל אחד שימשול על האומות, אבל הכי תמשול גם בנו, הלא עלינו ימלו״ך משיח בן דוד, והאמת שלא יהי׳ כלל מושל על ישראל, רק מלך, ולזה דייק בנ״ו לא יהי׳ מושל כלל, עדה״כ כי לה׳ המלוכ״ה, ומוש״ל בגוים. ומצאתי ב״ה כפירושי בזוה״ק, שפירש והנה קמה אלומתי על יוסף, וגם נצבה על משיח בן יוסף, וברוך החונן לאדם דעת. ומה יומתק לפי״ז הפסוק וזרעו יהי׳ מלא הגוים, דהיינו שמשיח בן יוסף הבא מאפרים ימלוך על כל אומות העולם. ויונעם מאד שזה שאמר לו שכם אחד, הכונה על המבואר בצפני׳ שכל האומות יעבדו את ה׳ שכם אחד, ומשיח בן יוסף ימשול עליהם, וזו על אחיך דייקא, דהיינו נוסף על אחיך נתתי לך כל האומות, לפי שמשיח מזרעך ימלוך עליהם״.

הבאנו כל זה כדי להראות לדור אחרון בנים יולדו, איך רבנו הרגיש וראה עוד מלפני יותר ממשים שנה את כל השתלשלות העניינים בעולם היהדות ובפרט בארצנו הקדושה והוא הי׳ הראשון מכל חכמי דורו שהתריע בע״פ וגם בכתב על מצב העניינים כפי שהננו רואים אותם כיום.

עת כנוס ועת לרחוק

כידוע וכמפורסם לא הסכים רבנו גם עם התייסדות אגודת ישראל, ובקהלתו לא הרשה לארגן חברת אגודת ישראל. טעמו ונימוקו להתנגדות זו היתה מפני שבמדינות אונגארן הגדולה, שהיתה נקראת מדינת החס״ם, יסדו גאוני וקדושי עולם של הדור את האורטודוקסי׳, ובקהלות האורטודוקסיות לא הי׳ צורך ליסד חברות חדשות, לחיזוק הדת, דוגמת אגודת ישראל, כי כל התקנות שתקנו אגודת ישראל, כבר היו קיימים ונהוגים בקהלות האורטו־דוקסיות. נוסף לזה הי׳ קיים חשש רציני [כפי דברי רבנו בהקדמתו] שבהתחברות היראים לחטיבה אחת דרך אגודת ישראל, עם שאר המדינות בהם לא היתה קיימת האורטודוקסי׳, יכול להביא נזק דוקא להיראים של הקהלות האורטודוקסיות וזאת לפי שבכמה מן המדינות, בהם נתיסדה חברת א״י, היו גם אצל היראים שם מנהגים שונים מאלו שבמדינות אונגארן, גם בעניינים עקריים של קיום תורה ומצוות. אולם לדעתו של רבנו, היו צריכים לייסד הסתדרות אגודת ישראל במדינות בהם לא היו קיימים קהלות אורטודוקסיות נפרדות, כמו בפולין, גרמני׳ ועוד.

בהקדמת ספרו „אבות על בנים״ עמוד כ״ז: ...„ובענין חברת אגודת ישראל לא אכחד מלחוות דעתי. הנה הגאון הקדוש מו״ה יודא זצ״ל גרינוואלד בספרו שו״ת זכרון יהודא סי׳ ר׳, ערוך אל הגאון הצדיק מו״ה יוסף חיים זוננפעלד, התמרמר מאד על השמועה, שהגאון הנ״ל התחבר אל חבורה זו, ובקשו שיעמוד נגדם, זה היה עוד בשנת תרע״ג. וידוע שהגאון הנ״ל הנו חבר לחברת אגודת ישראל. והנה המכיר את גדולת הגאון הנ״ל, א״א שלא יהפוך בזכותו. והנה מפאת שני טעמים הזהיר הגאון בעל זכרון יהודא מלהתחבר עם א״י, האחד שעי״ז תתמעט קופת ר״מ בעה״נ שנתייסדה מגדולי הדורות להחזיק היושבים על התורה

בארץ הקדושה. והטעם השני שעי"ז תתמוטט הישועה הגדולה שנעשה במדינתנו, ע"י הבדלת האורטודוקסען מן האינן אורטודוקסען, ולכך כל עוד שלא הבדילו חברת אגודת ישראל בין אורטו' לאינם אורטו', ולא יעשו כעצת רבני אונגארן, צריכים להיזהר מלהתחבר עמהם. והנה ידוע, שחברת אגודת ישראל קיימו וקבלו, שלא ליקח חבר בחברתם, אשר איננו אורטודוקס, ולא עוד אלא שהם היו משתדלים בכל עוז אצל שרי המדינה, שגם בארצנו הקדושה יבדלו המאמינים מהכופרים, וחפץ ה' הצליח בידם, ותשועה גדולה היא להציל שארית הפליטה בארה"ק. ומפאת מיעוט הכנסות ר"מ בעה"נ, אולי כוונתו של הגאון מו"ה יוסף חיים, שמאחר שקבלו רק יראים לחברה זו, והם יודעים שעיקר ויסוד כל קיומנו, הם העוסקים בתורה ועבודה בארה"ק, הם ודאי יזהרו שלא יגרע עי"ז קופת רמבה"נ. או שגם אם ימצאו מעטים שלא יבינו זאת וימעיטו קופת רמבה"נ, גם זה מצוה הוא להחזיק ידי הדרים בארה"ק ועוסקים בדרך ארץ וקובעים עתים לתורה ומתנהגים כדרך היראים, וכדברי היעב"ץ בתחילת סידורו, שהתאונן מאד על שאין ישראל מתאמצין לקבוע דירתם בארה"ק. ודעתו שם מפורש, שאפי' אם אין בדעתם להיות שם תורתן אומנתן רק לעסוק בעבודת האדמה, במסחר וקנין, ולילך בדרכי תוה"ק, ולקבוע עתים לתורה, ג"כ חשוב מאד עכ"ד. או שראה הגאון הנ"ל שהרדיפות מהציונים ומזרחים הם באופן נורא, שא"א להיראים להתקיים אם לא תעמוד החברה הנ"ל בעזרתם, ולהציל הישוב ממורדי אור שהם חשודים גם על שפיכות דמים, שנודע שהרגו איש אחד שהי' עומד בעזרת חברת אגודת ישראל. ומסתמא הם מרגישים, שאגודת ישראל היא סם המות לתנועה הציונית. וכן אנו רואים במדינתינו, שהציונים ומזרחים שונאים יותר לבעלי האגודה, מאלו שמתנגדים לתנועתם באיזה אופן שיהי'. כל זה כתבתי ללמד זכות על הגה"צ מו"ה יוסף חיים. אולם קמו אריות בתורה ובמעשים, הן במדינת פולין והן במדינתינו וצעקו ככרוכיא שלא להתחבר להאגודה, הגם שקבלו עצת גדולי מדינתינו שלא ליקח בחברתם רק אורטודוקסים. כי לא ראי זה כראי זה, האורטודוקסים באשכנז ועוד מדינות, לאורטודוקסים שיסדו גדולי הדורות במדינתינו. כי הם הסכימו שאפשר להיות יהודי כשר גם אם יתדמו לאוה"ע, שהם עושים סמינר לכומרים, כך הם יעשו בית המדרש לרבנים באופן הכשר, שלא יהיו בהם כופרים, ובכ"ז יהיו לומדים רבנים באוניווערזיטעט. ואם כי עלה בידם להציל עי"ז רבים ממדינתם מהכפירה. אבל גדולי מדינתינו התנגדו לזה בכל כוחם ואסרו איסור על כל סמינר שלומדים תוה"ק בתערובות לימודי חול, ע"כ יראו לנפשם, פן ע"י התחברות לאורטודוקסים של שאר מדינות, יעמידו ח"ו בית המדרש לרבנים באופן הנרצה להם. וגם יתאמצו להעמיד שולען [בתי ספר] בארה"ק לליימודי חול. והנה בזה הענין האחרון אין להכחיש שהאגודה עושים שולען בארה"ק. ואין גם להעלים, שכמה ענינים גדולים והם מעיקרי קדושת ישראל, מרופפים בידי אורטודוקסים מאשכנז. כל דבר שהוא נימוס אצל אוה"ע לא יכלו להשמיט עצמם מלעשות מעין מעשיהם, כמו תערובת אנשים ונשים, והושטת יד לנשים, וגילוי הראש, אשר הם אצלנו חמורים מאד, והם מזלזלין בהם".

"וצריך אני להפוך בזכות הגאון הנ"ל, שראה הסכנה הנוראה מהציונים, ואין סם המות כנגדם רק ע"י האגודה, בחר הרע במיעוטו, וסמך ע"ז שאנשי כוללנו אשר בעורקיהם המסירת נפש שראו מאבותיהם ודאי לא יתנו ילדיהם בשולען. וכן שמעתי בעת שזכיתי להתגורר בצל הקודש, מפה קדוש הגה"צ מו"ה מאטלי זצוק"ל מרוסיא, שהי' גר בירושלים עה"ק ת"ו, ירושלים בכללה קודש, והאבן היקר מכל ישוב ירושלים ת"ו הוא הישוב ממדינת אונגארן, שם אין נמצאים מינים כלל, ותמיד חיבב חבריהם".

פגישה עם האדמו״ר מגור

ועוד בענין אגודת ישראל. רבנו הי׳ בשנת תרצ״ד במקום הבראה קארלסבאד שבצ׳כי׳. אותו פרק זמן הי׳ כ״ק האדמו״ר מגור זצ״ל עם פמלייתו, בניו חתניו גיסו הגאון מבענדין ועוד, במקום הבראה מארינבאד, לא רחוק מקארלסבאד. יום אחד בא שליח מיוחד מכ״ק האדמו״ר מגור אל רבנו לקארלסבאד, ובקשו בשם האדמו״ר. מאחר שהאדמו״ר רוצה להיפגש עם הרב מקאשוי, אבל הוא נמצא במארינבאד עם כשלושים איש שכולם רוצים להתראות עם הרב מקאשוי, לכן הוא מבקש שהרב מקאשוי ימחול על טרחתו ויסור אליהם למארינבאד. ביום המחרת נסע רבנו אל כ״ק האדמו״ר מגור לקארלסבאד. [נכדו של רבנו הרה״ח ר׳ אברהם יצחק נ״י ברודי, גר בירושלים ת״ו, הי׳ אז עם רבנו ונסע ג״כ].

כשחזר רבנו לביתו בקאשוי סיפר לנו על פגישה זו עם הרבי מגור. וכך היו דבריו בערך: דעו לכם, שהרבי מגור אין לו רגע אחת במעת לעת שאיננו דבוק בהקב״ה. הביקור שלי אצלו נמשך בערך שלושה רגעים. האדמו״ר אמר לי שספרי מוקשה, ואני השבתי לו, ובזה נגמר הביקור ויצאתי. מובן שלא דברנו שום פוליטיק. אחרי שיצאתי מחדר הרבי, בקשני הגאון מבענדין זצ״ל, גיסו של האדמו״ר להיכנס אל חדרו. שם שהינו ארבע שעות רצופות. הוא התעניין אצלי על המצב בעניני יהדות במדינתינו. הגאון מבנדין הסכים אתי בפה מלא, גם אמר לי שהם יודעים על נכון, שבקהלות כמו שלנו, אין צורך כלל לייסד אגודה, וכי יודעים הם, שאנחנו עומדים בכל העניינים הנוגעים לשמירת הדת נגד מהרסי׳, ובפרט תנועות הציוניות, במעלה ובדרגה יותר גבוהה וחזקה מבמדינתם ובכל מקום אחר, למרות שיסדו חברת א״י. אולם בכל זאת יש לו בקשה גדולה אלי: „הנה הרב מקאשוי״ — אמר, „למרות שאינו אגודאי, אבל גם לא יצא אף פעם נגד האגודה, לא בקול ענות גבורה ואפילו בקול חלושה לא. ואף היום איננו מבקשים שהרב מקאשוי יצטרף אל אגודת ישראל. ובכל זאת ישנם מקומות הרבה ברוב המקומות באירופה, בהם נחוץ מאד לייסד חברת אגודת ישראל. ובהרבה מקומות נמנעים מזה, באמרם שישנם גדולי ישראל שאין דעתם נוחה מזה. והנה אם אנו באים למקומות כאלו כדי ליסד שם א״י, הם ישאלו בעצת גדולי ישראל, וגם הרב מקאשוי יהי׳ לבטח בין הנשאלים, ואנו מבקשים את עזרתו של הרב, שבמקומות אלו שחברת אגודת ישראל היא נחוצה מאד לחזק את הדת ולהציל את הנוער מצפרני המסיתים. שם הלא גם הרב מקאשוי מסכים שצריך לייסד א״י, ברוח זה ישיב לשואליו ויחזק אותם, ודבריו יהיו נשמעים״. ואמנם היו אחרי זה חילופי מכתבים זמן ממושך בין הגאון מבנדין זצ״ל לבין רבנו בעניני חיזוק הדת בסגנון ידידותי מאד. רבנו אמר על הגאון מבנדין זצ״ל, שהנו יחיד בדורו באהבת ישראל שלו ושהוא מוכן לשרת כל יהודי ולנשק שפת גלימתו מרוב אהבתו אליו. „טרם ראיתי בחיי יהודי שבור ושפל בעיני עצמו כהגאון הזה״, סיים רבנו דבריו על הרב מבענדין.

ויהי בנסוע

בשנת תע״ר נתקבל רבנו לרב אב״ד ור״מ בקה״י קראלי. בקראלי כיהן לפני כן הרב הגאון מוה״ר יעקב משה שוואַרץ זצ״ל, שהי׳ לפני קראלי רב בק״ק קראסנא. קראלי היתה קהלה קדושה חרדית עוד זמן רב טרם התייסדות האורטודוקסיא. בירחון „בית ועד לחכמים״ שהופיע שנים רבות בק״ק סאטמר ע״י הרב הגאון המושלם ירא וחרד מו״ה יוסף שמעון

פולאק הי״ד, כותב שם בזה״ל: „כסא הרבנות דקה״י קראלי, זכתה מעולם לרבנים הכי גדולים וקדושים. לאחרונה ישב על הכסא רבנו הגאון הצדיק מרן שאול בראך שליט״א. קדם לו להבחל״ח הגאון הצדיק מו״ה יעקב משה שוארטץ, והגאון הצדיק מו״ה יצחק פרענקעל הנקרא בפ״כ ר׳ יצחק חריף, והגאון הצדיק מו״ה משה ארי׳ אסטרייכער [אבי הגאוה״ק מו״ה יונתן בנימין אבדק״ק טשענגער], לפניו אביו הגאון הצדיק מו״ה יודא ליב זכרונם לברכה, ולמעלה בקודש גדולים וקדושים זי״ע״.

„בעיר העתיקה הזאת היו הרבה ת״ח מתלמידי הגאון בעל „גודע ביהודה״, והגאון הקדוש מרן לוי יצחק מבארדיטשוב זצ״ל הי׳ כמה פעמים בקראלי וביקר את הגאון ר׳ משה ארי׳ אסטרייכער הנ״ל. גם תלמידו הרב הצדיק ר׳ אהרן מזיטאמיר התגורר בקראלי כמה חדשים. ומקובל שגם הרה״ק ר׳ ליב שרה״ס הי׳ בקראלי וביטל גזירות קשות. הרב הגאון הצדיק ר׳ יצחק בעהם [אבי זקני], הנקרא בפ״כ ר׳ יצחק חסיד, גם ר׳ איציג חסיד זצ״ל, שימש בתור דומ״ץ בקראלי, ולפי עצתו של מרן בעל „דברי חיים״ זצ״ל עלה לאר״י, והביא לדפוס את הספרים „אור החמה״ מהמקובל ר׳ אברהם אזולאי זצ״ל [בעל „חסד לאברהם״] על הזוהר ג׳ חלקים, ומ״כ בעיה״ק ירושלים ת״ו על הר הזיתים״. ע״כ לשון החוברת „בית ועד לחכמים״.

בזמן התייסדות האורטודוקסיא כיהן בקראלי רב גאון מפורסם שהי׳ ידוע כאחד מגדולי הונגרי׳ בימים ההם. הרב הנ״ל הצטרף אל כל גדולי המדינה וחתם אתם יחד על האיסור והחרם נגד קהלות הנעאולוגען־הרעפורמיים. הרב הזה הוסיף עוד על הנוסח הכללי של האיסור שחתמו עליו כל הרבנים, כמה שורות, וסיים את דבריו: „וכל הנוטה מדברי הרבנים הגאונים, על שמאל ועל ימין, הוא מין, ולא יראה בקץ הימין״.

והנה אחרי שיסדו את קהלות האורטודוקסיות ונתפרדו מהנעאולוגן, צצה פתאום חבורה חדשה, שנתייסדה על ידי כמה רבנים וכמה מנהלי קהלות בהונגארי׳, זעיר שם זעיר שם, וקראו לעצמם שם, קהלות „שטאטס־קוו״. לפי תוכנית מיסדי קהלות אלו, הם הסכימו ג״כ לאסור את כת הנעאולוגן. אבל מבלי לייסד קהלות חדשות נפרדות בשם אורטודוקסן, ובלי לתקן תקנות חדשות להקהלות כפי שעשו זאת הרבנים של כל המדינה שיסדו את האורטו־דוקסיא. רצונם הי׳, לדבריהם, שכל הקהלות ישארו במתכונתם הישנה ויש לקיים את המצב הישן של הקהלות כפי שהי׳ עד עכשו. כשם אשר בדו להם „שטאטס קוו״. כמעט כל הרבנים גאוני ישראל של המדינה הבינו מיד שכל הדבר הנו אך תרמית ועצת היצה״ר, שעלה בידי מעטים של מנהיגי קהלות קטנות שהיו כבר מהמתחדשים, להניע ולהטות את לבם של כמה רבנים שלא ירדו לסוף דעתם ועצתם הרע ולא הבינו את תחבולותם. הרבנים שאסרו את קהלות הנעאולוגן, התאספו מיד מכל המדינה ויצאו באיסור וחרם נגד כת השטאטס קוו ופקדו להיפרד מהם כמו מהנעאולוגן.

כל מי שהכיר את ההיסטורי׳ של הקהלות במדינת אונגארן הגדולה יודע על נכון שבכמה מקומות מעטים שעלה בידם לייסד קהלות שטאטס קוו, נהפכו קהלות אלו כולם בלי יוצא מן הכלל לקהלות מתחדשים ממש כדוגמת הנעאולוגן. כולם יצאו לתרבות רעה ולא נשאר מהם כלום אחרי שנים מעטות ר״ל. בדרך כלל יסדו קהלת שטאטס קוו בקהלה קטנה נידחה ורחוקה, במקום שרוב אנשי׳ כבר היו נגועים ע״י ההשכלה שהפילה אז חללים בכל המדינות שהיו קרובות לגרמני׳, משם יצא שורש פורה ראש ולענה כמענדלסון ועוזריו שר״י. הרבנים בקהלות קטנות אלו לא הי׳ בהם הכח והעוז להתנגד ולעמוד נגד הזרם שגאה אז בכל כוחו.

הרב הנ"ל מקראלי, שכאמור חתם על האיסור נגד הנעאולוגן, אולם על שטאטס קוו כבר לא חתם לאסרם, למרות שבקהלתו הי' המצב שונה, הבע"ב שם לא היו מתחדשים, כי קראלי היתה קהלה חסידית חרדית. ואולי היו להרב הנ"ל סיבות אחרות פנימיות, שאין כאן מקומם לפרטם. [אולם ידוע ומפורסם, שלטותא דרבנן של כל גאוני המדינה שאסרו את השטאטס קוו לא שבה ריקם, היא עשתה את שליחותה בכל מקום, וגם בקראלי. ואותו הרב נבדל מכל גדולי המדינה, ובסופו של דבר לא נשאר ממנו אף זכר ביהדות שומרי תוה"ק, כולם יצאו לתרבות רעה ר"ל]. הקהלה שלו ירדה פלאים בשמירת תורה ומצוות, כדוגמת קהלות הנעאולוגן. הקהלה שהיתה מלאה יראים ושלמים נהפכה באופן פתאומי לקהלת שטאטס קוו ונתרבתה המחלוקת.

בשנת תרמ"א נפרדו קומץ קטן כששים משפחות יהודים חרדים מקהלת השטאטס קוו, ויסדו לעצמם קהלה אורטודוקסית עצמאית. קהלה זו בחרה את הרב הגאון מו"ה יעקב משה שווארץ זצ"ל מקראסנא לרב עליהם, כמובא לעיל. בשנת תרס"ח נסתלק הגאון ר' יעקב משה זצ"ל לחה"ה, ובשנת תרס"ט בחרו את רבנו שהי' אז הרב דמאגנדארף לרב עליהם. רבנו השיב לקהלת קראלי שמקבל ע"ע את הרבנות ויבא לשבת אצלם. טעמיו ונימוקיו של רבנו לעזוב את מאגנדארף וללכת לקהלה אחרת גדולה יותר אנו מבינים, א' ממכתבו לתלמידו בבודאפשט שהבאנו, ובו כותב שהוא סיים את כל תפקידיו בקהלת מג"ד וע"כ עליו לעבור למקום אחר שם ימצא עוד הרבה לעבוד ולתקן. נוסף על זה, כפי שכבר כתבנו, ראה רבנו בעובדת הבחרו לרב בקהלת קראלי התגשמות וקיום ברכת כ"ק האדמו"ר האמצעי מבעלזא זי"ע, שאמר לרבנו לפני הסתלקותו לחיי העוה"ב, שרבנו יהי' עוד רב בקהלה גדולה וגם בעיר ואם בישראל. [ע"ז מסופר באריכות בחלק "באהלי צדיקים"].

סיפר לנו רבנו, שכשהודיע לאמו בירושלים עה"ק ת"ו, שנבחר לרב בקראלי, וביקש ברכתה למקומו החדש, קבל מאמו מכתב ארוך, [רבנו הראה לנו מכתב זה] מלא פחד וחששות על בשורת רבנות זה. מאחר שידוע לה שבקהלה זו הי' רב גאון מפורסם, שלעת זקנתו נחמץ ר"ל, והיא מאד מפחדת שח"ו לא יזיק לבנה, כי הרבה המקום גורם. רבנו כמובן השיב לה, שכבר נתייסדה זה מכבר קהלה אורטודוקסית, והרגיע אותה שאין לה לחשוש כלל וכלל.

סוף דבר הכל נשמע. אחרי שרבנו קבל את הרבנות בקראלי, נשאר שם יותר מארבע עשרה שנה, ניהל כל השנים ישיבה גדולה, בה למדו יותר משלוש מאות בחורים. הקהלה גדלה והצליחה וגם עשתה פרי קודש הלולים, תלמוד תורה גדולה לתשב"ר עם כל סוגי חברות ללימוד תוה"ק ומוסדות צדקה וחסד, כפי שהי' אז מקובל בקהלות הגדולות והחשובות של מרכזי האורטודוקסיא. כל זה מעיד כמאה עדים, שלא הי' מקום לחששותי' של אם רבנו בנוגע לרבנות קראלי, כי רבנו מצא את השביל והדרך הנכונה לנהל קהלה קדושה על מי מנוחות, וגם לשמור בכל משמרת על כל הערכים של קהלה קדושה ברוחניות ובגשמיות של הכלל ושל הפרט והיחיד. תעיד ע"ז עוד יותר העובדא, שלמרות שכפי הידוע היתה קראלי קהלה של אנשים סוחרים, רוב רובם יהודים טובים שהתנהגו וגם התפללו בנוסח אשכנז [ואין צורך לומר כי אין נוסח זה מפרש התנגדות לדרך החסידות], והיו גם רגילים מעודם לרבנים מסוג ונוסח זה. והנה אחרי שרבנו עזב את קראלי ועבר לקאשוי, בחרו להם אנשי קראלי לרבם את כ"ק האדמו"ר שליט"א מסאטמאר שהי' עד אז רב בק"ק אורשאווא.

עובדת בחירת אדמו"ר לפני קרוב לחמישים שנה, איש צעיר, לקהלה כמו קראלי, מדברת בעד עצמה ומעידה על פעולותיו הכבירים של רבנו במשך ד"י והותר שנים שהי' רב בקראלי. הוא גידל שם דור צעיר חדש מחוסן ראוי לספוג תורה, יראה וחסידות כאחד. אולם גם שינה פני הדור, אלו האנשים שקבלוהו לרב עליהם, וגיבש ואיחד אותם לקהלה נאה וחסודה, לומדי ואוהבי תורה וחסידות. וכאן המקום להדגיש ולומר שרבנו עם היותו מוכר בכל מקום כרב שכל ימי חייו ובכל המקומות בהם שימש כרב, היתה עיקר עבודתו וכל דרשותיו ומוסריו בשביל לימוד תורה להבעלי בתים, הן אלו שהיו ת"ח והן פשוטי העם ובעיקר הנוער בכל מקום, אלו שכבר גמרו לימודם בישיבות, תמיד היו כל תוכחותיו לא לבטל אפילו רגע אחת בזמן שאפשר ללמוד, כי א"א להיות יהודי אם אין לומדים. עם כל זאת, אחרי שרבנו בעצמו הי' חסיד שנסע כל ימיו לצדיקי הדור, [בחלק "באהלי צדיקים" מסופר ע"ז הרבה, שרבנו אף פעם לא התנגד אם תלמידיו נסעו אל צדיק, להיפוך שמח מאד לזה] ע"כ מובן שאת הדרך הזה השריש וחינך כן את אנשי קהלתו, לדעת להבין ולהתקשר לצדיקים. דבר זה הביא לבחירת אדמו"ר לרב בקראלי אחרי רבנו.

זכירת חסד נעורים

דכירנא כד הוינא יחד עם רבנו בשנת תרצ"ג בקראלי. אנשי קראלי היו קשורים אל רבם־רבנו בכל נימי האהבה והחיבה והערצה, גם אחרי עזבו את קהלתם ועבר לקאשוי. אחרי הרבה בקשות והפצרות במשך שנים עלתה בידם ורבנו קיבל את הזמנת הקהלה לבקרם ולשבות אצלם. כמה עשרות בחורים תלמידיו מקאשוי נסעו עם רבנו ונשארו שם עם רבנו כשבוע ימים. היתה זו חויה בלתי נשכחת להמצא במחיצת רבנו באותן הימים היפים שבתוכם הי' גם ש"ק כי תשא פרשת פרה. אנשי קראלי מקטנם עד גדלם, אנשים נשים וטף חיו והרגישו עצמם במשך הימים והלילות בם נמצא רבנו בעירם־עירו, במצב של שמחה וגיל ללא מעצורים. אוירת חג ממש שררה כל הזמן בכל העיר, משעת קבלת הפנים ע"י תחנת הרכבת ביום רביעי, עד יום שלישי שלאחריו, עת יצאה הרכבת בה חזר רבנו הביתה. שם ראו בעליל גודל האהבה והקשר החזק בין רבנו לאנשי קהלתו לשעבר. כל אנשי הקהלה, ביתם ומשפחתם באו לקבל פני רבנו בתחנת הרכבת, וכן חנו והסתובבו רוב האנשים סביבות הבית בו התאכסן רבנו, כל הזמן שנשאר בקראלי. הרבה אנשים לא פנו לעבודתם ולא עסקו במסחרם כל זמן הזה, כבימי חוה"מ או חג. כל פעם שהי' רבנו צריך ללכת לאיזה מקום בעיר, אם היתה זו הליכה לבית הכנסת, או ביקורי נימוסין באיזהו מקומן, היתה זו תהלוכה חגיגית עם מאות אנשים, בשירה, בזמרה ובריקודים, עם לפידים בוערים בערבים.

כשנפגש רבנו עם הרב מרא דאתרא, כ"ק האדמו"ר מסאטמר שליט"א [שהלך לפני קבלת הפנים של אורחו החשוב לטבול במקוה טהרה], ומסביב הסתובבו מאות ילדי הת"ת עם פיאות ארוכות וכיפות שחורות, אמר רבנו לכ"ק האדמו"ר: "קראליר רב, איך ערקען גורנישט דיא קהלה וויא שעהן זיא איז געווארן." ["הרב מקראלי אינני מכיר כבר את הקהלה שהשתנתה כ"כ לטובה"]. ע"ז השיב האדמו"ר: "דאס איז קיין קונצט נאכדעם וויא דער קאשויער רב איז דא געווען". ["אין זה פלא, אחרי שהרב מקאשוי כיהן פה כרב"].

כאמור באו כל יהודי קראלי לקבל פני רבנו ולהתברך מברכותיו. אבל במשך הזמן שהי' רבנו שם נהרו המונים גם ממדינת זיבנבירגן אל רבנו, רבנים, בע"ב ובעיקר אלפי

תלמידיו במדינה זו. [קראלי וקאשוי נמצאו אז בשתי מדינות נפרדות צ'כי־ה ורומני־ה, והנסיעה ממקום למקום היתה קשורה בקשיים שונים וקבלת דרכון].

רבנו שינה אז בקראלי את דרכו והתנהגותו של כל השנים עי"ז שקיבל אז פתקאות [קויטלעך] עם פדיונות מכל הבאים אליו, אנשי קראלי והמדינה. בדרך כלל כל השנים אם נתן מישהוא קוויטל לרבנו, הי' מקבל את הקויטל בלי הפדיון, פרט לערב יוה"כ ופורים, וגם אז הי' מחביא מיד את הפתקא בכיס מעילו בלי כל עסק ובלי להראות כלל למוסר הפתקא שכאילו קורא בו כדרך הצדיקים האדמו"רים. כאן בקראלי ישב רבנו כל הזמן ע"י שולחנו עם נרות דולקות. בחדר שלפני חדרו ישבו הגבאים וכתבו פתקאות, וכך עמדו בתור כל לילה עד שעות הבוקר ממש. רבנו כלל לא שכב במטה כל משך היותו בקראלי. יש להזכיר, שבהזדמנות זו באו כל אנשי הקהלה, לרבות אלו שידעו שרבנו לא הי' רגיל לקבל מהם מתנות. כעת הותרה הרצועה, וכל העם מקצה היו כבנים אהובים המתרפסים אל אביהם שזה זמן גדול לא ראוהו. היתה בשינוי דרכו של רבנו בקראלי, לקחת פתקאות באופן פומבי', כוונה עמוקה, להראות לאי אלו בעלי בתים, שאם גם רבנו, הרב האשכנזי לוקח קוויטלעך, הרי זה ודאי טוב ויפה.

תפילות ליל ש"ק התפלל רבנו בבית הכנסת הגדול ברוב־עם עם כל בני הקהלה והאורחים, ובראשם הרב מרא דאתרא כ"ק האדמו"ר שליט"א. בליל ש"ק באו אל שולחן רבנו המון תלמידיו והבע"ב דשם. לפני ברכת המזון הלך רבנו אל שולחן האדמו"ר שליט"א. בבוקר לפני קריאת התורה דרש רבנו בביהכנ"ס. גם האדמו"ר שליט"א הי' נוכח. גם בדרשה זו הי' אפשר להבין כוונתו של רבנו, ברצותו לקרב ולהפיס דעתם של הבע"ב שטרם הסתגלו לדרך של הנהגת רבנות משולבת עם הנהגת אדמו"רות.

והנה חידוש אחד מדרשה זו, מודפס בספר „גבעת שאול" אות ק"כ: „כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לה'. במסכת (ב"ב י'), א"ר אבהו, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע במה תרום קרן ישראל, אמר לו בכי תשא את ראש. וי"ל עפ"י שכתב הגאון הקדוש החוזה מלובלין זי"ע בספרו זכרון זאת עה"פ (פ' משפטים) ראשית ביכורי אדמתך, וז"ל. האדם שרוצה שיוגדל ויתרבה כבוד שמים, ממילא מתאוה שישובו העולם בתשובה לפניו ית'. נותן עצה להיות פועל בעזרת קל ית', ובתפלה ובחכמה להמשיך שפע גדול ופרנסה בריווח, להיות העם פנויים לעבודת שמים. ונפש אדם מרגיש ממי בא לו כל צרכו, ובא ומתקרב אל הצדיק הממשיך זה. וממילא ידריך אותו בדרך ישרה. ולא לראות דוקא להמשיך תשובה לבד, ואח"כ כשיתקנו מעשיהם, להיות להם שפע. ואדם הצדיק לא יהי' קודם כל מגמתו שישובו העולם בתשובה, ועל ידי זה ממילא יהי' להם כל צרכם בגשמיות, כי אם קודם לכך יראה להמשיך צרכם עכדה"ק. ויש לרמז דבריו הקדושים כדברי חכז"ל (כריתות ו') הדק היטב, היטב הדק. האם קודם הדק, פירוש לשבר לבבם עד שיתקנו מעשיהם, ואז ממילא היטב, יהי' להם כל טוב. או היטב הדק, קודם ייטב מעמדם, ויהי' להם כל צרכם, ועל ידי זה יתקרב אל הצדיק, שמרגיש שהוא עשה לו טובה, והוא מדריך אותו עד שהדק, שמשבר לבו בחרטה ותשובה. ושלא יפלא האדם, האיך אפשר להטיב מעמדו לפני שמתקן מעשיו, לזה אמר מפני שהקו"ל יפ"ה, שהבורא ב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, ובזכות תפלתם משפיע כל טוב גם לאינן הגונים. ולפי"ז י"ל דזה עצמו היתה שאלת מרע"ה, במה תרום קרן ישראל. פירוש באיזה אופן צריך להרים קרנם, האם מוטב לשבר קודם לבבם ולהחזירם בתשובה, ועי"ז ירום קרנם בעניני עוה"ז או שירום תחלה קרנם ויהי' להם כל טוב, ואח"כ יחזרו בתשובה. על זה אמר לו הקב"ה כי תשא את

ראש בני ישראל, אם אתה רוצה להרים ראשם, לפקודיהם. קודם תרום ראשם שלא יחסר להם כלום, וזהו לפקודיה"ם מלשון חסרון, ולא נפקד ממנו איש. ואח"כ ממילא ונתנו איש כופר נפש"ו לה', שישובו מאהבת הצדיק שהרים קרנם והשפיע להם כל צרכם".

ידידות עם הרבי מביקסאד

ביום שלישי נסע רבנו הביתה דרך סאטמר, שם נתכבד פעמיים בסנדקאות אצל תלמידים. אז ביקר גם אצל הרבי מביקסאד הי"ד, הרה"צ, רבי אליעזר פיש זצ"ל. כידוע הי' איש פלא צדיק נשגב וכל הגדולים כבדוהו עד מאד. הוא הי' מטבעו אדם חלוש מאד וכמעט שלא בא אוכל לפיו. כשרבנו התקרב אל ביתו יצא הצדיק הנ"ל לקראת רבנו חבוש בשטריימל ולבוש קפוטא והשמחה מהפגישה היתה גדולה. על שאלת רבנו, איך הרבי מביקסאד מרגיש באה התשובה: "אם אני רואה את הרבי ונמצא במחיצתו הריני בריא לגמרי".

אל הרבי מביקסאד באו תמיד הרבה אנשים להתברך ממנו ונתנו לו פתקאות. הרבה פעמים כשבאה אליו בקשה להתפלל על חולה מסוכן או כיו"ב, שלח מברק לקאשוי אל רבנו שיתפלל בעד הנצרך. הנני זוכר שלפעמים באו מברקים כאלו יום יום, והוא בעצמו הי' רגיל לומר למוסר הפתקא, שישלחנו "צום הייליגן קאשויער רב". ["אל הרב הקדוש מקאשוי"].

פעם נסע רבנו מקראלי למעון קיץ להבראה לפעלשא־באניא. הרה"צ מביקסאד נמצא אז ג"כ שם. שני בחורים תלמידיו של רבנו נסעו למקום ההבראה יום לפני שנסע רבנו, כדי להכין אש"ל בשביל רבנו. תחנת הרכבת היתה רחוקה מאד ממקום ההבראה. כשהלכו הבחורים אל התחנה לקראת בואו של רבנו פגשו בדרך את הרבי מביקסאד שהי' כאמור אדם חלוש מאד ויושב רוב ימיו בתענית. על שאלתם לאן פניו מועדות, השיב בתמהון: "מה משמע לאן, הלא הרבי בא היום עם הרכבת". — "אבל הלא התחנה היא רחוקה מאד, ולו ידענו שכבודו רוצה ללכת לקבל פני רבנו היינו שוכרים בשבילו מרכבה", התנצלו התלמידים. בת צחוק עברה על פניו, "מרכבה", תמה, "ובשביל מה נחוצות לי הרגליים, אם לא להליכה לדבר מצוה כזו לקבל פני צדיק. ודעו נעריי, שכל צדיק וצדיק הנו מסכת בפני עצמה, והרבי שלכם הוא שלוש מסכתות בכריכה אחת".

פזר נתן לאביונים

בזמן שהותו בקראלי קיבל רבנו, סכומים עצומים מכסף הפדיונות של אלפי האנשים שבאו אליו. כל אחד הי' מאושר שהי' יכול להנות את רבנו. את הפתקאות שנתנו לו צוה רבנו למשמשו לארזם ולהביאם הביתה. אולם כשהגיע לתחנת הרכבת בסאטמאר, ביקש מהרה"ח מו"ה יהודא ליב גולדשטין הי"ד, אחד מידידיו הקרובים ביותר של רבנו בקאשוי שנסע ג"כ עם רבנו לקראלי, שילוה לו כסף על כרטיס הנסיעה הביתה, כי אין לו אף פרוטה לפורטה. הסתבר שכל הכסף חילק בקראלי לתלמידי חכמים נצרכים, לרבות הכסף שהביא אתו מביתו, כי לא נשאר אצלו אפילו על הנסיעה חזרה.

סיפר לי ש"ב הרה"ח מו"ה אלכסנדר שויד נ"י, תלמיד רבנו, מחשובי הבע"ב בקאשוי, כעת בלונדון, שכשהגיע רבנו הביתה, הלך לקבל פני רבנו בדירתו, בדיוק אז פשט רבנו

את מעילו שלבש בעת הנסיעה, ולבש מעיל אחר שהוציאו מהמזוודה, רבנו הכניס ידו בכיס מעילו ומצא בו סכום הגון שטרי כסף רומניים שהביא אתו מקראלי. הוא נבהל מאד כאילו קרה אסון ח״ו. „מה עשיתי״, אמר, „הבאתי מכסף זה הביתה״. תלמידו הנ״ל חשב שרבנו חושש על איסור מטבע זר ממדינה אחרת, וע״כ רצה להשקיטו שאת הכסף אפשר להחליף מיד בלי כל קושי בכל בנק. אבל רבנו העמידו על טעותו שאינו חושש כלל לזה, אלא שהכסף הזה שייך לעניים ממקום שקיבל הכסף, וע״כ הנו מצטער שלא בדק כל מעיליו לפני שחזר הביתה. אח״כ נרגע רבנו ואמר: „הנה היהודי פלוני [ונקב בשמו] הדר כאן בעירנו הנו ג״כ משם, כי הוא למד אצלי בקראלי, והוא עני מרוד, אתן לו את הכסף הזה להחיות את נפשו״.

חסד עם המתים והחיים

ואמנם עד שהגיע רבנו אל מה שהגיע עם קהלתו והבעלי בתים דקראלי, לא הי׳ זה קל כל עיקר, כפי שהיו נראים הקהלה והבע״ב בעת שעזב רבנו את קראלי ועבר לקאשוי. העניינים בקראלי התנהלו בהתחלה עם בעיות שונות ומרובות. כפי שסופר בהתחלה, היתה זו קהלה אורטודוקסית חדשה וצעירה שנפרדה לפני כן כעשרים שנה מהקהלה הגדולה אשר בראשה עמד אז רב גאון מפורסם ונתחברו אל השטאטס קוו. קהלה קטנה שנפרדה מקהלת האם והשאירה כל הונה ורכושה בידי הקהלה הגדולה, היתה עמלה מאד ליסד ולהקים מוסדות תורה וצדקה חדשים ולנהל את המוסדות כפי צרכי קהלה קדושה בישראל. היו בהתחלה משך כמה שנים מוסדות שבהם היתה הקהלה הקטנה תלוי׳ בהקהלה הגדולה. אחד המוסדות החשובים ביותר שהי׳ במשך שנים מצורף, היתה זו חברה קדישא גחש״א. כאן נתקל רבנו בהתנגדות רצינית, ודוקא מצד הבעלי בתים הזקנים. הם טענו במרץ שאין ברצונם ליסד חברה קדישא נפרדת, אדרבה רוצים שתישאר מאוחדת, כי שם טמונים הוריהם וקרוביהם, „ושכבתי עם אבותי״. רבנו לא הסכים ולא קיבל טענותיהם, בהשיבו להם שכן נהגו כל הקהלות האורטודוקסיות שנוסדה לפני כארבעים וחמש שנים, הקהלות החרדיות נפרדו מקהלת האם, השאירו הכל בידי הקהלה הגדולה והם יסדו כל מוסדותיהם לרבות חברה קדישא חדשים בלתי תלויים בקהלות המתחדשים.

בירחון „בית ועד לחכמים״ חוברת ט״ו—ט״ז, שנה ד׳, ט״ו ניסן תרפ״ה, מביא את נוסח חינוך בית החיים בקראלי, והננו מעתיקים אותו כלשונו:

„סדר חינוך בית החיים דקהל יראים קראלי, שהנהיג הגאון שר התורה מו״ה שאול בראך שליט״א אבד״ק קאשוי״ —

וזה הסדר

„בראשונה דרש הגאון שליט״א כמו לערך חצי שעה. אח״כ אמרו ד׳ מזמורים הראשונים שבתהלים, והקיפו ז׳ הקפות. בכל הקפה התחילו מקרן דרומית מזרחית, שם אמרו תהלים ק״ב, ואמרו ויהי נועם, ואתה ה׳ אלקינו שהקטירו אבותינו, עד וכשנים קדמוניות. עד שהגיעו לקרן מזרחית צפונית. שם אמרו תהלים ק״ג. ויהי נועם, אתה ה׳ וכו׳, עד שהגיעו לקרן צפונית מערבית. ואמרו תהלים ק״ד, ואמרו ויהי נועם ואתה ה׳ כנ״ל, עד שהגיעו לקרן מערבית דרומית, ואמרו בישעי׳ סי׳ מ״ב, פסוק י׳, שירו לה׳ שיר חדש עד פסוק כ״ב, שסופו ה׳ חפץ וגו׳ עד ויאדיר. אח״כ אמרו סי׳ מ״ג מפסוק א׳, ועתה כה אמר, עד

פסוק ז' שסופו מקצה הארץ. ואמרו אנה בכח, וכוונו לשם היוצא מר"ת אב"ג ית"ץ. נשלמה הקפה א' ונתנו צדקה לעניים".

"ככה נהגו בכל ז' הקפות, רק שבהקפה ב' אמרו, קבל רינת וכו', וכוונו לשם היוצא מר"ת קר"ע שט"ן, ונתנו צדקה לתלמוד תורה. בהקפה ג' אמרו נא גבור וכו' וכוונו לשם היוצא מר"ת נג"ד יכ"ש, ונתנו צדקה להכנסת כלה. בהקפה ד' אמרו ברכם טהרם וכו', וכוונו לשם היוצא מר"ת בט"ר צת"ג, ונתנו צדקה למלבוש ערומים. בהקפה ה' אמרו חסין קדוש וכו', וכוונו לשם היוצא מר"ת חק"ב טנ"ע, ונתנו צדקה לנר בית התפלה. בהקפה ו' אמרו יחיד גאה וכו', וכוונו לשם היוצא מר"ת יג"ל פז"ק, ונתנו צדקה לפדיון שבויים. בהקפה ז' אמרו שועתינו קבל וכו', וכוונו לשם היוצא מר"ת שק"ו צי"ת, ונתנו צדקה לביקור חולים".

„והכריזו לכוון תנאי שלקחו הקרקע על מנת שיבולע המות לנצח – אמן".
[מהרה"ק מאפטא זצ"ל].

ביום חינוך בית החיים צמו כל המשתתפים כל היום.

כך הצליח ה' את דרכו של רבנו בכל המישורים ובכל אשר פנה, ועלה בידו לתקן תקנות חדשות לפי צרכי הקהלה, ובעזהי"ת הקהלה גדלה ועלתה בכמות ובאיכות לקהלה נאה וחסידה. הישיבה הגדולה שהחזיק רבנו מיד עם בואו לקראלי, מאות בחורים מהעיר ומכל קצוי המדינה, השפיעו הרבה על כל המהלכים הללו ושינו את פני העיר לטובה. ילדיהם של בעלי הבתים נעשו כולם תלמידיו של רבנו. כידוע היתה האהבה והקשר של תלמידי רבנו אל רבם בכל מקום וכל חייהם מהמפורסמים בין כל הישיבות, וכזאת היתה גם אהבת איתן אדונינו רבנו אל תלמידיו, קשר חי בל ינתק. דבר זה השפיע כמובן הרבה על ההורים ועל משפחותיהם הבע"ב הותיקים של העיר. ובסופו של דבר נעשו גם הם כולם תלמידים־בנים של רבנו, שלא זזה ידם מידו, ובכל תהלוכות ביתם ומסחרם התייעצו עם רבם האהוב, שהבין לרדת ולהבין את כל בעיותיהם ועסקיהם הקטנים כגדולים, וכאב את בן הוכיחם, ניהלם ולימדם תורה עם דרך ארץ ויראת שמים טהורה.

הרפתקאות דעדו עלי'

ואמנם בשנים הראשונות לבואו לקראלי, נתקל רבנו בכמה בעיות בנוגע להנהגת קהלתו כפי רצונו, שהי' מוכרח גם ללחום עליהם ולהטיל מרותו על אי אלו אנשים שלא רצו להסתגל ולקיים את התקנות החדשות אותן תיקן והנהיג הרב החדש, רבנו. בין הרבה התקנות כדאי לספר לראשונה אחת, שהיתה יחידה במינה בין כל קהלות האורטודוקסיות במדינת אוסטרייך־אונגארן.

בעת ייסוד האורטודוקסיא, נפרדו כידוע החרדים לדבר ה' מהקהלות הישנות קהלות האם, שנשארו בידיהם של המתחדשים עוזבי תורה ומצוות. הקהלות החדשות האורטודוקסיות תקנו אז תקנות חדשות, ומי שרצה להתקבל כחבר לקהלה הי' צריך להתחייב לקיים תקנות אלו. בין תקנות אלו היו שלושה עיקרי תורה שנתקבלו על ידי מרכז החדש של האורטו־דוקסיא וחייבו את כל הקהלות. א. לשמור שבת ויום טוב. ב. לאכול רק כשר. ג. לשמור טהרת המשפחה. נוסף על שלושה אלו היתה עוד תקנה, שאורט' צריך להיות מאמין בה'

ובתורתו. הדבר התבטא באופן מעשי, שאם מישהוא חיוה דיעה בע"פ או בכתב שיש בה משום כפירה ח"ו, לא הי' יכול להיות בקהלת אורט'. יותר מתקנות אלו לא היו יכולים להשיג, כי לא אושרו מהממשלה. מי שקיבל על עצמו לקיים תקנות אלו נעשה חבר להקהלה עם כל החובות והזכויות של הקהלה. הוא הי' יכול לבחור ולהיבחר בהנהלת הקהלה.

בהרבה קהלות אורטודוקסיות יסדו החרדים לדבר ה' חברות, בתי מדרשים וגם מוסדות נפרדים עצמאיים, בתוך הקהלה האורט'. הם יסדו לעצמם תקנות נוספות כרצונם לפי כל דיני השו"ע עם חומרות ומנהגים שונים. תקנות אלו חייבו אותם ואת בני ביתם לחיות על פיהם. אבל גם חברות אלו היו קשורים אל הקהלה האורט'. והנהגת והנהלת הקהלה חייבו גם אותם.

נקודה מרכזית אחת והכי קשה הי' הענין של כיסוי ראש של הנשים. למרות כל רצונם של גדולי וגאוני המדינה לא עלתה בידי מיסדי האורט' לפעול אצל הרשויות וראשי הממשלה לצרף חובת כיסוי הראש של הנשים לשאר התקנות הנ"ל. בגלל זה היו גם הנשים שנשותיהם הלכו בגילוי שער, חברים שווי זכויות בקהלתם. [בכמה מדינות השכנות למדינת הונגרי' הגדולה הי' דבר זה גילוי שער בנשים רופף, לא כמו בקהלות האורט']. כשבא רבנו לכהן בקראלי הנהיג בדבר זה תיקון גדול. קראלי היתה הקהלה הראשונה והיחידה שתיקן בה רבנו, שאיש אשר אשתו אינה הולכת בשערה כדת ישראל על אף שהנו אמנם חבר בקהלה, אבל רק עם התחייבויות כלפי הקהלה, כגון לשלם מסי הקהלה, כל תקנות חלים עליו, אבל הזכות לבחור ולהיבחר להנהלת הקהלה אין לו.

התקנה נתקבלה ברוב דיעות של כל אנשי הקהלה. אולם אחרי שהתקנה כבר נכנסה לתוקפה התחילו הוויכוחים, הצעקות של המקופחים. ואם כי רוב רובם של אלו קבלו עליהם את הדין בשתיקה ולא העיזו בכלל להתנגד לרצונו המפורש של רבנו, אבל יחידים ביניהם לא רצו להיכנע וגמרו אומר להילחם נגד תקנה זו. חברת ציונים ומזרחים טרם תפסו אז מקום בקהלות אורטודוקסיות. אז נכנסו שני אנשים בעלי זרוע מאלו שנפגעו זכויותיהם אל רבנו ובקשו לבטל את התקנה, ואיימו שאם לא יעשה כן הם ייסדו מיד חברת מזרחי בקראלי. רבנו בקשם מאד לא לייסד שום חברה בלי רשותו. בראות רבנו שהתעקשו וגמרו אומר לבצע זממם הזהירם באמרו להם כי זה יעלה להם בנפשות ר"ל. אולם למרות האזהרה הקשה, הם יצאו והתחילו מיד בהכנת רשימה כדי להחתים אנשים לייסד חברת מזרחי. במשך שתי שבועות נפטר אצל אחד מהם ילד אחד ואצל השני שני ילדים ר"ל ולשיזבן. מובן שכל מחשבתם בוטלה מיד. אז יסדו להם האנשים שלא היו להם זכויות שוות חברה חדשה עם בית המדרש בהסכמת רבנו בשם „מחזיקי תורה". התפללו ולמדו שם שיעורים כסדרם. האש שקעה, וכל האנשים בחברה חדשה זו נתקרבו מאד אל רבנו.

כשעזב רבנו את קראלי והלך לקאשוי, קבלו חברת מחזיקי הדת את בנו של רבנו הגאון רבי אלעזר הי"ד [שהי' גר בקראלי ונשאר שם גם אחרי שרבנו עזב את קראלי], לרבם ומנהיגם ונתנו לו כל מחסורו פרנסה בכבוד גדול כל השנים עד המאורעות בשנת תש"ד עת עלה הכורת על יהדות אירופה ר"ל. רבי אלעזר ניהל את עדתו בחכמה ותבונה למד אתם הרבה שיעורים מדי יום ביומו. הוא הי' נואם ודרשן בחסד עליון, וקירב ע"י דרשותיו היפות ומלאות התוכן את שומעיו לאהבת תורה ויראת שמים. במשך השנים נשתנה מצבה הרוחני של חברה זו הרבה לטובה. כשהי' רבנו בשנת תרצ"ג לביקור בקראלי כפי שסיפרנו על זה כבר, הלך לבית המדרש „מחזיקי תורה" ערב אחד ודרש בבית מדרשם בין מנחה ומעריב. בין היתר אמר להם: „הן ידוע לכם שמעודי אינני רגיל לומר יישר כוח או תודה

לשום בן אדם. להודות מותר רק לא־ל בורא עולם. אולם ברצוני להגיד לכם גלויות, שלא נעלם ממני התנהגותכם כלפי שהיתה למופת. הנה כל שנות היותי רב פה רדפתי אתכם, ובטח הרבה מכם הרגישו עצמם מקופחים בגללי, וכעת שלמתם לי בעד זה שקבלתם את בני לרב שלכם, תחזקנה ידיכם ותזכו לראות נחת מיוצאי חלציכם״.

היחתה איש בגחלים

ועוד דבר מעין זה, שהקפדת רבנו עשתה רושם. הי׳ זה ג״כ זמן קצר אחרי בואו לקראלי. טרם הסתגלו עוד כל אנשי הקהלה אל המצב החדש בקהלתם, שהרב מרא דאתרא הנו הכח הגדול והחזק ביותר בכל עניני היהדות המתעוררות אצל הקהלה ובני הקהלה, עניני הכלל והפרט. ודעת הרב דאתרא היא הקובעת בכל ענינים אלו עפ״י דת תוה״ק. [טרם נעצו המשכילים למיניהם את צפרני הכפירה והמינות שלהם, להתערב בעניני הקהלות והרבנים, הי׳ זה דבר מובן ומקובל, ולא ההין איש למרות את פי הרב מרא דאתרא. אולם בשנים שמדובר עליהם עכשו, היתה השפעת המשכילים לרעה מורגשת ברוב הקהלות, גם אחרי הפירוד מהנעאולוגן. על קה״י קראלי ספרנו כבר שהי׳ שם במיוחד חשש להשפעות אלו, כי לא נתייסדה שם קהלה אורטודוקסית רק אחרי שנים]. בזמנים אלו היו רגילים חזנים־בעלי תפלה, לנסוע על שבתות בודדים לקהלות שונות, כדי להתפלל ולהרויח שם. [עפ״י רוב היו אלו חזנים שפרנסתם בקהלתם לא היתה מספקת, או שלא הי׳ להם בכלל משרה קבועה בקהלה]. מובן שהיו גם חזנים כאלו שרוח חכמים לא היתה נוחה מהם. אחד מהתקנות של רבנו בבואו לקראלי היתה ששום חזן אינו רשאי להתפלל בקהלה בלי רשותו. אם ראשי הקהלה, הגבאים, כבר הסכימו והתפשרו אתו, עליו ללכת אל הרב ולקבל גם הסכמתו, בלי הסכמת הרב לא יתפלל שום חזן.

נוסיף פה עוד דבר השייך לענין שנספר כעת. רבנו התפלל כל השנה לרבות ש״ק בבית מדרשו עם תלמידיו. [כתבנו על זה בחלק „מנהגים״], לקריאת התורה בשבת ויו״ט הלך לביהכ״נ של הבע״ב ונשאר שם עד אחרי תפלת מוסף. רבנו עלה כל ש״ק שלישי. המנהג בהרבה קהלות הי׳, שכל שבת מברכין החודש קראו לעלות לתורה את ראשי הקהלה. כשבא רבנו בש״ק אל קריאת התורה ראה שחלק גדול של מתפללי ביהכ״נ משוחחים בשעת קריאת התורה ובשעות התפלה. רבנו בקשם ועוררם על כך כמה וכמה פעמים, גם בדרשותיו. אחרי רואו שדבריו עוד אינם נשמעים והשיחות לא הופסקו, קבע את מושבו לצד הבימה שם קוראים בתורה, משם הוא ראה את כל פינות ביהכ״נ ואת המתפללים. ממקומו הקבוע של הרב למעלה ע״י ארון הקודש לא הי׳ יכול לראות מה מתרחש בכל ביהכ״נ, ומני אז השיחות הופסקו. איש לא ההין לשוחח בידעו שרבנו עומד על הבימה ויכול לראותו בקלקלתו. במשך הזמן התרגלו כמובן, ושוב שרר שקט בכל בתי התפלה בזמני התפלות וקריאת התורה.

כשנה בערך אחרי בא רבנו לקראלי, הגיע איזה חזן שרצה להתפלל כש״ץ בש״ק. הלך אל ראשי הקהלה והגבאים, מצא חן בעיניהם קולו היפה, ואחרי שהתפשרו אתו שלחוהו אל הרב מרא דאתרא לצורך קבלת הסכמתו. רבנו דיבר עם הנ״ל, אולם לא מצאו לראוי להתפלל בקהלתו. ראש הקהל, איש צעיר ועשיר, חרה לו על זה מאד, ואולם לא היתה לו כמובן אפשרות לשנות פני הדברים, וידע שבלי רשות רבנו לא יתפלל החזן הזה. היתה זו גם אחת התקנות עליהם חתמו ראשי הקהלה עת קבלו עליהם את רבנו לרב. אך ראש

הקהל הנזכר לא רצה לקבל את הדין. הוא הי' כאמור עשיר וע"כ חשב שיש בכוחו להלחם ולמרות את פיו ורצונו של רבנו. הוא מצא מיד חברים לדעתו. הם החליטו לארגן סעודת מלוה דמלכה באיזה אולם בעיר שאינה שייכת להקהלה, שם ישורר החזן הזה. הדפיסו מיד הזמנות לערב זה, והרבה אנשים, רובם מפשוטי העם שלא ידעו כלל על כל הנעשה באו לשמוע פרקי חזנות, והכניסו גם הרבה כסף לחזן זה. ראש הקהל בראותו הצלחתו מריבוי המבקרים, פתח את המאורע בדרשה קצרה. הוא סיפר להנאספים על ידיעותיו וכושרו של החזן המפורסם הזה. "ואמנם לצערינו", הוסיף, "לא יכולנו לשמעו בבית הכנסת כפי שנהוג וכפי שמגיע לכבודו של החזן. כולנו יודעים מה היא הסיבה לכך, אבל חזקה תקותינו שמצב זה לא ימשך זמן רב, ועוד יהיו זמנים בהם לא יתבזו חזנים בקהלתנו כפי שזה קרה עכשיו".

במסיבה זו היו גם אנשים שהיטב חרה להם על חוצפתו של ראש הקהל, ועוד באותו ערב נודע הדבר להבחורים תלמידי רבנו. בבוקר נכנס מישהוא וסיפר גם לרבנו מעשה שהי'. רבנו הרגיש פתאום בלי שיגידו לו, שהבחורים יחפצו לעשות שפטים באיש ההוא, וע"כ רץ מהר בכיוון ביהכ"נ של הבע"ב שם התפלל האיש הנ"ל, ומצא שם סביב בית הכנסת את הבחורים מחכים לראש הקהל שיצא מביהכ"נ. רבנו צעק על הבחורים לעזוב תיכף את המקום ולשוב לבית המדרש, והזהיר שאף איש לא יהין לנגוע בו אפילו באצבע קטנה. הבחורים חזרו לביהמ"ד, והאיש הנ"ל, בלי שידע כלל מה התרחש לפני כן על יד בית הכנסת, שב לביתו לארוחת בוקר. בבואו הביתה מצא את אשתו עומדת במטבח ועל זרועותי־ה ילדם הקטן כבן שנה. על הכיריים במטבח עמד אז סיר גדול עם חלב. האשה הבחינה שהחלב רותח כבר, ואמרה לבעלה למהר להוריד את הסיר מעל האש, טרם יעלה החלב מעל גדות הסיר. האיש הוריד את סיר החלב, נתקל על יד אשתו עם הילד ושפך את כל החלב הרותח על ילדו והרגו בין רגע ר"ל. הלוי' התקיימה אחרי כמה שעות. ותהום כל העיר.

בש"ק [אחרי תום שבעת ימי האבל] בא האיש לביהכ"נ. הי' זה שבת מברכין החודש. הוא נקרא לעלות שלישי. אחרי שגמר ברכת התורה לאחרי', דפק על שולחן הבימה, וצעק בקול רם, רבותי, התחצפתי נגד רבנו, נענשתי מיד קשות, אני מפייס בפני כל הקהל את רבנו ומבקשו לסלוח לי. רבנו עמד כאמור לפני כן, כל זמן קריאת התורה על הבימה, ובאמצע דבריו הפסיקו רבנו: "וורים רעדן זיא וועז מאן דארף נישט רעדן". למה מדבר בשעה שאסור לדבר.*

---

* בספריו מרבה רבנו בכמה מקומות לדבר בעניני תפלה בכוונה, וגם בגנות תפלת החזנים שאינם מכוונים ומגמתם רק למצא חן בעיני השומעים. בספרו „חלק לעולם הבא" פרק ב' משנה א' אות ט"ו כותב בין השאר ...„וכן נראה ממה שהזהירו גאונים קדמונים דור אחר דור, דזה שנהגו לזמר חזנים ומשוררים, הי' בעוכרינו, שנסתמו שערי תפלה. עיין בשלה"ק, ובס' בכור שור (תענית ט"ז), ובשו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב ת' קס"ז, ובשו"ת ח"ס או"ח ת' ר"ב. ומשוררים שירי עגבים כדרך שמשוררים בבתי מושב לצים ובתי תפלות נכרים. וכופלים תיבות וגם מפסיקים בין אות לאות. וכל כוונתם ומגמתם על יופי הניגון, ולא נראה יראת שמים ממשוררים כאלו. וכל הגדולים צעקו ככרוכי', ולא עלתה בידם לעקור עבודה זרה זו מישראל, שמתענגין מהניגון, והכתוב (ירמי' י"ב) קורא עליהם, נתנה עלי בקולה על כן שנאתי'. ואמרתי הלצה על מה שקורין חזן בלשון אוה"ע „קאנטאר". עפ"י מאמרם ז"ל (ברכות ל"ב), מיום שחרב ביהמ"ק נגעלו שערי תפלה, ואעפ"י ששערי תפלה נגעלו שערי דמעות לא נגעלו. וכתב הט"ז בסי' רפ"ח, שמצוי אצל מתפללים בכוונה ששופכים דמעות. ומכיון ששערי דמעות לא נגעלו מי שמתפלל בכוונה ומוריד דמעות, תפלתו מתקבלת.

שנתיים בערך אחרי בא רבנו לקראלי שקטו, ונתישרו כל הבעיות שנתעוררו ע״י אי־אלו אנשים שלא הבינו ולא נתחנכו להנהגת הקהלות האורטודוקסיות על ידי הרבנים, שהיו צריכים ברוב הקהלות להלחם כדי להעמיד הדת על תלה. אולם את והב בסופה. הבעלי בתים של קראלי היו רגילים לספר, שאחרי כמה שנים לא נשארו כלל אפילו יחידים בקראלי שלא היו קשורים אל רבנו בכל נימי לבבם, ורבנו הי׳ להם ממש לאב ופטרון, וכל בעיותיהם כקטון כגדול הביאו אליו להתיעץ אתו, וככל היוצא מפיו עשו והצליחו ונשאו פרי. כאמור השפיע על מהלך העניינים הרבה גם הישיבה הגדולה של רבנו, שלוש מאות בחורים, מבתים חשובים בעיר ובמדינה.

גזירת הצבא במלחמת העולם

בשנות מלחמת העולם הראשונה תרע״ד — ח, נתוספו הרבה בעיות שונות בקהלות ישראל כמובן. עיקר הבעיות היו החוק והחובה להתגייס לצבא, שהי׳ קשור עם הסכנה להישלח למערכות המלחמה בשדי הקרב. רבנו עמד אז כאיש מלחמה בעצות ותושי׳, ובכל מיני תחבולות להציל ככל האפשר. הרבה אנשים נצלו הודות לישיבה שמצאו באופן זה מחסה וסעד. סיפר לי הרה״ח מו״ה משה ארי׳ נ״י רוזמן מילידי קראלי, כעת בעיה״ק ירושלים ת״ו. על אביו שהי׳ תלמיד מובהק של רבנו. ההוא הי׳ איש גבה קומה בחור כארזים, ובשנת תרע״ד בהתחלת המלחמה הי׳ צריך להתייצב לבדיקת גיוס. נכנס פנימה אל רבנו ושאל מה עליו לעשות. „אל תדאג כלל״, השיבו רבנו, „הקב״ה יעזור לך, לא תתגייס לצבא״. כמה שבועות אחרי פרוץ המלחמה התחילו פקידי הצבא ללכת לחפש בכל בית ובית את המשתמטים. הדבר הי׳ קשה ומסוכן מאד, כי אם עלה בידי איש להחבא פעם שתים ושלוש פעמים, הי׳ עלול להתפס אח״כ, כי החיפושים נערכו כל כמה זמן במשך כל שנות המלחמה.

אולם החזנים שאינם מכוונים בשעת תפלתם רק ליופי הניגון, אינם מוצאים שום שער, כי כל השערים נגעלו לפניהם, וע״כ הם נקראים קאנטו״ר, כי תיבת קאן, הוא בל״א אין, וטא״ר בל״א הוא שער, וש״ץ כזה מעיד על עצמו, שאינו מוצא שער התפלה להכניס תפלותיו״.

ובענין תפלה בכוונה, ולשפוך דמעות בשעת התפלה כותב רבנו בספרו „דבר המלוכה״ אות ס״ד ...„תמכתי יתידותי וכו׳ ובשערי דמעות כי לא נשלבות, לכן שפכתי שיח פני בוחן לבות. דהנה לכאור׳ מאחר שהבורא ב״ה יודע תעלומות לב גם אם אין מתפללין בדיבור רק במחשבה, לאיזה צורך תיקנו שיתפללו בדיבור ובקול. אולם מאחר שעיקר התפלה היא שתהי׳ בכוונה ראוי׳. ומבואר (או״ח סי׳ ק״ל, וברמב״ן סוף פרשת בא) שהקול מעורר הכוונה. וכן איתא בט״ז סי׳ רפ״ח, שמצוי במתפללים בכוונה ששופכים דמעות. ואמרו (ברכות ל״ב), אעפ״י ששערי תפלה נגעלו שערי דמעות לא נגעלו. לפי״ז מי שרוצה שתתקבל תפלתו צריך לשפוך דמעות, וזה אפשר אם מתפלל בכוונה, והקול הוא המעורר הכוונה, ע״כ צריכין להתפלל בדיבור ובקול ולא די להתפלל בכוונה. וזהו תמכתי יתידותי וכו׳ בשערי דמעות כי לא נשלבות, ששערי דמעות לא נגעלו, לכן שפכתי שי״ח, שהנני מתפלל בדיבור ובקול, אעפ״י שהוא בוח״ן לבו״ת, והי׳ די להתפלל רק במחשבה, כי אני רוצה לעורר הכוונה, ועי״ז לשפוך דמעות״.

ושם אות ס״ה, יהי רצון מלפניך שומע קול בכיות, שתשים דמעותינו בנאדך להיות. ויל״ד מתחיל שהוא שומע קו״ל בכיו״ת, וזה אפילו אינו בוכה בפועל, וממשיך מיד, שתשים דמעותינ״ו בנודך להיות. וי״ל דמבואר בספרים, שאם אין אדם יכול לבכות בתפלה, עכ״פ יתפלל בקול בכי, וגם זה מתקבל לפניו ית׳. לפי זה אם אנו מתאמצים לשבור קשיות לבנו ומתפללים בכוונה עד ששופכים דמעות ממש, זה חשוב מאד לפניו ית׳, כי אפילו קו״ל בכיות מתקבל. וז״ש יהי רצון מלפניך, מאחר שאתה שומע גם קול בכיות, הננו מבקשים שאם אנחנו בכל זאת גם שופכים דמעות, תשים דמעותינו באוצרך כדבר סגולה שדרך להניחו באוצר״.

הבית בו גר הנ"ל נמצא בפינת שני רחובות במרכז העיר. הפקידים שהיו צריכים לחפש, קבלו כל אחד אזור ורחוב מסוים שם עליו לחפש משתמטים. והנה הבית הזה בפינת הרחוב נשאר כל הזמן בלי ביקורים מהפקידים. הפקיד שבא מצד רחוב אחד של בית זה חשב שהבית בפינה שייך כבר לרחוב בצד השני, וכן חשב הפקיד בצד הרחוב השני שהבית בפינה אינו שייך לאיזור שלו. וככה ניצל הנ"ל משך כל הזמן. פעם אחת נכנס פקיד צבא עם פקודת חיפושים. הוא מצא את הנ"ל יחד עם בני ביתו, ואז אמר להם שהוא בדרך כלל מחפש אנשים מגיל עשרים עד גיל חמישים, אולם עכשו הוא מחפש אנשים מתחת לגיל עשרים ומעל לגיל חמישים, ומכיון שהנו רואה שאין כאן בנמצא אנשים בגיל זה, הוא מבקש סליחה ויצא את הבית. יותר לא באו אף פעם ולא חפשו עד סוף המלחמה.

ועוד בענין הצבא בשנת תרע"ד. בקראלי למד אצל רבנו בחור שהי' מתלמידים המובהקים וחביבים של רבנו, ואח"כ הי' מהבע"ב החשובים ביותר בקראלי, בשם הרה"ח מו"ה יהושע גליק הי"ד. [בנו הרה"ח מו"ה עזריאל נ"י גר בארה"ב], ר' יהושע הנ"ל נלקח מיד בתחילת המלחמה לשרת בצבא. הוא נשאר עם הגדוד אליו הי' שייך עוד זמן קצר במדינה. יום אחד קבל הגדוד שלו פקודה לצאת למערכות המלחמה. כששמע על זה בא תיכף אל רבנו להיפרד ולקבל ברכתו, וחזר אל מחנה הצבא ששרת. בלילה לפני שהיו צריכים לצאת למלחמה חלם הנ"ל שרבנו בא אליו אל המחנה, הוא ראה את רבו כבהקיץ ממש. רבנו תפסו בידו ואמר לו: בא אתי. „הלכתי עם רבי", סיפר, „הגענו אל בנין ורבנו הכניס אותי אל אולם גדול מאד. הסתכלתי סביבי וראיתי שהאולם מלא רבנים זקנים. רבנו אמר להיושבים שם בהראותו עלי, הנה זה הוא תלמידי, רוצים לשלחו אל מערכות המלחמה, אבל אני אינני מסכים לזה שישלחו אותו. יותר אינני זוכר מה נעשה שם, והתעוררתי מיד אחרי זה. זכרתי את כל החלום על בוריו כאילו הי' כל הענין בהקיץ. בבוקר העמידו את כל הגדוד בחצר המחנה, מוכנים לצאת למקום המלחמה. פתאום בא מפקד המחנה ועשה סקירה סופית על כל האנשים, כשהגיע אלי אמר, אתה לא תלך עם הגדוד, אנו שולחים אותך לבית החולים בשביל העינים שלך. אף פעם בחיי לא סבלתי על העינים. נשלחתי לביה"ח, וכן ניצלתי משך כל זמן המלחמה". [שמעתי מר' משה ארי נ"י רוזמן הנ"ל, ואמר לי שכל הדבר הוא שמע מר' יהושע גליק בעצמו].*

---

* במשך ארבע שנות מלחמת עולם הראשונה היו עשרות ומאות דברים דומים לענינים שכתבנו פה, עם תלמידיו של רבנו בכל המדינה והבע"ב בעיקר של קהלתו. רבנו עמד ולחם בעדם כל הזמן ללא ליאות וללא מורא ופחד, והצליח להציל רבים מסכנות ממשיות, עם עצות ותושי'.

בענין גזירת עול הצבא הנני מעתיק פה כמה ענינים מספריו של רבנו. בספרו „בהית הבקר" אות ק"ט עה"פ (שמות כ"א) לעם נכרי לא ימשול למכרה וכו': „י"ל עפ"י דרשתם ז"ל שתורה היא הבת. גם אמרו שאסור ללמד תורה לאוה"ע. וכתיב (תהלים קמ"ז) ומשפטים בל ידעום. ולפי"ז הכוונה, שלא ימכור בתו דהייגו התורה, לעם נכרי. ובס' ישמח משה פירש פסוק זה, שהוא מרמז על גזירה הנוראה שנתחדשה בדור האחרון ליקח מישראל לאנשי הצבא, מה שלא הי' במשך גלות הארוך. וזה קשה מכולן, שעוברין שם על כמה לאוין בתורה, ובכ"ז אסור להם למסור נפשם על זה, מכח הקרא וחי בהם ולא שימות בהם. ובכמה מדינות הוא מכלה כמעט רוב בני ישראל. וז"ש הגם כי נמכרנו, מ"מ לא תצא כצאת העבדים, לעם נכרי לא ימשול למכרה, ר"ל המושל אשר נמסרו לו, לא ימשול בזה שיעשה אותם לעם נכרי, בבגדו בה, ר"ל הואיל ובגדו של השי"ת כיסוי ציצית ותפילין בה, איך יפשטם ויניח בגדו, והפדה, השי"ת הבטיח שיפדה אותנו עכ"ד. ובספרו ארחות צדיקים לר"ה כתב, זו קשה מכל הגזירות ושמדיות שהי' על ישראל. והאבות והאמהות יאמרו בפיהם ושופכין דמעות ומתפללים על בניהם שימותו, ואף אם בן יחיד הוא, כדי שלא יצטרך

על אודות הגיוס לצבא שבכל שנה הי׳ נופל תאריך ההתייצבות לצבא בימים הנוראים בין כסא לעשור — הרבה רבנו מאד לבכות ולעורר על המצב העגום הזה, וביקש תמיד מקהל המתפללים, שבעת שאומרים הוידוי בליל כל נדרי, צריך כל איש לכוון להכליל את

לילך לצבא. והבנים קטנים כשרואים את אביהם המשרת בצבא צועקים, האתה אבינו, כי שינה מלבושיו, יצא בחתימת זקן ובא בלא חתימת זקן, וצריך לחפש איזה חטא גרם זה העונש. והנה יש לצרף פרושי עם פירוש הישמח משה. כי ע״י רשעי ישראל בדור האחרון העתיקו התורה ולמדו אותה לאוה״ע, ועי״ז נתוסף להם כח למשול על ישראל, וליקח אותם לצבא. והנה איתא במד״ר פ׳ צ״ה עה״פ (בראשית מ״ז) ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים, מפני מה אמר הכתוב ומקצה אחיו, ללמדך שלא היו גבורים, ועשה הדבר בחכמה, אמר אם אני מעמיד גבורים לפני פרעה, רואה אותן ועושה אותן אנשי מלחמתו. ולפי״ז יש להבין שני הפירושים, לעם נכרי לא ימשול למכרה, את בתו, דהיינו התורה, פירוש שלא ילמד את אוה״ע תורה, ועי״ז לא יהי׳ לעם נכרי כח למשול בנו וליקח מבני ישראל לאנשי צבא, וכפירוש הישמח משה שהבאתי״.

בספר „דבר המלוכה״ אות שצ״ו „(תהלים ל״ד) לדוד בשנותו את טעמו לפני אבימלך ויגרשהו וילך וגו׳ וסוף הפרשה, שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה, פודה ה׳ נפש עבדיו. י״ל דכאן נרמזה הצרה היותר גדולה שנתחדשה בדור האחרון, שלוקחין בני ישראל לעול הצבא, מה שלא הי׳ במשך גלות הארוך, והוא עלול להשמיד ח״ו כל התורה והמצות מישראל. והם מוכרחין לחלל שבת ויו״ט, ומוכרחין ללבוש שעטנז, ולאכול מאכלות אסורות שהם מטמטמים את הלב. והנה ישראל נאמנים למדינתם, והיו סובלים שנים הרבה מלאכות כבידות לעשות לצורך המדינה, רק אם הי׳ אפשר להם לקיים התורה והמצוות. ומאחר שאוה״ע אין מתכוונים בזה להעביר על הדת, רק להנאת עצמן שיהיו להם בעלי מלחמה לשמור את המדינה מאויב, ע״כ אסור למסור נפשם ע״ז. וכמה התאוננו על זה צדיקי הדור כשנתחדשה הגזירה. (עיין בספרי „בהית הבקר״ אות ק״ט). ובמדינה שכל אדם הוא בעל מלחמה כמעט נשכח כל היהדות. והכי ח״ו לא ישאר נאמן לאלקים רק חולה וחיגר או סומא ומאין ניקח מורה הוראה, אם נטמטם מוחם ממאכלות אסורות. והנה אם היו המדינות עושות שלום ביניהם לא הי׳ צורך בחילים. אולם תמיד מתאספים שרי המדינות יחד להתיעץ על זה, כי גם הם רואים שאין קיום לעולם על דרך זה, כי כל שפע המדינות נצרך לבעלי צבא. וחיוב על כל איש מישראל להתפלל, שיצליחו להשוות דעת כל האומות שלא יצטרך כל איש להיות בעל מלחמה. אולם דעתי, שדוד המלך פתח שער הישועה בענין זה, שישארו עכ״פ איזה בעלי תורה שיצטרכו להם שיהיו מורה הוראה בישראל, דכמו שאבימלך טעה בדוד וחשב שהוא משוגע, וע״כ ויגרשהו וילך, כן יתן ה׳ בלב השרים שיחשבו שזה אינו מוצלח לשרת בצבא. והנה אם מישהוא באמת בעל מום אין זה חידוש אם משחררין אותו, וע״כ סיים דוד המלך, שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה, שהוא בריא וחזק, ואעפי״כ פודה ה׳ נפש עבדיו ולא יאשמו, להיות אשמים בנפשותיהם כל החוסים בו ית״ש״.

עוד בספר „דבר המלוכה״ אות ס״ג. „בסליחות לעשי״ת. ראה עמלינו ושוב מזעמך. י״ל דבס׳ ישמח משה (כי תבא) עה״פ והי׳ כי תבא בד״ה או יאמר השני כתב, עמדתי על עיכוב הגלות, כי רוב בני ישראל הם כשרים ומדוע בן דוד לא בא. וכאשר חקרתי נתוודע לי כי בבחרותם מרבין חבילות עבירות, עד שדי להם כל ימי חייהם, ולכך אין יכולין שוב להדבק בבוראינו ית״ש, והעיקר בבחרותו, כי ההתחלה יותר מן הכל עכ״ד. אולם יש להמליץ שאין עושין כן מחמת חסרון יראה, רק על ידי התערבם בין האומות, ומחמת חסרון פרנסה ועול הצבא, אין יכולין לישא אשה בזמנה. ולאחר הנישואין נראה שכן הוא. כי הנה אצל האומות אנו רואים שהמלומדים ובעלי השכל אין להם רק ילד אחד או שתים, ואצל בני ישראל העני שבעניים יש לו ילדים הרבה, והם עמלים מאד לפרנסתם. והכי אינם יכולים לעשות כמו אוה״ע, אלא שמקבלים עליהם עול הבנים, כדי שלא להשחית זרעם. ועוד יותר מזה מצוי מאד, שהרופאים אומרים שאם תלד האשה עוד היא בסכנת נפשות, ובדבר קל יכולים להנצל מזה, וגם אין ידיעה מזה רק להבורא ב״ה, ובכ״ז מוסרים נפשם וחייתם שלא להשחית זרע, כדאי הוא לכפר על חטאת נעורים, שהם כמעט באונס, שהרי אנו רואים שמוסרים נפשם שלא להשחית זרע. וז״ש הפייטן, ראה עמלינ״ו, אלו הבנים, שאנו מוסרים נפשינו בשבילם, ובזכות זה שוב מזעמך״.

אנשי הצבא היהודים הנמצאים כעת במקומות שונים הרחק מבתיהם, ואין להם אפשרות אולי אפילו להתוודות ולהתפלל. וכ"כ צריך להתוודות בעד ובמקום היהודים במדינת רוסי' הנאנחים ונדכאים סגורים ומסוגרים אין יוצא ואין בא, ושם אין נותנים להם בכלל אפשרות להתפלל אפילו בליל כל נדרי. וכן צריך להכליל בתפילותינו כל היהודים באשר הם שם, שהם זרע אברהם יצחק ויעקב, שנתרחקו מרצונם או שלא מרצונם ממקור מחצבתם ואין יודעים כלל להתפלל על נפשם, שנחשבים כתינוק שנשבא בין הגוים. ובשעה שיהודי אומר, אשמנו, בגדנו, חטאנו צורנו סלח לנו יוצרינו, אומר זה בלשון רבים. וחוב על כל אחד ואחד לכלול במחשבתו את כל כלל ישראל, גם אלו שאינם יודעים להתוודות. ופעם אחת בדרשת "כל נדרי" הזכיר רבנו ענין זה והרחיב את הדיבור על מצב המגוייסים לצבא ומדי דברו התמרמר מאד וצעק בבכיות: "לוקחים מאתנו את ילדינו, גוזזים את זקנם והפיאות, הם מעונים שם על ידי עבודות קשות עם משא כבד על שכמם נשק וציוד, והמושלים עליהם הם לרוב אנשים פשוטים גרועים, כי כן הנוהג בצבא שהעבד מושל על אדונו. והצרה הכי גדולה היא, כי לפני שנים הרבה כשהיתה גזירת גיוס, הי' יכול כל מי שרצה, לפדות את עצמו מהשרות ע"י כסף, אבל היום הגזירה קשה שבעתיים כי אין אפשרות להשתחרר מהם" באותה דרשה פירש דברי הפייטן לעינינו עשקו עמלינ"ו שהכוונה על הבנים שעושקים אותם מאבותיהם, ממושך וממור"ט, שמגלחים ומורטים זקנם והפיאות, נתנו עולם הקשה עלינו, סבלנו על שכמנו, וממררים את חייהם מאד על ידי שעבדים משלו בנו, אבל הצרה הכי גדולה, פורק אין מידם. כי פעם כשהיתה גזירה זו, הי' אפשר לפדות עצמו בממון, אבל כעת נתקיים, שאם יתן איש את כל הון ביתו באהבתו הבורא ב"ה, בוז יבוזו לו, כי פורק אין מידם. [דבריו אלו נדפסו בספרו "דבר המלוכה" אות כ"ג].

"לפני מלכים יתייצב"

רגיל הי' רבנו לספר כעין ניסי יציאת מצרים מחסדי ה' עליו, עת ניצל בדרך פלא ממש ממכשול. וכן הי' המעשה. בהיות רבנו רב בקראלי, שהיתה שייכת למדינת רומני', בא פעם מלך רומני' והמלכה לביקור בקראלי. ביום בא המלך בא שליח מראש העיר אל רבנו שיבא אל תחנת הרכבת אל קבלת הפנים של משפחת המלוכה. רבנו הזמין כרכרה ונסע שמה עם משמשו. באותה שעה הי' אצל רבנו ראש הקהלה שהי' גם תלמידו של רבנו. הוא רצה לתת לרבנו כפפות יד ללבשם בעת קבלת פני המלך. רבנו מיאן לקחתם באמרו: "מימי לא הלכתי בכפפות ולא נסיתי באלה". למרות זאת הכניס התלמיד את הכפפות בכיס מעיל רבנו. "כשבאנו אל תחנת הרכבת", סיפר רבנו, "סידרו אותנו ברחבה על יד הרכבת, כל המשלחות של מוסדות העיר והמפלגות. אותי העמידו [להבדיל] ע"י החשמן של הנוצרים ושאר כומרי הדתות. הייתי תפוס במחשבתי עצמתי עיני ולא הבחנתי כלל על המתרחש סביבי. פתאם הרגשתי איזה המולה על ידי ובפתחי עיני ראיתי שהמלך והמלכה עומדים כבר לא הרחק ממני, הם ניגשים אל כל המשלחות שבאו לקבלת הפנים, כל אחד מברך אותם והמלך והמלכה מושיטים ידיהם לכל אחד ואחד. נבהלתי מאד. המלך כבר עמד על ידי הושיט לי ידו וכשעבר מעלי התקרבה המלכה. שמתי בבהלה ידי בכיס מעילי הוצאתי משם כפפה ורציתי ללבשה, אולם לא הספקתי לעשות זאת, וע"כ הושטתי את הכפפה להמלכה. היא הבחינה במבוכתי אבל לא הגיבה. באתי הביתה שמח וטוב לב כל הזמן על חסדי ה' שהצילני ממכשול זה.

„אחרי כמה שעות", המשיך רבנו את סיפורו, „בא שוב שליח מטעם ראש העיר, שעלי לבא בערב לבית העירי' לקבלת הפנים שעורכת העירי' לזוג המלוכה. עתה כבר לבשתי את הכפפות על ידי, כי הבנתי שא"א להתעלל בהמלכה שנית. כשבאתי שמה אמר לי מנהל הטקס בעת הוריד את מעילי והבחין בהכפפות על ידי: כבוד הרב יכול אמנם להשאיר כפפה אחת ביד שמאלו אם רצונו בכך, אולם את הכפפה מעל ידו הימנית הכרחי להוריד, כי היד המושטת צריכה לפי הנימוס להיות בלא כפפה. עשיתי כפקודתו, כי הלא דינא דמלכותא דינא, ואם לפי חוקי המלוכה צריכים לנשק ידיהם, מוכרחים לעשות כן. כשנכנסתי לאולם הגדול של קבלת הפנים, המלך והמלכה עמדו בראש השולחן, כשראה המלך שנכנסתי רץ לקראתי עד הדלת ברכני בסבר פנים יפות באופן יוצא מן הכלל והוא בעצמו הוליכני עד ראש השולחן, שם עמדה המלכה. שני ידי' היו אוחזות את קצה השולחן מלמטה, היא הרכינה עצמה נגדי ובפנים שוחקות ברכה אותי, בלי הושטת יד. המלך האריך בשיחה אתי. לא נתכבדתי בשום אוכל או משקה, אח"כ נפרדתי והמלך ליוה אותי שוב בכבוד רב".

אחרי תום מלחמת העולם הראשונה בשנת תרע"ח, התפוררה כידוע קסרות אוסטרייך־אונגארן, שהיתה מאוחדת ושולטת כמה מאות שנים באירופה התיכונית. שתי מדינות אלו, אוסטרייך ואונגארן נתפרדו ונעשו לשתי מדינות עצמאיות, אוסטרייך לחוד ואונגארן לחוד. שתיהן מדינות קטנות. חלק הארי משטחה של אונגארן הגדולה נלקחה ממנה ע"י חבר העמים דאז, והשטחים האלו נתוספו למדינות שכנות של אונגארן ושל אוסטרייך. כגון רומני' ויוגוסלאבי'. חלק נכבד ניתן למדינת צ'כו־סלובקי' שעד אז לא היתה מדינה עצמאית רק חלק של האימפרי' האוסטרייך־אונגארית. כתוצאה מן השינויים הממלכתיים אלו, נשתנה באופן אוטומאטי מצבה הגיאוגרפי של האורטודוקסי' שנתייסדה כידוע בשנת תרכ"ט באונגארן הגדולה בבודאפשט בירתה של אונגארן, ושם הי' כל הזמן מרכזה. בעת שרוב הקהלות האורטודוקסיות נפרדו מהמרכז מבודאפשט, ונסתפחו למדינות אחרות, הרי הי' צורך לארגן מחדש את מצבה החוקי של האורטודוקסי' בכל המדינות החדשות בהם טרם נתייסדה, וראשיה הממלכתיים לא הכירוה. המרכז בבודאפשט נשאר כמובן במתכונתו הישן לקהלות אונגארן המוקטנת. הי' צורך לייסד מחדש מרכזים במדינת רומני', צ'כו־סלובקי', אוסטרייך ויוגוסלבי'. בשלושת המדינות, אונגארן, רומני' וצ'כי' נמצאו המרכזים העיקריים של היהדות החרדית, על רבניהם הגדולים והמפורסמים, והישיבות הגדולות, כמה מאות במספר.

קראלי נסתפחה למדינת רומני', ורבנו הי' רבה. בין רבני רומני' דאז היו גדולי עולם מפורסמים, כמו הגאון בעל עצי־חיים בסיגט. הגאון בעל קרן לדוד בסאטמר. הגאון רבי אברהם יהושע פרוינד באינטרדאם־נאסד. הגאון בעל לחם שלמה בשימלוי. ועוד ועוד. ראשי הקהלה על רבניהן התחילו תקופה קצרה אחרי ששקטו הרוחות עם תום המלחמה ושבו החיים למסלולם היום יומי במדינות החדשות האלו והמוגדלות, לארגן ולחדש את האורטודוקסי' בכל קהלותיהם.

אולם כאן נתקלו המארגנים בעיקר במדינות שהי' צריך לארגן מחדש, כגון רומני', בבעיות קשות ושונות. הבעיות הללו נעשו ונתמכו גם ע"י כמה רבנים ובאי כח קהלות. כי בעטי' של מלחמת העולם והשינויים של אחרי תום המלחמה עם המהפכות השונות למיניהם משמאל ומימין, התחיל לנשב רוח חדש, רוח פרצים גם בשורות של כמה רבנים ומנהיגי קהלות במדינות האורטודוקסיות. מספרם של אלו הי' אמנם קטן מאד, והיו בטלים במאתיים. בכל זאת מצאו לעצמם מהלכים בחלונות הגבוהים של הממשלה הרומנית,

שכאמור טרם הכירה את ההנהגה של הקהלות האורטודוקסיות, שנתוספו כעת אל מדינתם. הי׳ זה בשנת תרפ״ב נקראה אסיפת כל הרבנים ומנהיגי הקהלות לבוקארשט עיר הבירה של רומני׳, כדי לאשר את התקנות של האורטודוקסי׳. והנה נתחברו לקראת אסיפה הזאת כמה רבנים ובאי כח של קהלות, יחד עם מנהיגי חברות ציוניסטיות, שכוחם אז ברומני׳ הי׳ עוד קטן מאד. הם מצאו דרכם אל הממשלה וע״י השתדלותם הוזמן גם שר החינוך של המדינה ובא אל האסיפה הזאת. כפי שתוכנן ביניהם היו רוצים להפוך את הקערה על פי׳, ולמסור את הנהלת האורטודוקסי׳ והקהלות בידי אנשים חדשים ומתחדשים. הסכנה היתה גדולה לאין שיעור, כי מדינת רומני׳ לא היתה מדינה דמוקראטית, ובפרט זמן קצר אחרי מלחמת העולם, ולא הי׳ אפשרות ללחום נגד רצונו של שר או פקידי ממשלה גבוהים.

הכה שאול את נציב הפלשתים

וכאן אנו מוצאים את רבנו במלוא עוזו ותפארתו. גבור חיל, לוחם כארי, בלי כל פחד ומורא, במסירת נפש ממש, מול סכנות נפשות ממש, כדי להקים עולה של תורה ולהציל את היהדות החרדית בכל המדינה. אחרי כן שקטו הרוחות, והאורטודוקסיא במדינת רומני׳ הצליחה אולי יותר מבשאר המדינות האורטודוקסיות לנהל הקהלות כבימי הוסדם ע״י החתם סופר והכתב סופר, מחוללה ומיסדה בשנת תרכ״ט.

כמה פעמים שמענו מרבנו, שהוא נתייסר קשה כמה ימים לפני האסיפה הזאת, כי היתה בו יד ה׳ ונסתלקה ממנו בתו כבת שלוש עשרה גיטל ע״ה. ביום השביעי אחרי תפלת שחרית ורבנו קם מאבלו, נסע ישר אל האסיפה הזאת שהתקיימה בו ביום. באי האסיפה גדולי הרבנים וראשי הקהלות היו ממש שבורים ורצוצים מאד בידעם על המתרחש ומתרקם נגד קיום הקהלות החרדיות. השר הי׳ נוכח באסיפה. אחרי כמה שעות דיונים, קם אחד הרבנים, שידו הי׳ במרד ובמעל הזה, והתחיל בנאומו להסביר לבאי האסיפה, שעם הזמנים החדשים כעת במדינה הגיע העת להוסיף גם אל הנהלת האורטודוקסי׳ והקהלות אנשים חדשים בעלי מרץ, עשירים שכוחם גדול לעזור ולחזק את המצב הקשה של חיי הקהלות. בין דבריו הזכיר את הפסוק בפ׳ תולדות, הקול קול יעקב והידים ידי עשו, ולפי פירושו ומחשבתו, שרק אז יכול להיות הקול קול יעקב, אם גם הידים ידי עשו, אם העשירים עוזרים לזה... רבנו קם ממקומו, עלה על הבמה בלי לבקש רשות לזה, הפסיק את הנואם באמצע ולא הרשה לו לסיים דבריו, ובקול ארי צעק לפני האסיפה ופניו מופנות אל השר: „דע לך אדוני השר. אנחנו יהודים בני אברהם יצחק ויעקב, מאמינים בני מאמינים, בני א־ל חי, שקבלנו תורתנו הקדושה בהר סיני לפני כארבעת אלפי שנה. זה כאלפיים שנה הננו מתגוללים בכל קצות העולם, במשך כל ימי גלותינו מסרו אבותינו את נפשם בשביל קיום תורתנו, ולא רצו לשנות בה אף אות או קוץ אחד. רבבות רבות מבני עמנו נשרפו חיים ונהרגו בכל מיני מיתות משונות עבור זה, ולא שינו כלשהו מתורתנו הקדושה. גם אנחנו פה היום כולנו חיים, הננו מוכנים ומזומנים למסור נפשינו ממש עבור קיום הקהלות שלנו במתכונתם הישנה, כפי שקיבלנום מאבותינו מבלי לשנות בהם ובמנהגיהם כלל וכלל לא. ידוע להוי לכבוד השר, שעמנו עם ישראל הנו הראשון בין כל גויי הארץ, שהי׳ תמיד נאמן למדינה ולממשלה שם נמצא במשך כל ימי גלותו וגם נצטווינו בתורתינו הקדושה על זה. אולם כל זה יפה ואפשרי רק כל זמן שהמדינה בה אנו נמצאים וחיים נותנת לנו את האפשרות ומרשה לנו לקיים ולחיות עפ״י תורתנו, שזאת היא זכותנו בכל מקום. אז הננו

האזרחים הכי נאמנים של המדינה, ומקיימים כל גזירותי׳. אולם ברגע שהמדינה תחוקק דינים שעל ידיהם תרצה לבטל או להפריע לנו בעניינים הנוגעים לדת ישראל, אנו פורקים עולם מעלינו, ולא די שלא נציית לחוקים כאלו, אלא גם נלחום נגדם בכל כוחנו ובכל הדרכים שיעמדו לרשותנו, עד מסירת נפש ממש. בעניני דת ודיני תורה אנו כפופים אך ורק לגדולי רבנינו ומורינו וכפי שהם יפסקו לנו כן נעשה וכן יקום ועל פיהם נחי׳. ופסקיהם של רבנינו יכולים להיות רק עפ״י השולחן ערוך והתורה שקבלנו בהר סיני. בקשתי לכן מכבוד השר המרומם, לקחת דברינו אלו אל לבו, ולאפשר לאסיפה זו לנהל עניני׳ כפי שדעת הרבנים ומנהיגי הקהלות שנתאספו היום פה, ולאשר את החלטות האסיפה שתתקבלנה עפ״י רוב קולות״.

כל הנוכחים באסיפה כמעט ונעצרה נשימתם ברגע שרבנו התחיל לישא דברו, בידעם כולם שאם יש עוד במדינה רב שמקיים מצות לא תגורו מפני איש, אם המשפט לאלקים הוא, הלא זה הוא הרב מקראלי. והנה עפ״י המצב ששרר אז בהנהגת המדינה, הי׳ זה מובן ופשוט, כי שר ממשלה שנשלח מטעם הממשלה לאסיפה של קהלות יהודים, כוחו יפה וחזק להשליט רצונו — רצון הממשלה נגד רצון כל האסיפה. ובפרט שהוא הי׳ נעזר על ידי כמה מבאי האסיפה. ואם בכל זאת יהין מישהוא להתנגד לרצון השר או בא כח הממשלה, ובפרט במלים חריפות כפי שנשמעו מפי רבנו שם, הי׳ ברור לכל שהשר יש בכוחו לצוות לאסור מיד את הרב הזה, להעמידו לדין כבוגד נגד המלכות, ובלי ספק יענש במאסר של כמה שנים ועוד עונשים כבדים אחרים. מובן לכן הפחד והמורא שאחז את כל הרבנים וראשי הקהלות ברגעים אלו. אולם מה נשתנה המצב מיד, ואיך נשמו לרווחה כל באי האסיפה, כשהשר עמד על רגליו ואמר בקול רם, שהאסיפה תמשיך לנהל דיוני׳ ותקבל החלטותי׳ כפי רצון הנאספים וברוח הדברים של כבוד הרב מקראלי. מובן שברגע זה נשתנה המצב העגום לטוב, ומאותו יום והלאה הונהגו עניני האורטודוקסי׳ ברומני׳ עפ״י דעת גדולי רבני־ה ומנהיגי הקהלות הקדושות. זמן קצר אחרי האסיפה הזאת אמנם ניסו עוד כמה פעמים כמה יוצאי דופן של קהלות, להתערב שוב אצל פקידים גבוהים של הממשל, כדי לשנות פני הדברים כפי רצונם, וע״כ היו עוד כמה פעמים חששות שמא יעלה בידם לחזור ולעורר שוב את הענין. מובן שבמצב זה אם היו יכולים להשיג משהוא כרצונם, הי׳ רבנו נמצא בסכנה ח״ו להיאסר ולעמוד למשפט, אולם תוחלתם נכזבה, ובית צדיקים יעמוד.

סיפר לי כ״ק האדמו״ר שליט״א מקלוזנבורג־צאנז, שבזמן ההוא שהיתה נשקפת סכנת מאסר לרבנו על מלחמותיו במסירות נפש לקיום האורטודוקסי׳, הי׳ זה כמה ימים לפני חג הפסח. כששאלו את רבנו, מה הוא חושב לעשות מכיון שימי הפסח כבר קרובים מאד. תשובתו היתה, שהוא כבר הכין לעצמו חבילת מצות, כמה בקבוקי יין, ובשר צלי מטוגן, שיכול להתקיים זמן ממושך מבלי שיתקלקל, הכל מוכן במזוודה, שנמצאת כל הזמן על ידו, והנו מוכן ללכת בשמחה בשירה ובזמרה לבית הסוהר. וסיים האדמו״ר שליט״א באמרו לי: „אין להבין גודל קדושתו וגדולתו של רבו, הרב מקאשוי זצ״ל״.

שכינה מדברת מתוך גרונו

עם תום האסיפה הנ״ל חזר רבנו לקראלי. הוא הגיע לביתו קרוב לחצות הלילה. כרגיל לא הלך רבנו לישון, ישב ללמוד. שעתיים בערך אחרי שובו הביתה, בשעה שתים אחרי חצות הלילה, שמע רבנו קול דפיקות על חלון חדרו. בהתקרבו אל החלון לראות, מי

הוא האורח המקדים לבא אליו בשעה זו, השתומם לראות על יד חלונו את הגאון דק"ק אינטרדאם־נאסד זצ"ל, עם משמשו. רבנו נבהל ורץ לפתוח הדלת לאורח המרומם הזה. הרב הנ"ל הי' נחשב כבר אז בכל המדינה, נוסף לגאון וחסיד מובהק, לוחם בכל כוחו מלחמות ה', גם לאדמו"ר ואיש קדוש. „מה לכ"ת הרב דנאסד בביתי בשעה כה מאוחרת, אחרי שרק לפני כמה שעות היינו יחד אצל האסיפה", שאל רבנו את אורחו. „ישמע נא הרב דקראלי" אמר הרב מנאסד. „אחרי מה שנעשה באסיפה זו, ואחרי שכבודו הצליח בעזהי"ת להציל את היהדות החרדית, ולהחזיר את עטרת האורטודוקסי' למקומה, ולהקים עולה של תורתינו הקדושה, על ידי נאומו החוצב להבות אש, שגדע ע"ז קרני רשע, וגם אויביו — אויבי ה' ישלימו אתו. חששתי מאד, פן יגרום לכב' דבר זה איזה מחשבות לא טהורות, על כי עלה בידו לעשות דבר כה גדול, מה שלכאורה כולנו היינו מחוייבים לעשות, אבל אף איש לא ההין לעשותו, ויראתי שמא יכשל ח"ו וילכד בעוון מחשבת התנשאות. באתי לכן מיד אל כ"ת ישר מן האסיפה, להגיד לו, שאל לו לחשוב מחשבות כאלו, ואין לו כלל במה להתנשא, כי כ"ת בכלל לא דיבר באסיפה זו, לא היתה זו דרשתו שלו, רק כל דיבור שיצא מפיו היתה שכינה מדברת מתוך גרונו, וזה הי' מה שהביא את הישועה הגדולה הזאת. ואם כבודו הנו מסופק בדברי, הנני מבקשו, אנא ינסה לחזור ולהגיד דבריו כעת שנית, ואז יראה שלא יוכל לאמרם. כי בעת האסיפה היתה זו הוראת שעה מלמעלה עם סייעתא דשמיא, וע"כ הלא כבודו לא עשה שם כלום, ואין לו במה להתנשא"... הרב דנאסד הושיט ידו לרבנו, ברכו בשלום נפרד ממנו ויצא ישר אל תחנת הרכבת ונסע הביתה.

אחרי ימים, אמר רבנו לבניו שאיתא בספרים הקדושים, שלפעמים צריכים לתקן איזה דבר גדול, כדי להעמיד הדת על תילה. ואז פוסקים בשמים ממעל על איש אחד, שהוא יעשה את הדבר הזה. אולם אם האיש הזה איננו מסוגל ואיננו ראוי לדבר גדול הזה, גוזרים עליו קודם המעשה מן השמים עונש גופני חמור וקשה מאד, וע"י היסורים הבאים עליו ר"ל הוא נעשה מושפל ומדוכא עד לעפר. אח"כ אומרים לו מן השמים, כעת קום מן הארץ שנשפלת עלי', ולך בכוחך זה להושיע את ישראל. זו היתה הגזירה שנגזרה עליו שבוע לפני האסיפה, שנסתלקה ממנו בתו גיטל ר"ל, כי בלא נסיון קשה כזה לבטח לא הי' יכול לעמוד במצב הקשה של האסיפה.*

---

* ומענין לענין הי' זה בערב חג השבועות [שנת תרצ"ו], התלמידים קשטו את בית מדרשו של רבנו כנהוג בכל שנה בפרחים ועלים ירוקים. סביב מושבו של רבנו הקימו מענפים ועלים כמין סוכה ירוקה. מעל המקום של הכניסה למקומו של רבנו תלו שלט ועליו הפסוק „זה השער לה' צדי"ק יבו"א בו" בלשון יחיד, במקום צדיקים יבואו. כשנכנס רבנו לביהמ"ד והבחין בכתוב שם, נשאר עומד על יד הכניסה והי' תפוס במחשבותיו זמן ממושך, אח"כ קרב אל מקומו והתפללו מנחה. אחרי תפלת מנחה עשה רבנו הפסקה שעה שלמה בערך ודיבר עם הסובבים אותו. [כל שנה ערב שבועות עשה הפסקה קצרה בין תפלת מו"מ, כדי להתפלל מעריב של שבועות מאוחר]. השיחה אז היתה על האפשרות להקרא צדיק. רבנו הזכיר כמה מקורות לפיהם איננו יכול להקרא צדיק רק מי שלא פגם אף פעם במידת היסוד. אבל מי שנכשל במדה זו אפילו שלא באשמתו, ישנן דיעות שאינו נקרא צדיק. אולם, הוסיף רבנו, שראה בספר נועם מגדים מביא בשם מורו הר"א, [הרבי רבי אלימלך מליזענסק זי"ע], פירוש נורא על המשנה פרק ג' אבות משנה א', עקביא בן מהללאל אומר וכו' מאין באת מטיפה סרוחה. ופירש הר"א, לפעמים נמצא איש שעובד את ה' בכל כוחו ולומד תורה בקדושה ובטהרה, והנו גם נזהר מכל חטא ונדנוד חטא בעולם אפילו במחשבה. ואיש הזה בכל זאת אינו יכול להגיע למדריגה גדולה וקדושה שנועדה לו מן השמים, מחמת איזה עיכוב שאינו תלוי בו. והנה בשמים ממעל משתוקקים ורוצים שהאיש הזה יעלה ויגביה עצמו למדריגה הראוי'

„ואחשוך אותך מחטוא"

והנני לספר פה עוד דבר אחד גדול, ששמענו מבניו של רבנו ומתלמידיו שלמדו אתו פרק זמן בקראלי. גם מפי רבנו שמענו פעם אחת שרמז על זה, מבלי שיספר עצם העובדא האיך הוי. בקראלי חי איש אחד שהי' נמנה על הקהלה האורטודוקסית של רבנו. הנ"ל הי' בא בשנים והי' לו מחלה כרונית ברגלו וסבל ממנה גם יסורים ל"ע. הי' לו אח צעיר ממנו שהי' שייך לקהלת השטאטס קוו, ולא הי' מהמדקדקים במצוות. איש זה נפטר בלא בנים ר"ל, והשאיר אשה שהיתה צריכה לחלוץ לאחי בעלה החולה מקהלת רבנו. מחמת מחלתו על רגלו כאמור לעיל לא הי' יכול עפ"י ד"ת לחלוץ ליבמתו. היבמה היתה אשה צעירה ורצתה להנשא. היא נדחתה מזמן לזמן. עברו שנתיים ושלוש והאשה התחילה לאיים שבאם לא יתירו לה להנשא ע"י חליצה, היא תעשה זאת גם בלא חליצה. רבנו בשמעו זאת הי' מלא דאגות, כי היבם הזה למרות היותו חולה ובעל יסורים, לא הי' נראה כלל כאיש שכבר נוטה למות. האשה הזאת למרות שלא היתה שייכת לקהלתו של רבנו, הצטער רבנו מאד שבעירו יקרה מקרה לא טהור כזה. בינתיים נשמע, שהאשה כבר מצאה בן זוג שהנו מוכן ג"כ לשאתה בלא שתחלוץ, והם קבעו זמן החתונה בקראלי אצל קהלת השטאטס קוו, ליום ראשון בעוד שבועיים. ותהום העיר.

בעש"ק לפני זמן המיועד לחתונה זו, הלך רבנו אחרי שובו מהמקוה בצהריים [הי' זה בזמן הקיץ] לבקר את האיש החולה הזה, היבם. הוא הי' במצב רוח לא טוב, התרעם הרבה לפני רבנו על גורלו המר על היותו כלוא בבית זה זמן רב וסובל יסורים קשים. בתוך דבריו התבטא כאילו הוא בועט ביסוריו, וטוב מותו מחייו ר"ל. רבנו הלך הביתה, וכדרכו הלך לנוח קצת על הספה כמו בכל עש"ק שהתאמץ לישון קצת אחרי הצהריים. הוא לקח ספר אחד מארון הספרים כדרכו תמיד עת הלך לנוח. [נשכח ממני שם הספר]. רבנו הסתכל בספר ומצא מיד דבר המעניין אותו אז בשעה זו. הי' זה ספר מקדמון, שם נאמר, שבאם יתרמה פעם שאיש ישראלי סובל הרבה יסורים שאינו יכול להרפא מהם, ואיש הזה בועט ביסוריו ואינו מקבלם באהבה, על חולה כזה מותר להתפלל שימות ר"ל. רבנו סגר הספר, קם מיד ורץ אל האיש החולה הזה. כולם תמהו על ביקור מוזר זה, פעם שני' במשך כשעה. רבנו נכנס אל חדר החולה, שהה שם כמה רגעים וחזר הביתה. אח"כ הוציא מארונו חבילה עם מטבעות בכמות גדולה, מטבעות שוות של אגורה אחת כל אחד, מכסף המדינה האוסטרית. [רבנו הראה לנו פעם בהזדמנות אחרת, עליו יסופר בחלק אשכבתא דרבי, את המטבעות הללו, בהם הי' חקוקים הכתר המלכותי האוסטרי, ועל ראש הכתר הי' חקוק שתי

לו, למרות שאין בכוחו לעשות זאת בעצמו. מה עושים, מכשילים אותו משמים למרות קדושתו ופרישותו לפגום במדה זו מדת היסוד. אחרי זה נשבר רוחו ולבו של האיש הזה לגמרי, והוא רואה ומרגיש שכל עבודתו עד היום איננה שוה כלום, הוא עודנו נמצא בדיוטא התחתונה של עבודת השם, כי אם לא כן לא הי' נענש ונכשל כ"כ קשה. ובעקבות שברון רוחו זה הוא מתחיל לעבוד את ה' בכל כוחו וגבורתו ובחרטה גמורה לתקן ולהחלץ מהצרה שבאה עליו, ועל ידי עבודה גדולה זו הוא נתעלה למדרגה גדולה אליה הוא צריך להגיע. וזה פירוש המשנה, כשרואין איש זה כשהוא נעלה בקדושה יתירה שואלין, מאין באת למדרגה גדולה זו. מטיפה סרוחה. „עכ"פ", המשיך רבנו, „אנו רואים מפירוש זה של בעל הנועם אלימלך, שיכול להיות שיכשילו את האדם מן השמים במדת היסוד אפילו אם זה האדם לא פגם אף פעם בחייו בדבר זה. ואיש כזה ודאי ראוי להקרא צדיק". במשך כל השנה דיבר רבנו בכמה הזדמנויות, ובעיקר בלילי יום שישי אחרי תיקון חצות, כשעלה לחדרו מביהמ"ד, עם בנו או ת"ח אחרים בענין זה בדרך רמז.

וערב. רבנו מחק מכל המטבעות האלו את השתי וערב עם סכין עד שלא הי' נראה בהם כלל השתי וערב, במטבעות האלו הי' רבנו עושה לפעמים פדיון נפש, וגם במעשה שלפנינו השתמש בהם]. עשה עם המטבעות מה שעשה. ולאחר כרבע שעה נשמע הקול שהאיש הנ"ל שבק חל"ת, ועוד באותו עש"ק הובא לקבר ישראל. ביום הראשון נישא הזוג הזה בהיתר ותהום העיר שנית.

כשהיתה פעם שיחה אצל רבנו, בה ספרו על איזה צדיק שבא אליו יהודי והתמרמר על ששכנו הגוי מצערו מאד. הצדיק ברכו שאין לו מה לפחד מהגוי הזה, והוא נעקר מיד מן העולם, הי' רבנו רגיל לומר. "אין גוי אוועק צוא נעמען פון דער וועלט, קען מען מיט אין לעפל וואסר". [להוציא גוי מהעולם אפשר ע"י כפית מים]. בתוך השיחה אמר רבנו: "פעם אחת בחיי התפללתי על יהודי שיפטר מן העולם ונענתי מיד".

בשנת תרפ"ג נבחר רבנו לרב אב"ד בקה"י קאשוי. כבר נכתב על זה [בחלק "באהלי צדיקים"], שעוד בהיות רבנו רב במאגנדארף, והי' אצל כ"ק האדמו"ר מבעלזא האמצעי רבי יהושע זי"ע, ששכב לפני הסתלקותו בבית חולים בעיר ווינא, אמר לו האדמו"ר בעת קראו הפתקא [קוויטל] של רבנו: "ידע הרב ממאגנדארף, שאל לו לאדם לפחד, ולדאוג אפילו אם הוא נחלה פעם במחלה קשה ומסוכנת ל"ע, כי בעזהי"ת יכול להבריא ממחלתו ולהתקבל אח"כ לרב בעיר גדולה ואח"כ בעיר ואם בישראל". רבנו נתקבל אחרי שנים לרב בקראלי שהיתה כבר קהלה גדולה, וכשנתקבל לרב בעיר קאשוי, עיר ואם בישראל ראה רבנו בחוש רוח קדשו של כ"ק האדמו"ר מבעלזא, שכל דבריו נתקיימו במלואן ולא נפל מהם דבר ארצה. [ראה "באהלי צדיקים" באריכות].

והנני רוצה להתעכב עוד קצת, על נסיעתו של רבנו מקראלי, שם כיהן יותר מארבע עשרה שנים. כפי שכבר דובר על זה, נתאהב רבנו על כל בני קהלתו ממש בלי יוצא מהכלל, היתה זו אהבת איתן, אב לבנים ובנים אל אביהם. אהבה תמימה, אהבה שאינה תלוי' בשום דבר. כל בני קהלתו הרגישו וידעו, שרבם זה, אף שהרבה הוכיחם, עמד על המשמר הסתכל וראה את כל תהליכותיהם הפרטיים והכלליים. אולם דוקא עי"ז וכדרך זה רוממם והגביהם ועשאם לכלי מוכשר לקבל טהרה, תורה ויראה. הקהלה בכללותה והבע"ב כל או"א נשתנו לטובה בהדרכת רבנו, והודות לזה רבנו הבין תמיד לתאם את מוסריו ותוכחתו דרש לפניהם ולמד אתם כפי שלומדים עם תלמידים מספר שולחן ערוך וספרי מוסר של התנהגות יום יום, כפי שכבר הזכרנו, שכה עשה גם במאגנדארף הקהלה. רבנו מצא תמיד את הדרך הנכונה הממוצעת, מתי לקרב אפילו את הרחוקים, ללמדם בנחת ואפילו לייסרם עד שהבינו, הטיבו דרכם ונעשו קרובים. ולעומת זה לא לקרב כלל אנשים שהיו מסוכנים לקהלה על ידי דעותיהם הנפסדות, נטי' להשכלה או למפלגות שנאסרו על ידי גאוני הזמן. במצבים כאלו לא הסכים רבנו לפשרות כל שהן.*

---

* בספרו „בהית הבקר" אות תקמ"ב: ...„(נחמיה ב') **אין זה כי אם רע לב**. במסורה סוף בראשית איתא, ששה פסוקים יש בתנ"ך, שסמוכין זה לזה חמש תיבות, וכל תיבה היא בת שתי אותיות, והם: (בראשית ה' ל"ב) נ"ח א"ת ש"ם א"ת ח"ם. (בראשית ל"ה י"ז) כ"י ג"ם ז"ה ל"ך ב"ן. (שמות י"ז ט"ז) כ"י י"ד ע"ל כ"ס י"ה. (שמואל ב' כ') ע"ל כ"ן ל"א ב"א א"ל. (מלכים א' ג') ג"ם ל"י ג"ם ל"ך ל"א. (נחמי' ב') אין ז"ה כ"י א"ם ר"ע ל"ב. וי"ל דהנה מצוה רבה להשיב לב בנים לאביהם שבשמים. וכתיב (ירמי' ט"ו) אם תוציא יקר מזולל כפי תהי'. וזו היתה מדתו של אהרן, שהעיד עליו הכתוב, שרבים השיב מעון על ידי שבשלום ובמישור הלך אתי, כי החוטא הי' בוש לחטוא בידעו שאהרן הוא אוהבו ומיודעו. על כן טוב להיות בשלום ובאהבה גם לעוברי עבירה,

החלטה נחושה

והנה כשנתקבל רבנו לרב בקאשוי ונפוצה השמועה, שרבנו מקבל את הרבנות דקאשוי וילך שמה, התחילו מכמה צדדים לעשות כל מיני פעולות, להניע את לב רבנו לא לעזוב את קראלי. ראשוני המתנגדים היו בני משפחתו של רבנו, ובראשם הרבנית ע"ה. היא לא רצתה בשום אופן ופנים לעזוב את קראלי, מקום שכבר התרגלה עם אנשי', והם הכירו והתרגלו עם התנהגותה הפשוטה, כפי שכבר נכתב על זה בחלק „ימי הנעורים", שכל הליכות ביתה היתה נהוגה בפשטות כדרך העניים ממש, פחות הרבה ופשוט יותר מאשר אצל נשי הבע"ב של העיר. בלי כל מיני מותרות כלל וכלל, הן במלבושים והן רהיטים וכל יתר הדברים. וע"כ פחדה ללכת לקאשוי, עיר גדולה עם בע"ב עשירים וכדומה, כי חששה שיהי' צורך לשנות הרבה ממנהגי הבית שלה שהיתה רגילה להם. הרבנית הציקה ממש לרבנו שלא ילך לקאשוי, עד כדי שאיימה שהיא תשאר בקראלי. היתה זו דעתם של כמעט כל בניו, בנותיו וחתניו של רבנו, שלא כדאי לשנות כעת לעת זקנתו את מקומו. [רבנו הי' בשנתו הששים כשבא לקאשוי]. אבל זעקת העיר, הבעלי בתים מגדלם עד קטנם עלתה על כולם, שרבם־אביהם האהוב עליהם מכל, יעזוב אותם. הם התחננו, בקשו בבכיות ממש, והבטיחו הרים וגבעות, [לא הטבות כספיות בשבילו, דבר כזה לא הי' אף פעם על סדר היום אצל רבנו] לשפר ולחזק את מצב הקהלה והמוסדות, ובעיקר את התלמוד תורה והישיבה, שיוכל להנהיג קהלתו וישיבתו בלי כל דאגות בענינים כספיים, דברים שהיו אז קשים מאד בכל קהלות ישראל כידוע. אולם כולם נפלו אז על אזנים אטומות אצל רבנו בענין זה.

כדי להבין החלטתו המהירה של רבנו, לקבל ע"ע הרבנות בקאשוי, [שאחר זמן קצר רצה לחזור בו מהחלטתו והבטחתו, אבל לא איפשרו לו זאת. ועל זה עוד יסופר להלן]. הלא כבר הזכרנו שרבנו ראה בזה קיום דבריו של כ"ק האדמו"ר מבעלזא זי"ע, וע"כ לקח את דבר בחירתו לרב בקאשוי, כדבר טבעי שכן נגזר מן השמים, וע"כ אין להרהר אחר זה, רק לקיים ציווי הבורא ב"ה, ע"י רבו הקדוש זי"ע.

אולם כאן קנה מקומו, לגלות בפרשה זו קושט דבר אמת, שלא הי' ידוע לכל. וגם המעט שהי' ידוע הי' נפוץ אז באור שלילי להיפך מהאמת, בקשר להחלטתו של רבנו ללכת לכהן בעיר קאשוי, וזאת על ידי מתנגדיו — מתנגדי היהדות — מתנגדי האורטודוקסי'.

שע"ז יחזירם למוטב. אולם כל זה רק בחוטא מחמת תאוה, הוא יודע חטאיו אבל אינו מחטיא אחרים כי גם הוא מודה חסרונו, שבדרך רע הוא עומד, רק שאין לו כח להתגבר על יצרו. על חוטא זה יש לצפות שיחזור מדרכו הרע על ידי התחברותו עם הצדיק. אבל מי שהוא מין ואפיקורס ומשתדל להחטיא גם אחרים, ודאי ראוי להתרחק ממנו. וכן הזהירו חכז"ל, (סנהדרין ל"ח) שלא להשיב לאפיקורס ישראל. ואין שלום אמר אלקים לרשעים (ישעי' נ"ז). וכתיב (משלי כ"ח), עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם. וכמו שמצינו בעמלק שמין הי' והשתדל להחטיא אחרים, נאמר עליו, מלחמה לה' בעמלק מדור דור, ומחה תמחה את זכר עמלק. ולפי"ז פירוש במסורה, „נח את שם את חם", דהיינו שדעתו נוחה לקרב את שם, שהוא צדיק, וגם את חם, שהוא רשע. ונתן טעם לזה, „כי גם זה לך בן", ועל ידי שתקרב אותו תוכל להשיב הרשע שיחזור בתשובה. אולם כל זה רק בזה שהוא חוטא מחמת תאוה ואינו מסית אחרים לחטא. אבל זה שהוא מין ואפיקורס ורוצה להכשיל גם אחרים בדעותיו הכוזבות, ועושה כמעשה עמלק, „כי יד על כס י"ה", איש כזה רוצה „גם לי גם לך לא" יהי־ה, „על כן לא בא אל" שולחן המלך, אותו אסור לקרב ולהתחבר אתו, כי הוא כבר מושחת בפנימיותו, אין „זה כי אם רע לב".

אין ספק שעוד ישנם אתנו פה חיים אנשים, שגרו בשנים ההם בטרנסילבני־הונגארי, בשבילם וגם בשביל דור אחרון בנים יולדו, הנני רואה חובה לעצמי לכתוב את הדברים האלו ולהנציחם, כדי להצדיק את הצדיק מעיקרא ועד הסוף.

בחלק זה כבר נכתב על מלחמתו של רבנו במסירות נפש להצלת האורטודוקסי׳ נגד שלטונות רומני׳, שגם כמה רבנים וגם מנהיגי קהלות היו מעורבים בזה ע״י שעשו יד אחת עם המלכות נגד היהדות החרדית. כתבנו גם, שאחרי שרבנו הצליח בעזהי״ת להדוף את כל שונאי הקהלות, וגם השר שהי׳ נוכח בישיבה הסכים על ידו בכל. אחרי כל זאת עוד לא שקטו הרוחות לגמרי, ועוד היו כאלו שהלשינו ומסרו הדבר לפני השלטון, ועי״ז היתה נשקפת עוד זמן ממושך סכנה ממש, בעיקר לרבנו, שהוא הי׳ הבריח התיכון בכל הענין, שלחם כל הזמן ללא חת. באותו פרק זמן נבחר רבנו לרב בקאשוי. כשהשיב רבנו לקאשוי בחיוב שהוא מקבל את הרבנות, הדבר נודע מיד בכל המדינה, ותהום המדינה, כי כולם חשבו, שרבנו ודאי לא יקבל את הרבנות. כולם ידעו שהרב מקראלי אינו מחפש קהלה גדולה להיות להם לרב, וכולם ידעו שרבנו יושב בקראלי בכבוד מלכים, אהבה, אחוה, שלום ורעות וכל דבריו נשמעים לכל. את זה ידעו גם מתנגדיו של רבנו. וע״כ מצאו להם עלילה שהפיצו אותה בכל המדינה, שרבנו עוזב את קראלי, כי הנו מפחד להישאר במדינה, כי בודאי יאסר ויענש קשות. טענות שוא אלו יכלו להתקבל גם על דעת ידידיו ואוהביו של רבנו, כי כאמור היו כולם בטוחים שרבנו לא יעזוב את קראלי, וכשהסתבר שעוזב הי׳ מקום לתלות כי הנו באמת מפחד להישאר במדינה זו. זאת היתה עכ״פ נצחונם של מתנגדיו, נוסף לשמחתם אם הרב מקראלי יעזוב את המדינה, תהי׳ אז ידם על העליונה.

„מקומך אל תנח״

כבר כתבתי על זה בחלק „באהלי צדיקים״, שהיו בידי שלוש מכתבים מכתב־יד־קדשו של רבנו, שכתב אז לשאר בשרו הרב הגה״ג מוה״ר מנחם מענל בראך מזבאראב ז״ל, על יד קאשוי. מכתבים אלו היו תשובות על בקשותיו והפצרותיו של ש״ב הנ״ל, לקבל סכ״ס את הרבנות בקאשוי. בין היתר כותב שם רבנו לש״ב הנ״ל בענין הקשר לבעלזא עם דבר הרבנות בקאשוי. לר׳ מענדל הנ״ל נודע, שרבנו כתב בענין זה, לכ״ק האדמו״ר השלישי רבי ישכר דוב זי״ע מבעלזא, בו הוא שואלו מה עליו לעשות בענין הרבנות דקאשוי אחרי דבריו של קדוש אביו האדמו״ר בווינא. אבל עבר זמן רב ורבנו לא קיבל תשובה מבעלזא. על זה מתרעם ר׳ מענדל הנ״ל, על שרבנו תולה תקותו והחלטתו בדבר גדול וחשוב כזה, בתשובה מבעלזא. ולפי דבריו, לא תבא בכלל תשובה מבעלזא. ועל זה כותב לו רבנו: ...„ובחנם אתה חושד בבעלזא. אין זה ממיעוט דרך ארץ שלא קבלתי עוד תשובה, רק או שהעלימו מכתבי אליו או שהעלימו תשובתו אלי. ובינתיים הנני מחכה עוד לראות איך יפול דבר בהנהגת הקאנצלייא פה, ובאם יסודר הדבר לטובת היראים, הנני מוכן לילך לקאשוי גם אם לא אקבל תשובה מבעלזא. אולם אם תהי׳ פה עוד מלחמה עם הפורצים שרוצים להרוס, לא אזוז מפה ואשאר כאן ללחום בכל כוחי עד שיעזור הקב״ה ויעמיד הדת על תלו״.

הרי נראה לעין כל מהנ״ל, כי ההפך ממה שספרו והפיצו אי אלו אנשים, הי׳ האמת. ורבנו לא עזב את רבנותו בקראלי ובא לקאשוי בשביל שהי׳ נאלץ לעזוב את המדינה. דבר

זה לא הי' מונע בעדו דוקא להישאר וללחום במסירות נפש עד שיד היהדות החרדית תהי' על העליונה. ובאמת רק אחרי שבעזהי"ת שקטו כל הרוחות, והנהלת האורטודוקסי' נתחזקה בכל המישורים, ע"י עבודתו ללא לאות של רבנו, ואחרי שלא הי' עוד חשש, שמיעוט המבוטל הזה, שהיו אמנם בעלי זרוע, יוכלו עוד להרע לקיום האורטודוקסי', אז החליט רבנו לנסוע לקאשוי.

כמעט שנה תמימה נתמשכו חילופי המכתבים בין הנהלת קהלת קאשוי ובין רבנו בענין רבנותו. כאמור לעיל, השיב רבנו זמן קצר אחרי הבחרו לקאשוי, בחיוב, שהנו מקבל את הרבנות. בינתיים באו המניעים השונים והרבים שהזכרנו, מצד משפחת רבנו, ובעיקר המניעים סביב קיום האורט' ברומניען. בגין דברים אלו רצה רבנו לבטל את דבר הסכמתו הראשונה ללכת לקאשוי, ורצה להשאר בקראלי. רבנו לא רצה שהוא יהי' החוזר בו, משום „מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי בו", אפילו בדבר קטן, מכש"כ בענין גדול כמו הרבנות בקאשוי. וע"כ ביקש מהנהגת הקהלה, שהם יכתבו לו שהנם מוותרים לו ובזה מבוטלת הסכמתו הראשונה. כל כמה שבועות נשלחו מכתבים הלוך וחזור ברוח זה, רבנו מבקש ויתור מהקהלה, והקהלה אינה מוותרת. המכתב האחרון מקאשוי נשלח בר"ח אלול תרפ"ד, בו מנסים ראשי הקהלה בפעם האחרונה לבקש את רבנו לבא ואינם מוותרים לו. על מכתב זה השיב רבנו, שיבא ביום ג' סליחות, כ"ד אלול לשבת על כסא הרבנות בקאשוי.

ועוד נשאר דיו בקולמוס בענין שהננו עוסקים בו, והוא הליכתו של רבנו מקראלי, עיר חרדית בהחלט, שנקשרה כ"כ בעבותות האהבה אל רבנו, כמדובר על זה כבר הרבה. והנה הי' זה יכול להיות דבר פשוט, מובן וישר בהחלט, שכשרבנו נבחר לרב בעיר אחרת וכסא הרבנות בקראלי נשאר ריק, אם הי' מבקש רבנו שיקחו אחד מבניו או חתניו, גדולי תורה ויראה, ראויים בהחלט לשבת על כסא הרבנות שם ולנהג את הקהלה על מי מנוחות. שנים מבניו של רבנו, הרב ממאגנדארף והצעיר הרב רבי שמואל הי"ד, [בנו רבי אליעזר הי"ד שנשאר בקראלי, הי' מטבעו אדם חלוש מאד וע"כ לא הי' מסוגל לנהוג קהלה גדולה], וכן חתנו הרב רבי יהושע פאלק הי"ד, שלשתם היו ראויים למשרה זו. לא הי' אפילו צל של ספק, שאם רבנו הי' מבקש מאנשי קראלי, אחרי רוב תחנוניהם שרבנו לא יעזוב אותם, שיקחו להם לרב את אחד מבניו הנ"ל, היו מסכימים אולי פה אחד כל אנשי קראלי. אבל לא איש כרבנו ביקש או יבקש אף פעם בחייו איזה טובת הנאה בשבילו או בשביל בני ביתו. גם לא דבר מובן ורגיל שכן ובדרך זה נהגו כל הרבנים גדולי וגאוני ארץ בכל המדינות, מאות בשנים, כידוע ומפורסם בכל העולם. כפי שנהג רבנו בדברים כגון אלו, נהג אולי רק רבי עקיבא איגר זי"ע בימיו.

אחטא לאמת אם לא אגלה פה עוד טפח מהרבה הטפחים שעוד נשארו מכוסים לעולמים, מהתנהגותיו של רבנו בענינים כעין אלו שדובר עליהם כעת. בריחתו מכל כבוד, אבק כבוד ויקר, מדברים כאלו שהיו נהוגים ומובנים במקומות אחרים. ענותנותו היתירה על המדה, ומדת הסתפקותו במיעוטא דמיעוטא ועוד פחות מזה. ויתר על כל זה, התבדלותו מכל דבר שאינו הכרחי ביותר, והקו שהנחה לעצמו, לא להנות בענינים ציבוריים נוסף על המשכורית הרגילות, משום דבר, אף המותר, ישר וצודק אליבא דכל. ופה שוב הנני מדבר על אודות רבנות קראלי קאשוי, וזאת לפי שהנני חושב בבטחה, שרק יחידים, יחידים ממש יודעים ומכירים את הענין, וגם אז בשעתו לא ידעו ולא הבינו, רק יחידים — יחידי סגולה.

„את בניו לא ידע"

בשנת תרצ"ו עבר כ"ק האדמו"ר מהר"י טיטלבאום שליט"א מקראלי לכהן כרב בסאטמאר. אחרי עזיבתו את קראלי, נשאר כסא רבנות זה שוב ריק. קהלת קראלי, שגם אחרי שתים עשרה שנה מעת עזב רבנו את קהלתם, עוד לא נשכח אהבת איתן רבם להם ועליהם, החליטה פה אחד לבחור שנית את רבנו־רבם כרב בקהלתם. הם עשו זאת גם באיזה בטחון להצליח, בהסתמכם לקבל הסכמת רבנו לזה, בעיקר מפני שידעו שלרבנו היו כמה פעמים קשיים בעניני הנהגת הקהלה בקאשוי, עיר גדולה לאלקים עם כל מיני זרמים ופלגים שהיו בתוכה, שגרמו לפעמים גם עג"נ לרבנו. הם ידעו כי פה בקראלי יוכל רבנו לשבת לעת זקנתו במנוחה ובשלוה, להנהיג ישיבה גדולה כרצונו ובלי כל טרדות מצד הקהלה, כי הכל יתנהל כרצונו ומאוויו. [אם היו באים כעשר שנים לפני כן, בודאי שרבנו הי' חוזר אליהם]. הם כתבו כתב רבנות כדת וכהלכה, חתמו עליו כל בני הקהלה, איש לא נעדר, שלחו את כתב הרבנות ע"י חמשה בעלי בתים מחשובי הקהלה אל רבנו לקאשוי.

השליחים באו, ישבו כמה שעות בחדרו של רבנו וניסו בכל מיני בקשות ופיתויים להשפיע על רבנו לקבל את הרבנות. אולם רבנו דחה אותם ומטעם אחד בלבד: „עברתי את שנות השבעים והנני זקן מדי לשנות שוב את מקומי ולהתחיל במקום חדש שהנו לכאורה גם ישן". באמצע השיחה הממושכת נכנס אל חדר רבנו אחד מהבע"ב החשובים ביותר בקאשוי, וידידו הנאמן ויד ימינו של רבנו בכל הענינים, הרה"ח מו"ה שמעון ארליך. [הוא אבי מורי הי"ד] רבנו שמח מאד לקראתו, העמיד לפניו מיד את אורחיו בעלי בתים חשובים מקה"י קראלי, סיפר לו סיבת בואם לקאשוי ואמר אח"כ בקול רם להנוכחים אשר כפי שיגיד ר' שמעון, כן יהי'. הבע"ב דקראלי התפלאו ונראו מאוכזבים מאד מדברי רבנו, ולא עלתה על דעתם שבעל בית מקאשוי, ידידו הנאמן של רבנו יגיד לרבנו לקבל את רבנות קראלי ולעזוב את קאשוי. אולם במהרה השתנתה אכזבתם לשמחה גדולה, בשמעם את תשובתו של ר' שמעון שנאמרה בשפה ברורה: „הרבי צריך לדעתי לקבל את הרבנות דקראלי, שם מכתירים אותו כל הקהלה בלב שלם ופה אחד".

האורחים קפצו ממקומם בשמחה עצומה, חבקו באהבה את ר' שמעון, והושיטו ידם זאח"ז אל רבנו לברכו בברכת מזל טוב להבחרו כרב בקראלי. רבנו הסתכל סביבו בבת צחוק, הוא מצא א"ע שכאילו נקלע למצב נגמר, וקיבל מידי המשלחת את כתב הרבנות דקראלי. רץ מי שרץ להביא משקה ומיני מאפה, שתו לחיים, והאורחים נפרדו מרבנו־רבם הרב דקראלי.

אחרי שיצאו השליחים, ור' שמעון נשאר בחדר רבנו, שאלו רבנו כשבבת צחוק נסוכה על פניו: „האם אינני טוב כבר בשבילך ר' שמעון לרב". ר' שמעון השיב לרבנו כשדמעות זולגות מעיניו וכולו נרגש: „רבי, עד מתי. עד מתי לא ירצה הרבי להתנהג כדרך שמתנהגים והתנהגו תמיד כל הרבנים, גדולי ישראל. למה צריך הרבי להיות יחיד בדורו וקיצוני בדורו בדבר זה. הנה מביאים לרבי כתב רבנות מקהלתו שלו, שם הי' רב זמן ממושך וחי באהבה ושלום עם כל בני קהלתו. כל זה נעשה בלי שרבנו הי' נוקף אפילו אצבע קטנה שלו כדי לבקש או לעשות איזה פעולה בשביל לקבל את הרבנות. באים ומתחננים שרבנו יקבל את הרבנות, אין להם רב מן המוכן לקבלו עליהם. הכל כשר וישר על צד היותר טוב

ויפה. לרבי יש ב״ה בנים וחתנים גדולי תורה, למה לא ישלח רבנו אחד מהם לקראלי, הלא אין ספק שהקהלה תיקח בלא כל היסוסים את מי שיציע להם רבנו. האם יש עוד רב בכל העולם שהי׳ נוהג אחרת, והאם זה נוגד את מדת היושר או דיני תוה״ק. הרבי צריך מיד לכתוב לקהל קראלי מכתב תודה על הבחרו לרבם, בו יסביר להם כי בעצמו כבר אינו רוצה לעזוב לעת זקנתו את קהלתו, ולכן מציע לפניהם להכתיר את בנו ממאגנדארף לרב, ואח״כ ישלח רבנו את בנו ר׳ שמואל להיות רב במג״ד, או את חתנו הרב רבי יהושע פאלק״.

רבנו התחיל להתווכח עם ר׳ שמעון, בשאלו ממנו: „את מי מבני אשלח לקראלי, האם את בני ר׳ נפתלי הרש, [הוא הרב ממאגנדארף] הלא אם יתנו לו את כל חללי דעלמא לא יזוז ממג״ד, שם הוא יושב ולומד תורה לשמה יומם ולילה בלי כל הפרעות, ואינו זז ממקומו יותר מאחת לשנתיים־שלוש שנים לבקרני על כמה שעות, הוא לא ילך לקראלי ולשום מקום אחר. או האם את בני ר׳ שמואל אשלח, שהנו באמת ראוי להנהיג קהלה גדולה וישיבה. הלא זה שנים, מעת שנשתנה מצב פרנסתו אצל חותנו בחוסט, והנו חי בדחקות כמעט, הנני מתחנן לפניו, למרות רצוני ולמרות מנהגי כל ימי חיי, שלא רציתי שבני ישמשו ברבנות, שיקבל על עצמו רבנות. ובאמת כבר הציעו לו דברים טובים מתקבלים על הדעת, אבל הוא באחת ואין להשיב, שהנו מוכן בכל רגע אם יהי׳ צורך בכך אפילו ללכת לקבץ נדבות, אם לא ימצא איזה מלומדות להתפרנס מזה, אבל רב בקהלה אינו רוצה להיות. מה אעשה, כן חינכתי אותם, אני הנני האשם, המאסתי תמיד בעיניהם את הרבנות. והליכתו של בני ר׳ נפתלי הרש למג״ד הי׳ ג״כ רק אחרי שראה שכן נגזר עליו ממש מן השמים״.

„ואולי נגזר כן מן השמים גם לר׳ שמואל״, שאל ר׳ שמעון, והוסיף: „ור׳ יהושע פאלק חתנו של רבנו שהנו ראוי לאותה איצטלא, והוא בא ממשפחת רבנים. [דור שלישי אחרי הח״ס] וע״כ יחזיק רבנו את כתב הרבנות, וישלח אחד מבניו לכהן שם״. כתב הרבנות נשאר אצל רבנו עשרה ימים בערך, אחר כך הכניסו במעטפה ושלחו חזרה לקראלי, עם מכתב התנצלות קצר, שאין לו צורך בזה וע״כ הוא מחזירו לקראלי.

אוי לי אם אומר ואוי לא אם לא אומר. הנה ידוע הי׳ תמיד, שתלמידיו של רבנו כמעט בלי יוצא מן הכלל, אבל עוד יותר אלו שזכו להתקרב יותר ולראות מקצת מן המקצת מדרכיו, דרך האמת, בלי סטי׳ כל שהיא. התלמידים ידעו והרגישו, שכל דיבור, תנועה של רבנו היתה צלולה וזכה בלי כל פני׳ צדדית, ובלתי לה׳ לבדו, ודאי שלא עלתה על דעתם אף פעם בחייהם להרהר ח״ו אחרי רבם־רבנו. כי כאמור, כל שהיו מקורבים יותר, ידעו והבינו יותר, שאין מה להרהר, כי כל דרכיו וכל התנהגותו של רבנו היו לשם שמים, לאהבת התורה וישראל, בלי כל מחשבה קלה של תועלת וטובת עצמו. לכן לא באו אף פעם למצב להרהר אחרי רבם ומכ״ש לחוות דיעה, כאילו משהוא ממעשיו או מנהגיו של רבנו אינו נראה בעיניהם. אינני מוציא עצמי ח״ו מכלל אלו התלמידים ואולי זכיתי במשך יותר מחמש עשרה שנות כהונתו של רבנו בקאשוי, להמצא במחיצתו הרבה יותר מתלמידים אחרים, תלמידים שהיו חשובים וגדולים בתורה ויר״ש. אבל בעת שהחזיר רבנו את כתב הרבנות לקראלי, והמצב האומלל שנצמח עי״ז, שבר אותי וגרם לי ועוד לקומץ קטן המקורבים ביותר הרבה עגמת נפש. לא הרהרנו ח״ו אפילו רגע אחרי רבנו, כי הלא כל ילד קטן שידע מה נעשה ראה בחוש שכל זה נעשה בשביל ענותנותו ופרישותו הגדולה של

רבנו. והרהורינו מצאו ביטוי במאמר חכז"ל במס' גטין דף נ"ו ע"א, אמר רבי יוחנן ענוותנותו של ר' זכריה וכו'.*

אחרי שרבנו החזיר את כתב הרבנות מבלי לשלוח להם רב אחר, שבלי ספק היו מקבלים אותו, נעשתה העיר קראלי הפקר, ושעירים ירקדו בה. מיד צצו חבורות ואגודות שונות, עם דעות משונות זו מזו. כת אחת היתה קשורה לחסידות זו והשני' לחסידות אחרת, שאין ביניהם רק מחלוקות. העיר קראלי נשארה בלי מנהיג, וע"כ רצו לזכות בה מן ההפקר. כל החילוקי דיעות של הקהלה היו מודרכים ומכוונים לא בקראלי הקהלה. מושכי החוטים הללו היו כולם מבחוץ. אנשי קראלי, אם היו משאירים אותם לסדר עניניהם לבד בלי התערבות מצדדים שונים מבחוץ היו יכולים בקלות להתאחד ולבחור להם רב כפי רצונם, גאון וגדול, כפי שהורגלו לזה כבר עשרות שנים. אולם גבר כוחו של הפירוד דוקא בקהלה קדושה זו שהיתה לשם ולתפארת בכל המדינה, ועשה שם שמות בכל הקודש בכלליות ובפרטיות. אוהבים וידידים מאתמול ומכל השנים נעשו אויבים בנפש. הקהלה נתפרדה ונתחלקה לשתים, עם תהום של שנאה ביניהם.

„ויחר לשאול מאד וירע בעיניו"

רבנו בראותו את הנעשה בעירו וקהלתו לשעבר נצטער כ"כ הרבה, עד שמהיסורים ומצער זה חלה ל"ע את מחלתו שלא נתרפא ממנה עוד. [לפי הבחנת גדולי הרופאים בעיר ווינא נגרמה מחלתו של רבנו, הצטמקות הכבד ר"ל, מעגמת נפש. ע"ז יסופר בחלק „אשכבתא דרבי"]. הוא רצה לרפא ולאחות את הקרע בקראלי, אולם לא עלתה כבר בידו. בינתיים הפכה כת אחת [על ידי התערבות גורמים מבחוץ] את כל הקערה על פיה, ושינתה במחי יד ובהוראות עפ"י ד"ת ממקום גבוה, את התקנה שהתקין רבנו, שבעלי הבתים אשר נשותיהם הולכות בגילוי ראש, [כפי שכבר סופר על זה], אין להם זכות בחירה וזכות להבחר בהנהלת הקהלה. בין לילה בטלה תקנה זו, ועשרות, ואולי יותר, בע"ב נעשו בין רגע בעלי זכויות מלאים לבחור הנהלת הקהלה, ולהבחר בה, ולבחור רב לקהלה. דבר חדש זה שינה באופן יסודי את מצב הקהלה החרדית. שבחרו להם מיד רב מן המוכן. הקהלה כאמור נתחלקה לשתים, ובחרו להם עוד רב. שתי המחנות היו עוינות זו לזו עד לב השמים.

---

* בספרו „בהית הבקר" אות ת' עה"פ (מלאכי ב' ז'), כי שפתי כהן ישמרו דעת תורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא : ....„או יאמר, דחכז"ל (מו"ק י"ז) דרשו ע"ז הפסוק, אם הרב דומה כמלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיו, ואם לאו אל יבקשו. והנה חכז"ל אמרו (ע"ז י"ט) לעולם ילמוד אדם במקום שלבו חפץ, כי נפש הרב עם תלמידיו יש להם שורש נשמה אחד. ועל ידי הרב יושפע שפע השגת התורה לתלמידיו. ולכך מסוגל ללמוד תורה אצל רב שהוא משורש נשמתו. אמנם מניין ואיך ידע התלמיד שרב הזה הוא משורש נשמתו. לכך נתן הכתוב סימן לזה, דהיינו אם נדמה להתלמיד שהרב הנו צדיק בכל דרכיו ואינו רואה אצל רבו שום דבר שאפשר לפקפק עליו, אז ידע התלמיד שהוא משורש נשמתו וראוי לו ללמוד אצל רב זה. אבל אם נדמה לו שיש לפקפק על הרב, וחכז"ל (סנהדרין ק"י) אמרו כל המהרהר אחרי רבו כאלו מהרהר אחרי השכינה, יהי' לו זה לסימן שרב זה אינו משורש נשמתו, ואל ילמד אצלו, כי יכול להזיק לו כשיסתכן בהרהור אחרי רבו. וזה, אם הרב דומה „בעיני התלמיד" כמלאך ה' צבאות, ואחרי מלאך א"א להרהר, וכ"כ הוא איננו מהרהר אחרי רבו, אז יבקש תורה מפי רבו זה, ואם לאו יפנה מיד ללמוד במקום אחר, כי זה הוא לסימן לו שאין זה רבו המיוחד לו".

הריסת תקנה זו שהתקין רבנו עת בואו לקראלי, ושהיתה תקנה יחידה בין כל קהלות האורטודוקסי' במדינת אוסטרייך־אונגארן הגדולה גרמה יסורים ועג"נ גדולים לרבנו והדריכה את מנוחתו ושלוות נפשו לזמן ממושך.

כאמור נבחר רבנו בשנת תרפ"ג לרב אב"ד דקהל יראים קאשוי. בשנה זו נתרוקנה כסא הרבנות בקה"י קאשוי. הרב הגאון מו"ה יצחק צבי יונגרייז זצ"ל נתבקש לישיבה של מעלה. הוא הי' רבה השני של קאשוי. לפניו כיהן שם אביו הגאון מו"ה משה זצ"ל יונגרייז. חדשים מספר אחרי הסתלקות הרב, בחרו את רבנו, הרב מקראלי לרב אב"ד ור"מ בקה"י קאשוי. על אופן ודרך בחירת הרב אז ובהמשך לזה, אופן ודרך ביאתו של הרב־רבנו לקבל רבנות זו על שכמו, כדאי לספר ולהרחיב קצת את הדיבור. אולי יקראו ויבינו זאת דור אחרון, וגם בנים יוולדו, מה היתה דמותה של קהלה חרדית אורטודוקסית בימים ההם, של לא יותר מיובל שנים. אולי נוכל גם לתאר במקצת דמותו של רבנו, כשהוא הולך לעת זקנתו [בשנתו הששים], לכהן כרב בקהלה חדשה. מחשבותיו, הרהוריו, רצונו ומאוויו הזכים [שביטא אותם ברמזים דקים במשך השנים], להיות עבד נאמן, ולשרת בשם ה', ולכבודו ית', קהלה קדושה. להעמיד בה הדת על תלה, להרביץ בה הרבה תורה ויראת שמים. לנהל בה ישיבה רבתי. לקרב את אנשי קהלתו, ועיקר העיקרים את הנוער, ללימוד תוה"ק ויראת שמים.

„וימליכו שם את שאול לפני ה'"

קהלה קדושה קאשוי, שהיתה אז בשנות אחרי מלחמת העולם הראשונה עוד קהלה לא גדולה בכמות, שלוש עד ארבע מאות משפחות, בעלי בתים אורטודוקסים, היתה נחשבת בכל זאת לאחת הקהלות החשובות ביותר בין כל קהלות האורטודוקסיות, וזאת משום שהיא היתה גדולה וחשובה באיכות הרבה יותר מקהלות דומות ואפילו יותר גדולות בכמות. היתה זו עיר מלאה תלמידי חכמים ויראי השם. רבנו כידוע, לא הפריז אף פעם בחלוקת שבחים, לא ליחידים ולא לרבים. וז"ל רבנו בהקדמת ספרו „אבות על בנים" עמוד ד': ...„ועתה אשר הפליא חסדו עמדי להיות לרועה בקהלה חשובה קה"י קאשוי אשר רבו כמו רבו תלמידי חכמים יראי השם ואנשי מעשה".

מנהיגי הקהלה שהיו אז אך ורק תלמידי חכמים ויראי השם, חיפשו רב אב"ד לקהלתם אדם גדול ומפורסם, שיהי' לכהפ"ח מתאים לקהלה נאה וחסודה. אבל באמת נפשם חשקה מאד למצא ולבחור רב שהנו גדול בהרבה ועולה בהרבה בגאונותו, קדושתו ופרישותו ממדרגת קהלתם כדי שבכוחו הגדול וצדקתו יוכל לחזק, לגדל ולרומם אל על את קהלתם. מה עשו אנשי קאשוי. הם שינו את הנוהג של רוב ככל הקהלות דאז, הם לא הלכו לקראת נחשים לחפש ולבקר רבנים בקהלותם, כדי לתהות על קנקנם, לקבל הסכמת הרב להעמידו בין רשימת המועמדים, לשאת ולתת עם הרב המועמד על אי־אלו תנאים שלו ושלהם באם יבחרו לרב בקהלתם. הנהלת הקהלה החליטה פה אחד, להעמיד לבחירה לפני אנשי הקהלה שלשה רבנים המפורסמים והגדולים במדינה, בלי לבא בדברים עם המועמדים, בלי להכיר אותם, ובלי לשאול את פיהם והסכמתם מראש. לפי ההחלטה פה אחד העמידו לבחירה שלושה רבנים ידועים, גאוני וגדולי התורה ראשי ישיבות מפורסמים, שלשתם אנשים שכבר לא היו אז צעירים, [הצעיר מהם בן נ"ז], ה"ה הגאון רבי יוסף צבי זצ"ל דושינסקי

אב״ד דקה״י חוסט [רבה של ירושלים עיה״ק ת״ו], הגאון רבי שלמה זלמן זצ״ל אהרנרייך, אב״ד דקה״י שימלוי, והגאון רבי שאול בראך זצ״ל אב״ד דקה״י קראלי, [הוא רבנו זי״ע ועכ״י].

התבטא אז גדול אחד בנוגע לאופן בחירת הרב לעיר קאשוי באמרו, שקהל קאשוי וראשי׳ הצטיינו והראו קבל עולם ומלואו, איך בוחרים רב לקהלה גדולה וחשובה כעירם, ולדברי הגדול הנ״ל, לא בחרו רב בדרך שעשתה זאת קאשוי מימות הח״ס ורבי עקיבא איגר. כעת ראינו בחירת רב גאון וצדיק, שנבחר בגלל היותו גאון וצדיק. בלי לבדוק בכל מיני בדיקות וחקירות, כפי שזה נהוג ברוב ככל הקהלות הבוחרים להם רבנים.

עם התקרב זמן הבחירה של אחד מן המועמדים, התחילה בכל זאת גם תסיסה קטנה. קבוצה קטנה של בע״ב, שהתאחדו בפעולתה ובעידודה של משפחת הרב המנוח, באה בטענה ובשאלה למה לא בוחרים את בנו של הרב המנוח לשבת על כסא אביו. אולם היתה זו קבוצה קטנה של כמה עשרות אנשים, ולא עמדה לרשותם שום אפשרות לשנות את החלטת הנהלת הקהלה לבחור להם דוקא רב גאון מפורסם. והנה קבוצה זו דוקא עזרה בלא יודעין והכריעה את הכף במנין הקולות של בחירת רב לטובת רבנו, הרב דקראלי, ומה׳ מצעדי גבר כוננו, ורבות מחשבות בלב איש ועצת ה׳ היא תקום עלינו לטובה.

וכך הי׳ המעשה: אחרי שנודע ברבים על שלושת הרבנים המועמדים לבחירה, התחילו אנשי הקהלה לנחש, לשאול ולהוודע על מהותם של הרבנים ההם. הגאון רבי יוסף צבי דושינסקי, שהי׳ רב בחוסט ולפני כן בגלאנטא, [שני המקומות היו במדינת צ׳כי׳, וכ״כ גם קאשוי], הי׳ מוכר בעירנו יותר משני הרבנים שהיו במדינת רומניען, שימלוי וקראלי. על הרב דחוסט ושימלוי נפוצו שמועות מפה לאוזן, שבאם יבחרו לרבנות קאשוי יקבלו את הרבנות. הגאון מחוסט, כן חשבו, יהי׳ יותר מרוצה בקהלה עם בע״ב כשל קאשוי, שהנם קרובים יותר למהותו, מבחוסט שהי׳ מחוז מרמרוש, ואנשי׳ ומנהגיהם היו קצת שונים מהרגליו. על הגאון משימלוי היו בטוחים, שיחליף ברצון את קהלתו הקטנה בקהלה גדולה וחשובה כקאשוי. על הגאון מקראלי יצא קלא דלא פסיק, שלא יקבל את הרבנות בשום אופן, ולא יזוז בעד כל הון מקראלי שהיתה חביבה עליו והוא עליהן.

כמה ימים לפני מועד הבחירות התקיימה אסיפה פומבית של כל אנשי הקהלה הבע״ב שהיתה להם זכות בחירה לרבנות. בישיבה זו שמעו הנאספים מפי ראשי הקהלה פרטים על שלושת הרבנים המועמדים לבחירה. לכל אחד מהנאספים ניתנה הזכות לחוות דעתו, מי ומי בעד איזה רב, והמעלות הידועים לו עליו. אחד הנוכחים שביקש רשות הדיבור, יעץ שלפי דעתו צריך לבטל את מועמדות של שלושת הרבנים הללו, ולבחור מועמדים אחרים. עיקר טענתו היתה שהמועמדים כבר אינם צעירים, וכדאי יותר לבחור רב צעיר. הוא גם מנה מומים לכל אחד הרבנים. הרב משימלוי הנו כבר זקן מופלג, הרב מחוסט איננו דרשן, בשורה השני׳ של ספסלי דבי מדרשא כבר קולו לא ישמע. הרב מקראלי הנו תקיף בהנהלת הקהלה ואינו נושא פנים לשום בע״ב אפילו הכי נכבד. כשגמר דבריו אלו קפצו רוב הנאספים על רגלם ואמרו, שיש לבחור רק את הרב דקראלי. „אנו רוצים וצריכים סכ״ס רב שינהל את הקהלה בחוזק יד, ואיננו רוצים רב שישא פנים לעשירים וראשי הקהל״ — טענו.

אחרי אסיפה זו הי׳ נראה כבר, שהרב דקראלי יקבל רוב קולות הבוחרים. וכעת נתוספו עוד לרוב גדול זה גם קולות של הקבוצה שבקשה לבחור בבן הרב המנוח. בעצת המשפחה נתנו כולם את קולותיהם על הרב מקראלי, בבטחונם החזק שאם יבחר לא יקבל את הרבנות,

וממילא יהי' צורך לערוך בחירות חדשות עם מועמדים חדשים, וזה יביא אפשרות לבחור את בן הרב. בסך הכל הצביעו מאתיים עשרים ושש אנשים עם זכות בחירה. הקולות נתחלקו כדלקמן: הגאון משימלוי — שש עשרה קולות. הגאון מחוסט — חמישים וארבע קולות. הגאון מקראלי — מאה חמישים ושש קולות.

לתדהמתם של המעטים שחשבו שיהי' להם תועלת מבחירתו של הרב מקראלי, [מפני שסברו שהוא היחידי שלא ירצה לקבלה] ולשמחת רוב רובה של הקהלה, הודיע רבנו מיד עם קבלתו הידיעה שנבחר לרב בקאשוי, שהנו מקבל את הרבנות ובא יבא לקאשוי. כבר כתבנו על כך שרבנו לקח את עובדת היבחרו לרב בקאשוי כהתגשמות דברי קדשו של רבו, כ"ק האדמו"ר האמצעי רבי יהושע זי"ע מבעלזא, שאמר לרבנו כשלושים שנה לפני כן בעיר ווינא, שרבנו יהי' רב בעיר ואם בישראל. בשביל זה הי' בעיני רבנו היבחרו לקאשוי כדבר פשוט ומובן ורצונו של מקום ועליו לבטל רצונו — לשבת במנוחה ושלוה בקראלי — מפני רצונו ית'. כתבנו גם באריכות על השינויים והעיכובים שחלו אח"כ בהחלטתו של רבנו ללכת לקאשוי, בשביל ההפצרות הרבות מצד בני ביתו ומשפחתו של רבנו ומצד קהלת קראלי, שהרעישו עולמות להניע את לב רבנו מהחלטתו לעזוב אותם. נוסף על אלו, המצב הקשה שנוצר אז בעניני האורטודוקסי' במדינת רומיניען, ורבנו הי' אז הלוחם המרכזי והמציל את היהדות החרדית שם מיד הקמים עליו, וכמסופר גרם דבר זה לעיכובים ועד כדי דחיית קבלת הרבנות בקאשוי. והנה נקלע רבנו על ידי כל הנ"ל למצב שלא הי' יכול לעמוד נגד הלחצים, הבקשות והתחנונים של כל הגורמים האלו. ע"כ כתב רבנו לקהלת קאשוי, פירט להם כל בעיותיו, העיכובים והשינויים שבשבילם אינו יכול לקבל את הרבנות. הוא ביקש מראשי הקהלה, שישחררו אותו מהבטחתו לקבל את הרבנות, והקהלה תוותר על ביאתו, כי הוא — רבנו אינו רוצה לחזור בו מדיבורו שהבטיח לבא לקאשוי כפי שאף פעם לא חזר מדיבורו. בראש קהלת קאשוי וההנהלה עמדו אז אנשים יראים תלמידי חכמים, שלא רצו כמובן לוותר על רבם הנבחר. [בינתיים נודע רבנו בין כל אנשי הקהלה, כאדם הגדול בענקים, לוחם מלחמת ה' במס"נ, מרביץ תורה ומחבר ספרים מפורסמים, איש האמת בה' הידיעה]. ראשי הקהלה כתבו לרבנו שאינם מוותרים כלל עליו. ואח"כ היו חילופי מכתבים בין רבנו והקהלה יותר משנה, רבנו לא חזר מדבריו והקהלה לא וויתרה. בסופו של דבר כששקטו הרוחות בהנהגת האורטודוקסי' במדינת רומענין וכל ההנהלה היתה על טהרת הקודש בלי כל חשש מצד מתמרדים לערערה, הסכים רבנו בלית ברירה לבא לכהן כרב בעיר ואם בישראל קאשוי יצ"ו, ביום ג' דסליחות פרשת נצבים, כ"ד לחודש אלול שנת התרפ"ד לפ"ג.*

---

* בספרו „בהית הבקר" אות תקי"ז, עה"פ (קהלת ו' ד') אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח כי מרפא ינוח חטאים גדולים: ...„או יאמר דהאלשי"ך הקדוש פירש מקומך אל תנח, שלא יגבה לבבו על שבחרו בו להיות מנהיג ישראל, רק שתשאר שפל בדעתך כמו שהיית קודם שבחרו אותך עכ"ד. והכוונה שלא יטעה עצמו שזה שנבחר הוא יותר מחבריו, הוא מחמת חשיבותו יותר מהם, רק הוא בעצמו לא ידע ערכו ואחרים הכריעו שהוא גדול מחבריו, לזה אמר, מקומך אל תנח, כי לא מגדולתך יותר מחבריך בחרו בך, רק הטעם שבחרו בך הוא עפ"י המבואר (בסנהדרין י"ד) ר' זירא כי הוי בעו למנותו ברח והטמין עצמו, כיון ששמע שהעולה לגדולה מכפרין לו עוונותיו אמצי נפשי'. וכעין זה איתא (ירושלמי ביכורים פ"ג) ושם הוסיפו, דנלמד כן משאול המלך, דכתיב (שמואל י"ג) בן שנה שאול במלכו, שלא הי' לו חטא כתינוק בן שנה, לפי שנתכפרו עוונותיו כשעלה לגדולה. ולכאורה צ"ב אם הטמין עצמו ר' זירא לפי שהבין בנפשו שאינו ראוי לזו הממשלה

חובק זרועות עולם

חושבני שדרוש לזה אומן גדול במלאכת הכתיבה ושיהי' גם אדם הראוי לכך, שיוכל לעלות ולרדת לעמקי מחשבותיו הנשגבות, הטהורות, והכיסופים הנעלים של רבנו, שסובבו אותו ואת כל ישותו בזמנים וימים אלו כשבא למלא את כסא הרבנות בקאשוי. רק איש כזה יצליח לבטא במקצת לכה"פ את רבנו, בבחינת מוצב ארצה וראשו מגיע עד שמי רום וכוכביהם. אולם יותר מכל העידה על כל זה דרשתו הראשונה ביום בואו לקאשוי. דרשת רבת הכמות [ארבע שעות רצופות, בדרך כלל דרש שעה עד שעתיים] ורבת ועשירת האיכות, חובקת עולם ומלואו. [בחלק „ספרים עפ"י א־ב" הבאנו בסופו שרבנו נוסף על ספריו על כל הא־ב, סידר גם כעין מפתחות, תמצית וקיצור של מאות ספרי אגדה. וזה ג"כ עפ"י א־ב. תחת אות ד' הי' מסודר תמצית, מפתחות על כעין ספר בשם, דרוש שדרשתי בבואי לקאשוי].

אלו המעטים ששמעו והבינו דרשה זו, ידעו לספר, והם ספרו למעט אנשים שהשכילו להבין, כי דרשתו של הרב עמדה על רמה שלא שמענו דוגמתה אף פעם בעירנו ולא במדינה כולה. לא היתה זו דרשה של רב הבא לקבל ולשבת על כסא הרבנות בקהלה, והוא מדבר בשבח קהלתו וראשי הקהלה, ומביע להם תודה וכדומה. לא מני' ולא מקצתי' ולא בדומה לזה. רבנו הרחיב את דבריו, מסודרים יפה, דבר דיבור על אופניו על הקשר המשולש של קודשא בריך הוא, אורייתא וישראל כחטיבה אחת. רבנו התחיל בשבח וסיים בשבח יקר גדולה וכבוד, מהשתלשלות וקדושת עם ישראל, העם הנבחר. על קבלת תורתנו הקדושה שבכתב ושבעל פה, במעמד הנבחר, על ידי בורא העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו והכניסנו לארץ ישראל, ארץ הקודש, ארץ הנבחר. כן פירט רבנו בדרשתו זו את כל השתלשלות האומה מראשית ימי', כשאיתן הכיר מושבך בגוי לא ידעו לרצותיך, וכן המשיך מן התורה אל הנביאים, מן הנביאים אל הכתובים וכו' דור דור ודורשיו, נביאי וגדולי העם במשך כל הדורות עד ימינו את אשר עשו ואת אשר עבר עליהם, התלאות והצרות אשר מצאתם במשך כל הגלויות את כל אלו אשר קרך בדרך, לכלותינו בגוף ובנפש, אויבינו רשעי אומות העולם ואויבינו רשעי הערב רב שבתוך עם ישראל, שרצו להשמידינו בגוף ובנפש עוד טרם גלות ישראל מאדמתו, ובמשך אלפיים שנות גלותינו. ושבכל אלו הזמנים הקב"ה הצילנו מידם ע"י גאוני וקדושי האומה שבכל דור ודור, שמסרו תמיד נפשם על קיום תורתינו הקדושה במס"נ, ועמדו תמיד בפרץ, מול שונאינו מבחוץ שרצו לכלותינו, ע"י שהשתדלו אצלם תמיד בכח תורתם וצדקתם. ומול שונאינו בנפש שרצו תמיד להפוך הקערה על פי' ולהדיח אותנו מתוה"ק ומצוותי־ה, ע"י שעמדו בפרץ

והוא יותר מכוחו, איך נתרצה בשמעו שהעולה לגדולה מכפרין עוונותיו, הלא לכל עון וחטא יש תיקון ידוע, ולמה בשביל לכפר עוונותיו יקבל על עצמו ממשלה שהיא יותר מערכו לפי הבנתו. וי"ל דהגה חכו"ל אמרו (סנהדרין ז') המעמיד דיין שאינו הגון במקום שיש ראוי, כאלו נוטע אשירה. ור' זירא החזיק לחבריו שהם ראויים והגונים יותר לממשלה זו ממנו, לכך לא רצה בתחילה לקבל המשרה. אבל כיון ששמע שהעולה לגדולה מכפרין עוונותיו, אז נתרצה לקבל הממשלה, והבין כי חבריו הם צדיקים, ולכך לא נצרכו לכפרה. והמרחם על בריותיו הסכים לכן שיבחרו בו, כדי לכפר עוונותיו. ולפי"ז יומתק מאד סוף הפס' „כי מרפא יגוח חטאים", שתיבת כי הוא נתינת טעם לראשית הפסוק, „מקומך אל תנח", רק תשאר בשפלותך הקודם ועל תטעה ממה שבחרו אותך ולא את חבריך, שזה משום שיש לך עדיפות עליהם, „כי מרפא", שהגדולה הוא רפואה וינוח חטאים גדולים, ולחבריך אין חטאים גדולים, לכך הסכימו מן השמים שיבחרו בך".

ובמלחמות קודש תמידיות נגד המהרסים והמחבלים בכרם ה׳ צבאות, והעמידו הדת על תלה.

בהמשך הדרשה הרחיב רבנו את הדיבור על התייסדות האורטודוקסיא במדינותינו אלו נגד הרפורמים והמשכילים מגרמני׳ ומרוסי׳, שרצו לעקור את הכל ר״ל, וגם עלה בידם לעקור חלקים גדולים מגוף האומה ולהביאם עד לשמד ר״ל. הישועה באה ע״י גאוני וקדושי עולם בדור שלפנינו שראו והבינו בחכמתם וברוח קדשם שאין מנוס ואין אפשרות להתקיים ולחיות עפ״י התורה, רק ע״י שיבדלו מתוך העדה הרעה הזאת, וייסדו לעצמם קהלות קדושות נפרדות על טהרת הקודש וכפי שהנהיגו הקהלות מדור דור. פעולה זו היתה בבחינת נעשה ונשמע, והדר קבלוהו בשנת תרכ״ט, ושוב ישראל נעשה עם לבדד ישכון ולא ככל הגוים בית ישראל. רבנו התבטא בדרשתו זו על קהלת הנעאולוגן בלשון, ״להבדיל הנעאולוגן״. בבית הכנסת ישבו אז בקבלת הפנים של הכתרת רבנו, גם משלחת של ראשי הנעאולוגן. רבנו לא ידע על זה. הם לא יכלו למחול ולשכוח את העלבון הזה נגדם בפרהסי׳ לפני אלפים רבים שהתקבצו מן העיר והמדינה לרגל הכתרת רבנו אז. רבנו הוכיח את ראשי הקהלה על שבכלל הזמינו את אנשי הנעאולוגן למעמד זה. האם יש לנו איזה שייכות אתם, הלא אנו נבדלים מהם כמו מכל הגוים ואומות העולם. נוסף על זה שאל: ״ומה תעשו אם גם הם יזמינו אתכם לאיזה חגיגה שלהם, הלא לנו אסור אפילו להכנס לבית תפלתם״.

עד אחרון יצא רבנו בכל התוקף נגד הכת החדשה האחרונה, התנועה הציונית, שכל מגמתה להרוס כל חלקה טובה בעמנו ובתורתנו הק׳, ושסכנתם מרובה הרבה יותר, לפי שהם נמצאים בתוך הקהלות הקדושות שלנו ורוצים להרוס כל חלקה טובה מבפנים. נוסף לזה התריע על הסכנה המרובה הטמונה בחובם, כי הם משתמשים בכתרה של תורה, ושפתם שפת העברית של כ״ב אותיות התורה הקדושה. [על עוצם התנגדותו ומלחמתו של רבנו נגד התנועה הנ״ל, כתבנו כבר כמה פעמים בספר זה, ועוד יבואו בעז״ה פרטים בחלק זה].

בין הענינים הרבים, דברים העומדים ברומו של עולם היהדות החרדית, ואשר רבנו עסק בהם ופרסם אחת לאחת בדרשתו זו, תפס מקום נכבד דרך ואופן התנהגותם של גדולי התורה, הרבנים, והדיינים די בכל אתר ואתר בקהלות ישראל. חיובן של הרבנים לעמוד על המשמר בהנהגת הקהלות, לגדור גדר ולעמוד בפרץ, ולהוכיח את אלו העוזבים את דרכי התורה המסורה לנו מדור דור.

במלחמת חרמה יצא רבנו נגד הרבנים הדורשים בלע״ז בבתי הכנסת. [על זה עוד יבא בהמשך בחלק זה]. יותר מזה הרעיש רבנו נגד הרבנים ותלמידי הישיבות שלומדים חכמות חיצוניות, לימודי חול, ומבלים הרבה זמן בקריאת ספרים חיצוניים. למעלה מזה יצא נגד הישיבות ונגד המתיבתות בהם מערבים את התחומים ולומדים אצלם על יד לימוד תוה״ק גם לימודי חול.

ובהקדמת ספרו אבות על בנים עמוד כ״ט כותב בין השאר: ...״המתיבתא בורשאו שהוא כעין הסמינר שהכשירו באשכנז. וזכור ימות עולם שזה הענין לעשות בית מדרש לרבנים, ובפרט בתערובת לימודי חול, הם הכחידו כל ידיעת תוה״ק והרבו המינות והכפירה. והסמינאר הראשון שהי׳ בפאדאווא במדינת איטלי׳ עקר שם ושארית לכל היהדות שם. וזה לערך שלושים שנה קבלתי מכתב מרב זקן ממדינה זו, בו כתב שבמדינתם אין נמצא רב אחד שיפתח פעם אחת בשנה גמרא, וזה גרם שגם כל היהדות נעקר אצלם, ולא נשאר מכל היהדות רק שקצתם מולין את בניהם. והנה במדינתינו נעשה גזירת המלכות שרב

צריך ללמוד בירגער שולען. ובעת שזכיתי לדבר פעם עם הגאון המפורסם כש"ת מו"ה שמחה בונם זצ"ל סופר, [בעל השבט סופר אב"ד דקה"י פרעשבורג] גנח מעומק הלב והתמרמר, שמעת גזירה זו נתמעט מאד ערך התלמידים בישיבתו. ואמר אלי, שמשים כל רעיונותיו שיזכה לפעול במקום גבוה לבטל גזירה זו".

חדש אסור מן התורה

לפני שהתחיל רבנו דרשתו זו הראשונה בקאשוי, ברכו על יד ארון הקודש בשם הקהלה, ראש הקהל ונשיא העדה מזה עשרות בשנים הרבני המפורסם הגאון מו"ה ישעי' זצ"ל שארמן. [כבר סופר על ר' ישעי' שהי' תלמידו המובהק של הכתב סופר זצ"ל, ת"ח מופלא וירא ה' להפליא, שהנהיג את קהלת קאשוי על מי מנוחות וטהרת הקודש עשרות בשנים בהשכל ודעת]. בדברי ברכתו הזכיר פלוגתת הש"ס (יומא י"ט) אם כהנים הם שלוחי דרחמנא או שלוחי דידן. ר' ישעי' תירגם את המלה כהנים בלשון גרמנית, „פריסטער". רבנו השיב בדרשתו גם על דברי ראש הקהל ובין השאר הוכיחו והסביר לו שאצל עם ישראל קדושים לא היו ואין גם כיום פריסטער. יש לנו כהנים, בין אם הם שלוחי דרחמנא ובין אם הם שלוחי דידן. וכל ישראל הם ממלכת כהנים וגוי קדוש. ולשונות הללו שמשתמשים בהם הרפורמיים, אל לנו להשתמש בהם ח"ו. כל דיבורנו ברבים, אם זה בדרשות ולימודים, וכן כל יהודי מאמין שומר תורה צריך להתאמץ לדבר בביתו ועם חבריו וידידיו רק בלשון יידיש. פרט אם הוא צריך לדבר עם גויים או במשרדי ממשלה יכול לדבר כלשונם.

והנה בענין דרשות בלע"ז, שכפי שידוע הי' רבנו בדורו הלוחם הגדול בכל כוחו נגד הרבנים והדרשנים שנתפסו לזה. כאן אנו רואים, שרבנו לא חס ולא חיפה אפילו על רבו הגדול, המהר"מ שיק זי"ע. ולמרות ששמענו וראינו הרבה פעמים, שרבנו החזיק את רבו זה לגאון, צדיק וקדוש הדור, רבן של כל ישראל, וכל פעם כשדיבר מרבו המהר"ם שיק יצא ממש מכליו. לא פעם התבטא ואמר: „דעו לכם, שמורי ורבי המהר"ם שיק הי' גדול וקדוש כמו רבותינו מלפני אלפי שנים". ובכל זאת הננו מוצאים בכמה מקומות בספריו של רבנו שהנו חולק ומתמה על רבו, ואינו מסתיר זאת כלל.

בספר „בהית הבקר" אות ת"ף, עה"פ (תהלים קכ"ח), אשתך כגפן פורי' בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך. „וצ"ב הדמיונות לגפן ולזיתים. ושם מביא זוה"ק בפ' נשא, הדמיון לגפן שאינו מקבל עלי' אלא מדידי' וגו'. ויש לפרש הפסוק מעין דברי הזוה"ק שקאי על הרכבה, ובא ללמד שלא להרכיב חכמות חיצוניות עם חכמת התורה, שהיא הרכבה שאינה קולטת. כמבואר בס' תורת משה פרשה זו, עה"פ כה תברכו, שאם ידרוש הדורש בלשון עם זר וילביש דברי תורה במלבוש שק ואפר, אפילו יהיו דברים טובים ונאמרים לשם שמים, מ"מ התורה שהיא חגורת שק אינה נכנסת ללב השומעים והיינו דכתיב [מלאכי ב'] כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפי' כי מלאך ה' צבאות הוא. ודרשו חכז"ל (מ"ק י"ז) אם הרב דומה למלאך ה' צבאות אז יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפי', פירוש כמו מלאך שאינו מכיר בלשון ארמי אז יבקשו תורה מפי', ואם לאו אל יבקשו עכ"ד. ונעלם דבר זה ממרן הגאון רשכבה"ג מהר"ם שיק זי"ע. שכתב באו"ח סי' ט', שנשאל ע"ד פסקי דינים מראשי אלפי ישראל באסיפה במיהאלאוויטץ, שלא לדרוש בלשון אשכנז. אמת נכון הדבר לכל מי אשר יבחן קורות ומעמד דורינו, עין בעין יראה שמעת שנטו ישראל מדרך אבותינו וחשקו בידיעות נכריות וחכמות חיצוניות, ובילדי נכרים

ישפיקו, ולשונות אומות יהגו, נתמעטה התורה מישראל ונשתכחה מהרבה נערי בחורי בני ישראל. והמצוות והיראת שמים פרחה מלבם, והרבה פרעות בישראל, אפיקורסים ופושעי ישראל ועבריינים. ויצאו מהם מה שיצאו. וכולם לא התחילו ברשעות ההם אלא ע״י לשונות לאומים וחכמות נכרים, שהם הם גרמו את כל הרעה הזאת. הן הם שחנקו ונטלו חיי תורה ומצוות. ואם אמרו חכז״ל (סנהדרין מ״ה) סודר שחנקו ואבן שהרגו בו אסור בהנאה וצריך קבורה, ראוי שנקבל על עצמנו ועל בנינו אחרינו, שכל הנ״ל שהרגו וחנקו התורה והמצוות ויראת שמים, שהם חיינו ואורך ימינו, לאסור ולקבור אותם לא יהא להם שארית בישראל. והנסיון מעיד, שבכל יום חללים רבים הפילו. שהרוב מהחושקים והדבקים בידיעות נכריות אין בהם יראת שמים. וכתב, שאפילו הי׳ האדם מוחזק בעצמו שלא יתקלקל על ידי חכמות חיצוניות, מ״מ צריך לחוש, שממנו יראו וכן יעשו גם אחרים אשר אין בידם להתגבר על יצרם, ולרובא דעלמא היא סכנה. ומכש״כ צעירי הצאן בחורי חמד, שעדיין אין התורה ויראת שמים נטועים בלבם בחזקה, ועדיין אין שכלם שלם ולהם הוא ודאי סכנה גדולה. וא״כ על ידי מעשיו הוא גורם רעה לאחרים, וכל שחברו חוטא על ידו הוא אחד מהכ״ד דברים המעכבין את התשובה. ומצד כל האלה טעמים ראוי שנגזור על עצמינו להרחיק מכל ענינים אלו. מ״מ אם נמצא אחד שהכניס עצמו לסכנה ויצא בשלום, ומחוזקין אנו שהוא ת״ח וירא שמים מרבים, ודורש בלשון לאומים וכל כוונתו רק להרחיב גבול הקדושה להמשיך קלי הדעת לתורת ה׳ ויראתו, וללחום מלחמות ה׳ נגד הרשעים לסתור פי דוברי שקר ועתק על התוה״ק, ורצונו לזכות הרבים, וכל המזכה רבים אין חטא בא על ידו, לחוש שאחרים יחטאו על ידו, אם מעשיו באמת ואמונה כוונתו רצוי׳, לא מצאתי מקום לאסור לו במקום שאין רצונם לשמוע כי אם בלשון אשכנז, ואם לא ידרוש בל״א יקבלו אחר שאינו הגון, לא מצאתי איסור לירא ה׳ לדרוש בל״א. זאת היתה דעתי בענין דרשות בל״א. אבל חבירי רבו עלי והסכימו שלא כדברי, וצריך ומוכרח אני לקבל דבריהם באימה וביראה, וחלילה לסור מדבריהם עכ״ל. וחידוש שמרן זצ״ל הי׳ כל דיבור מהח״ס זצ״ל חקוק על לבו, ודברים אלו לא ידע, שהרי מפורש בו, שדעתו כדעת חבריו של מרן זצ״ל, לאסור לדרוש בלע״ז אפילו אם כוונתו לשמים. וכתב שלא יפעול מאומה, שלא יכנסו דבריו בלב השומעים. וכן אסרו שם גם על השומע, שאסור לשמוע דרשה בלשון לע״ז״.

„וסבור הייתי שרק לשמוע דרשה בלע״ז אסור, אבל אם הדורש בלע״ז ידפיס דרשותיו בלשון הקודש אין קפידא. אולם ראיתי שנדפס ספר גדול מגאון אחד, שהי׳ מגיד מפורסם במדינות אלו, והי׳ מאותן שדרשו בלע״ז, ועברתי על כל דברי ספר הלז וכמעט ולא מצאתי בכל הספר פירוש פסוק אחד, כי הדורשים בלע״ז אין נכון לפניהם לפרש פירושים, שזה מבלבל יופי הלשון והמליצה אשר אליהם צופים עמי הארץ וקלי הדעת, ומהם ילמדו התלמידים לעשות כמותם. וזה שנים הרבה הוגד לי שהי׳ בישיבה המנהג שבחורים הרגילו עצמם לדרוש דרשות, ובכל פעם יש שם משגיח, הנקרא בלע״ז „קריטיקער״, ומצא מום בדרשה אחת, שהרבה לומר דברי תורה, כי עיקר החכמה הוא שיוכל לדבר הרבה במעט תורה. וזה גורם שנתקעים בעוה״ר בדור האחרון קללת הנביא ישעי׳, ונערים ימשלו בם. כי הנערים מוצאים חן בעיני המון בדורשם בלע״ז. לא כדורות שעברו שלא נעשה רב צעיר לימים, רק אותן אשר ישבו עשר או עשרים שנה על התורה. ועתה רק נערים יתקבלו לרב, והרבה מהם עוד בימי בחרותם, כי נשאר מהרב בת יורשת נחלה, ואח״כ מחפשין לה איזה בחור שיודע להטיף לרוח הזמן. ורבים מהם יודעים רק חלק הראשון מיו״ד ולא יותר, ואפילו לידע איזה ברכה מברכין אינן יודעים. ואפשר שזה גם כן מצוק העיתים, ובוחרים

הרע במיעוטו, שאם לא יקבלו אותן, יקבלו רב מסמינר שהם קלי הדעת בפרהסי'. ומצד אחר אין באלו מהסמינר כ"כ תקלה, כי הם מפורסמים לבעלי עבירות ואין לומדים מהם, וגם אין עוסקים בתורה כלל. אבל אותן שהם יראים ודורשים בלע"ז, לומדים תורה ומוחזקים אצל העולם לצדיקים, ומהם תופסי ישיבות, והתלמידים אשר אחד מהם נעשה רב, כולם לומדים להיות צדיקים כרבם, ומתבוללים בפרעדיגטען שנדפסו מהסמינר רבנים. ולפי"ז יפורש, אשתך על התוה"ק שנמשלה לאשת חיל ובפרט כאן שנקוד בסגול ולא בחיריק כדרך כל התורה, ומרמזים שלשה הנקודות על תורה נביאים וכתובים. או מקרא, משנה ותלמוד. וע"כ הזהיר לבל להרכיב עם לימוד התורה חכמות חיצוניות, שיהי' כגפן שאינו מקבל הרכבה מדבר אחר. ואם הרב יהי' כך אז בניך, התלמידים יהיו כשתילי זיתים, שאמרו בירושלמי פי"ט דכלאים, שזית אינו מקבל הרכבה. ובתהלים קכ"ב, הנה נחלת ה' בנים פירש רש"י אלו התלמידים. ויזהרו מללמוד חכמות חיצוניות ולדרוש או לשמוע דרשות לע"ז, וישימו כל כוחם ללמוד תוה"ק, ולא יתקנאו בכומרי אומות העולם, שכל כוחן אינו אלא בפה".

ובהקדמת ספרו „אבות על בנים" עמוד ב' כותב רבנו: ...„ובמקום מולדתי עיר נייטרא הי' רב אב"ד גאון וצדיק מפורסם כש"ת מו"ה יחזקאל בענעטה זצ"ל, וצוה לפני מותו שיעשו גדר ד' אמות סביב לקברו, מטעם שאולי יקחו אחריו רב דורש בלע"ז, והוא אינו רוצה להיות קבור בתוך ד' אמות שלו. וכדי שלא יהי' הפסד לקהל, הרשה לקבור בתוך ד' אמות אלו נפלים. והמון עם נתפתו וחשבו שאם יהי' הרב מלומד בחכמות חיצוניות יפעול להם טובות אצל השרים. והאמת לא כן הוא, כי ה' יתן חן ליריאיו ולב מלכים ושרים ביד ה'. וסיפר הצדיק המפורסם כקש"ת מו"ה יצחק רייך [נשיא הלשכה האורטודוקסית הראשונה במדינת אונגארן] שבקהלה אחת גדולה בסלאוקאי הי' הרב גאון וקדוש, ולאחר הסתלקותו בחרו בגאון מפורסם, וזה כבר דרש בלע"ז. ובעת בואו לדרשתו הראשונה, קראו ראשי הקהלה את ראשי השרים שבעיר שיבואו לשמוע הדרשה של רבם החדש. בעת פרידתם שאלו אותם ראשי הקהלה, אם מצאה הדרשה חן בעיניהם. ע"ז השיב הראש שבהם, שהוא דרשן מובחר, אולם הרב הזקן הי' איש קדוש. וראיתי מכתב מכ"י הגאון הקדוש מו"ה שמעון סופר זצ"ל אב"ד דק"ק קראקוי, בו סיפר שהגאון בעל שערי תורה התגורר פעם במרחץ פישטיאן, ונסע הגאון מו"ה שמעון לבקרו. ואז בא לשם גם בנו של בעל שערי תורה, הגאון מו"ה ירמי' לעוו לבקר את אביו. התחיל השערי תורה להתאונן על הדרשות בלע"ז, ואמר שזה יכחד ח"ו ידיעת התורה מישראל. בתוך הדברים בא גם הגאון הנזכר בקהלה גדולה שבסלאוקאי לבקרו. וביקש הגאון מו"ה ירמי' לעוו מאביו, שאל ידבר כעת מענין דרשות בלע"ז, לפי שהגאון הנזכר דרש בלע"ז. והגאון בעל שערי תורה הרע לו זה מאד, וקם על רגליו וקילל קללות נמרצות להדורש בלע"ז. והגאון הנ"ל שב לביתו, ובימים מועטים של"ח".

ותו בשנת תרכ"ו באסיפת רבנים גאונים צדיקים, [היתה זו האסיפה של כל גדולי המדינה שהתקיימה במיהאלוביטץ, שרבנו מזכיר אותה בספרו „בהית הבקר", שהבאנו לעיל. פסק בית דין זה ופתגם האיסור נגד ראבינער סמינאר מודפסים בסוף ספרו של רבנו, „שאול שאל", עם כל חתימות הרבנים דאז] גזרו איסור לדרוש בלע"ז וז"ל: „אסור לדרוש דרשה בלשון אוה"ע, וכן אסור לשמוע דרשה האמורה בלשון אוה"ע. ע"כ צריך כל בר ישראל אשר ישמע שרב או אחר דורש בלשון נכרי לעזוב את הביכ"נ ולצאת החוצה. והדורש צריך לדרוש בלשון יהדות שמדברין בו ישראל הכשרים אנשי מדינה הזאת עכ"ל. והסכימו

לזה כל בתי דינים מארבע ארצות, ורבותינו שבא"י ורבותינו שבגולה, כמבואר בס' מעשה אבות".

בסוף ספרו שאול שאל מעתיק רבנו אחרי חתימת כל הרבנים האורטודוקסים, גם את מה שכתבו שני גאוני וקדושי עולם מגאליציען, הגאון הקדוש בעל דברי חיים והגאון הקדוש רבי יצחק אייזיק מזידיטשויב. וז"ל הגה"ק מצאנז: ...כל הדברים הנ"ל אסורים המה עפ"י השו"ע והפוסקים, ואסור לשנות שום מנהג ישראל בבנין ביהכ"נ או באיזה נימוס ומנהג המקובל מאבותינו ומדורות הראשונים, והמשנה ידו על התחתונה. הק' חיים האלבערשטאם מצאנז".

וז"ל הגה"ק מזידיטשויב: ...הנני באתי כיהוד' ועוד לקרא למען תוקף לתוה"ק דת ישראל, שיקום. ואסור לשנות ולנטות מדרך התורה הנמסר לנו ממעמד הר סיני וממנהג אבותינו התנאים והאמוראים הקדושים, כמבואר לעיל בחתימות הרבנים. וכל השומע ינעם. כ"ד הק' יצחק אייזיק מזידיטשויב".

"והנה בענין שלא לשנות הלשון, כתב הגאון ח"ס באה"ע ח"ב ת' י"א, שגם הקדמונים היו בקיאים ללועזים בלע"ז, אך בכוונה שבשו הלשונות מפני גזירת י"ח דבר, שבירושלמי פ"ק דשבת, ועל לשונם. ובחלק חו"מ ת' קצ"ז כתב, שלא יהא הרב מכותבי פלסתר ומקוראי בספרים חיצונים ומהלועזים בלע"ז, כי אסור לקבל תורה מפיו, וכמעמיד אשירה בהיכל ה'. ומרן מהר"ם שיק זצ"ל באו"ח סי' ע' כתב, שדעתי הי', אם כוונתו רצויה, לא מצאתי מקום לאסור לו במקום שאין רוצים לשמוע כ"א בלע"ז, ואם הוא לא ידרוש בלע"ז יקבלו אחר שאינו הגון. אבל חבירי רבו עלי והסכימו שלא כדברי ומוכרח אני לקבל דבריהם באימה וביראה, וחלילה לסור מדבריהם עכ"ל. שוב נדפס ספר תורת משה לח"ס, ושם מבואר שיפה כוונו חביריו של מרן זצ"ל, שאפילו אם כוונת הדורש בלע"ז לשם שמים הוא אסור. וז"ל בפ' נשא עה"פ כה תברכו, אם ידרוש הדורש בלשון עם זר, וילביש דברי התורה במלבוש שק, אפילו אם יהיו דברים טובים ונאמרים לשם שמים, מ"מ התורה שהיא חגורת שק אינה נכנסת בלב השומעים. והיינו דכתיב, תורה יבקשו מפי' כי מלאך ה' צבאות הוא, שמלאכים אין מכירים בלשון ארמי, אז תורה יבקשו מפיו".

וכאן קנה מקומו לספר עד כמה הי' רבנו מחמיר ומקפיד בדבר זה של דרשות, שלא לדרוש רק על טהרת היידיש, ולא בשום לשון של לע"ז, ולא הי' מוותר זיז כ"ש אפילו כשהדבר הי' נוגע לו, ולא נשא פנים, אלא גם ביטא מורת רוחו בפומבי, והקפדתו עשתה רושם. בשנת תרצ"ב השיא רבנו את בתו הצעירה מרת חנה פיגא הי"ד עם הרה"ג מוה"ר מרדכי שטערן זצ"ל בן הגאון מוה"ר אברהם שטערן דיין ומו"ץ בקה"י נייהייזל. [בחלק "ימי הנעורים" כבר סופר בקצרה, שחתנו הנ"ל חלה ל"ע שבועות ספורים אחרי חתונתו, ואחרי שנתיים וחצי של יסורים וסבל רב שחל"ח]. חתנו זה של רבנו הי' ת"ח מופלג וירא שמים להפליא ובעל מדות תרומיות, ולמרות היותו יליד הגליל העליון, אוברלנד, הי' גם חסיד, והי' מתלמידיו המופלגים של הגאון הצדיק רבי יהושע הי"ד בוקסבאום אב"ד דקה"י גאלנטא, שישיבתו היתה כידוע הישיבה החסידית בה"א הידיעה של גליל אוברלנד. רבותיו ומכיריו מקרוב [הי' תמיד נחבה אל הכלים], נבאו לו גדולות, כי לאילן גדול יתעביד.

אחרי החתונה שהתקיימה בקאשוי, באו גבאי הקהלה לבקש מרבנו שיכבד את חתנו — החתן לדרוש בש"ק בביהכ"נ. רבנו הסכים, וגם הי' נוכח בביהכ"נ בשעת הדרשה. רבי מרדכי דרש דרשה יפה מאד עם פלפול ארוך ודברי אגדה. המבטא של דרשתו היתה קצת

דומה לגרמנית, ולמרות שטרח הרבה לשנות את מבטא המלים ככל האפשר ולבטאם ביידיש, אבל לא הי׳ מסוגל לשנות יותר מכפי יכולתו וידיעתו כי בקהלות אובערלנד דברו היהודים, גם יראים ושלמים, בלשון גרמנית עם שינויים קלים של יידיש. מי שראה והסתכל על רבנו בשעת הדרשה הכיר על פניו כעין מורת רוח וסבל פנימי.

בסעודה שלישית שהתקיימה בבית מדרשו של רבנו ברוב עם, דרש החתן שוב בפלפול. אחריו אמר רבנו תורה כדרכו בכל ש״ק. השבת הי׳ פרשת שמיני. רבנו הזכיר את אשר בא במסורה דר״ש דר״ש הוא חצי התורה בתיבות, ובפרשה הקודמת, הוא״ו של כל הולך על גחו״ן הנו חצי התורה באותיות. רבנו אמר שכאן מרומז הענין שצריכים לדרוש הדרשות רק ביידיש ולא בלשון האומות. הוא הזכיר את דברי הגאון הקדוש רבי מ״מ מרימאנאב זי״ע [מובא לפני כן באריכות] עה״פ (יחזקאל ל״ו) והסירותי לב האבן מבשרכם, עפ״י ספר יצירה, שכל תיבה נקראת בית וכל אות נקרא אבן. וידוע שבלשונות אוה״ע באותיות שלהם אין מילוי, וכל אות שלהם הנו בודד כעין אב״ן בודד. אבל בלשה״ק כל אות מאל״ף בי״ת יש לו מילוי ומחזיק כמה אותיות עד שנעשה מכל אות תיבה שלימה, והוא כמו בי״ת המצורף מכמה אבנים. וז״ש והסירותי לב האב״ן מבשרכם, שלעתיד לבא לא ידברו עוד בלשונות אומות העולם, רק כולם ידברו בלשה״ק שהוא כמו בית. ועל לשונות אוה״ע אמרו שהן סריסין ומקורן בע״ז, עפ״י זוה״ק, קל אחר אסתריס ולא עביד פירין. וזה הי׳ חלקו של הס״מ הנחש הקדמוני שהביא הפירוד לעולם. רבנו האריך הרבה בענין זה, בקול חוצב להבות אש שלא כמנהגו, ואמר שדבר זה מרומז במלים אלו שהזכיר. כי חצי התורה באותיות, שמרמז על אות בודד כמו אב״ן, נרמז בפסוק הולך על גחו״ן, שזה הנחש הקדמוני, היצה״ר והע״ז. אבל ישראל קדושים אם צריכים לדרוש ברבים, נרמז זה בפסוק דר״ש דר״ש, ושם נרמז חצי התורה בתיבו״ת כעין האותיות של לשון הקודש, שכל אות יש לו מילוי ונעשה ממנו תיבה — בי״ת.

ואכן לדאבון כל נפש דיבורו של צדיק עשתה רושם. רבי מרדכי, האברך הצעיר, המושלם בכל ואהוב על כל, בגיל פחות מתשע עשרה שנה, שהי׳ בריא אולם ומעולם לא סבל משום מחלה ל״ע, חלה כשלושה שבועות אחרי חתונתו. לא מצאו אצלו שום מחלה, רק ראינו עין בעין כיצד הוא נחלש ומרזה יום יום, ואפילו הרופאים הגדולים בעיר ווינא לא מצאו כלום ולא ידעו להסביר את מחלתו. ככה זה נמשך כשנתיים וחצי, וביום ד׳ בכסלו תרצ״ד שחל״ח ר״ל והשאיר אלמנה עם ילדה אחת שנהרגו על ק׳ השם בשנת תש״ד.

רבנו, למרות שראינו שהוסיף לחתנו זה אהבה וחיבה יתירה יום יום, ביודעו את כוחו הגדול וידיעותיו המרובים בים התלמוד ובספרי אגדה של תלמידי הבעש״ט זי״ע, ויראת שמים הטהורה שלו, הי׳ נראה כמקבל את הדין בנוגע למחלת חתנו הצעיר. והי׳ אפשר להבחין את סבלו הגדול בפנימיותו, ורבים תלו זאת כשגגה היוצאת מלפני השליט ואין להשיב.*

---

* כשספרתי ענין זה של מחלת והסתלקות חתנו של רבנו לכבוד הרב הגאון מוה״ר יהושע דייטש שליט״א רב דקטמון בעיה״ק ירושלים ת״ו, הזכיר לי את אשר ספרתי לו, ששמעתי פעם מרבנו בדרשת פרקי אבות והי׳ זה בשנת תרצ״ב. בין אנשי הנהלת הקהלה היו אז כמה אנשים שרצו לשנות לרעה את סדרי הקהלה שהיו נהוגים כל השנים. רבנו עמד כל ימיו על המשמר לבלתי תת להשחית נחלת ה׳, ובכל זאת האנשים הללו ואתם עוד כמה אנשי הקהלה שהיו דומים להם בדיעותיהם התחילו להתנגד וגם להתחצף נגד דעת הרב אב״ד, רבנו. הם גם קבלו סעד ועזר ממקומות מסויימים בהקהלה עצמה, עד שהרשו לעצמם כמה אנשים מהפוחזים האלו להסית ולדבר גלויות

בדרשתו בליל הושענא רבא בשנת תרצ״ה [כחדשיים לפני פטירתו של חתנו], הזכיר רבנו את הענין הזה ברמזים דקים. בדרשתו זו הי׳ ניכר איך שקיבל רבנו גזירה זו בדממה. היו רק מעטים שהבינו רמזיו. בדרך כלל דרוש דרש רבנו בחצות ליל הו״ר על המזמור לדוד ה׳ אורי, (תהלים כ״ז) על ענייני דיומא, ימי הדין והרחמים כנהוג. בשנה זו שינה ממנהגו והתחיל באמצע דרשתו לדבר על ענין הלל והודאה להקב״ה, באמרו שגם הגויים ואומות העולם מודים ומהללים לה׳. אבל יש הפרש וחילוק גדול בין ההלל והודאה שלהם ובין

נגד הרב מרא דאתרא. רבנו, למרות ששמע וידע על כל הדברים האלו, אף פעם לא דיבר על זה ולא עשתה עליו שום רושם. וכאן מצא מקומו להודיע ולהדגיש, שכל מה שראינו ושמענו התלמידים וכן אנשי הקהלות בם כיהן כרב, וכמה פעמים ספרנו על זה גם בספרנו זה, שהקפדתו של רבנו נגד אנשים שלא שמעו להתראותיו ושציערו אותו ללהב יצאה, ואלו האנשים נענשו באופן קשה וחמור מאד ר״ל, כל הקפדותיו והיוצא מזה הי׳ רק כשהמרו את פי רבנו בעניינים השייכים לקיום הדת ודין תוה״ק. אולם אנשים שהתנגדו לרבנו, ציערו אותו או התחצפו נגדו, אבל הענין לא הי׳ קשור לענינים ציבוריים וחיזוק הדת, רק באופן אישי נגד רבנו, לאנשים אלו אף פעם לא קרה שום דבר רע. אולי ההיפוך מזה. אם היינו רוצים לפרט כאן מקרים כאלו אחד לאחד מהידועים לנו, היינו יכולים להראות קביל עולם, שאנשים אלו היו מחוסנים יתר על אנשי הקהלה האחרים ולא פגע בהם מדת הדין כלל. אפילו בעת החרבן הנורא של השמדת רוב־רובם של אנשי הקהלה בזמן מלחמת העולם השני׳ ר״ל. הם נצלו עם משפחותיהם. לא פעם שמענו מרבנו, שהוא אינו מקפיד כלל וכלל על אנשים המתנגדים לו ומצערים אותו. „יתכן שהם צודקים״, אמר, „ואף אם אינם צודקים, אני אינני רוצה להעניש אותם״.

ברם בדרשתו הנ״ל בפרקי אבות שמענו ממנו פעם אחת שאמר, שהנו מצטער על מעשיהם ודיבוריהם של אנשים אלו, לא בשביל שמבזים ומצערים אותו, כי זה לא איכפת לו כלל, אך הוא חושש ופוחד על מה שהם גורמים לעצמם כתוצאה ממעשיהם אלו. ואז בדרשה זו סיפר, שכשכיהן הגה״ק רבי יהודה גרינואלד זצ״ל כרב בסאטמאר, סבל גם הוא הרבה צרות ממתנגדיו שירדו לחייו. והנה כמה מאלו נענשו בעונשים נוראים מן השמים עוד בחיים חיותו של הגאון הנ״ל, מיד אחרי הסתלקותו נענשו עוד הרבה ממתנגדיו. והי׳ ידוע אז בסאטמאר שהרב התפלל תמיד בבכיות והתחנן שלא יענשו ח״ו מתנגדיו המצערים אותו. וכן מצאו בקונטרסיו בכתבי היד שלו כל כמה דפים, תפלות ובקשות שהוא עצמו כתבם בהם הוא מבקש מהקב״ה שח״ו לא יעניש את אלו כי הוא מוחל להם ומבקש עליהם רחמים. רבנו הרים את קולו כלפי העם ואמר: „הלא ידעתם ושמעתם שהרב מסאטמאר הי׳ אדם גדול גאון וקדוש, ובכל זאת לא נענה כשהתפלל על שונאיו והם נענשו מן השמים ר״ל קשות. ועתה אני שואל אתכם, מי יתפלל עבורכם מי יבקש רחמים עליכם אם יקטרגו ח״ו עליכם שהנכם מצערים את הרב מרא דאתרא, הלא אין לכם לסמוך עלי ועל תפלותי, כי אם תפלותיו של הגאון הקדוש מסאטמאר לא הועילו, מה יעזרו לכם תפלותי״...

והנה קטע אחד מצוואתו של רבנו שכבר נדפסה בספרו „טוב דברך״ על הגדה של פסח, וגם בספרנו זה: „**ויקראו** לפני הנאספים מה שכתבתי בקאווערט (מעטפה), שכתוב עלי׳, „למען אשר יצוה״, מה שאמר משה רבנו לפני פטירתו. ובו אני מוחל לכל אשר ציער אותי, ומבקש מחילה ממי שציער עצמו מדברי תוכחה, כי מי האדם שיוכל לשקול בפלס שלא להרבות ולא למעט בתוכחה. ויאמרו זה המאמר בלשון יידיש. **תנחומא** ואתחנן, אמרו לו למשה, הגיע שעה שאתה נפטר מן העולם. אמר להם המתינו לי עד שאברך את ישראל, שלא מצאו ממני קורת רוח בעולם מפני אזהרות ותוכחות שהייתי מוכיחן. אמר להם לישראל, הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצות, ועכשיו מחלו לי. אמרו לו רבנו מחול הוא לך. אף ישראל עמדו עליו ואמרו לו רבנו הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טורח, מחול לנו. אמר להם מחול לכם.

ואם משה רבנו חשש פן מיעט בכבודן של ישראל, על ידי שהרבה להוכיח, מי לא יחוש לזה, ואעשה כן גם אני. **ויקראו** זה לפני מטתי בלשון יידיש. ואקוה בבני ישראל הכשרים, שימחלו לי. וכן אני מוחל לכל אדם שציער אותי. ואקוה שיסכים הבורא ב״ה האוהב את ישראל, ולא יענש שום אדם בסיבתי״.

זה של עם ישראל קדושים. כי הגויים והאומות מהללים ומודים רק אם מטיבים להם ושרויים בכל טוב. לעומת זה אם הם רעבים וסובלים נאמר עליהם (ישעי' ח') והי' כי ירעב ויתקצף וקילל מלכו ואלקיו. לא כן ישראל קדושים, הם מודים ומהללים להקב"ה בכל אופן, אפילו אם אינם שרויים בטוב וסובלים צרות רבות ורעות, בידעם שרק מנסים אותם מן השמים והכל לטובתם. וזה מרמז דהע"ה במזמור קי"ז בתהלים. הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים, פירוש גם הגויים מהללים ומשבחים את ה', אבל הם משבחים רק, הודו לה' כי טוב, אם מטיבים עמהם, אז הם אומרים, כי לעולם חסדו. אבל ישראל קדושים עליהם הוא אומר, יאמר נא ישראל, אפילו אין כי טוב, בכל זאת הם אומרים, כי לעולם חסדו, וכן בני אהרן ויראי ה', כולם אומרים כי לעולם חסדו אפילו בלי כי טוב. רבנו סיים דבריו בהתרגשות גדולה ופניו בערו כלפיד אש, שח"ו להתרעם ולהרהר אחרי מדותיו ב"ה, כי כולם הם לטובה, ומאתו לא תצא הרעות.

„החודש הזה לכם"...

בין יתר דבריו בדרשתו זו הראשונה של רבנו שבה התווה את הקוים הבלתי נתונים לפשרה ולשינויים כל־שהם מאופן קבלתם עם תורתינו הקדושה מסיני, וכן שמענו דברים מעין אלו בתדירות במשך כל השנים בדרשותיו ובשיחותיו הרבים עם תלמידיו ושומעי לקחו, הזהיר הרבה והקפיד שלא להשתמש בתאריכים של הגוים. אם רבנו ראה לפעמים באיזה ספר, שעל שער הספר נדפס השנה שלפי מספרם הי' מבטא תמיהתו לאיזה צורך מדפיסים דבר זה, ומה לתאריך הגויים עם ספרי קודש. כ"כ הזהיר שלא לכתוב תאריכים שלהם במכתבים, פרט למכתבים שכותבים לרשויות ולמשרדיהם, ששם מוכרחים לכתוב התאריך שלהם. אבל גם במכתבים אלו הקפיד לשנות ולכתוב רק את שתי הספרות האחרונות של מספרם. כגון שנת שבעים ושתיים, במקום אלף תשע מאות שבעים ושתיים. [ענין זה מובא בח"ס] כי אם כותבים את כל מספר השנים שלהם, והם סופרים לפי ייסוד אמונתם, יש בזה מעין אביזרייהו דע"ז. לא כן אם שוברים את מספרם וכותבים רק חלק ממנו. ומכיוון שניסן הוא החודש הראשון, אייר החודש השני וכן הלאה, אסור לכתוב גם במכתבים שכותבים לרשויות את החודש שלהם כפי שנוהגים בכל העולם, שכותבים למשל על חודש ינואר החודש הראשון, על פברואר, החודש השני וכן הלאה. אצלינו חודש הראשון הנו ניסן, החודש השני אייר וכן הלאה. אמנם אם מוכרחים להשתמש בתאריכים שלהם, צריך לכתוב אם שם החודש שלהם, ינואר, פבר' וכו'. וההיתר בזה הוא, שמתרגמים את החודש העברי שלנו, ונקרא חודש ניסן בלע"ז, אפריל, ותשרי נקרא ספט' וכו'. והדמיון כמו שהננו מתרגמים את כל לשון הקודש שלנו ללע"ז אפילו כשמדברים ביידיש, ואנו אומרים על שולחן, טיש, או על המים, וואסער, וכיוצ"ב, ומכיון שאין אנו יכולים להשתמש בלשון הקודש בעסקינו יום יום, ואנו מדברים למשל יידיש, אנו מתרגמים את כל שפת הקודש על יידיש, וזה מותר.

„והיה מספר בני ישראל"...

כן הקפיד רבנו מאד שלא לציין על דפי הספרים או על העמודים מספר הדף או העמוד במספרי הגויים. אלא לכתוב רק דף או עמוד באותיות לה"ק, א ב ג וכו'. „ישראל קדושים,

אין להם ואינם משתמשים בשום ספרה ושום נקודה שאינה מסורה לנו ממעמד הר סיני, שקבלה מרע"ה, ומסרה ליהושע וגו'. כל הספרות וכל הנקודות והסימנים שאינם עפ"י המסורה, אסור לנו להשתמש בהם, לא בספרים ולא במכתבים", הי' רבנו אומר. מאד מאד הי' רבנו מתמיה אם הבחין באיזה ספר שאחרי קושי' כותבים סימן שאלה, כנהוג אצל כל הגויים. הרבה פעמים הפסיק רבנו להסתכל בספר שמצא בו סימן שאלה, או איזה סימן אחר שאינו מצד הקדושה.

פעם שמע רבנו שאצל תלמידו אחד, שהי' נכדו של רבו המהר"ם שיק זצ"ל, נמצא כתב יד מהמהר"ם שיק על שלושה פרקים הראשונים של מס' אבות. כנראה הי' זה כתב יד מימי נעוריו של המהר"ם שיק. [ספר אחד על פרקי אבות נדפס מהמהר"ם שיק]. רבנו שמח מאד כשראה את הכ"י וע"כ ביקש מתלמידו זה שיתן לו את הכ"י בהשאלה, כי רצונו להעתיקו. התלמיד הביא מיד את הכ"י ומסרם לרבנו. הי' זה בשנת תרצ"ד, [באותם הזמנים העתקתי אצל רבנו כי"ק לדפוס] ביום ראשון דסליחות אחרי תפלת שחרית, אמר לי רבנו, שהיום נתחיל להעתיק את כי"ק של רבו המהר"ם שיק, כי רצונו להחזיר אותו לתלמידו. כוונתו של רבנו, היתה להדפיס את הח"ת של רבו יחד עם ספרו השני על פרקי אבות "חלק לעולם הבא" שהכין אז לדפוס. רבנו גם אמר זאת לנו פעם אחת בפירוש, שרצונו להדפיס ח"ת של רבו.

רבנו הי' רגיל לנוח קצת כל בוקר אחרי התפלה לאחר אכילת פת שחרית. לפני הלכו לנוח על מטתו מסר לי את הכ"י להעתיקו. [כתבתי אז אצל רבנו במכונת כתיבה בלשון הקודש, רבנו הי' מן הראשונים במדינה שהי' להם כבר אז מכונת כתיבה בלשון הקודש]. התחלתי להעתיק מן הכ"י עם מכונת הכתיבה, ואחרי שגמרתי גליון הראשון עם המכונה, קם רבנו ממטתו, התקרב אלי והסתכל בהנאה על ההתקדמות בהעתקה. רבנו קרא בגליון שלי שכבר העתקתי ומצא בו סימן שאלה, פעם וכמה פעמים אחרי כל קושיא ודיוק. על שאלתו ותמיהתו מה זה ולמה כתבתי זאת, הראתי לרבנו שבעצם הכ"י נכתב כן, אחרי כל קושיא. רבנו הוציא את הגליון מהמכונה, קרעו לגזרים והכניסם בתנור שהי' מונח באותו חדר. אח"כ אמר לי, האם אינך יודע, שהנני מקפיד מאד, לא להשתמש בשום נקודות שאינם עפ"י המסורת. אח"כ הוסיף ואמר שזה עוד ילדותי, [בלשונו: "דאס איזט נאך קינדיש"]. אחרי הרהור שני התחיל לדבר מרבו המהר"ם שיק זי"ע בהתלהבות יוצאת מן הכלל: "דע לך בני כי רבי המהר"ם שיק הי' גדול וקדוש מאין כמותו. מורי ורבי הי' הלוחם הראשון והגדול בדורו נגד כל המתחדשים שרצו לשנות אפילו זיז כל שהיא מתורתינו הקדושה המסורה לנו מסיני. ובכל מקום שהי' צריך לשמור לבל יהרסו ח"ו את הדת, יצא חוצץ במס"נ ממש ללא כל פחד משום איש. ודבריו היו באמת נשמעים בכל המדינה, וכן הקים עולה של תורה בכל מקום. ועם גדולתו וקדושתו של מורי ורבי המהר"ם שיק זי"ע, כנראה בצעירותו עוד לא השיג את גדלם ועמקם של הדברים הללו התלויים בשערה. הסבר ע"ז הנני יכול לתת לך כפי שהנני חושב, לפי שהוא לא הי' נוסע אל האדמו"רים תלמידי הבעש"ט זי"ע. ובמדינתנו אנו בזמנים ההם הי' זה כבר כמעט הכרחי להסתופף בצל הקדושים האלו, שהם הבינו על בורים אלו הדברים העומדים ברומו של עולם. ואם כי רבי לא הי' מתנגד לדרכי החסידים ולהאדמו"רים, ואדרבה, תלמידיו נסעו תכופות אל

האדמו"רים, וגם אני בעת שלמדתי אצלו בחוסט, נסעתי ברשותו לסיגעט אל הייט"ב לב זי"ע, אך הוא בעצמו לא נסע אף פעם.*

„מקרה – לא טהור"

בספרו „בהית־הבקר" אות ת"ח עה"פ (רות ב') ויקר מקֹרֶה וגו': „לכאורה יפלא הלא יסוד אמונתנו שאין שום דבר בא במקרה והכל בהשגחה מן השמים, ואיך הכתוב תולה זה במקרה". רבנו מתרץ קושיא זו בספרו באופן פלאי, הבאנו דבריו בספרנו זה בחלק ספרים עפ"י א־ב, במקום שמדובר מספר „בהית־הבקר". וכאן המקום לספר על התנגדותו הנמרצת של רבנו להשתמש בביטוי „מקרה", וכפי שהיו רגילים לדבר בלשון יידיש־גרמנית, „צופעליג". אם רבנו שמע אדם משתמש בביטוי „צופעליג", כפי שרגילים גם היום רוב בני אדם לומר, במקרה הייתי, במקרה שמעתי, העיר לו מיד ואמר, אין צופעליג, אין מקרה. הכל בהשגחה מן השמים. והמליץ על זה דברי הכתוב מקרה, לא טהור. דהיינו מה שמורגל בפי הבריות לומר מקרה הוא זה, דבר זה לא טהור הוא וישתקע ולא ייאמר.

רבנו פירש בענין זה את דברי המקונן בקינות לת"ב בקינה המתחילה „אם תאכלנה נשים פרים וגו'. ורוח הקודש למולם מרעים, הוי על כל שכני הרעים, מה שהקרם מודיעים ואת אשר עשו לא מודיעים. אם תאכלנה נשים פרים משמיעים, ואם יהרג במקדש ה' כהן ונביא לא משמיעים. דלכאורה יפלא מאד, מה הרוגז הגדול על שמשמיעים את צערם וכאבם הגדול שנתקיימה בהם התוכחה, ואכלתם בשר בניכם וגו', הלא אין אדם נתפס על צערו, (ב"ב ט"ז) ולמה מכנם המקונן עבור זה לומר הוי על שכני הרעים. אולם י"ל, שאם היו משמיעים את צערם הגדול שנתקיים בהם ואכלתם בשר וגו' כי כן נענשו מן השמים, לא הי' רוח הקודש מרעים נגדם על שמשמיעים את צערם הגדול. אבל הם לא אמרו שנענשו כן מן השמים, רק במקרה קרה להם מה שקרה ועל זה יצא הקצף עד שקוראם שכני הרעים. ויובן מ"ש, ורוח הקודש למולם מרעים, הוי על כל שכני הרעים, את אשר „הקרם" מודיעים, כל מה שנעשה אתם הנו מקרה, אבל את אשר עשו, אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא, אינם משמיעים, שעבור זה נענשו מן השמים.

---

* נדפס אחרי מלחמת העולם השני', וכעת נדפס שנית, ע"י רב אחד הנמצא בארה"ב „תולדות המהר"ם שיק". רבים מתלוננים קשות על המחבר הזה, שסילף ועיקם מאד את דמותו הקדוש והטהור של המהר"ם שיק זי"ע. כ"כ הוא מעמיד בצל מאד מסולף גם שאר גאוני וקדושי מגהיגי האורטודוקסיא של הימים ההם, וביניהם גם את החתם סופר והכתב סופר זי"ע. ספרו הנו מלא סתירות כמעט בכל דף ודף. מצד אחד הוא כותב על מסירות הנפש הגדולה של כל צדיקי עולם אלו, וזאת באין ברירה להתעלם מזה, ומצד שני הוא משתדל בכל כוחו [ובלי כל הצלחה, כי סילופיו בולטים וניכרים] לתארם, ובעיקר את המהר"ם שיק, כפורשים ומתונים בדברים שהם לחמו עליהם בכל כוחם מאודם ונפשם. הרב הנ"ל עשה עבודתו זאת, בזמן שרוב ככל גדולי ישראל במדינות האורטודוקסיות כבר לא היו במצאים עמנו. חלקם כבר הלכו לעולמם, ורוב רובם עלו על המוקד עם מליוני היהודים בשואת אירופה הי"ד. המעט שנשארו, ברובם אנשים עוד צעירים, שלא הספיקו לראות ולהכיר את תולדות ואת מאורעות הימים ההם. אלו אינם מסוגלים להשיב לו כמעשהו ולהוכיח בשער בית רבים את טעויותיו וסילופיו בהשמצת גדולינו מדורות קודמים. אין ספק, שבזמן שהיו עוד גדולי ישראל ההם חיים וקיימים אתנו, לא הי' מהין להדפיס ספרו זה.

על דרך הלימוד המקובל

כאמור הזכיר ונגע רבנו בדרשתו הראשונה בקאשוי בענינים ודברים גדולים העומדים ברומו של עולם היראים והחרדים לדבר ה׳. בין היתר נגע גם בדרך הלימוד המקובל ביהדות החרדית כמעט בכל העולם מדור דור, שאין לומדים שיעורים ברבים רק גמרא תוס׳ ושולחן ערוך, אבל תורה שבכתב ונ״ך לא למדו כשיעור ברבים. [בחלק ״מנהגים״, אנו מזכירים בין השאר, שבישיבתו של רבנו למדו שני שיעורים בגמ׳ ותוס׳, שיעור פשוט עם רא״ש ור״ן, מהרש״א מהרש״ל ומהר״ם. ושיעור עיון־סוגיא, עם כל הראשונים ורוב האחרונים. נוסף ע״ז למדו שו״ע או״ח ושו״ע יו״ד. בכל השיעורים הנ״ל גם בחנו את הבחורים. תושב״כ ונ״ך, לא למדו ברבים]. בדבר דרך לימוד זה דיבר רבנו תכופות גם בדרשותיו. פעמיים בשנה בעת פתיחת זמן הלימודים בישיבתו, שבוע אחרי סוכות ושבוע אחרי פסח דיבר ע״ז בהרחבה. רבנו כמובן דרש מתלמידיו, וכן הירבה לעורר ע״ז לפני הבע״ב, שמחויב כל אחד ואחד ללמוד ולדעת את כל התנ״ך עם המפרשים. ובושה תכסה הפנים אם רואים בחור שלומד בישיבה, ואפילו תלמידי חכמים מובהקים אינם יודעים היכן כתוב פסוק בתנ״ך. ואינם יודעים פירוש המלות באמרם תהלים כל יום, ושאר ספרי תנ״ך. כפי שכבר הזכרנו ביקש ותבע רבנו מתלמידיו ללמוד ולדעת גם פירוש כל הפיוטים של כל השנה, הסליחות, זמירות שבת ועוד. אולם כל זה רק בכחצי שעה בערך ליום, בזמן שבין לימוד לאוכל או שינה. כ״כ ביקש מתלמידיו ללמוד כל יום לכה״פ רבע שעה בספרי מוסר.

בענין דרך הלימוד כותב רבנו בספרו ״אבות על בנים״ פרק ה׳ משנה כ״א אות ב׳: ״בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן חמש עשרה לגמרא. הנה ודאי דהלכה כן, כי לא מצינו בש״ס תנא חולק על משנה זו. אולם אין גם לפרש שמבן עשר לא ילמוד עוד מקרא, וכן מבן ט״ו לא ילמוד עוד משניות. דרבותינו מקבלי תורה דור אחר דור עסקו כל חייהם בשלשתן, אלא שעשו עיקר מן הגמרא. וגם הגאון מהר״ל מפראג בספרו דרושים נאים הביא בשם ויק״ר פ״ז, עה״פ (הושע ח׳) כי יתנו בגוים עתה אקבצם, בזכות משניות יגאלו. ועה״פ (משלי כ״ד), בתחבולות תעשה לך מלחמה, ר״א בשם ריב״ל, עמוד ברזל היא המשנה. וכתב שעתה אין שמים לב על המשנה. ואני אומר כי דבר זה השטן יורד ומתעה, וכאשר אורך גלותינו עד מאד, ולפי הראוי׳ קרוב יום התשועה, מתעה בני אדם לסלק מאתנו הדבר שהוא סיבה לקיבוץ גלויות, עכ״ד. ובודאי הדברים כפשטן, ללמוד חמש שנים מקרא לבד. וכן מוכח מרש״י, שכתב בן עשר למשנה, ללמוד המשניות בלא גמרא, שאין בהן טורח כ״כ ונקל הוא מלשון הגמרא. וכן הביא מד״ש בשם רי״א, התנא נקט התחלת הלימוד, אבל גם אם לומד כבר משנה אינו מניח המקרא, אלא שמוסיף עליו. ואין זה בכלל מה שצוה ריב״ז לתלמידיו (ברכות כ״ח), מנעו בניכם מן ההגיון, ופירש״י שלא ילמדו מקרא יותר מדאי. דשם הכוונה יותר על שיעור שנתנו חכמים, לפי שהוא מושך את הלב, ולא ידע הגמרא הצריכה יותר מכל לימוד. וגם הזמן אינו הרבה כ״כ. ומ״ש מד״ש בשם המהרש״א, שיהא בקי במקרא, בחסירות ויתירות, בדקדוק אותיות, בעבר הוה ועתיד. וכתב ואל יקשה עליך, איך השוה זמן לכל אחד, והלא משנה קשה יותר ללמדה ממקרא, וגמרא קשה יותר ממשנה. כי גם איכות השנים אינם שווים, כי בכל זמן מאוחר מתחזק שכלו יותר עכ״ד״.

״אולם האמת שרבותינו בדורות שלפנינו החזיקו הילדים בעודן קטנים ללמוד גמרא. וכבר היו מן הגאונים שעוררו על זה, למה שינו סדר הלימוד מהמבואר במשנה, בן חמש

עשרה לגמרא. עד שקם הגאון ח"ס זצ"ל בתורת משה בשלח בדרוש לשנת תקע"א, והאיר עינינו לתת טעם לדבר. וכתב דבשבת ס"ג, אמר רב כהנא, הוינא בר תמניא סרי שנין הוי גמירנא לי' לכולא ש"ס, ולא הוי ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו. ונראה מזה, שחכז"ל הפכו הסדר, ללמוד את בניהם כולא גמרא והמקראת ע"ד הדרושים, מבלי הודיעם הפירוש הפשוט, ושאין מקרא יוצא מידי פשוטו. וזה נראה לכאור' רוע הסדר ח"ו. ואין ספק שכן קבלו איש מפי איש, וכן ראו אבותיהם ואבות אבותיהם מעולם אבל האמת, כי גלוי לפניו ית' שאי אפשר להבדיל עם בני ישראל מיתר העמים, כי אם בהפרידם מהם ומדרכם לגמרי, ולא ללמוד חכמתם במה שהם משתוים עמנו, ואפילו לא המקרא ע"ד הפשוט, אשר בזה הם שווים עמנו. כי חיש קל מהרה יהפך לב האדם לשוב להמונם, אם לא ירחיק מהם בתכלית הריחוק. ואם ילמדו בנינו פשט המקראות, אז טרם יגדלו ויגיעו לחלק הדרושים לתורה שבע"פ שהוא העיקר, כבר בחרו בהמקרא וכפרו בה' ובתורתו, כאשר עינינו רואות בדור הזה, מכמה מדינות שהפכו הסדר שקבעו ראשונים ונכשלו, ואין אחד מאלו הבנים שלא יצא מהדת בעוה"ר, עכ"ל. ומה מתקו אמריו, ונתפשטו כל הקמטים. שבזמן המשנה, שהיינו בארץ ישראל והיינו מובדלים מן האומות, הי' ודאי הסדר הנכון כמו שאמרו במשנה, בן חמש וגו'. אבל מעת שהתפזרנו בין האומות הי' מן ההכרח להפוך הסדר. ומה נעמו בזה דברי מהר"ל מפראג בספרו דרושים נאים שכתב, משניות מסודר יותר מן הגמרא שמקשין ממקום למקום ונמשך ענין לענין, וישראל הן מפוזרין ואין סדר. ובספרו תפארת ישראל פנ"ו הוסיף, שהתורה בגלות, כמו שישראל מפוזר ומפורד, כן לא ימצאו הלכה ברורה במקום אחד. ומתאים לכל זה מה שפירש הערוך בערך הג', מנעו בניכם מן ההגיון, פירש מפתרון פסוק כצורתו. הרי שאנו צריכים ללמוד הפסוק עם דרש חכז"ל. ואם ילמדו כפשט הלשון כמו שהאומות לומדין, הוא סכנה להלכד ברשת אפיקורסים ח"ו".

„והנה בדור שלפנינו קם רשע ערום, מאזעס מענדעלזאהן שר"י, והוא רצה להפוך הקערה על פי', שילמדו רק תנ"ך כפשיטות בלי קבלת חכז"ל. והגאון ח"ס זצ"ל הי' הראש והראשון שהרגיש בסם המות הזה ואסר לזרעו אחריו ליגע יד בביאורו. וכן סיפר לי זקן מופלג אחד שהי' באותו מעמד הח"ס זצ"ל ביערגען, והרעיש לבל להחזיק בביתו טומאה זו. ורבים לא ירדו לסוף דעתו. ועלה בידו להשחית מדינות שלימות עד שלא נשאר שם וזכר ליהדות. ומה מאד שמחתי בעת שהראה לי ת"ח אחד בספרו של המשומד היינריך היינע שר"י, חיבור שמיני ח"ב עמוד ס"ה, העיד על מענדעלזאהן שכפר בתורה שבע"פ, וכתב שעלה בידו לבער התלמוד ממדינת אשכנז. גם באה לידי מציאה מ"ע, [מכתב עתון] ישן, שמו בן־חנניא משנת 869 למספרם נר' [מספר] 11, שם כתב שמיכאליס [הי' שר החינוך בגרמני' אז], ביקש מקייזער [מלך] יאזעף, שיצוה לאסור להדפיס פרש"י על התורה ורק ביאור מענדעלזאהן ידפיסו. והמלך בחכמתו השיב: „מענדעלזאהן הוא מאמין בטבע, ואני אינני רוצה שהיהודים שלי יאמינו כמותו". [ובלשונו: מענדעלזאן איזט נאטוראליסט, איך וויל אבער ניכט, דאס מיינע יודען נאטוראליסטען זיין זאללען]. ובמ"ע שהוציאה הקאנצלייא [המשרד של האורטודוקסיא] בפעסט, הביא „מעמאריען" [זכרונות] מבארונין [הנסיכה] ראטשילד ושם כתבה: „מענדעלזאהן הי' שונא ישראל, והקב"ה שילם לו כרעתו, שלא נשאר לו זרע בישראל, שכולם נשתמדו, כן יאבדו כל אויביך ה'". והגאון בעל ח"ס ברוח קדשו הרגיש מיד בארס שתחת לשון הכופר הנ"ל, ולא יראה בכל גבול ישראל חומש עם העתקת ביאור מענדעלזאהן שר"י".

„אשרי ילדותנו שלא ביישה זקנותנו"

ומענין לענין בדומה לנ"ל, פירש על משנה כ' פרק ד', הלומד ילד למה הוא דומה וגו'. „י"ל הטעם, דקודם שחטא האדם, התורה שהוא לומד מתדבקת בו, משא"כ לאחר שחטא, ולכך אמרו (שבת קי"ט) שהעולם עומד על הבל תינוקות של בית רבן, הבל שאין בו חטא. וכמו שאין להרהר בד"ת במקום מטונף, כן גם אם מטונף בעבירות, לרשע אמר אלוקים מה לך לספר חוקי, (תהלים נ') ולכך מסוגל שלא תמוש התורה ממנו אם לומד בילדותו".

„ובזה פרשתי בפ' צו, זאת תורת העולה היא העולה, ודרשו בתו"כ, תורת הוא ריבוי, שאם אירע פסול בקודש אם עלה לא ירד. היא העולה, היא מיעוט, שאם נפסל קודם שהוקדש, אם עלה ירד. ואיתא שם בתו"כ, כלל אמר רע"ק כל שפסולו בקודש הקודש מקבלו, אין פסולו בקודש אין הקודש מקבלו. ונ"ל שרמזו בזה, הענין שישראל בגולה מוכרחין ללמוד לשונות העמים, וכבר התאונן ע"ז (תהלים ק"כ) הצילה נפשי משפת שקר וגו', אוי' לי כי גרתי משך שכנתי עם אהלי קדר. והנה מוכרחין לזה אם מצד שהוא מחוק המדינה, וגם מצד כובד הגלות ועול הפרנסה, מוכרחין להכיר כתב ולשון המדינה. אולם האריך בזה בדרושי צל"ח דרוש ל"ט, שעכ"פ לא ילמדו זאת מפי כופרים באמונה ובדרכי חכז"ל. גם שלא יתעסקו בספרי חקירה באמונה, שכל דברי המחקרים יהי' מבני עמנו או מאיזה עם שיהי' הכל הבל הבלים בדבר שאין שכל אנושי משיג, ועיקר הכל היא האמונה, לא החקירה. ועל החקירה אני אומר עמוקה משאול, שהם יורדים לדיוטא תחתונה שבשאול ולא יזכו לחזות בנועם ה', לא בחייהם ולא אחרי מותם עכ"ד. ובס' תורת משה בשלח בדרוש משנת תקע"ט, האריך בזה וכתב שאם ילמדו בתחילת גידולם חכמות שהם חוץ לתורה, אז טרם יגדלו וילמדו תורה שבע"פ, כבר כפרו בה' ובתורתו, עיי"ש טעמו, הבאתיו על משנה כ"א פרק ו'. ולדברינו נוסף עוד טעם, שצריך שיקבעו יסוד מלימוד תוה"ק בעוד שלא חטא, הבל שאין בו חטא נחקק בלבו ולא יסור ממנו לעולם. וכמה הפליגו חכז"ל על גרסא דינקתא. וזו שרמז בתו"כ, אם גם צריך ומוכרח לעסוק בלשונות האומות, אם לאחר שכבר נתקדש בקדושת לימוד תוה"ק, אז כל שבקודש, הקודש מקבלו, אבל אם קדם הפסול לקודש, אין הקודש מקבלו".

רבות הן הנקודות והענינים שאפשר עוד למנותן ולפורטן אחת לאחת ממחשבותיו הטהורות, מאוויו הרצויות ותוכניותיו הנעלות של רבנו, לנהל קהל עדת ישרון על מי מנוחות, ואתה יחד את הקהלות האורטודוקסיות של כל המדינה, כפי ששמענום בדרשתו זו הראשונה ובהמשך לה במשך שנות כהונתו כרב בקאשוי. מיועד הי' רבנו להיות פטרונה ומנהיגה של האורטודוקסיא במדינת צ'כוסלובקי', שהיתה אז עוד בהתחלת פעולותי' אחרי מלחמת העולם הראשונה והיתה צריכה עוד חיזוק גדול עם הנהגה איתנה. ומי כרבנו הי' אז מיועד לזה במסירות נפש ממש, כפי שעשה במדינת רומעניען לפני בואו לקאשוי, כפי שמסופר בחלק זה באריכות כשמדובר מקהלת קראלי.

עם בואו לקאשוי רכש רבנו את לבם של אנשי קהלתו כגדולים וכקטנים, את התלמידי חכמים ואת פשוטי העם על ידי דרשותיו היפות מלאי התוכן בפלפלא דאורייתא, באגדה ובמוסר השכל ומנהגי ישראל יום יום דבר בעתו. כי כל דרשותיו כל ימיו היו על דרך זה. אנשי העיר קאשוי ואנשי המדינה לא היו רגילים ומעודם לא שמעו דרשות נרגשות ושובות לב כאלו.

מרבה ישיבה

רבנו פתח, עם בואו לחון את פני העיר, ישיבה גדולה למאתיים עד שלוש מאות בחורים, דבר חדש בקהלה שעד אז לא היתה בה ישיבה. חלק נכבד של הבחורים היו ילידי העיר והשאר מערי המדינה והמדינות השכנות. כשלושים בחורים באו עם רבנו יחד לקאשוי, אלו שלמדו אצלו בקראלי. ניהול ישיבה גדולה בקהלה השפיע הרבה לטובה על בני הקהלה ועל הנוער. רוב־ככל הבחורים שבאו ללמוד לישיבת רבנו היו מבתים חסידיים ומגודלי פיאות ארוכות וזקן. עי״ז התחילו הרבה בחורים מילידי קאשוי לגדל גם הם פיאות וגם זקן, דבר שלא הי׳ כ״כ נפוץ עד אז בעירנו. כבקהלות הקודמות בהן הי׳ רבנו רב לפני כן, התחיל גם בקאשוי לעשות שיפורים וסדרים חדשים בלימודי התלמוד תורה.

דמותו של הנוער בקהלה האורט׳ נשתנה בהרבה לטובה. הרבה בעלי בתים פשוטים שלא מבני התורה שאף פעם לא עלתה על דעתם לשלוח את בניהם לישיבות, ואחרי כמה שנים של לימוד בת״ת הכניסו את בניהם לעסקיהם, שלחו כעת את בניהם לישיבת רבנו, או לישיבות אחרות במדינה. היו גם כמה בתים ששלחו את בניהם עד אז לישיבות לא כ״כ מקובלות על היהדות האורט׳. גם במדינת גרמני׳ למדו כמה בחורים מבני הקהלה. אחרי שנשמעו דרשותיו של רבנו והקוים שלו בהנוגע לחינוך יהודי, החזירו כמה מהם את בניהם ולימדום בישיבות המקובלות במדינה. תוך שנים מעטות היו בקאשוי בחורים תלמידי חכמים מופלגי תורה, מהם בני עניים מפשוטי עם בעלי מלאכות. תלמידים אלו כשהתחתנו קבלו מרבנו כתב „מורנו״, כפי שהי׳ נפוץ אז במדינת אונגרן ובש״ק לפני החתונה של תלמיד כזה, בא רבנו לבית הכנסת הגדול של הקהלה, בו התפללו הורי החתן ושם עלה לתורה החתן. רבנו שלח להגיד להגבאי שיקראו את החתן בתואר „הבחור החתן מורנו הרב״. כמובן, דברים כאלו גרמו התפעלות ושמחות מרובות אצל משפחות וקרובי החתן ואצל המתפללים היראים.

יש סדר למשנה

רבנו זכה לסייעתא דשמיא בכל דרכיו ובכל מעשיו באופן נראה לעין ממש. הברכה היתה מצוי׳ בכל שעותיו ובכל רגעיו כל הימים וכל שנותיו. ואפילו היו לו הרבה פעמים עיכובים שונים שגרמו לו עג״ב, אם היו אלו דברים הנוגעים אל הקהלה או קהלות אחרות ענייני ציבור שונים, בכל זאת לא שינוהו דברים והפרעות אלו ולא את תהליכותיו ומנהגיו שהיו תמיד מסודרים למופת. אם זה בלימוד, בתפלה, בענייני ציבור וניהול הישיבה, או ענייניו הפרטיים עם בני ביתו. כי מסודר הי׳ רבנו תמיד ומדייק בכל דרכיו ומעשיו, עד שהמושג לאחר או לשכוח, לא הי׳ בכלל מצוי אצלו. כמעט תמיד עשה וסידר רבנו מה שרצה או הי׳ מוטל עליו לעשות, לפני הזמן ולא לאחר הזמן המדויק. רבנו לא איחר אף פעם זמני התפלה ערב ובוקר, זמני הלימודים בישיבתו. הוא לא איחר אף פעם לבא לבית הכנסת לדרוש, לחתונה לסדר קדושין, או שאר מקומות שהי׳ צריך להופיע שם. תמיד הגיע למקום כמה רגעים לפני הזמן המיועד.

כך הי׳ גם נוהג עם כתיבת החידושי תורה שלו. כל מה שחידש כתב מיד באותו יום, ואם לא הספיק אז הזמן לכתוב מיד, הי׳ רושם בקיצור את מאמר הש״ס או הפסוק בו חידש

משהוא. את חידושיו של ש"ק ויו"ט כתב מיד במוצאי שבת ויו"ט. בחוה"מ ביקש מכמה בחורים תלמידיו, שכל אחד יזכור חלק מסוים של חידושיו עד אחרי החג.

גם ארוחותיו שלוש פעמים ביום היו בזמנים קבועים. רגע לפני שהביאו האוכל לחדרו בזמן הקבוע עוד ישב ולמד או כתב ח"ת, וברגע שסיים את ברכת המזון כבר ישב במקומו הקבוע שם למד לפני כן. רבנו הקפיד ותבע כן גם מאחרים שהיו צריכים לבא אליו, אם הי' זה אדם פרטי או מטעם הקהלה, שכל אחד יבא בזמן המדויק בו הוא מוזמן. שלא יצטרך לבטל אפילו רגע.

פעם ישב רבנו בחדרו על יד החלון הפתוח למרפסת. [הייתי שם ושמעתי את השיחה]. רבנו הבחין שעל מרפסת חדרו לא רחוק מהחלון עומד יהודי אחד מבני קהלתו, כנראה לא הרהיב עוז בנפשו לגשת כי ראה שרבנו עסוק בלימודו. רבנו קרא לו ושאלו מה רצונו. הוא השיב שאינו יודע אם לרבנו יש עכשו זמן לדבר אתו. רבנו השיב לו: "ידע נא שלי אין זמן אף פעם אפילו רגע אחד, אולם אם ברצונו לשאול או לומר משהוא יכנס נא פנימה ויאמר מה רצונו".

כן הי' רבנו נוהג להשיב על מכתבים לשואלים דבר ה' זו הלכה, מיד אחרי קבלת המכתב ובירור ההלכה. וכן גם במכתבים פרטיים שקיבל והי' צריך להשיב עליהם. אם רבנו כתב למישהוא וביקש ממנו מענה, הכניס רבנו בול לתשובה במעטפה. וכן ביקש מהכותבים לו ומבקשים ממנו תשובה. [כתבנו כבר כמה פעמים על מידת חסכונו של רבנו שהיתה להפליא, אם ההוצאה לא היתה הכרחית, או ענין של צדקה. אפילו על פרוטה אחת. בבחינת (חולין צ"א), צדיקים חסים על ממונם יותר מגופם]. ולכן לא רצה אף פעם שיהי' לאחרים הוצאות עליו, וגם הוא לא רצה להוציא על אחרים מה שאינו מוטל עליו.

מידותיו התרומיות של רבנו בכל תהלוכותיו, ישרותו, ענותנותו, פשטנותו ואהבת האמת שלו נוסף על גדלותו בתורה, יראת שמים הנפלאה ומסירת נפשו ממש על כל קוצו של יו"ד, הרימוהו אל על, והכל ידעו שהנו משכמו ומעלה גבוה וגדול מכל בני דורו. כל רבני המדינה העריצוהו והרכינו ראשם לפניו, בידעם שכל מעשיו הם אמתיים לטובת הרמת קרן התורה והיהדות במדינה.

התבטא פעם אחד מגאוני גליציען לפני הגאון ר' ישעי' שארמן זצ"ל ראש הקהל עשרות שנים בקאשוי: [הגאון הגליצאי הי' אצל רבנו בקאשוי ועמד אתו בקשרי מכתבים עוד בהיות רבנו בקראלי] "ישנם גאונים רבים ב"ה בעולם היהדות. ישנם גאונים הבקיאים בש"ס ופוסקים, גאונים בעבודת ויראת ה', גאונים במעשה הצדקה, ועוד ועוד. הרב שלכם הנו כרכא דכולי בי'. הוא הנו גאון בתורה, ביראה, בצדקה, במעש"ט, במידות, באמת, בישרות, במס"נ ועוד הרבה דברים, והגדול מכולם, שהוא גאון מופלג במידת לעולם יהא אדם'. לא פגשתי עוד אדם שמכיל בעצמו כל המידות הללו בגאוניות נפלאה כזו".

קנאות – בלתי לה' לבדו

אחד מהדברים הידועים והמפורסמים בעולם על רבנו הי' שהוא הי' קנאי גדול והלוחם האמיץ בה"א הידיעה ללא חת בעד כל קדשי התורה הקדושה ועם ישראל. והנה כאן קנה מקומו לכתוב ולהבהיר קבל עולם ומלואו מה היתה מידת דרכו ומהות קנאותו של רבנו.

הנה המפורסם וידוע לכל אינו צריך ראי', וזה הי' מפורסם אז וידוע גם היום [וכן אנו מוצאים את זה בהרבה מקומות בספריו הקדושים של רבנו], שהוא לא הי' מוכן אף פעם לשום וויתור בעולם או פשרה, אם הי' מדובר מאיזה שהוא שינויים הכי קלים, בדין, במסורה ובמנהג ישראל המקובל לנו מתורתנו הקדושה בהר סיני ומאבותינו ורבותינו הקדושים מכל הדורות. בדברים אלו, ורק בדברים אלו, הי' רבנו הקנאי והלוחם בלי ליאות ובמס"נ ממש. דבר זה כדאי ונחוץ לדעת ולחשוב ע"ז לאלו המשתמשים בשרביטו של מלך, ומנפנפים ומרמזים על קנאותו של הרב מקאשוי עליהם לדעת ולהבין, ולהם צריך להבהיר וללבן. רבנו הרב מקאשוי הי' התגשמות האמת ללא סיג. כבר כתבנו [בחלק "באהלי צדיקים"] שעל דגלו של רבנו היו חרותים המלים "בלתי לה' לבדו". קרי והבן. כל מלחמותיו וכל קנאותיו היו בלתי לה' לבדו. הוא לא הי' שייך לשום צד, הוא לא הי' שייך לשום מפלגה, ולא הי' שייך לרוב או למיעוט; הוא לא התפעל מעודו מדיבורים יפים, בקשות, חניפות, צעקות, מכות, מאסרים והי' לו מסירות נפש ממש בשעה שרצה מישהוא להטותו מדרך הישר מדרך האמת שלו עפ"י תורתנו הקדושה. כזה לוחם וכזה קנאי הוא הי'. לא התערבה במלחמותיו וקנאותיו של רבנו שום מחשבה צדדית ח"ו. שום ענין והנאה עצמית, שום מחשבה של כבוד, ממון וכד' לעצמו, לבני ביתו או למקורביו, ושום פני' שאינה לכבוד ה' ותורתו.

ובענין זה שמענו לא פעם מרבנו, שאין זה מחובתינו ואינו מוטל עלינו לקנא קנאת ה' ולהחזיר טועים ותועים לחיק אמונתינו. אין עבודתנו ויעודנו כדוגמת דתות אחרים להבדיל; אין אצלנו מיסיאנרים ח"ו הרוצים להרבות מאמינים לדתם. כח עבודתנו והשתדלותנו צריכה להיות אך ורק במחננו אנו, שהוא קדוש, ולשמור עליו שישאר קדוש. ולכן אין אנו לוחמים בכלל נגד הרפורמים־הנעאולוגן במדינות אלו, ולא איכפת לנו שהם מחללים שבת ויו"ט בפרהסיא, אוכלים, מתלבשים ומתדמים בכל מעשיהם אל הגויים. אנו נבדלים מהם כמו מכל הגויים ואינו מוטל עלינו להחזירם בתשובה או להטיף להם מוסר ולהדריכם. אין מעצור בה' להושיע במעט או ברב. משיח צדקנו יכול לבא אם ישארו מנין אחד יהודים מאמינים שומרי תורה. והשאר שיזכו יחזרו בתשובה כשיראו גדולת מלך המשיח וישועת השם. בכל הופעותיו הציבוריים אצל האורטודוקסיא ביקש והתחנן רק לשמור על הגחלת של הקהלות הקדושות הקיימות, ולהתקין תקנות במרכז האורטודוקסיא שיחייבו את כל הקהלות האורט', לפיהן לא יוכלו להתקבל ולהתערב בקהלה רק שומרי תורה ומצוות. ומי שאינו יכול ואינו מסכים לתקנות אלו, שילך לו אל קהלות אחרות, ולנו אסור להשתדל או ללחום נגדם ולהחזירם אלינו.

זכה רבנו בעירו ובמדינה כולה, שאותם היהודים, לומדים או פשוטי העם, שהיו יראים ושלמים, החזיקו בכל נפשם אחריו. וכן הי' זה אצל רבני המדינה, שברובם הגדול היו מן הדור הישן, תלמידי תלמידיו של הח"ס והכ"ס, ובהם רוב גדול שנסעו להסתופף בצל צדיקי הדור תלמידי הבעש"ט זי"ע. [פרט למיעוט קטן מבוטל של כמה רבנים שהתחילו לתור אחרי חדשות], כולם הרבנים והבעלי בתים היו תומכים בכל לבבם ונפשם בדרכו של רבנו מקאשוי, שראו והכירו בו את פטרונו של האורטודוקסיא וקיום הקהלות הקדושות. ולעומתם אלו שרק התחילו לנשב אצלם רוחות חדשת, קצת מתקדמים בעיקר מפלגתיים, הם לא יכלו ללכת בתלם עם הרב מקאשוי. סוג זה של יהודים התחיל להרים ראש להתנגד לדרכו של רבנו בעירו וגם במדינה. בתחילה היו מתי מעט חלק מבוטל, ועל ידי הסתה בלתי

פוסקת בעיקר של המפלגות הציוניסטיות, גם עזרה ועידוד שקבלו ממקומות שונים אחרים נגד רבנו ונגד האורטודוקסיא, נתחזקו ונתרבו והיו לרועץ והרסו את הקהלות.*

כפי שכבר הזכרנו ודברנו ע״ז באיזהו מקומן, הי׳ זה ״סימן־ההיכר״ הכי פשוט של רבנו כל ימיו ושנותיו המבורכים עלי אדמות, משחר טל ילדותו ועד יומו האחרון. תמיד אהבוהו, כבדוהו והתקרבו אליו שומרי התורה, היראים והשלמים, חסידים ואנשי מעשה, גדולי וגאוני העולם והאדמו״רים הקדושים שכ״כ הרבה הסתופף בצל קדשם. בהיותו ילד קטן בעיר מולדתו נייטרא, התפארו בו כל התלמידי חכמים והרבנים תופסי הישיבות. בלמדו בישיבות רבותיו הגדולים, המהר״ם שיק, החתן־סופר, הקדושת יו״ט, הי׳ הוא סמל ופאר הבחורים בכל. בלימוד, בהתמדה, ביראה טהורה ובהתנהגות עילאית למופת. רבותיו קרבוהו וכבדוהו כבר אז כראוי וכיאות לגדולים וזקנים. בחלק ״באהלי צדיקים״ ספרנו באריכות מהכבוד והקרבות היוצאת מדרך הרגיל בם זכה רבנו מכל הצדיקים שהסתופף בצלם. אבל שיא ועיקר אמיתת סימן היכר זה ראינו אצל הבעלי בתים של הקהלות בם כיהן רבנו. שם נתגלה ענין זה באר היטב לעין כל. שם היו רואים בחוש מה הפירוש של ״איש לפי מהללו״, מי הם העוזבי תורה, ומי השומרי תורה. הבע״ב היראים, הת״ח והפשוטים עמי הארצות, היו כולם דבוקים וחבוקים ברבם הגדול. הם ראו והרגישו בו לא רק את רב העיר, הפוסק והדורש. אלא גם את צדיק וקדוש העיר, את הרבי שאפשר להוושע אצלו ע״י תפלותיו הזכות. לעומת זאת, מי שתוכו לא הי׳ כברו, ובפרט על מי שדעותיו היו כבר שונות אפילו במקצת ונטה אל איזה התחדשות בחיי הקהלה וכדומה. אלו לא אהבו את

---

* ובענין זה הגני מעתיק מספרו ״בהית הבקר״ אות תק״ד, עה״פ (משלי כ״ז) מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו: ״י״ל בהקדים הפסוק (משלי כ״ח) עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם. ויל״ד למה אמר בלשון רבים יתגרו בם, הלא התחיל בלשון יחיד, יהללו רשע. וי״ל דיש ארבעה כתות. כת אחת המפורסמים בצדקתם, כת שני׳ המפורסמים ברשעתם. הנה אלו שתי הכתות העושים מעשיהם בפרהסיא, אין צורך לתת סימן היכר עליהם, כי הם נודעים לכל, אלו בצדקתם ואלו ברשעתם. ויש כת שלישית המסתירים צדקתם, שאין רוצים להגות מכבוד תורתם וצדקתם, וכת רביעית שהם רשעים, אבל מסתירים רשעותם ורוצים להחשב בעיני הבריות כיראים. על שתי הכתות האלו שהם מסתירים מעשיהם, בא הכתוב לתת סימן להכירם. והוא כשיבחנו מי הוא שמתחבר עמהם. כי כבר אמרו חכז״ל (ב״ק צ״ב) לא לחנם הלך הזרזיר אצל העורב אלא מפני שהוא מינו. וזה אפשר לראות ולהבחין מיד, כי זה שהוא צדיק רק שהוא מסתיר מעשיו, יתאמץ בכל כוחו להחזיק בפרסום עם הצדיקים, ולהחליש כח הרשעים. לעומת זאת אותן הצבועים המסתירים רשעתם, מחזיקים בפרסום עם רשעים, אשר באמת הוא אוהבם מקרב איש ולב עמוק. וזה בא הפסוק להודיענו, עוזבי תורה, הכוונה אלו שהם בהסתר עוזבי תורה, הם תמיד יהללו את הרשע ונראה אהבתם זה לזה, והוא הסימן המובהק שבסתר גם הם רשעים, אבל שומרי תורה בסתר, יתגרו תמיד עם הרשעים. ואפשר לומר עוד יותר, ששתי הסימנים, עוזבי תורה יהללו, ושומרי תורה יתגרו, שני הסימנים באים להכיר את אלו שהם רשעים בסתר. ובזה יובן למה סיים בלשון רבים, בם, הסימן הראשון הוא כפי שכתבנו שעוזבי תורה בסתר יהללו תמיד את הרשע, והסימן השני להכיר את עוזבי תורה אלו הצבועים והחנפנים, ע״י שתראה ששומרי תורה יתגרו בהם. תמיד הם במריבה עמהם, כי אלו הצבועים הם מסוכנים יותר מהרשעים בפרהסיא. ומדוקדק לפי״ז אמרו בלשון רבים ושומרי תורה יתגרו ב״ם, כי בם קאי על העוזבי תורה ועושים במחשך מעשיהם, אתם מתגרים תמיד השומרי תורה, לפי שלעולם דעתן משונה מהשומרי תורה ומטהרין השרץ במ״ט פנים. וזה בא הפסוק להודיענו וללמדינו. כי אם רוצים לבחון כסף או זהב, אם הוא נקי מסיגים ופסולת, דבר שאינו נראה בחוץ, אפשר לבדוק ולבחון זאת ע״י מצרף לכסף וע״י כור לזהב, וזו אפשר לדעת כל הפסולת שבו, או שהוא נקי מסיגים. אבל איך אפשר לבדוק ולחקור איש שמעשיו סתומים, על זה העצה, איש כפי מהללו, אם יהלל רשע, גם הוא כמותו, ואם מתגרה בו הוא צדיק״.

הרב, רבנו. לא היתה להם שפה משותפת אתו, לא התלהבו מדרשותיו היפות, ממוסריו ומכל התנהגותו. וכמים הפנים אל הפנים לא מצאו הם חן בעיני רבנו. ובמדה זו הי׳ המצב גם עם הבעלי בתים והרבנים של המדינה, איש לפי מהללו.

כתר שם טוב

כאן קנה מקומו לספר דבר מאד מענין, המעיד יותר ממאה עדים על רבנו, עד כמה הי׳ נחשב ומקובל לגדול בתורה, לאיש האמת וטוהר המדות. וזאת אפילו בחוגים שלא היו שייכים לסוגו והתנהגותו של רבנו, של עירו ומדינתו. המדובר דוקא מעיר גדולה לאלקים במדינת גאליציען. שמענו כמה פעמים את רבנו משבח מאד את הגאון האדיר רבי מאיר אריק זצ״ל, אב״ד דק״ק בטשוטש ואח״כ בק״ק טורנא, בעל מחבר ספר מנחת פתים. הגאון הנ״ל התגורר בזמן מלחמת העולם הראשונה במדינת אונגארן. [כידוע ברחו הרבה רבנים ואדמו״רים בעת מלחמת העולם הראשונה למדינת אונגארן, שם נתקבלו והתפרנסו בדרך כבוד בקהלות השונות של המדינה, עד תום המלחמה, עת שבו רובם למדינת פולין] רבי מאיר אריק הגיע לקראלי, בא אל רבנו הרב אב״ד שם. רבנו הכניסו אל ביתו עם משפחתו, מסר לו את רוב דירתו, ורבנו השאיר לעצמו ולמשפחתו רק חדר אחד. [שמעתי זאת מפי״ק של רבנו בעצמו]. הגאון הנ״ל נשאר אצל רבנו חצי שנה. מובן ששני גדולים אלו התידדו מאד במשך זמן הזה, למדו והתפלפלו יחד הרבה מאד. משם נסע הגאון הזה לעיר ווינא, ובסוף ימיו הלך לטורנא.

בשנת תרפ״ז נסתלק הגאון הנ״ל לחה״ה. העיר טורנא היתה כידוע עיר מלאה חכמים וסופרים תלמידי חכמים ואנשי מעשה, והיתה נחשבת לקהלה השני׳ בחשיבותה בגאליציען אחרי קראקא הגדולה. אנשי טורנא רצו לקבל רב ומנהיג לקהלתם אחרי הסתלקות רבם הגדול. אולם למרות שחיפשו לא מצאו את האיש המתאים לקהלה גדולה הזו, שהי׳ צריך להיות נוסף לגדול בתורה ובחסידות ושאר המידות שמנו חכמים שהם נאים לצדיקים ונאים לעולם, גם איש שיכול וישכיל לעמוד בחזקה על המשמר בקהלה גדולה זו שהיו בה אנשים מכל הזרמים על ימין ועל שמאל מאוחדים בקהלה אחת. לא כדרך הקהלות של מדינת אונגארן, שהיראים נתפרדו מהקהלה הגדולה וייסדו לעצמם קהלות נפרדות אורטו־דוקסיות, דבר שהקל הרבה על הרבנים לנהל הקהלות בדרך התורה. רב כזה הם חפשו ולא מצאו, וכן עברו שנים ולא קבלו רב לקהלתם.

באחד מחדשי החורף של שנת תרצ״ב הופיעו פתאום אצל רבנו בקאשוי שלושה אנשים מק״ק טורנא, שכל הופעתם אומרת כבוד, האחד דיין ומו״צ והשניים פרנסי העיר טורנא. אחרי קבלת הפנים ספרו לרבנו, שהם שליחי הקהלה הקדושה טורנא אל כבוד הרב מקאשוי. הם באו להודיע ולבשר לו, שקהלת טורנא בחרה את כבוד הרב מקאשוי לרב אב״ד בקהלתם, והם באו לשמוע ממנו שמסכים עם בחירתם ומוכן בעזהי״ת לקבל ע״ע את הרבנות בקהלתם טורנא.

רבנו שאל אותם, על סמך מה באו יהודים פרנסי קהלה ממקום רחוק ממדינה אחרת, לבחור להם רב שאינו משתייך ואינו דומה בכלל לסוג הרבנים של מדינתם. מי הי׳ זה שיעץ להם דבר כזה. השליחים ענו בפשטות כי רבם הגאון המנוח רבי מאיר אריק זצ״ל סיפר ודיבר תכופות הרבה מגדולתו וגאונותו של הרב דק״ק קראלי, שבינתיים עבר לקאשוי, ופיו הי׳ מלא תהלה עליו, ובעיקר בענין שהם מחפשים ונחוץ להם מאד, שכבוד

הרב ידע לנהל קהלה גדולה וקדושה על מי מנוחות, להרבות בה תורה ויראת שמים ובעיקר לעמוד בפרץ בצדקתו נגד הזרמים השונים הנמצאים בקהלה כזו, ולחנך את הדור הצעיר ברוח הקהלות הישנות, כפי שהנו רגיל לעשות כן בקהלתו עתה. „קהלת טורנא", המשיכו השליחים בדיבורם, „מחפשת כבר שנים רב מתאים לקהלתם שיכול למלא מקומו של רבם הגדול המנוח, אבל טרם מצאו בפולין ובגאליציען את מבוקשם. והנה נזכרו האנשים שהיו מקורבים אל רבם המנוח את מה ששמעו הרבה פעמים עד כמה הפליא רבם את גדולתו של הרב מקאשוי, והציעו לכן את הדבר להנהלת הקהלה לקרא את הרב מקאשוי לבא לשבת על כסא הרבנות בעירם. הנהלת הקהלה סמכה ידי׳ על הצעה זאת והחליטה לקבל את הרב מקאשוי לרב עליהם בלי להכירו ובלי לתהות על קנקנו. [בינתיים הם שמעו גם ממקומות אחרים משבחו של הרב וגדולתו בכ״ע]. ולכן הם באו בשם ובשליחות כל קהלת טורנא לבקר אצל כבוד הרב ולבקשו לקבל ע״ע את עול הרבנות בעירם".

רבנו השיב לשליחי הקהלה של ק״ק טורנא בטוב טעם והסביר להם שראשית דבר מחמת גילו [הי׳ אז כבן ס״ז שנה], אינו חושב בכלל לשנות את מקומו וללכת לקהלה אחרת, אפילו אם התנאים בקהלה השני׳ תהיינה הכי טובים בשבילו, ויבטיחו לו שיוכל לשבת שם במנוחה שלימה על התורה ועל העבודה בלי טרדות קהלתיות, שזהו כל רצונו ומאויו, אעפ״כ בגילו כעת כבר לא יזוז ממקומו. רבנו הוסיף שאם היו באים אליו בהצעה דומה לפני עשרים שנה, הי׳ יכול להיות עכ״פ מקום למחשבה.

„ואולם", המשיך רבנו, „הנני בדיעה, ואני משוכנע שהיא נכונה, כי רב בקהלה צריך להיות מאותה המדינה בה הוא מכהן כרב. בפולין ובגאליציען צריכים לבחור דוקא איש ממדינה זו, וכן באונגארן או בשאר מדינות שמנהגיהן ונימוסיהן אינן דומות, כגון גרמני׳ או ליטה, יקחו להם כל קהלה רב ממדינתם הם. כל רב הרוצה לשרת את קהלתו, להעמיד ולהחזיק בה הדת וקיום תוה״ק על תלה, צריך תמיד בכל מקום לעמול הרבה בכל כוחו ולפעמים גם להלחם באופן תמידי, כדי שיעלה בידו לעשות זאת. וזה נאמר גם על רבנים המכהנים בקהלות שהם קרובים למהותם של אותו רב ומנהגיהם ונימוסיהם דומות זה לזו. ועד כמה יכבד איפה מצבו של רב שיכהן במדינה שאינה מוכרת לו ובני אותה קהלה הם שונים בהרבה שינויים מהותיים מהקהלות שהרב רגיל אתם מדורי דורות". „במדינתינו אנו", המשיך רבנו, „היתה רק קהלה אחת שבחרה רב שלא הי׳ מרבני מדינתינו, והזיווג לא עלה יפה".

„ושלישית", אמר לשליחי הקהלה, „הלא ידוע לכם היטב השינוי הגדול בין קהלות מדינתנו אונגארן הגדולה, מדינות החתם סופר, שבה נפרדו היראים מהקהלות הגדולות ויסדו לעצמם קהלות אורטודוקסיות נפרדות. הלא רבכם הגאון המנוח, שכ״כ הרבה הייתי אתו יחד הכיר היטב את הענינים פה ושיבח אותם מאד וממש קינא בנו על זה. לעומת זאת הקהלות במדינת גליציען־פולין מאוחדות הן, חלק נכבד של אנשי הקהלה איננה כפופה בעניני קיום תורה ומצוות לרב העיר. כפי שזה מובן, פשוט ומקובל בקהלות שלנו. האם יעלה על דעת רב של מדינתנו לכהן בקהלה שדעתו דעת תורה ורצונו אינה הקובעת היחידה בכל הענינים של הקהלה השייכים לדת תוה״ק". בזאת נפרדו השליחים מרבנו, בהבינם היטב את כל נמוקיו, למרות אכזבתם שלא הצליחו במשימתם.

כשעליתי, עוד באותו ערב אל רבנו סיפר לי את כל המשא ומתן עם השליחים. אח״כ הוסיף ואמר לי: „לא רציתי לספר או להזכיר להם את מה שקרה בק״ק קראקא עת קבלו

להם לרב את הרב הגאון ר' נחמי' קורניצר ז"ל שהי' אב"ד דק"ק סולאש. הוא הי' נכדו של הגאון רבי שמעון סופר זצ"ל, ובנו של הגאון רבי עקיבא קורניצר זצ"ל. יליד קראקא. והי' חתנו של הגאון רבי פנחס קליין זצ"ל, בנו של הגאון רבי שמעלקא זצ"ל בעל צרור החיים, שהיו רבני ק"ק סולאש בצ'כו־סלובקי', והרב קורניצר נתקבל שם לרב במקום חותנו. קראקא היתה שנים רבות בלי רב אב"ד. אחרי הסתלקות רבם הגדול רבי שמעון סופר זצ"ל לא בחרו רב כי לא מצאו מנהיג מתאים לקהלה גדולה וחשובה זו. גם חתנו רבי עקיבא קורניצר, שהי' מאד אהוב עליהם לא נבחר כרב אב"ד רק כמנהיגם הרוחני. אחרי רבות בשנים החליטו להחזיר עטרה ליושנה וקראו את נכד רבם הרב הגאון מו"ה יוסף נחמי' קורניצר מסולאש לבא לשבת על כס הרבנות בקראקא. הרב החדש [יליד עירם] נתקבל ונתכבד בכבוד מלכים, שדוגמתה לא ראו בקהלות ישראל בכל המקומות".

„בישיבת קבלת הפנים הגדולה של הנהלת הקהלה הגדולה, בירך נשיא הקהלה את הרב החדש. הוא הרים על נס כבודו ויוקרתו של הרב בקהלתו, שעל פיו יצאו ויבואו עניני הקהלה על מוסדותי־ה המרובים. [בקראקא היו אז יותר משמונים אלף נפשות מישראל]. ואמנם הוא השמיע באזני הרב הנכבד המקבל כעת את משרתו הכבודה, שהוא הרב הנכבד הנו כפוף בכל החלטותיו אל הנהלת הקהלה, שהיא הנה המחליטה העליונה וסופית של כל חיי הקהלה".

„ועתה אשאלך בני", המשיך רבנו באמרו לי: „תתאר לעצמך בושה וכלימה כזו של רב בקהלת ישראל. הוא נתקבל בכבוד גדול להיות רבם של אנשי קהלתו, ואיש מאנשי קהלתו יש לו העזה להגיד לו בריש גלי ולפני כל הנאספים, שהוא הרב הנו כפוף תחתיו ותחת חבריו להנהלה. ומה הייתי עושה אני אם ראש הקהלה הי' אומר לי דברים מעין אלו, הלא מובן שבאותו רגע הייתי קם ממקומי, אומר לכבוד ההנהלה שלום עליכם, בחרו לעצמכם רב שיאות לקבל תנאי כזה, אני אינני נשאר פה אפילו רגע אחת. והלא אין ספק שגם בטורנא דומה הדבר לזה של קראקא, והוא הדבר בכל הקהלות של המדינות שאין בהם קהלות נפרדות להיראים".

„ורווח לשאול וטוב לו"

וכאן הנני רוצה לספר, שאז באותו ערב אחרי שרבנו סיפר לי את כל הנ"ל, ראיתי אצל רבנו מצב ברגשותיו, שראיתי רק אז פעם אחת ויחידית במשך כשש עשרה השנים שהי' רב בקאשוי. רבנו הי' שרוי אז באיזה שמחה נפלאה של התרוממות הנפש. בכמה מלים הוא גם ביטא זאת לפני. הדבר הי' לי לפלא בלתי יאומן. כפי שהכרתיו וכן הכירוהו כל תלמידיו, מוקיריו ומקורביו, לא הי' רבנו אף פעם שלם עם עצמו, ולא הראה אף פעם סימן כלשהוא של שלוה שתעיד עליו שהנו מרוצה מעצמו, ממעשיו ברוחניות ובגשמיות. כ"כ לא הראה אף פעם סימן כלשהוא של תרעומת והתלוננות על רוע מצבו ברוחניות או בגשמיות. תמיד שמענו ממנו שיש לו ומקבל יותר מהמגיע לו, והכל רק בחסדי ה' הגדולים עמו. ולכן הי' רבנו שרוי תמיד בשמחה עצומה, כפי שספרנו ע"ז כמה פעמים. באותו מעמד אמר לי רבנו בערך בזה"ל: „ראה נא בני, שסוף כל סוף אפשר לראות בחוש, שאין הקב"ה מקפח שכר כל ברי'. הנה אחרי כל הרדיפות וההשמצות ממקומות שונים. [לא כאן המקום לפרטם], באו שליחים נכבדים מקהלה גדולה כזו במדינת גליציען קהלה מלאה חסידים גדולים ואנשי מעשה, ורוצים לבחור להם לרב דוקא אותי, רב ממדינת

אונגארן, וכל השמועות וההשמצות שהגיעו גם אליהם אינם מפחידים אותם, ברצונם לקבל רב שינחם בדרך אמת. האם לא היו יכולים למצא במדינתנו מישהוא שהנו דומה או מתאים יותר מכמה בחינות. אלו הם דרכי ה' הנפלאים".

ובענין זה כדאי להעתיק כאן קטע ממכתבו של הגאון רבי מאיר אריק זצ"ל, אבדק"ק טורנא. המכתב נדפס בספר "שם משמעון" להגאון ר' משה שמעון זיוויץ אב"ד דקהל פיטסבורג בארה"ב. המכתב נערך להרב הגאון ר' זאב לייטר אב"ד פיטסבורג ביום י' מ. אב תרפ"ג. הגאון רבי מאיר אריק זצ"ל חי כידוע אחרי מלחמת העולם הראשונה כמה שנים בווינא, אחרי שהלך מאונגארן — קראלי. מווינא הלך לטורנא. הוא כותב להרב הנ"ל בין השאר: ..."אשר שאלני כת"ה אם הנני שבע רצון פה. כבר ידע כ"ת, כי הי' כבד עלי מאד ליסע מווין, כי שיערתי מראש גודל הטירדא פה, אשר ממש לא יתנוני השב רוחי בכל דבר גדול וקטן, טירדא דמתא. ומרחוק יקיפוני בחבילות שאלות בלי שיעור. ובעוני תש כוחי. ואף גם זאת, כי פה נתנו לי דירה דחוקה למאוד. ואנכי לא ידעתי מזה, כי אמרו לי שהכינו דירה טובה. ועתה כבד מאד למצוא דירה רחבה, כי יצטרכו לזה ארבעים מיליאן מעות שלנו. ואין לי אף מקצת דמקצת. אף שיש לי ב"ה פה כמה אהובים. ועכ"ז אין לאל ידם להמציא לי הדירה מחמת הכסף הרב הנדרש. ואם הייתי נחוץ לכזה בווין, אף כי לא הייתי שם רב בעיר, אעפי"כ הי' הדבר נקל יותר מפה. כי הנימוס וכבוד ת"ח בווין, ובפרט אצל אנשי השיף־שוהל, גדול הרבה מדרך גליציען ופולין, כי ירושה היא להם מקדוש ה' בעל ח"ס זצ"ל, אשר שמש צדקתו זרחה גם לווין".

והנני מעתיק עוד מכתב בנדון דומה, מהגאון בעל דברי חיים זי"ע ערוך להגאון רבי שמעון סופר זצ"ל אב"ד דק"ק קראקא, נדפס בספר מכתב סופר ח"א להגאון רבי שמעון סופר, דף ל"ו: ..."ב"ה יום ד' בשלח תר"כ לפ"ק צאנז. שוי"ר להה"ה כבוד ידידי הרב הגאון המפורסם החריף ובקי המושלם פ"ה ע"ה נ"י בנש"ק כקש"ת מו"ה שמעון סופר נ"י האבד"ק מאטעסדארף יצ"ו. גי"ק הגיעני ונפלאתי מאד מה ראה על ככה לחשוב מחשבות כאלו על זרע קדוש עיר מלאה חכמים ויראי השם, לא תהא כזאת בישראל ולא יפחד כלל ולא שכיחא היזיקא ח"ו. אך עצרתי במילין להשיבו עד עתה, כי אמרתי לחקור עוד תוכן מחשבות בני העיר, ואם אהבתם שלימה אתו, ואם יפרנסוהו ברויח ובכבוד ושארי ענינים שיהי' הכל בדרך כבוד ואהבה יתירה. והנה חקרתי היטב אצל המצויים אצלי מק"ק קראקא, נגידים וחסידים ופשוטי העם, והנה ראיתי אשר לבם נכון מאד ויחרדו ומצפים לראותו ולהמליכו עליהם באהבה, ורוצים לפרנסו בדרך כבוד מאד. ודברתי עם אנשי עצתי משכילים, ואמרו כולם כאחד, שנכון הדבר שיקבל הד"ג דגל הממשלה ושיהי' לטובת כל המדינה, כדי שלא יבואו זרים להשיג גבול תוה"ק".

"והנה טרם אכלה לדבר אודיע לכבודו, עוד דבר אחד, שאל ירך לבבו אם יהי' דבר בעיניו נגד כבודו במדינתנו, כי ידוע שינוי טבעי המדינות, ובפרט מדינת פולין. ומה שלכבוד במדינתם, בשארי המדינות לפחיתות יחשב. כאשר ידעתי מכבר. ויש אשר לכבוד במדינות אחרות ובפולין לפחיתות היא. גם טבעי ידיעות אנשי המדינה חלוקים ממדינת אונגארן. אך חכם יכלכל דבריו במשפט, ואיש אשר רוח בו יכול להלוך נגד רוח בני אדם משונים. ותכלית הדבר ליראה את ה' ולעבדו ולנהות בית ישראל אחריו. וזכות אבותיו יעמוד לו שיהי' הכל על מכונו ויתקרב עת גאולתנו, והי' שלום וברכה, כנפש המחכה ודוש"ת בלונ"ח. הק' חיים האלברשטאם".

ואמנם כפי שאמר רבנו לשליחי ק"ק טורנא, שאם היו באים כמה שנים לפני כן, הי'

אפשר לדבר על עזיבת קה״י קאשוי, באמת כך חשב לעשות. ועוד יותר מזה רצה להסיר לגמרי את משרת הרבנות וכפי שהזכרנו כבר בפרק זה, שרצה רבנו עוד בשנותיו הראשונות לבואו לכהן כרב בקאשוי לעזוב את הקהלה ואת הרבנות לצמיתות. הוא רצה להשתחרר כליל מעול הרבנות שהיתה לו לעול ולמשא כל ימיו. כל רצונו ומאויו הי׳ להתיישב באיזו עיירה קטנה או כפר קטן הרחק ממרכזי הקהלות הגדולות, לשבת שם על התורה ועל העבודה בשקט ובשלוה, בלי הפרעות מעניני ציבור, רבנות, קהלה ומדינה, ובמקום כל זה לנהל ישיבה גדולה עם בחורי חמד וללמוד אתם יחד כל ימיו.

כמה מתלמידיו של רבנו במדינת אונגארן, ובראשם תלמידו החביב ונאמן הרב ר׳ שמואל דונאטה הי״ד שעמד רבות בשנים בראש חברת מחזיקי הדת במדינת אונגארן, שמעו פעם מפי רבנו על רצונו ותשוקתו להיפטר מהרבנות ולהתיישב באיזה מקום קטן ולנהל שם ישיבה. בידעם על קהלה קטנה כזו קרוב למקום מגוריהם, לא הרחק מהקהלות פאפא ושטיינאמאנגער. קהלות אלו וכל הסביבה היו מלאים עם יהודים חרדים ולומדי תורה, הציעו לרבנו להתיישב שם, בלי שיקבל עליו שום משרה רבנית. הם הבטיחו לו להושיב לו ישיבה גדולה כרצונו, עם כל הבנינים הנצרכים להושיב בהם את הבחורים, כל מחסורי הישיבה וכל מחסורו של רבנו ובני ביתו הבטיחו לרבנו לסדר לשביעת רצונו המלאה לכל ימי חייו. רבנו שמח מאד לדבריהם והסכים להם שיעבדו את תכניתם על כל פרטיו ובהקדם, ותנאי התנה עמם, שהכל יעשה בהסתר, שלאנשי הקהלה קאשוי לא יודע כל הענין. הרב דאנאטה בא כמה פעמים לקאשוי אל רבנו. כל פעם הי׳ שם בשעות הלילה, התיעץ בכל עם רבנו ולפנות בוקר נסע הביתה, ואין איש שם על לב מכל מה שנערכם בחשאי.

בינתיים נודע בכל זאת הדבר ליחידים מבאי בית רבנו. הם ספרו על זאת לכמה מידידיו המקורבים של רבנו. הללו ישבו להתיעצות עם עוד כמה מחבריהם והחליטו לבקר באופן דחוף אצל רבנו — מבלי שהדבר יודע בכלל בין אנשי הקהלה — ולהשפיע עליו לחזור בו מכל תכניתו. הייתי נוכח בשיחה שהתנהלה בין רבנו עם כעשרה אנשי הקהלה מקורביו של רבנו בענין הנ״ל. רבנו הופתע מאד כששמע מהם שיודעים ומכירים את תכניותיו. „ואני חשבתי״, אמר להם רבנו, „שאגיד לכם כבר על רכבת הברזל בשעת נסיעתי מפה, שלום לכם והיו ברוכים״. התפתחה אח״כ שיחה ערה ומאד ידידותית וממושכת בין המבקרים ובין רבנו. בין השאר אמר להם רבנו, שכדבר הזה כבר הי׳ לעולמים, גם רבי עקיבא איגר רצה לעזוב את קהלתו. ואם כי לא עלתה בידו. ובכל זאת למה יהי׳ אסור לי לשנות את מקום מגורי וחכז״ל אמרו (ב״מ ע״ה) דביש לי׳ במתא זו ילך למתא אחריתא. אחד הנוכחים הזכיר לרבנו את משלו של המגיד מדובנא בספרו אוהל יעקב, על המעשה שמספרים על שני אחים שהתאכסנו פעם בלילה אצל פונדקאי בעל בית מרזח, שישבו בו ערלים ושתו לשכרה. באין לפונדקאי מקום בדירתו להשכיב את אורחיו, השכיבם בבית המרזח, את האחד על מושב התנור למעלה ואת האחד על יד התנור למטה. אחרי שהערלים שנמצאו שם שתו במדה גדושה השתכרו והתחילו לרקוד בפראות והשמיעו צעקות משונות. פתאום הבחינו שעל יד התנור שוכב יהודי. הלכו והקיצו אותו וסחבוהו לרקוד עמם שעה ארוכה, עד שראו שכוחותיו כלות ואינו יכול להמשיך עמהם אז השכיבוהו חזרה למקומו, וגם הם ישבו לנוח ולהמשיך לשתות. אחרי שהחזירו אותו כל עוד נשמתו בו, התחיל לטכס עצה, מה יהי׳ אם ח״ו הערלים השכורים ירצו לקחתו עוד פעם לרקידה כזו, והוא מרגיש שאין כוחו עמו לעמוד בזה. ועלה בדעתו להינצל מזה וע״כ עלה בלאט על מושב התנור למעלה אל אחיו, שלא ראה ולא הרגיש את כל הנעשה עמו, ולחש על אזנו

ואמר לו: „הנה לך אחי בטח חם מאד פה על התנור למעלה, לעומת זאת לי למטה קצת קר, אולי תסכים אתי להחליף את משכבנו על זמן קצר, רד אתה למטה ואני אשאר קצת פה למעלה". אחיו הסכים מיד ונתחלפו המשכבות. והנה הערלים השיכורים שוב קמו ויצאו למעגל ריקודים פרוע כבראשונה. הם התקרבו שוב אל היהודי השוכב על יד התנור ורצו לסחבו אל ריקודיהם. נענה אחד מהם ואמר: „הניחו לו, היהודי הזה כבר רקד אתנו יפה מאד. ראו נא למעלה על מושב התנור שוכב ג"כ יהודי, ניקח נא אותו וירקוד גם הוא אתנו קצת". לפי משל זה מפרש המגיד מדובנא מאמר חכז"ל הנ"ל. המאמר הזה נאמר באופן שאלה ותמיהה, מאן דביש לי' במתא זו, האם ילך למתא אחריתא, אתמהה. ומי יערב לו ששם יהי' לו טוב וקל יותר. פה במקומו כבר סבל הרבה ועבר עליו כל מה שעבר, ואולי אם יעבור למקום חדש יצטרך שוב ועוד פעם לעבור על כל יסוריו.

רצונו ותכניתו של רבנו נתבטל בינתיים. קשיים שונים נערמו בסידור האזרחות ממדינת צ'עכו־סלובקיא, שקהלת קאשוי היתה שייכת אליה — למדינת אונגארן. וכאמור גם השיחה עם הבעלי בתים הנ"ל שינתה וביטלה את התוכנית.

רבנו בטוהר מדותיו לא הי' מסוגל ולא הבין כלל איך להחניף ולקרב אנשים שלא היו ראויים לכך. מעודו לא הרגיש שהנו חייב למישהוא יותר ממה שהנימוס מחייב. לא ביקש ולא חתר מעודו אחרי שררה, כבוד, פרנסה וכדומה. כפי שהזכרנו בחלק זה, הוא נבחר לרב בכל שלוש קהלותיו בלי שהוא בעצמו או מישהוא יעשה וישתדל עבורו בכלל. אנשי הקהלות האלו בכלל לא הכירוהו טרם בא לקבל הרבנות אצלם. דבר זה הוסיף לו כח ועוז לעמוד על המשמר משמרת הקודש ולפעול תמיד לטובת קהלתו ברוחניות ובגשמיות.

האיש אשר אבחר בו — יפרח

ובנדון זה הנני מעתיק כמה גרגרים מספריו של רבנו, כמה גדול כוחם של רבנים מנהיגי ישראל אם נבחרו למנהיגים כדת ודין תורה ובבחירות כשרות.

בספרו „בהית הבקר" אות מ"ח, עה"פ (פ' וארא) הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים: „מקשים דהא יש פרכא על הק"ו, דמפורש בכתוב שבני ישראל לא שמעו מקוצר רוח ועבודה קשה, וזה לא הי' בפרעה. ותו לאיזה ענין הוסיף ואני ערל שפתים, הלא ידע מזה בתחילת שליחותו. וי"ל דמנהיג ישראל, אם ישראל שמו עיניהם עליו לשים אותו למנהיג, אפילו אם באמת אינו ראוי והגון לזה, גדול כח הציבור לתת שאינו זוכה כזוכה. ובספרי „משמרת אלעזר" חלק תשועה בישראל אות ד' פרשתי בזה הכתוב (מלאכי ג') אז נדברו יראי ה' וגו', ויקשב וגו', ויכתב בספר ליראי ה'. שכל שישראל אומרים על איש שהוא ירא שמים, כותבו הקב"ה בין יראי ה'. ולכך משה רבנו אעפ"י שחשב עצמו לאינו הגון, בכל זאת קיבל השליחות, אם ישראל מסכימים עליו שהוא יהי' השליח. ולכן טען משה, הן בני ישראל לא שמעו אלי, ואין הם משימין אותי להיות שלוחם, וא"כ בלי זכותם שרוצים בי, איך ישמעני פרעה. ואני מצד עצמי אינני ראוי לזה, כי הנני ערל שפתים ואינני מסוגל לשליחות זו, רק בטחתי על זכות הציבור. ופירשו חכז"ל (יומא י"ח) עה"פ (בפ' אמר) הכהן הגדול מאחיו, שיגדלוהו משל אחיו, הכוונה שגם ברוחניות בכח ישראל להרים את המנהיגים".

ובאות קמ"ח שם, עה"פ ואתה תצווה: „ואיתא בתנחומא זש"ה (שיר השירים ז') ראשך עליך ככרמל, אפילו הרש שבישראל שקול כאלי' שעלה על ראש הכרמל. י"ל כבר אמרו

חכז״ל (ר״ה כ״ח) יפתח בדורו כשמואל בדורו, כל שישראל בחרו בו ושמו אותו לראש, אפילו הוא באמת רש ודל, הם מוסיפין בו כח ועוז לעשות פעלים יותר מכוחו. והנה זה שדרשו ראש״ך מלשון ר״ש, בודאי הכוונה הפשוטה שהוא רש במעשים טובים. אבל יש לרמז בזה עוד כוונה. שכל זה שאם נבחר לראש כוחו גדול הוא רק אם הבחירה היתה כדת. אבל אם שחד הבע״ב בכסף שיבחרו אותו, כבר אמרו חכז״ל (סנהדרין ז׳) שאין לנהוג בו כבוד, והוא בכלל אלקי כסף. וא״ש שרק אז כוחו כאלי׳ אם הוא רש ואין לו מעות, שלא קנה הרבנות במעות, ואז אם בחרו בו מחוייבים לנהוג בו כבוד כמו לגדולים בדורות הראשונים. ופרנס לפי הדור ודור דור ודורשיו. והנה בכל ת״ח יש בו ניצוץ מנשמת משה. ובס׳ אור החיים כתב, שמשום זה כתיב ואתה תצוה, כי הוא המדבר בבחינת נפש הלומד תורה, והוא אומרו ואתה תצוה, עד״ה, כי מלאכיו יצוה לך לשמרך, (תהלים צ״א) שהוא לשון צוותא וליווי לאישי ישראל הנכבדים עכ״ד. ולפי״ז כל ת״ח המצוה, משה הוא המצוה, ולכן גם הרש שבך חשוב כאליהו״. וכעין זה פירש שם אות רי״ח, עה״פ (פ׳ אמור) ״וקדשתו כי את לחם וגו׳, קדוש יהי׳ לך כי קדוש אני ה׳ מקדישכם. ולכאורה איך אמר וקדשתו, קדוש יהי׳ לך, האיך ישראל יכולים להוסיף בו קדושה מה שאין בהם, וכי אדם נותן דבר שאינו ברשותו. לכך בא הכתוב כמתרץ, כי קדוש אני ה׳ מקדישכ״ם, הן ישראל והן כהנים, ולכך כל שישראל בחרו בו, הקב״ה המקדש עמו, הן מוסיפים בו קדושה, כדי שיהי׳ בכוחו לנהל עמו על מעגלי צדק. והוא כעין ברכת כהנים לישראל, דכתיב (פ׳ נשא) ושמו את שמי על בני ישראל, ואז ואני אברכם״.

ובאות רנ״א שם, עה״פ (פ׳ קרח) והי׳ האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח: ״צ״ב במה יפה כח האות הזה להסיר תלונות בני ישראל יותר מנס הבליעה והשריפה. וי״ל עפ״י מה שפירשתי בכמה מקומות, דכל שנבחר איש למנהיג, אם בחירתו היתה כדין וכדת, אפילו לא הי׳ ראוי למשרה זו, מאותה שעה נתעלה ושורה עליו רוח קדושה ואומץ להנהיג את ישראל. ומכש״כ אם הבורא ב״ה בחר באיש אחד, שיכול לעשות פעלים באדם היותר גדול. ולזה רמז להם, שאפילו יהי׳ כטעותם שאיש אחר גדול ממשה ואהרן, מ״מ כיון שהקב״ה בחר בו, הוא אשר יגבר חיילים. ולזה בא האות, שגם אם הנבחר הוא כעץ יבש, מטהו יפרח בחצרות אלקינו״.

ועוד באות רצ״ו, עה״פ (בפ׳ שופטים) ״שופטים ושוטרים תתן לך, או יאמר, דכבר הארכנו בכמה מקומות שאם ישראל בוחרין איש למנהיג עליהם הגם שלא הי׳ ראוי לזה, בכוחם להוסיף קדושה בו. וזה הענין הכתוב בכהן הגדול, גדלוהו משל אחיו, ישראל בכוחם לחזקו ולרוממו עד שבכוחו לעמוד על המשמר גם להמליץ על ישראל כגדולים אשר בארץ. וכ״כ בס׳ ישמח משה פ׳ שופטים עה״פ לבלתי רום לבבו מאחיו, בד״ה ועוד נ״ל לפרש הכתוב (קהלת י׳) אם רוח המושל תעלה עליך מקומ״ך אל תנח כי מרפא יניח חטאים גדולים, שהכוונה עפ״י הכתוב (שמואל ב׳ כ״ג) צדיק מושל יראת אלקים והשי״ת אמר למשה הניחה לי, פתח לו פתח לומר איני מניחך. והיינו אם רוח המושל יעלה עליך, שאתה בגדר זה, אז מקומך דהיינו השי״ת שהוא מקומו של עולם אל תנח לגזור גזירה ח״ו על ישראל, כי זה שהצדיק לא יניח אותו כביכול הוא מרפא יניח, כלומר יעזוב אף חטאים גדולים, והרי אף בעגל הועיל זה. אולם מי ערב לנפשו שהוא בגדר זה שיאמר איני מניחך. אך האמת הוא, למי שנותן לו השי״ת איזה התנשאות על ישראל שלא בעקיפין, הרי זה יש לו רשות לומר כן, דכיון שנתמנה הרי הוא כאביר שבאבירים. ולכך אמר משה איני מניחך, אף שהי׳ ענו מכל אדם. ואפי׳ איני ראוי להתנשאות זה מ״מ כיון שנתמנה נתמנה. וזו אם

רוח המושל תעל״ה עליך, שאינך ראוי לה, מ״מ יש לך כח לומר איני מניחך עכ״ד. וזו שופטים ושוטרים תתן לך שגם אם אינו ראוי אם תשים אותו יהי׳ ראוי להיות עליך. ולעומת זה כתיב ויהי בימי שפוט השופטים, ששפטו את שופטיהם, ויהי רעב בארץ, מאחר שאין מקבלין אותו עליהם, אין לו כח להמליץ בעדם״.

ובאות תק״ע, על מאמרם ז״ל (מנחות ק״ט) אמר ר׳ יהושע בן פרחי׳, בתחלה כל האומר לי עלה לה, אני כופתו לפני הארי, עתה כל האומר רד ממנה אני מטיל עליו קומקום של חמין. ומביא ראי׳ משאול המלך. וצ״ב האיך נשתנה דעתו מקודם שעלה לגדולה. וי״ל מזה עצמו שידע בנפשו שהי׳ ממאס הגדולה ובכל זאת בחרו בו, מזה מובחן שמן השמים הסכימו כך. ומאחר שזה רצונו ית׳ שיעמוד על משמרתו, שומר המלך שעוזב משמרתו מתחייב בנפשו, ע״כ לא ירד ממנה. וזה שנתן משל לארי, י״ל כי לעיניו הי׳ נראה כאלו עומדים לנגדו אריות וידיו כפותות להעמיד הדת על תלה ע״כ אין רצונו לקבל המשרה. וזה שהמשיל לקומקום של חמין, הוא שאם ישראל משימין איש עליהם אעפ״י שאינו ראוי באותה שעה מ״מ כוחו כאביר שבאבירים, כי זכות הציבור גדול לעשות את שאינו זוכה כזוכה. והנה חמין אין להם חמימות מצד עצמן רק על ידי אש בא להם החמימות, ובכל זאת כוחו לשרוף דבר הנשפך עליו, כן גם הוא ע״י הכח שנתנו לו הציבור יעמוד על משמרתו״.

ובהמשך לזה אנו מוצאים בספריו של רבנו עד כמה הוא מרבה בשבחם, תפארתם וגדלם של גדולי ישראל העוסקים בתורה לשמה, וכוחם הגדול לעזור ולהשפיע על צאן מרעיתם, ועל כלל כל ישראל ברוחניות ובגשמיות. בספריו על פרקי אבות, ״אבות על בנים״ ו״חלק לעולם הבא״ על המשנה הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה, יש יותר ממאה פירושים המדברים על גדולת לומדי תורה. כ״כ בספרו ״בהית הבקר״ על מתן תורה שרוב החידושים בו מדברים מגדולת וכח לומדי התורה בכל ענינים.

ולדוגמא על כח השפעת הרב גם בגשמיות אנו מוצאים בספרו ״בהית הבקר״ אות ז׳ עה״פ (פ׳ בראשית) והעוף ירב בארץ, איתא בפליאה, רבי עליך נאמר טוב רבי לישראל מאב ואם, שאב ואם בעוה״ז ורבי בעוה״ז ובעוה״ב. א״ל אינך יודע מלת רבי, א״ל לא שמעתי בלתי היום. א״ל מלאך אחד יש ששמו בר״י, והוא מהפך בזכותן של ישראל. ובעבור שהרב מזכה את ישראל נקרא בשם המלאך הזה. וזה והעוף ירב״ב בארץ, ר״ל עוף הנקרא תורה, יר״ב אותיות רב״י עכ״ד. י״ל שהתלמיד חידש שגם בעניני העוה״ז הרב הוא המשפיע שפע לעולם, ובתרגום עה״פ (מלכים ב׳ ב׳) אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, דטב להון וגו׳. על זה השיב לו הרב, מאחר שאתה קורא אותו רב״י, הרי מובן זה ממילא ואין כאן חידוש להשמיענו כן. ושאל התלמיד האיך נשמע זה ממלת רב״י, והשיב הרב, שיש מלאך המהפך בזכותן של ישראל, ומלאך זה נקרא בר״י, ועל שם כך נקרא גם הרב רב״י, אותיות בר״י, לפי שגם הוא מהפך בזכותן של ישראל. והנה נודע דשם שר מט״ר הוא בר״י. ואמרו חכו״ל (ריש תענית) מט״ר היינו פרנסה. א״כ מוכח מזה שגם הרב הנקרא בשם מלאך זה משפיע פרנסה לישראל. ונתן עוד סימן לזה, והעו״ף דהיינו תורה, כדרשתם (ברכות ה׳) אין עוף אלא תורה וגו׳, זה גורם שיר״ב בארץ, שתתרבה השפע בארץ. ולכך נרמז בתיבת יר״ב אותיות רב״י שמזה הטעם נקרא רב״י שעל ידו מתרבה השפע״.

ובאות ק״י שם עה״פ (פ׳ משפטים) לא תטה משפט אביונך, והקשה בס׳ תורת משה לח״ס למה יחסו להדיין באמרו אביונ״ך, הול״ל אביון לא בכינוי אביונך, מה יחוס לו לאביון עם הדיין. וי״ל דבספרי אמרו שהפסוק קאי על רשע, שהוא אביון בתורת השם, וע״כ הזהיר שאל תטה אותו בריבו ומשפט ממונו אפילו הוא רשע. והנה מבואר בספרי תלמידי הבעש״ט

זי״ע, שאם רואה דבר עבירה באיש מישראל יתלה שהוא הסיבה לזה, כי אם הי׳ הדיין כראוי להיות, לא הי׳ האיש עובר עבירה, וכדרשתם ז״ל עה״פ (פ׳ דברים) ואשימם בראשיכם, כאלו כתיב חסר יו״ד ששימם הוא על הראשים. וזו שרמזה תורה, אם ימצא איש אביון במצוות, אתה הדיין הנך הגורם, ולפיכך כינה אותו אביונ״ך, שהדיין גורם שאינו מתנהג כשורה. אבל גם אם נפרש אביו״ן כפשוטו, יש לפרש, שתולה אותו בהדיין וקוראו אביונ״ך, דאם הדיין הי׳ צדיק הי׳ בכוחו להשפיע להחונים תחת דגלו שלא יחסר להם ולא יהיו אביונים, ולכן אם נמצא איש אביון יש גם להדיין חלק בזה, ולפיכך תולה את האביון בהדיין״.

מעלת הצדיקים

ובענין מדריגת הצדיקים העוסקים בתורה לשמה כותב רבנו בספרו „חלק לעולם הבא״ על משנה כ״ב בפרק ה׳: „ובה תחזי, י״ל דחכז״ל (חגיגה י״ב) אמרו, שגנז הקב״ה אור הראשון לצדיקים לעתיד לבא. וכתבו המפרשים שגנזו בתורה, ואם עוסק בתורה לשמה צופה מסוף העולם עד סופו ורואה בעיניו הרוחניים מה שאי אפשר לראות בעיניו הגשמיים. וכתב בספר חובת הלבבות שער חשבון הנפש ד״ה והעשירי וז״ל, ויהי׳ במדריגה העליונה ממדריגת החסידים, ובמעלה הרמה ממעלות הצדיקים, ויראה מאין עין, וישמע מבלי אוזן, וידבר בלי לשון, וירגיש בעניינים מבלתי חושיים עכ״ד. וזה שאמר, „ובה תחזי״, כי על ידי התורה יוכל לראות גם מה שא״א לראות בעין גשמי״.

ובספרו „בהית הבקר״ אות שצ״ד עה״פ (חבקוק ג׳) אלקי מתימן יבא וקדוש מהר פרן סלה כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ, ונגה כאור תהי׳ קרנים מידו לו ושם חביון עזה: „י״ל הגם שהבורא ב״ה הוא א״ל מסתתר ואין לאדם השגה להכיר את גדולתו, כדי להללו ולשבחו לפי ערכו. אבל בני ישראל על ידי קבלתם התורה הקדושה נתגלה להם אפס מה גדולת יוצר בראשית, שהם מכירים השמים ושמי השמים כל עולמות עליונים והיכליהן ומלאכים המשתמשין שם מנויין וספורים בידיהם. וכן כסא הכבוד והסובבים הכסא. וגם בדורות האחרונים, הזוכים להשיג סתרי תורה, הם המפארים ליוצרם על שם כבוד מלכותו. ובעת הגאולה שיתגלה האור הגנוז ויתקיים (יואל ג׳) ונבאו בניכם ובנותיכם, וכל איש מישראל יראה באצבעו הנה אלקינו זה קוינו לו, יתגלו הנסתרות. ובס׳ ישמח משה פרשת חוקת פירש הכתוב תורה מאתי תצא, היינו חלק הנסתר שהי׳ טפחיים בידו ית׳ אז תצא ותגלה ותראה לעיני כל. וזה שאמר, על שאלקי מתימן יבא, שנתן התורה לישראל, לכך אעפ״י שהשמים כסה הודו, מ״מ ע״י התורה שנתן לנו תהלתו מלאה הארץ, כי ישראל משיגין ע״י התורה עולמות העליונים. ולעתיד לבא כשגנזה כאור תהי׳ שיתגלה אור הגנוז, וקרנים מידו לו, ע״ד קרן עור פני משה, דהיינו שיתגלה אור גדול מזה החלק שהוא בידו״ו של הקב״ה, חלק הנסתר הטפחיים שבידו ית׳, ושם חביון עזה, הם הרואים כוחו וגבורתו של הבורא ית״ש״.

ובספרו „חלק לעולם הבא״ ק״ס אות ה׳ על המשנה פרק ד׳ א׳: „איזהו חכם הלומד מכל אדם. י״ל שזה שאמר חכם הלומד מכל אדם כוונתו, שיש ללמוד ממאורעותיו של כל אדם, פרטי השגחת הבורא ב״ה ולהצדיק דינו ית״ש המשלם לאיש כמעשיו וגומל לאיש חסד כמפעלו וגו׳. והחכם יתבונן היטב ויראה שיסורי הצדיקים אינן יסורים, ושלות הרשעים אינה שלוה, ויבין להצדיק דינו ית״ש שהכל בצדק ובדין מדה כנגד מדה. ובכל דור

ודור נמצאים צדיקים אשר נגלה להם ברוח קדשם כל תעלומות, ונגלה להם בחוש את מעשה ה' כי נורא הוא, והם בכוחם לחזק לב המסתופפים בצלם ולהודיע כי ישר ה' ולא עולתה בו". ושם אות רל"ו כ"ו: ..."וגם יש צדיקים אשר עודם חיים אתנו, לפעמים עומדים לפני כסא הכבוד וממליצין ומצילין".

„מן ההר אל העם"

הבאנו כבר פעם בחלק זה שדעת רבנו היתה נוטה, שרב בקהלה אל לו להתבדל ולהיות מופרש מעניניהם של אנשי קהלתו, אדרבה עליו להתערב בכל העניינים הנוגעים לקיום התורה הן של היחידים והן בעניני הציבור. ומרגלא בפי רבנו, „רב שאינו יודע מה מתבשל תחת מכסה קדירתו של כל אחד מאנשי קהלתו, אינו יכול להנהיג קהלתו".

בספרו „בהית הבקר" אות רס"ט, עה"פ (פרשת דברים) הבו לכם אנשים. ופרש"י צדיקים. מקשים דא"כ הול"ל צדיקים ולמה כתיב אנשים. וי"ל דיש צדיקים גמורים והם פרושים מן העולם. אבל אין זה מספיק להיות ממנהיגי ישראל, אלא צריך למנות למנהיגי ישראל צדיקים כאלו אשר הם מובלעים בין הבריות ועיניהם לנוכח יביטו צרכי בני ישראל, וגם יהיו עיניהם צופיות אם אין נמצאים עוברי עבירה ולהוכיח אותם. ובספר צרור המור פירש הפסוק (פרשת שופטים) ועינינו לא ראו, הכתוב אצל פרשת עגלה ערופה, שצריכין הב"ד לראות כל הדברים ואם לא עשו כן הוי כאלו הם גרמו לשפוך דם. ומצינו בחנה שהתפללה (שמואל א' א') ונתת לאמתך זרע אנשים, ואמרו רבנן (ברכות ל"ח) זרע שמובלע בין אנשים. וא"ש שאמר כאן אנשים, ופרש"י צדיקים, שהצדיקים צריכים להיות מובלעים בין אנשים ומעורבים בין הבריות.

סיפר לנו תלמיד ותיק של רבנו, הרה"ח מו"ה צבי נ"י וייס מילידי קאשוי כעת הנו גר בבני־ברק. [מעשה זו היתה ידועה בזמנו בין יהודי קאשוי]. פעם חלתה אחותו של ר' צבי הנ"ל, מאטל כשהיתה בת שש. אביה הרה"ח מו"ה מנחם מענדל וייס הי"ד הי' מחשובי הבע"ב של הקהלה. מחלת הילדה היתה קשה ביותר, היא קבלה דלקת קרום הצלעות בשני הצדדים והמחלה היתה מלווה בחום גבוה למעלה מארבעים מעלות ל"ע משך כמה ימים רצופים. מחלות כאלו היו לפני ארבעים־חמישים שנה בחזקת סכנת נפשות ממש. שלושת הרופאים הכי גדולים שטיפלו בה התיאשו לגמרי מחיי' ר"ל. אשתו של ר' מענדל בקשה את בעלה שילך מיד עם פתקא אל רבנו. לפנות בוקר הלך לביה הכנסת וכשעלה מן המקוה ראה מול בחצר רבנו יושב על יד החלון וכותב. הוא מיהר ועלה אל הקודש פנימה. ושפך מר לבו לפני רבנו על מצבה הקשה של בתו. רבנו ענה לו בשמחה עצומה: „יראה נא ר' מענדל, כעת בדיוק כתבתי פירוש עה"פ (ישעי' מ"ד) „מקים דבר עבדו".* ילך מיד הביתה ובתו תהי' בריאה ושלימה". ר' מענדל רץ מיד וכשבא הביתה מצא שינוי גדול לטובה, החום ירד ובתו הרגישה הקלה נראית לעין. אחרי יום יומים הבריאה לגמרי. מרת מאטל תחי' הנ"ל הנה כעת אשת הרה"ח ר' ישראל מילר נ"י, הם גרים בבני־ברק והעמידו בית נאמן בישראל בנים ובנות ונכדים דורות ישרים יבורך הי"ו.

---

* פירוש נחמד עה"פ הנ"ל בישעי' מ"ד מביא רבנו בספרו „גבעת שאול" אות שפ"ה: „מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים, (ישעי' מ"ד). יל"ד למה בעבדו אמר מקים, ובמלאכיו אמר ישלים. בעבדו אמר, דבר עבדו, ובמלאכיו אמר עצת מלאכיו. וי"ל בבראשית רבה פרשה ע"ח, אמר ר'

„אל תירא מפניהם כי אתך אני"

כפי שהזכרנו כבר בפרק זה את אופן ומדת קנאותו של רבנו שהי' ללא חת וללא פחד משום אדם ומשום גורם, בלתי לה' לבדו. כן אנו מוצאים פעמים רבות את רבנו ללא פחד ומורא של בו"ד אפילו של הגויים השלטונות והממשלות במדינות שגר שם והי' רב בקהלה. שמענו את כ"ק האדמו"ר שליט"א מקלוזנבורג־צאנז בדרשתו המפורסמת בפתח־תקוה, שם הרחיב את הדיבור על שיהודים חרדים שומרי תורה ומצוות הביאו אתם לא"י את השפלות והפחד והמורא שהיתה מנת חלקם בחו"ל לגבי כל גוי. בהרבה מדינות אם ראו את הכומר מתהלך ברחוב כבר פחדו היהודים לצאת החוצה פן יבולע להם. כל השרים במדינה, כל מנהלי המדינה והערים היו גויים, והיהודי ידע דבר אחד שהוא צריך ומוכרח לפחד מהפריץ ומחוייב לכבדו ולהכנע לפניו. „ולמרבית הבושה", המשיך כ"ק האדמו"ר, „אנו רואים דבר זה כעת בא"י, שהיהדות החרדית מפחדת ממנהלי המדינה ונכנעים תחת ידם ורצונם בכל העניינים, בדיוק כפי שזה הי' בחו"ל עת פחדו ונכנעו מפני הגויים". רבנו לא נכנע גם בחו"ל אצל הגויים והרבה פעמים יצא במלחמה גלוי' נגד השלטונות. הבאנו כבר באריכות את מלחמתו במסירות נפש ממש בעת היותו רב בקראלי, נגד שלטונות מדינת רומעניען, שרצו בעטיים של כמה מסיתים מבני עמנו וגם רבנים קלי דעת להפוך על פיה את הלשכה האורטודוקסית בכל המדינה. רבנו לחם כארי נגדם ויצא בריש גלי נגד השר שהי' נוכח בישיבת הלשכה, באמרו לו בפירוש שלא נשמע להוראותיו ורק התוה"ק והשו"ע הם אשר נציית להם וננהוג על פי חוקיהם. לבסוף היתה ידו של רבנו על העליונה והשר הזה כבדו מאד בפני כל הנוכחים וקיבל את כל דבריו.

ברכי' בשם ר' לוי, נגלה ה' ליעקב בשביל לקיים גזירתו של אותו מלאך שאמר לו, לא יעקב יאמר עוד שמך, ואמר לו אלקים, שמך יעקב, לא יאמר עוד שמך יעקב כי אם ישראל יהי' שמך, הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, אבל לא כן ביעקב. ר' זכרי' בשם רב אחי, מ"מ יעקב שמך, יעקב עיקר וישראל מוסיף עליו. וי"ל בשנקדים לבאר בפ' וישלח, וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך, ויאמר למה זה תשאל לשמי. ויש להפליא לאיזה תכלית שאל יעקב את שמו, וגם למה זה הסתיר המלאך את שמו מיעקב. על קושיא שני' זו עמדו הכז"ל. והנה בספר צרור המור פ' וישלח בד"ה ותמת דבורה, כתב טעם נפלא למה באמת נשאר השם יעקב. וז"ל ומה שאמר שמך יעקב והוא מיותר, רמז בזה לפי שהמלאך שאל לו מה שמך, לכן אמר לו השי"ת שמך יעקב, אין דבר נעלם ממני כמו מהמלאך, כי אני יודע כי שמך יעקב, אבל לא יקרא עוד שמך יעקב לבדו כי אם ישראל. אבל המלאך לא אמר כן, אלא לא יעקב יאמר עוד שמך, כי זה הלשון מורה ששולל השם הזה מכל וכל, ואינו כן, כי מיד אמר וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך. לכן בא ה' ותיקן הלשון ואמר לו, לא יקרא עוד שמך יעקב לבדו. ואולי יאמר שמך יעקב רמז למה שכתבתי, כי לפעמים יקרא שמו יעקב ולפעמים ישראל, וזה רמז על הגלויות ועל הגאולה העתידה. כי בזמן הגלויות נקרא יעקב לשון עוקבה, לפי שהן חיים בעמל ויגיעה מדוחק צרות הגלות, ולכן נמצא ביניהם עלילות ועקבות ואונאות, כי בלא זה לא יכלו להתקיים בעולם. ולכן תמצא שזאת השגחת השם גמורה. והוא ברכם בזה, כאומרו ויברך אותו ויאמר לו אלקים שמך יעקב, כי גם זאת היא ברכה ששמך יעקב, כמו ישראל יהי' שמך, כי אם לא כן לא הי' לו לומר אלא ויברך אותו ישראל יהי' שמך. אבל באמרו ויברך אותו שם ויאמר לו אלקים שמך יעקב, היא ג"כ ברכה על הדרך שכתבנו, כי בגלות שמו יעקב ובעוקבה או ביושר יעבור גלותו, אבל בגאולה העתידה לא יקרא עוד שמך יעקב כמו בזמן הראשון כי אם ישראל יהי' שמך בלי הפסק עכ"ד המתוקים להמליץ זכות אמת על יושבי חושך הגלות, שהם תמימים וישרים, ואם נמצא לפעמים עקבה וערמה רק הגלות גורם זאת שאין מניחים להם שום חיות במה להתפרנס. ומעתה יומתק שאלת יעקב וגם הסתרת המלאך להגיד לו מה שמו. דהנה (במס' מגילה י"ג ב') אמרו שיעקב שאל לרחל אם מתרצת להנשא לו והשיבה שהיא מרוצית, אבל אבא רמאי הוא ולא תוכל לו. והשיב יעקב שאחיו ברמאות אני. אמרה לו ומי שרי לצדיקי'

גם במאגנדארף הי׳ לרבנו ענין עם השלטונות זמן קצר אחרי שנתקבל שם לרב. רבנו סיפר לנו שהלשינו עליו אצל השלטונות בעיר פרשבורג שלא למד את הלימודים הנחוצים שיוכל להתקבל לרב אב״ד ואין לו התעודות המאשרות שלמד ונבחן עליהם. כשנודע הדבר לראשי הקהלה במג״ד אמרו לרבנו שדבר קל הוא לקבל תעודות כאלו על שמו של רבנו, והחוקרים לא יבחנו אותו כשיביא להם את התעודות כי יאמינו שהם התעודות שלו. רבנו לא הסכים לזה בשום אופן, והחליט שהוא בעצמו ילך אל השלטונות להיחקר ויסדר את ענינו כרצונו הוא.

רבנו נסע לפרשבורג, נכנס אל החוקרים שהזמינו אותו, בקומה זקופה. על השאלה, אם הוא למד ונבחן בלימודים הנחוצים להתקבל לרב במדינה כחוק. השיב רבנו בפשטות שהוא למד כל הדינים בשו״ע הנחוצים לרב ומורה הוראה בישראל, בלימודים אלו הוא ממשיך גם כעת ועליו להמשיך ללמוד כן כל ימי חייו. לימודים אחרים חכמות חיצוניות של אומות העולם, בכלל לא למד, [פרט מה שלמד קרא וכתוב בעודנו ילד קטן] ואיננו מוכן ללמוד לימודים אלו יותר, והוא גם מתנגד שרבנים ילמדו חכמות אלו. ״אין שום צורך שרב יהודי ידע ויכיר חכמות אומות העולם, רק חכמות ודינים שלנו של תוה״ק צריך רב שלנו ללמוד ולדעת. ובאם בית המשפט יעמוד על דעתו וירצה להכריחני ללמוד חכמות אלו וברשותכם גם לפסלני לכהן כרב, אשאיר לכם בחפץ רב את כס הרבנות ואני אוכל

לסגויי ברמיותא, אמר לה אין, דכתיב (שמואל ב׳ כ״ב) עם נבר תתבר ועם עקש תתפל. וזה נראה ביעקב שאמר ללבן כי עתה ריקם שלחתני, עד שהוצרך לעשות מקלות להנצל מרמאותיו. ולפי זה מובן היטב, כי המלאך שצוה ליעקב שלא יקרא עוד בשם יעקב כי אם ישראל, הי׳ שרו של עשו ושונא ליעקב, והוא רצה שלעולם לא יעשה שום ערמה ועקבה, רק בדרך אמת ושררה, ובידעו שבניו של יעקב יצטרכו לחיות זמן ממושך בגלות רצה ע״ז להצר צעדיו שלא יוכלו להתקיים באורך הגלות הכבד. ועל זה השיב לו יעקב, אני מרוצה לזה לילך לעולם בדרך הישר ובתמים בלי ערמה, אולם תנאי יש בדבר, שאם האיש שאני עוסק עמו הוא איש אמונים אני ודאי לא אסור כחוט השערה מדרך הישור, אולם אם בעל דבר שלי שהנני עוסק עמו הנו רמאי, צריך גם אני להיות אחיו ברמאות. ולכן כשצוה המלאך שלא יקרא עוד בשם יעקב לעולם ולא יתנהג בעקבה וערמה רק בצדק וביושר, שאל אותו יעקב, הגידה לי שמך, אני רוצה לדעת מי אתה, האם אפשר להתנהג אתך באמת וביושר כפי שהנך מבקש ממני. והמלאך שהי׳ שונא של יעקב ורצה שלא יוכל להתפרנס בגלות, שתק ולא השיב לו. ולזה גם הבורא ב״ה לא הסכים לעצת המלאך, כי לא הגיע עוד העת שיוכל להתנהג תמיד באמת במשך הגלות שגוזלין וחומסין את ישראל ואין נותנים להם מקום להתפרנס. והנה רש״י פירש על ויקרא שמו יעקב בפ׳ תולדות, הקב״ה קרא לו כן, ויש אומרים אביו קרא לו כן. ומעתה יומתק, שדבר עבדו יצחק הקים, שיקרא שמו יעקב, אבל עצת המלאך שיקרא רק ישראל השלים, שיקרא שמו יעקב ושם ישראל מוסיף עליו״.

ובענין זה פירש רבנו פעם בליל יו״ט שני של סוכות בשולחן הטהור של שמחת בית השואבה, אחרי שזמרו את הט״ו מזמורי שיר המעלות שבתהלים. מזמור קכ״ד וקכ״ט. שיר המעלות לדוד רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל, רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי. כוונת המשורר על רצונו של המלאך שרו של עשו שנתאבק עם יעקב אבינו ורצה שיקרא רק בשם ישראל ויתנהג תמיד ביושר ובצדק בלי כל ערמה ועקבה, וכדברי בעל צרור המור, ופירוש רבנו שהבאנו לעיל. ועל זה הוא משורר רבת צררוני מנעורי יאמר „נא״, מלשון אך, „ישראל״, ולא יקרא כלל בשם יעקב, אולם הקב״ה לא הסכים לדברי המלאך, והמלאך לא יכול ליעקב, וע״ז הנו אומר רבת צררוני מנעורי, גם לא יכלו לי, כי הבורא ב״ה לא הסכים לדברי המלאך. ועל זה הוא מוסיף, שיר המעלות לדוד, לולא ה׳ שהי׳ לנו, יאמר נא ישראל, כרצונו של המלאך שרו של עשו, ולא הייתי יכול לעשות דבר בערמה רק ביושר, אזי חיים בלעונו, כי לא היינו יכולים להתקיים בגלות הקשה, רק ע״י חסדי ה׳ שהותיר לנו את השם יעקב.

להיות מלמד תינוקות ולהתפרנס מזה כרצונו, אבל לא ארכין ראשי ולא איכנע לשום לחצים ללמוד חכמות אחרות נגד דעת תורתנו הק' ונגד רצוני". רבנו יצא מחקירה זו בבית המשפט בכבוד גדול ובהערצה גלוי', למגינת לבם של אלו שלשם תועלת עצמית עשו מה שעשו, וכבוד ה' הסתר דבר.

גם בקאשוי הי' פעם לרבנו ענין עם השלטונות. מדינת צ'כי' היתה ידועה כמדינה דמוקראטית לכל אזרחיה וגם מצב אחב"י הי' תחת שלטונם די מתוקן. דבר אחד הי' שסבלו ממנו הרבה כלל האזרחים וביתר שאת היהודים. חוק המסים הי' קשה מאד במדינה, המסים היו גדולים מאד ואם סוחר או בעל מקצוע הי' חייב במסים שהי' קשה מאד לשלמם, ירדו ממש לחייו. הרבה פעמים הריקו פקידי מס הכנסה את חנותו או דירתו של החייב מסים בחובו ולא השאירו לו אפשרות להתקיים ולהתפרנס. גזירה קשה נוספת היתה נגד החייבים במסים שלא נתנו להם דרכונים לנסיעה לחו"ל. בשנים אלו היו רופאים ידועים בעלי שם עולמי בעיר וינא ועוד בכמה ערים גדולות במדינות השכנות. בצ'כי' המדינה לא היו רופאים גדולים בימים ההם. מובן שעם חולה שהיתה לו מחלה רצינית נסעו בדרך כלל לווינא, שהי' במדינה אחרת, אוסטרייך, והיו צריכים דרכון לנסוע לשם. אי מתן דרכונים לחייבי מס גרם כמובן סבל רב להרבה משפחות והביאו גם לסכנות נפשות ממש לחולים מסוכנים ר"ל. רבנו כרב בקהלה גדולה ידע והכיר הרבה אנשים כאלו בעירו ובמדינתו שהיו במצוקה גדולה על שלא הרשו להם לנסוע להתרפאות במדינה אחרת.

בשנת תרצ"ב ביום חג הלאומי של המדינה בעת דרשת רבנו לרגל החג בבית הכנסת משום שלום מלכות והיו נוכחים גם משלחות מטעם השלטונות, הזכיר רבנו ענין זה באמרו שאי מתן דרכון למי שצריך בשביל חובו למס הכנסה הנו נוהג אנטי דמוקראטי מובהק ואינו מתאים למדינה נאורה עם שלטון חסד. לאמיתו של דבר רוב־ככל אנשי הקהלה שהיו נוכחים בדרשה זו לא שמעו בכלל דבריו אלו של רבנו ואולי לא הבינו ולא שמו לב. איש אחד מאנשי המשטרה שהי' שם כנראה מסר הדבר לממונים עליו במשטרת העיר קאשוי. כמו בכל מדינה דמוקראטית היו השלטונות רגילים לשמוע דברים קשים שבעתיים נגד המשטר מאנשי האופוזיציי וכדבר מקובל ומובן מאליו, אולם מרב יהודי בעיר גדולה לא רצו לשמוע אפילו את האמת. למחרת חגם, הי' זה ביום ששי עש"ק, שלח ראש המשטרה להזמין אליו באי כח הנהלת הקהלה. אחד מבני הקהלה רצה כנראה להמתיק את הענין לפני המשטרה, באמרו שרב העיר הנו איש זקן ואולי קצת עצבני וע"כ אין להתייחס כ"כ ברצינות עם דבריו. ראש המשטרה השיב בהחלטיות, שלאור הדו"ח שבידו מכל החגיגות בבית הכנסת, תוכן וסדר הדרשה של הרב אינו רואה פה לא זקנה ולא עצבנות, וע"כ ברצונו לשוחח עם הרב של הקהלה בעצמו. אחרי שעה קלה חזרו שוב באי כח הקהלה יחד עם רבנו אל ראש המשטרה.

ראש המשטרה הופתע מאד מהופעתו של רבנו ומצורתו והדרת פניו, [זאת הוא אמר ביום שלאחריו לאחד מהבע"ב שהיו אצלו ודברו על ענין זה, והי' זה אבי מורי ר' שמעון ארליך הי"ד] הוא כבדו מאד ודיבר אתו בדרך ארץ יוצא מן הכלל. הוא שאל את רבנו אם הוא אמר כזאת וכזאת בדרשתו. רבנו השיב שלא אמר זאת מעולם. — "ובכל זאת מסרו לי שכבוד הרב אמר כן", שאל הקצין. — "מי שאמר זאת הנו משקר", השיב רבנו. "או יותר נכון, אם הנני רוצה לדבר בשפה פרלמנטארית, הנני אומר, שאין זאת אמת". הקצין הבין מיד שמולו יושב אדם רציני עם דיעה ברורה והחלטית. אחרי הפסקה ארוכה הוא שאל אם כבוד הרב אינו לפעמים עצבני וכדומה. רבנו השיב: "מי שהנו עצבני מקומו בבית

חולים לחולי רוח״. אח״כ ביקש הקצין מרבנו שבכל זאת הי׳ רצוי שרבנו ידרוש עוד פעם בקצרה ויחזור בו ממה שאמר, הדברים שמסרו לו לראש המשטרה, שכאלו אמרם הרב. רבנו השיב לו באופן חד משמעי: ״אף פעם בחיי לא עשיתי זאת, וגם לא אעשה, מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחוריי״. לבסוף הסכים רבנו לכעין פשרה, שהוא ידרוש שנית ויאמר שחלה טעות בין השומעים שלא הבינו את דבריו בדרשתו החגיגית מאתמול. בין תפלת מנחה וקבלת שבת נכנס רבנו מבית מדרשו מלובש בבגדי שבת שטריימל וקאפטין לבית הכנסת עלה על הבימה ואמר כפי שהוסכם שחלה טעות בין השומעים. רבנו חזר על קטע מדבריו שאמר אתמול וסיים מיד, כל הענין לא האריך יותר מרגע אחד. אנשי הקהל וראשי׳ לא ידעו ולא הבינו לפני כן ולא לאחריו כלום מכל הענין. ראש המשטרה התבטא [לפני ר׳ שמעון ארליך] שבמשך כל שנות עבודתו אצל המשטרה נפגש והתווכח עם אנשים שונים, בעלי שיעור קומה, אבל טרם נפגש עם אדם רציני, עם איש שאינו מוכן לסטות סטי׳ כלשהיא מהאמת שהיא נר לרגלו, כפי שהוא רואה זאת אצל כבוד רב הקהלה.*

״ויראו ממך״

בספרו ״משמרת אלעזר״ חלק עשרת הימים אות ס׳, עה״פ בפרשת עקב, מה ה׳ אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה: ״צ״ב לשון שואל דהול״ל מבקש, כי ידוע ששאלה שייך רק על דבר דהדרא בעינא. גם לפרש מה שאמרו חכז״ל (ברכות ל״ג ב׳) אין לו להקב״ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד שנאמר (ישעי׳ ל״ג) יראת ה׳ היא אוצרו. וצ״ב למה נשתנה בזה מצות יראת ה׳ מכל שאר מצות שהקב״ה שם אותו באוצרו, וי״ל בהקדם לבאר הפסוק (תהלים ל״א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם. שלכאורה אין לו הבנה מה הכוונה באמרו נגד בני אדם. וי״ל דהנה חוץ מה שמקבלין שכר על יראת השי״ת כמו על כל שאר מצות תוה״ק, עוד נוסף על זה יהי׳ שכרו אם יארע לפעמים שזה האיש שהנו ירא שמים צריך שיפחדו ויראו ממנו שאר ברואים למשל אם יבואו עליו שודדי לילה וכדומה, או שהוא ביער ובאו עליו חיות רעות, אז ממש זה הפחד שפחד הוא לפני ה׳, יתן ה׳ על שאר הברואים שיפחדו מפניו. וזה כוונת הפסוק, מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, דהיינו השכר הקצוב על מצות יראת ה׳, ועוד נוסף על זה פעלת לחוסים בך, נגד בני אדם, דהיינו שיתן השי״ת על שאר בני אדם ממש כזו היראה שהי׳ הוא ירא מאת ה׳ כשיארע שיצטרך לחסות תחת כנפי השי״ת מרדיפת אויביו, וזהו פעלת לחוסים בך נגד בני אדם. ולפי״ז מובן שאמרו אין לו להקב״ה באוצרו אלא יראת שמים

---

* כשדיבר פעם רבנו מהנוהג הזה של השלטונות לא לתת דרכון לחולה שיוכל להתרפאות בחו״ל בשביל שהנו חייב במסים, ועי״ז מסכנים את חייו — אמר שלפי זה הוא מבין פירוש מאמרם ז״ל (קדושין פ״ג) טוב שברופאים לגיהינום שלכאורה הוא מוקשה. וחכז״ל אמרו (ברכות ס׳) עה״פ (בפ׳ משפטים) ורפא ירפא, מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות. אולם הרבה פעמים רואים שחולה או קרוביו רוצים להזמין נוסף על הרופא המטפל עוד רופא או רופאים, כשרואים שהמחלה רצינית, וזה נקרא ״קונזיליאום״ בלע״ז. אבל הרופא המטפל מתנגד לזה כי הוא רואה בזה פחיתות כבודו, בחשבו שהוא הנו הרופא הטוב מכולם, ועי״ז הוא מסכן חיי אדם. ולפי״ז י״ל ״טוב שברופאים״ פירוש מי שמחזיק עצמו לטוב שברופאים וע״כ אינו מסכים לצרף עוד רופא שיבדוק את החולה הזה, רופא כזה הוא לגהינום. [כעין זה פירש בח״א מהרש״א שם בקדושין]. והמובן מזה, שאם השלטונות מעכבים מלנסוע להתרפאות אצל רופא יותר טוב ויותר גדול, באמרם שגם פה במדינה ישנם רופאים טובים, זהו רשעות ועתידים לגהינום.

בלבד, כי היראת שמים הוא מניח באוצרו, שאם יצטרך זה האיש הירא שמים שיפול אימה ופחד על הבריות ממנו, יקח השי"ת משקל ושיעור זה הפחד שהי' לו לפני ה'. וזו היא סגולת מצות היראה נוסף על כל שאר המצוות. ולפי"ז מובן אומרו מה ה' אלקיך שואל' מעמך, כי הוא ממש שאלה דהדרא בעינא, כי ממש אותה היראה יחזיר לו ה' בעת שיצטרך לו".

הליכות מלכי בקודש

[מנהגים]

ב א ה ב ת ה' עמו יעקב חבל נחלתו, העמיד להם רועים כלבבו, ואף עתה בדור יתמי דיתמי, הי' לנו אב ופטרון רועה נאמן, רב ומורה כחד מקדמאי, רבנו זי"ע אשר פלס מעגל רגליו, וכל דרכיו הכוונו, לילך בדרכי ה' ואחרי מדותיו ברוך הוא, ודבק בחכמים תלמידי הבעש"ט זי"ע, עשה צדקות, והתנהג בחסידות, קדושה ופרישות והלך אחר ב"ד יפה, ולן בעומקה של הלכה, ואכל חולין בטהרה ובקדושה, כל עמלו הי' רק בתורה, ולא פסקה ישיבה מעל שולחנו פתורה דדהבא, ומת באהלו של תורה, עבד את ה' ביראה ויגיל ברעדה, בעל מזג טוב ומזיגה טובה, שרוי בשמחה ובטוב לב בפנים צהלה, אשרי הדור אשר בתוכו הי' שורה.

רבנו זי"ע אשר תחילתו ירא שמים וסופו יר"ש, הי'ה גמיש וקל כצבי ומעוף נשרים, ה' נתן לו לשון בלמודים, לשונו עט סופר מהיר, צח לשון ודבורו מבואר, כל הלומד בספריו יגיד צדקתו בר לבבו וזך לקחו, חסידותו וענותנותו, במליצה נאה ורצוי'ה ובהגיון שקול בפלס, נשמר גם משגיאה קלה אפילו במלה כ"ש בעיון, בדבור ובמבטא, והודיע לנו את הדרך אשר נלך בה לעשות צדקה ומשפט חסד ורחמים, רבים השיב מעון, ספריו וחבוריו יהיו לזכרון, אף אם אסירי התקוה ישובו לבצרון, ויקץ עם ישיני חברון, יהי' לתפארת ולגאון.

רבנו ז"ל אשר לא חסר מעל שולחנו כל מדות טובות שמנו חז"ל לצדיקים, אשר האויר סביביו הי'ה מקודש ומטוהר, וכל הקרוב אליו הכיר בקדושתו יותר ויותר, עלה במעלות בית מרון בסולם העולה בית א־ל בדרך האמת הי' נר לרגליו כאש כאשר ספגה רוחו ונפשו אצל רבותיו הקדושים תלמידי מרן הח"ס ז"ל, בלב אמיץ עמד בפרץ, נגד אויב מבפנים ומבחוץ, לפניו המס נמס, כל עושי רשע וחמס, כי לא גר ולא פחד מפני איש, כי ה' הי' מבטחו ועליו השליך יהבו, ולא בטח בנדיבים, והשליך נפשו מנגד פחד אויב ומתנקם. באישיותו החזקה מצור עזה כחלמיש וקשה עורף כנצח ישראל, מסר נפשו על קוצו של יו"ד, אף אם נחל קלון תחת כבוד, בכל זאת לא נסוג אחור, ותצלח רוח א' על שאו"ל ותקע שופר בכל הארץ לאמר ישמעו העברים לרומם דגל התורה ולהאדירה. כדי להציל עמו וקהלתו מכליון הרוח ומשחת המוסרי, התקומם נגד המורדים, ודרכו הי' לבוא בסופה ובסערה, ברעם וברעש, ויגבה לבו בדרכי ה', והקדיש כל כוחו בעד עמו, בלי דרישת שכר וכבוד, בלתי לה' לבדו ההדר וההוד.

אולם במקום גדולתו שם היתה ענותנותו, כי את יראי ה' כבד, אל תלמידיו ואנשי שלומו החרדים אל דבר ה' הי'ה מלא חמלה וחניגה, בלי

מצרים אהבה, בעל נפש ורחמן, נדיב ונאמן, ותרן וסבלן, מבזבז ממונו על ישראל ועל תלמידיהון, רבי הי' נהיג תרי עישורי בהונו ובמחונו, וכבוד תלמידיו ככבוד עצמו הי' לפניו וגם הם דבקו בו כאזור לגוף וכחותם על לב, ופרי השגחתו עליהם, נתן חומר רב לנפשם ולקניני רוחם בעתיד והמשך ימי חייהם, ככוכב מאיר להם.

נוסח התפלה

רבנו התפלל כל ימיו בנוסח אשכנז. כמו כן התפלל כל ימיו, בקיץ ובחורף, בזמני קריאת שמע ותפלה. הוא התפלל תמיד בבית מדרשו עם הבחורים תלמידיו, [פרט לשני ימי ר"ה ויוה"כ, שאז התפלל בבית הכנסת עם הבע"ב]. בבית מדרשו התפללו רק נוסח אשכנז, והש"ץ לא הי' רשאי לשנות, אפילו אם הי' רגיל להתפלל בנוסח אחר. שמענו מרבנו, בזמן שהי' כבר רב בקאשוי, והנושא המדובר הי' מנוסחאי התפלות, נוסח האר"י ונוסח אשכנז, שאם הי' בזמן בואו להיות רב בקאשוי צעיר בעשרים שנה [הי' אז בשנתו הששים], הי' משנה גם הוא את הנוסח שלו לנוסח האר"י, אולם לעת זקנתו כבר אין הוא רוצה לשנות ולעבור לנוסח חדש. ואולם להבחורים שלמדו אצלו ממקומות אחרים והיו רגילים בביתם להתפלל בנוסח ספרדי־האר"י, להם אמר רבנו שהם צריכים להמשיך כפי שנהגו בביתם ולא לשנות לנוסח אשכנז, כי כל אחד צריך להתפלל כפי שמתפללים אבותיו ולא לשנות, מפני שנוסחאות התפלה הם לפי שורש נשמתו של המתפלל.

נכדו של רבנו [נולד אחרי הסתלקות אביו, הרה"ח אברהם יצחק נ"י בן אברהם יצחק ז"ל] נתגדל בבית זקנו רבנו. אמו לא נישאת שנית ונשארה אלמנה בבית אבי' כל ימי חייה. כשנעשה בר־מצוה לקח רבנו התפילין שנשארו מאביו ז"ל, נתנם לסופר לבדיקה ולקבוע להם רצועות חדשות. הסופר ביודעו שרבנו התפלל וגם קשר התפילין בנוסח אשכנז, קבע גם הרצועות של הבר־מצוה בנוסח זה. יום אחרי שנעשה בר־מצוה פקד רבנו על נכדו, שיקבע לו מקום לתפילה למעלה סמוך לו, שיוכל לעקוב אחריו בזמן התפלה. עם גמר התפלה ניגש רבנו אל נכדו, הסתכל על הסידור החדש שלו שקנו לו להבר־מצוה, וראה שזה סידור בנוסח אשכנז. „האם הנך מתפלל בנוסח אשכנז", שאלו רבנו. „כן" היתה התשובה, „כל הזמן הנני מתפלל עם סבא ובנוסח שהוא מתפלל". — „ומה עם קשר התפילין שלך האם גם זה כמנהג אשכנז". גם כאן היתה התשובה „כן". רבנו לקח ממנו מיד את התפילין, שלחם אל הסופר שישנה את הקשרים לנוסח ספרד, את הסידור ביקש להחליף אצל המוכ"ס לסידור בנוסח חסידי, ולנכדו אמר: „מהיום והלאה תתפלל רק בנוסח האר"י. אביך ז"ל התפלל כן ואין אתה רשאי לשנות מהנוסח שלו".

ספרו יהודים, ששמעו פעם את הגאון מאינטרדאם־נאסאד זצ"ל מוכיח איזה איש יהודי, על התנהגות שלא היתה נראית בעיני הגאון הנ"ל. — „רבי", השיב היהודי להגאון, „הלא אינני חסיד, אני אשכנזי". הגאון הנ"ל גער בו ואמר לו: „אינך אשכנזי, רק הנך נוהג שלא כדין". אח"כ התלהב הרב מנאסאד וצעק: „אני מכיר רק אשכנזי אחד בכל העולם, און דאס איזט דער הייליגער קאשויער רב, [ואין זה אלא הרב הקדוש מקאשוי] והלואי שכל החסידים יהיו כמותו".

תפלה בזמנה

זמני התפלה של רבנו היו כאמור כל השנה, לרבות שבתות ויו"ט בזמני ק"ש ותפלה. בימות הקיץ התחיל להתפלל בשעה חמש וחצי בבוקר בערך. בימות החורף בשעה שבע. טלית ותפילין לבש רבנו בחדרו, וחזר מעוטף בהם אחרי התפלה. תפילין של ר"ת הניח בחדרו. התפלה כל יום התחילה עם הפייט יגדל אלקים חי וישתבח. רבנו אמרו בקול בניגון מיוחד כל חרוז וחרוז. המשיך בנוסח זה אדון עולם, ואח"כ ברכות השחר. אחרי ברייתא דרבי ישמעאל אמר רבנו קדיש דרבנן, אם לא הי' חיוב בביה"מ. סדר פסוקי דזמרא וברכות ק"ש, פרט לק"ש ותפלת שמו"ע התפלל רבנו בדרך כלל מהר. כפי ששמענו ממנו לפרקים התרגל לכך עם נסיעותיו לאדמו"רי בעלזא, שכידוע התפללו כולם במהירות נפלאה.*

כפי שהזכרנו התפלל רבנו כל ימיו [אפילו ביומו האחרון] בזמן ק"ש. אף פעם לא אמר קריאת שמע בחול בלא תפילין. וע"כ ראוי להעתיק פה, איך הוא למרות דרכו זה, כתלמיד המהר"ם שיק והחתן סופר, מיישב ומתרץ את מנהגי האדמו"רים הקדושים שהיו רגילים להתפלל אחרי זמני ק"ש ותפלה. "אסור לדבר או להרהר ח"ו אחריהם", אמר רבנו, "כי כל מעשיהם ותנועותיהם יסודותם בהררי קודש". והנני מעתיק מספרו "גבעת שאול" אות ער"ג עה"פ, והי' עקב תשמעון וגו' : ..."או יאמר, דבס' פנים יפות על פרשה זו עה"פ והי' אם שמוע תשמע כתב, שזה שאמר ר' לוי (ברכות ה'), שאם לא עלה בידו להרגיז יצ"ט על יצה"ר בעסק התורה אז יקרא ק"ש, שמסוגלת קריאת שמע לבטל היצה"ר, היינו דוקא, אם קורא ק"ש בעונתה, כמו שאמר ר' מני (ברכות י'), גדול הקורא ק"ש בעונתה יותר מעוסק בתורה. ולזה אמר, שאם אין לימוד תורה מועיל לבטל היצר, יקרא ק"ש בעונתה עכ"ד. ולפי"ז יאמר, אם שמע תשמעון, היינו שתקראו ק"ש בעונתה, כפירוש הפנים יפות, יעלה בידכם לקיים כל מצוות התורה, לפי שהיצה"ר לא יבטל אתכם. ראינו מזה גדול כח ק"ש ותפלה אם עושין כן בזמן הקבוע בש"ס ושו"ע. והיצה"ר מתאמץ להסית בני אדם לזלזל בזה, בידעו שבזה נחלש כוחו. ואמרו חכז"ל (ברכות ו'), עה"פ (תהלים י"ב), כרום זלות לבני אדם, שתפלה היא מדברים העומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהם, שמתפללים בביתם. ושם איתא תניא אבא בנימין אומר, אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת. גם אין מכוונין עכ"פ פירוש המלות, ולהזכיר במורא שמו ית'. ובשעה שאומר הכינוי, לזכור במחשבה גם שם הנכתב. גם נכשלין בשיחה בטילה בשעת תפלה, שאסור אפילו במקום שרשאי להפסיק. והמוני עם נכשלין עוד יותר, שמדברים שיחה בטילה גם

---

* בספרו "גבעת שאול" על תשובה תפלה וצדקה אות ער"ד כותב רבנו בענין תפלה וז"ל : ..."ובענין תפלה עם הציבור, הביא בספר תפלה למשה סי' פ"ה בשם זוה"ק, וספר שערי אורה, עה"פ (תהלים ק"ב), פנה אל תפלת הערער, מהפך ומסתכל בה כמה רעותא עביד, ולא בזה את תפלתם של רבים, אע"ג דלאו כולה בכוונה וברעותא דליבא. ובתיקונים תליתאי ק"מ ב', הזהיר כשיקרא בס"ת יחתוך התיבות ולא יאמר בהלעטה כערב רב, דכתיב (במדבר י"א), הבשר עודנו בין שיניהם, וכעשו דכתיב בי' (בראשית כ"ה), הלעיטני נא. אולם זה רק שיוציא כל אות כתיקונו ולא יבלע אות, וגם לכוון עכ"פ פירוש המלות. אבל אם להאריך בכל אות. כתב בספר דבר משה, שהי' תלמיד הבעש"ט זי"ע בשם הבעש"ט וגיסו הגאון מו"ר גרשון קיטוטער, שטוב להתפלל בזריזות ובמהירות, שינצל ממחשבות זרות. ואמר רבי גרשון, משל ביער היו גזלנין, ולכן מי שנסע דרך שם הי' ממהר לנסוע. ואירע פעם שהי' שיכור ונסע לאט לאט והכו אותו ועשו בו חבורות, והוא לא הרגיש כלל מחמת שכרותו. כן אלו שאינן זריזין בתפלתן, אינן מרגישים כלל, ויש להם מחשבות זרות בשעת התפלה".

במקום שאסור להפסיק. ונסלח לכל עדת בני ישראל כי לכל העם בשגגה. שאבותיהם לא למדום תורה".

זמן זמניהם...

"ובתוספת לס' סור מרע ועשה טוב, כתב הגאון הקדוש בעל בני ישששכר, באתי להזהיר לאנשים המתחסדים ורוצים להתפלל בגוף נקי, ועי"ז מאחרין זמן תפלה. מי האמין לשמועתינו. וידעתי אחי וריעי שזה מתרמית היצר. אין להתנהג רק עפ"י שו"ע. לבדוק את עצמו קודם התפלה. ואם אין יכול לפנות גופו כל כך, אין כאן בית מיחוש. זולת אם אינו יכול להעמיד עצמו עד פרסה, ותרמית היצר להסיתו בחומרות וחסידות, להיות מבואר בספרי יראים, דמחשבות זרות באים מחמת שאינו מופנה כראוי. והיא חומרא לגדולי ערך. וכי ס"ד שבשביל זה יעבור איש ההמוני זמן ק"ש ותפלה. נשתקעו הדברים ולא נאמרו. ואנשים אלו תולין עצמן באילנות גדולות, שראו כן מאיזה גדול הדור, ונפלו בשוחה עמוקה. כי אם הצדיק הגדול שתורתו ויחודיו הוא אומנתו כל ימי חייו, עושה לפעמים איזה דבר לפי השעה הגורמת לזה כפי השגת רוח קדשו, אבל המון עם כתורה יעשו עכ"ד".

"וזה כשלושים שנה שאלתי את הגה"ק בעל דרכי תשובה זצ"ל, היות שהקדוש מו"ה צבי מזידיטשוב זי"ע, כתב בספרו ועשה טוב, אם תראה אשר הרב עושה לעצמו איזה דבר שלא כדרך התורה, כגון אם מאחר זמן תפלה, הגם שהרב הוא צדיק מפורסם, לא תעבור אתה על דברי חכמים ח"ו אפילו תנועה אחת. והרב הצדיק שעושה זה, אפשר בהוראת שעה ואפשר לפי מזג גופו וכוחו הוא עושה עפ"י משקל בריאותו. וצריך אתה לדונו לכף זכות. וחלילה ח"ו להרהר אחריו. אבל אתה לא תעשה כן נגד התורה עכ"ד. ולכן אני שואל, איש הנזהר תמיד להתפלל בזמן הקבוע בשו"ע, כשנוסע לצדיק אשר איננו מתפלל בזמן זה. ויש שם בית המדרש שמתפללין בזמנו, אם נכון להתפלל שם, ואחרי שחרית ילך לביהמ"ד שבו מתפלל הצדיק, ובעת התפלה והוא מעוטף בטלית יאמר שירות ותשבחות. והשיב לי וזל"ק, פשוט שכוונת הרב בס' ועשה טוב הוא, שלא יתנהג התלמיד בביתו להתפלל בזמן שמתפלל רבו. אבל בבואו להסתופף בצל הצדיק לקבל שפע קודש, טובת הנפש צריך להתפלל עם הרב הדומה למלאך ה' צבאות שם בביתו נאוה קודש. לא ידקדקו לשנות נגדו. ובהיותי בצאנז הרבה פעמים בכמה שנים עם כ"ק מרן א"א הגה"ק זצלה"ה זי"ע, אף שמרן הגה"ק רשכבה"ג בעל דברי חיים זי"ע הי' מתפלל לעת זקנתו בזמן וכו', אעפי"כ תלית"ש התפללנו עמו ועליו נסמכנו, וח"ו לשנות שם להתפלל בפ"ע וכיוצא. וכן כל צדיקי הדור וגדולי עולם ז"ל בימיו, שהיו סרים למשמעתו ומשכימים לפתחו מכל המדינות התפללו עמו, הגם שבביתם נזהרו מהם הרבה בזמן וכו'. וכוונת הסומועש"ט רק כמו שכתבתי עכדה"ק".

"וכדבריו מבואר בס' היכל הברכה פ' בראשית, שאעפ"י שאיזה צדיקים שינו זמן התפלה, איש פשוט ההולך בדרך זה יורש גהינום. וגם אלו הצדיקים התחילו להתפלל בתוך הזמן ונמשך אחר כך שכל עשייתם ותנועתם הי' סדר תפלה. ובפ' לך עה"פ ויהי בימי כתב, למה תשגה בני בזרה, לבקש לך חכמות זרות ושטותים להתפלל שלוש שעות אחר חצות היום ובעש"ט זי"ע הי' מתפלל בנץ החמה. ומי שזוכה להתפלל בנץ החמה בצבור אז מאירין המוחין ותפלתו בוקעת כל העולמות כאש לוהט מלהטת. ודור חלוש כמונו היום, עכ"פ יזהר

לומר ק"ש בתפילין ותפלה קצרה בנץ החמה. והעומד להתפלל אחר שעה רביעית, נדחה הוא ותפלתו. ואם אירע כזה יתפלל ביחידות קודם, אם לא שאירע אונס גדול והוא חלוש, יכול להתפלל שחרית עד חצות. והמתפלל אחר חצות היום הוא עבריין. ואם גם צדיקים התפללו כן, אין לדמות עצמו להם, כי הם דבוקים באלקים חיים בכל רגע".

"ובפ' וירא עה"פ וגם אתה כתב, המתפלל שלא בזמנה אין התפלה מתקבלת באותו יום אלא למחר, ובין כך חוטפין אותה הקליפות. ולכן בכל כח יש ליזהר להתפלל כותיקין, וכן התפלל הבעש"ט. ובקונטרס גנזי נסתרות נדפס מכתב מבתו של הבעש"ט, בחלק אור נערב אות ל"ג, בו העידה על אבי', שעמד ממטתו בכל יום בין שעה ששית לשביעית, ובגמר שעה עשירית הי' כבר אחר התפלה. ובחלק אור יערב אות י"ז, הביא שם תקנות מבעל התניא, שבקיץ לא יאוחר תפלת שחרית מן חצי שעה שביעית, ובחורף מנץ החמה. ובספר אמרי שפר פ' וישלח, הזהיר שלא לאחר זמן תפלה. וכתב שמה שמצינו כמה צדיקים התפללו לאחר הזמן, הוא משל למלך יש זמן קבוע מתי יכולין לבא לפניו בבקשה, אולם כל זה מי שמבקש דבר לצורך עצמו, אבל אם הבקשה היא לטובת המלך יוכל לבא בכל עת שירצה. ולכך הצדיקים שכל תפלתם לכבוד שמים יכולין לאחר זמן התפלה".

"וסיפר לי איש אחד מחוסט, שהצדיק המפורסם כקש"ת מו"ר מרדכי מנדבורנע זי"ע התאכסן אצל אביו. פעם ראה בנו של בעל הבית איחר זמן תפלה, והוכיחו הצדיק על זה והוא השיב הלא רבנו מאחר יותר. ע"ז השיב לו, שבבית אחד הי' דר בן תורה ואיש פשוט בעל מלאכה. בעל המלאכה הי' רגיל להתפלל בהשכמה, ומיד אחרי התפלה אכל פת שחרית, ונפנה למלאכתו. פעם בא לביתו מבית הכנסת ולא הי' פת שחרית מוכן, והתרעם על אשתו על שלא הכינה בזמנו. והיא אמרה לו, ראה שכנינו מתעכב בבית המדרש עד חצות היום והרבה פעמים בא לביתו והסעודה אינה מוכנת ומעולם לא התרעם על אשתו. בעלה השיב לה, הכי ראית כמה מעדנים מכנת לו אשתו לסעודה, על זה כדאי להמתין, אבל את שאינך מכנת רק "בארשט", עכ"פ ראוי שיהי' בזמנו".

רבנו שתה בבוקר לפני שהתפלל תה או קפה, עם חלב וגם עם סוכר. סיפר לי הרב הגאון איש האשכולות מו"ה שמואל אלכסנדר אונסדורפר שליט"א, ראש ישיבת "ראשית חכמה" בקאנדה, שסיפר לו אביו ז"ל שהוא הי' פעם עם רבנו במקום הבראה. בבוקר לפני התפלה שתה רבנו קפה. הרב אונסדורפר שהי' מאנשי פרעשבורג לא שתה לפני התפלה. רבנו בקשו שישתה ונענה לו מפני הכבוד. רבנו אמר לו, שהקפידה לא לשתות לפני התפלה אינה חלה על לומדי תורה שהם נעורים בלילה ולומדים עד התפלה.

נקיות מביאה לידי טהרה

רבנו עישן הרבה מאד כל ימיו, בעיקר ממקטרת [פייפ, לילקע] או סיגריות גדולות. כל יום לפנות בוקר כשהתכונן לתפלה נהג לעשן. פעם אמר לי רבנו, שרבו המהר"ם שיק זצ"ל לא הי' זקוק לכל זה. גופו הקדוש הי' משועבד לו כליל. הוא הי' יכול לנקות גופו לתפלה בזמן בלי כל פעולות שהן. גופו של המהר"ם שיק הי' כמו שעון מדויק, בלי כל צורך לסטות מדרכו ומנהגיו זיז כל שהוא. וכן הי' אצלו עד יומו האחרון. "כל בוקר בדיוק באותה שעה, שמענו את רבנו המהר"ם שיק כשהוא הולך ומשמשו עם נר בתוך עששית מלווהו עד בית הכבוד. אז ידענו שהשעה היא בדיוק כפי שהיתה אתמול ושלשום בעת הלך רבנו

שמה". „ואני", המשיך רבנו, „למרות שלא קרה לי עוד אף פעם שלא אוכל לנקות גופי עד זמן התפלה, אולם הנני זקוק גם לפעולות, לשתות חמין ולעשן קודם התפלה".

רבנו הזהיר הרבה גם בדרשותיו, בענין המבואר בשו"ע או"ח סי' צ"ב שצריך להזהר מאד לנקות גופו לפני התפלה. והוסיף להזהיר הרבה על מה שנכשלין בלא יודעין איך לנקות ולטהר הגוף, אחרי שכבר עשה צרכיו. וכמבואר שם שצואה במקומה בפי הטבעת מעכבת מלהתפלל וללמוד.*

כעין שהזכרנו מה שאמר רבנו על רבו המהר"ם שי"ק זצ"ל, שהי' גופו משועבד לו שהי' יכול לטהר ולנקות עצמו כל יום לתפלה בלי כל פעולות שהרבה בנ"א זקוקים להם. ראינו אצל רבנו שהי' מורגל ממש כמו שעון לצאת לבית הכבוד במשך כל מעת לעת, רק בזמנים הקבועים, כפי שמבואר בשו"ע ובפוסקים. משמשיו של רבנו של כל השנים ידעו לספר, שרבנו יצא לבית הכבוד כל בוקר וכל לפנות ערב לפני התפלה, ואחרי שחזר מן התפלה. לפני כל ארוחה, ואחרי־ה. לפני שיצא לחוץ מביתו לנסיעה או לאיזה מקום בעיר

---

* בספרו „גבעת שאול" אות תרפ"ה כותב רבנו: ...„מה שתקנו בברכת אשר יצר את האדם בחכמה. ולכאורה אצל כל הברואים כתיב (תהלים ק"ד) כולם בחכמה עשית. י"ל דאיתא (ילקוט איוב עה"פ ופקודתך שמרה רוחי) שבריאת האדם הוא פלא גדול. דהנה כל שאר הברואים הולכים שחוח, וממילא אין העובר נופל ממעי אמו. וכן בצואה שבבטן, אצל הברואים שהם שחוח אין מועד ליפול ממנו בכל שעה. משא"כ האדם שהולך בקומה זקופה, הוצרך בריאתו לחכמה מיוחדת, שלא הי' צורך בשאר הברואים. והנה מזה בא גם כן, שפי' הטבעת של אדם מתכויץ מאד ונעשה קמטים קמטים. וכפי המבואר בשו"ע, צואה במקומה בפי הטבעת מעכבת מלהתפלל ומללמוד. וע"כ צריך זהירות יתירה לנקות בין הקמטים, דלפעמים אפילו בעשרה ניירות אינו מתנקה היטב. וצריך לקנח בנייר רך ההולך לבין הקמטים. גם צריך לתת עליו רוק או לחלוחית מים ואז יהי' ביכלתו לנקות כראוי".

בספרו „הבה תמים" אות צ"ב: „עה"פ (יואל ב', והוא הפטורה לשבת שובה) ואכלתם אכל ושבוע והללתם את שם ה' אלוקיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם. ויל"ד איזה הו"א הי' שיבושו לעולם, עד שהוצרך הנביא להבטיח שלא יבושו לעולם. וגם מה שדייק אשר עשה להפלי"א. וי"ל שלעת"ל תהי' האכילה לחם אבירים שנבלע באברים, לחם שמלאכי השרת ניזונין כמו המן במדבר שנבלע באברים ולא יצא פסולת חוצה. וכן איתא בתנא דבי אליי' פט"ז, שלעת"ל יתבטלו בתי כסאות, שיהי' הכל נבלע באברים מאכל קדוש בלי פסולת. וכ"ת אם כן יפסידו הברכה אשר יצר, שמסיימת ומפליא לעשות. לזה אמר הנביא שגם אז והללתם את שם ה' אלוקיכם, תוכלו לברך ולהלל את ה' אשר עשה עמכם להפליא לזוננכם בלחם קדוש שנבלע באברים שהוא נגד הטבע, להפליא. ויש עוד להוסיף, כי בספר סידורו של שבת פי"ב שורש ב' מאמר ה', הביא בשם הגאון הקדוש רבי ר' שמעלקי' זי"ע אב"ד דק"ק ניקלסבורג, פירוש הפסוק (פרשת כי תצא) ויתד תהי' לך על אזניך וגו' וחפר"ת בה, שהוא לשון בושה, כעין הכתוב (ישעי' ו') וחפרה הלבנה, שהוא בושה. וי"ל לדרכו בדרך פשוט, שהבושה היא שהוא כלי מלא צואה, על דרך הפייטן (ליוה"כ תפלת מוסף) בש"ר, בושה סרוחה רימה".

וכענין זה פירש רבנו בספרו „משמרת אלעזר, חלק ששון ויקר אות מ"ט [הבאנו דבריו באריכות בחלק „ספרים עפ"י א־ב, אות משמרת אלעזר"], עה"פ הנ"ל ויתד תהי' לך וגו' ולא יראה בך ערות דבר. והוא תמוה איזה ערוה יש בדבר שהוא בטבע בריאת האדם וכל אדם נצרך לזה. וי"ל כי הנה אמרו חכז"ל (יומא ע"ה) כי המן הי' נבלע באברים ולא הי' לו יציאה מהגוף, ולכך נקרא לחם אבירים לחם שנבלע באברים. אלא מה אני מקיים ויתד תהי' לך אוניך ויצאת שמה חוץ, בדברים שתגרי אומות העולם מוכרין אותן להן. ומעתה מובן, שזו היא הבושה והערוה שיש להם מן לחם קדוש וטהור שיש בו כל טעמים שבעולם, ואעפי"כ התאוו לאכול דברים שתגרי אומות העולם מוכרין להן, ובשביל זה הם צריכים לצאת חוץ, לזה צותה התורה לכסות שלא יראה ערותם שהיתה להם תאוה. עוד יותר נכון י"ל, כי מסתבר הדבר כי רק מחמת שבחטא אדה"ר בעץ הדעת נתערב

ואחרי שחזר. חוץ מזמנים אלו לא ראינו אף פעם את רבנו לצאת לבית הכבוד. פרט בשנתו האחרונה, עת שקיבל תרופות להרבות הטלת מים.

רבנו טבל כל יום לפני התפלה במקוה טהרה, גם לעת זקנותו, בסוף ימיו בקאשוי. פרט לימים שלא הרגיש בהם טוב. גם עם הבחורים תלמידיו הרבה רבנו לדבר בענין טבילה לפני התפלה, שמסייעת להתפלל במחשבות טהורות יותר. רבנו עשה זאת בזריזות גדולה להפליא, עד שפשיטת הבגדים, הטבילה וההלבשה לא ארכו יותר משלוש עד ארבע דקות. כל יום טבל ארבע טבילות. בעש"ק אחר הצהריים טבל ארבע עשרה טבילות, ארבע פעמים לצד מזרח, אח"כ שלוש פעמים לדרום שלש למערב ושלוש לצפון, ועוד טבילה אחת לצד מזרח, כמבואר בשל"ה הקדוש.

בשנותיו האחרונים רצו ב"ב ומקורביו של רבנו לעכבו מללכת כל יום למקוה בעיקר בימות החורף הקשים. המקוה לא היתה בחצר בה דר רבנו, רק בחצר הסמוכה והי' חשש של הצטננות. רבנו סבל מזה שעכבוהו ללכת. פעם באשמורת הבוקר כשמשמשו עוד ישן קם והלך בעצמו אל המקוה ופגש שם יהודי מבע"ב שלו [ר' שלמה גייגר הי"ד] ההוא פתח אז את המקוה [הי' לו מפתח משלו למקוה ובא תמיד הראשון בבוקר טרם נפתחה

רע בטוב, ולכך בכל דבר בעולם יש בו גם חלק רע. ואם אדם אוכל איזה מאכל, אז החלק הטוב שבאותו מאכל נבלע באבריו, וחלק הרע של המאכל שנתערב בו ע"י חטא אדה"ר נדחה לחוץ, והוא הפסולת חלק הס"א. ולכך מובן היטב שלחם אבירים המן, שלא נתפגם בחטא אדה"ר לא הי' בו פסולת כלל ונבלע הכל באברים. ומובן בזה מה דאיתא בתנא דבי אלי' שהזכרנו שלעת"ל יתבטלו הבתי כסאות, כי לעת"ל מאחר שיתוקן חטא אדה"ר ויתברר הטוב מהרע אז לא יהי' עוד צורך בבתי כסאות, שהכל יהי' נבלע באברים. ומעתה מובן היטב, כי זה שאנו צריכים עוד לבתי כסאות חרפה גדולה היא לנו, כי זה מורה שעדיין לא נטהרנו שיהי' דור התיקון. ולכן אמרה תורה ולא יראה בך ערות דבר. ובדברינו יש לפרש תו"כ תמוה (בפ' בחקתי עה"פ ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו ואכלתם לחמכם לשובע) ודרש בתו"כ ונתנה הארץ יבולה, כמו שנתנה בימי אדה"ר. ועץ השדה יתן פריו, שגם אילני סרק יוציאו פירות. ואכלתם לחמכם לשובע, שיהי' אוכל קמעא ומתברך במיעיו. ולכאורה מנין לפרש כן שיאכל קמעא, אולי הכוונה שיצמח הרבה עד שיוכלו לאכול כדי שביעה. אמנם לדברינו יובן היטב, כי היום לפי שבכל טוב מעורב גם רע צריכין לאכול הרבה, לפי שבתוך דבר מאכל גדול אך מעט הוא הטוב שבו שזה מתברר ומזין את הגוף, והשאר החלק הגדול הפסולת נדחה לחוץ, אבל כשיעשו ישראל רצונו של מקום לאחר שיתוקן חטא אדה"ר, אז לא יהי' צורך לאכול הרבה, רק מדבר מועט כבר ישבעו כי אז יאכלו רק דבר שיש בו ממש בלי פסולת כלל. ונתתי משל לזה, אם רוצים להחמיץ קדירה עם מאכל, צריכין לתת בו כוס מלא חומץ, לפי שהחומץ כבר אינו נקי והוא מעורב במים. אולם אם נותנין בהקדירה זה שנקרא „עסענץ" תמצית, אין צורך לתת רק דבר מועט ויש בו להחמיץ את הקדירה, כי מהתמצית הוסרו כל דברים אחרים ונשאר רק חומץ נקי. וכן הוא הענין באכילת אדם, אם יהיו המאכלים רק מחלק הטוב ולא יהיו נצרכין לדחות הרוב מהם לחוץ, יהיו אוכלין קמעא ויהיו שבעים. וז"כ התו"כ, ונתנה הארץ יבולה כמו בימי אדה"ר, דהיינו קודם החטא שלא נתערב עדיין רע בטוב, ולא יהי' פסולת בהמאכל. ועץ השדה יתן פריו, כי לא יהיו עוד אילני סרק רק אילני מאכל. אז ואכלתם לחמכם לשובע, שיהיו אוכלין קמעא ומתברך במעיהם. ובזה יובן הנביא ביואל ב', ואכלתם אכל, אפילו מאכל כל דהוא אם תאכלו, ושבע ולא תצטרכו לאכול הרבה לעת"ל כי המאכל יהי' נקי קדוש וטהור, וממילא לא תצטרכו לבתי כסאות, ולא יהי' לכם צורך להזהר להיות גוף נקי כדי שתוכלו להתפלל, רק והללתם את שם ה' אלוקיכם בלי חשש של גוף לא נקי, כי הוא עשה עמכם להפליא שיהי' המאכל נבלע באברים, וע"ז תברכו ומפליא לעשות, ועי"ז ולא יבושו עמי לעולם, וכפירוש ולא יראה בך ערות דבר.

המקוה] רבנו בקשו שיתן גם לו מפתח אחד, וכן הלך רבנו כל לילה בהחבא למקוה עד שנודע הדבר, ויותר לא עכבוהו.*

„שומר אמנים"

בענין עניית אמן אחרי הברכות, הזהיר רבנו תכופות את תלמידיו וגם בבית הכנסת דרש בענין זה, שרוב האנשים אפילו תלמידי חכמים אינם נזהרים בעניית אמן בזמן, ונכשלים עי"ז באמן חטופה או יתומה. „בעיקר" אמר רבנו, „נכשלים בזה בחזרת הש"ץ של תפילות יו"ט, ובברכת שים שלום של שחרית בר"ח חול המועד וחנוכה, שהש"ץ מסיים אז ברכה זו בניגון של יו"ט בשביל ההלל שאומרים אז. הש"ץ רגילים בברכה זו להאריך בניגון את התיבה בשלום, וכן ביו"ט מנגנים בסוף כל הברכות. רוב המתפללים אינם שמים לב על זה, וכששומעים מפי הש"ץ תיבת בשלום, עונים מיד אמן, ורוב פעמים כשכבר גמרו כל העונים אמן, עוד נשמע קולו של הש"ץ המסלסל בניגונו תיבת בשלום. העצה הראשונה והעיקרית היא ללמד את בעלי התפלות לא להאריך בסיום ברכותיהם ולא לנגן בהם רק אדרבה למהר לסיים, כדי שלא יכשילו את הרבים. וכן להזהיר את קהל המתפללים כי בכל זאת צריך לשמוע היטב אם הש"ץ גמר כל הברכה ורק אח"כ לענות אמן.*

עוד הזהיר רבנו שלא טוב עושים המתפללים במנין שמסיימים את הברכות בקול רם במקום שהשומע אסור לו לענות, כל הברכות מברוך שאמר עד הש"ע וברכות ק"ש של תפלת ערבית. בדרך כלל מתפללים בקול רם, וזה מאד חשוב, כי הקול מעורר הכוונה, אולם מסיימים גם הברכה בקול, כגון ברכת ישתבח או יוצר המאורות וכן ברכות ק"ש בערבית. ואם יושב על ידו איש שמתפלל ג"כ עם אותו מנין אבל הוא טרם סיים ברכה זו, מכשילים אותו כי אסור לו להפסיק שם ובכל זאת הוא שומע ברכה שצריך לענות אחרי־ה. רבנו הזהיר הרבה לא לסיים ברכות אלו בקול, רק הש"ץ שבדרך כלל הוא מסיים אחרי כל הקהל.

---

* ר' שלמה גייגר הנ"ל, כדאי להזכירו כאן לטובה. הי' תמים וישר אף שלא הי' תורני, עני ואביון מדוכא שחי כל ימיו על לחם צר ומים לחץ. הי' זה אחד מהיהודים שהתקרבו לתורה ויראת שמים ע"י בואו של רבנו לקאשוי. הוא ראה בני הקהלה הולכים לשמוע דרשה מפי הרב והלך גם הוא, קבע לעצמו מקום על המדרגות סמוך לארון הקודש, הקשיב בדריכות לכל הדרשה, לא הרבה להבין את הדברי תורה והפלפול, אולם הבין את המוסר, הדינים והמנהגים ששמע בדרשה. מאז התחיל להתנהג על דרך ששמע וכן הנהיג את בני ביתו ביראת שמים, בצניעות ובכשרות להפליא. מעת שבא רבנו לא גילח את זקנו וכפי שהזכרנו לא התפלל בלי טבילה [למרות שעבר ניתוח על הכבד ל"ע, והיתה לו מכה בכריסו עד סוף ימיו], ישב בפינתו בבית הכנסת, גמר כל יום ספר תהלים ומעמדות והתפלל בבכיות כמה שעות, זכה לדורות ישרים, ובנו הוא הרה"ח ר' מרדכי ברוך גייגר נ"י, כעת בשכון ויזניץ בבני־ברק.

* בענין עניית אמן כדין כותב רבנו בספרו „גבעת שאול" אות ת"ג : ...„משכני אחריך נרוצה (שיר השירים א'). וצ"ב דאם צריכים למשוך אותו האיך אמר שנרוץ אחריו. וי"ל דהנה צריכין לזהר מאד בעניית אמן, והרבה בני אדם נכשלין בזה שאין עונים אמן כראוי. שאם עונים אמן טרם שסיים המברך אות האחרון של הברכה, נקראת אמן חטופה. ואם שוהה ואינו עונה מיד אחרי שסיים המברך אות האחרון של הברכה נקראת אמן יתומה. וע"כ צריך זהירות גדולה, לא להקדים ולא לאחר. ומרמז בפסוק זה דין זה. משכני, שנזהר לא להקדים עניית אמן רק נמשך אתו. אחריך נרוצה, שלא יאחר לענות רק מיד שסיים הברכה יזדרז לרוץ אחריו ויענה מיד אמן. ויומתק, דר"ת של אלו שלושה תיבות מ"שכני א"חריך נ"רוצה, הם אותיות אמ"ן.

הרבה פעמים התפלל רבנו לפני התיבה כש"ץ. כל תפלותיו היו בניגון מיוחד שלא שמענו אותו בשום מקום. הנוסח הי' שובה כל לב, מהחל עד כלה ברכות השחר פסוקי דזמרה ובפרט השמונה עשרה.

סיפר לי יהודי ת"ח מופלג יר"ש ונכבד מאד בקאשוי, הרה"ג מו"ה שמואל שוארץ הי"ד. שהי' במקום מסוים בעיר, ושם שמע בין השאר כשסיפר איש אחד משהוא נגד רבנו בענין הנהלת הקהלה. "לתומי חשבתי שהוא מספר אמת, לא הייתי מסוגל לחשוב שמסלפים אמת". אמר, והמשיך, "הנך יודע, עד כמה כבודו של רבנו יקר בעיני. החלטתי לכן להיכנס מיד פנימה אל רבנו ולשאלו על אודות הענין. בדרך כלל אם הייתי רוצה לדבר משהו עם רבנו, הייתי עושה זאת לפנות בוקר לפני שרבנו הולך להתפלל. הפעם איחרתי, וכשבאתי לחצר ביתו כבר הי' בבית מדרשו. נכנסתי לביהמ"ד. רבנו התפלל אז לפני התיבה. חשבתי שאמתין עד שיגמור את תפלתו ואז אדבר אתו. כשאמר רבנו ברכת ישתבח, קדיש וברכו, הרגשתי נעימות ומתיקות גדולה שלא יכולתי להתגבר על רגשותי ועיני זלגו דמעות ללא הפוגות. כשגמר רבנו ברכו, ידעתי שאין לי כבר מה לשאול, וידעתי גם בבירור גמור, שכל מה ששמעתי אינו אמת כלל. נתבישתי בפני עצמי, ויצאתי בלב שבור ורצוץ מבית המדרש. רצתי מיד לברר שוב את אשר שמעתי, והנה ההיפוך ממה שספרו לי הי' האמת".

תפלת שמונה עשרה בלחש אמר רבנו בעמידה ישרה כמעט בלי לנוע. כמו־כן לא נשען אז על שום דבר כמו עמוד התפלה וכד', כמבואר בשו"ע.

רחמים ותחנונים לפני המקום

בשלוש ברכות של השמונה עשרה, רפאינו, תקע בשופר ושמע קולנו, אמר רבנו בדרך כלל, תפלות היהי רצון השייכים לברכות אלו. יהי רצון שתשלח רפואה שלימה, יהי רצון על תיקון היסוד בברכת תקע בשופר, ואתה הוא וכו' הזן ומפרנס ומכלכל בשמע קולנו. פעם הזכירו לפני רבנו איזה חולה מסוכן לפני תפלת מנחה. כשנכנס רבנו לביהמ"ד אמר להבחורים שיתפללו כולם בשמו"ע בברכת רפאינו על החולה בשמו ושם אמו. בהזדמנות זו אמר לנו, שכל אדם צריך תמיד להזכיר בתפלת רפאינו את החולים הידועים לו.

מאד הקפיד רבנו שלא לומר על איש מישראל שהוא חולה, אלא לומר שאינו בריא. וכן היו נוהגים אצל רבנו כשהיו אומרים בקריאת התורה מי שברך לרפאות, היו אומרים יברך וירפא את פלוני בן פלונית, בלי להזכיר את המלה חולה. פעם הי' אחד שלא ידע ע"ז, ואמר ירפא את החולה, רבנו גער בו באמרו: "מי התיר לך לומר על יהודי שהוא חולה". אח"כ הוסיף: "ידוע שהמקטריגים חוטפים כל מלה שאינה הגונה היוצאת מפי איש ישראלי, וזה יכול ח"ו להזיק למי שמתפללים בעדו. וע"כ צריך מאד להיזהר על כל מוצא פיו".

פעם הייתי עם רבנו כשהלך לבקר חולה, רבנו התיישב על יד מטתו ודיבר אתו קצת. טרם הלך שאל האם החדר בו שכב החולה הנו נקי ואפשר לומר בו דבר שבקדושה. ואז אמר הפסוק "קל נא רפא נא לה". כשיצאנו אמר רבנו, שטוב יותר להתפלל על חולה בלי להזכיר שמו, אולי יש עליו ח"ו איזה קטרוג, וע"כ אם מתפללים בנוכחות החולה, טובה תפלה זו, שמתפללים על נפש הזה לרפואה, בלי להזכיר שמו, ואם מתפללים שלא בנוכחותו צריך להזכיר שמו ושם אמו.

בסידורו של רבנו על יד תפלת היהי רצון של אחרי תהלים החזיק רבנו כמה פתקאות.

שהיו כתובים עליהם שמות משפחתו ושמות כמה מידידיו הקרובים אליו, וכל יום בתפלת היהי רצון עיין בפתק זה והזכירם בתפלותיו.

על התפלה בברכת תקע בשופר לתיקון היסוד אמר רבנו, שאם יהודי אומר תפלה זו בכוונה ובחרטה על אשר פגם, הרי זה תיקון חשוב מאד, בבחינת וחטאתי נגדי תמיד.

על תפלת הפרנסה הי' רבנו אומר: "על פרנסה מחוייבים להתפלל כל יום. בשמים מחשיבים תפלתו של כל יהודי, וכל אחד צריך לדעת, שפרנסתו ומחיית ביתו תלויים אך ורק בחסדי השם ית'. צריך לכן לבקש ולהתחנן לפניו ית' שיזכהו להתפרנס בכבוד ובהיתר, כפי נוסח התפלה בברכת שמע קולנו.

רבנו אמר תחנון כל יום חוץ מהימים שאין אומרים בהם תחנון לפי השו"ע, לרבות ימי תשלום השבעת ימים אחרי חג השבועות. גם ביום ל"ד בעומר לא אמר רבנו תחנון בשנותיו האחרונים, באמרו שזה יום ההלולא של הגה"ק ר"ר מענדלע זי"ע מרימענאוו, וכידוע היתה לו נשמת רבי שמעון בר יוחאי, וע"כ שייך יום זה עוד לל"ג בעומר. אם הי' ברית מילה בעיר, אמרו בבית מדרשו של רבנו תחנון, ואפילו אם הי' רבנו הסנדק, רק שלא הי' הברית בבית מדרשו, היו אומרים תחנון בבית מדרשו, להוציא רבנו עצמו שלא אמר אז. גם אחרי תפלת מנחה אמרו אצל רבנו תחנון. רבנו התפלל מנחה בעוד היום גדול, ואולם סיפר לנו שפ"א בהיותו בבעלזא אצל כ"ק האדמו"ר האמצעי, רבי יהושע זי"ע, [וכידוע גם בבעלזא אמרו אחרי מנחה תחנון] אחרי חזרת הש"ץ של תפלת מנחה, ישב האדמו"ר על כסאו והביט דרך החלון חוצה לראות אם אפשר עוד לומר תחנון. השעה היתה מאוחרת מאד, לילה ממש. כ"ק האדמו"ר הוציא את שעונו מכיסו, הסתכל בו ארוכות, אח"כ הביט שוב ארוכות דרך החלון, הרכין ראשו ואמר תחנון. רבנו הוסיף, שכנראה לפי מערכת השמים שהאדמו"ר ראה, הי' עוד זמן לומר תחנון.

התחנון של יום שני וחמישי אמר רבנו בקול מלה במלה. מי שלא הי' רגיל להתפלל עם רבנו ונקלע פעם לבית מדרשו ושמע אותו אומר והוא רחום יכפר וכו' ביום ב' וה' הי' דומה לו כמי שאומרים סליחות של הימים הנוראים. קולו הי' כנהמת היונה בבכיות גדולות שוברות כל לב.

אחרי שיר של יום אמרו בימים שאומרים בהם תחנון, את המזמור בתהלים פ"ג, אלקים אל דמי לך. אח"כ אמרו כל יום חמשה מזמורי תהלים לפי הסדר, ועוד חמש מזמורים, מזמור כ', יענך. מזמורי אל תשחת: נ"ז, נ"ח, נ"ט וע"ה. אח"כ היהי רצון עם שלוש עשרה מדות. בימים שאין אומרים תחנון, אמרו רק חמש מזמורים לפי הסדר ובלי היהי רצון.

כאמור חזר רבנו אחרי התפלה מעוטף בטלית ותפילין לביתו, שם הניח תפילין דר"ת, וקרא פרשיות התפילין וקריאת שמע.

תפלת מנחה התפלל רבנו כל יום בעוד היום גדול ותפלת מעריב מאוחר בלילה. בין מנחה למעריב למד רבנו כל ימיו שיעור ברבים בבית מדרשו לפני הבחורים. פעמים הרבה שמענו ממנו, שכוונתו בזה, נוסף על רצונו להקדים תפלת מנחה ולהאחיר מעריב, גם שהוא רוצה לחבר יום עם לילה בלימוד תורה ברבים. בשנת תרפ"ח בנו בית כנסת חדש בקאשוי, והתחילו להתפלל שם בר"ה, רבנו ביקש מהגבאים שאת דרשתו לרגל חינוך בית הכנסת הוא רוצה לומר ער"ה בין מנחה למעריב, וכן הי'. פיו הי' מלא תהלה על שזכה לחבר שתי שנים ע"י לימוד תורה ברבים.

שערי דמעות

כל ליל שישי נהג רבנו לומר תיקון חצות בשעה שתים עשרה בבית מדרשו, שהי' מלא עם הבחורים שלמדו שם בלילה. מה נהדר הי' זה לראות את רבנו לעת זקנתו כשהוא יוצא מחדרו בקומת העלי' בחצות הלילה בלילי חורף קרים מאד מעוטף במעילו, אחריו הולך משמשו עם נר בעששית, יורד לבית המדרש לסדר תיקון חצות. לפעמים באו גם בעלי בתים של הקהלה אל תיקון חצות. פעם התבטא יהודי ת"ח וירא שמים מופלג, כשראה את המחזה הזה: „ראו נא, רבנו דומה עכשו לירמי' הנביא, כשהוא יוצא מירושלים בשעת החורבן אל הגלות, ומקונן על גלות ישראל והשכינה". וברם לא היו בדורו של רבנו הרבה, שכ"כ הרבו לקונן על גלות ישראל והתורה כפי שעשה זאת רבנו בכל ההזדמנויות בכל דרשותיו, ובעיקר בחדרו בינו לבין עצמו.

תיקון חצות אמר רבנו ביושבו על הארץ, בקול רם בניגון מיוחד ובכיות עצומות. לא נשאר בביהמ"ד עין שלא הוזיל דמעות. אחרי תיקון חצות חזר רבנו לחדרו. הבחורים נגנו את הזמר, אודה לא-ל לבב חוקר, רבנו עמד בחוץ והקשיב עד שגמרו לזמר.

לפעמים נהג רבנו לבחון את תלמידיו בסוגיא שלמדו עם המפרשים, בליל שישי אחרי תיקון חצות. אשרי עין שזכתה לראות, אחרי ששרו את הזמר אודה לא-ל, התיישב רבנו על מקומו שם למד ובחן, סביבו מאות בחורים, ורבנו בוחן אותם ארבע עד חמש שעות רצופות. בימות החמה עד אור בוקר. מפאת הזמן והשעות המיוחדות אז, שרתה בבית המדרש אוירה מרוממת רווית שמחה עלאית, וכל אחד מהבחורים הי' מאושר כשרבנו קרא בשמו להתקרב אליו להיבחן.

„זה השלחן אשר לפני ה'"

ארוחותיו של רבנו, שלוש פעמים ביום, היו בדרך כלל תמיד באותו זמן, כפי שבכל תהלוכותיו הי' מקפיד מאד לעשות הכל בזמנו, ובעיקר לא לאחר אפילו רגע. רק באיזה אופן יוצא מן הכלל, או בסיבת מחלה ל"ע שינה לעתים רחוקות מהרגלו. ומרגלא בפומי' דרבי, „אדם שמתרגל מנערותו לעשות כל המוטל עליו בזמנו, לא להקדים ולא לאחר, רואה תמיד סימן ברכה בזמנו, וזמנו מספיק לו לכל צרכיו וממילא מלאכתו תמיד עשוי'. ולעומת זאת אדם שאינו מסודר ומשנה מהזמנים הקבועים, לבסוף הרגל נעשה טבע, ואינו יכול לגמור את המוטל עליו אף פעם". „יוצא מן הכלל הזה", אמר רבנו, „הם צדיקי הדור, שרואים אצלם שמאחרים זמני התפלות, עורכים שולחנותיהם וארוחותיהם בזמנים לא רגילים להמון, אבל אחריהם אסור להרהר, כי כל מעשיהם ועבודתם יסודותם בהררי קודש והברכה שרוי' במעשיהם". [רבנו מאריך בענין זה בספרו „גבעת שאול" אות ער"ד].

וכאן קנה מקומו לתאר, למען ידעו דור אחרון בנים יוולדו, בנוגע לסדר אכילתו ובכלל זה כל הנאותיו הגופניים של רבנו במשך כל ימיו. ואמנם מי שלא עמד קרוב אליו ולא הכיר את גדולתו בענינים אלו, קשה לו להאמין עד כמה הכניע רבנו את כל גופו, את כל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, לא להנות כלל מהעוה"ז, רק את ההכרחי ממש לקיום הגוף, וגם את זה בלי להנות כלל וכלל לא.

פעם בדרשת פרקי אבות בש"ק הרחיב רבנו את הדיבור על אודות רוב האנשים הלהוטים ורודפים כל ימי חייהם להשתכר יותר ויותר, כדי שיוכלו לאכול מאכלים יותר טובים ונעימים. דבר זה גורם לקטטות, מריבות ומחלוקת תמידיות. ואפילו המלחמות

והמריבות בעולם בין האומות, עיקר המחלוקת והשנאות הם בשביל ממון ועשירות, שכל אחד רוצה להרויח יותר ולהנות יותר. „ואני שואל כל ימי", המשיך רבנו, „על מה פה נטושה המלחמה, האם על ההבדל בין אכילת בשר ואכילת קטניות ומאכלים אחרים פשוטים וזולים יותר. הנה בשעה שאדם אוכל, עד שהמאכל נמצא עוד בפיו איננו מרגיש כלום מה הוא אוכל, כידוע שכל עיקר טעם המאכל הוא בהנאת גרונו של אדם וכשכבר בלע המאכל והוא נמצא בקיבתו, אז ודאי שאינו יכול כבר להבחין אם אכל בשר או ירקות. ואדרבה, המאכלים הזולים והפשוטים בריאים יותר ומתעכלים בקלות יותר מהמאכלים היקרים הטעימים יותר. לפי זה נשאר רק מקום קטן שם מרגישים את המאכל שאוכלים. [תוך כדי דיבור הראה רבנו על צוארו את מקום בית הבליעה והושט] ואני שואל האם בגלל מקום קטן כזה, שכל כולו אינו עולה על כמה סנטימטרים, כדאי להפוך עולמות, כדי לזכות לאכול מאכלים ערבים יותר". בהמשך דרשתו אמר רבנו: „אדם יכול לאכול שבעים שנה, ואף פעם לא ידע בשעת אכילתו מה הוא אוכל, וכך הוא יכול להיות בריא".

ואמנם מי שהי' בקרבתו של רבנו ועקב אחרי תנועותיו במשך מעת לעת, ראה והבין על נכון, שככל היוצא מפיו, כן יעשה הוא עצמו. אולם לא רק במשך השבוע בימות החול, אלא גם בשבתות וימים טובים היתה אכילתו בלי להנות כלל וכלל, ובלי לדעת ולהרגיש טעמו של המאכל. בסעודה שלישית שאכלו בבית מדרשו ברוב עם, ראו אלו שראו, שרבנו לועס את כזית החלה עם קצת דגים בשיניו, לשונו אינה נוגעת במאכל ואחרי לעיסה קצרה הוא בולע חתיכות במהירות, כמי שרוצה להיפטר מהר מאיזה דבר מר.

פעם הייתי נוכח אצל רבנו בעת אכלו ארוחת ערב, שלא הי' כי אם מעט לחם עם קפה בלי כל תוספת. באמצע הארוחה נכנס אחד מראשי הקהלה לשאול משהוא. רבנו רמז לו לשבת עד שיגמור סעודתו. הנ"ל לא הי' כנראה ממטיבי ראות, וכראותו את רבנו כיצד הוא לועס ובולע מהר, חשב לפי קוצר הבנתו, שרבנו הנו להוט אחרי האכילה, ואז ביקש מרבנו, לא לאכול כ"כ בחיפזון ובחשק שלא יזיק לו. רבנו הביט עליו ולא ענה לו כלל.

והנני להביא פה כמה דוגמאות לראי' על הדברים האמורים לעיל, שראיתים במו עיני, או הבחורים תלמידים שהיו באותו מעמד. רבנו שתה כל ימיו הרבה תה בלי סוכר. סוכר הי' נחשב אצלו כמותרות. בכל ערב לפני השינה, בבוקר ובצהריים מלאו לרבנו טרמוס גדול עם תה. את התה בשלו במטבח דירתה של הרבנית, [רבנו התגורר כל השנים בחדר נפרד שלא הי' צמוד לדירת בני ביתו, עם משמשו, ונכנס לדירה רק לסעודות שבת ויו"ט] בכל יום חמישי ניקו את חדרו של רבנו, ועל משך זמן הנקיון היה נכנס ג"כ לדירת הרבנית. לקח אתו את ספריו, את המקטרת עם קופסא גדולה של סיגריות, בהם החזיק את הטבאק לעישון במקטרת. את העלים של התה החזיקה הרבנית ג"כ בקופסא כזו. פעם נתחלפו שתי הקופסאות, הרבנית לקחה מלא חפני' מהטבאק החזק והכי זול ובשלה ממנו בכלי המיוחד לבישול התה, וכפי שהיתה רגילה לבשל תה חזק כהה שחור כפחם. רבנו חזר אחרי ארוחת הצהריים לחדרו ומשמשו הכניס לו את הטרמוס המלא. שתה מן התה כמה פעמים כרגיל בלי לדעת מה הוא שותה.

זמן קצר לפני תפלת מנחה הי' רגיל חתנו של רבנו הרה"ג מו"ה יהושע פאלק הי"ד לבא כל יום לחדרו של רבנו, והלכו יחד לביהמ"ד להתפלל. בשעה שרבנו הלך לביהכ"ס טרם הלכו להתפלל, הי' רגיל חתנו הנ"ל לשתות את מעט התה כחצי כוס, שנשאר תמיד בטרמוס, עם סוכר שהביא אתו מביתו. ואולם עתה כשבלע את הלגימה הראשונה של המשקה הזה התחיל להשתעל בחוזק וזמן ממושך לא הי' יכול להפסיק עד שכולם נבהלו. הוא נתן

להנוכחים לטעום מן התה הזה, ובראותם נבהלו כולם מאד בידעם שרבנו שתה כארבע כוסות מן התה. בני ביתו רצו להבהיל רופא או להוליך את רבנו לביי״ח לעשות שטיפה בקיבה ובני המעיים. רבנו יצא מביהכ״ס וכששמע על המתרחש אמר בבת צחוק: ״כשם שלא ידעתי ולא הרגשתי מה הנני שותה, כן לא יזיק לי כלום בעזהי״ת, וזה לכם הסימן, שהרי כבר עברו כמה שעות מעת שהתחלתי לשתות ולא הזיק כלום״.

ושוב פעם נוכחתי בשעת שתית תה. רבנו הי׳ רגיל לבא שנים הרבה בקיץ אל גינת ביתו של אבי מורי, [הרה״ח מו״ה שמעון הי״ד ארליך] שם הקימו לו בגינה סוכה לצל עם ספה וכל האביזרים. אחרי ארוחת הצהריים בא רבנו אל הגינה ונשאר שם עד לפנות ערב לזמן התפלה. משמשו של רבנו שליוה אותו עד הגינה וחזר הביתה, אמר לי להכין תה אחרי שרבנו יתעורר משנתו, ולתת בתה סוכר ולימון ככל הצורך ולא לספר מזה לרבנו כלום. ביום הראשון לבא רבנו אל הגינה, [הטיול הזה הי׳ לרבנו במקום מקום הבראה, שלא רצה לנסוע, וע״כ בא אל הגינה לשאוף אויר צח] באו כמה מנכבדי הקהלה מקורביו של רבנו ויצאו כולם אל הגינה לשאול בשלום רבנו. בינתיים הבאתי את התה מתוקן היטב. רבנו שתה את התה ולא אמר לי כלום. שמחתי, שרבנו מסכים לשתות תה עם סוכר ולימון. אחרי כשלושה שבועות שרבנו ביקר יום יום בגינה, והגשתי בכל יום תה ממותק בלי שירגיש כלל וכלל מ״רמאות״ זו שהכניסו סוכר לתוך התה, הבאתי יום אחד את התה ורבנו שאל אותי משהוא, אשר לכן נשארתי בעת שתיית התה על יד רבנו. באמצע השתי׳ הסתכל רבנו עלי בתמהון ואמר לי, בני הלא רמית אותי היום כי שמת גם סוכר בתה. מהלימון לא הזכיר כלל, כי את זה כנראה לא הרגיש. אמרתי לרבי: ״למה ישתה רבנו תה מר, הלא הסוכר מחזק קצת את הגוף״. ״תאמין לי״, השיב רבנו, ״שאין צורך כלל בסוכר בשום דבר ששותים, זה אך למותר. העיקר שצריך לשתות מפעם לפעם קצת חמין, זה מחזק ומרענן. כשיבא משיח צדקינו ב״ב נספר לו, שכל הנאותינו הגופניות בגלות החשוך הזה, הי׳ קצת התה ששתינו, אבל אין צורך בסוכר״.

הרבה מאד אפשר הי׳ ללמוד אצל רבנו גם במדת חסכונו, הסתפקות במעט מן המעט והתרחקותו מכל סוגי מותרות במאכלים וכדומה. הוא לא הרשה בביתו בדרך כלל לאפות מעשה אופה אפילו לשבת ויו״ט, בטענה כי את הכסף שמוציאים על מאכלים שאינם נחוצים, צריך לחלק לצדקה לעניים בני תורה, וכלשונו בספרו ״בהית הבקר״ אות כ״ב ...״אף אם זוכה אדם להתפרנס בריווח, בכל זאת לא ירבה בהוצאות על מותרות ותענוגי בני אדם, רק יצמצם בביתו ויפזר להחזיק ביד עוסקי תורה״. ואם רבנו ראה פעם אחד מאנשי ביתו השאיר איזה דבר מאכל בצלחת והיו צריכים לזרוק האוכל לזבל, הי׳ מלא עג״נ, ולא הי׳ בכלל מסוגל להבין שא״א לאכול איזה מאכל לפי שאיננו טעים. כל המאכלים היו לרבנו בבחינת מעדנים לנפשו.

פעם נסע רבנו למקום הבראה להרי טאטרא שבסלובקי׳. בשנה זו נסעו אתו כמה מילדיו ומשמשו והיו שם יחד אחד עשרה נפשות. הם שכרו דירה ובשלו בעצמם את כל הארוחות. הזמן הי׳ בתשעת הימים של לפני ת״ב, וע״כ בשלו כמובן מאכלי חלב בלי בשר. יום אחד בשלו לארוחת הצהריים למנה עיקרית שעועית ירוקה. לרבנו הכניסו את האוכל לחדרו שם אכל לבד. האוכל הזה כנראה לא הי׳ מבושל לפי טעמם של האוכלים, ב״ב של רבנו, ואחרי שכל אחד קיבל את מנתו השאירו בצלחת ולא אכלו. רבנו גמר את סעודתו ויצא אל בני ביתו ומצא את כל האוכל שלהם על השולחן ואין מי שיאכלנו, על תמיהתו השיבו לו, שהמאכל איננו טוב ואין מי שירצה לאכלו. רבנו ביקש שיתנו לו את הסיר בו נתבשל זה

המאכל. הוא החזיר את כל האוכל מהקערות לסיר, ואח״כ נתן פקודה לתת לו לכל שלוש סעודותיו ביום ממאכל זה עם לחם. שלושה ימים אכל רבנו המאכל הזה עם לחם ולא אכל אז שום דבר אחר עד גמרו את כל הנשאר. ובכל סעודה הי׳ אומר שהמאכל טוב מאד.

פעם נתחלף לרבנו בקבוק משקה [שליבוביץ] חריף מאד בבקבוק יין. תלמיד רבנו מבודאפשט הביא לרבנו בקבוק יין טאקאי משובח מאד, וביקש שרבנו ישתה מיין זה כל יום קצת לרפואה לחזק גופו. רבנו עשה כן ושתה כל יום אחרי ארוחת הצהריים כוסית קטנה ממשקה זה. אולם לא הי׳ זה הבקבוק יין שקיבל, כי כאמור נתחלף בבקבוק יי״ש חזק ואת היין שלח רבנו בטעות לאיזה מקום במקום היי״ש. באותו פרק זמן בא בנו של רבנו, הרב מו״ה שמואל הי״ד, לבקר את אביו. היו לו לר׳ שמואל אז כאבי שינים, ואמר לו אביו שלפני זמן מה החזיר את השליבוביץ להסוחר, אבל יש לו בארון יין טוב מאד והציע לו לשתות קצת ממנו לרפואה נגד הכאבים. כאשר שתה קצת, נבהל ואמר לאביו הלא אין זה יין כלל כי אם איזה משקה חזק מאד ושורף ממש. כשבדקו הדבר מצאו שנתחלפו הבקבוקים, שלחו להסוחר יין במקום היי״ש. רבנו הצטער מאד באמרו: „הלא הנני מברך על משקה זה כבר זמן ארוך ברכת בורא פרי הגפן״.

ואמנם הי׳ רבנו עד שנותיו האחרונים בריא וחזק בכל גופו, ולא הי׳ זקוק אף פעם לרופא. [פרט לפעם אחת שהי׳ עוד במאגנדארף, שהי׳ צריך לנסוע לווינא לביי״ח, כפי שמסופר ע״ז בחלק „באהלי צדיקים״], ורק בשנותיו האחרונות סבל ממחלת הכבד, ולפי דעת כל הרופאים בא לו זה מרוב עג״נ שנגרמו מרוב צרות ישראל אז בתחלת ימי מלחמת העולם השני׳. [בחלק אשכבתא דרבי יסופר ע״ז עוד באריכות].

בשנת תרצ״ד ורבנו הי׳ אז קרוב לשבעים, בקשוהו שני בע״ב מידידיו הקרובים, [הרה״ח מוה״ר שמעון ארליך הי״ד והרה״ח מוה״ר יהודא ליב גולדשטיין הי״ד] שילך אתם אל רופא מומחה להיבדק בדיקה כללית. רבנו הי׳ אז כבר תשע שנים רב בקאשוי ולא הי׳ אף פעם אצל רופא. בקאשוי הי׳ אז רופא בעל שם ידוע, ד״ר הארטמן, שהי׳ מוכר כרופא גדול בפרט במחלות פנימיות. היו לו אז כבר גם כל אביזרי הרפואה לצורך בדיקות שונות עם מכונות שהיו אז עוד נדירים אצל הרופאים ובתי חולים. שני הבע״ב הלכו עם רבנו אל הרופא הנ״ל. [אותו רופא הי׳ אמנם יהודי חפשי והשתייך אל קהלת המתחדשים הנעאולוגן ואנשי קהלת הנעאולוגן היתה להם טינה נגד רבנו, עוד מיום הראשון בו בא רבנו לכהן פאר בקאשוי. וזאת לפי שבדרשתו הראשונה בבית הכנסת בה היתה נוכחת משלחת גם מהקהלה שלהם, ושרבנו לא ידע מזה, וכשדיבר רבנו על גדולת ישראל והקהלות האורטודוקסיות התבטא בלשון „להבדיל הנעאולוגן״, אשר את זאת לא מחלו לו ולא שכחו אף פעם — בכל זאת הרופא הנ״ל הי׳ מוקיר רבנן, והי׳ בודק ומרפא רבנים, מלמדים, וכו׳ ללא כל תמורה]. אחרי בדיקה כללית ויסודית, גם בדיקה ברענטגן, יצא הרופא אל מלויו של רבנו והתבטא בהתרגשות: „אתם קרויים אדם״, — „דעו לכם רבותי, בדקתי את כבוד הרב ומצאתי אותו במצב בריאות איתנה, חזק ושלם בכל גופו ואבריו, בלי סימן של מחלה כל שהיא. הלב, הריאה, הכבד והקיבה מדברים בעד מאה שנה. הפתעה גדולה ותענוג לאין שיעור הי׳ לי לבדוק איש, עליו הנני יכול לומר ולסכם שהוא לא ניצל בכלל את תענוגות החיים האפשריים, לא באכילה ושתיה ולא בשום הנאות אחרות. גופו של הרב ואבריו תוססים ורעננים, כשל ילד קטן שטרם נהנה מתענוגות העולם הזה, ועל אדם כזה אפשר לומר את המלים שאמרתי לכם, אתם קרויים אדם״.

אחרי ביקור זה בכל פעם שנפגש הרופא עם רבנו ברחוב, יצא מכליו מרוב הכנעה.

לפעמים נסע בכרכרה באמצע הרחוב וראה את רבנו הולך על המדרכה, והי׳ קם מלא קומתו בכרכרה ואח״כ התכופף עד אמצע גופו ככורע, ונשאר כפוף עד עבר רבנו על פניו. לשאלת ידידיו הרופאים ואנשי קהלתו על פשר הכבוד והכנעה זו, ענה להם: „אם תבדקו את האיש הזה בן השבעים בערך ותמצאו ותראו מה שאני ראיתי או־אז תבינו את הכבוד שהנני חולק לו. במשך כארבעים וחמש שנות עבודתי כרופא טרם פגשתי תופעה כזו״.

כד עיל שבתא

בערב שבת קודש הלך רבנו למקוה טהרה כחצות היום ואחרי הטבילות לבש בגדי שבת. בש״ק וביו״ט לא השתמש בתאורה מרכזית [אלקטרישע] ולא במים הזורמים מכה מכונות. אולם הוא החמיר רק לעצמו, ואף פעם לא הזכיר זאת בדרשותיו. על שני ימים טובים [בחו״ל] אשר לפעמים היו סמוך לש״ק ובצירופו היו שלושה ימים, הכינו מים בבקבוקים גדולים ודליים לשתי׳ ולצרכי בישול. לפנות ערב הקדים לביהמ״ד אחרי הדלקת הנרות, ואז אמר לפני תפלת מנחה שיר השירים בקול מלה במלה בנוסח מלא געגועים ודביקות נפלאה שאין לתארה. כל באי ביהמ״ד שמעו והתענגו מנועם הדברים, ולכן הזדרזו כל עש״ק להקדים לבא לתפלה שלא יאחרו לשמוע אמירת שיר השירים מפי רבנו. קבלת שבת, לכה דודי עד ברכו אמר רבנו בעמידה. כשנגנו לכה דודי רקד רבנו על מקומו הרבה פעמים בהתלהבות נפלאה. רבנו אהב לשמוע ניגונים יפים בתפילות, הרבה פעמים שאל מהש״ץ אחרי התפלה מנין לקח את הניגון היפה הזה.

כששרו משהוא בתפלה, חידש רבנו בדרך כלל ח״ת על הפיוטים ששרו, והרבה פעמים אמר מיד אחרי התפלה מה חידש. לפעמים הי׳ אומר בזה״ל: „הבעל תפלה [ופרט בשמו] שר לכה דודי יפה מאד, ואז חידשתי זה החידוש. אח״כ הוא שר עוד יותר יפה ואז חידשתי חידוש זה״. ובלשון הזה המשיך לומר מה שחידש עד גמירא.

קידוש בשבת ויו״ט, החל מברכת בורא פרי הגפן, אמר רבנו בישיבה. כ״כ ברכת המבדיל במוצש״ק ויו״ט.

סעודות שבת ויו״ט אכל רבנו עם בני ביתו בדירת משפחתו ולא ערך שולחן ברבים כדרך האדמו״רים. כל הסעודות עם הזמירות של לפני קידוש [גם זמר אתקינו סעודתא של האר״י הק׳] ושל אמצע הסעודה היו נעשים במהירות, [כמובן אמר אצל כל סעודה דברי תורה קצרים, וביקש גם מב״ב שישבו ע״י השולחן לומר ד״ת] בירך ברכת המזון ונכנס לחדרו.

בלילי ש״ק ארוכים בחורף, כשזמן הדלקת נרות הי׳ בשעה שלוש וחצי בערך, גמר רבנו אחרי התפלה את סעודת ליל ש״ק בשעה חמש וחצי בערך, הלך מיד לישון, ובשעה שבע — שבע וחצי כבר קם ממיטתו וישב ללמוד עד הבוקר, כשתים עשרה שעות רצופות, [כך נהג גם לעת זקנתו]. במשך כמה שעות של לימודים אלו ישב על ידו תלמידו משמשו ולמד אתו יחד, כי התאורה אצל רבנו בש״ק ויו״ט היתה רק ע״י נרות, ואסור לקרא לאור הנר לבדו שמא יטה. אחרי כמה שעות שלח רבנו את תלמידו לישון והוא נשאר ער ללמוד לבד ובלי לעיין בספר, ואז טייל כל הלילה בחדרו אנה ואנה, ולמד בעל פה. לפעמים עלינו על קומת העלי׳ של דירת רבנו הסתכלנו דרך החורים של וילונות החלונות וראינו את רבנו רוקד ולומד בקול, ובניגון המיוחד לו.

בבוקר טבל במקוה לפני התפלה. הי׳ רגיל לספר, שרבו המהר״ם שיק זי״ע, כשנתקבל לרב בחוסט, קרא בליל ש״ק את המשמש שהחזיק את המקוה ובקשו למסור לו

את מפתחות המקוה שתהי' סגורה בשבת. בבוקר באו האנשים שרצו ללכת לטבול מצאו המקוה סגורה, על שאלתם השיב להם האיש אשר על המקוה, שהרב לקח את המפתחות הם עלו אל המהר"ם שיק ואמרו לו שישנם הרבה יהודים שנזהרים בטבילת עזרא ורוצים לטבול. המהר"ם שיק צוה מיד לפתוח את המקוה, בהוסיפו שלא ידע שישנם פה בע"ב המקפידים על זה.

שחרית ומוסף ש"ק התפלל רבנו רוב פעמים לפני התיבה בבית מדרשו. הקורא בתורה הי' אחד מבחורי הישיבה. רבנו עלה בבית מדרשו שישי כל שבוע. זמני התפלה בשבת ויו"ט היו כמו בחול בזמני ק"ש ותפלה, בקיץ בחמש וחצי ובחורף בשבע בערך. אחרי תפלת שחרית בש"ק ויו"ט אמרו עלינו ושיר של יום. אחרי תפלת מוסף שוב עלינו, אין כאלקנו ואנעים זמירות.

קידושא רבא בבוקר קידש רבנו על יין. אכל מיני תרגימא. אח"כ הלך כל שבת לקריאת התורה לבית הכנסת של הקהלה ונשאר שם עד אחרי תפילת מוסף. שם עלה רבנו שלישי, כמנהג קהלות אלו. בשבת שובה, שבת פרשת זכור, שבת הגדול ושבת חזון עלה בבית הכנסת מפטיר.

בסעודת היום אמר אתקינו סעודתא וקידש שוב על יין, אולם שתה רק מעט, וישב לסעודת עתיקא קדישא.

אחרי תפלת מנחה ערך סעודה שלישית בבית מדרשו עם תלמידי הישיבה והרבה בע"ב שבאו לסעודת זעיר אנפין. רבנו כסה את החלות בכל שלוש הסעודות. אחרי שאכל כזית חלה זימר אתקינו סעודתא, בירך על כוס יין ושתה ממנו קצת. אכל קצת דגים וחילק לכל הנוכחים שריים. אח"כ שר מזמור לדוד עם הניגון ששמע מכ"ק האדמו"ר משינאווא זי"ע, [על ענין הניגון עיין בחלק "באהלי צדיקים"] שר בבואו מאדום, ואמר ה' מלך ה' מלך שתי פעמים. אח"כ שר את הזמר א־ל מסתתר בסתר עליון, שחיבר הח"ס, וידיד נפש. אחד מהמסובין שר אודה ה' בכל לבב ואשרי איש ירא. ואחד שר א־ל מסתתר בשפריר חביון. כאן אמר רבנו ד"ת, פעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה הכל לפי מה שחידש באותה שבת ובדרך כלל באותה סעודה, ואח"כ שיר המעלות וברכת המזון. רבנו בירך על הכוס.

הזמן בין הדלקת הנרות ערב שבת לבין מוצאי שבת הי' שמונים דקות. אחרי תפלת ערבית הבדיל רבנו בבית מדרשו ושתה רוב הכוס, גם מוצאי שבת חזון שתה בעצמו היין. ברכת המבדיל בין קודש לחול אמר בישיבה, כמו קידוש.

במוצאי יום מנוחה

במוצאי ש"ק הי' רבנו נזהר לא להשתמש ואפילו לא לנגוע בדברים שהם מוקצים, [פרט לעישון המקטרת, כי הלא גם ביו"ט עישן], כל זמן שהי' לבוש בבגדי שבת. הוא קיפל אז את הטלית ושר את הזמר איש חסיד, אח"כ שתה כוס חמין וטרם שתה אמר את הפסוק הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם, וחמין במוצאי שבת מלוגמא. אח"כ נטל ידיו לסעודת מלוה מלכא, בירך על לחם שלם ואכל קצת דגים. שר כל הזמירות של מוצ"ק ובירך ברהמ"ז.

פעם בדרשתו בביהכנ"ס דיבר רבנו אודות סעודת מלוה מלכא שמזלזלין בה. הוא אמר שבצעירותו אף הוא לא הי' נזהר לקיים תמיד סעודת מלוה מלכא. "חשבתי אז אולי

כדאי יותר ללמוד בשעה זו. אולם אחרי זמן התחרטתי ובאתי לידי הכרה שאין לדחות סימן בשו״ע בשביל לימוד תורה. מאז הנני מתאמץ לא לבטל סעודה זו אף פעם ולקיימה לכל הפחות עם כזית פת. שוב חשבתי, למה לא לכבד סעודה זו של דוד המלך גם בדגים. בקשתי את ב״ב לאפות בשבילי כל ערב ש״ק חלה נוספת לסעודת מלוה דמלכא ולתת לי גם קצת דגים. כיום הנני אוכל לפעמים גם קצת בשר לכבוד סעודה זו״.*

אחרי סעודת מלוה מלכא החליף רבנו את כל בגדיו, מבגדי שבת לבגדי חול. כפי שהזכרנו כבר לא השתמש בעוד בגדי שבת עליו בשום דבר מוקצה ומכיון שרצה בכל

---

* בספרו „חלק לעולם הבא״ דף ס״ב אות ד׳ כותב רבנו על משנה ז׳ פרק ב׳, הוא הי׳ אומר מרבה בשר מרבה רימה: ...„ויש עוד דרך שלישי, על פי׳ מה שכתוב בלקוטי תורה להאר״י הקדוש עה״פ (תהלים ל״ז) פני ה׳ בעושי רע להכרית מארץ זכרם, שהרשע יכרת ולא יזכה לתחיית המתים. אבל בצדיקים נאמר שם, שומר כל עצמותיו אחת מהנה לא נשברה. וזה קאי על העצם שקורין לו״ז, לא נשברה, שהעצם הזה נשאר לעולם, ועל ידי זה שמורים כל עצמותיו לקום בתחיית המתים עכ״ד. והנה מקורו הוא בזוה״ק פ׳ נח עה״פ וישאו את התיבה. ובמדרש הנעלם פ׳ תולדות דף קל״ז עה״פ ויהי יצחק בן ארבעים שנה. ובזוה״ק פ׳ וארא דף כ״ח ע״ב עה״פ ואמרת אל אהרן. ועוד יותר מבואר בויקרא רבה פרשה י״ח עה״פ דבר אל בני ישראל, שזה שנאמר (קהלת י״ב) ויסתבל החגב, זה לוז״ן של שדרה. אנדרינוס שחיק טמיא שאל את ר׳ יהושע בר חנניא, מהיכן הקב״ה מציץ את האדם לעת״ל, דכתיב על המתים לעת״ל (תהלים עב), ויציצו מעיר. א״ל מלוז״ן של שדרה. א״ל מה הן את מודע לי. אייתו יתי׳ קומוי. נתנו במים ולא נמחה, נתנו ברחיים ולא נטחן, נתנו באש ולא נשרף, נתנו על הסדן, התחיל מכה עליהן בפטיש, נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל ממנו כלום. ולבוש באו״ח סי׳ ש׳ כתב, אמרו חכמים, אבר אחד נברא באדם ונסכו״י שמו, ואינו נהנה בשום אכילה שיאכל האדם אלא כשאוכל במוצאי שבת ללותה. ובס׳ אלי׳ רבה שם בשם ספר מטה משה כתב, דלוז״ן שמו. וממנו נתהוה האדם בעצם הטפה, והוא המקבל עונש ועונג אחר מיתת האדם, ועצם הזה שורשו ועיקרו מעצם השמים עכ״ד. ולפי״ז א״ש, דאלי׳ רבה כתב שאבר זה הלוז״ן לא נהנה מעץ הדעת ואין בו מיתה, והוא מרגיש בצער הבושה ששולט באדם הרימה. ויובן לפי״ז הפסוק (איוב י״ד) אך בשרו עליו יכאב שהבאנו באות א׳ על משנה זו, שזה שכתב עלי״ו היינו עצם הלוז״ן הנ״ל, דייקא עליו יכאב, כי כשבלה הבשר פסק דין הקבר ורק עליו על הלוז יכאב כפי האלי׳ רבה שאין בו מיתה והוא מרגיש בצער הבושה ויש לרמז בתיבת עלי״ו, כי אות ע׳ הוא הנוטריקון של ע״צם, ואותיות למ״ד יו״ד וא״ו הם בגימטריא לוז״ן עם האותיות. וחידוש גדול, דשם לוז״ן מורה על חיות שאין בה מיתה, שכן כתיב (שופטים א׳ כ״ו) וילך האיש ארץ החיתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז״ן היא שמה עד היום הזה. ואמרו חכז״ל על עיר לוז זו (סוטה מ״ו ב׳) שלא מת בה אדם מעולם, היא לוז שבא סנחריב ולא בלבלה, נבוכדנצר ולא החריבה, ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בה, אלא זקנים שבה בזמן שדעתן קצה עליהן, יוצאין חוץ לחומה והן מתים. וברש״י שם ויקרא שמה לוז״ן, סיפיה דקרא עד היום הזה וגו׳ כדאמרינן (יומא מ׳), כל מקום שנאמר עד היום הזה, לעולם ולעולמי עולמים הוא. ולפי מה שכתב הלבוש נסכו״י שמו, יש לרמז מה שאמרו חכז״ל (סנהדרין צ׳) עה״פ (פ׳ וילך), הנך שוכב עם אבותיך וק״ם, דמתיבת וק״ם, בלמד תחיית המתים, יומתק דתיבת וק״ם בגימטריא נסכו״י״.

בהזדמנות אחת, והי׳ זה בשנת תרצ״ג בדרשה בש״ק לפרקי אבות, והדיבור נסב על סעודת מלוה מלכה, סיפר רבנו, כי מצא בכתב עת הנקרא „מארגענצייטונג״ שהופיע בעיר מעהריש אוסטרא במדינת צ׳כיא, מאמר מאת מנהל קרעמאטאריום, [משרפה בה שורפים את הגויות. כך הי׳ מנהג בהרבה משפחות גויים לשרוף את מתיהם], שמצא פעם בתוך אפר גוי׳ה נשרפת עצם קטן שלא נשרף. הוא התחיל לחקור אודות עצם זה ומסקנתו היתה כי עצם זה לא ניתן להשרף ואף לא נשבר בשום כח שבעולם. לאחר מחזה זה בדק שוב את האפר ומצא שוב עצם שכזה. ומאז התחיל לאסוף עצמות אלו, וכבר יש לו בגנזיו קופסה מלאה מעצמות אלו.

מוצאי ש״ק לכתוב מהר את הח״ת שחידש בשבת שלא ישכחם, מיהר אחרי סעודת מלוה מלכא להחליף את בגדיו, וישב מיד לכתוב את הד״ת, וגם לסדר את הדאר שהגיע בשבת.

החלפת הבגדים מבגדי שבת לבגדי חול הי׳ ענין מאד מענין, בעיקר לעת זקנתו. וכדאי לספר זאת. הוא החליף במוצש״ק כמובן את כל בגדיו מכף רגל ועד ראש. הבגדים העליונים היו מיועדים תמיד רק לשבת ויו״ט כגון מעיל העליון, שעל שבת הי׳ משל משי, ובחול בקיץ מסחורה [ליסטר] ובחורף סאמעט [קטיפה. צמר לא לבש כלל]. שאר הדברים כגון מכנסים ונעלים, לבש אותם רק בשבת כל זמן שהיו במצב תקין. אח״כ הוחלפו עם חדשים. וכ״כ פשט את הלבנים והגרביים במוצ״ש, קיפלם והניחם בארונו, לבש את הלבנים שהפשיט לפני שבוע במוצאי ש״ק, ואלו שפשט היום לבש אחרי שבוע במוצאי ש״ק. היתה זו כנראה עבודה חשובה לרבנו כי אחרי שפשט בגדי השבת לבש כל בגדי החול, למרות שהשעה היתה כבר מאוחרת ורבנו כבר עלה מיד למטה, למשל בחדשי הקיץ מוצאי שבת הי׳ בערך בשעה עשר בלילה, עד שרבנו גמר סעודת מלוה מלכא הי׳ קרוב לאחד עשרה, הוא הי׳ חלש ועייף והלך לנוח, אולם בכל זאת חזר ולבש בגדי החול, קרא ק״ש והפשיטם ואח״כ הלך לישון.

סדר הדרשות

הדרשות הקבועות שדרש רבנו במשך השנה לפי הסדר: בשני ימים של ראש השנה לפני תקיעת שופר, כל דרשה ארכה בערך שעה אחת. בשבת שובה שעתיים ויותר. חלקה הראשון של הדרשה פלפול בסוגיא שלמדו, משולב בדברי אגדה ודרוש על ענייני דיומא והפטורת שבת שובה. בליל כל נדרי, דרוש דרש במשך כשעה אחת. בליל הושענה רבה בחצות הלילה בערך שעה. ביום שמיני עצרת, הדרשה לאנשי החברה קדישא, חצי שעה בערך. בשמחת תורה, דרש לקריאת חתן תורה. לפעמים דרש גם בשבת חנוכה. חמשה עשר בשבט, אחרי תפלת מנחה לרגל סיום הש״ס של לומדי הש״ס דרש יותר משעתיים, החל מפלפול על סוגיא שלמדו וסיים בדברי אגדה ודרוש. ז׳ אדר אחרי תפלת מנחה בערך שעה. שבת פרשת זכור, לפני קריאת מפטיר, בענין מחיית עמלק. בשבת הגדול, משכה הדרשה כשעתיים עד שלוש, פלפול בסוגיא, דרוש ואגדה ודיני פסח. אחרון של פסח, לאנשי חברה קדישא. שש שבתות בין פסח לשבועות וארבע שבתות לפני ר״ה על פרקי אבות, כל דרשה בערך שעה. ליל שבועות בחצות הלילה, שעה אחת. ביום א׳ שבועות אחרי הצהריים, בערך שעתיים. כל דרשות שבת דרוש דרש רבנו בש״ק אחרי הצהריים. טעמו ונימוקו הי׳, כדי שלא להטריח את מי שאינו רוצה לשמוע את הדרשה, ואחרי הצהריים יבא רק מי שרוצה לשמוע.

המשמשים של רבנו, [כמה פעמים הייתי נוכח גם אני], ראו לפני כל דרשה איך שרבנו התבודד בחדרו השני על כמה רגעים, ושמעו אותו גונח מעומק הלב ומתפלל הרבה פעמים בבכיות. אז הוא ערך תפלה לה׳ שיזכה שדרשתו ודברי מוסריו יתקבלו על לב השומעים, להשיב לבם לאביהם שבשמים.*

---

* בספרו „בהית־הבקר״ אות שנ״ה עה״פ (ירמי׳ כ״ג) וכפטיש יפוצץ סלע, כותב רבנו זי״ע: „י״ל שאין הדורש דברי מוסר פועל כלום, רק אם הוא מאמין שעל ידי שפלותו אינו מסוגל להשיב רבים מעון, רק ה׳ יתן חן שיכנסו הדברים בלב השומעים ויתנו לב לשוב לפניו ית׳ ולתקן את אשר קלקלו. לכן מן הראוי, שקודם עמדו לדרוש ישפוך שיחו לפניו יתברך, נא חמול עלי ותתנני

דכירנא בשנת תרפ"ט נתקבל הגאון רבי יוסף יונה צבי הלוי הורביץ זצ"ל, אב"ד ור"מ דק"ק אונסדארף, [נכד הגאון בעל באר שמואל מאונסדארף זצ"ל] לרב אב"ד בק"ק פראנקפורט דמיין. [היתה ידידות גדולה ביניהם והגאון מאו"ד הי' נכנע לפני רבנו] כמה ימים אחרי עלותו על כס הרבנות בפפד"מ כתב לו רבנו מכתב ידידות [העתק המכתב הי' בידי עד מלחמת העולם השני'], במכתבו זה מדריכו רבנו בעניני הנהגת קהלה כפפד"מ. בעניני שינוי המלבושים שם ממה שהי' נוהג בשבתו באונסדארף. רבנו מבקשו שאל יזוז זיז כ"ש ממה שראה אצל זקנו הקדוש מאו"ד זצ"ל. אח"כ ממשיך רבנו בעניני הדרשות שם, ובין היתר כותב לו. "ואיעצו, שבכל פעם שיצטרך לדרוש ברבים יתבודד לפני זה בחדרו וישפוך שיח לפני בוחן לבבות, יהי רצון שלא יגרמו עונותי מלהשיב לב בניך אליך".

ואגב, סיפר הגאון מאונסדארף ענין נפלא מרבנו. הוא סיפר זאת כמה פעמים עוד בחוץ לארץ, וגם פה בארצנו הקדושה, פעם גם בעת דרשו בסעודת סיום הש"ס ביום ההלולא של רבנו כ"ו שבט. לפני נסיעתו לפפד"מ הי' רבנו במקום הבראה בהרי טאטרא. [מקומות אלו היו שייכים לגליל אונסדארף]. הגאון מאונסדארף נסע להפרד מרבנו לפני נסיעתו לפפד"מ. רבנו ליווהו כברת דרך, אח"כ אמר לו: "יסע לחיים ולא למות". — "כעשר שנים נקרו דבריו המוזרים של הרב מקאשוי במוחי", סיפר. "שמעתי מברכים, סע לחיים, סע לחיים טובים, לשלום, לברכה וכו', אבל ברכה מוזרה כזו, סע לחיים ולא למות, טרם שמעתי. בשנת תרצ"ט, אחרי שקפצתי מביכנ"ס בואר, ברחתי מגרמני' נצלתי ממות ואתי עמי זוגתי וכל ילדיי, [שמונה במספר הי"ו]. שוב שמעתי אחרי תום המלחמה, שמכל משפחתי שנשארה במדינה שהייתי לפני פפד"מ משפחה גדולה מסונפת, לא נשארה אלא נפש אחת. מכל הרבנים במדינה לא נשארו רק אחד או שניים ר"ל. אז הבנתי דבריו הקדושים של הרב הקדוש מקאשוי זי"ע, שברכני ליסע "לחיים ולא למות". הוא הרגיש וראה ברוח קדשו כבר בשנת תרפ"ט, כמה שנים לפני עלות לשלטון מלכות הרשעה בגרמני', שנסיעתי שמה תהי' לחיים לי ולבני ביתי, ולא למות ח"ו.

כל ערב ראש חודש אמר רבנו בבית מדרשו יום כיפור קטן לפני תפלת מנחה. בדרך כלל צמו אותו יום וקראו בבוקר ולפנות ערב קריאת ויחל. רבנו בעצמו הי' הש"צ. הי' זה כל ער"ח יוכ"ק כעין יום הכיפורים, בהתעוררות, בכיות ותשובה. וידוי הגדול של רבנו נסים אמר רבנו בקול מלה במלה בבכיות גדולות, לא נשאר איש בביהמ"ד שלא הוזיל דמעות. אמר לנו תלמיד מובהק של רבנו שלמד עוד בקראלי שבע שנים, כעת בבני ברק, הרה"ח מופלג בתורה מו"ה דוב בער לעגמן נ"י: "הלואי והייתי זוכה לכה"פ פעם אחת בחיי להתפלל ולהוזיל דמעות בליל כל נדרי, כפי שזכיתי לזה כל ערב ר"ח בתפלת יוכ"ק אצל רבנו. כל לב אפילו של אבן התעורר אם שמע את רבי מתפלל כל השנה, אבל מי שהי' נוכח בביהמ"ד ערב ר"ח מובטח שעשה תשובה שלימה".

תפילין של ר"ת הניח רבנו בר"ח אחרי תפלת מוסף בביתו. כאמור הוא בא כל יום לביהמ"ד מעוטף בטלית ותפילין וכן חזר לביתו. בר"ח אמר חצי קדיש לפני מוסף עם

לחן ולחסד בעיניך בזו השעה, ואל יעכבו עונותי מלפעול אצל בניך שיתנו לב לשוב לפניך בלב שלם. שלח עזרתך מקודש. הלא מכוחי אין לי תקוה לפעול כלום. אבל הלא אני רק כגרזן ביד החוצב וכמו פטיש יפוצץ סלע, והוא רק מכוח החוצב בו, והיתפאר הגרזן על החוצב בו. ואז אם ידע שהוא רק כפטיש, יזכה לפוצץ סלע, ולשבר לב האבן".

התפילין, אח"כ אמרו ובא לציון בנוסח אשכנז, ואז חלץ תפיליו. בר"ח הוסיפו לו מאכל אחד בסעודת הצהריים לכבוד היום.

ריש שתא – סימנא מילתא

שני ימים טובים של ר"ה ויום הכיפורים התפלל רבנו בבית הכנסת של הקהלה. ערב ר"ה התפלל מנחה לפני התיבה, בהתעוררות ובכיות גדולות. בסעודת ליל ר"ה אכל מאכלים הרגילים לאכול לסימנא טבא כפי שהי' נוהג בחו"ל. ראש דג, ראש כבש, מעהרן [גזר], תפוחי עץ עם דבש.*

ברכת השחר ופסוקי דזמרא התפלל רבנו בר"ה ויוה"כ לפני התיבה. שלא כמנהגו כל השנה התפלל אז לאט והאריך הרבה עד לתפלת המלך. כוונתו בזה היתה שגם המאחרים לבא להתפלל יוכלו עכ"פ להתפלל את השמונה עשרה יחד עם הציבור. בדרשותיו לפני ר"ה הזהיר וביקש מאד להזדרז ולהתפלל בר"ה ויוה"כ כל התפלות יחד עם הציבור. אם מישהוא איחר מפני האונס וכד' ידלג על רוב פסוקי דזמרא, יאמר ברכת הק"ש עם ק"ש מהר כדי שיוכל להתפלל שמונה עשרה עם הציבור.*

לפני תקיעת שופר הלך רבנו לטבול שנית במקוה טהרה.

---

* על מה שמובא בשו"ע שלא לאכול אגוזים בר"ה כותב רבנו בספרו „דבר המלוכה" אות פ"א ...„רמ"א או"ח סי' תקפ"ג הביא שיש מדקדקין שלא לאכול אגוזים בר"ה. ויש לתת לזה טעם נוסף. כידוע יש באגוז ארבע קליפות. האחת הקליפה הירוקה, קליפה זו לאחר שמתבשלין האגוזים היטב נופלת מאלי'. השני' היא הקליפה הקשה שצריך לשברה. השלישית קליפה המפרדת בפנים בין המאכל מצד זה לצד זה. וקליפה הרביעית דבוקה בהאוכל. ויש לרמז כי הקליפה הראשונה היא נגד תאוות בהמיות שאדם נולד עמהם, אמנם כשיתגדל ומתגבר שכלו יפלו תאוות אלו מעצמן ואינו מתאוה להם כלל. קליפה השני' היא נגד מדות רעות, כגון גאוה וכעס וכו', לזה צריך יגיעה גדולה לשברם ולבטלם. הקליפה השלישית היא כנגד חסרון כוונה בשעת עשיית המצוות ולימוד תוה"ק ולכן קליפה זו מפרדת בין האוכ"ל. אולם אם שיבר מדותיו הרעות של הקליפה השני', אז ניקל לו להפריד מחשבות כאלו בשעת עשיית המצוות. קליפה הרביעית היא דקה מאד ונאכלת לרוב בני אדם עם המאכל. אבל אם יוכל להפריד קליפה זו, אז המאכל נעים ביותר, אבל קשה מאד להפרידה, כי היא דבוקה בהמאכל, רק בתחילת בישולו כל עוד האגוז רך, אפשר להפרידה בניקל. וזה נגד צדיקים שזוכים לחזות בנועם ה', וכבר בימי ילדותם הוסרה הקליפה, ומעטים זוכים לזה. ולפי זה האגוז מעורר דין, כי אפשר ללמוד ממנו, שאם הי' מקדש עצמו בימי נעוריו ולא הי' טועם טעם חטא, או היתה עבודתו יכולה להיות בלי שום קליפות. אבל רוב בני אדם אוכלים זו הקליפה עם המאכל, לכך ראוי שלא לאכלם בימי הדין שלא לעורר קטרוג ח"ו. ומצאתי בס' עבודת ישראל (פרק ג' משנה י"ד), שכתב כעין דברי, דקליפת אגוז הדבוקה בהמאכל כל עוד שהיא רכה, הקליפה נקלפת בנקל, אבל כשמזדקן קשה להסיר הקליפה. וזה מוסר גדול, אם חטא לשוב מיד, אבל אם מזדקן בחטאו צריך מירוק וסיגופים ויסורים. והנה אמרו חכז"ל, (יבמות מ"ח) למה גרים בזמן הזה מעונים, על אשר שהו ליכנס תחת כנפי השכינה. ולכך אם מתעוררים רק בימי הדין לשוב, יש קטרוג מדוע אחרת לשוב עד עתה. וספרו בשם צדיק אחד, בעת שעבר לפני התיבה לומר המלך, נחלש ונפל על פניו. וכששאלו אותו על סיבת החולשה, השיב שכשרצה לומר המלך נזכר במעשה שמובא (גטין נ"ז) אי מלכא אנא מדוע לא באת אלי עד היום. ומאחר שיש ללמוד זה מקליפת אגוזים, שלא לאחר בתשובה, לכן אין אוכלים אגוזים בר"ה".

* בספרו „דבר המלוכה" אות ש"ט כותב רבנו בענין זה: „ועמי תלואים למשובתי אל על יקראוהו, יחד לא ירומם, (הושע י"א), מפרשי התנ"ך והתרגום נדחקו בפירוש פסוק זה, ובפרט תיבת יחד, לא ירומם אינו מתפרש כלל לפירושה. וי"ל שהנביא מרמז בפסוק זה על דבר שנכשלים בו המון העם, שאינם נזהרים להתפלל התפילות בראש השנה יחד עם הציבור. דהנה (בע"ז ד' ב') הזהירו שבראש השנה לא יתפלל אדם תפלת שמונה עשרה ביחידות, כי אם הנו

הס קטיגור

רבנו הקפיד מאד, [בדרשותיו לפני ראש השנה עורר והזהיר על זה] שלא ידברו בר״ה על שום יהודי דיבורים שיכולים להיות כעין קטרוג. אפילו מוסר על התנהגות לא נאותה שרואה אצל אחרים, אסור להגיד בימים אלו, רק ירמוז לו, כי כל דיבור של קטרוג עושה רושם בשמים ויכול ח״ו להזיק למי שדברו עליו, ובשמים אינם רוצים לשמוע בימי הדין שום דבר רע על שום יהודי אפילו הגרוע ביותר, אם הוא מזרע אברהם יצחק ויעקב.

בדרשותיו בר״ה, יוה״כ והו״ר, לא אמר רבנו אף פעם מוסר אפילו הקל ביותר. כל דרשותיו בימים האלו היו מכוונים כלפי מעלה כביכול, עם מליצות טובות על כלל ישראל. [ענין זה מבואר באריכות בחלק „ספרים עפ״י א־ב״].

פעם בר״ה אחרי הצהריים, עת הלך רבנו לתפלת תשליך, בא לקראתו יהודי ורצה לספר לו, שראה עכשו שעומדים שני פועלים על יד בנין שבונים ליהודי אחד מהקהלה, וחושש שיעבדו ביו״ט. רבנו אטם אזניו בידיו ולא רצה בשום אופן לשמוע דבריו, ועוד גער בו, לא לדבר על יהודי ביום קדוש זה. במשך ימות השנה, אם שמע רבנו שיש חשש באיזה מקום לחילול שבת או דברים אחרים נגד דת תוה״ק, הוא רץ בעצמו מיד אל מקום זה למנוע חילול קודש ולתקן מה שצריך, אולם בר״ה הבליג ולא רצה לעורר קטרוג.

לעומת זאת שמח רבנו מאד כששמע ביום זה איך גויים מחרפים את עם ישראל. פעם, [ר״ה חל אז ביום ש״ק] ביום שני של ר״ה שהוא יום ראשון בשבוע, יום אידם של הגויים, הלכנו עם רבנו לומר תשליך ע״י הנהר. בעברנו על הרחוב קבוץ גדול יהודים, צעקו אחרינו כמה פרחחים כמנהגם בבוז, ז׳יד ז׳יד, [יהודי]. בחור אחד רצה לרדוף אחריהם להכותם. אולם רבנו עכבו ולא הרשה לעשות להם כלום, באמרו: „הלא אלו הם מליצי יושר הכי

מתפלל ביחידות מעיינים במעשיו אם הוא ראוי והגון שתתקבל תפלתו. ואם הוא מתפלל עם הציבור כתיב (איוב ל״ו) הן א־ל כביר לא ימאס. ועיין או״ח סי׳ תקצ״א ס״ט ובמג״א שם בענין זה, שאף אם הוא מתפלל הש״ע בשעה שהש״ץ אומר הפיוטים, אין זה נקרא עם הציבור. ובעוה״ר המון עם נכשלים בזה הרבה, שאין הם יודעים חומר הענין, שזה ממש סכנה אם מתפללים אז ביחידות ומעיינים בתפילותיו אם הם ראויים להתקבל. (וברי״ה ט״ז ב׳) אמר ר׳ כרוספדאי אמר ר׳ יוחנן, שלושה ספרים נפתחים בר״ה, אחד של רשעים גמורים ואחד של צדיקים גמורים, ואחד של בינונים. צדיקים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר לחיים. רשעים גמורים נכתבין ונחתמין לאלתר למיתה, בינונים תלויים ועומדים עד יו״כ, זכו וכו׳. והנה בראש השנה רוב המון הם בינונים, והם תלויי״ם ועומדים עד יו״כ. לפי״ז אמר הנביא, עמי תלואי״ם למשובתי, דהיינו בר״ה שרובם תלויים וצריכים לתקן עוותתם ולבקש על חייהם, ואז בשעה, שאל על יקראוהו, שעומדים להתפלל אלי אל על, יח״ד לא ירומם, אין הם מתפללים יחד עם הציבור, וכ״א מתפלל בפני עצמו, וזה גורם ח״ו שלא תתקבל תפלתם. לכן יש לכ״א להזדרז ולהתפלל עם הציבור.

בענין המנהג לאכול דבש בר״ה, הנני מעתיק מספרו „משמרת אלעזר״ חלק עשרת הימים אות מ״ז ....„המנהג בישראל לאכול דבש בר״ה, מטעם שתהי׳ לישראל שנה טובה ומתוקה. וצריך הסבר, וכי בשביל שאוכלין דבש בתחילת השנה יהי׳ סימן שכל השנה תהי׳ מתוקה. ובל״פ עפ״י מה שראיתי באלשי״ך על שיר השירים שכתב, כי׳ דבש הוא תחילתו טוב מאד, דהיינו מציצים ופרחים, וכן סופו הוא ג״כ טוב מאד ומתוק עכ״ד. בזה מובן היטב שהוא סימן יפה ורמז, שכמו שהדבש הי׳ בתחילתו טוב, ונשאר כן גם בסופו, כן גם אנו, כמו בתחלת השנה מתוק שאוכלין דבש, כן תהי׳ כל השנה וגם סוף השנה. אבל עוד מלמדינו הדבש, שאנו צריכים להתאמץ לשוב בתשובה בתחילת השנה, כדי שנהי׳ אז שלמים, וכן נוכל להתקיים שלמים כל השנה. דהנה מטבע הדבש אנו רואים, שאם יפול לתוכו דבר חתוך או פרוס, במעט זמן, מהר מאד יופסד הדבר הזה וישתנה צורתו, ולא יהי׳ הפרש בינו לבין הדבש. ואם החתיכה הזו היתה עומדת בפני עצמה היתה יכולה להישאר ולהתקיים

טובים שלנו. הן בשמים מסטינים ומקטרגים נגדנו, שח"ו איננו יהודים, ואלו צועקים בקול, ז'יד ז'יד. הלא עלינו להחזיק להם טובה ואפילו כדאי לשכור אותם ולשלם להם ממיטב כספנו, שיצעקו כל היום ז'יד".

אחרי תפלת מנחה יום א' דר"ה הלך רבנו אל הנהר לומר תפלת תשליך.

רבנו עישן ביו"ט של ר"ה ובשלוש רגלים, ציגריות. הי' לו מקטרת דקה מיוחדת לציגריות גדולות, של הגאון הקדוש בעל דברי חיים זי"ע [רבנו קבלו במתנה מהשו"ב דקאשוי, הרה"ח צבי יעקב ברנדסדורפר, בנו של הרה"ח ר' אביש מאיר ברנסדורפר, שהי' חזן ובעל תפלה אצל הגה"ק מצאנז זי"ע. הרה"ח צבי יעקב ירשו מאביו ומסרו לפני פטירתו לרבנו. כן נתן לרבנו גם מחזורים של הגאון הקדוש מצאנז זי"ע]. במקטרת הזאת עישן רבנו כל יו"ט אחרי צהריים כשבאו בני העיר לקבל פני רבם ברגל. פעם אמר רבנו שספרו לו, שהגאון הקדוש מצאנז זי"ע עישן פעם בר"ה אחרי התפלה והסעודה עם המקטרת, ועמד על יד חלון חדרו עם המקטרת בפיו הקדוש, כדי שיראו העם הבאים לבית הכנסת שהוא שרוי בשמחה ובחדוה.

בליל שני של ר"ה נהג רבנו לקחת פרי חדש כשבירך ברכת שהחיינו בקידוש היום. לקנות מלבוש חדש כל שנה ולברך עליו, הי' אז בימים ההם דבר כמעט בלתי אפשרי אפילו אצל אנשים אמידים. ומכש"כ אצל רבנים שפרנסתם היתה דחוקה בדרך כלל. לרבנו תפרו מלבוש חדש אחת לעשר או עשרים שנה, ועד שלא הי' קרוע לבשו כשישב בביתו. דכירנא פעם בליל שני של ר"ה הביאו שני בע"ב מידידיו הקרובים של רבנו, מעיל משי חדש לפני הקידוש. רבנו לבש המעיל ואמר להם בבת צחוק: „לוא הייתי יודע שאינני מוצא כבר חן בעיניכם, כי אז הייתי קונה בעצמי מעיל חדש".

עוד זמן מה. ולעומת זאת אם נפל דבר שלם בדבש, יתקיים בו שנים הרבה ולא יופסד, ובאם הי' דבר זה עומד בפני עצמו הי' נפסד כבר. והוא דבר פלא, מהיפך אל היפך. ולפי האמת, הוא הדבר אשר דברנו, כי טוב הדבש, שמתחילתו טוב וגם סופו טוב, ולכן גם דבר שבא לתוכו, אם הוא בעת שבא אל הדבש טוב ושלם, אז נשאר בשלימותו ואינו נפסד, אבל אם הוא כבר חתוך ופרוס נפסד מיד אחרי שבא אל הדבש. ולזה בא הרמז, שאם ימצאו ישראל שלימים בר"ה יתקיימו כל השנה ולא יגיע להם שום הפסד".

„ובדברינו אמרנו לתת טעם על הא ששיבחה תוה"ק את ארץ הקדושה, שהיא ארץ זבת חלב ודבש. וצ"ב למה שיבחה אותה רק בדבש, הלא ז' מינין הן שנשתבחה בהן ארץ ישראל. ונל"פ כי ידוע שארץ ישראל מסוגלת לשמור בה תוה"ק. וכן כתב הרמב"ן, (פ' ויצא) שאבותינו הקדושים שמרו התורה רק בא"י. ולכן כשבא יעקב אבינו סמוך לגבול א"י מתה רחל, כי אויר א"י מהני'. והוא אויר קדוש ומסייע להיושבים בה להיות קדושים וטהורים. לפי"ז י"ל שלכן שיבח הקב"ה את ארץ הקדושה שהיא דומה לדבש דוקא, לרמז שהבא אלי' לעולם לא יופסד, בטבע הדבש, שכל דבר שלם הבא אל תוכו, ישמר לעולם ולא יופסד. אמנם לפי שטבע הדבש לשמור רק דברים שלמים, וטבע ארץ ישראל הוא יותר מזה, שמכפרת גם עוונות והיא מסייעת לשוב בתשובה שלימה, כמו שאמרו חכז"ל (כתובות ק"א) כל ההולך בה ד' אמות הוא נשוי עון. לכן הקדימה התורה לשבחה שהיא גם ארץ זבת חלב. כי המג"א כתב בסי' תצ"ד, שלכן המנהג לאכול בשבועות חלב, שהוא דמיון לבני ישראל. שכשיצאו ממצרים היו משוקעים במ"ט שערי טומאה. ואיתא בזוה"ק (אמור דף ל"ז א') שימי הספירה היו דוגמת ספירת נקיים לאשה נדה. וידוע שדם נעכר ונעשה חלב (נדה ט') שמתחילתו רע, שהוא דמיון לדם, שהוא דין, ואח"כ נעשה חלב שהוא רחמים. ובזה שבחה התורה את א"י, שטבעה כטבע החלב, שכל הבא לדור בה, שב בתשובה שלימה, כדמיון החלב שדם נעכר ונעשה חלב, והוסיפה התורה אח"כ שיש לה טבע דבש, שכל הבא אלי' שלם לעולם לא יופסד וישאר שלמותו. והשי"ת יזכנו לראותה בבנינה ויטהר לבבינו לעבדו בלב שלם".

על פירות האילן וכן גם על חלק ירקות שגדלו בגינה, וניכר עליהם שהם חדשים, כגון מיני קטניות כשהם עוד ירוקים, וכן מיני לפתן שרואים שהם חדשים כגון מעהרן [גזר], אוגערקעס [מלפפונים], בירך רבנו שהחיינו, וכמבואר כן בסי' רכ"ה דעת כמה פוסקים. רבנו אמר כי גם בבעלזא נהגו כן. אבל אם קנו הירקות הללו על השוק שלא גדלו בגינה לא בירך עליהם שהחיינו. ד"ז ראיתי בעצמי שנהג כן. ומעשה שהי' כך הי': רבנו הי' רגיל לבוא בימות הקיץ כמעט כל יום במשך חדשים לגינתו של אבי מורי הי"ד, הי' זה במקום נסיעה למקום הבראה שלא רצה לנסוע. היינו רגילים לכבדו מפירות האילן שגדלו בגינה אצלנו. פעם שמתי על השולחן טירס מבושל שגדל בגינה אצלנו, בידעי שגם בביתו של רבנו בשלו לפעמים טירס. רבנו שאלני האם זה גדל בגינה שלנו, השבתי שכן. "אם כן איני יכול לאכלו, כבר אכלתי השנה בבית מהנקנה בשוק ולא ברכתי עליו שהחיינו, ע"כ איני יכול לברך שהחיינו על דבר שכבר אכלתי השנה, ולאכלו בלי שהחיינו ג"כ איני רוצה, מכיון שגדל בגינה".

בדרשת ר"ה שחל להיות בשבת, אמר רבנו שצריך אז להשתדל עוד יותר להמליץ טובות על ישראל קדושים, למלא כל מה דאפשר את החסר לפי שאין תוקעין בשופר. בספרו "דבר המלוכה" אות רכ"א מביא רבנו בענין זה מהגאון בעל ישמח משה זי"ע: ..."ביאור הפייט ביוצר יום ב' ר"ה, יום זה אם יקרה בשבת קודש זכרון תרועה מקרא קודש, טבעו בחול כי יביאכם צוו לתקוע בכל גבולכם. הנה הלשון טבע"ר אין לו ביאור, כי טבע מאי בעי הכי. והענין ע"ד משל. מי שהוא רעב יכול להשביע רעבונו בכל מאכל שהוא אוכל, אף בהפחות והגרוע שבמאכלים ואף בלחם יבש. אולם אם ירצה להשביע רעבונו לא ע"י מאכל, כגון ע"י ראי' או שמיעה, לא יתכן זה ע"י ראיית או שמיעת דברים המצויים, רק אם ישמע או יראה דבר נפלא הפלא ופלא, שמתענג בו מאד, אז שוכח הוא את רעבונו, והדבר משביעו זמן מה. כגון בשמיעת קול זמר שלא נשמע כמוהו, בפה או בכלי זמר. או מעשה נפלא שמתענג השומע ממנו, או דברי חכמה הנפלאה להאוהב חכמה, וכו'. ולהבין למה זה, שהמאכל משביע אף בפחות, והראי' או השמיעה רק בדבר נפלא דוקא. דעת לנבון ניקל, שהוא משום שהמאכל טבעו להשביע מצד התולדה, לכך, ישביע אף במאכל פחות, אבל שמיעה וראי' אין טבעם להשביע רק שמשביעין במקום המאכל, שיהי' כאלו אוכל, לזה צריך שיהי' דבר נפלא שישנה טבעו וכו'. והנה ידוע גודל התועלת של שופר בר"ה, וממש זה קיום כל האומה הישראלית. והנה בחול כשתוקעין בפועל, זה הוא טבעו של השופר להציל את ישראל. אבל כשחל ר"ה בשבת קודש, ואין אנו תוקעין בפועל אם חל ר"ה בש"ק, ג"כ דרש רבנו לפני תפלת מוסף, כעין זכרון תרועה מקר"א קודש.*

---

* בספרו "דבר המלוכה" אות ר"ד: ..."יום זה אם יקרא בשבת קודש זכרון תרועה מקרא קודש. (פייט יום ב' ר"ה). הנה הפשוט מאחר שאין תוקעין בשבת, הגו רק זכרון תרועה. ואמרו חכז"ל (ר"ה כ"ט) שנרמז זה בתורה. כתוב אחד אומר יום תרועה יהי' לכם, וכתוב אחד אומר שבתון זכרו"ן תרועה, דהיינו אם חל בשבת אין תוקעין בפועל רק אומרים פסוקי מלכיות זכרונות ושופרות, ע"ד ונשלמה פרים שפתינו. אעפ"י שדחו זה שם, דהלא מן התורה מותר לתקוע בשבת, הא רק לומר שאינה דרשה גמורה, אבל עכ"פ אסמכתא הוי' לתקנת חכמים, שלא לתקוע בשבת. ויש להוסיף, דתיבת זכרו"ן בא לעורר זכות שבת, דכתיב בי', זכור את יום השבת. וחכז"ל דרשו (שבת קי"ח) עה"פ (ישעי' נ"ו) שומר שבת מחלל"ו, אל תקרא מחללו אלא מחול לו, ועומד להם זכות שבת לזכותם בדין גם בלי שופר".

ממש, ואנו עושין רק זכר שיהי' נחשב כאילו עשינו בפועל, על זה צריך שקידה רבה לטהרה ולקדושה, ולא לקרא בפה מטונף ולזה אמר הפייטן, אם יקרה יום זה בשבת קודש, שא"א לתקוע ואינו אלא זכרון תרועה, צריך להיות מקר"א קוד"ש. אבל בחול לא הקפיד כ"כ, כי אז אפשר לתקוע בפועל, וטבעו בחול כי יביאכם, ומספיק צוו לתקוע בכל גבולכם, יום תרועה יהי' לכם, ולא אמר ע"ז מקרא קודש. עכ"ד. ובזה פירש רבנו את הפייט של יום א' דסליחות „בצדק נעקד ונשחט תמורו איל". וצ"ל מה משמיענו בזה שנעקד בצד"ק, ולמה הי' צריך לעקדו בצדק. ולפי הנ"ל מובן היטב. כי אם הי' אברהם אבינו שוחט את יצחק עצמו כפי שנצטוה, לא הי' צריך לכוון הרבה, כי הלא מקיים הוא צוו הבורא ב"ה שאמר לו לשחוט את בנו. אולם מאחר שלא יצחק נשחט, רק תמור"ו איל, לכן הי' צריך לעשות ההכנות בכוונות גדולות ובטהרה יתירה, לפי שנשחט תמורו איל, כדי שיתקבל לרצון תמורתו".

עשרת הימים

עשרת ימי התשובה וימי הסליחות של לפני ר"ה, היו הזמנים שיכולנו, התלמידים של הישיבה והבע"ב שהתפללו בבית מדרשו אז, לשמוע מרבנו יותר ממה ששמענו במשך כל השנה. מספר הבחורים הי' קטן, רובם נסעו לפני ר"ה הביתה. רבנו נשאר בימים אלו בביתמ"ד כמעט כל יום זמן ממושך, דיבר עם תלמידיו וסיפר להם ענינים שונים מושכים את הלב, כדרכו בכל סיפוריו. הסליחות אמר רבנו עוד לפני עלות השחר, [הוא בעצמו אמר סליחות לפני התיבה] ולכן הניח את התפילין בבית המדרש שלא כמו בכל השנה שבא מעוטף בטלית ותפילין לביתמ"ד, גם תפילין של ר"ת הניח שם, ואח"כ נשאר לשיחה אתנו התלמידים. גם בערב אחרי תפלת ערבית זכינו להתקרבות יתר בימים אלו.

בין הזמנים למד רבנו בין מנחה למעריב במקום השיעור של כל השנה, שו"ע או"ח מענינא דיומא, החל מסי' תקפ"א הל' ר"ה עד סי' תרס"ט הל' ש"ת, בהמשכיות כל שנה. לימודים אלו והדינים השייכים שם גרמו בדרך כלל להמשיך גם אחרי התפלה בשיחות מעין הלימוד. כנראה היתה כוונתו של רבנו בעיקר להלהיב את תלמידיו ע"י שיחות יפות, סיפורים ודברי אגדה מושכים את הלב, להתכונן לקראת הימים הקדושים.

בשבת שובה דרוש דרש רבנו אחרי הצהריים בערך שעתיים ויותר. פחות משעה אמר פלפול בסוגיא שלמדו בכל בתי המדרש בעיר. שילב תמיד את הפלפול באגדה עם פרשת השבוע והפטורת שובה ישראל. בדרשה זו אמר מוסר ותוכחה, גם דינים השייכים ליו"כ וחג הסוכות. על דרשה זו אמר רבנו, שהנה קשה מאד. „מצד אחד חייבים להוכיח, כי הימים הם ימי תשובה, ומצד שני להיזהר לא להרבות בתוכחות".*

---

* כעין זה נמצא בספרו „בהית הבקר" אות שע"ו: ...„קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאותם. (ישעי' נ"ח). י"ל הדמיון לשופר מלמדינו דבר גדול, שהעומד להגיד לישראל פשעם וחטאותם, צריך לשקול במאזנים כל דיבור ודיבור. כי אם ירבה דיבור אחד יענש. ומשה רבן של ישראל נענש על כי אמר שמעו נא המורים. וישעי' נענש על שאמר, בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב. ולעומת זה אם ימעט בתוכחה, נאמר (יחזקאל ל"ג), כי לא הזהרת את הרשע, הוא רשע בעונו ימות ואת דמו מידך אבקש. והיא עבודה קשה לדעת לצמצם הנצרך, שלא ימעט ושלא יוסיף. ולזה אחרי שאמר הכתוב, קרא בגרון אל תחשך, הזהיר, דע שאם תוכיח את ישראל, תדקדק מאד בדבריו כדמיון השופר, שאם האריך בשבר אחד מג' שברים כשיעור תקיעה, אינו יוצא. וכן אם קיצר בתקיעה ובתרועה פחות מט' כוחות, לרוב הפוסקים אינו יוצא. כן צריך להיזהר בתוכחה, שלא ירבה ולא ימעט".

גילה ברעדה

ערב יום הכיפורים הי' רבנו תמיד במצב רוח מרומם, כאלו הי' כבר מוצאי יוה"כ. רוב־ככל בני העיר באו אליו להתברך ולברכו בגמח"ט. רבנו קיבל את כל הבאים בשמחה ובסבר פנים יפות, עודד את כל אחד ואחד, שהנה קרובה ישועתינו לבא, וכמה גדולים חסדי ה', שאנחנו עם קטן ודל בגויים, זוכים להמליכו על כל העולם, ולהתקרב אליו, ובפרט בימים הקדושים האלו שידו פתוחה לקבל אותנו אפילו הגרועים שבינינו. עם כל אחד דיבר רבנו כפי הבנתו ומצבו, כל הנכנסים אליו פנימה מודאגים ומפוחדים מאימת יום הדין, נהפכו בין רגע ויצאו מלפניו מלאים תקוה בחסדי ה', ושמחים על גורלם, ע"י השפעת דיבוריו וקירון אור פניו הקדושים של רבנו, שהרחיב את הדיבור בעיקר על מדת השמחה, ושלא להתעצב ח"ו כלל וכלל, כי העצבות היא מעצת היצה"ר. הרבה בע"ב נתנו לרבנו פתקאות [קוויטל] עריוה"כ. רבנו צירף את כל הפתקאות שקיבל, לקחם אתו לבית הכנסת ביום הקדוש, וקרא אותם [כמה מאות פתקאות] שלוש פעמים במשך יום הקדוש. בערב, בשחרית ובמוסף אחרי התפלה בלחש. להש"ץ רמז להתחיל חזרת התפלה ורבנו נשאר זמן ממושך לקרא את הפתקאות.

בערב יוה"כ בירך רבנו את תלמידיו ואת הבע"ב שבקשו זאת, בשימו ידיו על ראש המתברך, כדרך גדולי ישראל במדינות אלו אז. בשנתיים האחרונות לחייו, ורבנו הי' כבר תשוש, ביקש מתלמידיו, לא לבא אליו ערב יוה"כ להתברך בזמן שרוב בני הקהלה באים, כי קשה עליו לעמוד שעות רצופות לברך את כל הבאים, והבטיח לנו במקום זה שיברך אותנו אחרי גמר התפלה ליל כל נדרי. בערב עלו אל חדרו של רבנו כל אלו שלא ברכם ביום, ביניהם גם הרבה בע"ב ששמעו עוד ביום שרבנו יברך גם בערב. הבע"ב האלו היו ביום עם פתקאות ולא בקשו להתברך אז, כי רצו ג"כ להתברך בערב. אחרי התפלה עלינו כמה מאות איש. חדרו של רבנו הי' כמעט אפל, דלק בו רק נר נשמה אחד. רבנו עמד באמצע חדרו בעינים עצומות מלובש בקיטל וטלית, וכל באי ביתו עברו לפניו כבני מרון בזה אחר זה. רבנו הניח ידיו על ראש כל או"א, אמר פסוקי יברכך וברך לכאו"א גמח"ט. תלמיד אחד של רבנו, [כעת מתגורר בבני־ברק, הרה"ח ר' צבי ויס נ"י], לא ידע על בקשתו של רבנו, ולכן כשהי' ביום עם פתקא ביקש את רבנו לברכו. בערב שמע בביהכנ"ס שרבנו יברך את תלמידיו, בא גם הוא בתוך הבאים להתברך. כשהגיע תורו ורבנו שם ידיו על ראשו, אמר לו בעינים עצומות, הלא כבר בירכתיך היום, ולמה הנך שוב פה, ויהי לפלא.

פסוקי דזמרא ותפלת נעילה התפלל רבנו לפני התיבה. במוצאי יו"כ הי' תמיד במצב רוח מרומם, שמח ועליז. כשהלך אז לקדש הלבנה הי' רץ ורוקד מרוב שמחה שעלתה על גדותיה. הרבה פעמים שמענו מרבנו במוצאי יוה"כ, דברים נלהבים, דברים העומדים ברומו של עולם, אולם כבוד ה' הסתר דבר.

סוכת שלום

אל הסוכה נכנס רבנו ליל יו"ט הראשון של סוכות ונשאר שם עד יום שמיני עצרת לעת ערב, עת באו לקחתו תחת חופה לביהכנ"ס לתפילת ערבית והקפות שמחת תורה. [פרט כמובן ליל שמיני עצרת, שלא ישן בסוכה]. למרות הקור הגדול שהי' ברוב השנים בימי סוכות, לא עזב את סוכתו רק אם היו גשמים חזקים, ובשנים שטרם התקינו לו גג על סוכתו לכסותה בעת שיורדים גשמים. לפני כל סעודה יצא לטייל קצת בחצר סוכתו, בכדי

שיוכל לברך ברכת לישב בסוכה. לולב נטל בסוכה לפני התפלה. בשעת נטילת הלולב בסוכה עשה את הנענועים בנוסח האר״י, ובבית המדרש בשעת אמירת הלל בנוסח אשכנז.*

וסביביו נשערה מאוד

האתרוגים באותן מדינות היו בדרך כלל מובאים מאיטלי־ה או מיוון. פעם קיבל רבנו מקרובי משפחתו בארצה״ק אתרוג מפרדס החקל תפוחין. אתרוג יפה מאד, בלי פטום. במדינות אירופה לא היו רגילים ולא ידעו כלל על סוג אתרוג בלי פטום. אצל פשוטי עם הי׳ אתרוג כזה נחשב לפסול בהחלט. ביום הראשון של סוכות בירך רבנו בסוכתו על האתרוג עם הפטום, ואת האתרוג מא״י בלא פטום לקח לביהמ״ד לנענועים. בערב ליל יו״ט שני, כשבאנו אל רבנו לשמחת בית השואבה, שמענו שרבנו יש לו כאבים גדולים על פסת יד שמאלו, שנדחקה בחוזק על ידי דלת סוכתו, בעת שרצה לסגור הדלת ביד ימינו, ויד שמאלו היתה מונחת בין הדלת והמשקוף ע״י ציר הדלת. היד היתה נפוחה. מחמת החג לא הי׳ אפשר לעשות תחבושת להקל על הכאבים. אולם רבנו ערך שולחנו ברוב עם בכבל שנה ובלי שמישהוא יכיר או ירגיש שסובל יסורים, בשמחה גלוי׳, שר עם הקהל, ואמר הרבה ח״ת אחרי כל הט״ו שיר המעלות. כשסיים עריכת השולחן ונשארנו כמה בחורים אמר לנו רבנו: „חשבתי מיד אחרי שקרה לי הדבר, הלא הקב״ה לא עביד דינא בלא דינא, והקב״ה משלם מדה כנגד מדה. וא״כ איזה מדה יש פה, מה אדם יכול לחטא בידו השמאלית. אולם נזכרתי מיד, שרמזו לי מן השמים שלא עשיתי טוב בזה שלקחתי את האתרוג מא״י לבית המדרש. הנה התפללו שם הרבה אנשים שאינם יודעים ומבינים כלל באתרוגים של

---

* והנני מעתיק פה פירוש נפלא מספרו „משמרת אלעזר״ חלק סוכת שלום אות א׳: ...„איתא במדרש לא נתקררה דעתו של איוב עד שראה ג״פ בסוכות בסוכת בסוכת והיא פליאה. ונל״פ בהקדם ביאור פסוק (נחמי׳ ח׳) בעת שבו בני ישראל מהגולה, וימצאו כתוב בתורה אשר צוה ה׳ ביד משה אשר ישבו בני ישראל בסוכות בחג בחודש השביעי. ואשר ישמיעו וכו׳ והביאו עלי זית וכו׳ לעשות סכות ככתוב. ויעשו כל הקהל השבים מן השבי סכות וישבו בסוכות כי לא עשו מימות ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום הזה ותהי שמחה גדולה מאד. והנה מאד יפלא, וכי לא ידעו שצריכין לעשות סוכות בחג עד שמצאו כתוב בתורה כן. ועוד יותר יפלא, שאמר שלא עשו כן מימות ישוע בן נון. וכבר הקשו חכז״ל (ערכין ל״ב) אפשר בא דוד ושלמה ולא עשו סוכות. אלא מקיש ביאתם בימי עזרא לביאתם בימי יהושע, מה אז קדשו חומות אף עתה כן. ודבריהם אמת, אלא דעדיין צריך הסבר פשוטו של מקרא, שמשמעו שלא עשו סוכות כן מימות ישוע בן נון. ולמ״ד דס״ל קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא, ולא היו צריכין לקדש החומות, מתרץ שם בגמרא, משום דבעי עזרא רחמי על יצרא דע״ז ובטלי׳, לכך אמר דאגין עלייהו כסוכה. ואמר עוד בגמ׳ שם דלכך כתיב ישוע בלא ה׳, לפי שהוא לא ביטל יצה״ר דע״ז, כי כבר הי׳ בידו זכות א״י והי׳ בידו לבטלו. וקשה להבין, מדוע אמר דאגין עלייהו כסוכה, למה נשא משלו על סוכה דוקא. וגם צריך טעם למה הגיע ליהושע העונש דוקא באות ה׳ משמו ולא באות אחר. ונל״פ, דהנה בספר ברית שלום כתב דבר נחמד לפרש מה דכתיב, ויעשו סוכות ככתוב, עפ״י הגמרא (סנהדרין ד׳ וסוכה ו׳) דלמ״ד יש אם למקרא צריך לעשות הסוכה בת ד׳ דפנות, ולמ״ד יש אם למסורת סוכה בת ג׳ דפנות כשרה, דשתי פעמים כתיב סכת חסר. וז״ש ויעשו סוכות ככתוב, ולא כמו שנקרא, דהיינו שעשו סוכה של שלוש דפנות עכת״ד. ואכתי טעמא בעי, למה עשו אז דוקא סוכה של שלוש דפנות. וגם גוף הדבר צריך טעם, למה הכשירה התורה סוכה של שלוש דפנות, דאחר שהקפידה התורה. תשבו כעין תדורו, והלא אין אדם דר בדירה של שלוש דפנות״.

„ונל״פ דרמז גדול יש בזה. דהנה איתא (ב״ב כ״ה) העולם דומה לאכסדרה, כי רוח צפונית פתוחה. ואיתא במדרש (ויק״ר פ׳ קדושים פ׳ ד׳) אל תפנו אל האלילים, לפי שאם יטעו בני אדם אחר ע״ז ויאמרו שיש ממש בע״ז יאמרו להם, אם יש ממש בע״ז תבא ותעשה מחיצה רביעית. וזו

א"י, הם ראו שהרב מברך על אתרוג בלי פטום ודבר זה יכול לגרום חילול השם, ע"כ הזכירו לי ע"י המכה בידי השמאלית שבה לוקחים האתרוג, לא להשתמש בו בפני הקהל. מדה כנגד מדה". מיום השני והלאה בירך רבנו על האתרוג של א"י בסוכתו ואת האתרוג עם הפטום לקח לביהמ"ד.

כשחל יום טוב הראשון של חג, וכן שמיני עצרת או פסח בשבת, הי' רגיל רבנו לערוך סעודת שבת בבוקר מיד אחרי התפלה [בערך בשעה תשע] בצהריים התפלל מנחה, וסעודה השני' היתה כבר סעודת זעיר אנפין, כי לא רצה לעשות סעודה לעת ערב, קודם כניסת החג יו"ט שני של גלויות.

בחול המועד הניח רבנו תפילין [של רש"י], בלי ברכה, לפני הנחתם התנה ואמר כמבואר [בפמ"ג משבצות זהב או"ח סי' ל"א אות ב' ובמשנה ברורה שם אות ה'] אם חוה"מ מחוייב בתפילין הריני מניח זה לשם מצות תפילין, ואם חוה"מ אינו מחוייב בתפילין לא יהיו אלא כרצועות בעלמא.

כל ימי החג הלך בבגדי שבת והלך גם ברחוב עם השטריימל, למרות שהי' זה נדיר מאד אפילו בקאשוי. רבנו הי' היהודי הראשון שהלך בקאשוי בשטריימל ברחוב, אחריו נהגו כן עוד יהודים והרבה אורחים שבאו על ימי החג אל האדמו"ר מסטרופקאב זי"ע.

ליל הושענא רבה בחצות הלילה דרש רבנו בביהכנ"ס בערך שעה. דרשה זו היתה המשכה של דרשות ר"ה ויוה"כ. מליצות טובות על כלל ישראל, בלי תוכחה ומוסר. דברי אגדה בדרשה זו היו לרוב על פרשה כ"ו בתהלים, לדוד ה' אורי וישעי. בכל פעם בדרשות אלו אמר הסברים חדשים על המקובל, שיום הו"ר הוא גמר הדין וגמר החתימה, וגם מקובל

ר"ת אליל"ם, אין להם יכולת לעשות מחיצה. ונראה שמזה הטעם סוכה בת שלוש דפנות כשרה, כי זה בא להזכירנו על השורש הגדול על האמונה בה'. כי הסוכה היא כעולם קטן, ולכך כשדופן אחד פתוח, יזכירינו דבר על תכונת בריאת העולם, שרוח אחת פתוחה. ועי"ז אפשר לבטל כל ע"ז שבעולם ולהראות שאין בהם ממש, כי א"י ל"הם י"כולת ל"עשות מ"חיצה. ומעתה יבואו פסוקי נחמי'. כי הנה כתוב שם, שבר"ה הרבו לבכות, ואין מפורש שם סיבת הבכי, רק שעזרא צוה להם שאל יתאבלו מפני קדושת יו"ט אמנם אח"כ במוצאי חג הסוכות נאמר מפורש במקרא שהתאספו וצמו והרבו בזעקה ותחינה וקראו בקול גדול אל אלקים. ומבואר (סנהדרין ס"ד) שצעקו אל ה' שיבטל מהם יצרא דע"ז, ונענה לבקשתם ובטלוהו, עי"ש בארוכה כל הענין. מבואר מזה שהי' כל התאמצותם לבטל יצרא דע"ז. ולכך כאשר קראו בתורה ומצאו כתו"ב בסוכת חסר, שמלמדנו שאפשר לעשות סוכה של שלוש דפנות, שמחו מאד לזה, ועשו סוכת ככתו"ב, של שלוש דפנות, כדי לעורר ולהודיע לכל העם, שידעו שאין ממש בע"ז. ולכך כתיב, שלא עשו כן מימות ישוע בן נון, כי תמיד עשו סוכה של ד' דפנות, ועכשו מפני התעוררות ביטול יצרא דע"ז עשו סוכה של שלוש דפנות, ושמחו מאד בזה, שיסייע להם לעקור שרשי הע"ז. וז"ש בגמרא דערכין שהבאתי, שעזרא ביטל יצרא דע"ז ואגין עלייהו כסוכה, הכוונה כמו שעשו אז סוכה של ג' דפנות שמבטל ג"כ ענין הע"ז. ומעתה יובן למה נענש יהושע דייקא באות ה' משמו, על שהתעצל מלבטל יצרא דע"ז. דאיתא (מנחות כ"ט) עה"פ כי בי"ה ה' צור עולמים (ישעי' כ"ו). עולם הזה נברא בה', ועוה"ב ביו"ד, ולכך נברא עוה"ז בה', לפי שעוה"ז דומה לאכסדרה, והוא ממש תמונת אות ה', שלוש דפנות ודופן רביעי פתוח, ולכך נברא העולם בה'. והנה על איוב מבואר בקרא שהי' צדיק תמים. ויש לומר שסיבת תרעומותו על יסוריו הי', כי חשש שהעולם יטעו אחר ע"ז, מאחר שיראו שהוא עבד את ה' ונענש באופן נפלא ביסורים מרים כלענה, פן יאמרו שוא עבוד אלקים, וכמו שאמרו הנשים לירמי', ומעת חדלנו לקטר וגו' חסרנו כל. לכך לא נתקררה דעתו ביסוריו, עד שראה ג"פ בסוכות, אז שקטה דעתו, כי מזה הענין שסוכה של שלוש דפנות כשרה, ילמדו תועים ביגה, כי אין ממש בע"ז, כי אין להם יכולת לעשות מחיצה".

שבתפלת מוסף של שמיני עצרת הוא גמר החתימה ואז הפתקין נמסרין לשלוחי ב"ד, וטעמים למה הסתירו זאת, ואין אפילו רמז בכל כתבי הקודש ע"ז. [על חג סוכות הי' מסודר ומוכן ספר גדול בשם "זמן שמחתנו", חבל על דאבדין].*

בהושענא רבה התפלל רבנו בבוקר בהשכמה, אבל לא בעלות השחר כפי שנהג בחג השבועות. כאמור הניח רבנו תפילין בחוה"מ, על האתרוג בירך בסוכה לפני שהניח תפילין, אולם על האתרוג בירך רק עם הנץ החמה, וע"כ התפלל רק אחרי הנץ. כל התפלות ביום הו"ר התפלל לפני התיבה. את ההושענות אמרו אחרי תפלת מוסף בנוסח אשכנז. קדיש לפני מוסף אמר בניגון של נעילה, גם לקדיש של אחרי מוסף הי' ניגון מיוחד לנעילה והושענא רבה.

---

* בספרו „משמרת אלעזר" חלק סוכת שלום אות ז' : ...„בפסוק והיית אך שמח, (דברים ט"ז), דרשו חכז"ל (סוכה מ"ח, ופסחים ע"א) לרבות ליל אחרון לשמחה. וקשה דא"כ למה כתיב אצל שמחה שבעת ימים ואח"כ צריך ריבוי על יום שמיני עצרת, למה לא כללם התורה בפסוק אחד שישמחו שמונה ימים. גם צריך ביאור, כי בכל מקום מלת אך משמעו מיעוט, וכאן בא לרבות. ונל"פ שבפסוק זה נרמז מה שמקובל בכל ישראל, כי יום הושענא רבה הוא גמר הדין וגמר החתימה. ולכאורה אין זכר לזה בכל כתבי הקודש. וכבר ביארתי בחלק עשרת הימים אות ב' הטעם שהעלימה התוה"ק את כל ימי הדין גם את ר"ה. אכן נמצא לכל אחד הלומד ועוסק בתורה רמז שיתעורר על זה שהוא יום הדין. וכן נ"ל שזה הענין של גמר הדין ביום הו"ר נרמז בזה הפסוק שהזכרנו. כי הנה, אם כי באה לנו המצוה לשמוח בכל שבעת ימי החג, כי הלא בכל מצוה העיקר היא השמחה שיש לו בעת עשיית המצוה. ולכך בהתחלת השנה צותה התוה"ק במצוה ראשונה לעשותה בשמחה, ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים. אכן שמחה אינה יכולה להיות שלימה, כי מעורב בה גם עצב ודאגה מפחד ואימה מפני הדין שהוא מתחיל בר"ה ואינו נגמר עד הושענא רבה, ולכך אין השמחה לבדה, כי תמיד מעורב גם פחד ודאגה עמה. אבל לאחר שנגמר הדין ביום שמיני עצרת, שאז כבר יצאו ישראל זכאים, אז סר כל הפחד והעצב, ולא נשאר רק שמחה לבד. ולכך אמר והיית א"ך שמח, שבא באמת למעט, רק שמחה כי לא יוסיף עצב עמה, וזה בודאי הכוונה על יו"ט אחרון, כי בימים שלפני זה, א"א לשמוח בלי לדאוג גם על גמר דינו. ולפי"ז מובן למה לא כללם התורה בפסוק אחד לשמוח שמונה ימים, כי אין שמחת שמיני עצרת בערך שמחת שאר ימי החג, כי תגדל שמחת שמיני עצרת הרבה מאד, וכן נוהגים בני ישראל הקדושים. ונמצא א"כ מרומז בשינוי זה, שיום הושענא רבה הוא גמר הדין, לעוררינו להרבות במעשים כדי לזכות בדין".

ובאות צ"ב שם : ...„במס' סוכה מ"ח, ובפסחים ע"א איתא, והיית אך שמח, לרבות ליל אחרון לשמחה. או אינו אלא יום טוב הראשון, ת"ל אך חלק. ותמוה הלשון, אך חלק, הלא אך הוא רק מיעוט ואינו מחלק כלל. וגבי תשביתו (פסחים ה') מובן יפה שדרשו אך חלק, כי חצי היום מותר בחמץ וחצי היום אסור, אבל מה אך מחלק פה. ונל"פ כי בזה יהי' רמז למה שמקובל ביד כל ישראל, שבתפלת מוסף של שמיני עצרת הוא גמר החתימה ואז הפתקין נמסרין לשלוחי ב"ד. כי הנה כתיב, ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים, ולכאורה תיבות „לפני ה' אלקיכם" צריכין ביאור. וכבר למדו חכז"ל מזה, שולבל ניטל במקדש שבעה. ולי נראה שעוד דברים בגו, עפ"י הפשט, והוא עפ"י דברי הרמב"ם במורה, והובאו דבריו הקדושים ברמ"א או"ח רסי' א', כי שויתי ה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול במדות הצדיקים, כי אינו דומה שבתו וקומו ותנועותיו והוא בביתו, למה שהוא בבית המלך. ומזה אנו למדים, כי גם בימי שמחה אינו דומה, כי אם השמחה היא לפני המלך צריכה להיות מעורבת ברעדה, כדכתיב (תהלים כ'), וגילו ברעדה. לא כן השמח לבדו בביתו. ולזה בא הרמז בתוה"ק, ושמחתם „לפני ה' אלקיכם" שבעת ימים, פירוש שאם גם צוויתי אתכם בשבעת ימים אלו להיות שמחים, בכל זאת תהי' השמחה כשמח לפני המלך, מעורבת ברעדה, מאחר שישראל עוד תלויים בדין. אבל ביום שמיני עצרת לא אמר עוד לפני ה' אלקיכם, רק והיית אך שמח, כי אז כבר נגמר הדין. ולפי שהדין נגמר בתפלת מוסף, שהוא בחצי היום, לפיכך אמר א"ך חלק, כמו בתשביתו, לפי שרק מחצי היום ואילך תוכלו להיות שמח בשלימות, כי אז כבר נגמר הדין לטובה".

בליל ויום שמיני עצרת לא ערכו הקפות אצל רבנו. כל יום שמיני עצרת ישב בסוכה ואכל בסוכה. אחרי הצהריים היתה סעודה אצל החברה קדישא, ורבנו דרש לפניהם בענינא דיומא.

ליל שמחת תורה התפלל בבית הכנסת, ערך כל שבעת ההקפות עם ספר תורה ביד, שמח ורקד כל הזמן למעלה מכחותיו. בבוקר התפלל בבית מדרשו, עלה לתורה חמישי, אח"כ הלך לביהכנ"ס, שם עלה חתן תורה. לפני ברכת התורה דרש על הבימה לערך רבע שעה, בסמיכות התורה ומעלת משה רבנו. אחרי גמר התפלה באו כל מתפללי בית הכנסת לקדש אצל רבנו, רבנו עמד וכיבד בעצמו את כל הבאים במשקה ומיני תרגימא, והכל בשמחה עצומה להפליא כדרכו בקודש.

תענית שני וחמישי ושני התענו בבית מדרשו של רבנו אחרי סוכות ואחרי פסח, אמרו הסליחות וקראו בתורה ויחל משה בבוקר ולעת ערב. התעניות בחודש חשון צמו בסוף החודש, והתעניות של אייר בתחילת החודש, כמובא [במהרי"ל דף כ"א] כדי להקל על המתענים, כי בחשון הימים מתקצרים והולכים, כך שבסוף החודש הם קצרים מבתחלתו, ובחודש אייר הימים מתארכים, ולכן בתחילת החודש הם קצרים מבסופו.*

אורה ושמחה

כל שמונת* ימי חנוכה הלך רבנו מלובש בבגדי שבת עם שטריימל. בערב חנוכה אחרי תפלת מנחה עלה מביהמ"ד לחדרו החליף את בגדיו ונשאר בהם עד מוצאי חנוכה. נרות

---

* בספרו „גבעת שאול" אות שמו"ת, סליחה לבה"ב, ליום החמישי וכן לשובבי"ם פ' בא על דברי הפייטן: „בקיאים ומיושבים לרצותך בדברים ערבים, אפסו פסו בכוחם קטגור מערבבים, מאהבי לאביהם שבשמים זריזים ומערבבים, יראיו נדברים, דתו שחרים וערבים. י"ל שאם ישראל בוחרין איש להיות מנהיגם, אפילו אם מעצמו אינו ראוי כ"כ, הם מוסיפים בו כח ויכול לפעול לטובת ישראל כאביר שבאבירים, יפתח בדורו כשמואל בדורו. (עיין בספרי „בהית הבקר", אות מ"ח, קמ"ח, ריי"ח, רנ"א ורצ"ו) ובספרי „משמרת אלעזר" חלק תשועה בישראל אות צ', פרשתי הפסוק (מלאכי ג') אז נדברו יראי אלקים איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. דצ"ב אמרו נדברו ולא דברו, ואמי זה שכתב בספר זכרון ליראי ה'. ופרשתי דנראה גודל כח הממליץ על אדם למטה להטיב עמו למעלה. ואיתא (חגיגה ט"ו), דאשכחי' רבה בר שילה לאלי', א"ל מאי קא עבד הקב"ה א"ל קאמר שמעתא מפומייהו דכולהו רבנן ומפומי' דר"מ לא קאמר. א"ל אמאי, א"ל משום דקא גמר שמעתא מפומי' דאחר, א"ל אמאי, ר"מ רימון מצא תוכו אבל קליפתו זרק. א"ל אלי' השתא קאמר מאיר בני אומר וכו'. הרי דהועיל לימוד זכות למטה שיאמרו תורה משמו למעלה. ולזה לא אמר דברו, רק נדברו, שאם האחד מדבר מחברו ואומר עליו שהוא ירא שמים, אז פוסקין כן למעלה וכותבין אותו לזכרון בספר ליראי השם. ולפי"ז א"ש שאמר, שאם כי אפסו ופסו צדיקים שבכותם לערבב קטגור, בכל זאת אם יראיו נדברי"ם שמקיימים דתו שחרים וערבים, דהיינו שכל אחד מדבר על חברו שהוא ירא השם, עי"ז נתוסף בהם כח לערבב קטגור".

* בספרו „משמרת אלעזר" חלק אורה ושמחה אות ד': ...„בישוב קושית הקדמונים למה התקינו שמונת ימי חנוכה, הלא הנס לא הי' רק שבעה ימים כי על יום אחד הי' שמן בפך הנמצא. גל"פ ויתישבו גם דברי השאילתות התמוהים בפרשת וישלח, כי בתחלה כתב שהי' בו שמן על יום אחד, ולבסוף כתב שלא הי' בו שמן אפילו ליום אחד. ועיין בשאילת שלום שם. דלכאורה יש לדקדק על לשון הגמ' בשבת כ"א ומצאו פך אחד של שמן ולא הי' „בו" להדליק אלא יום אחד, ונעשה נס והדליקו „ממנו" שמונה ימים. מה זה שמדייק ב"ו וממנ"ו. וג"ל דהנה איתא במדרש רבה עה"פ (בראשית מ"ט) פחז כמים אל תותר, שאם מערין מים מכלי אל כלי אחר לא נשאר שום מים בהכלי הראשון. אבל אם מערין שמן מכלי אל כלי אחר אי אפשר שלא ישאר דבוק מהשמן גם בכלי הראשון. ומעתה אומר, שלא הי' בפך שמן אלא מצומצם כמה שצריך ללילה אחת, וכל זה הי'

חנוכה הדליק בביתו מיד אחרי תפלת מעריב ברוב עם, בנוכחות כל הישיבה והרבה בע"ב. רבנו זמר בעצמו את הזמר מעוז צור ישועתי, אח"כ נגנו מזמור שיר חנוכת ורננו צדיקים.

מספיק אם הי' אפשר להדליק בפך עצמו, אבל מאחר שהוצרך לערות מהפך לתוך המנורה, וכיון שא"א בעולם לערות שמן לכלי אחר שלא ישאר דבוק ממנו בהכלי הראשון, ממילא לא הי' במנורה די אפילו ליום אחד. וז"ש ולא הי' ב"ו, פירוש בהפך עצמו אלא להדליק יום אחד, שגם אם היו מדליקין בהפך עצמו הי' רק על לילה אחת, ונעשה נס והדליקו ממנ"ו, פירוש שעירו בשמן ממנו לתוך המנורה, ואז כבר נשאר בפך מעט שמן, והדליקו המנורה שמונה ימים. ונמצא מיושב השאילתות, דבאמת בפך עצמו הי' להדליק יום אחד, אבל לערות מהפך ולהדליק במנורה לא הי' אפילו יום אחד. ומיושב גם קושית הקדמונים, דבאמת דלק בנס כל השמונה ימים".

ובאות ג' שם: ...„הגאון חיד"א כתב שנעשה הנס במנורה שדלקה שמונה ימים, לפי שאמרו חכז"ל (ר"ה י"ט) שרצו היונים לבטל מהם שלושה מצוות, חודש שבת ומילה ולזה דלקה המנורה בר"ח טבת, ואין שמונה בלא שבת, וגם רמז ליום השמיני משום מילה. לכן בשמונה ימים שדלקה המנורה הי' רמז הישועה מכל שלושה מצוות שרצו לבטל מהם. ועדיין אינו מובן למה דוקא במנורה נעשה הסימן. ואני אמרתי, כי בשלושה מצוות הללו מסרו ישראל נפשם בגרות ואור, לכך עשה הקב"ה הנס באור, להורות חשיבותם בעיניו במה שמסרו נפשם על המצוות. כי לכאורה אינו מובן, האיך הי' אפשר להם לגזור על החודש, הלא קידוש החודש תלוי בדיבור אחד, שהב"ד אומר מקודש, והאיך אפשר להם לידע זאת. אמנם אמרו חכז"ל (ביצה ה') כי כשקדשו ב"ד את החודש, היו רגילים להצית אש בהרים לסימן שנתקדש החודש, והיו משיאין משואות, ועי"ז ידעו שקדשו ב"ד את החודש. והנה הגם שהמצוה אינה תלוי' במשואות אלו, אעפי"כ מסרו נפשם גם על ענף מהמצוות, וזה הי' חשוב בעיני הקב"ה. וכן שבת איך ידעו שהם שומרים את השבת, הלא אם לא יעשו מלאכה זה אינו רא', עוד ששומרים את השבת,כי כמה בטלני איכא בשוקי. ועיין (פסחים נ"א), שאמרו שאין שייך בדבר שהוא בשב ואל תעשה, שאל ישנה ממנהג המקום, מטעם זה, כי כמה בטלני איכא בשוקי. אמנם מצוה להדליק נרות הרבה בלילי שבתות. והגם שאין זה עיקר המצוה, מסרו נפשם על זה. וכן גבי מילה מבואר בש"ס שרגילין להרבות בנרות, וכמו שאמרו חכז"ל (סנהדרין ל"ב) אור הנר ישוע הבן. והנה שם בודאי הי' אפשר להם להסתיר ולומר כי נולד מהול, אבל הם מסרו נפשם גם על זה להרבות בנרות ביום המילה. ולפי שמסרו נפשם בשלושה מצוות הללו בנרות, עשה הקב"ה הנס בנרות שדלקו שמונה ימים, להראות להם כי חביב בעיניו ית"ש מה שמסרו נפשם על המצוות".

ועוד שם באות י': ...„איתא במדרש פרשת בהעלתך, למה נסמכה פרשת מעשה המנורה לחנוכת הנשיאים את המזבח במשכן, לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו, לפי שלא הקריבו לא הוא ולא שבטו, אמר לו הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אל תירא, לגדולה מזה אתה מתוקן, הקרבנות שהקריבו הם ינהגו רק כל זמן שביהמ"ק קיים, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו. ומאד יפלא, דהא לאחר החורבן גם המנורה בטילה. ועיין ברמב"ם מה שנדחק בזה, שהכוונה על נרות דחנוכה. עוד הקשו המפרשים, דהול"ל אבל הנרות לעולם נוהגין, ומה זה שאמר לעולם „אל מול פני המנורה יאירו". בספר ייט"ב פנים אות מ"ב הביא בשם ספר שפתי צדיקים פרשת חיי, כי ברי"ת הפסוק, וירא ה' כי סר לראות, מרומז כיסל"ו מלא ביו"ד כלשון המבטא. וצריך טעם לאיזה תכלית נרמז שם כיסל"ו. ובגמרא (שבת כ"א) איתא מאי חנוכה, כשגברה מלכות בית החשמונאים וכו', ולשנה האחרת קבעום יו"ט בהלל והודאה. והקשו המפרשים, למה המתינו לעשותו יו"ט בהלל והודאה עד לשנה האחרת ולא עשו כן מיד בשנה הראשונה לאחר נצחון מלחמה. ואיתא במפרשים שחקרו לתת טעם למה קורין את יום האחרון „זאת חנוכה". ונ"ל לבאר כ"ז בשנקדים לתרץ מה שהקשו על הב"י, שתירץ הקושיא למה מדליקין נרות שמונה ימים, הלא הנס לא הי' רק שבעה ימים כי על יום אחד הי' שמן בפך הנמצא, ותירץ שהנס הי' שלא נחסר כלום מהשמן עד יום השמיני, לכך מדליקין גם ביום הראשון, כי דלק אז בנס שלא נחסר כלום מהשמן ע"י הדלקה. והקשו עליו דא"כ לא הי' ראוי להדליק נרות ביום השמיני, דהרי אז לא דלק בנס. ותרצתי עפ"י דאיתא בפ' קרה שהתפלל משה רבנו ע"ה, אל תפן אל מנחתם, ופירש"י שהתפלל שלא יקובל חלקם בתמידי ציבור ולא יאכלנו האש. הרי ראינו שלפעמים הוא לגנאי ולבזיון אם לא יאכל האש דבר הנקרב

כל הזמן שישב ע"י הנרות כחצי שעה אמר דברי תורה. שולחנות לא נערכו, אולם כל שמונת הימים היתה אוירה חגיגית, כי רבנו הרבה לדבר על גדולת ימים אלו שהם הימים טובים של התלמידי חכמים.

לה' והוא להראות שאין עושים רצונו של מקום. וא"כ בימי החשמונאים כשראו שהמנורה דולקת ואין האש מכלה השמן, לא ידעו מאיזה טעם, ואולי חטאו באיזה דבר עד שאין הקב"ה רוצה חלקם. אבל כשהגיע יום השמיני וראו שהתחיל השמן להתמעט, אז ידעו למפרע כי רק מאהבתו אותם דלקה המנורה מכוון שמונה ימים, או משום שהוצרכו להזות שלישי ושביעי מטומאת מת ולעשות בשמיני השמן בטהרה, או כמש"כ הר"ן, שהי' רחוק מהם מקום גידול הזיתים מרחק ארבעה ימים, לכך הוצרכה המנורה לדלוק בנס שמונה ימים עד שילכו ויבואו עם שמן טהור. והגם שטומאה דחוי' בציבור, רצה הקב"ה להראות להם חביבותם וסימן אהבה שיהי' להם שמן טהור. ומעתה מיושב היטב, למה מדליקין בשמיני, כי רק אז נתגלה הנס, ע"י שהתחיל השמן להתחסר ע"י ההדלקה. ובזה מיושב היטב דבשנה ראשונה לא אמרו הלל ולא עשו יו"ט, כי חששו אולי סימן רע הוא להם ח"ו, שהקב"ה אינו רוצה בהם ולכך מניח חלקם שלא תאכלנו האש. אבל לאחר שבא יום השמיני וידעו למפרע שדלק בנס לטוב להם להראות להם סימן אהבה, אז תקנו הלל והודאה בשנה הבאה. ולכך נקרא יום השמיני „ואת חנוכה", כי ביום זה הי' עיקר שמחת החינוך, כי בו ביום נתברר להם כי רוצה ה' בעמו ועשה להם נס לטובתם".

„ומעתה יאר לנו להבין היטב ענין נס חנוכה. כי מבואר במדרש שמזבח של נחושת הי' רק ציפוי דק של נחושת עליו, ואעפי"כ לא נכלה ברוב הימים, הגם שאש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה. והטעם לזה, לפי שרבץ שם על המזבח אש של מעלה, והוא אש אוכלה אש שאינו מכלה. ומעתה אפשר לומר, כמו שהושפע על המזבח מאש של מעלה, כן הושפע על המנורה מאש של מעלה. ולכך מובן היטב שדלקה המנורה שבעה ימים ולא נחסר כלום מהשמן, כי כן דרך אש של מעלה שאינו מכלה. ומעתה יומתק הדבר שנרמז בפסוק „ויראו ה' כי סר לראות" ר"ת כיסל"ו, כי בפסוק זה מרומז אופן הנס של חנוכה. כי מבואר שם כי לכך סר לראות לפי שראה שהסנה בוער ואינו אוכל הגם שהוא בוער באש. והשיב לו הקב"ה שאל יתמה כי כן דרך אש של מעלה שהוא אש אוכלה אש ואינו מכלה. ולזה בא הרמז בכיסל"ו להורות שזה הענין בעצמו הי' בנס חנוכה שהי' בחודש כסלו, שהשפיע הקב"ה על המנורה מאש שלמעלה ולכך דלקה המנורה שבעה ימים בלי שיחסר כלום מהשמן. והנה האלשי"ך הקדוש פירש הכתוב בהעלתך את הנרות אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות, והפסוק ויעש כן אהרן, להגיד שבחו של אהרן שלא שינה, ופירש כי ידוע שבית המקדש שלמטה מכוון כנגד ביהמ"ק שלמעלה, וממש כן כלי המקדש שיש למטה הוא גם למעלה. ובמנורה כתיב מפורש בקרא, כאשר הראה ה' את משה בהר כן עשה את המנורה. ולזה אמר ה' למשה שיתקדש אהרן כ"כ, עד שבהדליקו את הנרות למטה יתעלו בקדושה יתירה שיהיו מכוונים לעומת פני המנורה העליונה, עד שיהי' חל על הנרות שלמטה שפע ממנורה העליונה. וז"ש בהעלתך את הנרות, תתן להן עילוי וקדושה כ"כ עד שאל מול פני המנורה העליונה יאירו שבעת הנרות שלמטה. וסיפר הכתוב שכן עשה אהרן, וזה באמת שבח גדול שלא שינה עכת"ד הקדושים. הרי ראינו מפורש כדברינו, שעל המנורה שבביהמ"ק של מטה הושפע מאש שלמעלה ממנורה העליונה. וע"ז הי' אפשר להיות הנס בבית שני בימי החשמונאים. ומעתה יובן כונת המדרש, כי איתא (יומא כ"א), שחמשה דברים חסרו בבית שני, ואחד מהם אש מן השמים שלא הי' רבוץ עוד על המזבח לעכל את הקרבנות. מעתה ראינו שבענין קרבנות הי' אש של מעלה רק בבית ראשון, אבל לאחר שנחרב פעם אחת הביהמ"ק, הגם שנבנה עוד פעם, שוב לא הי' אש של מעלה לעכל הקרבנות. אבל במנורה ראינו שזה שפעל אהרן שיושפע על המנורה מאש של מעלה, הי' גם בימי בית שני בימי החשמונאים, וכמו שפירשנו. ומעתה יובן היטב, שזה שאמר הקב"ה שהקרבנות שהקריבו הם נוהגין רק כל זמן שבית המקדש קיים, הכוונה מה שהאש של מעלה אוכל הקרבנות, זה יהי' נוהג כך כל זמן שלא יחרב בית המקדש, אבל כיון שנחרב פעם אחת שוב לא הי' אש של מעלה מכלה את הקרבנות, אבל הנרות לעול"ם, פירוש כל זמן שתהי' מנורה, גם בבית המקדש השני, לאחר שחרב הראשון, לעולם אל מול המנורה יאירו, דהיינו שיושפע עליהן מאש של מעלה, וכפירוש האלשי"ך".

„לא ישבתי בסוד משחקים"

רבנו לא הרשה לתלמידיו לשחוק בחנוכה בקלפים הנקרא „קרטן", או משחק שך. וכל מיני משחקים בדומה לזה. גם בדרשותיו התריע מאד נגד האנשים המבלים זמנם במשחקים יהיו מאיזה סוג שיהיו, כי כל המשחקים מטמאים את האדם ומקורן בע"ז.*

בחמשה עשר בשבט אכל רבנו מכל מיני הפירות שהיו מצויים במדינה, ובפרט פירות שנשתבחה בהם א"י, והי' אומר אז את הט"ו שיר המעלות. לפני כל מין פרי מזמור אחד. כמובא בס' בני יששכר מאמרי חודש שבט, ובחמדת ימים ח"ב סי' פ"ג.

ט"ו שבט – סיום הש"ס

בקאשוי הי' יום ט"ו בשבט כל שנה [כפי שרבנו הי' רגיל לקרא זאת], חגם של התלמידי חכמים. חברת ש"ס סיימו כל שנה ביום זה כל הש"ס גמרא ותוס', ועשו סעודה גדולה לכל לומדי העיר. בכל בתי המדרש שבעיר למדו סוגיא אחת לכבוד המאורע. כארבע שבועות לפני ט"ו בשבט התחילו הלומדים המופלגים של העיר לדרוש בשבת אחרי הצהריים בבית המדרש של העיר לפני קהל לומדי תורה בסוגיא שנלמדה, ונתעצמו בפלפול עצום.

---

* בספרו „אבות על בנים" דף מ"א ע"ב אות ב' על המשנה רבי עקיבא אומר שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה כותב רבנו: ...„הגאון החסיד מו"ה ישכר בער בלאך, בספרו בינת ישששכר בדרך בינה כתב, אותן העוסקין בשחוק קרטן ושאך, ואומרים שכוונתם לחדד שכלם, אוי להם ולנפשם. איך יעלה על דעת אנושי לחדד מוח הטהור אשר בו הקדושה שורה, משכן הנשמה, בגשמי הטומאה אשר עליו הקליפה שורה. וכבר אמרו קרט"ן בגימטריא שט"ן. ויש בהם ד' מראות נגעים, ועולים עד י"א, כנגד י"א יום שבין נדה לנדה. ראוי להרבות בגנותם של אותן אנשים המרגילין עצמן בשחוק. ובס' קדושת לוי דרושים לחנוכה כתב, שבחנוכה שעיקר הנס הי' בשביל התורה, ראוי לכל אשר בשם ישראל יכונה להתמיד בתורה, ולא לילך בקול משחקים כלל ח"ו. ובפרט שראיתי בעוה"ר נפרצה פרצה באחינו בית ישראל לשחוק בקארטן, וקל בעיניהם דבר זה. אבל דעו שבכל קרט יש בודאי קליפה גדולה אשר לא ראוי להוכירה. דעו כמה מכשולות יש בשחוק זה, אחד שבודאי בעת הזאת נשכח ממנו יראת ה'. ב' בודאי נראה בעיני שהוא גזל. ג' שמטמאין את עצמן בקליפות אשר אין ראוי להביא לתוך הפה. אחי ורעי בקשתי מאד, שאל יקל בעיניכם דבר זה. ובס' ישמח משה וישב, בד"ה ועפי"ז יתבאר כתב, המאבדין זמן קדוש הזה בשחוק וקלות ראש במיני משחקים ושותים במזרקי יין זוללי בשר ונעורים כל הלילה, וכמעט אינם מתפללים, אוי להם ולנשמתם ולא דברי תורה במוחם, ואנחנו נברך וגו' עכ"ל. והנה הרבה פעמים חקרתי והתבוננתי בשיחה המורגל בין בני ישראל, ומצאתי בהם פנינים הן לטוב שמקורן בדברי חכז"ל, וכן ח"ו לרע, שמקורן בטומאה וגו'. כי בילדותי שמעתי מהמשחקים בקרטן, שהי' קורין זה „ש"ס קטן". ומה מאד נשתוממתי בראותי בס' בני יששכר מאמרי חודש כסלו וטבת אות י"ב הביא בשם הרב הקדוש מו"ה פנחס זי"ע מקאריץ, של"ו גרות חנוכה הם כנגד ל"ו מסכתות, כי התורה אור. ובהגה"ה הוסיף הבני יששכר, ומזה תתבונן גודל האיסור והפגם הנעשה בנפש מי שעוסק ח"ו בשחוק קארטן, אשר המציאה הקליפה בימי שליטת היונים, זה לעומת זה, שרצו לבטל ע"ז תורה הנתונה בידינו בל"ו מסכתות עכ"ד. הרי שפיהם הכשילם, שבאמת המציאה הקליפה שחוק קרטן, לבטל לימוד הש"ס. ולזה נקרא בשם „ש"ס קטן", זה לעומת זה. ומצאתי במדרש שוחר טוב מזמור ק"ד, א"ר זעירא, אפילו שיחתן של ישראל תורה הוא. ומה מאד יגדל החיוב על תופסי הישיבות למחות בתוקף בהתלמידים שלא יעסקו בשחוק. כי מלבד שמסיר אותם מיראת שמים, וגורם ביטול תורה הרבה, עוד נוסף, שלאחר חתונתם אין מניחים רגילותם ויושבים בבתי שחוק, „קאפעהייזער" ושוחקין בקארטן, והם מחריבי קרתא בכל המקומות, והמון עם למדין מהם. ומרן מהר"ם שיק זצ"ל לא הניח לתלמידיו לשחוק שום שחוק, ומי שעבר ע"ז דחאו מהישיבה, אפילא בשחוק „קוויטלעך". ובאמת אם כי שחוק קרטן חמור מזה, מ"מ שני הטעמים שכתב הקדושת לוי, שייכים גם בשחוק זה".

בט"ו לפנות ערב בין תפלת מנחה ומעריב דרש רבנו בבית הכנסת הגדול דרוש ארוך לכבוד היום. כשעה אחת דרש בשמעתתא על הסוגיא, ויותר משעה דרש בדרוש ואגדה והדרן עלך לסיום הש"ס. [שנים רבות הי' המנהג שביום זה דרש עוד לפני דרשת רבנו בבית הכנסת בנוכחות רבנו, ראש הקהל וראש חברת הש"ס, זקן ופאר הבע"ב בעיר, הרה"ח הגאון מו"ה ישעי' שארמן זצ"ל. הוא הי' מתלמידיו המובהקים ואהובים של רבו הגאון בעל כתב סופר זצ"ל, ועמד על יד רבו בבודאפשט בעת ייסוד האורטודוקסיא].

סעודת המצוה של סיום הש"ס נתארכה לפעמים עד לפנות בוקר ממש. במשך הסעודה עוד דרשו הרבה לומדים בסוגיא עם פלפולים גדולים. וכפי שהגדיר זאת רבנו, חגם של הת"ח, הרגישו באמת ימים ושבועות לפני סיום הש"ס אוירת חג והתכוננות ליום גדול ונכבד.

ז' באדר יום שמת ונולד מרע"ה, הי' יום של החברה קדישא, כמנהג הקהלות במדינות אלו. נערכה סעודה גדולה* לכל החברים בחברה קדישא. רבנו דרוש דרש בבית הכנסת בין תפלת מנחה למעריב בעניגא דיומא. לפעמים גם הספיד בדרשה זו גדולי הרבנים שנסתלקו באותה שנה.

עיקר הדרוש ביום זה הי' בענין גדולת מרע"ה אדון הנביאים,* ומסירות נפשו בעד כלל ישראל. ושזאת היא חובתם של כל גדולי ישראל בכל הדורות, להשליך מנגד נפשם בעד טובת ישראל, הכלל והפרט. וכעין זה מצינו (שמואל ב' כ"ד) ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי, שאמר דוד מלך ישראל. וכן מובא במדרש רבה (שיר השירים א' ט"ו) עה"פ עיניך כיונים, שגדולי מנהיגי ישראל נקראים עיניך, הה"ד (במדבר ט"ו) והי' אם מעיני העדה. והם נמשלים ליונה, מה יונה זו פושטת צוארה לשחיטה, כך הם תמיד מוכנים למסור נפשם בעד עמם.

---

* בענין הסעודות של הח"ק בז' אדר כותב רבנו בספרו „משמרת אלעזר" חלק ששון ויקר אות ז': ...„אמרתי ליתן טעם למנהגן של ישראל לעשות סעודה בעת התחדשות החברא קדישא. כי הלא ידוע שבכל מצוה שאדם עושה, אין די בעשיית המצוה לבד, כי הרבה עושים המצוה מפני שהורגלו כן מימי נעוריהם, ואין משימים על לב כלל שעושים זה בשביל מצות בוראם עליהן. נוסף על זה, העיקר הוא לעשות המצות בשמחה ובחדות הלב, וצריך לשמוח כמוצא שלל רב, על שהוא זוכה לשרת ולעבוד את ה'. וכמה ישמח האדם לעשות איזה דבר, אם יצוה אותו מלך בו"ד, ועאכו"כ אם ממ"ה הקב"ה צוה אותו ככה. והנה דבר זה לעשות בשמחה אפשר לקיים בכל שאר המצוות, אבל במצות גמילות חסד של אמת עם המתים, מצוה זו א"א לקיים בשמחה, כי כל אדם מצטער בהסתלק נפש מישראל, כמאמר חכו"ל במכילתא על הפסוק (שמות י"ט) ונפל ממנו רב, דלכן אמר בלשון יחיד ונפל, שאפילו אחד מישראל שנפל, הרי זה כאלו נפלו הרבה ואבדן וחסרון גדול. וא"כ כשמקיימים מצות גמילות חסדים עם המתים במשך השנה, חסר העיקר מהמצוה שאין מקיימים אותה בשמחה. לכן הנהיגו לעשות פעם אחת בשנה סעודה של החברה, ואז שמחים על שזכו לקיים בשנה שעברה מצות גמ"ח, ומה שהחסירו בשעת עשיית המצוה שהיתה בלא שמחה, משלימים עתה בעת סעודת מצוה בשמחה".

* בשנת תרצ"ב בדרוש ז' באדר פירש רבנו, מה שאמר מרע"ה (שמות ל"ב), ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא. ופירש רש"י אם תשא חטאתם הרי טוב. אולם בפסוק אין רמז לזה. ואמר רבנו, שטענת מרע"ה היתה שמה שאמר לו הקב"ה כביכול, ויחר אפי בם ואכלם, ואעשה אותך לגוי גדול, דבר זה אינו יכול להיות, והוא משה רבנו בכל אופן מוכרח להסתלק מן העולם. אם הקב"ה ימחול לישראל אז הוא מוכן להיות כפרתם, ואם ח"ו איננו מוחל להם ורוצה לכלותם, אז הוא ג"כ לא יתקיים, כי הוא ימות מצרות ויגון, בבחינת כי איככה אוכל וראיתי וכו' (אסתר ח'). לכן הוא מבקש מהקב"ה שאם הוא צריך להסתלק מן העולם בין כך ובין כך, הרי הוא רוצה למות

החל משבת של לפני ר"ח אדר, פרשת שקלים, ובמשך השבועות והשבתות של הארבע פרשיות עד חג הפסח, ראינו והרגשנו כל שנה אצל רבנו, [בפרט אלו שזכו להתקרב יותר פנימה] התעלות רוחנית גבוהה מאד, תכונות והכנות לקראת הימים הממשמשים ובאים, ובהדרגה גדלה והתרחבה התלהבותו, בבחינת חולת אהבה עילאית לימים הגדולים ימי חרות הנפש של עם ישראל בליל התקדש חג הפסח. [להלן עוד נביא מדבריו בספרו "טוב דברך" על הגדה של פסח, בענין זה]. דיבוריו עם תלמידיו היו אז בדרך כלל על קדושת הימים ההם, בהם אפשר להתעלות ולהרגיש כל אחד ואחד, הנסים והנפלאות שנעשו עם עם ישראל, שיצאו מטומאת מצרים ונתעלו למעמד הנבחר של הר סיני וקבלת תוה"ק.

ששון ויקר

בפורים שלח רבנו משלוח מנות לכמה תלמידי חכמים בעיר, ובראשם לכבוד האדמו"רים ובנן של קדושים שגרו שם.*

לכל הפחות באופן טוב ובשמחה. וזה אם הקב"ה ימחול להם לישראל והוא יהי' כפרתם. וכן אמר משה, ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין, פירוש בין שתשא חטאתם ובין לא תשא, מחני מספרך, בכל אופן אני נמחה, או שאכפר עליהם או שאמות מרוב צער, אבל אם תשא חטאתם, פרש"י, הרי טוב, אז אלך מן העולם בטוב ובשמחה, ואם אין, אז הנני נמחה ח"ו.

עוד שמענו מרבנו פירוש נפלא על הפסוק (בפ' בראשית) לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה. ובגמ' (חולין קל"ט) משה מן התורה מנין, בשגם הוא בשר. ושם פירש"י בשגם בגימטריא כמו משה וכתיב שם והיו ימיו מאה ועשרים שנה, וכך היו ימי חיי משה. וצ"ב למה רמזה זאת התורה כאן דווקא. ונל"פ כי הבוית"ש רצה להראות בזה שאין שלמות מוחלטת אצל בו"ד ילוד אשה, שהרי אפי' משה אדון כל הנביאים אשר בכל ביתי נאמן הוא ופה אל פה אדבר בו במראה ולא בחידות, הי' מוכרח לבא לכלל טעות ולוא רק פעם בחייו, וכאשר מצינו חטא משה במי מריבה שאמר לו הקב"ה לדבר אל הסלע והכה בו ומחמת זה הי' ענשו שלא נכנס לארץ וחתמו ימיו במאה ועשרים שנה ואלמלא חטא הי' נכנס לא"י וחי גם אח"כ. וזה פי' הפסוק לא ידון רוחי באדם, כי בשגם הוא בשר, מורכב מחומר עכור בהכרח אשר יבא לכלל טעות, והראי' בשג"ם שהוא משה הוא בשר, וג"כ בא לכלל טעות. ועי"ז נקנס אשר והיו ימיו מאה ועשרים ולא נכנס לארץ, והבן.

* טעם למשלוח מנות — בספרו "משמרת אלעזר" חלק ששון ויקר אות י"ח : ..."בגמרא (מגילה י"ב), גלוי וידוע שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהן לשקליו, והיינו דתנן (מגילה ב') בא' באדר משמיעין על השקלים. ונל"פ בהקדם לתת טעם למה שתקנו מרדכי ואסתר והסכימו עמהם אנשי כנה"ג, לשלוח בפורים מנות איש לרעהו, מה שלא מצינו כן בשום יו"ט. דהנה השל"ה הקדוש מפרש מה שאמרה אסתר (מגילה ה') לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וגו', ובכן אבא אל המלך. כי כבר אמרו חכז"ל, (מגילה י"ג) ליכא דידע לישנא בישא כהמן, והוא קטרג על ישראל שהם מפוזרים ומפורדים, דהיינו שיש פירוד לבבות ביניהם והם שונאים זה את זה. ולכך אמרה אסתר שאם היא רוצה לבטל קטרוג זה, אין לה תקוה רק אם יכנוס מרדכי את כל היהודים ויתאחדו באהבה ושלום ועי"ז יתבטל קטרוג המן, ובכן אבא אל המלך. ובזה פירשתי מה שיש לכאורה להפליא שאמר שהם מפוזרים ומפורדים בין העמים ודתיהם שונות מכל עם, מה הם אשמים ומה הם יכולים לעשות נגד זה שהם מפוזרים בין העמים. וגם אומרו, ודתיהם שונות מכל עם, הלא כן הוא אצל כל העמים שדת אומה אחת שונה מדת האומה האחרת. אמנם לפי"ז יובן, כי המן הרשע רצה להגדיל פשעם ולהראות עי"ז רוע מדותיהם. כי בשלמא אם היו יושבים בארצם שלוים ושקטים, לא הי' עוד חידוש כ"כ שהם שונאים זה את זה, אבל מאחר שהם מפוזרים בין העמים ועוד נוסף על זה, שדתיהם שונות מכל עם, שזה גורם שנאת העמים עליהם, והם יושבים מסוכנים בין העמים שהם שונאי נפשם, וא"כ עכ"פ הי' ראוי שהם יאהבו זה את זה, ואעפי"כ הם מפורדים איש מעל רעהו. והנה מאחר שהישועה באה להם לישראל ע"י שהתאחדו זה עם זה באהבה,

רבנו אמר לנו, שהי' משתדל כל ימיו לשתות בפורים כדי שיוכל לקיים בפועל עד דלא ידע. אולם אף פעם בחייו לא הגיע לכלל זה, אפילו שתה הרבה מאד, וע"כ קיים תמיד את החייב אדם לבסומי עד דלא ידע, רק על ידי שישן קצת בפורים.

בצהריים אכל סעודה אחת. סעודת פורים עשה אחרי תפלת מנחה לעת ערב. באמצע הסעודה הלך לבית מדרשו, לשם באו רוב־ככל אנשי הקהלה אל השולחן. בית המדרש הי' מלא על גדותיו, נער וזקן וכל תלמידי הישיבה. מהם שהתחפשו ושימחו את הנוכחים כנהוג. רבנו הי' שמח מאד משך כל השעות הארוכות, הרבה לומר דברי תורה וסיפר מעשיות מהתנהגות צדיקים בפורים. עריכת השולחן נמשך עד סמוך לחצות לילה, אז ברכו על המזון, והתפללו מעריב. אח"כ עוד רקדו ושרו שעה ארוכה עם רבנו.

בשבת הגדול דרש רבנו אחרי הצהריים בבית הכנסת. היתה זו הדרשה הארוכה ביותר של כל השנה. לערך כשעה דרש בסוגיא שלמדו בישיבה וכל הלומדים בעיר. הפלפול הי' משולב עם פרשת השבוע ומאמרים מהגדה של פסח. [חידושים אלו לא נדפסו. וז"ל בנו של רבנו הרה"ג מוהר"ר שמואל הי"ד בהקדמתו לספרו של רבנו "טוב דברך" על הגדה של פסח: ..."טעמים וחידושים על שבת הגדול לא הביא כ"ק אאמו"ר הכ"מ זי"ע בספרו הנוכחי, כי סדרם בספרו "תורה אחת" על חג הפסח ופסח שני, והמה בכתובים". ובעוה"ר

כבקשת אסתר, לזכר זה תקנו שישלחו מנות איש לרעהו, להרבות אהבה בין איש לחברו. והנה כבר כתבתי בחלק שערי ציון אות י"א, דלכן הקפיד הקב"ה על התמידים שהקריבו בכל יום, שיהיו דוקא משל ציבור ולא משל יחיד, ולא הי' איש אחד מישראל שלא יהי' לו חלק בקרבן התמיד, וגם ממשכנין על השקלים, ואם יחיד הי' רוצה ליתן כל התמידין מנכסיו לא היו מקבלין, הטעם ע"ז הוא, כי בזה יכופר עון ישראל, אם יש מריבה ביניהם, כי ידוע ששונאים לא יתאחדו לעשות דבר שותפות, ואם כל ישראל שותפים בכל יום בהקרבת קרבנות, סימן שאין שנאה ביניהם. וז"כ הגמרא, גלוי וידוע שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לכלותם לפי שהם מריבים זה עם זה כמו שביארתי, לכך הקדים שקליהם לשקליו, כי ידוע שמחצאי שקלים אלו היו מקריבין קרבנות ציבור, שבהם השתתפו כל ישראל, וזה הגן עליהם מקטרוג המן, כי זה ראי' שאין שנאה ביניהם מאחר שהם משתתפים כל יום ומתאחדין להקריב קרבן ביחד, ושונאים לא ירצו להיות חברים בדבר אחד.

ובענין זה מפרש רבנו בחלק שערי ציון אות י"א, קשר של מאמר חכז"ל (יומא ט') שבעון שנאת חנם נחרב הבית, ובפתיחתא דאיכה רבתי י' איתא עה"פ (ישעי' מ"ג) לא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל, לא הבאת לי שה עולותיך, שני תמידין שהיו מקריבין כל יום, שנאמר את הכבש אחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, וכתב בספר יבין שמועה ס"פ פנחס, שמבואר מדברי מדרש אלו, שזה שבטלו להקריב את התמידין גרם שנחרב הבית. ולפי דברינו לעיל יובן היטב, כי באמת נחרב הבית בעון שנאת חנם כמאמרם (יומא ט'), אולם כל זמן שהיו מקריבין את התמידין שבהם היו שותפים כל ישראל יחד, אפילו הי' קטרוג עליהם שיש שנאה ביניהם, באו התמידים של כל יום ובטלו את הקטרוג הזה, כי הם היו לראי' שאין שנאה ביניהם, אבל בשעה שבטלו התמידים נתעורר מיד הקטרוג של שנאת חנם ונחרב הבית בעוה"ר.

ושם אות ל"ו: „מדרש פליאה הובא בספרים, אילו עבר משה את הירדן שפיר שמח המן, אבל עכשו ויתלו את המן על העץ. ונל"פ עפ"י מה שכתבתי בחלק סוכת שלום אות נ"א, מדרש פליאה, אם יש כאן אעברה נא אין כאן סלח נא ואם יש כאן סלח נא אין כאן אעברה נא, עפ"י מה שהסביר הפלאה ס"פ המדיר מדוע לא עמד זכות אברהם אבינו להציל את סדום. ותירץ כי הנה לכאורה יפלא, האיך יבצל הרשע בזכות הצדיק. אמנם הצדיק עושה הרבה מצות ומעשים טובים בעוה"ז שמגיע עליהם שכר גם בעוה"ז, אבל הצדיק מסתפק במיעוט ואינו רוצה להנות מהנאות עוה"ז. וא"כ כיון שהוא אינו צריך לזכותו ואינו נהנה ממנו, נותנין זכותו לאחרים, כמו שהדין אם זה נהנה וזה לא חסר כופין אותו על מידת סדום, ולכן יכול הרשע להנות ולהנצל בזכות הצדיק. אולם כל זה ניחא בעלמא, אבל בסדום שהם לא נתנו אפילו בזה נהנה וזה לא חסר, לא הי' אפשר לעמוד להם זכות

נאבדו בעת מלחמת העולם]. כחצי שעה דיבר רבנו מדינים והמנהגים השייכים לפסח, ועוד לערך כשעה דרש באגדה ומוסר.

בדרשתו בשבת הגדול הזכיר והזהיר רבנו על כל הדינים והמנהגים השייכים לחול המועד ולימי הספירה. כן נהג רבנו בדרשותיו כל השנה, שלמד את העם והזהירם על כל דבר בעתו, אבל תמיד לפני הזמן בו מתחילים החומרות והאיסורים שהזמן גרמם.*

חטים לצורך מצות לפסח, הלך רבנו לקצור בעצמו, אפילו לעת זקנתו בקאשוי, רק

הצדיק עכתדה"ק. והנה ידוע מה שדרשו חכז"ל (סנהדרין קי"א) על הפסוק (במדבר י"ג) ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת, שכשבא משה לקבל את התורה מצאו להקב"ה שיושב וכותב ארך אפים. אמר הני למי, אמר הקב"ה לצדיקים ולרשעים, אמר משה רשעים יאבדו, אמר לו הקב"ה חייך שתצטרך לזה. וכן הי'. כי לאחר חטא המרגלים התפלל משה סלח נא „כאשר דברת", שתאריך אף גם לרשעים. והנה לזה כלל אותם יחד, לצדיקים ולרשעים, כי בזכות הצדיקים הקב"ה מאריך אף לרשעים, והוא מטעם של זה נהנה וזה לא חסר, כמו שכתב ההפלאה. והנה מבואר שאמר לו הקב"ה למשה, הרי אתה מתאוה לבא לא"י רק בשביל לקיים מצות תלויות בארץ, מעלה אני עליך כאלו עשיתם. הרי לפי זה לא הי' משה נפסד כלל שלא בא לא"י. ועוד מבואר במדרש עה"פ ויתא ראשי עם, (דברים ל"ג) והזכרתיו לעיל, כי ע"י שנשאר משה במדבר היתה תקומה למתי מדבר, שיקומו בתחיית המתים לעת"ל. וא"כ הרי יכולין לכוף את משה שישאר במדבר מטעם זה נהנה וזה לא חסר כופין אותו על מדת סדום, כי משה לא חסר כלום, שהרי הקב"ה חישב לו כאלו קיים כל מצוות התלויות בארץ, ולמתי מדבר הנאה גדולה במה שנשאר אצלם, שעל ידו יקומו הם בתחה"מ. והנה מעתה יפה אמר המדרש, כי שם ביקש משה „כאשר דברת" שיאריך אף גם לרשעים, ואמר סלח נא, וזה בזכות הצדיקים ומטעם זה נהנה וזה לא חסר, א"כ איך אתה מבקש אעברה נא, הלא אתה צריך להישאר כאן ג"כ מטעם זה נהנה וזה לא חסר, ולכך אמר לו הקב"ה, ממ"נ אם יש כאן סלח נא, ואתה רוצה שאסלח מטעם זה נהנה וזה לא חסר, א"כ אין כאן אעברה נא, כי עליך להישאר כאן מטעם זה נהנה וגו'. ואם יש כאן אעברה נא, ואין כופין על מידת סדום, אז אין כאן סלח נא. והנה המן הרשע, אחר שכלה כל מלשנותו על ישראל אמר למלך אחשורוש, ולמלך אין שוה להניחם, ופירש רש"י מה בצע אם יניחם. ועדיין קשה, הלא גם אם אין בצע להמלך במה שמניחם, הלא כל שאין חסרון בדבר, הו"ל זה נהנה וזה לא חסר וכופין אותו על מידת סדום. ולפי"ז כוונת המדרש, אלו עבר משה את הירדן, וא"כ לא הי' הדין שזה נהנה וזה לא חסר כופין, אז שפיר הי' שמח המן, שלא היו כופין אותו ג"כ מן השמים על מידת סדום, אבל עכשו שלא עבר, שפיר ויתלו את המן על העץ".

* טעם על שנקרא שבת הגדול, מביא רבנו בספרו „משמרת אלעזר", חלק תשועה בישראל אות פ"ד, וז"ל:

...„שבת שלפני חג הפסח נקרא שבת הגדול. וכבר עמדו חקרי לב לתת טעם לזה, ועיין בטו"ז סי' ת"ל. וע"ל. כי הנה מבואר בקרא בדברות ראשונות, שחיוב שמירת שבת הוא, זכור את יום השבת לקדשו וגו', כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש. אמנם בדברות האחרונות כתיב, ויום השביעי שבת לה' אלוקיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך וגו', למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו', על כן צוך ה' אלוקיך לעשות את יום השבת. מזה רואים כי בציווי מניעת מלאכה „לעבדך ולאמתך" נתנה התוה"ק הטעם, כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך וגו' וחיוב שביתת העבד והאמה נעשה זכר ליציאת מצרים, וכן הוא נוסח הקידוש, ששבת הוא זכר ליציאת מצרים. הרי נראה מזה שמעת יציאת מצרים נתרבו חיובי שבת, כי עד אז לא הי' המצוה רק על האדון לשמור את השבת, ובצאתם ממצרים נתרבה ונתגדל קדושת שבת, עד שגם ע"י עבד ואמה אסור לעשות מלאכתו. ולכך בעשור לחודש שהי' אז בשבת, וכבר לקחו השה לפסח והתחילה הגאולה, נתגדל אז יום השבת להתוסף בקדושתו שלא לעשות מלאכה גם ע"י עבדו ואמתו לכך נקרא שבת הגדול, כי מעת יציאת מצרים נתגדל יום השבת".

בשנותיו האחרונים עשו זאת תלמידיו במקומו. כשבוע לפני חג הפסח אפה רבנו מצות עבור בני ביתו. לשאיבת מים למצות לבש בגדי שבת.

והנני מעתיק מדברי בן רבנו בהקדמת הגדת „טוב דברך": „למען ידעו דור אחרון התנהגות כ"ק אאמו"ר המחבר הכ"מ זי"ע במצוות חג הפסח, אבא בקצירת האומר, ואכתוב זאת זכרון בספר. הרבה ממון בזבז לקנות חטים לצורך מצות מצוה, והוא בעצמו עם תלמידיו הלך לקצור החטים, ומנקה אותם מן הפסולת. מצות בדיקת חמץ הי' עושה ממש בפישוט ידים ורגלים, וכך הי' חופש בכל המקומות בחורין ובסדקין. הוא בעצמו הלך לבדוק במרתף ובעלי'. פ"א ראינו שנשרף חצי זקנו בעת הרכין עצמו סמוך להנר, ולא השגיח על עצמו כלל וכלל כשעסק במצוה זו, את היהי רצון שאומרים אחרי שריפת חמץ אמר בהתעוררות גדולה ובדמעות שליש. וכפי הנראה קיים בעצמו מה שפירש בספרו זה אות א' עה"פ אך ביום הראשון תשביתו".*

„לשאיבת מים למצות הי' דרכו ללבוש בגדי שבת, ורץ בזריזות לקיים ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה. גם בשנותיו האחרונים פה קה"י קאשוי יע"א, ירד בעצמו לבור עמוק שמשם שואבים מים למצות מצוה, אם כי הי' חלוש מאד. אפיית המצות בערב פסח הי' מקיים בשמחה עצומה ובהשגחה גדולה, והזיע בעת קיום מצוה זו".

„אשרי עין ראתה את המחבר הקדוש הכ"מ זי"ע בלילי פסחים, פניו הי' כלפיד אש, וסיפר מיציאת מצרים ופירש כל דבר בלשון יידיש. כן סיפר אז מנפלאות הבורא ב"ה שעושה נסים ונפלאות עמנו בכל עת ובכל שעה, והשריש אמונה בלב כל השומעים. כשהגיע לקיום מצות אכילת מצה, לקחם בשתי ידיו בחיבוב מצוה, ואמר להיושבים סביב לשולחנו,

---

* והנני מעתיק כאן הפירוש הנ"ל מהגדת „טוב דברך" וז"ל רבנו שם: ...„הקב"ה צוה לנו בפ' בא, אך ביום הראשון תשביתו שאור. וקשה דהול"ל אך ביום ארבעה עשר תשביתו. גם מה ממעט בתיבת אך. וי"ל דביהי רצון שאומרים אחרי שריפת החמץ מרמז שזה קאי על השבתת היצה"ר ורוח הטומאה מן העולם. וכן אמרו חכז"ל (פסחים ה') שלושה נקראו ראשון, עמלק, בית המקדש ומלך המשיח. ובזכות קיום מצות השבתת חמץ ימחה שמו של עמלק, וממילא יהי' כסאו ושמו שלם ויבנה ביהמ"ק ויבא מלך המשיח. וכתב במעשה רוקח ריש מס' פסחים, הובא בח"ס סוכה מ', שמחיית עמלק יהי' בערב פסח. וי"ל שנרמזה מפלתו בשמו. כי עמל"ק בגימטרי' יו"ם י"ד ניס"ן. ולכן רמזה תורה ביום הראשו"ן תשביתו, דהיינו בערב פסח תשביתו אותו שנקרא ראשון, דהיינו עמל"ק. והנה זה יהי' רק בדור התיקון בעת שיתזור העולם לכמות שהי' בתחילת הבריאה ביום הראשון קודם החטא. כי בעוה"ר כבר ניסו אנשי כנסת הגדולה בימי בית שני להשבית יצה"ר מן העולם ולא עלתה בידם, כמאמרם ז"ל (יומא ס"ט). וז"ש א"ך ביום הראשון, דהיינו רק כשיתוקן העולם ויחזור לכמות שהי' ביום הראשון של הבריאה, אז תשביתו, יעלה בידכם להשבית יצה"ר הנקרא ראשון. ולזה הביא הש"ס (פסחים ה') על מאמר זה את הפסוק (איוב ט"ו) הראשון אדם תולד. כי נרמז בזה, כי אז ביום הראשון, היינו ביום השבתת חמ"ץ ועמל"ק, יולד אד"ם, דנודע דר"ת אד"ם הוא אד"ם דו"ד משי"ח. ולזה אמר א"ך למעט, שקודם זמן זה א"א להשבית יצה"ר, כי נצרך הוא לבריות כדי לכבוש את יצרם. גם י"ל שמרמז למה דאיתא בספה"ק, שזה שכתב בהגדה, ואתא הקב"ה ושחט למלאך המות, פירושו שחציו ישאר בקדושה, וחציו השני דהיינו ס"מ, יבוטל מן העולם. וא"ש כי תיבת א"ך הוא ח"ץ באה"ס בט"ע, כמאמרם ז"ל (פסחים ה') ואימא מצפרא, ותירץ אך חלק, ופרש"י שם, והוא א"ך שהוא ח"ץ. ולפי זה פירושו, א"ך דהיינו חצי, ס"מ של המלאך המות ביום הראשון תשביתו ותבטלו מן העולם, וחציו השני יכלול בקדושה. ועוד נרמז בזה סיבת ואיחור הגאולה, וגם שאם יתקנו הדבר הזה מיד יבא הגואל, והוא קדושת הברית, כמש"כ המפרשים, הכל תלוי במז"ל. וכשיתקנו נצוצין קדישין שנפלו בתוך הקליפה מיד יגאלנו. והנה שכבת זרע נמשל לח"ץ, כמו שאמרו חז"ל (חגיגה ט"ו) שרק אם יורה כחץ מוליד. וע"כ נקרא גם קש"ת. וזו א"ך שהוא ח"ץ, דהיינו אם תתקנו דבר זה שנמשל לחץ והוא פגם הברית, רק אז

הכי אתם מרגישים מתיקת המצה שטועמים בה טעם מן. נוסף על זה, כאשר הגיע לאכילת האפיקומן אכלו בחשק גדול, ואמר שמרגישים באכילת האפיקומן כאלו נזלו נהרות נחלי דבש, ותמיד הי' ממשש בדיוקנא קדישא דילי', כאלו השמן מהקרבן פסח נטף עליו, וכל הרואים עבודה קדושה זו נתפעלו מאד. ובאמת לתענוג רוחני כזה לא יזכה רק מי שהי' צדיק תמים כמותו. אח"כ אמר הלל הגדול בשמחה עצומה. ובטח הי' במדרגה כזו כפי שכתב בספרו זה אות קס"ג על מאמר המגיד, בכל דור ודור חייב אדם לראות א"ע כאילו הוא יצא ממצרים, וזל"ק: ומכש"כ אותן בני עלי' שמרגישים שבליל פסח נתברר הקדושה מהקליפה ונוספת בעם בני ישראל, אז אפשר לשמוח להודות ולהלל כמו בעת יציאתן ממצרים עכל"ק".

„אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כאשר זכינו לראות עבודתו ודביקותו בנועם ה' כאשר הגיע לפרק אדיר הוא יבנה ביתו בקרוב. ותשאהו רוח ורגש פנימי קדוש והגביהו מעל הכסא, והי' מרקד ומנגן ועיניו זלגו דמעות בכל חרוז וחרוז, וחזר וכפל כל חרוז עד אין מספר, והאריך בזה מאד מאד. ותוארו הי' כמלאך ה' צבאו"ת. לאחר גמר הסדר קודם קריאת שיר השירים אמר את המאמר הקדוש והנפלא מהקדוש ר' שמשון מאוסטרופוליא זי"ע הי"ד הנדפס בסוף האגדה, בדחילו ורחימו.

בקריאת שיר השירים האריך מאד ונתקשר באהבה רבה ובשמחה עצומה. חציו אמר בניגון המקובל ביניהו, וחציו בניגון המפורסם מהרה"ק מקאלעוו זי"ע".

בכל מילי דפסחא הי' מחמיר מאד מאד. מפסח עד חג השבועות לא אכל חמץ, רק מהמצות שנשארו מפסח, ואפילו בשבת.

ימי תשועה בישראל

בבית מדרשו של רבנו אמרו הלל בלילי פסח אחרי תפלת מעריב, [כידוע לפי מנהג אשכנז אין אומרים אז הלל]. רבנו הזדרז מאד להתחיל עריכת הסדר מיד אחרי התפלה, כי רצה לאכול את האפיקומן לפני חצות, ובסיפור יציאת מצרים האריך הרבה מאד. הוא סיפר

יעלה בידכם להשבית עמל"ק ויצה"ר מן העולם". „או יאמר (דבפסחים ה') דרשו א"ך לשון ח"ץ, להורות שבחצי היום תשביתו, ועדיין צריך טעם שנרמז בלשון ח"ץ ולא חצי. וי"ל דמבואר במעשה רוקח הנ"ל, שמחיית עמלק יהי' בע"פ בשעת ביעור חמץ. וכן איתא (פסחים ה') וילקוט פ' בא עה"פ שבעת ימים, בזכות ביום הראשון תשביתו, אני מכרית אשר יצא ראשון אדמוני. וכוחו בא מחטא הראשון של הנחש, שסמא"ל רכב עליו שדיבר לשה"ר על קונו. ולזה רמז שבאם ירצו להשבית את עמלק מן העולם, צריכים להשבית מקרבם עון לשון הרע שנקרא בכתוב (ישעי' ט') ח"ץ שחוט לשונם. והנה אמרו חכו"ל (עירובין ט"ז) שע"י לשה"ר הורג למרחוק, כי המדבר והשומע ואשר דברו ממנו כולם נתפסים בו. והוא כדמיון הח"ץ שהורג למרחק. ולזה רמז בתיבת א"ך שהוא ח"ץ, שישביתו זה העון מביניהם, ועי"ז יזכו להכרית אשר יצא ראשון אדמוני".

על המנהג לשרוף כף של עץ עם החמץ כותב רבנו בספרו „טוב דברך" אות ג': ...„נהגו לשרוף עם החמץ הכף של עץ ששמשו בו לבדיקת חמץ. י"ל טעם לזה, עפ"י שבדורינו קלי הדעת אצים להעשיר ורודפים כל ימיהם להרבות הון, ואוהב כסף לא ישבע כסף (קהלת ה'). וכתיב כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה (דברים ח'), והנה הכ"ף מרמז על היד שנקרא יגיע כפך (תהלים קכ"ח), וע"ץ בגימטריא כס"ף. ולכך שורפין עם החמץ כ"ף ע"ץ, להורות כי לא בכוחם עשו חיל, וה' מוריש ומעשיר, (שמואל א' ב'). או יאמר, דמקובל שבזמן שריפת החמץ יהי' מחיית עמלק. והנה בפעם הראשון היתה מפלתו ע"י כף ידו של משה רבנו, שהרים יד"ו ועי"ז וגבר ישראל ובפעם השני נתלה על הע"ץ. ולכך מרמזין בכף עץ מחיית עמלק, שעל ידיהם הי' שני פעמים מחיית עמלק".

תמיד מנפלאות הבורא מה שראה ושמע הוא בעצמו ע"י ואצל צדיקי הדור שהתאבק בעפר רגליהם משך כל ימי חייו. „אלו הסיפורים", היה אומר, „הם סגולה גדולה לספרם תמיד, ובפרט בליל התקדש החג".*

---

* והנני מעתיק בענין זה מספרו „טוב דברך" אות כ' וז"ל רבנו שם: ...„מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. י"לד דתיבת עלינ"ו לכארה כמיותר. וי"ל דהי' הו"א שאם כולנו חכמים ונבונים ויודעים את התורה, הלא ידענו מענין יציאת מצרים, ומצידנו לא הי' צורך לספר רק כדי לפרסם הנס לאוה"ע, לזה משמיענו המגיד שאין הדבר כן, אלא גם עלינו, הכוונה לצרכינו, מצוה ותכלית גדול הוא. ואפשר להתעלות ע"י הדיבור בענין סיפור יצ"מ למדריגה גדולה, עד שנקרא ע"ז משובח. ובספרי „משמרת אלעזר" חלק תשועה בישראל אות ט"ו פרשתי הפסוק בפרשת יתרו, ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל. וי"לד דתיבות „על אודות ישראל" כמיותרים. ונל"פ דהנה לכארה יש להפליא על מרע"ה לאיזה תכלית סיפר כל זה לחותנו, הלא כבר כתיב בתחילת ביאתו, וישמע יתרו את כל אשר עשה אלוקים למשה ולישראל עמו, וא"כ כבר ידע יתרו כל הדברים טרם בואו, ומה הוסיף משה רבנו ע"ה בסיפורו. וי"ל עפ"י דברי המגיד שאמר ואפילו כולנו חכמים כולנו זקנים כולנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביצ"מ, ומביא ע"ז מעשה מארבעה גדולי ישראל שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרים ביצ"מ כל אותו הלילה. ואיתא בספה"ק דהכוונה, שע"י שמספרים חסדי ה' וטובו עלינו, בזה הסיפור ממשיכים חסדים וישועות חדשות על ישראל. והוא ע"ד שאמרו חכז"ל (חולין קל"ג ב', בעין יעקב), כל הנותן טובה למי שאינו מכירו כאלו זורק אבן למרקוליס. לפי זה יובן, שהגם שידע מרע"ה שאין זה הסיפור חדש ליתרו כי שמע הכל טרם בואו, אעפי"כ סיפר לו כל פרטי המעשיות מחסדי ה' על ישראל. כי רצה בסיפורו זה להמשיך חסדים חדשים על ישראל. וז"ש ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים, וכדי שלא יקשה לאיזה תכלית סיפר משה זה לחותנו, מאחר שכולם חכמים יודעים את כל ענין יציאת מצרים, לזה הוסיף „על אודות ישראל", כי רצה להטיב בסיפורו זה עם ישראל, כי ע"י סיפורו עוד פעם את הנסים יעשה הקב"ה חסדים חדשים עם ישראל. ובזה מיושב למה אמר המגיד מצוה „עלינו" לספר ביציאת מצרים, הול"ל מצוה לנו לספר, אבל הורה בזה שתכלית הסיפור הוא „עלינו", כמו בשבילינו, שע"ז יעשה הקב"ה נסים חדשים לישראל".

ושם באות קנ"ד: „אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו. יל"ד דהאיך אמר על זה דיינו, איזה תועלת הי' לנו מזה אם קרבנו לפני הר סיני ולא הי' נותן לנו את התורה. וי"ל עפ"י שפירשתי בספרי „בהית הבקר" אות שכ"ז הפסוק (דברים ל"ג) וזרח משעיר למו וגו' תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. דהנה האבות קיימו התורה עד שלא ניתנה, לפי שהם הבינו והרגישו שמצוות התורה הם החיות האמיתי, ולכך כמו שאין צריכין לצוות לאדם שיאכל וישתה, לפי שיודע שבלא"ה אין חיות לגוף, כמו כן הבינו הם שבלא קיום המצוות אין חיות לנשמה. והנה אמרו חז"ל ששים ריבוא אותיות לתורה וששים רבוא נשמות לישראל, וכל אחד מישראל יש לו אות אחת בתורה. ובשעת מתן תורה זכו להשגה זו שכל אחד הכיר חלקו בתורה, וזה גרם שקבלו כל ישראל התורה בשמחה, כדרך אדם שמוצא אבידתו. משא"כ אומה"ע שאין להם חלק בגוף התורה, מאנו לקבלה. וזה שאמר וזרח משעיר למו, פירוש שמאנו אוה"ע לקבל התורה, אבל לנו בני ישראל, תורה צוה לנו „מורשה" קהלת יעקב, מלשון ירושה שכל אחד מישראל הכיר חלקו בתורה, כמו חלק ירושה שלו כן הכיר כל אחד חלקו בתורה ולכך קבלוה בשמחה. לפי"ז א"ש דברי המגיד, אלו רק קרבנו לפני הר סיני, אפילו לא הי' נותן לנו את התורה דיינו, לפי שכל אחד הי' כבר משיג על ידי זה שכל חיותו תלוי בקיום התורה והמצוות, ולא הי' צריך לצוות לנו על כל פרט ופרט, ואעפי"כ נתנה לנו, כדי להרבות שכרנו, כי גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה".

בספר „משמרת אלעזר" חלק אור עולם אות י"ג: ...„במאמר המגיד אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו. תמהו המפרשים דמה הי' לנו מזה שקרבנו לפני הר סיני. וי"ל דהנה דיעות בני אדם חלוקות זה מזה, וכמה יקשה על האדם להעמיד השלום בין איש לרעהו, אפילו במקום שאין שם רק איזה מאות אנשים הוא כמעט מן הנמנע שיהיו כולם באהבה זה לזה. ואמנם מה מאד יגדל מעלת ישראל כשהן באגודה אחת, כמו שדרשו חכז"ל (רבה בראשית, הובא בילקוט

הושע ד') עה"פ חבר עצבים אפרים הנח לו, שבימי אחאב אעפ"י שעבדו ע"ז כיון שהי' שלום ביניהן יצאו למלחמה ונצחו. והנה הכתוב העיד אצל מתן תורה, ויחן שם ישראל נגד ההר, ומדכתיב בלשון יחיד ויחן, דרשו חכז"ל במכילתא, שחנו שם בלב אחד כאיש אחד. והנה זה מובן ונודע לכל בר שכל, שבדרך הטבע אי אפשר להיות זה, שיהיו ששים רבוא איש באהבה כאיש אחד, ועכ"ח שהקב"ה השפיע להם שפע קדושה עד שנפסק או זוהמת הנחש וקרבם באהבה זה לזה. לפי"ז מובן, שאפילו לא הי' נותן לנו את התורה, רק קרבנו לפני הר סיני, ועי"ז זכינו להיות כולנו באגודה אחת, בלב אחד ואהבה זה לזה דיינו, היינו מחוייבים לתת שבח והודי' לבורא ב"ה על זה".

ובס' „טוב דברך" אות קפ"ג: „יש לתת טעם למנהגן של ישראל שנהגו להשאיר מן האפיקומן עד פסח הבע"ל, בהקדם לפרש (מכילתא פ' בא פ"ט עה"פ ושמרתם את המצות) שלא ישהה את המצות עד שיחמיצו. ואמר ר' יאשי' כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצות, אלא אם בא מצוה לידך עשה אותה מיד. וצ"ב איזה דמיון יש לשאר מצוות עם מצה שהרי אם מאחרין אותה לעשותה היא נחמצת, משא"כ שאר מצוות. גם יש להבין, דבזוה"ק איתא פס"ח מלא בגימטריא תרי"ג, פ"ה, סמ"ך, ח"ת. וצ"ב איזה לימוד יוצא מזה שפס"ח בגימטריא תרי"ג. וי"ל דבס' פנים יפות פירש הפסוק (פרשת בא) ושמרתם את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה, עפ"י מש"כ האר"י הקדוש שכל מי שנזהר בכל כוחו להשמר בפסח אפילו ממשהו חמץ מובטח לו שלא יחטא כל השנה. וזו ושמרת את החוקה הזאת, היינו מצות פסח כהלכתו, אז תהי' נשמר מחטא מימים ימימה, היינו כל השנה, עדה"כ (ויקרא כ"ה) ימים תהי' גאולתו עכ"ד. ולפי"ז יובן הרוקח, שפס"ח בגימטריא תרי"ג, דע"י שנזהר במצות פסח כהלכתו מובטח לו שלא יחטא כל השנה, ויוכל לקיים כל התרי"ג מצוות. וזה כוונת המכילתא, כשם שאין מחמיצין את המצה, ונזהרין להשמר בפסח אפי' ממשהו חמץ, כך אין מחמיצים את המצוות, פירוש אם ישמור את המצה כהלכתו, יזכה על ידי זה שלא יחמץ את המצוות כל השנה כולה. ויומתק המנהג שמשאירין מן האפיקומן לכל השנה, להיות האפיקומן עדות שקיימו מצוות פסח בזמנו וכהלכתו, ויזכו עי"ז לקיים כל התרי"ג מצוות כל השנה".

„או יאמר טעם לסגולה להשאיר מן האפיקומן לכל השנה. דהנה יעקב אבינו לקח ברכת יצחק מעשו. וכתיב (בראשית כ"ז) בא אחיך במרמה ויקח ברכתך. ופירש הגאון הקדוש מו"ה מנחם זי"ע מרימאנאוו, דתיבת במרמ"ה בגימטריא אפיקומ"ן. ולפי"ז יובן, שהאפיקומן מסוגל לפרנסה, שהרי יעקב קיבל עי"ז הברכות. ולכן משאירין מן האפיקומן לכל השנה, שתהי' הברכה שרוי' בבתינו כל השנה. ומטעם זה מצפינים אותו, כי מצפון יזהב יאתה (איוב ל"ז), ואמרו חכז"ל (ב"ב כ"ה) הרוצה להעשיר יצפין. וממילא הוא מסוגל לפרנסה, וגם מטעם זה נקרא האפיקומ"ן צפו"ן".

אות קפ"ו: „הנה קרבן פסח, לא היו רשאים לאכול רק עד חצות, כמפורש במשנה (זבחים פרק ה') הפסח אינו נאכל אלא עד חצות. ויש ליתן טעם נכון על זה. דהנה בזוה"ק תולדות מפורש דבליל יציאת מצרים זרחה השמש באמצע הלילה, א"כ מה שבשאר הימים הוא בבוקר דהיינו זריחת השמש, הי' אז בליל יציאת מצרים בחצות הלילה. והפסח אינו נאכל אלא בלילה, ולפי שאז בחצות הלילה כבר זרחה השמש, לא היו רשאים לאכלו רק עד חצות".

אות ר"ד, „לא המתים יהללוי' ולא כל יורדי דומה ואנחנו נברך, או יאמר לפרש מה שאמר לא המתים יהללו, עפ"י משא"כ בספר תפארת שלמה רמזי פסח בשם זוה"ק בא, ורע"מ שם ובפרשת בהעלותך, דבכל ליל פסח הקב"ה מתענג עם כל פמליא של מעלה משירות ותשבחות של ישראל, והסדר וסיפור יציאת מצרים בלילה הזה, ואינו נכנס לגן עדן בחצות לילה כי אם לשמוע שירות ותשבחות של ישראל. עכ"ד. ולפי"ז א"ש דהנה במזמור שלפני זה כתיב, בצאת ישראל ממצרים, ועל אותה הלילה של יציאת מצרים אומר לא המתים יהללו, כי אז כולם נכנסין לשמוע שירות ותשבחות מסדרן של ישראל כזוה"ק הנ"ל, ואינם מהללים בלילה הזה להקב"ה, רק ואנחנו נברך וגו'".

בשיר השירים ה' עה"פ אם תמצאו את דודי וגו', בספרו „משמרת אלעזר" חלק שערי ציון אות ט"ז: ...„בפרשת בחקותי בפסוק והלכתי עמכם בחמת קרי ויסרתי אתכם אף אני שבע על חטאותיכם. וי"ל דתיבות אף אני כמיותרין. וי"ל שבא הכתוב להורות לנו רחמי אבינו שבשמים על בניו, כי גם אם ירבו לחטא ויצטרך להענישם, בכל זאת יכאב לבו כביכול, ובכל צרתם לו צר. וז"ש ויסרתי אתכם, „אף אני" כביכול נוטל חלק ביסורים של ישראל, כי גם בעת שיחטאו לא זז מלחבב אותם. ובדברינו יש לפרש הקרי והכתיב בפסוק (ישעי' כ"ג) בכל צרתם לו צר, עפ"י שפירשתי

מה דאיתא בשוחר טוב הובא בילקוט עה"פ אם תמצאו את דודי מה תגידו לו שחולת אהבה אני. וז"ל איני לא חולי מיעים ולא חולי ראש ולא חולי עינים, רק חולת אהבה. כי הנה ישראל קדושים הגם שהם סובלים יסורים גדולים בגולה, אעפי"כ אין צועקים לישועה רק ע"ד כבוד שמו הגדול. והנה על זה שישראל הם מחוסרי פרנסה, כי קטן יעקב ודל, אמר איני חולי מעים, פירוש הגם שחסר להם לחמם אינן חולין עבור זה. ועוד יותר קשה מזה שישראל הולכין בקדוד כפוף לפני שונאי ישראל ונכנעים תחתיהם, גם ע"ז הם אומרים איני חולי ראש, שהגם שהולכים בקדוד כפוף אינן חולין על זה. ועוד קשה יותר מזה, אם להם יחסר לחמם, ועוד רואים בשונאיהם שיושבים בשלווה ולא חסר להם כלום, וע"ז אמר איני חולי עינים, שהגם שרואים שונאי ישראל בשלוה אעפי"כ אינן חולין ע"ז, רק על זה הם חולים על שרואים חילול שמו הגדול, וזו חולת אהבה אני. וז"ש בכל צרתם, הגם שיש להם צרות הרבה, לא צר, פירוש אין מרגישים צרות אלו, ומה הן מרגישים, כי ל"ו צר, על כי לו כביכול צר".

„טוב דברך" אות ער"א: „הנך יפה רעיתי הנך יפה עיניך יונים. י"ל ויתפרש גם המדרש ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור, ההי"ד הנך יפה רעיתי וגו'. צ"ב הכפילות הנך יפה. וכן להבין השינוי, שבפעם הראשון אמר רעיתי, ולא כן בפעם השני. גם מה הדמיון שעיניהם הם כיונים. וי"ל דאם ישראל עושים רצונו של מקום אז הם נקראים בלשון חיבה, אחים ורעים, ואז מובן שאומר הנך יפה, כשאת רעיתי כאשה שעושית רצון בעלה. אולם הוא מוסיף חידוש, שגם כשאין את רעיתי, דהיינו שאין עושים רצונו של מקום, גם אז הנך יפה, ואז הנך יפה על ידי צדיקי הדור, שמוסרים נפשם עבור ישראל כמשה רבנו ע"ה שאמר (שמות ל"ב), ואם אין מחני מספרך. והנה צדיקי הדור נקראים עינ"י העדה, כמו שדרשו חכז"ל (ילקוט שיר השירים תתקצ"ב) שסנהדרין נקראו כן. ומבואר במדרש, שיונה כשרוצים לשחוט אותה, פושטת צוארה. וזו ע"י שעיניך יונים, דהיינו שצדיקי הדור מוסרים נפשם כיונה, על ישראל, לכך גם כשאין את רעיתי, דהיינו שאינן עושין רצונו של מקום, ג"כ הנך יפה בעיניו ית"ש ע"י הצדיקים שמוסרים נפשם עבורך. ומבואר בזוה"ק שע"י שאמר משה מחני נא, עשה רושם ולא נזכר שמו בכל פרשת ואתה תצוה. ובזה א"ש סמיכות הכתוב שהביא המדרש, לישב למה נאמר כאן ואתה תצוה, ולא וידבר ה' אל משה וגו', כמו בכל התורה. לזה הביא הכתוב הנך יפה עיניך יונים, לפי שמסר נפשו עבור ישראל כיונה, ואמר מחני נא, זה עשה רושם שלא נזכר שמו בכל הפרשה רק ואתה תצוה. ובדברינו יובן הלשון ויקחו אלי"ך, דמבואר במדרש שאלי' הנביא ז"ל הלך למשה רבנו שיעורר רחמים בעת צרת המן, ושאל משה רבנו אם יש צדיק בדור, והשיב לו שיש מרדכי. ואמר לו שהוא יעורר עליהם רחמים מלמטה ומשה יעורר עליהם מלמעלה, ועל ידי זה ינצלו. ומבואר בספר המגיד להב"י, (הובא בתורת משה תצוה בד"ה והנה איתא), דבעי קב"ה לשיצאה לשונאיהון דישראל ביומי דהמן ולמשבק למרדכי דלא חטא, ולאפקא מני' עם סגי דוגמת משה ואעשך לגוי גדול (שמות ל"ב). ומרדכי עבד כדעבד משה ומסר גרמי' למיתה עכ"ל. וז"ש ויקחו אלי"ך, דהיינו בהצטרפות אליך, יקחו ש'מן ז'ית ז'ך ר'ת בגימטריא מרדכ"י היהוד"י, שעל ידו ינצלו, ויבנה בית המקדש השני ע"י כורש, שמרומז זמן קיומו בתיבת כתי"ת כמש"כ בעל הטורים שם. ויומתק עוד יותר, דמבואר בספה"ק מש"ה ר"ת מט"ט ש"ר ה"פנים, שאמרו חכז"ל (סנהדרין ל"ח), ששמו כשם רבו, מטטרו"ן בגימטריא שד"י, ומרדכי היהודי ג"כ בגימטריא שי"ד, כמו הר"ת ש'מן ז'ית ז"ך הנכתב אצל מש"ה כנ"ל. ובזה יובן מה שכתוב במרדכי (אסתר י'), דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו. דאיתא (ברכות ז') אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי, כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי לא חזר בו, מנ"ל ממשה שנאמר בו (שמות ל"ב), ועתה הניחה לי וגו' ואעשה אותך לגוי גדול, ואע"ג דבעי משה רחמי על הא מלתא ובטלה, אפ"ה אוקמי' בזרעי', שנאמר (דברי הימים א' כ"ג), ובני רחבי' רבו למעלה, תנא משמי' דר' יוסי למעלה מס' רבוא, כתיב הכא רבו, וכתיב התם (שמות א'), ובני ישראל פרו וישרצו וירבו, ומעתה יומתק מאד, שמאחר שמרדכי היהודי הי' דורש טוב לעמו, ולא דרש טובתו רק מסר נפשו עבורם כמו משרע"ה כשאמר לו הקב"ה ואעשה אותך לגוי גדול, וכמו שאמר המגיד להב"י, ושלא נטעה שעי"ז הפסיד הטובה מריבוי זרעו, קמ"ל שבכל זה הי' דובר שלום לכ"ל זרע"ו, שנתקיימה הברכה גם בזרעו, כמאמרם ז"ל במשרע"ה שאפילו על תנאי היא באה".

בהפטורה לשבת חול המועד פסח, על חזון העצמות היבשות, כותב רבנו בספרו „משמרת אלעזר" חלק תשועה בישראל אות קי"א, וז"ל: ...„בפסוק ויאמר אלי בן אדם התחיינה העצמות

האלה, ויאמר ה' אלקים אתה ידעת, (יחזקאל ל"ז), ותמוה מאי זו תשובה על שאלת הקב"ה. וי"ל בהקדם לבאר מה דאיתא (סנהדרין צ') שאלו רומיים את ר' יהושע בן חנניא מנין שהקב"ה מחי' מתים ויודע מה שעתיד להיות, א"ל תרווייהו מן המקרא הזה, ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם. ודלמא וקם העם הזה וזנה, א"ל נקיטו מיהו פלגא בידיכון שיודע מה שעתיד להיות. ותמוה דוכי לא ידע ר"י זה הפרכא, ולמה אמר להם בתחלה שתרווייהו מן המקרא הזה. וי"ל דבס' חות יאיר הביא בשם הגאון מו"ה יוסף אב"ד דק"ק פרעמיסלא, לפרש הא דפרש"י בפ' בראשית בפסוק, וייצר ה' אלקים את האדם, שתי יצירות כתיב, אחד לעוה"ז ואחד לתחיית המתים, עפ"י מה שהקשה בזוה"ק, למה בבריאת כל ששת ימי המעשה נאמר ויאמר אלוקים, זולת גבי שמים וארץ נאמר ביום עשות ה' אלוקים ארץ ושמים. ותירץ הזוה"ק משום דאין הקב"ה מיחד שמו הגדול שם הוי"ה ב"ה על דבר הנפסד וכלה. והנה כל הברואים כלים מאליהם, לכך לא נאמר בהם שם הוי' ב"ה, זולת בשמים וארץ דקיימים ועומדים לכך נאמר בהם שם הוי' ב"ה. לפי זה יקשה למה נאמר בבריאת האדם וייצר ה' אלקים את האדם, ויחד שמו הגדול על בריאתו, הלא האדם ג"כ כלה ונפסד וסוף אדם למות. לכך פרש"י שתי יצירות, אחד לעוה"ז ואחד לתחיית המתים, נמצא האדם דבר שאינו כלה, מאחר שמעותד לעמוד בתחית המתים, ושוב כלה לא יכלה עכ"ד. ולפי"ז יובן תשובת יחזקאל, „ה' אלקים" אתה ידעת, פירוש מאחר שאמרת ביצירת האדם ה' אלקים, א"כ בודאי ידעת שיעמדו לתחיית המתים, כי אם לא כן לא היית מיחד שמך הגדול על יצירתו. ועוד יותר מדויק עפ"י מה שכתב שם הגאון חות יאיר, דלכאורה יש להשיב ע"ז, דלמא אין הקב"ה יודע אם יחטא אדם, ובכל זאת שפיר נאמר וייצר ה' אלקים, לפי שהקב"ה בראו שיחי' לעולם, ורק הוא בחטאו גרם המיתה. אמנם מאחר שמוכח מוקם העם הזה וזנה, שהקב"ה יודע עתידות שיחטא האדם, וא"כ קשה למה נאמר ביצירת האדם ה' אלקים, ומוכח ממילא תרווייהו דגם יחיו המתים עכ"ד. ולפי זה יומתק עוד יותר תשובת יחזקאל, „ה' אלקים", פירוש מאחר שאמרת ה' אלקים ביצירת האדם, וגם „אתה ידעת" הנך יודע עתידות וידעת שהאדם יחטא ותגזור עליו מיתה, א"כ למה אמרת ה' אלקים ויחדת שמך הגדול על דבר שכלה, עכ"ח משום שהמתים עתידין לחיות".

...„בפסוק ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים. וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ויל"ד דהאיך אמר שרק ממה שראו ביום ההוא האמינו בה', הלא כבר בתחילת שליחות משה כתיב, ויאמן העם. ב' לענין מה סיפר הכתוב, שראו אותם ישראל מת „על שפת הים", מאי נ"מ מזה הול"ל רק, וירא ישראל את מצרים מת. ג' הקשו המפרשים, מה זה שאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, וכי עתה על שפת הים ראו מה שעשה ה' במצרים, הלא עתה ראו מה שעשה ה' על הים. ד' עמדו המפרשים למה צוה ה' שיאמרו לפרעה דרך שלושת ימים נלך, הלא הכוונה באמת היתה שיצאו לגמרי, וזה נראה ח"ו כעין ערמה. וכי אם הי' ה' אומר שיגידו לפרעה בפירוש שהוא צריך לשלחם לגמרי, האם לא הי' יכול הקב"ה לכוף את פרעה לזה כמו שהכניעו ע"י מכות ויסורין. ה' קשה למה צוה השי"ת שישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב, מאחר שהכוונה היתה שלא להחזירם, למה אמר וישאלו. והגם שבדין בא להם חלף שכר עבודתם, כמבואר (סנהדרין צ"א), שבזה נצח גביהה בן פסיסא את אנשי מצרים בעת טענו לפני אלכסנדרס מוקדון, שיחזירו להם ישראל מה ששאלו להם בעת צאתם ממצרים. אעפ"כ נראה ח"ו כדרך ערמה לשאול מהם בתורת שאלה, שהלא אם מגיע להם בדין הי' אפשר לכוף את פרעה ע"י עונשים חמורים לשלם להם שכר עבודתם. וביותר יקשה מאחר שהעידו חכז"ל במדרש רבה עה"פ וינצלו את מצרים, שגדול הי' ביזת הים מביזת מצרים, וא"כ הי' כל ענין השאלה למותר, הלא בלאו הכי ירשו אצל הים כל ממונם. ו' קשה מה שאמר הקב"ה למשה, דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו לפני פי החירות ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר. וכי זה דרך ממ"ה הקב"ה ללחום את אויביו בכלי קרב, כאלו להטעותם בא. אלו הם מתכסיסי מלחמה של בני אדם, אבל לא אצלו ית' אשר הוא איש מלחמה".

„וי"ל דמפרשים עמדו על מה שנאמר בתוה"ק וחזקתי את לב פרעה, כי אני הכבדתי את לבו, למה עשה ה' ככה לבטל בחירת פרעה אם ברצונו לשוב מדרכו הרעה, למה ימנע ה' ממנו דרך התשובה, הלא ידו פתוחה לקבל שבים. וכן קיבל תשובת אנשי נינוה. והרמב"ן כתב בפרשת וארא, ובספר ישמח משה בפ' נצבים הוסיף ביאור, שאם הי' פרעה מתחרט באמת על שמרד נגד ה', אז אפילו אם הי' עושה כל רעות שבעולם, הי' הקב"ה מקבלו בתשובה, כי אין שערי תשובה ננעלים.

אבל פרעה הי' רשע גמור, ולאחר כל המכות שבאו עליו לא התחרט כרגע על הרעות שעשה, וכל עוד שנותרה בו רוח נשימה אחת, לא הטה אוזן לדבר ה', ורק כשראה כי כלתה אליו הרעה ואין בו עוד כח לעמוד נגד ה', אז הסכים שיצאו ישראל ממצרים. אבל גם באותו רגע, אם הי' רואה שיש רק מציאות ואופן לעשות נגד רצון השי"ת, הי' מורד בו. וראי' לזה כי מיד שהיתה לו הרוחה כרגע מהמכה שב לרשעתו. ומעתה יובן כי הקב"ה היודע תעלומות לב וידע ברשעת פרעה שהוא עומד ברשעו רק שההכרח והאונס יאלצו להסכים לשלח את ישראל, אבל אם הי' לו עוד כח הי' עומד ומסרב נגד הבורא ב"ה, לכן הגם שבדרך הטבע הי' מוכרח לכוף כאגמון ראשו ולהסכים לשלח את ישראל כבר אחרי מכה אחת, החזיק הקב"ה את לבו ונתן בו כח יותר מדרך הטבע, כדי שיוכל למרוד כפי רצונו ויקבל העונש. ונמצא כי לא מנע הקב"ה דרכי תשובה מפרעה, רק לולא שהחזיק את לבו, לא הי' בו כח לסבול יותר, ונתן לו הקב"ה כח יותר מכפי דרך הטבע שיהי' לו כח לסבול עוד, והוא כפי רצונו עמד במרדו, ועי"ז גילה פרעה את רשעתו, כי כל עוד רוח באפו לא שב מרשעתו".

„ומעתה יובן, שכל הדברים שעשה הקב"ה הי' צורך גדול בדבר. וגמתיק הענין עפ"י משל, למלך שכבש מדינה רחוקה, ולא הי' יכול לשלוח שמה מאנשי' מדינתו שהם יחזיקו במדינה הנכבשה על ידו, מחמת שינוי האויר שהי' במדינה זו, והי' קשה לאנשים שלא נולדו שם לחיות שמה. ואם הי' שולח שמה מאה אנשים שיתישבו שם, היו רובם מתים כי לא היו יכולים להתרגל למזג האויר שם, ורק מיעוט קטן היו נשארים בחיים וגרים שם. מה עשה המלך, לקח מבתי האסורים של מדינתו את האנשים אשר משפטם הי' חרוץ למות עפ"י מעשיהם הרעים ששון, כגון רוצחים וכדומה, ושילח אותם שמה, כי גם בלא זה הלא דינם הי' למות והם לא יפסידו כלום עי"ז, ואדרבה עוד מרויחין, כי יש מהם שמצליחין ונשארים בחיים, ועל ידיהם מתישבת המדינה לאט לאט, עד שיורגלו באויר המדינה ההיא. והנמשל, כי ידוע שעם בני ישראל קשה עורף הוא, והי' הדבר קשה להשריש בלבם האמונה באופן שלא תזוז מהם לעולם עד שלא ישאר ספק אחריו. ובפרט שגלוי וידוע לפני הקב"ה מה שעתיד לבא על ישראל בגזירות שמד ר"ל, וע"כ הי' צורך להשריש בלבם האמונה, עד שעוד לאחר אלפיים שנה ימסרו ישראל נפשם על קדושת השם מרוב האמונה בה' ית'. וכמו שראינו שעד היום נשארו בני ישראל מאמינים בני מאמינים. וכדי לקבוע בלב ישראל אמונה גדולה זו הי' צורך גדול שיעשה השי"ת לעיניהם את הנס הגדול מקריעת י"ס. אבל עדיין לא עלתה ארוכה בזה, כי אולי יאמרו שמקרה הי' זה, כפי שלפעמים נחרב הים איזה ימים, ע"כ הי' מן הצורך שבאותה שעה שישראל עוברים את הים ביבשה יטבעו אנשים אחרים באותו המקום בים, ואז לא יהי' עוד מקום להסתפק אם הוא מעשי ה' הנורא. וכן אמרו חכז"ל (פסחים קי"ח), עה"פ (תהלים ק"ו) וימרו על ים בים סוף, שאמרו כשם שאנו עולים מצד זה כן מצרים עולים מצד אחר, עד שראו את מצרים מת על שפת הים".

„ולפי"ז יובן היטב, כי מאחר שהי' צורך גדול להשריש בלב בני ישראל האמונה, שיראו שבאותה שעה שיעברו גאולים, יטבעו אחרים בים, ע"כ מה עשה הקב"ה, בחר בפרעה הרשע ובאנשיו הרשעים, שגם בלא זה הי' דינם למות מיתה משונה על רוע מעשיהם, וע"כ הביאם השי"ת אצל הים שיטבעו שמה באותו העת שיעברו ישראל גאולים את הים, וזה לצורך תכלית האמונה. אמנם איך יהי' זה אפשר, הלא כבר ביארנו למעלה שכל זמן שהי' בו עוד רוח נשימה אחת לא הסכים פרעה לשלח את ישראל, כי הוא עמד במרדו מתחילתו ועד סופו, רק בעת שהיו המכות גדולות כ"כ עד שאמרו לו הטרם תדע כי אבדה מצרים, כולנו מתים אז הסכים לשלחם. וא"כ מאחר שלא נותרה בו עוד רוח, איך ישתגע את"כ וירדוף אחריהם. אבל באמת הי' צורך גדול בזה, שדוקא בים יטבעו בשעה שיעברו ישראל, לכך צוה הקב"ה למשה שיאמרו לפרעה שיסכים לשלחם רק על שלושה ימים. ואח"כ צוה שישובו ויחנו לפני פי החירות, ואח"כ יברחו ומזה יקבל פרעה כח חדש לעמוד ברשעתו, כי יחשוב בדעתו שמעתה לא יהי' עוד מגן לישראל, כי הקב"ה עמד בצד ימינם רק על שלושה ימים, ומאחר שהם הוסיפו וברחו יהי' עתה ביכלתו להרע לישראל כפי רצונו, וזה החזיק לבו לרדוף אחריהם. והנה כל זה בפרעה עצמו, אבל שאר המצרים שלא הי' להם כלום מעבדות ישראל, כי הכל בנו רק לפרעה, כדאיתא (ברכה ומכילתא עה"פ מבית עבדים), והם גם הוכו במכות אכזריות, האיך ישמעו הם לקול פרעה לרדוף אחרי ישראל, אחרי שכבר עלתה בידם בקושי גדול להכניע את לב פרעה לשלחם, והאיך יעשו שטות גדול כזה לרדוף אחריהם. אמנם מבואר בילקוט, שבשביל ממונם ששאלו ישראל מהם רדפו אחריהם.

בל"ג בעומר לא נהג רבנו לערוך שולחן. אחרי תפלת ערבית וספירת העומר הי' רגיל ללכת עם כמה תלמידיו לטייל, ואז דיבר מענייני דיומא, ועל מנהג צדיקים שהיו רגילים לירות בקשת ביום זה, לזכר מה שאמרו ברשב"י (ירושלמי ברכות פ"א ה"ב) שלא נראתה הקשת בימיו.*

ביום ל"ד בעומר, יום ההלולא של הגאון הקדוש רבי מנחם מענדל מרימאנאוו זי"ע, לא אמר רבנו תחנון, ואמר הטעם לפי הידוע שהיתה לו נשמת הרשב"י, ולכן ב' הימים הם כיומא אריכתא.

אור עולם

בליל יו"ט הראשון של שבועות בחצות הלילה דרוש דרש רבנו בבית הכנסת בערך שעה. בית הכנסת הי' מלא מפה אל פה מאנשי הקהלה ובחורי הישיבה שהיו נעורים ליל שבועות. נוסף עליהם בא צבור גדול, האורחים שבאו לחסות בצל כ"ק האדמו"ר מסטראפקאוו זי"ע על חג השבועות. כ"ק האדמו"ר סיים בליל זה את שולחנו הטהור כחצי שעה לפני חצות הלילה, כדי שחסידיו יוכלו להיות נוכחים אצל דרשת רבנו. בדרשה זו שהיתה מלאה וגדושה בדברי תורה מענינא דיומא, דיבר רבנו הרבה מגודל קדושת ישראל ע"י קבלת התורה והקשר של קודב"ה אורייתא וישראל חד הוא.

„ומעתה יאר לנו, שכל אלו הדברים שהיו נראים במושכל ראשון לדברים קטנים ולערמה, לבסוף נתגלה כי דבר גדול עשה ה' בזה. כי לולא זה לא הי' אפשר במציאות להניע את לב פרעה ואנשיו לרדוף אחרי בני ישראל. וכפי שביארנו הי' צורך גדול בזה שבאותה שעה שיצאו גאולים יטבעו הרשעים בים, כדי שלא ישאר ספק בלבם על מעשה ה' הגדול והנורא בקריעת י"ס שעל שפת זה עמדו ישראל ועל השפה השני' טובעו מצרים. ומעתה יובן, כי בודאי האמינו בה' בתחילת שליחות משה. אבל אח"כ כששמעו שרק על שלושה ימים ביקש משה רשות מפרעה לצאת ממצרים, אח"כ שמעו שצוה משה שישאלו בתורת שאלה ממצרים כלי כסף וכלי זהב. שוב שמעו שצוה משה שישובו ויחנו לפני פי החירות, כדי שיאמר פרעה נבוכים הם בארץ, אז נחלשה אמונתם, כי אמרו כל אלו הדברים נראים רק כתחבולות בו"ד, ולא הבינו כי ממ"ה הקב"ה אשר לו הכח והעוז ילחם בדברים קטנים כאלו, שהם מתכסיסי מלחמת בו"ד, ע"כ אז קצת נחלשה אמונתם, לחשוב שכל זה הי' כעין ערמה. והנה הקב"ה בעצמו אמר ג"כ את אשר „התעללתי" במצרים. אבל אח"כ כשעמדו על ים סוף וראו שהם עומדים על שפת ים זה חיים וקיימים, ופרעה ואנשיו טבעו באותו רגע בשפת הים מעבר השני, אז ראו והבינו למפרע כי דבר גדול עשה ה' במצרים, שבזה הטעה את פרעה ואנשיו לרדוף אחריהם, כדי להשריש בלבם אמונה שלימה, ואז הבינו כי לא דברים קטנים היו הבקשה לצאת לשלושת ימים ולקחת כסף וזהב רק בדרך שאלה, כי לולא זה לא הי' מציאות בעולם שישתגעו פרעה ואנשיו לרדוף אחריהם, ואז חזרו והאמינו בה' ובמשה עבדו. וזה כוונת הפסוק, וירא ישראל את מצרים מת, בעוד שהם עצמם היו על שפת הים, אלו נצלו בנס ואלו טבעו, אז וירא ישראל את „היד הגדולה" אשר עשה ה' „במצרים", הבינו למפרע כי דבר גדול עשה ה' במצרים, ולא כמו שעלה על מחשבתם שהם תחבולות בו"ד, ועי"ז ויאמינו בה' ובמשה עבדו, אמונה שלימה שאין אחרי' ספק לעולם".

* בספר „טוב דברך" אות רמ"ג (שיר השירים א'), עה"פ לריח שמניך טובים שמן תורק שמך: „י"ל דהנה מובא בסה"ק בני יששכר, שאצל חטא עץ הדעת נזכרו כל החושים, חוץ מחוש הריח. לפי שחוש הריח לא נתפגם בחטא זה כשאר החושים, ולזה לא נתערב רע בטוב, והריח הוא דבר שהנשמה נהנית ממנו. וזה לרי"ח שמניך טובי"ם, הכוונה שבריח לא נתערב בו רע ונשאר רק טוב. ויש לרמז שתיבת רי"ח בגימטריא זו"הר, שמחברו הוא רשב"י, רמז שהזוהר הוא טוב. ונרמז שמו הטוב של מחברו בתיבת שמ"ן, שהוא ר"ת וס"ת משמו שמ"עון, ולזה אמר שמ"ן תור"ק שמ"ך, דנרמז בו שמו של רבי שמעון בן יוחאי. ויש להמתיק עוד יותר, שעיקר אותיות של השם שמע"ן הם שמ"ן, לפי שהעי"ן אינה נרגשת, והוא"ו הוא כעין חולם".

ביום הראשון התפלל רבנו בבית מדרשו בהשכמה, כעלות השחר ממש, בשעה שתיים ועשרים דקות אחרי חצות הלילה. התפלל כל התפילות לפני התיבה. את הפיוט אקדמות מילין אמר בקול חוצב להבות אש כל חרוז ואחריו הציבור, ולא כפי שנהוג שהש״ץ אומר רק כל חרוז שני בקול. אחרי הצהריים דרש רבנו שוב בביהכ״נ בערך שעתיים, חלק אחד פלפול בשמעתתא וחלק השני דרוש ומוסר.*

שערי ציון

בימי בין המצרים הרבה רבנו לדבר מענינא דיומא של גלות ישראל וגאולת ישראל ב״ב. כפי שכבר סופר על זה בחלק ״ספרים עפ״י א־ב״, חיבר רבנו ספר מיוחד על עניני גלות וגאולה בשם ״כהיום תמצאון״. הספר הי׳ מוכן לדפוס, ונאבד במלחמת העולם השני׳. ידוע הי׳ רבנו כאחד מיוחד בדורו, שהרבה לקונן ולבכות כל ימי חייו על חורבן בית המקדש, על גלות ישראל וגלות השכינה. כל תפלותיו, הפיוטים והסליחות הנוגעים לענין זה, אמרם תמיד בבכיות גדולות שוברות לב כל שומעם. חלק נכבד של כל הח״ת שלו הם על עניני גלות וגאולה, מהם שנדפסו בספרו ״משמרת אלעזר״ חלק שערי ציון. הרבה ח״ת נדפסו בהקדמת ספרו ״אבות על בנים״, וכן בשאר ספריו שנדפסו. כפי שכבר כתבנו, נהג רבנו כל ימיו לומר תיקון חצות כל לילה בחצות, ובכל ליל שישי בבית מדרשו עם תלמידי הישיבה. בניגון מיוחד אמר רבנו בקול רם כל נוסח תיקון רחל בישבו על הארץ. בימי בין המצרים אמר רבנו תיקון חצות בבית מדרשו גם בחצות היום. מגילת איכה והקינות אמר

כפי המובא בחלק ״ספרים עפ״י א־ב״ חיבר רבנו ספר על יו״ט של שבועות בשם ״בהית הבקר״, חידושים על כל סדרות התורה נ״ך ש״ס ומדרשים. כל החידושים בספר זה הם על עניני קבלת התורה, לימוד תורה ולומדי התורה. הספר מכיל כאלף פרושים בעניני תורה ושבועות, וטעמים למנהגים של החג.

וז״ל רבנו בספרו ״בהית הבקר״ אות תרי״ב : ...״בטעם שם עצרת שנקרא בתורה יו״ט של שבועות, והתעורר בזה בס׳ קדושת לוי. י״ל מאחר ששם נגלה השם עם המרכבה, ומה מתוק האור הזה, והי׳ חשש שיתאוו לראות יותר מהראוי להם, כמו שבאמת נדב ואביהו נגזר עליהם מיתה לפי שיחזו את האלקים, ולכך גם כתיב ואל יהרסו לראות במתן תורה. לכן נקרא יו״ט זה עצר״ת, לפי שהוצרכו לעצור בעצמם מלראות יותר ממה שהרשה להם״.

ושם באות תרי״ג : ״או י״ל דעל ידי קבלת התורה, שמחוייבים להגות בה יומם ולילה, אנו עצורים מלטייל ולהתענג בשווקים, כפי שעושין שאר האומות. וישראל הם תמיד יושבי אוהל, כיעקב אביהם שנאמר (בראשית כ״ה) ויעקב איש תם יושב אוהלים. והנה כתיב (שמואל א׳ כ״א), ושם איש מעבדי שאול נעצ״ר לפני ה׳ ושמו דואג האדומי אביר הרועים אשר לשאול, ופרש״י עוצ״ר עצמו לפני אוהל מועד לעסוק בתורה. ובמס׳ (סנהדרין צ״ג) פרש״י, ללמוד תורה הרבה. נמצא שע״י קבלת התורה והחיוב ללמוד תורה תמיד א״ש שנקרא שמו של יו״ט זה עצר״ת״.

אות תקפ״ח : ״במדרש כשבקשו המלאכים שיתנו להם התורה השיב להם הקב״ה, הלא אכלתם בשר בחלב אצל אברהם. ועוד איתא (שבת פ״ח), שמשה רבנו השיב להם כלום יצה״ר יש ביניכם. וי״ל ששני התשובות הם אחת, דהנה רבנו בחיי בפ׳ משפטים כתב דבר פלא, דלעתיד לבא לא יהי׳ נוהג איסור בשר בחלב, לפי שאז יתבטל יצה״ר מן העולם, ומזה הטעם אכלו המלאכים בשר בחלב לפי שאין להם יצה״ר לא שייך בהם איסור בשר בחלב. וא״ש שאחר שאמר להם הקב״ה הלא אכלתם בשר בחלב, אמר להם משה מזה ראי׳ שאין לכם יצה״ר, וע״כ לא תוכלו לקבל התורה״.

אות תרי״ז : ״נהגו לאכול מאכלי חלב בשבועות כמבואר ברמ״א סוף סימן תצ״ד, י״ל טעם לזה, עפ״י שאמרו (ברכות ס״ד) עה״פ (משלי ל׳) כי מיץ חלב יוציא חמאה במי אתה מוצא חמאה של תורה, במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עלי׳. ולזה משלימין החלב שהוציאו על לימוד התורה,

ג"כ בעצמו בקול רם בבכיות וצעקות שוברות לב. בשבת חזון עלה רבנו מפטיר, ואמר הפטורת חזון ישעי' בקול רם מלה במלה בניגון איכה כמבואר בשו"ע הל' ת"ב.

ועל אף דרכו זו של רבנו לקיים תמיד מאמר הכתוב, אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, הי' הוא הגבר הוקם על לקיים במלואו את מאמר החכם החכם צהלה על פניו ואבלו בלבו. כי למרות שהרבה כל ימיו לקונן על חרבן בית ה', הי' כוחו גדול מאד לשמח כל לב ונפש ישראלי, להחזיקו ולהשריש בו תקוה ושמחה ואמונה שלימה שעוד מעט וישראל נושע בה' תשועת עולמים.

החכם צהלתו בפניו

כל מי שנמצא בקרבת רבנו, ידע שרבנו סבל כל ימיו מהרבה מיני יסורים וצרות שונות, הן פרטיים בביתו, וגם צער גידול בנים באופן יוצא מגדר הרגיל ל"ע, ועוד יותר מצרות ישראל, ובפרט בימי מלחמות העולם. אולם כל יסוריו ומכאוביו לא שינו את אפיו אף פעם, וכל תנועותיו ודיבוריו היו תמיד עליזים מלאים שמחה וחדוות ה'. תמיד הי' שר ומזמר את נגוניו המיוחדים בכעין רקידה בינו לבין קונו בלימוד, בתפלה ובכל הליכותיו. גם אם דברו דברים שגרמו לו עג"ב ל"ע, כעבור רגע חזר שוב לעליזותו והסיח דעתו מכל הדברים שיכולים לגרום עצבות וכדומה. מרגלא בפומי' תמיד לומר: "ליסטיג אונד לעבעדיג" [היה שמח ועליז], "כי יש לנו רבש"ע שעושה אתנו כל רגע אך טוב וחסד".

ולא רק בעניינים הנוגעים אל הגוף, עניני עוה"ז, הי' תמיד שמח בחלקו ומקבל הכל באהבה ולא התאונן אף פעם ח"ו אפילו במצבים הקשים ביותר שעברו עליו, אלא שרבנו הרבה לדרוש ברבים וביקש משומעיו, שלא להתעצב אפילו בעניינים הנוגעים אל הנפש, על מיעוט לימוד תוה"ק, תפלה ועבודת ה', כי זה הוא דרכו של היצה"ר והס"א לבלבל את האדם להביאו לידי עצבות ח"ו ולבטלו ע"ז מעבודת ה', בבחינת ולרשע אמר אלוקים מה

ע"י מאכלי חלב בשבועות. ובזה יובן מה שהובא במדרש שהשיב הקב"ה למלאכים אין אתם מתביישים, זה שאכלתם אצלו. והשתא א"ש שאברהם רמז להם בהאכילם מאכלי חלב, שאין התורה מצוי' רק במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עלי', וזה שייך רק בבני אדם, אבל מלאכים שאין יונקים משדי אם, א"א להם לזכות לתורה, שאינה נקנית רק ביסורים".

אות תקצ"א: "מדרש הובא בס' ישמח משה פ' מצורע, הלוחות ארכן ששה טפחים, והיו טפחיים ביד הקב"ה, וטפחיים ביד משה וטפחיים בין יד ליד. י"ל טעם לזה, עפ"י שכ' בס' אור החיים פ' תזריע עה"פ טהור הוא וטהרו הכהן, לישב מה שמצינו שמשה קיבל מסיני כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. ובמקום אחר נאמר, שרבי עקיבא הי' דורש מה שלא דרש משה. הענין הוא, כי משה נתן לו ה' תורה שבכתב ותורה שבע"פ, ובחכמתו ית' רשם בתורה שבכתב כל התורה שבע"פ שאמר למשה, אבל הוא ית' לא הודיע למשה, כל מה שמסר לו בע"פ היכן זה רמוז בתורה שבכתב. וזו הוא עבודת בני ישראל עמילי תורה שיישבו ההלכות שנאמרו למשה מסיני, והסודות והדרשות כולן יתנו להם מקום בתורה שבכתב. ולזה תמצא התנאים חברו תורת כהנים וספרי, וכל דרשתם בכתובים אינם אלא על פי ההלכות, והלבישום בתורת השם תמימה שבכתב, ואחריהם עד היום, זו הוא עבודת הקודש של בני תורה, לדייק המקראות וליישב על פי המאמרים שהם תורה שבע"פ. וזה שאמרו שדרש רע"ק דרשות שלא ידעם משה, אין הכוונה שלא ידע משה עיקרן של דברים, אלא שלא ידע היכן רמוזים בתורה שבכתב עכ"ד. ולפי זה י"ל, שטפחיים שביד הקב"ה הם תורה שבכתב, וטפחיים שבידי משה הם תורה שבע"פ, וטפחיים שבין יד ליד, הם לחבר תורה שבע"פ עם תורה שבכתב ולמצא איך רמוזין כל ההלכות של תורה שבע"פ בתורה שבכתב, ודבר זה נשאר פנוי לחכמי הדורות".

לך לספר חקי, והי' מזכיר בענין זה את גדולי תלמידי הבעש"ט זי"ע שהרבו להוכיח על זה, להיות שרוי תמיד בשמחה למרות כל מה שעבר עליו בגוף ובנפש.*

ובזה הי' גדול כוחו של רבנו שידע והבין תמיד לשמח ולהרנין את האנשים שבאו אליו לתנות לפניו רוע מזלם ודאגותיהם שיתפלל בעדם ויעיצם וידריכם את הדרך ילכו בה. רבנו

---

* בספרו „בהית הבקר" אות ש"ח: (עה"פ בפרשת כי תבא) ...„ושמחת בכל הטוב, אמרו חכז"ל (אבות פ"ר מ"ג) אין טוב אלא תורה. וצ"ב תיבת כל. וי"ל דעיקר עבודת השי"ת הוא אם נעשית בשמחה, וכתיב בפרשה זו, תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה ובטוב לבב. והרבה פעמים נעצב איש הישראלי אם סגורין לפניו שערי דיעה, ואז לא יעבוד בשמחה. ולהיות שזה אחת מיסודות היהדות, להיות תמיד שרוי בשמחה, לא מבעי' בעניני עוה"ז יהי' מרוצה לכל הדברים כמו שהם, ויאמין שהכל לטובתו. והובא פירוש בשם הצדיק המפורסם רבי ר' משולם זישא זי"ע על מאמרם ז"ל (ברכות ה') אם יסורים באים על אדם יפשפש במעשיו, שאם היו מעשיו ראויין לא הי' מרגיש היסורין והי' הכל טוב בעיניו. אלא אפילו בעניני עוה"ב, כגון שרואה שנסתמין לפניו שערי חכמה ושערי קדושה, גם בזה אל יתעצב ויתן שבח והודאה להבורא ב"ה על המעט שהשיג. וכתיב (ירמי' מ"ה) ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש. והנה שמחה הוא לשון הסתפקות וכן פירש בספר אפיקי יהודא, שמח נפש עבדיך, (תהלים פ"ו) להיות מרוצה לכל, ע"ד מאמרם ז"ל (אבות פ"ד מ"א) איזהו עשיר השמח בחלקו. וז"ש ושמחת בכל הטוב, ע"ד דרשתם ז"ל כל חלב לרבות אפילו חצי שיעור. וע"ז הזהירה התורה, שאפילו אם יראה שהשגתו בתורה דלה ורזה ישמח בזה המעט ואל יתעצב, ויתן שבח והודאה על חלקו".

ובספרו „גבעת שאול" אות נ"ט: (עה"פ בפ' ויגש) ...„ועתה אל תעצבו, וצ"ב מה זה ועתה. גם מה זה שהזהירם לבל יעצבו. וי"ל שחכמי המוסר יעצו לאדם שחטא ועשה תשובה שבל יתעצב. אם כי ודאי ראוי להיות חטאתו נגדו תמיד ולא ישכח את אשר עשה וישתדל לתקן את אשר חטא, אבל מאד יזהר מעצבות, שהוא דבר הגורם לבטל מתורה ועבודה, שלזה צריך שמחה, כדכתיב (בפ' כי תבא) תחת אשר לא עבדת את ה' אלוקיך בשמחה, הרי שגם אם עבדו רק שלא עבדו בשמחה, הוא נענש. והנה דרשו חכז"ל (ב"ר כ"א) אין ועתה אלא תשובה. ולזה אמר להם יוסף, ועתה שאתם מתחרטים ושבים על אשר עשיתם, הנני מזהיר אתכם לבל תעצבו. ולדרך זה י"ל שמה שאמר להם ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה, שהיא הקדמה למה שביקש מהם שיבואו לדור במצרים, לפי שהוא חש שימנעו מלבא מצרימה לגור שם, כי שם יהי' תמיד לפניהם יוסף, פן יתעצבו עי"ז תמיד שיזכרו את אשר עשו. וזה שדייק לומר להם, ,בעיניכם אשר מכרתם אותי הנה', היינו שתמיד יהי' לפני עיניכם הרעה אשר עשיתם. לזה אמר, ואל תעצבו, כי גזירה קדומה היא, כי למחי' שלחני ה' לפניכם לשום לכם שארית בארץ, ואין מקום להתעצב. וזה מעשה מלך זקן וכסיל שמשים תמיד לפני הבעל תשובה את מה שחטא, שלא יהי' לו כח להתגבר בתפלה ובתורה שהיא הדביקות האמיתית בהבורא ב"ה, שאי אפשר לכוון בתפלה ולהבין ולהשכיל בתוה"ק רק בלב שמח. ולפעמים ח"ו נופל במרה שחורה על ידי עצבות. רק אדרבה ישמח שזכה עוד בחייו לשוב בתשובה ולהכיר את אשר לא טוב עשה ולא התנהג כראוי. רק יקבע לעצמו זמן ידוע להתודות ולשוב. ואם אפשר לו להתחרט מעומק הלב עד ששופך דמעות טוב לו ודי בזה. אבל בכל הזמנים יהי' שרוי בשמחה. או יאמר עפיש"כ ספרי מוסר, שעצבות היא סיבה קרובה לבטל השפע. ונתנו רמז לדבר בעצבו"ן תאכלנ"ה, אז וקוץ ודרדר תצמיח לך. ולזה אמר להם יוסף, שאם כי יש בכוחי לכלכל אתכם בכבוד גדול ובריווח, כי הלא למחי' שלחני ה' לפניכם, אבל תנאי יש בדבר שאל תעצבו, כי זה יכול לגרום שלא יהי' בכוחי לכלכל אתכם...".

ומענין לענין בענין השמחה, ראיתי להעתיק עוד פי' נחמד מה שפי' רבנו עה"פ (בתהלים ל') למען יזמרך כבוד ולא ידום. דהנה בפ' אחרי במיתת נדב ואביהו אמה"כ ויאמר משה הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד וידום אהרן. הנה מזה ראינו כי ממיתת בני אהרן נתכבד הקב"ה כביכול על פני כל העם. וזהו למען יזמרך כבוד שאנו מבקשים שהקב"ה יתכבד על ידנו אבל לא כמו שהי' אז במיתת שני בני אהרן אלא למען „יזמרך" כבוד שהכבוד יגיע ע"י זמרה ושמחה שנהלל ונשבח את בוראנו. ולא ידום, פי' שלא נצטרך להיות דוממים כמו וידום אהרן לקבל ע"ע דין ומשפט אלא הכל בשמחה ובטוב לבב.

הפיח בהם רוח חיים חדוה ושמחה, לא להתיאש ולא להתעצב, וכן יצאו מבית רבנו כשהוקל מעליהם עולם ודאגתם שהעיק להם, במצב רוח מרומם, בטוחים בחסדי ה' ובישועתו הקרובה לבא.

פעם בא אל רבנו לקאשוי תלמיד אחד מרומניען, הוא התלונן לפני רבנו שזה זמן ממושך הוא סובל מכעין דכאון נפשי, וכל שמחה וחדות חיים ממנו והלאה. רבנו דיבר אתו ארוכות, השתדל להרגיעו, להסיח דעתו ושלא יחשוב במצבו הנוכחי, כי הוא מבטיח שכל זה יעבור והוא יחזור לאיתנו ובריאותו כבראשונה. לפני שהתלמיד נסע הביתה בא להיפרד מרבו, רבנו מסר לו אז פתק ועליו היתה כתובה תפלה שרבנו חיברה, ואמר לו שבכל בוקר אחר שיטול ידיו ויאמר מודה אני והוא עודנו במטתו, יאמר תפלה זו. הנ"ל שמר פקודת רבו, ובמשך זמן קצר הבריא לגמרי וכן נשאר כל ימי חייו. [אחרי שנים סיפר את הענין לחברו תלמיד רבנו והראה לו את התפלה בכי"ק של רבנו. התלמיד הזה העתיק את התפלה וכן נשארה אצלנו עד היום] וזה נוסח התפלה:

„לא כעונותי גמל עלי והחזיר בי נשמתי, כמה אני חייב להודות ולהלל ולהתאמץ מכאן ולהלאה להיות עיקר חיותי לעשות לבורא יתברך שמו נחת רוח ולקבל כל היסורים ולהצדיק דינו יתי כי פיו מריתי. ואני מאמין באמונה שלימה שכל מה שיארע בגופי ונשמתי ממנו הכל לטובה והכל בצדק ובדין. גם לא להתאונן על מיעוט עבודתי לו יתי הן בתורה והן בתפלה והן במעשים ולשמוח מאד בזה המעט שאזכה עכ"פ להוציא דיבורים קדושים מפי. כי באמת לרשע אמר אלוקים מה לך לספר חוקי. והיש חסד גדול מזה, הלא לפי מעשי שעברו לא הייתי ראוי להוציא מפי דבר שבקדושה. ואתאמץ שלא להקפיד על שום דבר הן בביתי, הן לבני אדם אחרים ולסבול הכל בשמחה באמונה שלימה שהכל הוא השגחה ולא הנחש ממית כי אם החטא. וטובה גדולה להשתלם מעונותי בעולם הזה שמור לעולם הנצחי. ואתאמץ בכל כוחי להיות שרוי תמיד בשמחה ובזכות האמונה והשמחה יעזרני השי"ת לשוב על עונותי ואח"כ לזכות לטעום מעץ החיים מנועם התוה"ק ומנועם מצוותי־ה להיות שש על אמרתך כמוצא שלל רב".

והנני לספר מה שאמר לי פעם רבנו בענין להיות שרוי תמיד בשמחה. הייתי עוד מראשית בואו של רבנו לקאשוי יוצא ונכנס בביתו אולי יותר משאר חברי. אחר כך עבדתי במשך כמה שנים בחדרו של רבנו בהעתקת והגהת כתבי יד קדשו לצורך הדפסת ספריו, ומפאת שהייתי רגיל הרבה אצל רבנו הרהבתי עוז בנפשי לומר מפעם לפעם איזה מילתא דבדיחותא גם בנוכחות רבנו. כמובן שלא יצאתי אף פעם מגדר המותר של כבוד ומורא רבך. עיקר כוונתי בזה הי' לשמח קצת את רבנו ולהסיח דעתו מהדברים הרבים שגרמו לו עג"נ בענינים כלליים ופרטיים כאחד. כידוע היו לרבנו עג"נ והרבה מיני יסורים גם בחייו הפרטיים, בעיקר בדבר צער גידול בנים ל"ע. בביתו חיו שני בנותיו אלמנות ר"ל, והרבה מחלות פקדו את ילדיו וב"ב. נוסף על העג"נ הרב מענינים הכלליים בקהלתו ובמדינה בענין העמדת הדת והמלחמות התמידיות עם הפורצים והורסים גדרי עולם. אח"כ באו צרות העולם כולו בעלות לשלטון מלכות הרשעה בגרמני' שהיתה מדינה שכנה למדינת

צ'כו־סלובקי־ה ושאר המדינות בם חיו מליוני אחבנ"י שנשמדו ר"ל וביניהם כמעט כל יהדות האורטודוקסית.

בראותי שרבנו נהנה אם אמרתי איזה דבר מבדח וזה גורם אצלו מצב רוח טוב יותר, המשכתי כן בהזדמנויות שונות. פעם אחת, הי' זה בשנת תרצ"ו, נכנסתי לפנות ערב אל רבנו. רבנו ישב ולמד על יד שולחנו מול הדלת. נעמדתי לא הרחק משם. רבנו הביט עלי ארוכות וכמנהגו הרבה פעמים בעין אחת והשני' היתה עצומה. [תלמידי רבנו ובעיקר אלו שהיו רגילים אצלו היו יודעים שאם רבנו הסתכל על אחד מאתנו באופן זה, חיל ורעדה אחזתהו, כי „מי יודע מה רבנו רואה וחושב עליו". הרבה פעמים אם בחור עמד על יד רבנו והכובע על ראשו הי' משוך למעלה באופן שמצחו הי' גלוי ונראה, אמר לו רבנו: „האם אינך מפחד לעמוד כן במצח גלוי. דע שהיו צדיקים שהסתכלו על מצחו של אדם וראו רשום שם כל מה שאדם הזה עבר ואפילו מחשבה לא טובה שהיתה לו. לכן טוב לכסות המצח, וזה גם סימן לקצת הכנעה"]. אחרי כמה רגעים אמר לי רבנו: „בני, הנני רואה שזה זמן אינך עליז ושמח כפי שהנך רגיל כל השנים. דע לך בני, אם הקב"ה נתן לאדם מתנה שיכול להיות שמח, אין לו להרפות מדרך זה, ולכן תהי' תמיד שמח ואל תתן לשום דבר בעולם להניע אותך מדרך זה".

ואמנם קלע רבנו תמיד כחוט השערה בשיחותיו עם אנשים. ובאמת הי' לי אז איזה ענין, שאין כאן מקומו לפרטו, דבר שגרם לי כמה שבועות כעין מורא ופחד, ועי"ז לא יכלתי להיות אז שמח ועליז כתמיד. אולם מיד אחרי שיחה קולעת זו עבר ונשכח הכל כלא הי'. ועד כמה היו דבריו הקדושים של רבנו יקרים וחשובים בשבילי, ראיתי רק אחרי כן במשך השנים ובשנים של ימי מלחמת העולם השני', וארבע שנות יסורים וסבל שהייתי ברוסי' ותחת יד הגרמנים וההונגרים ימ"ש, ימים ושנים שהיו ממש בבחינת אין לך יום שאין קללתו וכו'. שם בעמק הבכה הבנתי במלואן ושם עמדו לי דבריו של רבנו והיו נר לרגלי יום יום ושעה שעה. דבריו המעודדים של רבנו עזרו לי שיכלתי להחזיק מעמד במצבים הקשים ביותר מבלי להתיאש ח"ו. ונוסף לזה עלה בידי לחזק ולהחיות רבים מאחיי לצרה, ע"י שסיפרתי להם כל מיני מעשיות, והרבה ספרתי להם מרבנו, ובתוך הדברים גם דבריו אלו בענין השמחה שאמר לי. שרתי ניגונים הרבה בכל עת צרה ועודדתי את החברה להיות עליזים.

על חמשה עשר באב פירש רבנו בספרו „בהית הבקר" אות תקס"א את מאמרם ז"ל: (מס' תענית כ"ו) ....„לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיום הכיפורים שבהן בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים ואומרות בחור שא עיניך וראה מה אתה בורר לך. אל תתן עיניך בנוי רק במשפחה, וכן הוא אומר (שיר השירים י"א) צאינה וראינה בנות ציון. והדברים צריכין ביאור, שנראה ח"ו כעין פריצות, ובפרט ביום הכפורים, וכי יש אז זמן לענינים כאלו. וי"ל דבנות ציון הכוונה על כל אומה הישראלית. והנה בשעת החיתון הוא ית' עם עמו ישראל בצאת ישראל ממצרים, אז לא הי' הזיווג לפי כבודו כביכול, שהיו ישראל מאות שנים עובדים עבודת פרך, וענויות מעביר את האדם על דעתו ועל דעת קונו. (עירובין מ"א) וגם השר של מצרים טען מה נשתנו אלו מאלו. והנה מי שעושה איזה דבר שאינו לפי כבודו בוש להרים פניו, וכמו שאמר עזרא בושתי ונכלמתי להרים פני. אולם הבורא ב"ה רצה בנו לפי שבחר במשפחה, שאנו בני אבות הקדושים. ואם גם היו אז במדריגה שפילה סוף שיהיו לגוי קדוש, ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. והנה אמרו חכז"ל בשעת קריעת ים סוף נגלה הקב"ה כבחור, ואז כפי שאמרנו הי' הזיווג לפי ראות עין לא

לפי כבודו. אולם לאחר איזה שבועות שעמדו אצל הר סיני ואמרו כולם נעשה ונשמע, אז אמרו ישראל להקב"ה, בחור, שנגלת בים סוף כבחור, שא נא עיניך, עתה תוכל להרים ראשך ואל תתבייש, ראה מה אתה בוחר לך, ישראל קדושים וטהורים, ובפרט ביום הכפורים, שגם הס"מ אומר יש לך עם כמלאכים, מתענים כל הלילה והיום נערים וזקנים נשים חלושות, עד שאוה"ע אינם מאמינים שיהי' זה אמת, ועומדים כל היום בבכי ותחנונים ומרבים תהלות ותשבחות לו ית', ומתודים ומתחרטים על חטאותם. וזה שאומרים ביוה"כ לו ית', שהיית בחור בקריעת ים סוף והי' אז הזיווג לא לפי כבודן שא עיניך היום וראה עמך הקדוש עומדים כמלאכים. וכן הוא אומר צאינה וראינה בנות ציון בעטרה שעטרה לו אמו, כנסת ישראל קדושים, ובכן לך הכל יכתירו, קושרים כתרים לקונם ביום חתונתו זו מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש. וכל זה לפי שלא נתן הקב"ה עיניו בנוי, כי אתם המעט מכל העמים, רק במשפחה שהם זרע בחוניך בני אבות הקדושים".

„ותקעו בהן ונועדו אליך כל העדה"

החל מר"ח אלול ועד אחרי סוכות ושמחת תורה, הי' רבנו כל הזמן בבחינת זוחלים ורועדים מיום בואך, משולב במצב רוח מרומם מלא בטחון כדרכו תמיד. היו אלו הימים והשבועות בשנה בם יכלנו להמצא הרבה יותר במחיצתו של רבנו ולשמוע ממנו יום יום שיחות נעלות על ענייני דיומי משולבים בח"ת וסיפורי מעשיות מושכים את הלב.

רגיל הי' רבנו להרחיב את הדיבור ולתאר זמנים אלו שהם כדוגמת עבודת צבא. בר"ח אלול עם תקיעת השופר נקרא כל איש ישראל לעמוד ולהתייצב תחת דגלו למילואים ואימונים עד אחרי שמחת תורה, עת כל אחד חוזר כדוגמת חיילי הצבא בשירה וזמרה אל ביתו ומשפחתו. כדוגמת אנשי הצבא צריך כל יהודי בימים ושבועות אלו לשנות את הרגלו בעניני אכילה שתי' שינה וכדומה. למעט בתענוגים ובנוחיות כפי שחיילי הצבא מוכרחים להתנהג כן בהמצאם בשדי הקרב ואין להם אפשרות לאכול ולישון ולהנות כהרגלם בביתם. וכדוגמת אנשי צבא שחלק מהם, קצינים וסתם חיילים משרתים ונמצאים תחת דגליהם בקביעות כל השנה וכל ימי חייהם. אלו אינם נקראים להתייצב לאימונים לזמן מוגבל כל שנה, כי הלא הם עובדים את מלכם תמיד. ובכל זאת עובדים ומתאמנים גם הם ביתר תוקף בזמני האימונים הכלליים בו משתתפים כל חיל הצבא של כל שכבות העם. הם גם ממונים על שכבות אלו להדריכם וללמדם ולהציבם כל איש ואיש על מחנהו ועל דגלו. כן הוא הענין בחדשי אלול ותשרי כל שנה, שכל איש מישראל, הם חיילי צבא המלך מלכו של עולם נקראים לאימונים שנתיים. וגדולי האומה, הצדיקים והישרים שעובדים ועושים את רצון בוראם תמיד כל השנה, אצל אלו מתוספת זריזות וזהירות בימים אלו מחמת התכונות וההכנות הרבות אצל כלל ישראל ולפי שהזמנים הם ימי תשובה תפלה וצדקה, וע"כ עליהם מוטל לעורר את העם וללמדם לדעת הדרך ילכו בו. והנה כפי שהנוהג אצל אימוני הצבא מתחילים להקהיל את הקהל בתקיעות ותרועות בחצוצרות, כן מתחילים בר"ח אלול בתקיעת שופר. וכמו שמתחילים את האימונים בזמנים הראשונים בעבודות קלות ואח"כ הולכים ומחמירים בהדרגה יותר ויותר, כן הענין בחודש אלול מוסיפים לאט לאט בתורה ומעשים טובים, בימי הסליחות מכבידים כבר בעבודות באשמורות הבוקר, ומונעים אוכל ומתרגלים לצום. בימי ר"ה נמצאים כל החיילים רוב היום והלילה באימונים כבדים ומשמעת חזקה, אח"כ מונעים אוכל מפיהם יום שלם, וכן ממשיכים ומגבירים בעשי"ת עד יוה"כ שהוא

היום הקובע והשיא של כל האימונים. אז נמצא כל העם מקצה בשדה הקרב, בקשרי מלחמה חזקים וכל או"א עובד בכל כוחו עד שיכריעו את האויב ויכניעו אותו, וכן מגיעים לסיום האימונים עם נצחון מלא על האויב. וכדוגמת הצבא אין משחררים ושולחים הביתה את החיילים מיד עם סיום האימונים, רק נשארים כל חיל הצבא תחת דגליהם עוד כמה ימים, נהנים ומתענגים מסיום הקרב, שמחים, אוכלים ושותים באהליהם המוקמים על השדה לא הרחק ממערכות הקרב. מרבים בסעודות חגיגות וריקודים על הנצחון הגדול. יום אחד לפני הסיום הם נערכים עוד פעם לתרגיל קרבי סמלי, זה הוא יום הו"ר שלוחמים עם הלולבים והערבות, ואח"כ חוזרים הביתה בקול המון חוגג ריקודים וזמירות שירות ותשבחות סעודות והלל. על הנצחון הגדול שיצאנו זכאים בימי הדין.*

בספרו גבעת שאול אות א' : ...„שם החודש אלול, י"ל שטעמו, לפי שהשם מעורר את האדם לתקן מעשיו. והוא ע"ד הכתוב (בפ' האזינו) שחת „ל"א ל"ו", שהם אותיות אלו"ל, להראות ולרמז לו בזה, שכל מה שהוא פוגם הוא מריע רק לעצמו, כי אם תרשע מה תפעל בו. בניו מומם. ויזכיר שם החודש אותו, שישתדל בכל החודש לתקן את אשר פגם. וכמו שדורשין ל' יום לפני החג בהלכות החג, כן מן הראוי להתחיל ל' יום לפני יום הדין לתקן מעשיו שיצא זכאי בדין. ומצאתי בספר חסד לאברהם (פרשת תצא) שכתב שתיבות ל"א ל"ו הם אותיות אלו"ל. ויש להוסיף עוד ע"ד הכתוב (הושע ב') והי' במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני קל חי. וע"ד הכתוב (תהלים ק'), הוא עשנו ול"ו אנחנו עמו. כי זה החודש מעותד ומסוגל, שגם מי שהוא בכלל לא עמי אתם, וכדרך הכתוב (פ' תשא), לך רד כי שחת עמך, בידו להפוך בחודש הזה, ע"י תשובה מל"א לל"ו, שיהי' שמו ית' נקרא עליו, ול"ו אנחנו עמו, ע"י שיתקן מעשיו".

שם אות ג' : ...בתהלים קל"ט, ימים יוצרו ולא אחד בהם ולי מה יקרו וגו', הקיצותי ועודי עמך. י"ל דחכז"ל אמרו שיום אחד זה, הוא יום הקדוש, ויום זה הוא מן התורה. אבל חכז"ל בקדושתם המציאו להקדים עצמו מחודש אלול, שיוכל להכין עצמו להיות מתוקן בבא יום הקדוש. והתקינו לכן לתקוע שופר מחודש אלול שפעולתו לעורר הלבבות, כדכתיב (עמוס ג') היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו. וגם הרמב"ם כתב, רמז יש בו, עורו ישנים משינתכם. וראיתי בגליון הטור של הישמח משה שכתב, שמרומז בפסוק (תהלים ק"ן) הללוהו בתקע שופר. וכתב בשבילי לקט, שהי"ב הללו הם כנגד י"ב חדשי השנה וניסן ראש לחדשים, נמצא הללוהו בתקע שופר הוא נגד חודש אלול. ולפי"ז י"ל ולי מה יקרו ריעך, היינו החכמים שהשיגו ברוח קדשם לתקוע שופר מראש חודש אלול, ומרומז בתיבת ל"י, שהם ל' יום מר"ח אלול עד ר"ה ויו"ד יום מר"ה עד יום הקדוש. וכ"כ בעל עקידה בפסוק אני לדודי ודודי לי, שמרמז על מ' יום מחודש אלול עד יום הקדוש. מה עצמו ראשיהם, כמה טובה גדולה עשו בזה, שע"ז הקיצותי, נתעוררתי משינתי כדברי הרמב"ם, ועודי עמך, שאני מתעורר לתקן מעשי".

בספרו „משמרת אלעזר" חלק עשרת הימים אות ב' : ...„בתהלים פ"ט, צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון, בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו, כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרום קרנינו. ויל"ד כיון שאמר שהכל בצדק ובמשפט שהוא דין, איך אמר אח"ז שהוא בחסד. ב' הקשו בילקוט שם, וכי אוה"ע אינן יודעים להריע. ג' מה כוונתו באמרו, באור פניך יהלכון, מה פירושו שהולכין באור פניך. ד' בשמך יגילון כל היו"ם בה' הידיעה על איזה יום כיוון. ה' להבין הקרי והכתיב בתיבת תרו"ם, שהקרי הוא תרו"ם בוא"ו והכתיב תרי"ם ביו"ד. וגם נבאר בתהלים ס"ב, אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד וגו'. אחת דיבר אלוקים שתים זו שמעתי כי עוז לאלוקים ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. וצ"ב על מה הוא מתכוין באמרו אחת דיבר אלוקים. ומה כוונתו באמרו שתים זו שמעתי. גם להבין מה שסמך לזה כי עוז לאלוקים. איזה קישור יש לזה עם מה שאמר קודם שתים זו שמעתי. וגם לתרץ קושית חכז"ל (ראש השנה י"ז ב') אם משלם לאיש כמעשהו אין זה חסד. וי"ל בשנקדים מה שהקשה הרמב"ן, למה לא מצינו כלל זכר בכל התורה שראש השנה הוא יום הדין. ועוד יותר יש להפליא שגם בנביאים וכתובים אין זכר מזה. ופעם אחת שמוזכר בתהלים פ"א, הוא ג"כ באופן נעלם ונסתר, והוא בפסוק תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו כי

רבנו חיבר והדפיס ספר מיוחד על חודש אלול בשם „גבעת שאול". [בחלק ספרים עפ"י א־ב נכתב על זה באריכות]. בהקדמת ספרו זה כותב רבנו ...„יסוד הספר נכתב על שלושה עמודי עולם תשובה תפלה וצדקה, שמחזיקים בהם ישראל קדושים ובפרט בימי אלול". כל הח"ת של ספר זה שיש בו כמנין שמו"ת חידושים, [נוסף על זה נכללים הרבה ח"ת באות אחד], על עניני תשובה תפלה וצדקה, מסודרים לפי כל סדרות התורה, נביאים, כתובים, ש"ס ומדרשים, טעמים ומנהגים. בסוף הספר ח"ת על הסליחות שאומרים לפני ר"ה.

חוק לישראל הוא משפט לאלוקי יעקב, כתיב בחודש ולא כתיב באיזה חודש ולא כתיב באיזה יום לחודש, ונתן בזה רמז להתבונן ממנו על מה כיוון באמרו בכסה, שדרשו חכז"ל (ר"ה ח') חודש שהלבנה מכוסה בו, נתקשו הראשונים בפירושו, וגם מפרשי ע"ך כתבו כמה פירושים אחרים באופן שאין הכוונה על ראש השנה, והוא פליאה למה יסתירו כ"כ זה הענין שראש השנה הוא יום דין".

„וי"ל טעם לזה עפ"י משל, שמעשים בכל יום שהמלך והשרים יש להם שדות וכרמים שהם מפוזרים בכל המדינה, וא' אפשר להם לישא וליתן בעצמם בכל מקום. לכך יש להם פקידים הממונים להשגיח על הכל, לקנות ולמכור וכדומה. והנוהג הוא שפעם אחת בשנה או פעמים רגילים השרים לבא שמה ואז מחוייב הממונה לעשות חשבון לפניהם על כל דבר קטן וגדול. אבל השר נוהג לבא באופן פתאומי אל פקידו הממונה בלי להודיע לו מראש על זמן בואו, כדי שלא ידע להתכונן ולסדר החשבונות, ועי"ז יוכל השר לבדוק אם פקידו נושא ונותן באמונה. ואמנם לפעמים יש לזה הממונה אוהב בבית המלך ובכל פעם שהמלך או השר רוצה ללכת לבדוק את פקידו, מודיע לו אוהבו זה דע שביום פלוני יבואו לבדוק חשבונך. ואז גם אם נתעצל הממונה כל השנה ולא סידר חשבונותיו, הוא מזדרז כעת לסדר הכל שבבא זמן הבדיקה ימצאו הכל נכון ומסודר. אמנם מובן שהאוהב הזה צריך להודיע זאת להממונה בהסתר גדול, כי אם יודע זה למלך יענישו בעונש גדול. כי עפ"י היושר מחוייב זה הממונה לעשות בכל יום חשבון נאמן על כל מעשיו, ולא להיות עצל במלאכתו. כי הלא לזה התכלית רגילין לבא אליו פתאום בלי הודעה מראש, כדי שיהי' זריז ונשכר בכל השנה, כי יחשוב בכל יום אולי היום יבואו לבקש חשבון ממנו. והנמשל המלך הוא ממ"ה הקב"ה. והי' ראוי שבכל יום יהי' האדם עומד מוכן ומזומן לפני המלך. ואמנם הקב"ה הא חפץ חסד ורוצה להצדיק את בריותיו בדין, ולכך היתה תשוקתו להודיע לבניו שביום ראש השנה יהי' יום הדין. ואם ידעו זה אז אפילו אם בכל השנה נתעצלו, כשיגיע חודש אלול יהיו זריזים ויתקנו מעשיהם, באופן שאם יבא המלך ליום הכסה, ימצא חשבונם מסודר יפה ויצא כנוגה צדקם. אמנם מאחר שה' במשפט יעמיד ארץ, ואם יודיע זאת לישראל באופן גלוי, יקטרגו המסטינים על ישראל, שבכל השנה הם חוטאים ואם לא הי' הקב"ה מודיעם שעכשו יהי' יום הדין היו נמצאים חסרים בכל טוב ולא הי' נמצא חשבונם יפה. לכן כדי לסתום פה המקטריגים הוצרך להעלים בכל התוה"ק שר"ה הוא יום הדין, ולא נזכר רק שהוא יום תרועה. אמנם אבותינו הקדושים ברוח קדשם, וחכמנו הקדושים שקבלו ממשה רבנו ע"ה בעל פה י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן השיגו שר"ה שהוא יום תרועה הוא גם יום הדין, והם גילו הסוד לעם קדושו. וכשבא יום הדין הם מרבים כל היום בשבחות ובזמירות ובקשות ואז יוצא דינם לזכות בצדקה ובמשפט. וחסד גדול עשה עמנו הקב"ה כי ברוב רחמיו תשרה רוח קדשו על אבותינו וחכמינו הקדושים עד שהשיגו מעצמן שר"ה הוא יום הדין. ולפי זה עשה חסד כפול עמנו, חסד ראשון במה שהשרה רוח קדשו על אבותינו שהשיגו מעצמם שר"ה הוא יום הדין, וחסד שני שלא כתב בתוה"ק כלל מזה שר"ה הוא יום הדין, כי אז הי' מקום למסטינים לקטרג על ישראל שלא זכו בדין רק בעבור שנגלה להם שר"ה הוא יום הדין".

„והנה הפסוק בתהלים ס"ב, הבל בני אדם כזב בני איש דרשו חכז"ל, (מדרש תנחומא פ' שלח) על ראש השנה, שכל הבל וכזב שעושים ישראל בכל השנה, „במאזנים" בחודש תשרי שמזלו מאזני"ם, לעלות המה, כולם נמחלין. ולזה הסמיך ואמר אח"ת דיבר אלקים דהיינו שהקב"ה לא גילה מענין ר"ה רק דבר אחד, דהיינו שהוא „יום תרועה", שתים זו שמעתי, אבל אני הבנתי שעוד דבר אחד יש בר"ה מלבד הנאמר בתוה"ק, ופירש מה הוא הדבר השני, „כי עוז לאלוקים", שביום ר"ה יש עוז לאלוקים למידת הדין, כי הוקבע לשפוט בו בריותיו. והסמיך לזה „ולך ה' חסד" פירוש

סליחות אמר רבנו כל השנים לפני ר"ה ובעשי"ת באשמורת הבוקר, כשעה־שעתיים לפני עלות השחר. הוא בעצמו אמר הסליחות לפני התיבה. סליחות של יום שישי אמר בליל שישי אחרי עריכת תיקון חצות בבית מדרשו.

„פזר נתן לאביונים"

כתבנו כבר כמה פעמים על דרכו של רבנו בעניני הוצאות כספיות לצרכו או צרכי בני ביתו שהתנהג בזהירות יתירה, בחסכון יתר על הרגיל. הי' זה כן בריהוט, במלבושים וגם בצרכי אכילה ושתי' בכל זה הוא מיעט לעצמו ודרש כן מב"ב למעט ולקמץ ככל האפשר, לא להוציא אפילו פרוטה אחת על דבר שאינו הכרחי בהחלט. וכל דבר שלא הי' הכרחי בהחלט, הי' נחשב אצלו כמותרות. כן נהג וחי כל ימיו, בצעירותו ולעת זקנתו. אולם שונה לגמרי היתה גישתו ודרכו בנוגע לפזר לאחרים. ובראש וראשונה לתלמידי חכמים, בני טובים, בנן של קדושים, שכידוע הרבה מהם היו עניים מרודים מחוסרי כל פרנסה ל"ע. רבנו כותב הרבה ע"ז בספריו הקדושים. בספרו „בהית הבקר" אות כ"ב פירש ע"ד זה מסורה, ועשה לי מטעמים (פ' תולדות). ועשה כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה, (פ' תרומה). ועשה להם מכנסי בד, (פ' תצוה). שאם זכה אדם להתפרנס בריווח, בכל זאת לא ירבה בהוצאות על מותרות ותענוגי בני אדם, רק יצמצם בביתו ויפזר להחזיק בידי עוסקי תורה. וכוונת המסורה הוא, אם כבר עמלת לצוד ציד להביא וזכית לעושר ונכסים, אל תפזר בשבילך, רק עשה לי דייקא מטעמים לחזק לומדי תורה. ועשה לארון שהוא הסמל לעוסקי תורה כרוב אחד מקצה מזה וכרוב אחד מקצה מזה. אבל להם, לעצמם יעשה מכנסי בד, שהם פשתן. ומבואר (מועד קטן כ"ז) בדורות הראשונים הי' הוצאת המת קשה על קרוביו עד שהניחו הנפטר וברחו, ובא ר"ג ונהג קלות ראש בעצמו והוציאו בבגדי פשתן, הרי שפשתן הם בזול. וכן הזהירו חכז"ל שאם יפרנס אחרים יתן להם מדבר היותר טוב. וכמו קרבן הבל שנתקבל לפי שהקריב מחלביהן. וכן פירשו המפרשים, ויהיו עניים בני ביתך, (אבות פרק א' מ"ה), שבביתו לא יהי' ניכר עשרו רק בדברים טובים שעושה.

הן בזה שאחת דיבר אלוקים והן בזה ששתים זו שמעתי עשית חסד כפול עם ישראל, ואמר הטעם, כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, כי אתה אלוקי המשפט צריך להתנהג בצדק ובמשפט, ולכך אם היית מגלה זאת בתוה"ק היו המסטינים צועקים עלינו, ואם לא היית מאיר עינינו שנבין מעצמינו כי ר"ה הוא יום הדין, לא הי' אפשר לעמוד בדין. ולכך מאחר שאתה צריך לשלם לאיש כמעשהו, הי' חסד גדול ממך שאחת דיבר אלקים ושתים זו שמעתי. וזה כוונת הפסוק, צדק ומשפט מכון כסאך, ואעפי"כ חסד ואמת יקדמו פניך, ותזור ופירש האיך אפשר להיות תרתי דסתרי אהדדי, וע"ז אמר אשרי העם „יודעי תרועה", פירוש שמבינים ומשיגים מה שנסתר ונעלם בתוה"ק באמרו יום תרועה יהי' לכם דהיינו שהם משיגים שהוא גם יום הדין. ואמר „ה' באור פניך יהלכון" פירוש הגם שנראה שהם מעצמם השיגו זאת ישראל, אבל האמת הוא כי רק ע"י אור פניך, שהשרית רוח קדשך עליהם זכו להשגה זו. וע"י שנתגלה להם זה שר"ה הוא יום הדין, „בשמך יגילון כל היום", דהיינו יום הידוע, כמו שדרשו בזוה"ק על ויהי היום ויבואו בני האלוקים להתיצב על ה' (איוב א'), שהכוונה על ר"ה. וכל יום ראש השנה אין עוסקים רגע בדברים בטלים, רק כל היום בשמך יגילון להרבות בשבח המקום ב"ה, ובתפלות ובצדקה ירומו, שהם מתעלים על ידי מצוות ומעשים טובים שעושים בזה היום. והוסיף „כי תפארת עוזמו אתה", מה שיש לישראל עוז וכח לעמוד ביום הדין, הוא רק ממך כי ברצונך תרים קרנינו. ומובן הקרי והכתיב, כי תרים ביו"ד משמעו שהקב"ה מרים קרנינו ותרום בוא"ו משמעו שמעצמו מתרומם קרנינו, כי האמת הוא שהקב"ה מרים קרנינו, אבל לפי הנגלה נראה כאלו מעצמנו זכינו להשיג זה הסוד".

הביא את המעשר בית ה'

מעשר כספים הי' רבנו נוהג להפריש מיד עם קבלת משכורתו או כל הכנסה אחרת ולהפקידו במקום מיוחד בשביל מעות מעשר בלבד. כפי שכבר כתבנו בחלק "רב בשלש קהלות" עישר רבנו כל מה שקיבל, לא רק כסף, אלא גם כל חפץ שקיבל היו צריכים לשומו לפי מחיר הקני' ואח"כ הפריש רבנו המעשר לצדקה. רבנו גם הנהיג לעצמו פנקס מיוחד עבור כסף המעשר במשך כל ימי חייו. בפנקס זה רשם כל סכום שהיתה לו הכנסה מכל מקום שהוא. ועל צד הסכום הזה באותו עמוד רשם סכום המעשר שהפריש. הוא סיכם כל הכנסותיו והמעשרות בדף זה והעבירם לדף שני וכן הלאה, שנה אחרי שנה במשך כל השנים. ראיתי הרבה פעמים פנקס זה אצל רבנו, שהתחיל בו עוד בישבו על שולחן חותנו באויהעל, אח"כ המשיך בו במאגנדארף, קראלי וקאשוי. רבנו אמר תכופות, וגם בדרשותיו דיבר ע"ז, שהפרשת כסף המעשר מיד אחרי הכנסת הכסף לרשותו הנה תועלת גדולה ויש לה מעלה כפולה. מעלה הראשונה שאחרי שהפריש את כסף המעשר מהרווח ושמו במקום נפרד מכספו, מקום מיוחד בשביל כסף המעשר, לא יקשה יותר בעיניו לחלק כסף זה לצדקה, כי הלא הכסף כבר אינו שלו וכבר הפרישו לצדקה. לא כן אם המעשר מעורב עם כספו שלו, בכל פעם שיצטרך לתת מעות לצדקה יהי' קשה לו ויחשוב תמיד שנותן יותר מכפי יכלתו והחיוב. [בספרו "אבות על בנים" פרק ג' כותב רבנו על המשנה ז' תן לו משלו שאתה ושלך שלו, (אות ד') ..."או עפ"י הפסוק (פ' ראה), נתן תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו. והדקדוקים ידועים, מה כפל הלשון נתן תתן, ומה הוא מוסיף באמרו, בתתך לו, גם נראה שכפל הלשון נתן תתן הנו כעין נתינת טעם למה שאמר ולא ירע לבבך. ויובן עפ"י שפירשו, שמיד כשירויח סכום כסף יפריש המעשר עוד קודם שנתנו לעניים, וזו נתינה ראשונה. ואח"כ כשיזדמן לו עני זו כבר נתינה שני'. ובדרך זה יתן להעני בשמחה, כי המעות האלו כבר מונחים אצלו זה כמה ואינו משתמש בהם ומחשבם כאלו אינם שלו, ועי"ז הוא שמח כשיזדמן עני לתתו לו. ועל ידי דרך זה, אם נתן תתן שתי פעמים כנ"ל, לא ירע לבבך בתתך לו דייקא, להעני, כי גם טרם נתנו לו כבר הפרישו ונתנו לצורך זה"]. המעלה השני' והעיקרית. שאם יפריש כסף המעשר לחוד, אז בטוח שבאמת יתן מעשר כדין. כי מה שכבר הפריש לצדקה לא יחזיק אצלו רק יחלקו לעניים. לא כן אם כסף המעשר מעורב יחד עם כספו, כל פעם שהוא צריך לתת מעות לצדקה הבע"ד מסמא עיניו והוא חושב שכבר נתן יותר ממה שצריך, ולבסוף הוא חושב שרוב כספו הולך לצדקה. וכן רגילים אנו לשמוע מפי סוחרים בעלי חנויות, אם נכנסים קונים לחנותם כל היום אינם מרגישים את זה כלל, אולם אם נכנסים במשך היום שנים שלושה עניים או גבאי צדקה, הם מלאים תרעומת, שכל היום רק צריך לתת צדקה ונכנסים לחנות יותר עניים מקונים וכדומה. ואם הי' סוחר כזה עושה פעם אחת חשבון מדויק מה הרויח אותו יום, וכמה חילק באותו יום לצדקה, הי' מוצא חשבון נכון שחילק רק אחוז אחד מעשר מן המעשר.

פעם כשדיבר רבנו בדרשה מענין צדקה ומעשר כספים, אמר שהוא יכול להוכיח ולהראות להבע"ב בני קהלתו באופן פשוט וברור עד כמה הם טועים ומוטעים בנתינת מעשר. "הלא ידוע", אמר, "ששבט לוי לא עבד במצרים וכולם היו משוחררים מן העבודה וישבו באהלי תורה כל היום. האם הגכם חושבים שפרעה הרשע, נעשה פתאום טוב־לב ופטר חלק של העם בני ישראל מעבודה. לא כן הוא. אלא איתא במדרש, שכל תשעה אנשים היו עושים לבנים בעד עשרה ועי"ז הי' העשירי יושב באוהל תורה, וזה הי' המעשר והצדקה

שלהם במצרים". "וכעת הנני שואל", המשיך רבנו, "בעירנו קאשוי חיים בערך אלף משפחות בקהלה שלנו. אם אלף ראשי משפחות אלו היו מפרישים מעשר ממה שמרויחים היו יכולים לשבת מאה משפחות על פרנסה בטוחה, וראשי המשפחה היו יכולים לשבת באוהל תורה ותורתם אומנתם". "אנא", התחנן רבנו, "עשו אתם את החישובים ותגידו כמה אנשים יושבים בעירנו על התורה בלי לדאוג מאין יבא לחמם. האם אין זה סימן מובהק, שרוב רובם של הבע"ב אינם נותנים רק חלק קטן מהמעשר".*

עשר אעשרנו...

רבנו נתן כל ימיו מעשר בדיוק ואח"כ התחיל לתת חומש, פעמיים מעשר.* וז"ל רבנו בצוואתו המודפסת בהקדמת ספרו "טוב דברך" על הגדה של פסח: ..."אבקש שאל יתארו אותי בתוארי שוא, צדיק או גאון. ויכולים להספידני שהחזקתי עצמי להעמיד תלמידים הגונים יראי השם ואוהבי תוה"ק לעסוק בה, וזכיתי לזה מברכות הגאונים מרן הגאון

---

* בהקדמת ספרו „אבות על בנים" עמוד ו' כותב רבנו: ..."עוד זאת אדרוש למצא צרי למיעוט ידיעת תוה"ק, כי הלבבות נתמעטו ונחלשו הגופים. וגם עול המלכות הן מלימוד בשולען [בתי־ספר] שלהם שנים רבות, והן מצד עול הצבא. וגם מאד נתמעטו עשירי עם אשר יתנדבו לבם להחזיק חתנם עשרה או עשרים שנה על שולחנם שיוכלו לשבת על התורה, וע"כ מעט נמצאים אשר יהי' להם ידיעה הנצרכת למורה הוראה בישראל. ומיד אחרי שנעשה רב, רבו עליו הטרדות של הקהלה. כי הדברים שהיו עסוקים בהם תמיד הפרנסים בעלי בתים, מטילין בדורינו על הרבנים. ומאין יבא עורינו, האיך ימצאו גדולי הדור שיהי' בידם הלכה ברורה. והעצה היעוצה לזה, שנעשה כמו שעשו אבותינו במצרים, שכל ט' אנשים היו עושים לבנים בעד עשרה והעשירי הי' יושב באהל תורה. ובני ישראל כשרים הם נותנים מעשר ממה שמרויחים, וא"כ כל ט' אנשים היו יכולין לכלכל איש יושב עה"ת. אבל גם בפחות מהמעשר היו יכולים לעשות כן, כי תלמידי חכמים לאהבתם התוה"ק הם סובלים ברצון דוחק ואין צריכים כ"כ לפרנסה כמו שאר בני אדם, והם מוותרים על תענוגות בני אדם. ולכך אם ירצו ליתן מהמעשר גם לשאר עניים מ"מ יספיק הנשאר לת"ח. ואם היו עושים כן היתה התורה מצוי' מאד. ובפרט אם היו יכולים לשבת בקביעות עה"ת ולא הי' עליהם עול ציבור, בזמן מועט הם יכולים להיות גדולי תורה. והבטיחנו הכתוב (הושע ח'), גם כי יתנ"ו בגוים עתה אקבצם, ויחלו מעט ממשא מלך ושרים. ואמרתי שזה שכתוב בלשון תרגום יתנ"ו, ולא כתיב ילמדו, אפשר שבא לרמז על העצה שכתבנו שיתחברו ט' אנשים ויחזיקו את העשירי על התורה, ולכך נקט לשון תרגום, לפי שבלשון זה הוא גם לשון נתינה, שעל ידי שיתנו מעשר לת"ח יתרבה ידיעת התורה, ואפשר רמז גם יו"ד תנ"ו, דהיינו שיתנו מעשר לצרכי הלימוד".

* בספרו „גבעת שאול" אות ל"ז עה"פ (פ' ויצא) עשר אעשרנו לך, יל"ד למה בפעם השני' תולה הפעולה בעצמו, אעשרנ"ו ולא בפעם הראשון שאמר רק עשר. גם ביאור תיבת לך. וי"ל דאם אדם נותן מעשר אין מוכח עוד שעושה זה בלתי לה' לבדו, דהא אפשר שנותן כדי להתעשר כדרשתם ז"ל (שבת קי"ט) עה"פ עשר תעשר (פ' ראה) עשר בשביל שתתעשר. גם אין ראי' שנותן את המעשר בשמחה ומרצון טוב, שהרי מעשר מחוייב ליתן עפ"י דין. אבל אם הוא מוסיף עד חומש, בזה יש לתלות הפעולה בו, שהוא עושה בשמחה וברצון מדעת עצמו, אעפ"י שאינו מחוייב, זהו ראי' שנותנו לשם שמים. וא"ש שרק בפעם השני' אחרי שכבר נתן פעם אחת מעשר, תולה הפעולה בו, ואומר אעשרנו, דהיינו שנותן מרצון עצמו, וזה הוא לש"ש. לכן אמר אעשרנו ל"ך דהיינו לה' לבדו".

ושם באות ל"ו: „מקשים מאחר שיעקב אבינו נתן שתי פעמים מעשר הול"ל אחמשנו. וי"ל עפ"י שכתב החובת הלבבות, שאין מתקבל תוספת שמוסיף האדם רק אם עשה מקודם חק החיוב. ולפעמים ע"י שמוסיף מתגרה עליו היצר הרע ומבטל גם חיובו. וכן מצינו בחוה שהוסיפה נגיעה, ועל ידי זה נכשלה וחטאה בגוף החיוב. ולכן קודם יתן מעשר, ואח"כ יוסיף עד חומש".

הקדוש מוה"ר יהושע זצ"ל מבעלזא ומרן הגאון הקדוש מוה"ר יחזקאל שרגא זצ"ל משינאווא. וגם בזה, שמיום שהיתה לי פרנסה מצומצמת נתתי מעשר בדקדוק, ויותר מעשרים שנה האחרונים שנתתי חומש".

כפי שכבר כתבנו נתן רבנו בעשרים שניו האחרונות חומש. אולם מי שהי' רגיל במחיצתו של רבנו, ידע על נכון שסכומי הצדקה של רבנו לא הסתיימו בחומש. תמיד היה עובר את הגבול ונתן יותר. בפרט בשנותיו האחרונות לא היתה בכלל קצבה לשיעור הצדקה שלו. על מאמרם (כתובות נ') באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, מצא עצה להרבות יותר בלי לעבור על תקנה זו. בספרו "גבעת שאול" אות צ"ג עה"פ (משפטים) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך: "ובמדרש ההד"ד (משלי י"ט) מלוה ה' חונן דל. וצ"ב למה נקיט מלוה ולא נותן, כעין הכתוב (דהי"א כט) ומידך נתנו לך. וי"ל דעה"פ (מלאכי ג') הביאו את כל המעשר וכו' אם לא אפתח לכם ארובות השמים והריקותי עליכם ברכה עד בלי די, דרשו חכז"ל (תענית ט') עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. ובספר אוהל יעקב פ' שלח בד"ה חוץ לדרכינו התעורר, מאחר שהם עצמם אומרים שדי להם, לאיזה צורך נותן להם יותר. ותירץ הגם שלו עצמו הי' כבר די, אבל אם הרבה בני אדם מתפרנסים ממה שהוא נותן להם, ולהם אין די המעשר ממה שניתן לו, ע"כ נותנים לו מן השמים יותר ממה שדי לו, כדי שיספיק המעשר לעניים התלויים בו. ולפי"ז צריך לומר, שגם החומש ממה שהוא מרויח אינו מספיק להם, דאל"כ הי' יכול ליתן חומש, א"ו דמיירי שהוא נותן חומש ואעפי"כ אינו מספיק, ויותר מחומש אינו רשאי ליתן מפני שהתקינו באושא לא לבזבז יותר מחומש. אולם יש עצה לזה, ובאופן זה יתורץ מה שעורר האוהל יעקב, שאם הוא אומר די, למה נותנים לו מן השמים יותר. והעצה היא שמה שהוא נותן יותר מחומש לא יתן בתורת צדקה, כי הלא אינו רשאי, כי אם יתנו בתורת הלואה, וילוה זה הכסף לו ית', והנה חונן משמעו שנותן יותר מהחיוב לתת, עדה"כ (פ' תשא) וחנותי את אשר אחון, אעפ"י שאינו ראוי וכדאי. וכתיב (תהלים ל"ז) צדיק חונן ונותן. ובזה יובן המדרש עה"פ אם כסף תלוה את עמי את העני עמך, מלוה ה' חונן דל, שאם רצונו ליתן להעני יותר משהוא רשאי, יכול לעשות זאת בדרך הלואה להשם ית', כי להמדרש הי' קשה יתור תיבת את שכתוב פעמיים, את עמי א"ת העני, ותירץ שאת השני בא לרבות את השם ית' שלו אתה יכול לתת בתורת הלואה את הצדקה שהנך רוצה לתת להעני, הה"ד מלו"ה ה' מי שרוצה לחונן דל. ואמר את העני עמ"ך, דהיינו שכבר הלוית לו, והוא אין לו כח ואפשרות להחזיר לך, וא"כ אין אתה יכול להלוות לו יותר, כי זה יהי' כבר כנותן במתנה, ואסור לבזבז יותר, לזה אמר א"ת העני שזה מרבה את השם, דהיינו שמלוה לו ית' ".

שנים רבות נהג רבנו בנוסח זה. הי' נותן הרבה יותר מחומש והעודף הי' רושם בפנקס הצדקה שלו במקום נפרד, כעין חוב המגיע לו מקופת הצדקה. אחרי כמה שנים בא רבנו פתאום ע"י מעשה לידי החלטה, לא להמשיך בדרך זאת והפסיק לרשום את העודפים על החומש. והמעשה שהי' כך הי': [בשנת תרצ"ד בקאשוי] כנהוג אז לא היו עוד רגילים כל כך להפקיד חסכונות בבנקים. בדרך כלל הפקידו אנשים כספם, נדוניות וכדומה אצל הרב דמתא בקהלתם. אצל רבנו הפקידו הרבה אנשים כספם ואת הכסף החזיק רבנו בארון עץ פשוט בחדרו הוא, כי לא הי' לו עוד אז ארון ברזל לצורך זה. אחד המפקידים הביא חבילה קטנה ובה סכום של כמה אלפים כתרים צ'כיים, ורבנו סגרם בארון. אחרי יומיים בשעת השיעור בין מנחה ומעריב בבית מדרשו פרץ מישהו את הארון ולקח את החבילה הזו עם הכסף. כשחזר רבנו עם משמשו לחדרו הבחינו מיד הפרצה והגניבה. בני ביתו של

רבנו והמקורבים רצו להודיע מיד למשטרה כי היו בטוחים למצא מיד את הכסף, אצל איש שחשדו בו בודאות שרק הוא לקחו, מחמת שהסתובב רבות בקרבת המקום, וגם בשעת הגניבה ראו אותו שם, אולם רבנו התנגד בכל תוקף להודיע למשטרה, למרות יודעו שאם יודיעו יקבל מיד חזרה את כל הסכום, כי לא היתה לו לחשוד שום אפשרות לבזבז הכסף בשעה מועטת. אבל רבנו חשש, שמא לא יודה מיד ויענו אותו במכות, וע"כ ויהר והתיאש מיד מכל הכסף, יום אחרי כן סיפר לנו רבנו שכבר מצא את הגניבה, זאת אומרת את סיבת הגניבה, והכל בדין בצדק ובמשפט, ממש מדה כנגד מדה. הסכום שנגנב ממנו ושעליו לשלמו מיד להמפקיד ואשר ע"כ יצטרך כעת ללוות סכום זה. מסתכם בחמשת אלפים ושש מאות כתרים. „כשפתחתי היום את פנקס הצדקה שלי", הסביר רבנו את דבריו, „ראיתי שבדיוק סכום זה רשום אצלי, שכאלו הקב"ה חייב אותו לי, הכסף שנתתי יותר מחומש בתור הלואה לו ית'. כעת הראו לי מן השמים, שהקב"ה איננו בעל חוב לשום ברי' שבעולם, ומי הקדימני ואשלם לו (איוב מ"א) והראו לי מן השמים ע"י שגנבו ממני בדיוק כסכום זה שרשמתי, שאין מן הראוי להמשיך ולרשום הלואות וחובות לו ית'. ונוסף לזה, כדי לכפר על דבר זה, עלי עוד לדאוג ולהלוות לי כסף שאוכל להחזיר את הסכום שנגנב ממני. וכעת הנני יודע שאין זה רצונו ית' להזכיר לו שהוא כביכול חייב לי". ואמנם מאז לא רשם רבנו עודפי צדקה.*

המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר

פעם דיבר אתי רבנו ארוכות בענין מצבו הפרטי, ההכנסות וההוצאות שלו, התנהגותיו הוא ועם בני ביתו בדברים אלו, נתינת הצדקה שלו, שכפי שכבר כתבנו נתן בשנותיו האחרונים בלי חשבון של מעשר וחומש. הי' זה ביום ב' בסיון שנת תרצ"ה. רבנו נעתר לבקשתינו לנסוע באותו יום, שהי' חם ויבש מאד, בכרכרה ליער הסמוך ונראה לעיר, שהי' כעין מקום הבראה. [רבנו נסע מפעם לפעם לשם על כמה שעות אחרי הצהריים, נח ולמד שם]. נשארתי באותו יום לבדי עם רבנו זמן ממושך על הכרכרה. השיחה היתה בתחילה על כ"ק האדמו"ר ממונקאטש זצ"ל, בעל מנחת אלעזר שנתבקש באותו היום לישיבה של מעלה. רבנו סיפר לי שהכיר את הגאון הנ"ל עוד מימי נעוריו, וגם נסע פעם אחת אל אביו בעל הדרכי תשובה זצ"ל. מענין לענין שוחח רבנו על מצב הקהלות האורטודוקסיות, הרבנים בערים גדולות ובישובים, על מצבם הכלכלי שהי' עפ"י רוב ירוד וקשה, כי הקהלות היו עניות ולא יכלו לפרנס רבניהם בדרך כבוד ובאופן מספיק לצרכיהם, וע"כ היו רוב הרבנים נאלצים לחפש ולמצא טרף לביתם ממקורות שונים כגון אצל חתונות, סעודות וכד'. כמובן

---

* והרב הגאון החו"ב פה מפיק מרגליות מוה"ר יהושע דייטש שליט"א רב דקטמון בעיה"ק ירושלים עוררני בענין זה מה שכתב הגאון בעל נודע ביהודה בתשו' יו"ד מהד"ק סי' ע"ג. וז"ל הנוב"י שם: „נשאלתי במי שהי' נוהג כל ימיו מעשר הריוח שלו הי' מחלק לעניים והי' לו פנקס מיוחד בו כתב כל הכנסות שלו כמה מעשר מגיע וכמו"כ רשום חלוקת הצדקות ממעות מעשר ולפעמים הי' מקדים לחלק לעניים ועדיין לא הי' בידו רווח ואח"כ כשהי' מרויח היה מנכה לעצמו הכל לפי החשבון הכתוב בפנקס שלו. והאיש הנ"ל מת ונמצא בפנקס של החלוקה עולה יותר ממה שהי' מגיע ממנו מעשר וכו'".

ובתשובה שם פוסק להחמיר וכותב כי מה שנתן כבר בתורת צדקה אין להחזיר, ותוך הדברים כותב וז"ל: „אני אומר שדבר זה שאפילו החי בעודו בחיים יכבה ממעשר ממה שכבר חילק לעניים טרם נתחייב במעשר הוא מהלכות עמומות כי משורת הדין אין דבר זה מבורר להיתר".

שדבר זה רוב פעמים לא הי' לרוחם של הרבנים, וגם לא הי' תמיד לפי כבודם. אולם מי שנפשו סלדה ולא רצה להשפיל עצמו ולשבת במקומות אלו, הי' עליו ועל בני ביתו להנזר מהרבה סוגי הנאות, ולאו דוקא מותרות, אלא מדברים הכרוכים בכל הוצאות הבית, אוכל, מלבושים ודירה ועוד.

רבנו המשיך וסיפר לי על הזמן בו נתקבל לרב במאגנדארף, שאז הי' צעיר וכבר היו לו ארבעה ילדים, אח"כ נולדו לו עוד תשע במג"ד. "הקהלה לא היתה גדולה" אמר לי, "אבל היו בגליל שלי גם עשירים בעלי אחוזות, אולם לא רציתי לקבל מתנות משום אדם למרות כל ההפצרות. לא ישבתי בחתונות, פרט לסידור קדושין, ולא בסעודות ברית מילה. כל הכנסותי היו מהמשכורת הדלה מקופת הקהל, רח"ש מעט מזעיר, משלוח מנות, ומעט בערב יוה"כ". "דע לך בני" המשיך רבנו, "הייתי אכזר גדול כלפי עצמי, כלפי הרבנית, [שהיתה רגילה למעדנים בבית הורי־ה] וכלפי ילדיי. כולם רעבו ורק לעתים רחוקות אכלו לשובע נפשם. אני הייתי זה שסבלתי פחות מכולם. התרגלתי עוד בימי ילדותי לשבת רוב השנה בצום. האוכל הדל שאכלתי פעם אחת ביום אחרי הצום החזיק את גופי והייתי בריא וחזק, עד שישבתי שמונה עשרה ועשרים שעות במעת לעת ולמדתי תורה בכל כוחי. לא הרגשתי רעב. לא הרגשתי קור בלילות החורף עת ישבתי כל הלילה בבית מדרשי שע"י ביתי. הקור הי' חזק במקום שלמדתי, העכברים והעכברושים הסתובבו שם וכרסמו את המגפיים על רגלי, ואני לא הרגשתי בהם כלל. לא הורדתי את המגפיים מעל רגלי רק פעם אחת כל בוקר כשהלכתי לטבול במקוה, בסוף החורף ראו ב"ב שהמגפיים נתכרסמו כמעט בכל מקום. מלבושים לא קניתי לעצמי רק פעם בעשרים שנה בערך והוצאות אחרות לא היו לי. אולם בני ביתי סבלו הרבה מאד. הרבנית הכינה להם לארוחת צהריים לכל אחד צלחת ובו מים עם מעט חומץ ומעט סוכר ופרוסת לחם אחת ואמרה להם שזה מרק טוב וטעים. מה שאכלו אכלו והמשיכו לרעוב. והתוצאות הן, שהבנני מוכרח להודות, שרוב בני ובנותי הם חלושי מזג, עם מחלות שונות שנגרם להם מההזנה הירודה בילדותם. כל הרופאים שבדקו אותם אשרו זאת. אבל כאמור לא הועילו הבקשות וההפצרות מהרבנית, הילדים והידידים, שבקשוני לקבל מתנות מהבעלי בתים שלי, וללכת אל חתונות. כי לא רציתי להשפיל כבוד התורה".

וז"ל רבנו בהקדמת ספרו "בהית הבקר" שנדפס על שמה של זוגתו הרבנית זצ"ל. ..."ומעת שנעשתי רב מאסה נפשי ליקח מתנות על חתונות וסעודות ואם כי הרבה רבנים מוכרחין לעשות כן, כי אין להם גם לחם צר ומה יעשו, ובני ישראל יפים הם אלא שהעניות מגוולתן. אבל אם ימצאו רבנים עשירים שעושים כן לשבת כעובר אורח על סעודות וחתונות וידם פתוחה לקבל, הם מבזים התורה לחמדת ממון. ומעולם לא התרעמה עלי שהי' אפשר לחיות בריווח אם הייתי מקבל מתנות על סעודות וחתונות — — — נזדרזתי להדפיס ספר על שמה לזכות נשמתה. ומאד הקשה עלי להדפיס כעת ספר, אם מפאת חולשת כוחי ועמוס הטרדות, וגם בצוק העתים הללו, שבעוה"ר נחסרה הפרנסה מאד, ומי יש לו מעות לקנות ספר. ובפרט שהנני נזהר שלא להשכים על פתחי נדיבים, וגם בעירי איני מכבד ספר לשום עושר. ונמאס בעיני לבזות התורה. וכמה אנשים אשר באמת אין להם יכולת לקנות ספר. וכמה אשר ביתם מלאים ספרים ואין להם מקום להכיל כל הספרים הנשלחים יום יום. ונתפשט עוד מנהג גרוע ששולחין ספר על בי דאר, ומבפנים כותבין שישלח סך הנקצב, ואם לא יחפוץ לקחת הספר יחזירנו לבעליו. ואם לא יעשה כן גזילה הוא בידו. ולפני ימים לא כבירים ראיתי משלחת כזה, ופתחו ומצא בה "מעשה ביכל" וכתב בו ככל החזיון הזה

מגזל. ובעיני השולחים הם גוזלין, כי הרבה פעמים מביאים ספרים מבי דאר ובעל הבית אינו בביתו, ואח"כ אם ירצה להחזירו, מוכרח הוא להוציא הוצאות חנם על דמי הדאר. וגם הרבה מחמת בושה שולחין המעות אעפ"י שאין זה ביכלתם. ופה מצאתי מכתב מהגאון הקדוש בעל דברי חיים זי"ע מיום י"ד כסלו תרכ"א, בו כתב וזל"ק. לעת זקנתי נחלתי ונדכאתי וכלוא בבית, לא יראו פני חוצה. והוצאת ביתי הם מרובים ולא אוכל לשות עצות בנפשי מה לעשות. ורצו אוהבי שאסכים אתם למה שעלה במחשבתם לעשות דבר קצוב לכל שבוע עבור זרעי. וכל אחד יחייב עצמו סך מה שמתנדב לבו. ובכל מקום מושבותיהם ישימו שם אנשים שיאספו מעות אלו, ובכל רבע שנה ישלחו לי על ידי הבי דאר. וזה איזה שנים אשר הציעו עצתם לפני, ולא הי' לרצון לפני, כי אולי יהי' למעמסה לאיזה איש וכו'. עכלה"ק. ואם הגאון הקדוש הזה שכל בית ישראל נשענין עליו, חשש על זה, איך לא יחוש אדם ע"ז שלא להיות למשא וכו'..."

רבנו הי' תפוס ברעיונותיו ומחשבותיו זמן ממושך אחרי דברו אלי. אח"כ המשיך בהתרגשות ושאלני: "בני, הלא אתה הנך מצוי בביתי הרבה, והנך מכיר את הנהגת ביתי על כל פרטיהם, אולי יותר מבניי. הנך יודע בדיוק כמה משכורת הנני מקבל מהקהלה, כמה ומה הם מקורות הכנסותי הנוספים, כגון רח"ש, משלוח מנות ומעות ערב יוה"כ. [תשלום בעד עריכת דין תורה לא לקח אף פעם. גיטין וחליצות לא סידר אף פעם]. הנך יודע שאינני מקבל מתנות משום אדם. אינני הולך לחתונות ולסעודות ברית מילה וכדומה. הנך יודע שמאחי ר' מנדל מווינא, שהנו עשיר מופלג, ותמיד רוצה לתת לי הון תועפות, לא לקחתי אף פרוטה אחת. ואת הוצאותי לעומת זאת הנך מכיר ג"כ בפרטיות. הוצאות ביתי כאן, ומה שהנני נותן לילדי, שכמעט כולם הם עניים מרודים. גם יודע הנך, שאיננני נותן לבניי מכסף החומש לצדקה כלום. ומה שהנני מחלק לצדקה. ועכשו אמור נא לי, האם עשית כבר פעם חשבון לראות ולדעת אם ההכנסות וההוצאות שלי תואמים. הלא בין רגע הנך יכול לעשות חישוב ותיווכח שהוצאתי זה שנים רבות הם גדולים לאין ערוך מהכנסותי. איך אתה יכול לפרש לי מצב זה שאינו מובן בדרך הטבע ולפי חשבון פשוט של הוצאות והכנסות".

לא השבתי לרבנו. כמובן חכיתי בקוצר רוח לתשובתו. רבנו הי' נרגש ופניו בערו כלפיד אש. "גם אני איננני מבין דבר זה", אמר, "אבל דבר אחד הנני רואה בחוש שנתקיימה אצלי המשנה (אבות פרק ד' מ"ט) כל המקיים את התורה מעוני סופה לקיימה מעושר. כפי שכבר אמרתי לך, ויתרתי כל שנות נעוריי על כל הנאות העוה"ז, כי לא רציתי אף פעם לבזות את כבוד התורה וכבוד לומדי התורה בשביל בצע כסף וכל הנאות המדומות. ישבתי לילות כימים ועסקתי בתורה בכל כוחי מתוך עוני ודוחק גדול של כל בני ביתי. והיום לעת זקנתי הנני רואה בחוש שהשפע נשפע ויורד אלי שלא כדרך הטבע. והנני יכול בפה מלא לומר על עצמי שהנני עשיר גדול כאחד הנגידים בעירנו. אמור לי בני אם אביך או בעלי בתים חשובים אחרים רוצים היום לקבל הלוואה של עשרת או עשרים אלף כתרים, האם זה דבר קל להם, ודאי שלא. ולעומת זה ידוע לך היטב כמה עשירים מן הידידים שלי והחשובים ביותר מוכנים ורוצים בשמחה ובכל לב לתת או להלוות לי לזמן בלתי מוגבל ובלי כל התחייבות, סכומים הרבה יותר גדולים. וכמה מהבע"ב העשירים שיודעים שאיננני רוצה לקבל מהם אפילו הלוואה היו מאושרים אם הייתי מכבדם ולוקח מהם באיזה אופן שארצה. אבל איננני לוקח ואיננני לוה רק לצורך גדול כי ב"ה לא חסר לי, והנני יכול לחלק צדקה כרצוני בלי לחשוב ולדעת חשבונות. נוסף על זה הלא ארונות הספרים שלי שווים

היום עובר לסוחר מאה אלף כתרים ואולי הרבה יותר. מנין לי כל זה, מתי הי' לי כסף מיותר אף פרוטה, ואיך הגעתי לכל זה, רק על ידי שנתקיימה בי המשנה של סופו לקיימה מעושר".

ממעשי הצדקה של רבנו לא ידעו בדרך כלל אפילו האנשים המקורבים אליו. והמדובר הוא לא מסכומי כסף שחילק לעוברים ושבים, לעניים בני תורה או בנן של צדיקים שבקרו תכופות אצלו. הי"ה הרבה פעמים צורך לאסוף ולתת סכומים גדולים בשביל לשחרר בחור מעול הצבא. או בשביל בחור עני שהי' חולה ל"ע והי' מוכרח לנסוע להתרפא בשוויצרי"ה וכדומה דברים גדולים וחשובים, בכל הדברים האלו הי' רבנו תמיד הראש וראשון שנתן הסכום הגדול ביותר מכל הבע"ב, ורוב פעמים לא ידעו אפילו מאיפה מקור הכסף.

היו בעירנו שני יהודים חסידיים, כורכי ספרים. שניהם מטופלים במשפחה גדולה, ושניהם עניים מרודים, שלא יכלו לקבל עבודה מספקת לפרנסתם. רבנו נתן כל הזמן לשניהם ספרים לכריכה. הייתי נוכח כשרבנו אמר לשניהם בנפרד עת הביאו ספרים שכרכו: „תשמע ר' שלמה'לה", „תשמע ר' יענק'לה", — „כל אימת שלא יהי' לך עבודה, תבא לקחת ממני ספרים לכריכה. אצלי יש תמיד ותוכל לעבוד כרצונך".

פעם הביא ר' יעקב הנ"ל בערב חבילה ספרים שכרך. ישבתי אז אצל רבנו ועבדתי בהעתקת ספריו. רבנו אמר לי להסתכל ברשימה, אם כל הספרים שנתנו לכריכה הוחזרו. עד שבדקתי הרשימה הכין רבנו חבילה חדשה של ספרים לכריכה. רבנו שאל את ר' יעקב, כמה מגיע לו. הכורך השיב כי מגיע לו, מאה ושש עשרה כתרים. הבחנתי, שרבנו לא שמע היטב את הסכום, כי הנ"ל הבליע את המלה מאה, והי' נשמע כאלו אמר שש עשרה ללא מאה. ראיתי שרבנו הוציא מארונו שש עשרה כת' ונתן לו. המצב הי' מאד לא נעים, כי היהודי הזה הי' מתבייש לומר לרבנו שמגיע לו יותר. שאלתי לכן בקול: „ר' יעקב כמה אמרת". הוא ענה כעת בקול ובהדגשה שמגיע לו מאה ושש עשרה, רבנו אץ אל הארון והוציא עוד מאה כתרים ונתנם לר' יעקב. אחרי הלכו שאלתי: „האם אצל רבנו אין הפרש בין שש עשרה למאה ושש עשרה, האם שניהם שווים אצלו". על זה באה התשובה: „דע לך שאצלי גם שש עשרה הם הרבה מאד, אבל אם היהודי הזה אומר שמגיע לו מאה ושש עשרה, צריך לשלם לו כן. כלום הנך רוצה שאעמוד על המקח, דבר שטרם עשיתי בחיי".

על מצות עשה של ביומו תתן שכרו ול"ת של לא תלין פעולת שכיר, הי' רגיל רבנו לומר שמצוה זו מזדמנת לו בתור רב רק לפרקים רחוקים לשלם לחייט, ולסנדלר. כי אין לרב פועלים יומיים. המשרתת העובדת אצל הרבנית מקבלת משכורת חדשית. סיפר לי תלמידו הישיש של רבנו שלמד עוד במאגנדארף הרה"ח מו"ה יצחק בוקסבאום נ"י מבני ברק, כי פעם בעת למדו במג"ד הלך בבוקר אחרי התפלה אל הסנדלר, יהודי מהבע"ב דשם, לתקן נעליו. הסנדלר סיפר לו בהתלהבות נפלאה שבלילה שעברה אירח בביתו אורח מאד חשוב. אחרי חצות הלילה שמע קול דפיקה על דלתו, הוא פתח את הדלת וראה להפתעתו את רבנו עומד שם. על שאלתי על הביקור המוזר והמאוחר הזה השיב רבנו: „שמעתי כעת שהיום הביאו ממך זוג נעלים שתיקנת עבור אחד מבני ביתי ולא שילמו לך השכר המגיע לך. באתי לכן כעת כדי לקיים מצות עשה של ביומו תתן שכרו, וכדי לא לעבור ח"ו על בל תלין פעולת שכיר".

ביומו תתן שכרו

ועוד גדולה מזו ראינו אצל רבנו כשהי' רב בקאשוי, שבשביל שיוכל לקיים מצות ביומו תתן שכרו, כל יום ויום, פיזר ושילם הרבה כסף שהי' יכול לחסוך. וכך הי' מעשה: לרבנו היו שלושה ספרי תורה נכסו הפרטי. ספר אחד הראשון הזמין אצל סופר מומחה שכתב עבורו הספר. הספר הזה הי' כליל היופי, הכתב והגווילין, והי' גם גדול מאד. בספר זה קיים מצות כתיבת ספר תורה עוד בקראלי. ספר השני קנה מיהודי שירד מנכסיו ובא לבקש מרבנו שיעזור לו במכירת ספרו, וע"כ קיים רבנו שנית מצוה זו. ספר השלישי הי' שייך ליהודי בקאשוי שהי' לו דין ודברים עם יהודי אחר ועפ"י פסק הד"ת ביניהם חוייב בעל הספר לשלם סכום כסף גדול, ולרש אין כל, וע"כ קנה רבנו ספרו ושילם חובו. רבנו נתן מזמן לזמן את הספרים לסופר דמתא להגיהם ולתקנם. פעם הזמין רבנו את הסופר הרה"ח מו"ה יעקב מאיר הי"ד בוקסבאום, ואמר לו שברצונו לתת לו את שלושת הספרים להגיהם ולתקנם בזה אחר זה, ושאלו על מחיר עבודתו. הוא עשה חשבונו ואמר לרבנו כמה יגיע לו. רבנו הסכים ונתן לו מיד ספר אחד לקחתו הביתה. אחרי כמה שעות שלח רבנו לקרא שוב את הסופר ואמר לו שנמלך בדעתו, ואינו רוצה לשלם לו עבור עבודתו בקבלנות בעד הגהת כל הספר או הספרים, כי מצא עכשו הזדמנות נאותה שיוכל עי"ז לקיים מדי יום ביומו מצות עשה שכה משתוקק לה — ביומו תתן שכרו. וע"כ הנו רוצה לבטל את ההסכם ביניהם לשלם עבור עבודתו בקבלנות. הסופר יעבוד כל זמן שירצה ורבנו ישלם לו בעד כל שעת עבודה סכום מסוים כפי שיבקש ממנו ובכל יום לפנות ערב לפני תפלת מנחה יבא הסופר אל רבנו ויקבל שכר עבודתו לפי השעות שעבד באותו יום. מובן שהסופר קיבל הצעה זו בשמחה רבה, וכאמור כל לפנות ערב בא אל רבנו וקיבל כסף בעד השעות שעבד אותו יום.

פעם ירד רבנו מדירתו אל בית מדרשו שהי' בחצר ביתו, הגיע כבר זמן מנחה והסופר טרם בא. כשהי' כבר רבנו למטה בחצר בא לקראתו הסופר. כפי שכבר כתבנו פעם, החליף רבנו את מעילו העליון כל פעם שהלך להתפלל עם מעיל שהי' מיוחד רק להתפלל בו, ובשעה שהלך להתפלל לא הי' בכיסיו לא כסף ולא שום דבר אחר שאינו דבר שבקדושה. ומכיון שכעת רצה לשלם לסופר חזר ועלה לדירתו והביא סכום הכסף לסופר, ובקשו מיד לא לאחר זמן המנחה פעם אחרת כי קשה עליו לעלות לקומת הבנין, וגם אינו רוצה לאחר זמני התפלה שלו. באופן זה בא הסופר הזה כשנתיים כמעט יום ביומו לפני מנחה לקבל משכורתו. כשעשינו החישוב כמה ביקש הסופר עבור העבודה הזאת בקבלנות, וכמה שילם לו רבנו ע"י קיום המצוה של ביומו תתן שכרו הסתכם ההפרש יותר מארבע פעמים כפול.

„ונודע בגוים זרעם — — — כל רואיהם יכירום"

בענין זקן ופיאות, מקום פיאות הראש, אורך הפיאות וכל המסתעף מזה. וכן בענין שער באשה, צניעות בבגדי אשה, בגדים ארוכים אצל גברים, וענין ללכת בבגדים עם הכפתורים מימין לשמאל, שמענו הרבה מאד מרבנו בכל הזדמנות ובדרשותיו הרבים. יש גם בירורי הלכה מפורטים באר היטב בספריו של רבנו „שאול שאל" על שו"ע יו"ד וספר „ליבא בעי" על סוגיות הש"ס, על ענין גילוח זקן הראש והפיאות, ארכן ומקומן של הפיאות. כ"כ מאריך רבנו בענין זה בספרו „אבות על בנים" ובספרו „בהית הבקר". בישיבתו של רבנו הלכו רוב הבחורים עם פיאות ארוכות, הרבה מהם הגדילו גם זקנם לפני נישואיהם.

רבנו נתן לתלמידיו שהיו מופלגים בתורה תואר מורינו להקרא כן אחרי שישא אשה, [כפי שהי' נהוג אז במדינות הח"ס]. אולם רבנו התנה את התואר הזה להשתמש בו רק אם יהי' לו זקן.*

---

* כפי שהזכרנו מברר רבנו דינים אלו בספריו על סוגיות הש"ס ושו"ע יו"ד. בספרו „אבות על בנים" פרק ג' משנה י"ג ר"ע אומר שחוק וקלות ראש וגו', אות ג', כותב רבנו וז"ל: „כמו כן ראוי לצאת בעקבי הגאון בעל ח"ס שהביא בהגהות כ"ס משמו, שהעולם טועין וחושבין דאורך כל שער של הפיאות יגיע עד הלחי. ואינו אמת, מ"מ בני ביתי ותלמידי אני מנהיגם על דרך זה אעפ"י שהוא טעות קדוש יאמר לו. וביארתי דבריו בספרי „שאול שאל", שמדינא אין צריכין שערות הפיאות להיות ארוכים, רק כל שער שגדל מהפדחת עד למטה מן האוזן אסור להשחית בתער לדעת הרמב"ם, רק צריך להניח כדי לכוף ראשן לעיקרן. אבל בליקוטי תורה פ' קדושים כתב בשם האר"י הקדוש, שער הפיאות שעל הראש הי' מניח לגדלן ולא חתכם עד שגדלו כ"כ למטה במקום שער הזקן ממש, שאז הי' חתכם עד שיעור אותו המקום, כי משם ולמטה לא נקרא פיאת הראש עכ"ל. ולזה נתכוין הח"ס, שמנהג זה לישא פיאות ארוכות ממקום קדוש יצאו, שכן נהג האר"י הק'. או שהוא גדר וסייג לקיים הכתוב (ישעי' ס"א) ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכירום כי הם זרע בירך ה'. ודרשו חכו"ל (ומובא ברש"י שם) עה"פ קדושים תהיו, פרושים תהיו. וכתיב (בפ' קדושים) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. וע"י פיאות ארוכים ניכר מרחוק שהוא יהודי. ע"כ אנו בכל המדינה תלמידי תלמידי של הח"ס צו"ל ראוי לנו לעשות כמותו להנהיג בני ביתנו ותלמידינו לישא פיאות ארוכות. אולם לאלו שאין באפשרותם לישא פיאות, ראוי לפרסם ובפרט להמון עם, שבאופן קל ובדבר קטן יכולים להנצל מלעבור על לאו שבתוה"ק, לא תקיפו וגו', אם ישאירו כשמתגלחים שער כדי לכוף ראשן לעיקרן. ויזהרו שלא להתגלח עם גולערמאשינע, שאז אינו נשאר גם שיעור קטן הזה. והחרדים יזדרזו לישא פיאות ארוכות עד למטה מן האוזן, כמש"כ הח"ס וגו'. כי בודאי גם אם תוקף הגלות גורם שא"א להמון עם לקיים ככל הכתוב לחכמי אמת, אבל חכמים ותלמידיהם שהם יושבים באוהל של תורה ודאי ראוי להחזיק ולהיות למגן בעד שארית הפליטה, ואיך לא יחמירו על עצמן לעשות כמנהג האר"י הקדוש".

ובענין גילוח הזקן כותב שם רבנו: „...שוב מצאתי באברבנאל עה"ת, מוכח מדבריו שבימיו לא הי' נמצא בין יראים מי שיגלח זקנו אפילו בסם, וכשמגלח הכל נראה פניו כפני אשה. וכתב שם שבפ' קדושים כתיב לא תקיפו פאת ראשכם בלשון רבים, שבא לכלול אנשים ונשים. ולא תשחית פאת זקניך בלשון יחיד, שזה מיוחד רק לאנשים. ואמר כי באיסור לא תקיפו פאת ראשכם נכללו הנשים אשר שערותיהן ארוכות וגדולים וע"כ לא יכרתו ויגלחו אותם לעשות היקף סביב הראש כמנהג הזכרים, ולא יעשו כן הנשים כאנשים. וכן הזכרים לא ישחיתו פאת זקנם להיות כנשים בלי זקן. עכ"ד. ותמוה מאד דהא מפורש בש"ס שאין הנשים מצווים על הקפת הראש כדרשתם כל שישנו בהשחתת הזקן ישנו בהקפת הראש. וע"כ מוכרחין אנו לומר שכוונתו ניהו דעיקר דין גילוח הפיאות ל"ש בנשים, מ"מ מצד זה יש בו איסור אם מגלחין שערותיהן ועושין היקף סביב הראש, לפי שנראין כאנשים. וכן בהיפוך אם איש מסיר כל זקנו עד שנראה כאשה יש בו איסור. והוא מצד הלאו דלא יהי' כלי גבר וכו'. ומזה יוצא מוסר לבל ילכו הנערות בשערות קצרות כנער.

רבנו ממשיך שם בענין גילוח הזקן וכותב: „...הנה אם הגאון ח"ס החמיר בזה שלא מצאנו שום מקור רק שהאר"י הק' נהג כן, הנהיג גם הוא ובני ביתו ותלמידיו כך, כש"כ שהי' מנהגם להחמיר בגלוח הזקן שהחמיר בזוה"ק מאד". ואחרי שמביא כמה שיטות בנדון זה, מרבה רבנו להמליץ ולזכות המון בית ישראל השרויים בין אומות העולם ובשביל עול פרנסתם הם מוכרחים לגלח זקנם באופן המותר ע"י סם וכדומה. ומביא שם דברי החיד"א „...והלא תראה מי לנו גדול מחשיב את הזוה"ק וכתבי האר"י, כהגאון חיד"א. וכתב בח"א ת' נ"ב דריב"ן וגו', כולם הסכימו דמותר לגלח במספרים וגו'. ואמאי לא חייש לזכות את ישראל וירדפם עד חובה. והוא היודע ועד מרות בארץ דצריכים לגלח זקנם, ואיך לא אפוך בזכות רבבות אלפי ישראל. ומה טוב ומה נעים כאשר המצא ימצא יסוד למנהג ישראל שהוא עפ"י דין, וה' חפץ למען צדקו להצדיק בריותיו, אם המון עם אינם מקיימים החומרות, זאת נחמתינו כאשר מנהגם יסודתו בהררי קודש לפום דינא עכ"ל".

זמן קצר אחרי שנדפס הספר „בהית הבקר״, הי׳ פעם מדובר אצל רבנו מאופן ודרך התנהגותם של כמה מראשי הקהלה כלפי רבנו. רבנו אמר לנו אז, האם הנני יכול לחכות לגישה אחרת כלפי, או לחשוב שיכבדו אותי בתור רב אב״ד, אם הנני כותב עליהם שנשותיהם הנן חצופות. ואם גם אמת שרובם הם בורים שאינם יודעים אפילו מה שכתבתי עליהם, אבל תמיד נמצאים פחותי ערך ששמחים עלי גיל להראות להם, ראו נא מה הרב כותב על נשותיכם. ומצד שני, האם משא פנים יש בדבר, והאם אין מחויב כל רב ורב בקהלתו לדרוש ולהרעיש עולמות עד שיתוקן דבר זה. ואם לעצתי היו שומעים הרבנים ומנהיגי הקהלות היינו צריכים לחדש שנית התייסדות האורטודוקסיא ולהכניס בה תקנות חדשות, ואלו שאינם רוצים לקבל על עצמם תקנות אלו, מקומם בקהלות של המתחדשים.

ובספרו „בהית הבקר״ אות תמ״ד עה״פ (תהלים כ׳) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים. י״ל בהקדים הפסוק (איכה ד׳) בני ציון היקרים המסולאים בפז, ודרשו חכז״ל שהם מצוינים במילה וציצית ותגלחת. ויל״פ שזה נרמז בתיבת מפ״ז שהוא נוטריקון מ״ילה פ״יאות ז״קן. ומדאמר זקן נשמע דזה שאמר פיאות קאי על פיאות הראש, ששם מספיק אם משאיר שיעור פיאה. ונרמז בזה מה שמזהיר בזוה״ק לבל יגע בזקן ואפילו שער אחת, משא״כ בפיאות הראש הקפידה רק שישאר שיעור פיאה הן ברוחבן והן באורכן, לכך נרמז הראש בפיאות, ובזקן נאמר סתם זקן, שלא יגלחו כלל מהזקן. והנה ציצית נרמזים ג״כ בפיאות, שציצית נעשים על כנפות וכתיב ויאחזני בציצית ראשי, הרי שהפיאות והסוף נקראית ציצית. ואשרי להמקיים ליזהר בדברי הזוה״ק. ועכ״פ יזהרו בזה אותן אנשים שאין מוכרחין להיות תמיד בין גוים, שזה מעורר רחמם, כפי שכתב בזוה״ק, שהם כנגד י״ג מדות רחמים. וגם בפיאות הראש ארוכים כתב הח״ס, אעפ״י שאינו מעיקר הדין בכל זאת המנהג לישא פיאות ארוכים קדוש יאמר לו וכן אני מנהיג בני ביתי ותלמידי. ובדור האחרון ע״י הבעש״ט ותלמידיו זי״ע נתרבו האנשים שאין שולחים יד בזקנם כלל. אולם בפיאות הראש נתקלקל הרבה אצל המון עם שמגלחים פיאות הראש במספרים כעין תער. ובאמת כמה קל הדבר להיזהר בזה שאם משאיר רק כדי לכוף ראשן לעיקרן כבר מקיימין המצוה לדעת כל הפוסקים. וניסיתי שאם אין מגלחים פיאות הראש בנולער־מאשינע, כבר נשאר כדי לכוף ראשן לעיקרן. וה׳ יסלח כי לכל העם בשגגה״.

„עוד נתחכם הס״ם להכשיל את ישראל, בענין לגלח גם השפה שעל פיהם. והיערות דבש קרא תגר בימיו על המגלחים זקנם ומניחין רק השפה שלמעלה מפיו, וקרא עליהן, מה לך לספ״ר חוקי, שתיבת לספ״ר הוא ענין גלוח כמבואר בש״ס שספר הוא המגלח, ותשא בריתי רק על פיך. ובעוה״ר בדורינו נתפשט שמגלחים גם השפה שעל פיהם. וכתב הרמב״ם במורה נבוכים, שלגלח הכל מקורו בע״ז, שהם סריסין והסריס אין לו זקן. ואברבנאל פ׳ קדושים כתב שעוברים על לאו דלא ילבש גבר שמלת אשה. וכן כתב שאם נשים נושאים שערות ראשן כזכרים עוברים על לאו זה, וגם זה בעוה״ר נתפשט בין המון, והוא רחום יכפר עון, שעל ידי אריכות הגלות נתערבו בגויים ולמדו מעשיהם. ועכ״פ השומע לדברי חכמים בודאי לא יעשה כן לגלח גם השפה, או נשים שלא ישאו שערות ראשן כזכרים. וז״ש הנחמדים מזהב ומפז רב, עדה״כ נחמד למראה, שעל ידי אלו הדברים הרמוזים בתיבת מפ״ז הם נחמדים ויש להם צורת ישראל ומתקיים הכתוב (ישעי׳ ס״א) ונודע בגוים זרעם, שבהולכם בשוקים ורחובות ניכרים שהם מזרע ישראל. ומ״ש ומתוקים מדב״ש רומז על הנשים, כי אש״ה היא בגימטרי׳ דב״ש. וגם הם ניכרים שהן בנות ישראל על ידי מלבושיהן בצניעות ושערות ראשן, וביותר בעת חתונתן שאין הולכין בגילוי שער. ובעש״ט זי״ע ותלמידיו הנהיגו שלא יהי׳ להן שער כלל. ואם כי עפ״י דין מותר להם לשאת שערות קצרות ונזהרים מחציצה, מ״מ בזה יפה כח המגלחים כל שערותן, כי הלא ראינו בטבילת גר שחוששין לגלח כל שערו מחשש חציצה. וגם הלא הזהירו שלא יראו אפילו קורות ביתה שערות ראשה, והשביחו חכמים אשה כזו וזכתה להעמיד בנים כהנים גדולים. והרבה קשה יותר על הזכרים ללכת בזקן שניכרים בשווקים כיהודים, ואעפ״כ מקיימין. וכבר המליצו במדרש שעל זה משבח הבורא ב״ה כנסת ישראל שהם שחורות כעורב, שמנולין עצמן לעיני הבריות להיות מצוינין וניכרים לישראלים״.

„ובזה מצאתי טעם למש״כ בזוה״ק שהנקבות בשעת נישואן מתוספת בהן אות ה״א, וכתיב בתורה

הי' זה בחורף שנת תרצ"ד. איש אחד מאנשי הקהלה בקאשוי, [אשתו הלכה בגילוי שער], התבטא לא בדרך כבוד נגד רבנו בענין חבורת הציונים שרבנו כידוע רדפם עד חרמה. בדרשתו בשבת הגדול כשרבנו דיבר כמנהגו מהלכות פסח, בדיקת ושריפת החמץ, אמר בין השאר, שהמנהג הוא שלוקחים עץ כף ושורפים אותו עם החמץ. אח"כ בתוך כדי דיבור תיקן רבנו דבריו ואמר, רצוני לומר כף עץ. המלים הללו היו מתאימים לשמו של הנ"ל, אדם בגיל העמידה בריא ושלם. זמן קצר אחרי פסח נחלה הנ"ל ל"ע והרופאים נלאו למצא תרופה למחלתו. הזעיקו אליו רופאים רבים ואולם ללא הועיל. בינתיים, הי' זה כבר באמצע הקיץ, רבנו נסע למקום הבראה. כשראו בני ביתו של הנ"ל כי כלתה עליהם הרעה ל"ע, שלחו מברק אל רבנו למקום ההבראה ובו מבקשים להתפלל בעדו. רבנו השיב מיד במכתב קצר, שלח את המכתב לכתובת בני ביתו של רבנו שהם ימסרו את המכתב אמנם ביום הגיע המכתב היתה הלויתו של הנ"ל ר"ל. [המכתב הזה הי' מונח אצלי עד מלחמת העולם השני' ואז נאבד עם שאר הדברים], פתחנו המכתב ובו הי' כתוב בלשון יידיש: קבלתי המברק והנני מאחל רפואה שלימה. „איהרע וו' פרוי קאנטע פיעל אן

נער"ה חסר ה"א, נע"ר. וכמה נפלא לשונינו הקדוש שכל שם כולל מהות וענין הנקרא בשם זה. וכתב בספר נחל קדומים פ' תזריע, בשם ספר קדמון כ"י, דנקב"ה נוטריקון נ"ערה ק"טנה ב"יגרת, ואות ה"א משנישאת כמש"כ בזוה"ק מדקבילת דכר נקרת נער"ה בה"א עכ"ד. ולמדרש שזכרנו שישראל מצוינים בארבעה דברים במילה, ואח"כ בפיאות הראש ובציצית, וכשנתגדל בזקן, ובנשים אין אף דבר מאלו, והן מצוינין לעת נישואין במה שמכסין שערות ראשן, והוא הציון החמישי, ע"כ נתוסף להן אות ה"א בעת נישואן. ובזה יובן (פ' בלק) מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל, כי חכז"ל דרשו על מצות מילה שהערלה ניתן בעפ"ר, ומספר את רב"ע ישראל הם ארבע ציונים האחרים. ובזה י"ל הפסוק (שיה"ש ג') צאנה וראנה בנות ציון, בנו"ת דיקא שהן ג"כ מצוינין לעת חתונתן בכיסוי שערות ראשן, וזו ביום חתונתו דייקא, שאז ניכר ציון הנשים. ובזה יש ליתן טעם על שהזכר הוא בגימטריא בה' יותר מהאשה, שהוא נקרא א"ש. לפי שעיקר כח הזכר שהוא כח המוליד נראה בזקן, כי הסריס אין לו זקן. וחמשה פיאות יש לזקן, ובאלו החמשה הוא יותר מהאשה שאין לה זקן".

„ועניין זה שלא ילכו הנשים פרועי ראש הוא ענין חמור מאד, כמבואר בש"ס שזה מזיק מאד לילדים, ובזוה"ק איתא שגם לבעלה מזיק. עוד זאת יותר כי בשאר עבירות עושים בסתר ורק לפעמים, אבל אלו הנשים חוטאים תמיד, וגם בעת שהולכות לביהכ"נ להתפלל עומדות לפניו ית' בעזות פנים לעיני כל. ונסלח לכל עדת בני ישראל כי לכל העם בשגגה, אלו היו יודעים חומר הענין בודאי לא היו עושין כך, והם סוברים שזה רק חסידות וחומרא".

ובענין שער באשה כותב עוד רבנו בספרו „בהית הבקר" אות ת"ף עה"פ תהלים קכ"ח: „אשתך כגפן פורי' בירכתי ביתך בניך כשתולי זיתים סביב לשולחנך. וצ"ב הדמיונות לגפן ולזיתים. וי"ל דבזוה"ק נשא עה"פ איש כי תשטה, פתח ר' חזקי' מה גפן לא מקבל עלי' אלא מדדי', כך אתתא דישראל קיימא בהאי גונא דלא מקבלת עלה אלא ההוא בר זוגא, כתורא דא דלא מקבל אלא ההוא בר זוגא. וע"ד כגפן פורי' בירכתי ביתך, ולאו לבר בשוקא, בגין דלא לשקרא בברית עלאה. תונבא ליתי על ההוא בר נש דשביק לאנתתי' דתתחזי' משערה דרישא לבר. ודא היא חד מן אינון צניעותא דביתא. ואתתא דאפיקת משערה דרישא לבר לאתתקנא בי', גרם מסכנותא לביתא וגרים לבני' דלא יתחשבון בדרא. וגרים מילא אחרא דשריא בביתא. מאן גרים דא ההוא שערה דאתחזי מרישא לבר. ומה בביתא הא כש"כ בשוקא, וכש"כ חציפותא אחרא. ובגין כך אשתך כגפן פורי'. א"ר יהוד' שערא דרישא דאתתא דאתגליא גרים שערא אחרא לאתגלייא ולאפגמא לה. בגין כך בעיא אתתא דאפילו טסירי דבית לא יחמון שערא חד מרישא, כש"כ לבר. וכו' וגו'. ויש ללמוד מדברי הזוה"ק שאשה שאינה נזהרת בגלוי שער היא חצופה. וכמה בושה תכסה אם יראים ושלמים בוחרין להם למנהיגי קהלה אנשים שנשותיהן הן חצופות. ופלצות תאחז לכל בר ישראל אם קורא דברי הזוה"ק. וכל מי שבידו למחות ואינו מוחה הוא נתפס עליהם".

איהר לייגען העלפען ווען זיע מיט דעם קאפפהאר זא געהען מאכטע, וויא דאס הקב"ה פאן יידישע פראויען פערלאנגט" ["אשתו יכולה הרבה לעזור להקל על מחלתו אם היתה הולכת בשער ראשה כפי שהקב"ה מבקש זאת מנשי ישראל"] ואחרי הדברים באה התימת י"ק.

בענין צניעות בתלבושת נשים הרבה רבנו בכל הזדמנות לבקש לעורר ולהזהיר על חומר האיסור ועל שמכשילים בזה את האנשים, בפרט במקומות צבוריים כגון בחופות וכדומה, שאסור לברך ולהתפלל נגד ערוה של גילוי בשר במקום שאסור לגלות.

בספרו "גבעת שאול" אות קל"א עה"פ (פ' תשא) וכל אשה חכמת לב בידי' טוו. "יל"ד דלכאורה תיבת "בידי'ה" מיותר. וי"ל דחכז"ל אמרו (פסחים נ') המצפה לשכר אשתו אינו רואה סימן ברכה לעולם. שכר אשתו מתקולתא. וכתבו תוס' בשם רבנו חננאל, שהוא מתבזה על כך שאשתו מגלה זרועותי' בשעת טווי' עכ"ל. ולפי"ז י"ל שכוונת הכתוב וכל אשה בידי' טוו בא לרמז שנשים אלו היו צנועות ולא השתמשו בשעת הטווי' רק בידיהם, ולא סייעו בזרועותיהם שעי"ז מתגלים הידים במקום האסור. ובעוה"ר נכשלים בזה הרבה נשים ונערות שהולכות בגילוי שער וגילוי בשר. ובחופות א"א לברך ברכה נגדם. ואין עצה ותחבולה נגד זה רק אם משתדלים שבצד אחד לא יעמדו נשים, והמברך יפנה בשעת הברכות לאותו צד".

בקהלותיו של רבנו הי' דבר זה מסודר בדרך כלל, שנשים עמדו כולן רק בצד אחד. ואם רבנו בא אל החופה והבחין באיזה תערובות, לא התקרב יותר עד שנעשו הסדורים כרצונו. אולם בכל זאת הי' לפעמים שרבנו כבר עמד תחת החופה לפני סידור הקידושין, ואז ראה שמול עומדות נשים [בימים ההם כמובן לא ראו אף שמץ מן הפריצות שרואים עכשו, ובכל זאת חשש רבנו שמא ישנה אשה בגילוי שער וכד']. רבנו לקח כוס הברכה בידו הפך פניו לצד הקהל במקום שעמדו רק אנשים ואחוריו כנגד החתן והכלה, אח"כ הפך פניו אליהם בשעה שקידש החתן את הכלה ושוב אמר הכתובה כשפניו לצד הקהל. ומיד עזב החופה והלך.

כן הקפיד רבנו בתלבושת הגברים שיהיו הכפתורים נסגרים מימין לשמאל. [במדינות אלו באירופה לא היו נזהרים בדבר זה בדרך כלל, רק אלו שהלכו בתלבושת חסידית, גם רבנים הרבה לא היו נזהרים ולא ידעו מענין זה כלל. כ"כ לא הלכו בבגדים ארוכים כמעט רק אלו שהיתה תורתם אומנתם]. רבנו הקפיד אצל תלמידיו הבחורים, בעיקר כשהי' כבר רב בקאשוי, שילכו כולם בכובע שחור ונקמט בעיגול כפי שהי' נהוג אצל החסידים. וגם ביקש מהם שאת המעילים יכפתרו מימין לשמאל. בספרו "שאול שאל" בסופו העתיק רבנו מכתבו של הגאון הקדוש הרבי רבי מענדלי זי"ע מרימענאוו בענין שלא ללכת במלבושים כפי שהולכים העכו"מ, ובכלל זה לכפתר משמאל לימין. [שמעתי כמה פעמים מאנשים, שהם לא ידעו כלל על ענין זה של הקפדה ללכת מימין לשמאל, רק אחרי שראו בספרו של הרב מקאשוי את מכתבו של הרר"מ זי"ע, התחילו גם הם ללכת כך].

בספרו "אבות על בנים" דף מ"ג ע"ב אות ה' כותב רבנו: ..."בהיותי עומד בענין זה ראיתי בס' זכרון יעקב עמוד קל"ט התעורר שמהפסוק (שמואל ב' י') ויקח חנון את עבדי דוד ויגלח את חצי זקנם ויכרות את מדויהם בחצי עד שתותיהם וישלחם. מוכח שהי' מנהג ישראל ללכת בבגדים ארוכים. וכמה גדול ענין זה ללבוש מלבושים מיוחדים נכרים בהם שהם ישראל, עד שהנביא (צפני' א' ח') אמר ופקדתי על כל הלובשים מלבוש נכרי. ובהיותי ילד שמעתי שיחה נאה מאת הצדיק כקש"ת מוה"ר מרדכי זצ"ל מנדבורנא, שאמר

עה"פ (פ' תולדות), ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול ותלבש את יעקב בנה הקטן, ואיך אפשר להלביש לקטן בגד הגדול, אם לא שעשו הלך בבגדים קצרים ויעקב בבגדים ארוכים. ובהיותי רב בק"ק מאגענדארף, מצאתי שמה פנקסים ישנים של הקהלה, ואחת מהתקנות הי' שלא יקראו לתורה איש מלובש בבגד קצר, הנקרא „שפענזער". ועוד דבר גדול וקל הוא לקיימו שילבשו כל הבגדים מימין על שמאל, והמליצו על זה צדיקים לא תסור וגו' ימין ושמאל".

כתב לי תלמידו וב"ב של רבנו ידידי הרה"ח מוה"ר אברהם אהלבאום נ"י כעת בארה"ב, שכשלמד אצל רבנו בקראלי למד שם בחור עני מתמיד גדול. רבנו הבחין שבגדיו היו קרועים. קרא לו ונתן לו סכום כסף שיקנה לו בגדים חדשים כי בגדיו הם מכופתרים משמאל לימין, ובגד החדש יתפרו לו מימין לשמאל.

ועוד יצא רבנו חוצץ שלא יפגשו חתן וכלה מזמן התנאים עד אחרי חתונתם. ופעם ראיתי, שרבנו לא רצה להאמין שיתכן דבר כזה אצל שומרי תורה ומצוות שיפגשו חתן וכלה. [בחלק „ימי הנעורים" הבאנו, שרבנו ביקש מחתנו אחרי כלות שבעת ימי המשתה, שלא ילך עם אשתו ברחוב, כי אין זה מתאים להתנהגות של ת"ח. וסיפר לו אז שכשהתחתן עם אשתו הרבנית באויהעל, הלך פעם בערב בשעות המאוחרות מבית חותנו בשבעת ימי המשתה שלו, אחרי סעודת שבע ברכות עם אשתו הכלה לדירתו, שהיתה באותו הרחוב, ממש מול דירת חותנו, והיו צריכים לעבור רק ברוחב את הרחוב. בבוקר רננו בקלויז דאויהעל, ואמרו היתכן שת"ח ילך עם אשתו ברחוב].*

קודש ישראל

והנה בענין התנהגות בקדושה ופרישות הי' רבנו ידוע בכל העולם, והרבה לדבר מעניינים אלו בדרשותיו, כפי שכבר כתבנו על זה כמה פעמים. כ"כ הרים תמיד על נס גדולת וקדושת הזיווג אצל ישראל קדושים, שלא נמצא דוגמתו בכל העולם. ובספרו „בהית הבקר" אות רצ"ה כותב בין השאר ...„ראה אנכי נותן לפניכם היום, מדקדקים וגו'. „וי"ל דהנה התוה"ק כל דברי' אופן בתוך אופן. ובכל מצוה ובכל אזהרה יש בה מדריגות ומדריגות, וכל החומרות ומילי דחסידי מרומזין בתוה"ק. והחילוק הוא רק, דהנגלה הפשוט מסור לכל, וכל אחד מישראל חייב בה. משא"כ מה שמרומז בה, כל אחד לפי השגתו בתורה מתרבה גם חיובו. וכ"כ בס' ישמח משה פ' תבא בסוף ד"ה היוצא מזה, בפירוש המדרש עה"פ (תהלים כ"ט) קול ה' בכח, בכוחו לא נאמר אלא בכח, לפי כח של כל אחד. אל הזקנים לפי כוחם וגו'. שיש ענינים שהם רק מילי דחסידות, ואיש המוני העובר על זה אין לו אשמה, כי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו. ולאיש חכם ומבין הוא מרומז בלאווין בעריות. ואם איש החכם ויבן את זאת עובר על מילי דחסידות הנ"ל הוא ח"ו כאיש המוני

---

* בספרו „בהית הבקר" בהקדמה כותב רבנו: ...„ויש ללמוד מזה מוסר, שלא יתקרבו החתן והכלה משעת קישור התנאים עד החתונה. והרי יעקב עבד שבע שנים בבית אבי ארוסתו. ומבואר במדרש שהי' שולח סבלונות על ידי לבן לרחל, והוא מסר הסבלונות ללאה. מוכח מזה שבכל משך השנים לא דיבר עם כלתו ולא נסתכל בה, שאלו כן הי' נודע לו שרחל לא קבלה הסבלונות. ועוד נתפשט מנהג גרוע, שלמדו כן מאוה"ע, שמיד אחרי חתונתם נוסעים למדינות רחוקות. כי מלבד שמבטלים מצות שבעת ימי המשתה, עוד נוסף איסור חמור שנוסעים למקומות שאין שם מקוה כלל, ואינה יכולה להיות בטהרה. ואוה"ע יכולים לעשות כן שלא נצטוו ולא הוזהרו על זה, ובעוה"ר נתקיים ויתערבו בגוים וגו'".

העובר ממש על לאו דעריות הנ"ל עכ"ל. מש"כ הלאו דערירות נראה דכוונתו למש"כ בזוה"ק עה"פ (בפ' אחרי) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה, שהכוונה שלא יקרב אל אשתו להנאתו, ושארו זו אשתו. ואם נאמר כזה על הכלל, הלא דור בניך בגדתי, כי הלא הנאה זו היותר גדולה מכל הנאות שבעולם וכמעט בדרך הטבע א"א לקיים כלל מצות עונה אם אינו נהנה, דאין קישוי אלא מדעת ובלא קישוי א"א לקיים כלל מצות עונה. וכבר המליץ ע"ז הקדוש בס' נועם אלימלך עה"פ (בפ' בחקתי) ונתתי גשמיכם בעתם, ואמרו חכ"ל מליל שבת ללליל שבת, ופירש הוא דזמן עונת ת"ח מליל שבת ללליל שבת, ובדרך הטבע לא הי' אפשר להם להזקק כלל לנשותיהם כי שברו כח התאווה, והקב"ה יתן להם גשמיות שיהי' אפשר להם לקיים מצות עונה. ובאמת מצינו כעין זה גם בש"ס (נדרים כ'), שאמרה אימא שלו' אשת ר' אליעזר הגדול, כשקיים מצות עונה דומה עליו כמי שכפאו שד. ואשרי לצדיקים המקדשים עצמם. ובאמת כמו שכל ברואי עולם לא יוכלו להאמין שישראל קדושים פורשין עצמן בחצי ימיהם מנשותיהם שהם כלבנה חצי חודש מלאה וחצי חודש חסרה, כן בנות ישראל חצי חודש טהורה וחצי חודש טמאה. כן המון העם לא יוכלו להאמין שת"ח פורשין עצמן מנשותיהן כל ימות החול אעפ"י שהן טהורות, שהרי חכמי הש"ס קבעו זמן עונת ת"ח מליל שבת ללליל שבת, וגזרו לטבול כדי שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהם כתרנגולים. וגם צדיקים מפורסמים כתבו, שבשעת קיום מצוה זו א"א לקיימה מבלי הנאה כלל. והעיקר להכין עצמו קודם מעשה במחשבות טהורות. ויש עצה קלה אשר כל אדם יכול לעשותה, שיאמר בפה מלא, או אם א"א בדיבור, יהרהר במחשבתו, הנני מוכן לקיים מצוה שצוני הבורא ב"ה, דהיינו מצות פו"ר, או ולערב אל תנח ידיך, או מצות עונה שחייב אדם לשמח אשתו לדבר מצוה, ובדבר קל כזה משברין התאוה הגדולה הזאת ונקצצו רגלי הנחש הסובב מצוה זו. והנה כבר אמר הנביא (ירמי' ל"א) הציבי לך ציונים. כי האדם עלול לשכוח, ובפרט בדברים שנפשו של אדם מחמדתן. וכתבו בספה"ק שבכל הנאה שבעולם ייחד במחשבתו שמו ית' הנכתב והנקרא, ונתנו סימן לזה, בעת שיושב לאכול יחשוב מאכ"ל בגימטריא שני שמות אלו. וכן בשתי"ה, כו"ס בגימטריא פ"ו ועם חמשה אצבעות הי"ד הם כמספר שני שמות אלו. [וכן ראינו אצל רבנו כל פעם שהבדיל במוצש"ק בבית המדרש, כשאמר כו"ס ישועות אשא, הסתכל על כוס היין ואח"כ הסתכל סביב ידו על חמש אצבעותיו]. ואני הוספתי שגם בשינה יש לתת סימן לזכירת שמות אלו. כי אנ"ם שהוא מלשון אישן, כמו הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל, אנ"ם הוא ג"כ כמספר זה. ובתאוה היותר גדולה שהיא תאוות המשגל, הנה כתיב (בפ' בראשית) ויקרא שמם אדם, הנה ב' פעמים אד"ם מהזכר והנקיבה בגימטריא צ'. ואמרו חכז"ל (נדה פ"ג), ג' שותפין באדם אביו ואמו והבורא ב"ה יחיד המיוחד, ובצירוף הוא כמספר שני השמות. או דעל מעשה זה כתיב, והיו לבשר אחד. ואם יחשוב במחשבתו כן, אז ינגף היצר ויקיים מצוה זו כשאר מצוות".

ובספרו "חלק לעולם הבא" פרק ב' משנה ח' ..."רבי יהושע בן חנניא אשרי יולדתו. ובאבות דר"נ פי"ד איתא, שקרא על ר' יהושע בן חנניא, (קהלת ד') והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ויש להשוות גרסתו עם זו של אבות שלנו. דבס' עבודת ישראל על משנה זו כתב, שצריך כל אדם לקדש עצמו בשעת זיווג בכל מיני קדושות, ולא יהיו כוונתם רק להוליד בנים לעבודתו ית"ש ולא יכוונו להנאתם, כי אז יהיו כמו ילדי זנונים וכדכתיב (תהלים נ"א) הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי. משל לאוהב את המלך עושה כל התאמצות להעמיד למלך עבדים, כך לא יהי' כוונתו רק להעמיד לממה"מ הקב"ה עבדים

ומשמשים לעבודתו ית״ש. ולזה הקדים הכתוב האם בפסוק איש אמו ואביו תראו, (פ׳ קדושים), כי אצל האשה הוא חידוש טפי לכוון מחשבתה בלתי לה׳ לבדו בלי תערובת מחשבת חוץ, לתאוותה. ולזה אמר אשרי יולדתו, ר״ל שהי׳ קדוש מרחם, שגם אמו קדשה וכוונה לזה בשעת הזווג שיהי׳ לה בן לעבודתו ית״ש, והיתה הורתו בקדושה עכ״ד״. ובספרי ״גבעת שאול״ אות תפ״ט הוספתי לפרש הפ׳ ובחטא יחמתני אמי, דלכאורה יש לדקדק למה באביו אמר לשון עון ובאמו אמר רק לשון חטא. ואיתא במדרש (ויקרא רבה פ׳ י״ד) עה״פ אשה כי תזריע וילדה זכר, הה״ד הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי. ר׳ אחא אמר אפילו אם יהי׳ חסיד שבחסידים אי אפשר שלא יהי׳ בו צד אחד מעון. אמר דוד לפני הקב״ה, רבון העולם כלום נתכוון אבא ישי להעמידני והלא לא נתכוון אלא להנאתו. ויפלא הלא אמרו חכז״ל (שבת נ״ה) שישי הי׳ מאלו שמתו בעטיו של נחש. וי״ל דרמב״ם פ״ה מהל׳ דיעות ה״ה כתב, שאם מתנהג בעת הזיווג כמבואר בהל׳ ד׳, לא די שתיקן נפשו וטהר עצמו ותיקן דיעותיו, אלא שבניו יהיו ראויים לחכמה וחסידות. וכל הנוהג כמנהג שאר העם ההולכים בחושך יהיו לו בנים כמו אותו העם עכ״ד. ובזוה״ק (פ׳ קדושים) עה״פ איש אמו ואביו תראו, ר׳ יצחק אמר מה כתיב למעלה, אתי בר נש לאתקדשי באתתי ממאן הוא שבחא יתיר הוי אימא מנוקבא. ובספר ר׳ בחיי פ׳ קדושים כתב, הקדושה מעלה יתירה באשה מבאיש, לכך הקדים אמו לאביו. ולפי״ז יומתק, כי אצל האב אם נתכוון רק להנאתו יחשב אצלו כעון, אבל אצל האם אם גם נתכוונה להנאתה אינו רק כחטא, דנשים דעתן קלות, כמבואר (כתובות ס״ב) רוצה אשה בקב ותפלות מי׳ קבין ופרישות. והנה באמת בקיום מצוה זו אפי׳ לחסיד א״א לקיים בלי תאוה. וביותר בישי הוצרך לכוון להנאתו ועשה עבירה לשמה, כמו שאמרתי בספרי ״בהית הבקר״ אות ת״ח, שנשמת משיח היתה אסורה באזיקים ולא היתה יכולה לצאת רק בתת חלק לס״א, ע״כ הוצרך לכוון להנאתו כדי להוציא נשמה קדושה זו שהיתה נשקעת בקליפה. והנה המפרשים הקשו לאיזה ענין כתיב אשה כי תזריע״ע הול״ל כי תלד. אולם לדברינו יובן דכבר משעת זריעה היתה כוונתה כדי להוליד זכר. והוא כינוי על בנים טובים, וכפירוש מפרשים על אמרם ז״ל (פסחים ס״ה) אוי למי שבניו נקבות, דהיינו שהזכרים תש כוחם כנקבות. ולפי״ז יפה הביא המדרש על אשה כי תזריע, הה״ד הן בעון חוללתי, דמזה מוכח בזוה״ק שאם האשה מתקדשת בשעת זיווג הוא יותר חידוש משאם האיש מתקדש. לכך כתיב כי תזריע״ע, כי כבר בשעת זריעה אינה מתכוונת להנאתה רק שתלד זכר. ובספרי ״הבה תמים״ אות קל״ז פרשתי הפסוק (בפ׳ יתרו) כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל, דאמרו חכז״ל (מכילתא פ׳ יתרו) אמירה רכה לנשים ודברים קשים לאנשים. ויובן שמשום שאז נאמר לך אל העם וקדשתם, ומבואר בזוה״ק וברבנו בחיי (פ׳ קדושים) שקדושת הולדה קשה לבקש מנשים רק מאנשים, לכך הקדים לומר להן באמירה רכה שיתקדשו. ומה מתוק לפי״ז שקרא באבות דר״נ על ר׳ יהושע בן חנניא והחוט המשולש לא במהרה ינתק, שזה הוא ממש מה שנאמר עליו באבות שלנו, אשרי יולדתו, דאמרו חכז״ל (קדושין ל׳) שלושה שותפין יש באדם, הקב״ה ואביו ואמו, ומודיענו פה שכל השלושה שותפין הוסיפו בו קדושה, והחוט המשולש לא במהרה ינתק, והיותר חידוש הוא, אשרי יולדתו, שגם אמו השפיעה בו קדושה״.

רבנו הפליא לדבר מגדולת צדיקי וקדושי עליונים, גם בדורות האחרונים, שנולדו ונתחנכו בקדושה ובטהרה מרחם אמם ולא פגמו אף פעם כל חייהם לא במעשה ולא במחשבה. קדושים אלו זוכים כל ימיהם לסייעתא דשמיא ששומרים עליהם להנצל מכל מכשול שבעולם ועי״ז תורתם משתמרת ועבודתם ותפלתם מתקבלת. ״אולם״ אמר רבנו, ״לפעמים ידוע,

שגם לאנשים גדולים וקדושים בכל מעשיהם כל חייהם יש להם עכובים ומלחמות גדולות ואינם יכולים להגיע לדרגתם המיועדת להם לערך גדולתם ועבודתם בקודש. אבל לא אשמתם הוא הגורם לכך, כי אם איזה פגם קטן שהי' עוד אצל אבותם לפני לידתם הוא גרם להם זאת. והם ממשיכים ועובדים את ה' בכל כוחם עד שמאירים עיניהם מן השמים לדעת שורש הפגם שיכולים לתקנו ואז נפתחים לפניהם כל שערי הדיעה".

בספרו "בהית הבקר" אות שע"ט כותב רבנו עה"פ (הושע ד') "וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה. (במס' מוע"ק י"ז), אמר ר"ל, ת"ח שסרח אין מבזין אותו בפרהסיא, שנאמר וכשלת היום וכשל גם נביא אתך לילה, כסהו בלילה. פירש"י אל תבזה אותו בפהרסי' בלילה, שחשיכה ואין אדם רואה. והנה בספר סדר משנה פ"ז מהל' ת"ת ה"א כתב, דבירושלמי פ"ג דמוע"ק ה"א משמע, דבאושא התקינו כן, שת"ח שסרח אין מבזין אותו בפרהסיא, מוכח מזה שלא דרשו לקרא כר"ל, רק מכח התקנה. וי"ל דהכוונה שהיו נכשלים לעשות ביום מה שאין ראוי לעשות רק בלילה, כגון לשמש מטתו ביום. ובענין זה, וכשל גם נביא עמך לילה. כי הענין שאמרו (נדה י"ז), ת"ח מאפיל בטליתו ומשמש, שע"י כיסוי עושה היום כלילה, בזה הם נכשלו, כי באמת לא היו ת"ח, לכך אצלם מכשול גם אם עשה היום כלילה.

ובענין זה ראיתי דבר מתמיה מאד, בס' דברי שאול, מהגאון האדיר רבי יוסף שאול זצ"ל אב"ד דק"ק לעמברג, על ש"ס (ברכות ס'), שכתב בבירור הברכה הנותן לשכוי בינה, דהתרנגול שטוף בזימה, וכדאמרו (ברכות כ"ב), שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהם כתרנגולים, ובכל זאת נתן לו הקב"ה בינה ואינו משמש ביום, לפי שאסור לשמש ביום, כדאמרו בנדה, דיליף לה ממה דכתיב (איוב ג') הלילה אמר הורה גבר, הלילה ניתנה להריון עכ"ד. ופליאה נשגבה שנעלם ממנו באותה שעה ש"ס מפורש (ביצה ז', ושו"ע או"ח סי' תקי"ג ס"ו), שאדרבה תרנגול אינו משמש אלא ביום. ועוררתי תלמידי ע"ז, שהגאון המובהק שהיו פתוחים לפניו כל שערי תורה, יעלם ממנו דבר שתינוקות של בית רבן יודעין א"ו שהעלימו ממנו מן השמים, כדי ללמד לדורות עד היכן נתקדשו עיני גדולי ישראל מראות ברע. כי עוד יותר יפלא, שבכל בית מצויין תרנגולים, שימצא אדם בעולם שמימיו לא ראה שמשמשין ביום, אפילו מי שנזהר מלהסתכל בזה, אבל עכ"פ האיך יש מציאות שיחי' אדם שבעים שנה ולא אירע לו שראה פתאום תרנגולים משמשין, עד שיטעה שאין משמשין ביום. וילמדו מגאון קדוש הזה להיות טח עינים. ואין חידוש שנעשה רבן של ישראל ומעיינותיו יוצאין חוצה בכל העולם ואין קצה לגדולתו, אם אבריו נתקדשו כ"כ שהעבירו מעיניו כל ימיו לראות דבר שמזיק לקדושת הברית".

„והודעת להם את הדרך ילכו בה"

בענין דרך הלימוד של רבנו עם בני ישיבתו, כתבנו כבר בחלק „רב בשלוש קהלות" את הרשימה של השיעורים שנלמדו ברבים והתלמידים נבחנו בהם. היו שני שיעורים בגמרא ותוס', האחד הי' נקרא שיעור פשוט, למדו שנים שלושה דפים גמ' ותוס' עם רא"ש ר"ן, מהרש"א מהרש"ל מהר"ם כל שבוע, וסוף השבוע היתה הבחינה. השיעור השני הי' שיעור עיון. למדו סוגיא עם הרבה מפרשים, ראשונים, פוסקים ואחרונים. במשך זמן, דהיינו מפסח עד ר"ה או מסוכות עד פסח למדו שלושה ארבעה סוגיות ובחנו את התלמידים. נוסף על זה למדו שו"ע אורח חיים ושו"ע יו"ד, שני השיעורים נבחנו, ביום ראשון וביום שני בשבוע בבוקר אחרי התפלה. תורה ונ"ך לא למדו ברבים אולם רבנו ביקש מתלמידיו

שכא"וא ילמוד בעצמו פרשת השבוע עם מפרשי התורה וכן ללמוד את כל התנ"ך באר היטב, כי בושה תכסה הפנים אם בחור ת"ח הבקי בכמה מסכתות וסוגיות הש"ס אינו יודע מקומו של פסוק בתנ"ך, ואינו יודע פירוש המלות של פרקי תהלים שהנו אומר יום יום. כן ביקש מתלמידיו ללמוד להבין את כל זמירות שבת, את היוצרות ופיוטים של החגים וימים הנוראים ואת הסליחות של ימים הנוראים ושל ימות השנה. כל אלה למרות שאינו נלמד ברבים, אפשר ללמוד ולהבין היטב אם לומדים זאת רבע שעה כל יום. ועוד רבע שעה ביום צריך ללמוד בספר מוסר ובספרי אגדה. שאר כל הזמן צריך להיות קודש לגמרא תוספות ושו"ע.

שיעור בחובת הלבבות למד רבנו ברבים לפני לימוד הסוגיא של שיעור עיון, כעשרים רגע בערך. השיעור הי' מובן לכל ונלמד בלי פירוש של המודפסים בחובת הלבבות, רק כעין פירוש עצמי.

פעמיים בשנה התקימה בישיבתו פתיחת זמן הלימודים. [ברוב־ככל הישיבות במדינות אלו נהגו כן]. שבוע אחרי סוכות ושבוע אחרי פסח. דרשת הפתיחה ארכה שעה ורבע בערך. רוב דבריו וחידושיו בפתיחה היו על המשנה (אבות פרק ו' משנה ח') דארבעים ושמונה דברים שהתורה נקנית בהן. במיוחד שם רבנו תמיד את הדגש בפתיחות אלו על התנהגותם של התלמידים בענינים שבין אדם לחברו, מדות טובות, דרך ארץ שקדמה לתורה ויראת ה' טהורה. התנהגות התלמידים ואופן דיבורם צריכים להאהיב שם שמים שמהם ילמדו אחרים, ולא ח"ו להשניא ע"י התנהגות לא נאותה.

ללמוד צריכים בקול, כי הלימוד בקול הנה הסגולה הכי טובה כדי להבין מה שלומד. רבנו ביקש גם בדרשותיו שיתפללו בקול, כי הקול מעורר הכוונה שיוכל להבין פירוש המלות. *

רבנו הקפיד מאד שכל בחור בישיבתו יהי' לו חבר שילמוד אתו יחד, ואף אחד לא ילמוד לבד, ולא משנה כלום אם אחד משני החברים הנו למדן יותר מהשני, או אם שניהם חלשים בדרגה שווה. אם לפעמים התלונן בחור שהחבר שנתנו לו שילמוד אתו יחד אינו יודע ללמוד יותר טוב ממנו ואין זה מוסיף בשבילו כלום שיצטרך ללמוד אתו יחד, הרגיעו רבנו ובקשו שימשיך בכל זאת ללמוד יחד, ובאופן זה הנו בטוח שלא יכשל בלימודו, אבל אם ילמוד לבד, אף פעם לא ידע אם נכשל וטעה בלימודו.

ובענין זה פירש רבנו בספרו „בהית הבקר" אות תק"י הפסוק (קהלת ד'), טובים השנים מן האחד וגו' כי אם יפולו האחד יקים את חברו, ואילו האחד שיפול ואין שני

---

* בספרו „דבר המלוכה" אות מ"ד, פירש רבנו את הפייט בסליחות, תמכתי יתידותי בשלוש עשרה תיבות ובשערי דמעות כי לא נשלבות, לכן שפכתי שיח פני בוחן לבות. וצ"ב מה זה נתינת טעם לפי ששערי דמעות לא נשלבות, לכן שפכתי שיח. גם יש להבין הלא לכאורה הבורא ב"ה הוא יודע תעלומות ובוחן לבבות ומחשבות, א"כ למה צריך להתפלל לפניו ית' בדיבור, יהי' די להתפלל לפניו במחשבה. אולם הלא ידוע ששערי תפלה ננעלו. ואיתא (ברכות ל"ב), אעפ"י ששערי תפלה ננעלו, שערי דמעות לא ננעלו. והנה מבואר בשו"ע או"ח סי' ק"ל, וברמב"ן סוף פרשת בא, שהמתפלל בקול, מעורר הכוונה. ובטו"ז סי' רפ"ה כתב, שמצוי במתפללים בכוונה ששופכים דמעות. ולפי זה מובן הקשר, לפי שתפלה בקול מעורר הכוונה, ולפי שהמתפלל בכוונה מצוי שישפוך דמעות, ולפי ששערי דמעות לא ננעלו, לכן שפכתי „שיח פני בוחן לבות", פירוש לכן הנני מתפלל בדיבור ובקול, אעפ"י שהוא בוחן לבות, והי' די לי להתפלל במחשבה, אבל כדי לעורר הכוונה שאוכל לשפוך דמעות, שפכתי שיח.

להקימו. [פירוש זה מביא רבנו גם בספרו „חלק לעולם הבא" על המשנה בדקדוק חברים, פרק ו' מ"ו אות יב], דלכאורה צ"ב אם הם שניים למה יפולו, עד שהאחד צריך להקים את השני, הלא הדעת נותנת, שהאחד יחזיק את חברו שלא יפלו כלל. אולם הכוונה בפסוק זה לעורר על דיבוק חברים בלימוד ולא ללמוד לבד. וחכ"ז הזהירו שלא ילמוד יחידי, ואמרו (ברכות ס"ג) שהלומד יחידי מתטפש. ולא מיבעי אם ביכלתו לקיים צווי חכז"ל (אבות פרק א' מ"ו), וקנה לך חבר, חבר טוב שהוא במדריגה מעולה ודאי מחוייב לעשות כן, אלא אפילו אם אין לו חבר שהוא במדריגה מעולה ממנו ואינו מוצא חבר רק מי שהוא במדרגתו או אפי' קטן ממנו, בכל זאת לא ילמוד יחידי. וכבר אמרו חכז"ל (אבות פ"ג) ומתלמידי יותר מכולם. וזכ"הכ, טובים השנים שילמדו יחדיו, כי אם יפולו דהיינו ששניהם מעותדין ליפול ולטעות, כי השגתם מעוטה, בכל זאת אל ילמוד יחידי, כי אם ילמדו יחד האחד יקים את חברו, כי בדבר שיטעה האחד לא יטעה השני וכל אחד יש לו תכלית מהשני, ואילו האחד שיפול אין שני להקימו.

בענין התמדה בלימוד תוה"ק רגיל הי' רבנו לומר: „ללמוד תורה הוא לכאורה מצות עשה אחת מתרי"ג המצוות. אולם יש במצות לימוד התורה דבר אחד שבו הוא שונה משאר כל המצות, שא"א בלימוד התורה לעשות יותר מחיובו לפנים משורת הדין".

בספרו „בהית הבקר" אות תקנ"ו פירש רבנו מאמרם ז"ל (פסחים ג') אין מוקדם ומאוחר בתורה: „י"ל בכל המצות אפשר לעשות יותר מחיובו במידת חסידות לפנים משורת הדין, אבל בלימוד תורה אין מציאות לעשות לפנים משורת הדין, דגם אם משכים ומעריב לבית המדרש הלא זה הוא חיובו, דכתיב (יהושע א') והגית בו יומם ולילה. וכעין שאמרו חכז"ל (מנחות צ"ט) על השאלה אם מותר ללמוד חכמת יונית צא ובדוק בשעה שאינו יום ולא לילה, כי היום והלילה כבר משועבדים לתורה. וזהו אין „מוקדם" ו„מאוחר" בתורה, דהיינו א"א אצל לימוד התורה להקדים לבא ולאחר לצאת מבית המדרש יותר מחיובו, כי כל רגע הוא מחוייב ללמוד.

הנהג בהם מנהג דרך ארץ

רבנו חינך את תלמידיו הבחורים, כמעט בלי יוצא מן הכלל, במטרה לגדל בעלי בתים, תלמידי חכמים, יראים ושלמים. בעלי בתים העוסקים במסחר או מקצוע ומיגיע כפם מפרנסים בני ביתם. בעלי בתים הקובעים עתים ללימוד תורה יום יום ערב ובוקר, בעלי בתים שמוכנים לשאת בעול הקהלה שלהם ומוסדותיה וראויים להנהיג קהלותיהם. אם נחנך את התלמידים לבעלי בתים טובים שיוכלו לפאר את קהלותיהם בהבנה ובמסירות נפש, יהיו לנו גם רבנים ודיינים טובים שיעמדו בראש הקהלות. כמעט ולא היו בין תלמידיו של רבנו אברכים שנשארו אחרי חתונתם מכובשי בית המדרש מבלי לעסוק במסחר להביא טרף לביתם. אפילו תלמידים למדנים מופלגים בתורה. פרט לאלו שהיו ראויים נוסף על ידיעתם בתוה"ק, עם מעלות ותכונות הדרושות כדי להיות רבנים ומורי הוראה בישראל. בדרך כלל היו אלו בניהם של הרבנים יושבי על מדין. אבל סתם אברכים, ואפילו ת"ח מופלגים שלא היו מעותדים להיות מורי הוראה או ראשי ישיבות, להם לא הרשה רבנו להישאר אחרי חתונתם בין כותלי בית המדרש אפילו לשנה שנתיים.

המושג כולל לאברכים, שהננו מכירים היום בארצנו הקדושה ובכל תפוצות ישראל, לא הי' מוכר כלל וכלל בימים ההם במדינות אירופה התיכונית. לא היו נמצאים קרנות

לזה. הפרנסות היו קשות ועפ״י רוב קשות מאד. בין מאות ואולי אלף בעלי בתים הי׳ אחד או שניים שהיו יכולים להרשות לעצמם להחזיק חתנם על שולחנם כדי שיוכל לשבת וללמוד, אבל גם אלו המעטים לא היו מוכנים לעשות כן. ועל כן אם אברך רצה בכל זאת להמשיך וללמוד אחרי חתונתו כמה שנים מבלי לדאוג לפרנסתו, [הנוהג של ימנו שהנשים הצעירות דואגות להביא הפרנסה, כדי שבעליהם יוכלו לשבת וללמוד, לא הי׳ אז כמעט בנמצא. עפ״י רוב הן היום מורות או פקידות במוסדות חרדיים. אז לא היו בתי ספר ולא מוסדות שתוכלנה לעבוד שם] הי׳ צריך להיות מוכן לסבול חרפת רעב ל״ע, אם גם אשתו הסכימה לזה, או שהי׳ נאלץ להתבזות ולפשוט יד לפרנס עצמו. כנגד דבר כזה עמד רבנו בתוקף ולא הרשה לתלמיד שאיננו מסוגל ואין לו האפשרות לקבל אחרי כמה שנים משרה רבנית וכדומה, שישאר שנים מכובשי בית המדרש. ,,אינני רוצה, שתלמידי יהיו קבצנים״ — אמר. ,,חכז״ל אמרו (ויק״ר ב׳ א׳) אלף תלמידים נכנסים לביה״מ ואחד מהם יוצא להוראה. ולכן אם בחור או אברך הנו באמת מסוגל להיות מורה הוראה, ודאי טוב וכדאי שימשיך בלימודו וסוף הכבוד לבא. אבל מי שאינו מעותד לזה, אינני רוצה שישב כמה שנים כבטלן ואח״כ יתרגל לחיות ע״ח אחרים ויבזה כבוד התורה ולומדיה״.

,,בחור אחרי חתונתו יחפש מיד מקור פרנסה שיוכל לפרנס בני ביתו בדרך כבוד בעזהי״ת. ובאופן זה יקבע שעות לתורה השכם בבוקר לפני התפלה כמה שעות וכן בערב אחרי עבודתו. כן אפשר לגדל דורות של יהודים כשרים, בעלי בתים שימסרו נפשם על קיום התורה וחינוך ילדיהם״. — הי׳ רבנו רגיל לומר.

דכירנא עת התחתן תלמיד חביב של רבנו מילידי קאשוי, שהנו ב״ה חי וקים אתנו לאי״ט בלונדון הבירה. תלמיד זה למד בזמן שבא בברית האירוסין בישיבה אחרת ובמדינה אחרת. הרבה בחורי ישיבה היו צריכים אז לנדוד וללכת ללמוד בישיבות של מדינה אחרת, בשביל גזירות הגיוס לצבא שהיו אז קשות מאד במדינת צ׳כי״ה, וע״כ נסעו ללמוד במדינה אחרת ושם התיצבו לבחינות הצבא בשגרירות של מדינתם ושוחררו בקלות. גם תלמיד זה למד בישיבה כזו ובא בברית החיתון שם בישיבה. טרם נסעו הביתה לקאשוי לפני חתונתו, קיבל מכתב מהמיועד להיות חותנו, ת״ח גדול, שרצונו אז שאחרי החתונה ימשיך חתנו זה בלימוד תורה, וכל מחסרו אשר יחסר לו הוא לוקח על עצמו להחזיקו בדרך כבוד שנים רבות לזמן בלתי מוגבל. הנ״ל סיפר לרבו במקום שלמד והתיעץ עם רבו מה עליו לעשות ומה יענה להמיועד להיות חותנו. רבו השיב לו בלי כל היסוסים שדבר זה הנו פשוט וברור באמרו: ,,אם יש לך אפשרות כפי שכותבים לך, להמשיך וללמוד בלי שתצטרך לעסוק במסחר, אסור לך אפילו לחשוב אחרת, ותן תודה להשי״ת שתזכה לישב על התורה כל ימיך״.

כשחזר הביתה סיפר בהזדמנות לרבנו את כל הענין מרצון המיועד להיות חותנו. ,,חס וחלילה״ — ענה רבנו בהתרגשות, ,,ביום השביעי של שבעת ימי המשתה שלך אחרי ברכת המזון תכנס לחנותו של חותנך, תעמוד שם אחורי הדלפק ותעבוד יחד עמהם, לא תזוז משם עד אשר בעזהי״ת תהי׳ בטוח בפרנסה הנחוצה לך. מה שמיעצים לך, הוא עצת היצר, הרוצה להדיחך ח״ו משני עולמות. הלא ממילא אין לך תוכניות או רצון להיות רב דיין וכדומה, למה א״כ מיעצים לך לשבת בבית המדרש ללמוד ולחכות עד שיתנו לך במתנה נהמא דכסיפא, ואחרי זמן כשחותנך לא יוכל להמשיך לתת לך, או סתם לא ירצה לתת, ייעץ לך לילך לקבץ נדבות. לתלמידים שלי, פרט לאלו שמעותדים להיות רבנים,

אינני מרשה להמשיך לשבת וללמוד אחרי חתונתם. יחפשו וימצאו פרנסה טובה וימשיכו ללמוד ערב ובוקר כל יום ויום". כמה מחבריו של אותו תלמיד שסיפר להם את קורותיו, ראו היפוך פרשיות בדבר זה. הרב וראש הישיבה שהי' איש נכבד יוצא ונכנס לפני שרי המלוכה במדינתו, יעץ לתלמידו לא לעסוק ח"ו במשא ומתן, לשבת על התורה ועל העבודה. ולעומתו, הרב ראש הישיבה השני, רבנו, שהי' ידוע ומוכר כקנאי, לוחם מלחמתה של תורה וקיומה עד קוצו של יו"ד מאין כמוהו, הוא דוקא יעץ לתלמידו לסגור אחרי חתונתו את הגמרא ולעסוק במסחר.

עוד ראיתי דבר בדומה לזה. רבנו יסד בקאשוי מיד אחרי בואו לחזון פני העיר חברה בשם „בני אמונים" בשביל הבחורים שלמדו בישיבות וכבר עסקו במשא ומתן אחרי שגמרו לימודם בישיבה. בחברה זו התאספו יום יום, למדו והתפללו שם עד חתונתם. פעם בשבוע בערבי יום שלישי למד רבנו בעצמו לפניהם שיעור של שעתיים בערך. אחד מהחברים בחברת בני אמונים התחתן ושבוע אחרי חתונתו בא ביום שלישי בערב אל השיעור של רבנו. [הי' זה אחי הרה"ח ר' נפתלי נ"י ארליך, הגר בירושלים עה"ק ת"ו]. אחרי גמר השיעור הי' רגיל רבנו להתעכב עוד קצת ולשוחח עם הבחורים. כשהבחין באותו תלמיד ניגש אליו ושאלו בתמיהה: „מה הנך עושה פה, הלא כבר התחתנת בשעה טובה ועליך לדאוג לפרנסה. דע לך, שהגאון הקדוש מאפטא כותב בספרו „אוהב ישראל" שבחור אחרי חתונתו צריך לסגור את הגמרא ולעסוק בפרנסה, עד שימצא בעזהי"ת פרנסה כדי מחייתו".

ובהמשך להאמור לעיל על מצבם הקשה של בני הישיבות דאז אלו שרצו להמשיך וללמוד כמה שנים לכל הפחות אחרי חתונתם, אבל לא היתה להם אפשרות לעשות זאת. כדאי להזכיר כאן גם את מצב הבחורים קודם חתונתם בימים ההם, בעת למדם עוד בישיבה. אין ספק שבחורי דור זה אין להם שום מושג והבנה לדעת איך חיו אבותיהם ואבות אבותיהם כשלמדו בישיבות לפני חמישים שישים שנה, ואולי אף אינם מעוניינים ואינם רוצים לדעת זאת.

בחור ישיבה כיום, אם זה בארצנו הק' או בכל מקום אחר בעולם, רגיל והדבר פשוט אצלו ומובן מאליו לקבל בישיבה בה הוא לומד ארוחות סדורות שלוש פעמים ביום. גם שתי הסעודות הקלות בבוקר ובערב הם מגוונים בתפריטים שונים. הארוחה העיקרית בצהריים הנה בדרך כלל סעודה דשנה של בשר והכל כדי שביעה והותר. איזה בחור בן ישיבה היום אין לו שתים שלוש חליפות, נעלים, כובעים, תריסרי מערכות לבנים ושאר אביזרי הלבשה.

כמעט בכל הישיבות קיימות כיום פנימיות במבנים נהדרים. חדרים מרווחים, מסודרים במטות, ארונות וכל כלי בית הדרושים. עובדי נקיון מטאטאים, מנקים ומסדרים יום יום את חדרי השינה. הבחור אינו מתעניין כלל על הנקיון וסידור חדרו, כי הלא זה הוא לחם חוקו שלדעתו מגיע לו. עד שאפשר להגדיר היום את חיי הבחורים בישיבה בלי כל הגזמה, לכעין בית הבראה של כל השנה פרט לימי חופש. עשרות פעמים בשנה נוסעים הביתה לשבתות, לחגים ולשאר מאורעות משפחתיות. על הוצאות הכספיות של הנסיעות אין דאגה. הכל מכוסה, אם ע"י ההורים ואם ממקורות אחרים.

ועד כמה היו שונים פני הדברים כשאנו ואבותינו למדנו בישיבה. הנוחיות שהזכרנו למעלה טרם היו מוכרים. פנימיות עם חדרים מסודרים, עם אוכל מסודר מדי יום ביומו לא

היו בכלל. כסף למלבושים ושאר ההוצאות לא הי׳. ואיך נראו החיים של הבחורים אז: בישיבה שהיתה נמצאת בעיר גדולה, שהיתה שם קהלה חרדית גדולה, הי׳ הנוהג שחלק נכבד של הבחורים אכלו ארוחות יום אצל בעלי־בתים, היום אצל פלוני ומחר אצל אלמוני, וחוזר חלילה. הבחורים המאושרים היו אלה שמצאו בעלי־בתים לכל ימות השבוע, ומעטים היו כאלו. בחלקם הגדול קבלו הבחורים ארוחות אצל הבע״ב יומיים או שלושה ימים בשבוע. הרבה בחורים לא הי׳ להם אף ארוחות כאלה. וגם הרבה מהם לא רצו לאכול אצל בע״ב. שהרי לא אצל כל הבעלי־בתים קבלו את ארוחתם בדרך כבוד הראוי. אלו הבחורים שלא אכלו כלל ארוחות אצל בע״ב, או שלא היו להם ארוחות לכל יום, היו צריכים לדאוג הם עצמם לאוכל שחסר להם. מעטים מאד היו הבחורים שבאו מבתים שהפרנסה אצל הוריהם היתה מצוי׳ וההורים יכלו לתת להם כסף מספיק כדי מחייתם. אלו היו קונים לעצמם מצרכי אוכל בשוק או בכל מקום אחר, או שיכלו לאכול במסעדה אם היתה במקום בכלל מסעדה. אולם רוב־רובם של הבחורים קבלו מהוריהם רק סכומים קטנים, שלא הספיק רק ללחם צר והרבה פעמים לא הי׳ להם לאכול כדי שבעה. ההורים קמצו אוכל מפיהם ומפי ילדיהם ושלחו את מעט הכסף לבניהם בישיבה, כי כאמור הפרנסות היו דחוקות מאד. רוב הארוחות אצל בחורים אלה במשך כל השבוע הי׳ לחם עם דג מלוח וכוס תה, ובשבתות וימים טובים אכלו גם בשר לפעמים.

סיפר פעם הגאון הקדוש אב״ד דק״ק אונסדארף, בעל המחבר ספרי „באר שמואל״ זצ״ל, שכשלמד בפרעשבארג בישיבת הגאון בעל כתב סופר זצ״ל, לא רצה אף פעם לאכול אצל בעלי־בתים. כסף הי׳ לו רק מעט מה שקיבל כל חודש מאביו הגאון הרב דק״ק טשאבא. כל השבוע אכל רק לחם עם תה. לשבת קנה לחמניות ללחם־משנה וקידוש ואכלם בחדרו. קשה הי׳ לו בחג הסוכות שהתבייש להראות מה הוא אוכל. „חכיתי״, סיפר „עד שבעל הסוכה גמר סעודתו והוא וב״ב יצאו מן הסוכה, אח״כ נכנסתי לקדש ולאכול סעודת החג. היו לו שתי לחמניות וגם משהוא חלבי. ומה אתם חושבים הי׳ זה החלבי הי׳ לו סכין חלבי קטן שבו בצעתי את הלחמני׳ ״...

באותן ימים היו חמישה־ששה בחורים שוכרים לעצמם חדר שהי׳ ריק בלי כל רהיטים. מי שהי׳ אומן יד סידר לעצמו מכמה קרשים משומשים מטה שולחן וספסל. כל בחור קנה תבן ומילא בו שק גדול שהביא אתו מביתו ששימש לו כר תחת מראשותיו, גם שמיכה וסדינים הביא מהבית. החורפים היו קרים מאד, עשר עד עשרים מעלות מתחת לאפס. ולרובם המכריע של הבחורים לא הי׳ כסף לקנות עצים או פחם להסקה. ובכל זאת הבחורים רובם למדו בהתמדה גדולה לילות כימים, למרות הקור המקפיא ולמרות האוכל הדל ובלי כל הנוחיות שישנם היום ולא היו אז. ניקח לדוגמא ישיבות כמו אונסדארף, מטסדארף, מאגנדארף, מאדע ועוד, ישיבות גדולות עם מאות בחורים בכפרים או ישובים קטנים, בלי פנימיות, בלי מסעדות, ואף בלי בעלי בתים שנתנו ארוחות, ודוקא מישיבות אלו יצאו גדולי תורה, למדנים בעלי בתים יראים ושלמים, מנהיגי קהלות, רבנים וראשי ישיבות.

אשכבתא דרבי

ויהי בימי חמשת אלפים ליצירה, אינו אלא צרה כמבכירה, בשנות ראינו רעה ש' ת' עונותינו לנגדך, ביום שני שלא נאמר בו כי טוב, לסדר וזאת התרומה, יום אכ"ה בשב"ט עברתי, הורם הנזר והוסר העטרת, הלביש שמים קדרות, כי נכבו המאורות, יד ה' בנו נוגעת, בשב"ט מוסר, אבד צדיק לדורו נחסר. בבוא יום הפקודה, היום יום מארה, אותו היום שמת רבי נשארנו כצאן אשר אין להם רועה, כי נצחו אראלים את המצוקים וארון הקודש נשבא, ונשמת רבנו אל אלקים שבה, בקדושה ובטהרה, כמו שנתנה. נגנז אור התורה, המאור הגדול לממשלת היום והלילה, נתרוקנה הבירה, פנה זיו הדרה, כי הוא עלה למקום מה נורא, עליה זו, ירידה היא לנו. אותו היום קשה לישראל היה עברה וחרון, כי מרן עלה השמימה במעלות בית מרון, וגברו בעלי זרוע ובעלי לשון, ויהי העם כמתאוננים, עד האידנא הוה בעי רחמי עלן, השתא אנן מה תהא עלן, רועינו רועה ישראל, על מי נטשת את הצאן, בעת אשר זאבי ערב, חיות טרף, נחש ושפיפון, סבונו גם סבבונו יהמיון בקלון, באין מליץ יושר מול מגיד פשע ועון, לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד, בקום עלינו אדם, אזי חיים בלעונו, בחרות אפם בנו.

מהרו וספדו, אוי והוי על גאון ישראל אשר בשעת הגזירה חלף ועבר, מי יורה לנו נתיבות ויאמר דבר, מי יעמוד בפרץ ולגדור גדר, מי יוכיח לרבים ויסיר המכשלה, בנות ישראל על שאול בכנה, כי היה לכן למגן וצינה, ואת חליינו הוא נשא, היה לנו לחומה, להשביח אף וחימה, כי סבל עונותינו, ובחבורתו נרפא לנו. ומשמת רבי הוכפלו הצרות, הורידו דמעות וגדלו פרעות, כי משחית גוים יצא ממקומו, לשים אותנו שממה, בחרב ובביזה, צעקו מר בלשון וחיך אוכל מי יטעם לו, כי רוח אפינו משיח ה', אשר אמרנו בצלו נחי"ה, הלך למנוחה, ואותנו עזב לאנחה, נשמתו בצרור החיים תהא צרורה, ליהנות שם מאור זיו השכינה, ובזכותו כצפרים עפות, יגן עלינו ה' צב־אות אמן, סלה ועד.

על מאמר חכז"ל (שבת קנ"ב), זקני ת"ח כל זמן שמזקינים דעתן מתוספת עליהן, ידועים דברי האור החיים הקדוש (פ' ויחי) עה"פ ויקרבו ימי ישראל: „מה שאנו רואים כי כשיזקין האדם תתמעט הבנתו, ואפילו איש חכם לא יוכל לצאת ולבא במלחמתה של תורה ויתמעטו הרגשותיו. הגם שאמרו חכז"ל זקני תורה דעתם מתיישבת עליהן, דקדקו לומר מתיישבת, לשלול דעתם של זקני ע"ה שמטרפת, ולעולם כח השכלי יאפס". והנה במסכת אבות פרק ו' מ"ח, רבי שמעון וכו', הנוי והכח והעושר והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם, ובמשנה ט' אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים, „כולם" נתקיימו ברבי ובניו. כתב רבנו בספרו „חלק לעולם הבא" רנ"ז/א: „צ"ב מאי משמיענו שנאה להם, ובאיזה ענין נאה להם, וגם מה זה שאמר „כולם נתקיימו"

הלא די לומר נתקיימו. וי"ל שיוצא מזה תכלית גדול, שיאמינו וידעו שהבורא ב"ה משגיח בכל העולם ועיני ה' אל צדיקים. כי הנה הנוי והכח הם בדרך כלל רק בילדות, אבל לעת זקנה פסק הנוי וכסו פניו חרולים. גם הכח חלף עבר. גם עושר וכבוד, כיון שאין לו לעת זקנתו כח עוד לצאת ולבא ולהרבות הון, אז אם פסק העושר נפסק גם הכבוד כדכתיב (דברי הימים א' כ"ט), והעושר והכבוד מלפניך, שעל ידי עשרו מתכבד אצל בני אדם. ובפרט מי שיש לו בנים ובנות וצריך להשיאן נתמעט עשרו מאד. ומשמיענו פה התנא שאצל צדיקים גם בזקנה ושיבה שכבר אין לו כח להרבות הון, וגם אם יש להם בנים שזה ממעט עשרו, מ"מ מתקיים אצלם הנוי והכח, וקוי ה' יחליפו כח (ישעי' מ'). ולזה סיים במשנה ט', שאלו שבע מדות „כולם" נתקיימו ברבי ובניו, דייק בתיבת כולם, הכוונה שכולם נתקיימו ונמצאו אצלם בזמן אחד, וזה חידוש יוצא ממנהג הטבע. ומה ששנה במשנה החכמה, הגר"א לא גרס חכמה. אולם גם להגורסין כן לא יקשה לפירושינו דמה משמיענו בזה שגם לעת זקנתן הם חכמים, הלא אמרו חכז"ל, זקני ת"ח כל זמן שמזקינין דעתן מתוספת עליהן, א"כ מאי רבותא בחכמה. וכאן מביא את דברי האוה"ח הקדוש מפרשת ויחי שהזכרנו, שלעומת זקני ע"ה שדעתן מתטפשת, אמרו שבזקני ת"ח אינו כן, וכן מצינו בדורינו הגאון נוב"י אשר הרעיש כל העולם בגדולתו בתורה, כתב במה"ת **אה"ע סי' ס' בתשובה לחתנו הגאון מו"ה יוסף מפוזנא, מה שבניתי בילדותי לא אסתיר** בזקנותי כי אז בילדות הי' כח עיוני יותר חזק אצלי מאשר עתה לעת תשות כוחי מאד. **והגאון בעל דברי חיים אשר לא נמצא בדורו כמותו בכל העולם בגדולת תורתו**, כתב כמה פעמים שמונע עצמו להורות לעת זקנתו. ובכל זאת הי' נראה חכמתו עד רגע אחרונה. ויפה משמיענו התנא שגם בזקנותם זוכים לחכמה".

מי שהי' נמצא במחיצתו של רבנו בשנותיו האחרונים, ראה בחוש אמיתת דברים אלו, עד כמה גדול כוחן של תלמידי חכמים בזקנותן והאיך הן מתעלין אז יותר ויותר.

בחלק „מנהגים" ספרנו באריכות על דרכי הנאותיו ותענוגי עוה"ז של רבנו, עד כמה הי' מובדל ומרוחק מכל וכל מהנאות אלו עד לקצה היותר הכרחי לקיום הגוף ועוד פחות מזה. ואמנם העידו עליו הרופאים אחרי בדיקות יסודיות של כל גופו הטהור, בעת שהי' כבר בשנות הזקנה והשיבה, שטרם ראו גוף כ"כ בריא ורענן בגיל כזה. וגוף קדוש זה העיד על בעליו יותר ממאה עדים, שלא נהנה שום הנאות גשמיות, הנאות העוה"ז רק מעט מזעיר שהנו הכרחי לקיום הגוף ממש. הרופאים שבדקוהו הפטירו עליו בהתפעלות, „אתם קרויים אדם".

אולם בשנותיו האחרונות נחלש גופו הטהור וסבבוהו מחלות שונות וקשות. גם פה העלו בדיקות הרופאים הכי גדולים בעיר ווינא פה אחד, שגופו וכל אבריו הם בריאים וחזקים ויכולים להתקיים עד זקנה מופלגת וכי סבלותיו וחולשתו נגרמו לו אך ורק מרוב עגמת נפש ודאגות. היו אלו ימים וזמנים מאד טרופים ומאד קשים שהסבו הרבה עג"נ וצרות לכל איש מישראל ובפרט לגדולי ישראל הם העומדים על הפקודים לנהל קהלות ישראל. מצד אחד נתרבו ונתוספו מחלוקות רבות בכמה קהלות ישראל במדינה שלו ובמדינות השכנות. המצב הי' ירוד מאד. והיות שרבנו הי' ידוע כלוחם ללא חת בכל מקום שהיו צריכים להעמיד הדת על תלה, פנו אליו ממקומות אלו שיעמוד לימינם. דברים אלו גרמו כמובן הרבה פיזור נפש, הפרעות ומאמצים גדולים לרבנו והרסו בריאותו. נוסף על זה היו אז הזמנים של טרם פרוץ מלחמת העולם השני', רוב מדינות אירופה בפרט אלו השכנות למדינת גרמני' הצוררת חיו בפחד תמידי מהבאות.

בשורות איוב

רבנו ראה בעיניו הבדולחים את מצב היהדות באירופה לאישורו. ולמרות שכל הזמן וכמעט עד יומו האחרון הוא הפיח רוח חיים והלהיב ממש את לב כל שומעי דרשותיו וכל אלו שביקרו אצלו ושהו במחיצתו שהנה קרובה ישועתנו לבא וקול דודי דופק וכבר שומעים צעדי משיח צדקנו, כך הוא דיבר כל הזמן בהתלהבות עצומה, וכל שומעיו נגרפו אחרי דיבורים נלהבים אלו והרגישו בפשטות שאל להם לדאוג על המתרחש, כי הישועה קרובה ועוד מעט וכל הצרות וכל הדאגות הם נחלת העבר. ובאותו הזמן ממש, השנים האחרונות של לפני המלחמה ולפני הסתלקותו, הוא דיבר מהחורבן הממשמש ובא על היהדות באופן גלוי והרבה לקונן ממש ולבכות מרה על הצרות הנוראות הבאות ר"ל, וכמה פעמים בדרשותיו ובשיחותיו השמיע דבריו כהספד על העולם השוקע ויורד תהומה. על זה עוד יסופר להלן באריכות.

כשלוש שנים לפני פרוץ מלחמת העולם, אחרי שנתרבו הצרות והשמועות המדכאות מהנעשה בגרמני' נתפשטו, דרוש דרש רבנו בר"ה שנת תרצ"ו בביהכ"נ לפני תקיעת שופר והרבה מאד לזעוק ולבכות מרה על המצב הנורא והמסוכן בו נמצאים כלל ישראל מגזירות השמד והכלי' ר"ל שמכינים הגרמנים הצוררים על כל יהדות אירופה והעולם. דרשה זו היתה מכוונת יותר כלפי מעלה בטענה נגד המקטריגים, מאשר השמעת תוכחת מוסר לעם ישראל.

בחלק „ספרים עפ"י א־ב" ובחלק „מנהגים" ספרנו כבר, שבעצם כל דרשותיו של רבנו בימים הנוראים לרבות ליל הו"ר היו מכוונים יותר כלפי מעלה. וכמעט שלא היו בדבריו דברי מוסר כלפי הקהל. אף פעם לא שמענו בדרשות אלו את המלה „רבותי" הנהוג אצל כל הדורשים כל השנה. במקום זה שמענו בדרשות אלו מרבנו כלשון הזה: „נו רבש"ע מה אתה אומר על זה, איך ישראל קדושים מתנהגים ומוסרים נפשם על קדושת שמך, על תורתך הקדושה, על קוצו של יו"ד", וכדומה דיבורים שנשמעו כטענה כלפי שמי' וזכותים שונים משונים על עם ישראל. באותה שנה התאזר רבנו ויצא בדמות לוחם וגבור מלחמה ללא חת וכמי שמוכן כל רגע להקריב עצמו ולמסור את נפשו כליל ולהציל את כלל ישראל. פני רבנו בערו כלפיד אש וכל גופו הי' רועד מהתרגשות, וצעק בקול לא לו, שהוא אינו יכול ואינו רוצה לראות כל זאת ולשתוק, ומוטב לו שתפגע בו מדת הדין ותבא הישועה לכלל ישראל.

„מי יעמוד לפניך מאז אפך"

אחרי הדרשה תקעו שופר. רבנו הי' המקריא את התקיעות כבכל שנה. כשירדו מהבימה אחרי התקיעות עם ספרי התורה, מעד רבנו על המדרגות של הבימה ונפל ארצה. הוא קם וראינו שלא קרה לו כלום. אולם רבנו הי' נרגש מאד, פניו החווירו ללא הכר. מאז במשך כל הזמן עד הסתלקותו כארבע וחצי שנים, שמענו רמזים מפיו, שהנו נמצא במלחמה וסכנה תמידית. מטרידים אותו ומפריעים לו מדת הדין מתוחה מאד ר"ל, והזמנים הם קשים ומסוכנים מאד.

אחרי החגים הבחינו ב"ב של רבנו שמצב בריאותו איננו כתמול שלשום. כל הזמן עד אז הי' רענן וחזק, לא התלונן אף פעם על מחלות וכאבים ובמשך הקיץ שעבר אף הרבה בתעניתים כמה פעמים שבועות רצופים יום יום לרבות עש"ק. כשרצו ב"ב לעכב

ע״י לצום הרבה, הוא מצא דרך קלה להמשיך לצום כרצונו. נסע למקום הבראה על כמה שבועות, לקח אתו בחור שישמשו, ובבואם למקום ההבראה פקד עליו לא לכתוב הביתה מהתנהגותו, ורבנו צם שם יום יום כל ארבעת השבועות, ורק אחרי חזרו הביתה נודע לנו מהצומות. ואולם כאמור אחרי החגים ראינו שינויים במצב בריאותו, חולשה ועייפות שלא ראינו אצלו אף פעם. רבנו נסע לווינא. בדיקות כמה רופאים העלו שהכבד שלו אינו פועל כפי הצורך והכבד נתגדל הרבה מהגודל הרגיל. הבדיקות של כל שאר חלקי גופו העלו, שכולם פועלים בסדר גמור בלי כל הפרעות. מחלה זאת נגרמה לו לדבריהם מהרבה דאגות ועג״נ, ואולי גם מהרבה תענתים. רבנו קיבל טיפול ממושך וקיבל זריקות כמה חדשים, שתפקידם הי׳ צריך להיות לרפא את הכבד ולהקטינו לגדלו הנכון. אולם כנראה היו התרופות חזקות מדי והקטינו את הכבד בהרבה יותר מכפי הצורך עד שלאחר בדיקה שני׳ אחרי שנה בערך מצאו שהכבד נתכווץ ושוב אינו פועל כראוי מחמת כיווצו. תופעה זו כבר היתה רצינית בהרבה מהראשונה. רבנו הי׳ זקוק כל הזמן לטיפולים נוספים, ובעיקר פקדו עליו הרופאים לשכב הרבה במטה.

וכאן התחילו ויכוחים, תחנונים ובקשות תמידיים מבני ביתו ומשמשיו של רבנו שרצו לשמור על בריאותו ובקשוהו שישכב במטה. אבל לא הי׳ זה דבר קל כלל ועיקר. רבנו, שכל ימיו ברח מהמטה וישן כל שנותיו רק הכי הכרחי, שעה שעתיים בימי נעוריו, ושלוש עד ארבע שעות לעת זקנותו, נוסף על זה הי׳ רגיל כבר הרבה שנים לשכב גם אחרי הצהריים כחצי שעה, לא הסכים בשום אופן לעלות על המטה או הספה כל זמן שבקשוהו לעשות כן. הוא התחנן לפניהם ושאל בתמיהה מה רוצים ממנו, האם זה נקרא חיים אם מכריחים את האדם להיות במטה במשך היום והלילה בזמן שאפשר לשבת וללמוד או לכתוב ח״ת. אבל כשראה אח״כ שהנו מוכרח בכל זאת לשכב ולנוח קצת התחיל לזמר איזה ניגון חסידי ביידיש, ותוכנו של הניגון שהנשמה שואלת את הגוף על שאינו זריז לקום מהמטה, הרי כבר הגיע הזמן לטבול וליטהר במקוה, להתפלל, ללמוד ועוד ועוד ואתה רק תמיד שוכב במטה, א״כ מה מעשיך בעולם הזה ומה תענה לעולם הבא. כמה פעמים ביום כשהזכירו לרבנו שילך כבר לנוח, הוא הלך והתחיל לנגן בקול בכי את הניגון הנזכר כשדמעות בעיניו, „אין טאקע נאר געשלאפן, ניא וואושע וועסט דיא זוגן אויף ייענער וועלט״. הרבה פעמים אמר רבנו בצחות לשונו כשאמרו לו ביידיש „דער רבי בראויך ליגן״ — „ליגן בראויך איך, ס׳שטייט דאך שקר שנאתי, ליגן האב איך פיינד״...

„וחישב עם קונהו״

סיפר לנו תלמידו החביב של רבנו, הרה״ח מוה״ר שלמה זלמן שויד נ״י, מילידי קאשוי, [כעת בארה״ב] שהי׳ בווינא בעת שרבנו בא שמה לשאול ברופאים בתחילת שנת תרצ״ו כפי שמסופר לעיל. רבנו התאכסן במלון, ותלמידו הנ״ל בא יום אחד אל המלון לבקר את רבו. הוא דפק על הדלת לקבלת רשות להיכנס, אולם לא קיבל תשובה. מבפנים הוא שמע קול דברים, ולכן חשב שאולי לא נשמעה דפיקתו לפי שמדברים בקול, וע״כ דפק שנית על הדלת. אחרי ששוב לא באה תשובה, פתח לאט קצת את הדלת. הי׳ זה חדר ארוך, רבנו ישב בקצה השני של החדר, זולתו לא הי׳ איש בחדר. רבנו אחז

בידיו בדיוקנו הקדוש והסתכל על דיוקנו ובקול בכי ואנחה עשה עם עצמו חשבון נפש באמרו: „גו, עכשו כבר הנך יודע לאן הגעת ולאן אתה הולך, ומה יהי׳ אתך, או שעדיין טרם הגיע הזמן שתחשוב קצת על סופך״. כדברים הללו שינה ושילש ועוד כהנה דברים קשים. ר׳ שלמה זלמן נבהל מאד לשמע הדיבורים, ורצה להסיח לב רבנו ממצב זה, ע״כ יצא שוב מהחדר, דפק על הדלת כמה דפיקות בחזקה. רבנו שמע וצעק לעבר הדלת שיכנס. התלמיד נכנס ורבנו רץ לקראתו בידים פתוחות ובשמחה עצומה וצעק לעברו: „שלמה זלמן, האם הנך יודע איזה רבש״ע טוב יש לנו, הלא בלתי אפשרי לתאר ולספר זאת״. כל השיחה היתה רווית שמחה וחדוה בלי כל זכר לכל הוידויים והבכיות שנשמעו לפני רגע אחת בלבד.

רגיל הי׳ רבנו לומר, שאחת משבחן וגדולתן של ישראל, ושהם משונים בדבר זה מכל אומות העולם, הוא שישראל קדושים מסוגלים ויכולים להיות שמחים ועליזים בכל מצב וכל נסיון שעובר עליהם, הן לטוב והן למוטב, אבל באומות העולם אין הדבר כן, ועליהם נאמר והי׳ כי ירעב והתקצף וקילל מלכו וגו׳ (ישעי׳ ח׳). ע״ז מרמז דוד מלך ישראל (תהלים ל״ג) שירו לו שיר חדש הטיבו נגן בתרועה, האם אומות העולם אינם יודעים לנגן בתרועה, ואיזה שיר חדש זה, ובמה הם „הטיבו״ נגן. אולם הכוונה „בתרועה״ מלשון תרועם בשבט ברזל. וישראל קדושים גם אז מנגנים ומשבחים לפניו ית׳. וזה הוא באמת שיר חדש שלא נמצא כמוהו בעולם, והם באמת „הטיבו נגן״ אפילו ב„תרועה״.

עם כל מה שעבר עליו לא שינה רבנו מדרכו בקודש אפילו כ״ש ולא שינה בכלל סדרי התפלות שהיו תמיד בזמן ק״ש ותפילין כמסופר בחלק „מנהגים״, וכן הי׳ עד יומו האחרון עלי אדמות, כפי שעוד יסופר ע״ז להלן. גם לא מיעט את שיעוריו עם בני ישיבתו, למד יום יום את שיעוריו הרגילים בבית מדרשו ובחן את כל הבחורים שלוש פעמים בשבוע, עד שנה האחרונה לפני הסתלקותו, עת פרצה מלחמת העולם השני׳ ולא הי׳ כבר אפשרות לקיים ישיבה. גם אז התפלל תמיד בבית מדרשו ולמד שיעוריו עם התלמידים ילידי העיר קאשוי. הוא דרש כל דרשותיו שהי׳ רגיל בהם במשך השנה, גם דרשות פרקי אבות עשר פעמים אפילו בקיץ האחרון. כן השיב לשואלים דבר ה׳ זו הלכה כפי שהי׳ רגיל אפילו בשנותיו האחרונים. וכתב בתמידות את הח״ת הרבים שחידש יום יום בפלפול ובאגדה.

ראיתי מכתב שקיבל רבנו בתחילת שנת תרצ״ט ממנהל מוסדות מחזיקי הישיבות בארה״ב, הרב אברהם צבי רידמן ז״ל, בו הוא שואל ומבקש חוות דעתו של רבנו על המצב האמיתי של קיום הישיבות במדינות הקרובות אל גרמני׳ הצוררת שר״י, והם מדינת סלובקי־ה, רומני־ה והונגארי־ה, שהיו כל השנים מלאים ישיבות בכל עיר ופלך, וכעת נפשו בשאלתו לדעת קושט דבר אמת מהו מצבם של ישיבות אלו במדינות הנ״ל, כי הנה הם שלחו שאלונים אל כל הישיבות הללו. השאלות העיקריות בשאלונים אלו היו, א׳ מה מצבה של הישיבה שלכם. ב׳ מה מצבם של הישיבות במדינה. התשובות היו כמעט כולם כתובים בסגנון אחד. המצב במדינה הנו מסוכן מאד, הורסים כל הישיבות. אולם ברוב חסדי ה׳ ישיבתנו מחזיקה מעמד כמתכונתה בלי כל מגרעת. אחרי קבלת תשובות אלו החליטו לפנות אל הרב מקאשוי, בהיותם בטוחים שמשם יקבלו תשובה ברורה ואמיתית. רבנו השיב מיד בערך בזה״ל: „כל הישיבות במדינתנו קיימים ומלאים בחורים ברוב חסדי ה׳, לומדים בכל הישיבות כרגיל ומרביצים בהם תורה ויראת שמים. אני הפסקתי

לקבל בחורים מחוץ לעירי, וזאת מחמת חולשת גופי ל״ע. וזה כמה חדשים שהנני מחזיק ישיבה רק מהבחורים בניהם של אנשי עירי. חתני הרה״ג מו״ה יהושע פלק נ״י [הי״ד] לומד אתם את השיעורים העקריים. אולם גם אני אינני מונע בר מאתם, והנני מתעכב אתם יום יום בבית המדרש אחרי תפלות שחרית וערבית, מדבר אתם ומספר להם מרוב חסדי ה׳, ומלהיב אותם שיוכלו להחזיק מעמד לקראת הישועה הקרובה, וקול דודי הנה זה בא״.

כפי שכבר ספרנו לעיל, הרבה רבנו בשנים אלו לדבר ולעורר את ענין ביאת משיח צדקנו. בכל דרשותיו וברוב שיחותיו הוא דיבר בהתלהבות והתרגשות להפליא, שא״א לדחות יותר את הקץ והישועה מוכרחת לבא מיד ממש, כי אין שום אפשרות להמשיך לחיות הלאה במצב האיום המרחף על שמי כלל ישראל. בין רבנו ושלושת בניו הי״ד היו אז חילופי מכתבים מרובים ונרגשים. הם התחננו כולם לפני אביהם, שיניח ידיו מענין רציני זה וישאיר עבודה קשה זו להאדמור״ים הגדולים בעולם. לטענתם הוא מסכן את חייו וכבר הרס את בריאותו לגמרי. הם טענו מולו, שמן השמים מראים לו כל הזמן שהדרך אותה בחר לעצמו הנה דרך מאד קשה והרת סכנות, סכנת נפשות ממש. אולם רבנו למרות שידע בבירור שהנו מסכן את חייו ר״ל, לא רצה בשום אופן להרפות מדבר זה ולא שת לבו לכל הבקשות והתחנונים והמשיך לבקש ולעורר שהישועה צריכה לבא מיד, כי אחרת הכל אבוד ח״ו.

כיסופין לארצנו הקדושה

כשנתיים לפני פרוץ מלחמת העולם השני׳ החליט רבנו לעזוב את המקום ולעלות לא״י. גיסו של רבנו הרה״ג מו״ה אליעזר זצ״ל פרידמן, הי׳ אז כבר כמה שנים בא״י ובהשתדלויות שונות עלה בידו אחרי כשנתיים לקבל בשביל רבנו אשרת כניסה, [סרטפיקט]. רבנו רצה לשלוח אז גם את נכדו בן בתו מרת שינדל הי״ד, הוא הרה״ח מו״ה אברהם יצחק נ״י ברודי הגר בירושלים, לארה״ק, וביקש גם עבורו רשיון כניסה. בעת הזאת נגשנו אל רבנו כמה מתלמידיו ובקשנוהו שרצוננו לעלות יחד עם רבנו לכשיסע. רבנו הסכים עמנו וכתב מיד מכתב בענין זה לכבוד הגאון המובהק רבי יוסף צבי זצ״ל דושינסקי מרא דארעא דישראל. [בין שני גאונים אלו היתה ידידות גדולה עוד מזמן שכיהנו ברבנות בשכנות מקומות, רבנו הי׳ רב במאגנדארף והגאון רבי יוסף צבי בגלאנטא, אח״כ הי׳ רבנו בקאשוי והגאון הנ״ל בחוסט, טרם עלה לכהן כמרא ארעא דישראל]. המכתב שכתב רבנו נמצא בירושלים, והעתק צילום ממנו נמצא תחת ידי. וז״ל המכתב:

שאול בראך מנייטרא אב״ד דקה״י קאשוי.

לכבוד ידידי הגאון הצדיק המפורסם כקש״ת מו״ה יוסף צבי נ״י דושינסקי רב ואב״ד לכל מקהלות האשכנזים בעה״ק ירושלים ת״ו.

אבקשו מאד אם אפשר לשלוח ישיבה — צערטיפיקאט לאיזה בחורים מתלמידי שי׳, ובתוכם נכדי היתום הב׳ מו״ה אברהם יצחק נ״י בראדי, ירא שמים מופלג, והוא לא פנה אל רהבים רק ללמוד תוה״ק. ונכדי בן בני הרב מו״ה אלעזר נ״י מקראל, והוא מופלג מאד בתורה וירא״ש, שמו הב׳ מנחם צבי נ״י. — וחוץ מאלו אבקש עוד לתלמידיי הב׳ ישראל סג״ל נ״י עהרליך, הב׳ שרגא צבי נ״י

גאלדשטיין, הב' בצלאל יונה הכהן נ"י רובין, הב' איתמר נ"י שווייד, והב' יצחק אייזיק הכהן נ"י רובין והוא גם תלמיד כהד"ג נ"י, והב' שמואל נ"י געללים. ואיני צריך להאריך בענין זה הרבה כמובן. ואבקש מאד להשיבני מה אפשר לעשות בענין זה כי — — —

עוד שורה אחת במכתב זה שא"א לקראה כי במקום הכתב קרוע. למטה מופיע חתימת יד קדשו.

רבנו קיבל את רשיון הכניסה כשנה לפני הסתלקותו, אולם נסיעתו כבר לא נתגשמה. כ"כ קיבל נכדו ר' אברהם יצחק נ"י ברודי כארבע שבועות לפני הסתלקות רבנו את הסרטיפיקאט, ונסע מיד לא"י, ועל כל זה עוד יסופר להלן.

בשנת תרצ"ח התחילו הגרמנים הצוררים לצאת ולכבוש את המדינות השוכנות קרוב לגבולות מדינתם, ומגמתם היתה לכבוש ולהרוס את כל מדינות אירופה ואח"כ את העולם כולו. כידוע היו כמעט כל גזירותיהם מכוונות נגד עם ישראל. ביום י"ב לחודש אדר כבשו את מדינת אוסטרייך עם עיר הבירה ווינא. בעיר זו גרו אז בערך שלוש מאות וחמישים אלף יהודים, מלבד הקהלות שהיו בשאר ערי השדה עם מספר ישיבות קדושות וביניהם שבע קהלות המפורסמות ובראשם קה"י מטרסדארף. היהודים במדינה זו נתפסו באופן פתאומי בין צפרני הרוצחים הנוראים הללו. קשה לתאר את הצרה הנוראה ואת הניסה המבוהלת מווינא וכל חלקי המדינה אל מעבר לגבולות. עפ"י רשימות שהיו מוכנות מראש אצל הגרמנים ע"י עוזריהם שונאי ישראל האוסטרים נתפסו ונכלאו מיד כל ראשי הקהלות והמוסדות היהודיים בעיר ובמדינה. ובכל זאת נצלו אז רוב היהודים של מדינת אוסטרייך, משום שלעת כזאת, שנה וחצי לפני פרוץ המלחמה העולמית טרם הרשו לעצמם הרוצחים הגרמנים לעשות טבח פומבי לעיני השמש, כפי שעשו זאת אח"כ בכל מקום שכבשו מדינה אחרי פרוץ המלחמה.

ואמנם כיבושה של אוסטרי־ה, מדינה עצמאית, דימוקראטית במרכזה של אירופה ממש, מדינה שהיתה במשך כעשרים שנה, [התקופה בין שתי מלחמות העולם], המדינה המרכזית באירופה, שבה נתקיימו רוב הכינוסים הבינלאומיים של העולם ובעיקר של אירופה הכה בתדהמה את כל העולם. אולם להיהודים במדינות השכנות של אוסטרי־ה כמו פולני', צ'כי־ה, הונגרי' ורומני', שבהם חיו אז כתשעים אחוז של יהדות אירופה, הי' הכיבוש הזה המעורר של הרגע האחרון שהזכיר להם מה מתרחש סביבם ומה יהיו צעדיהם של הצוררים אחרי כיבוש זה.

„האנח בשברון מתניים אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים"

רבנו צוה להכריז שביום ער"ח ניסן ידרוש בבית הכנסת של הקהלה אחרי אמירת יוכ"ק בין מנחה למעריב. והנה אם בכל פעם כשאמר רבנו יוכ"ק בבית מדרשו כל ערב ר"ח, הי' זה בהתעוררות גדול ובכיות, [ראה בחלק „מנהגים" — יוכ"ק], הרי גם הזמן גרם עכשו שבבית הכנסת שהי' מלא מפה אל פה היתה התרגשות יוצאת מן הכלל, ובכיות גדולות נשמעו מכל עבר. דרשה זו אחרי יוכ"ק היתה כעין הספד, הספד על העולם ששוקע תהומה. אם לומר גלויות, הרי חלק גדול של השומעים לא הבינו ולא ירדו לסוף דבריו של רבנו. לא רצו ולא היו מסוגלים להבין שהמצב הנו כ"כ קשה ומסוכן ממש והחיים תלויים

מנגד. רבנו דיבר אז שוב בנוסח ודרך שלו, שהישועה קרובה מאד והנה שומעים כבר פעמי משיח צדקנו, אבל הוסיף שאם הישועה לא תבא ח״ו תיכף ומיד, הרי מה שמתרחש כעת סביבנו ומה שעוד יבא הנו ההרס והחרבן של עם ישראל שיביא בכי׳ לדורות ר״ל. הרס ואבדון שכמוהו לא הי׳ מאז הי׳ ישראל לגוי. „ואנחנו לא נדע מה נעשה״, צעק רבנו בקולות נוראים, „אל מי נפנה, את מי נשאל, עם מי נתיעץ, הנה עם ישראל מובל כצאן לטבח, הצורר הזה כבר לא ירפה ולא ישקוט עד שיכלה כל חמתו עלינו, והעולם הגדול עומד ושותק ואינו רוצה לעזור לנו, וכולנו רואים בחוש שאין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים ולפייסו בבקשות ותחנונים״.

בין השאר אמר רבנו בדרשה זו, שכל אחד ואחד יכול לראות ולהבין שמה שנעשה בזמנים אלו נגד עם ישראל אינו מקרה ח״ו והכל בהשגחה ובחשבון. רבנו שאל את קהל השומעים, האם חשבו כבר פעם על המתרחש בעולם נגד עם ישראל, שקמו בדור זה שתי מדינות האדירות של אירופה, האחת רוסי׳ הקומוניסטית והשני׳ גרמני־ה הנאצית, הרוצים לכלות ח״ו את כלל ישראל בנפש ובגוף. רוסי׳ עשתה עד היום כמעט כלי׳ רוחנית גמורה לשלושה וחצי מליון יהודים, ואחרי־ה רוצים הגרמנים לכלות ח״ו את הגופים של כל עם ישראל. האם יודע מישהוא להסביר למה דוקא משתי המדינות האלו באו עלינו הצרות האלו, ודוקא גרמני׳ הנאורה והמתקדמת בין עמי העולם. „אולם״, הסביר רבנו, „התשובה מובנת ופשוטה למי שמתבונן על מה שנעשה דוקא בשתי המדינות האלו ע״י רשעי עמנו הכופרים והשונאים האמתיים של עם ישראל ותורתנו הקדושה. המשכילים הרוסיים, שזה שנים רבות מסיתים נגדנו את הגויים ומבזים בעיניהם כל קדשי ישראל, ברצונם רק למצא חן בעיני המושלים. והרפורמיים של גרמני׳ שעלה כבר בידם לעקור ממדינות שלימות את תורת ה׳ וקדושת ישראל. שתי המדינות האלו שמהם יצא שורש פורה ראש ולענה רשעים ואפיקורסים שהביאו אבדון וכליון רוחני על עם ישראל באשר הוא שם, שתי המדינות האלו הנם היום השוטים והעקרבים המיסרים אותנו ורוצים ח״ו לכלותנו ונתקיים המאמר (קהלת ג׳) מקום המשפט שמה הרשע״.

וכאן התחיל רבנו לשפוך אש וגפרית נגד המדינה הרוסית־קומוניסטית. ושוב היו הרבה מהשומעים שלא הבינו כלל דברי רבנו, ואחרי דרשתו גם התווכחו על זה הרבה. כי הלא זה ידוע שהסכנה הממשית היתה אז ממדינת גרמני׳, וכל העולם ידע שהרוסים הנם השונאים האמתיים של הגרמנים, ולכן חיכו כל המדינות השכנות ובעיקר היהודים, שבאם תפרוץ מלחמה, יהיו אלו הרוסים שיצילו את העולם ובפרט את היהודים. כי הלא כל משך שנות קיום הקומוניזם ברוסי׳ הפיצו הם שמועות כוזבות בכל העולם על המצב הטוב והיפה של היהודים ברוסי׳, שאין שם שנאת ישראל בכלל והיהודים הם שוויי זכויות מיוחסים וחשובים אצל השלטונות. מובן שעיני כולם היתה תלוי׳ אל צד הרוסים שמהם תבא הישועה. רבנו הרעיש את לב השומעים בצעקו: „האם הגרמנים הם השונאים הכי גדולים שלנו, האם הם התחילו לרכז יהודים במקומות מיוחדים לענותם ולכלותם, הלא הם למדו כל זאת ממוריהם הקומוניסטים שעושים את זאת כבר עשרות בשנים במדינתם הם, ובעיקר עם יהודים. הגרמנים הנאורים למדו מהם את כל התורה הזאת, הם רק תלמידים המחקים את רבותיהם ועושים זאת בדייקנות הגרמנים בהצלחה יותר גדולה. ואולם יש עוד הפרש גדול ביניהם, כי בזמן שהגרמנים הארורים שורפים רק את הגופות והנשמה קיימת, הרי הרוסים שורפים הגוף והנשמה גם יחד, והעולם מוכה בסנוורים

ומחכים ומתפללים להישועה שתבא לנו מהרוסים״. וכאן צעק וגנח רבנו מעומק הלב: ״אוי לנו מהיום בו יבואו הרוסים להושיענו ולהציל אותנו, כי זה יהי׳ הרבה יותר גרוע ממה שעוללים לנו הגרמנים״. כעשר שנים עברו עד שהתחילו להבין דברי רבנו, אחרי שהרוסים השתלטו על חלק גדול ממדינות אירופה, ושארית הפליטה שנשארה במדינות אלו הרגישה את שלטון הקומוניסטים בכל מקום.

ועוד המשיך רבנו בגניחא גנח וילולא יליל: ״הלא עם ישראל הולך מגולה אל גולה כבר קרוב לאלפיים שנה מעת חרבן בית מקדשינו. ברוב־ככל הזמנים והתקופות של שנים רבות אלו היו גוזרים גזירות רעות שונות משונות נגד עמנו, גזירות שמד, וכלי׳, חרב הרג ואבדן, פעם גזרו לגזול את כספנו, לכרות אוכל מפינו, פעם להבדילנו מן הגוים יושבי הארץ ולדחוס אותנו לגטו, ועוד הרבה מיני גזירות. אבל ראו נא עד כמה נשתנה המצב היום ממה שהי׳ במשך כל ימי גלותנו. ראשית דבר, הלא הגזירות היו בדרך כלל רק במדינה אחת. והיתה אפשרות ליהודים לברוח ממדינה זו אל מדינה אחרת, ובדרך כלל קבלו הגוים את היהודים הבורחים אליהם. או שהגזירה היתה דוקא גירוש היהודים מהמדינה שישבו בה, ולמרות שבכל פעם היו הגזירות קשורים עם הריגות ורציחות, אבל רובם נמלטו וניצולו. וכן נמשכו הגזירות כל השנים פעם במדינה זו ופעם בחלק אחר של העולם, אבל אף פעם במשך כל השנים עוד לא קרה שתהי׳ גזירה אחידה בהרבה מדינות גם יחד ודוקא במדינות בהם נמצא חלקו המכריע של כלל ישראל״.

״ועוד נתוספה בימנו צרה גדולה, והיא צרה שהביאו וגרמו לנו רשעי עמנו אלו שלחמו כל הזמן נגד קיום התורה ונגד מנהיגיה הרוחניים. כי קראו ודרשו נא מעל הספר את תולדות עם ישראל במשך כל הדורות ותיוכחו לדעת, כי בכל פעם כשנגזרה גזירה רעה, ואח״כ באה הישועה והגזירה בוטלה, היו אלו תמיד גדולי וגאוני הדור הרבנים הצדיקים וקדושים שהלכו בעצמם אל ראשי השלטון, בקשו והתחננו לפניהם על נפשם ונפש עמם. הם שחדו תמיד את הראשים שונאי ישראל פעם בדברים ותחנונים ופעם בממון ומתנות. הם בחכמתם וצדקתם ידעו והבינו להטות לב מלכים ושרים שהם ביד ה׳ לטובת קהלתם ועמם. בד בבד הם עוררו את העם לתשובה תפלות ותחנונים, וגזרו תעניתים לבטל גזירות רעות, וישראל קדושים תמיד שמעו בקול מנהיגיהם וידעו לרצות פני אדונם. והיום המצב קשה ביותר לפי שאין איש שם על לב. כולם יודעים שסכנות גדולות מרחפות ר״ל עלינו, ובכל זאת אין שום התעוררות לתשובה לתפלה ולצדקה המעבירים את רוע הגזירה. הרבנים מבוזים בכל מקום, לפי שרשעי עמנו הסיתו את ההמון נגד הרבנים ומספרים לכולם, שהיום א״א להושע ע״י בטלנים רבנים ואדמור״ים. ואני שואל קבל עולם, מי כן עושה משהוא, מי זועק מי מרעיש עולמות נוכח המצב האיום הזה, מי רץ אל המלכות, אל שלטוני העולם לבטל את גזירת הכלי׳ ח״ו מעלינו״.

שבע יפול צדיק וקם

בינתיים הגרמנים הצוררים עשו את שלהם, הם התקדמו במהירות כפי תכניתם לכבוש את מדינות אירופה השכנות למדינתם. בשלהי ימי הקיץ של שנת תרצ״ח השתלטו על מדינת צ׳כי׳, וזאת בעזרתם של מדינות גדולות באירופה שעמדו מן הצד והרשו להם

לעשות בכל מקום כבתוך שלהם. בזמן הזה הם שינו את המצב הגיאוגרפי של המדינות הקטנות בתיכון אירופה, הם חזקו והגדילו את מדינת הונגרי' על חשבון המדינות השכנות. בהונגרי' הי' במשך עשרים שנה מעת מלחמת העולם הראשונה שלטון אנטישמי והם היו הראשונים שהתחברו עם הגרמנים עשו אתם יד אחת ועזרו להם לחוקק חוקים נגד היהודים. לפני שהגרמנים החליטו לספח חלק נכבד של מדינת צ'כוסלובקי' להונגרי', הי' המצב בין שתי מדינות שכנות אלו מתוח מאד והי' חשש התלקחות וכעין מלחמה ביניהם. מקום התורפה של התגרויות והתנקשויות הי' דוקא מקום הגבולות שבין צ'כי' ובין הונגרי' שהיו סמוכים לקאשוי, וע"כ הנהיגו השלטונות במקומות אלו האפלה כל ערב עד הבוקר. והנה בערב ש"ק שובה תרצ"ט סמוך לכניסת שבת, משמשו של רבנו לא הי' בחדרו של רבנו, הוא הי' עסוק אז בהכנות לכבוד שבת בדירתו של רבנו. הניירות השחורות שהתקינו על החלונות לצורך האפלה הורידו כל בוקר מעל החלונות וכל לפנות ערב החזירו וסדרו אותם על החלונות. רבנו בראותו שעוד מעט יהי' זמן הדלקת הנרות והחדר טרם הואפל, עלה בעצמו על שולחן על יד החלון סידר את ההאפלה וכאשר רצה לרדת מעל השולחן מעד ונפל ארצה ומכח החבטה נגרם לו סדק באחת מצלעותיו ל"ע.

בשבת שובה וגם למחרתו טרם ידענו מה קרה לרבנו, הבחננו שיש לו איזו כאבים, אבל לא התרעם ולא סיפר כלום. בשבת שובה אחרי הצהריים הוא דרש כמנהגו יותר משעתיים כמנהגו בפלפול, אגדה ומוסר, וערך סעודה שלישית בבית מדרשו כבכל שבת. בבוקר אמר סליחות כבכל יום והוא הי' הש"ץ. לעת ערב יום ראשון היו לו כאבים גדולים וקיבל חום גבוה. הרופא שהוזעק הבחין שיש סדק באחת מצלעותיו, ומהכאבים הגדולים שיש לו אינו יכול להשתעל ולהוציא את הלחות שמצטברת בריאה וע"כ יש לו כבר דלקת בריאה ל"ע. הימים שאחרי כן היו קשים, בהם סבל מכאבים גדולים. עשינו תחבושות רטובים סביב גופו כל כמה שעות, ועם כל הכאבים שגרמו לו הטלטולים לסידור התחבושות הוקל לו להשתעל כדי לטהר את הריאה. ביוה"כ נשאר רבנו במטה, התפללנו שם עם מנין, רבנו צם והרגיש טוב. בליל סוכות ראשון הובלנוהו במטה מחדר דירתו שהיתה בקומה שני־ה לסוכתו שהיתה בחצר. כמה ימים אחרי סוכות שב לאיתנו, וביום ד' כסלו [הוא יום היאצ"ט של חתנו הרה"ג מוה"ר מרדכי זצ"ל שטערן, שאודותיו כבר נכתב בחלק „רב בשלוש קהלות"] עשה רבנו סעודת הודי', שהבריא לגמרי ממחלה קשה שהעמידה בסכנה את חייו במשך כמה שבועות. הסעודה התקיימה בבית רבנו ונקראו אלי' רק כמה מידידיו הקרובים של רבנו.

אחרי חזרו לאיתנו המשיך רבנו לנהל את קהלתו וכן את כל עניניו כמקדם. הימים היו קשים מאד ליהדות אירופה, זמן קצר לפני פרוץ מלחמת העולם השני'. רבנו לא הרפה מלדבר ולעורר בכל הזדמנות על המצב הקשה והסכנות הגדולות המרחפות על כלל ישראל. ולעומת זאת כדאי להזכיר כאן את כוחו הגדול והשפעתו על כל שומעיו, להיות בטוחים בחסדי ה' כי לא תמנו, כי הנה קרובה מאד ישועתנו ופעמי הגאולה כבר נשמעים. רבנו הפיח כ"כ הרבה בטחון ורגיעה בדרשותיו בשנים אלו, עד שדבריו שיצאו מלב טהור ואמונה שלימה וחזקה, נכנסו בלב השומעים שראו בדמיונם את הגאולה הקרובה המיוחלת, והיו כמו מסתכלים סביבם כלפי הדלתות של בית הכנסת לראות מאיזה כיוון יופיע משיח צדקנו. אחרי כל דרשה או שיחה כזו הלכו כולם בהרגשת שלוה ועונג בל ישוער הביתה.

משל למי שכל עניניו ועסקיו סדורים ואינם מעיקים עליו שום דאגות בעולם. „יהודים יראי ה'", רגיל הי' רבנו לומר „הם שלוים ושקטים ובטוחים בישועת ה' עוד בעת שהגם סובלים צרות ויסורים לפי שהם מאמינים ומרגישים את ישועת ה' טרם באה. יהודים מאמינים, היודעים ומכירים את כל המאורעות, את כל התלאות ואת כל הנסים ואת הנפלאות שעברו ונעשו עם עם ישראל במשך ימות עולם, הגם שלוים ושקטים ומלאים בטחון בישועת ה' עוד טרם באה". *

כאמור לעיל קיבל רבנו זמן ממושך טיפול ע"י זריקות לרפאות את הכבד שהי' לקוי והתנפח יתר על הרגיל. הטיפול הזה גרם אח"כ הצטמקות הכבד, וזה הי' עוד קשה מן הראשון. בקיץ תרצ"ט נסע רבנו לבודפשט, שהיתה כבר אז עיר הבירה, כי בינתיים נספח חלק גדול של סלובקי' וגם קאשוי למדינת הונגארי', שם החליטו הרופאים לתת לו טיפול של הקרנות סביבות הכבד וע"כ נכנס רבנו להסנאטוריאום של הקהלה האורטודוקסית בבודאפשט, [בסנאטוריאום זה קבלו כמעט כל גדולי וגאוני המדינה טיפול רפואי]. שם קיבל את הטיפול של ההקרנות.

„כי לא ידע האדם את עתו"

בשנה זו האחרונה לימי חייו עלי אדמות התחיל רבנו לסבול מכאבי שניים. עד אז לא הי' מעודו בטיפול אצל רופא שניים. כמעט כל שניו נשארו לו, רק ארבע משניו נפלו בלי להזדקק לרופא. מאחר שאז היו לרבנו כאבים בשניו, הסכים שרופא שניים גדול שהי' גם המנהל של הסנאטוריאום, יהודי חרדי ומוקירו הגדול של רבנו יעשה את הטיפול הנצרך. הייתי אז עם רבנו כל הזמן בסנאטוריאום. עמדתי על יד רבנו בעת הטיפול הראשון וראשו של רבנו הי' נתמך בידי. הרופא רצה נוסף על הטיפול בשיניו הכואבות גם להתקין שניים חדשות במקום הארבע שחסרו לו. הי' צורך להוציא את השורשים שנשארו בפה אחרי נפילת השניים. הוא הוציא את השורש הראשון ובראותו שעלה בידו להוציאו בקלות, הוציא בין רגע עוד שני שורשים. רבנו כמעט ולא הרגיש בנעשה. הרופא למרות הצלחתו המהירה הי' גם קצת מודאג, כי הלא ידע שרבנו כבר סבל אז ממחלות אחרות והי' בשנתו השבעים וחמש. הוא פקד לנוח הרבה עד מחר, ואם למחר ההרגשה תהי' טובה, הוא יוציא גם את השורש הרביעי שעוד נשאר. ישבתי בגינת בית החולים על יד רבנו ששכב בכסא נוח, הרגעתי את רבנו על עברו בעזהי"ת בהצלחה את עקירת השורשים שהגו דבר רציני וכעת לא נשאר רק שורש אחד להרחיקו ויוכלו לטפל ולהבריא את שניו. רבנו הי' רגוע מאד ואמר שהוא בכלל לא פחד ואינו מפחד גם כעת. אולם אם הי' יודע לפני כן שרוצה הרופא לעקור שן או שורש, הי' כותב לפני כן את צוואתו, כי ידוע לו על כמה גדולי ישראל, [רבנו הזכיר ב' שמות מגדולי עולם] שנסתלקו מן העולם מעקירת שן ל"ע.

---

* בענין זה פירש רבנו הפסוקים (תהלים צ"ד) אשרי הגבר אשר תיסרנו י"ה, והוא בכל זאת שקט ושאנן אפילו בעת שהגו סובל היסורים, כי מתורתך תלמדנו, להשקיט לו מימי רע, עד יכרה לרשע שחת, פירוש עוד טרם נעשה דין ומשפט ברשעים שהגם מיסרים אותו, כי הנו יודע ובטוח בישועת ה'. כי אחרי שכבר נעשה דין ברשעים ורואים בחוש את ישועת ה', אז כבר כל אחד יודע להודות לה'. וכן ממשיך המשורר, כי עד צדק ישוב משפט, אם כבר נעשה הצדק והמשפט, ואחריו כל ישרי לב.

רבנו הרגיש טוב, בערב הלך לישון וכדרכו קם באשמורת הבוקר ללמוד או לכתוב ולמרות חולשתו קם כל יום עם עלות השחר, כי זה כשנתיים הוא לא ראה טוב בעיניו מחמת קרום דק שכיסה את שתי עיניו ועמד לפני ניתוח עיניים, כפי שיסופר על זה להלן, וכל בוקר אחרי שנחו עיניו היתה כח ראייתו טוב יותר. ישנתי עם רבנו בחדר אחד. ראיתי אחרי קומו שמתישב על יד שולחן קטן סמוך לחלון חדרנו וכותב. אחרי כשעה של כתיבה, שמעתי פתאום רבנו צועק וגונח. נבהלתי מאד ורצתי אליו לראות מה נעשה. כשראה אותי אמר בהתרגשות: „הלא ידעתי שלא יתנו לי לכתוב, והנה ראה מה נעשה, צלוחית הדיו נתהפכה". הדיו נשפך על כל הנייר שרבנו כתב, וגם על המפה שעל השולחן. רבנו הצטער בעיקר על שלכלך את המפה של בית החולים. הרגעתי אותו, וכבסתי מיד את המפה עם בורית. יצאתי מן החדר כדי לא להפריע לרבנו כי הבנתי שרוצה לכתוב שוב את צוואתו. אחרי שעה שמעתי שוב את רבנו מזמר ומרקד כדרכו בקודש. נכנסתי והצוואה היתה מוכנה. „כעת אני יכול ללכת בשלוה לעקירת השורש שעוד נשאר, הלא צואתי מוכנה", אמר לי רבנו.

רבנו כתב צואה אחת ליוצאי חלציו. וצואה אחת לחברה קדישא בקאשוי. צואה זו מודפסת בספר „טוב דברך" על הגדה של פסח. ונדפיסנה אי"ה לקמן.

ובעמדי בענין זה הנני לספר, שבשנה לפני כן בשנת תרצ"ח הייתי יחד עם רבנו במקום הבראה קארלסבאד שבצ'כי'. היינו שם גם על תשעה באב, שחל אז להיות בשבת. [בחלק „באהלי צדיקים" במקום שמסופר מכ"ק האדמו"ר משינאווא ובנו כ"ק האדמו"ר מסטרופקאוו זי"ע, מסופר הרבה משיחותיו של רבנו על קשריו עם האדמו"ים הללו].

סדרתי אז מנין לרבנו בחדרו, שלא יצטרך לצאת ביום הצום מחדרו. אחרי הצהריים שכב רבנו במטה והי' חלש מאד. הייתי מודאג מאד, הבחנתי שמראה פניו היו חוורים מאד וגם הדופק לא פעל כראוי. התחלתי לדבר ברמזים אל רבנו, אולי אוכל לפעול אצלו שישתה קצת חלב, כי אולי הצום הנו בחזקת סכנה. רבנו הסתכל עלי בכעין שחוק ולא ענה לי. כששיניתי ושלשתי בקשתי, שבשבילי הנה זה אחריות גדול מאד, אמר לי רבנו בלשון ברורה ובאופן החלטי: „אל תפגע בי לבקשני לאכול היום. גמור אצלי לא לאכול עד הערב ויעבור עלי מה. אבל אם הנך מודאג, קח נא נייר משלי עם עט, שב נא על יד מטתי, אקרא לך בעל פה את צוואתי, תכתבנה, ותרגע מדאגותיך". אחרי ראותי את רצונו העז של רבנו בענין זה התחלתי מיד להרגיעו ואמרתי לו שכל מה שמדאיג אותי הוא שהתעניתי מחליש מאד ולא יוכל אחרי הצום לעסוק ברפואות כרגיל. רבנו צם והשלים התענית, ולא יאונה לצדיק כל רע, ויום אחרי כן לא הרגיש שום חולשה מהצום.

„הנך רואה בעיניך ושמה לא תעבור"

בקיץ תרצ"ט קיבל רבנו הודעה מגיסו הרה"ג מו"ה אליעזר זצ"ל פרידמן מירושלים עה"ק, שהשיג את הרשיון [סרטיפיקאט] בשביל רבנו לעלות לארצנו הקדושה. רבנו הי' יכול לנסוע בעוד שבועות ספורים. אולם כפי שהזכרנו לפני כן, היתה ראייתו של רבנו לקוי' בשתי עיניו והוא החליט להינתח אצל רופא גדול בבודאפשט. גיסו הנ"ל של רבנו כתב שאפשר לעשות הניתוח בירושלים אצל פרופסור טיחו שהי' מומחה גדול. אבל רבנו לא רצה לנסוע רק אחרי ניתוח של עין אחת לכל הפחות. לדבריו לא נאה ולא יאה

לנסוע לארץ הקדושה כשאין רואים טוב, וראיתם את הארץ כתיב. וע"כ הוא רוצה לעבור ניתוח ואחר כך לנסוע. הוחלט לעשות הניתוח מיד אחרי חג הסוכות שנת ת"ש.

בימים הנוראים שנה זו וגם שנה לפני כן התפלל רבנו בבית מדרשו עם תלמידיו ומקורביו. [כל השנים התפלל בימים הקדושים בבית הכנסת]. הדרשות בשני ימי ר"ה וליל כל נדרי אמר בבית הכנסת. כפי שכבר נכתב היו כל הדרשות של רבנו, בפרט בימים הקדושים נרגשים מאד ומעוררים כל מי אשר נשמת חיים באפיו, אבל בשנה זו האחרונה נמס כל לב אבן, ואבן מקיר תזעק, בבכיות עצומות של כל באי ביהכ"נ אנשים נשים וטף עם מלכם בראשם רבנו שבכה מאין הפוגות ועורר רחמי שמים. [הבאנו כבר בחלק „ספרים עפ"י א־ב" שבליל כל נדרי אז, אמר רבנו בדרשתו לפני בית כנסת מלא של יותר מאלף איש, שהוא דורש השנה בליל כל נדרי פעם האחרונה בחייו, וכי בשנה הבאה הוא כבר ישמע את הכהן הגדול כשידרוש ביוהכ"פ].

במוצאי יום הכיפורים שנה זו, ת"ש לפ"ק, ראינו שינוי קטן אצל רבנו, הוא לא הי' שמח ובדיחא דעתא כפי שהי' כל השנים. הרבה פעמים בליל זה לא הי' לו כח להתאפק ולהסתיר את רגשותיו והשמחה עלתה על גדותי' והי' מדבר ומספר דברים שלא שמעתן אוזן, וכבוד ה' הסתר דבר. וכפי שכבר כתבנו הי' מצב דומה אצל רבנו גם בערב יוהכ"פ, שמח ועליז שר ורקד כל היום, וכל אנשי העיר הבאים אליו להתברך לפני התקדש היום הגדול, יצאו מביתו כשהשמחה סובבם והוליכם למעונם. במוצאי יוהכ"פ זה האחרון הי' רבנו רגיש עד שהקפיד שלא כהרגלו על משמשו על כל דבר קטן שלא נעשה כרצונו. מעטים היו שהרגישו השינוי הזה, והדבר הדאיגם.

הימים האחרונים של החג בשנה זו חלו בימים חמישי ושישי, ואחריהם שבת בראשית. ביום ראשון פרשת נח בבוקר נכנסתי אחרי התפלה אל רבנו. כשפתחתי הדלת, אמר לי רבנו בקצת התרגשות: „הנך שומע ישראל, הלילה חלמתי חלום, וכבר פתרתי אותו. חלמתי את הפסוק, הנך רואה בעיניך ושמה לא תעבור. פתרתי מיד את החלום, המרמז שאחרי הניתוח אראה טוב בעיני, ואולם לארץ ישראל כבר לא אוכל לנסוע". ורבנו הוסיף ושאלני: „איך היית אתה פותר את החלום הזה". שתקתי, לא עניתי כלום. מה הי' לי לפתור אחרי שרבנו כבר פתר איך שפתר. הייתי נדהם מעצם סיפורו של חלום, שלא שמעתי אף פעם במשך השש עשרה שנים שהי' רבנו בקאשוי שידבר בכלל מחלומות. וכן הי' ידוע לנו, שגם לפני כן לא סיפר רבנו חלומות בכלל. רגילים היינו לשמוע בדרשותיו אחרי שאמר איזה פירוש על פסוק או מאמר חכז"ל, „זה הפירוש חידשתי בחלומי". גם בספריו הדפיס כמה פעמים פירושים שחידש בחלומו, אך מסתם חלומות לא דיבר כלל. וע"כ הבננו, שגם חלום זה בא ללמדנו איזה חידוש בהתאם להפתרון של רבנו.

ואמנם כאשר פתר רבנו כן הי'. עוד באותו שבוע נסע רבנו לבודאפשט, ניתחו עינו אחת, והוא ראה על עינו זה בלי משקפים, אבל „שמה לא עבר", כי עוד באותו חורף עלתה נשמתו לגנזי מרומים. כאמור נסע רבנו ביום ג' לפ' נח שנת ת"ש לפעשט, נתקבל בבית חולים שם נותח על עינו אחרי כמה ימים. הניתוח עבר בשלום. רבנו שכב כשבועיים בחדר אפל, שכיבת פרקדן. שכיבה זו היתה קשה עליו מאד, ראשית לפי שלא שכב כן מימיו ולכן לא הי' יכול בכלל להתרגל לזה, וע"כ גם לא ישן כל הזמן רק לרגעים ודבר זה החלישו מאד. נוסף לזה סבל רבנו אז גם על קשיים בנשימה, והשכיבה פרקדן הכבידה

הרבה על נשימה סדורה כמובן. הניתוח הצליח כאמור, אבל בריאותו של רבנו הוזק הרבה וכשיצא מבית חולים זה הי׳ שבור ורצוץ, תחת אשר עד אז הי׳ נראה תמיד כאיש צעיר זריז בכל תנועותיו והילוכו.

בליל ש״ק התפלל רבנו במטה בחדר אפל מנחה וקבלת שבת. אחרי התפלה אמר לי רבנו שאפתח את סידורו ואקרא לפניו מה שכתוב שם בשם השל״ה הקדוש אם טועים ומתחילים תפלת חול במקום של שבת. קראתי הלשון, „ידאג כל השבוע יפשפש במעשיו ויהרהר בתשובה״. באמצע השבוע הי׳ צריך רבנו לעזוב את בית החולים ולעבור אל הסנאטוריאום שם שכב כבר גם בקיץ לצורך המשך הטיפול בהקרנות על הכבד. רבנו אמר, שהשבוע לא עוברים והוא נשאר פה עד אחרי ש״ק, כי הוא אינו רוצה את ההקרנות בשבוע זו. ראיתי כמה פעמים ביום במשך השבוע, שרבנו אמר בלחש את הוידוי והכה בידו על לבו. אחרי שבת עבר רבנו לבית החולים השני, שם הוא קיבל במשך כמה שבועות הטיפול של ההקרנות.

בעת הכביד חליו

והנה נתוספה צרה, מחלה נוספת ל״ע. בדקו את הסיבה שגרמה לרבנו כובד נשימה ומצאו גידול בפנים על החזה, גידול שהכביד ועכב נשימה רגילה. [נדפס בספר „טוב דברך״ על הגדה של פסח, ולהלן עוד נביא מה שפירש רבנו על ענין זה פסוק בישעי׳]. הגידול לא הי׳ ממאיר. לא גרם כאבים בכלל. אבל לדעת הרופאים הכביד גידול זה גם על לבו של רבנו ועל נשימתו וגרם את הסתלקותו.

יום שלישי פרשת ויצא חזר רבנו הביתה. למרות חולשתו מרוב המחלות שסבבוהו, חשבנו וקווינו ששוב יתאושש ויחזור לאיתנו, כי מיד אחרי שובו הוא ישב ללמוד בחדרו ובספריו בחשק גדול בל ישוער כרעב שלא אכל זמן רב. הסתובב בחדרו והתחיל לסדר בין כתביו וכתבי היד בארונו. מיד אחרי בואו התחיל להתעניין על הסידור לדפוס של ספרו „טוב דברך״, רבנו רצה להוציא ספר זה שהוא הגדה של פסח, עד חג הפסח. עבדנו אז בהעתקת הספר מעצם כיד״ק של רבנו והחזקנו בערך באמצע הספר.

אבל מן השמים עכבוהו, כי יצאה הגזירה בעונותנו הרבים ששינתה את כל רצונו ותוכניותיו של רבנו. עוד בשבוע זו נתקף רבנו בכאבים גדולים בשניו, אלו החדשים שהתקינו לו בקיץ בבודפשט. בש״ק פ׳ ויצא אחרי הצהריים סבל רבנו כאבים חזקים. ואולם לא רצה בשום אופן לקחת בש״ק רפואות להשקיט הכאבים. בקושי עלה בידנו שיסכים לתת קצת יין שרף במשקה התה ששתה. ועי״ז באמת הוקלו כאביו. ואז אמר רבנו שכעת הוא מבין וגם מרגיש בחוש את דברי שלמה המלך ע״ה, תנו שכר לאובד ויין למרי נפש, (משלי ל״א)...

סעודה שלישית ערך בחדרו — חדר הספרים עם כשתי מניינים אנשים. והי׳ זה בפעם האחרונה שרבנו ערך סעודה שלישית בציבור הוא אמר דברי תורה, אכל דגים וחילק שריים כמנהגו תמיד. באמצע ברכת המזון שמענו פתאום את רבנו בוכה בקול עד שגמר ברכת המזון. אח״כ המשיך בבכי עצום ואמר, שעל סדרה זו חידש עוד לפני רבות בשנים דבר יקר, וזה גם נדפס ממנו בספרו „משמרת אלעזר״, עה״פ ויעקב הלך לדרכו וגו׳ ויקרא שם המקום ההוא מחנים. [ראה הפירוש בחלק „ספרים עפ״י א־ב״ „כהיום תמצאון״].

על ערש דוי

ביום ראשון שלאחריו א׳ פ׳ וישלח שנת ת״ש החליטו בני ביתו של רבנו ומקורביו, שרבנו צריך לעבור מחדרו, חדר הספרים, לדירת בני ביתו שהיתה באותה הקומה. חדרו של רבנו שם הוא חי כל שנותיו בקאשוי הי׳ מלא מדפים עם אלפי ספרים, לא הי׳ מאוורר והזיק לבריאותו ובפרט לעת הזאת שנשימתו היתה קשה ולקוי׳. בתחילה התנגד מאד לזה, והתחנן להשאירו בחדר הספרים שלו. אח״כ כשהסכים לעבור הי׳ שבור ברוחו, וכשיצא מחדרו לעבור לדירת ב״ב אמר כממורמר: „אם הנני יוצא מפה, לא אחזור שוב הנה״. [ובעונותנו הרבים כן הי׳. רבנו בעצמו לא חזר יותר לחדרו זה, רק את גופו הקדוש והטהור הכניסו שמה אחרי שהטבילוהו במקוה].

באותו היום בא רופא גדול שבדק את רבנו. הוא מצא את לבו ושאר האברים הפנימיים פועלים כראוי. אולם על הגידול בחזה בפנים אמר שנוסף על מה שמפריע לו בנשימתו הוא עלול לגרום סיבוכים אחרים, ובפרט לנוכח מחלת הכבד שסבל רבנו. הוא פקד לשכב הרבה במטה. רבנו נשאר רתוק למטה רוב־ככל היום עד הסתלקותו אחרי כחדשיים וחצי. סדרנו תורנות מתלמידיו בחורי הישיבה שהתחלפו שני בחורים לכל לילה שהיו נעורים אצל רבנו.

הזמן הי׳ אז כבר אחרי פרוץ מלחמת העולם השני׳, שהתחילה עוד לפני ר״ה תרצ״ט. השתדלנו לא לספר, ולהעלים ככל האפשר מרבנו את המתרחש בעולם וגם במדינה שנמצאנו בה אז, שהיתה כבר ספוחה אל מדינת הונגרי׳. שנאת ישראל ורדיפות היו משתוללים בכל עבר ופינה. המשטרה נטפלה ליהודים ברחוב יום יום, והיו מאסרים שרירותיים. הם נשלו הרבה יהודים מפרנסתם ע״י ששללו מהם את רשיונות עסקיהם וכך נסגרו הרבה חנויות ועסקים יהודיים בעיר ובמדינה כולה.

אולם למרות שהשתדלנו לא לספר ולהעלים ממנו את מצב המלחמה בעולם ובעיקר את הצרות הגדולות וההשמדות שהיו כבר אז מנת חלקם של היהודים במדינות שהגרמנים כבר כבשו, הרגיש וידע רבנו את אשר נעשה, ובמשך כשלושה חדשים עד הסתלקותו, לא נח ולא שקט, יום יום ושעה שעה הוא בכה וקונן על המצב, והרבה פעמים הוא צעק בקולי קולות שאי אפשר לסבול יותר, ואם לא תבוא הישועה מיד ע״י ביאת הגואל צדק, הוא אינו יכול ואינו רוצה לחיות יותר. ומיד אחרי רגע הי׳ שוב מלא תקוה עם אמונה שלימה, שהנה עוד רגע ואנו נושע, כי כבר שומעים צעדי המשיח.

„וישא שאול קולו ויבך״

בהקדמת ספרו „טוב דברך״ על הגדה של פסח, שרבנו עוד סדרו כולו לדפוס, ובנו של רבנו הרב הגאון מו״ה שמואל הי״ד הדפיסו מיד אחרי פטירת רבנו, ויצא לאור על פסח שנת ת״ש, הוא כותב בין השאר: „וארשום עוד בספר, שבדרשותיו האחרונים ובפרט בדרשותיו של ימים הנוראים משנה זו הי׳ מרעיש מאד על צרת ישראל, ואמר שהוא מקוה בטח ששנה זו היא סוף וקץ לימי גלותנו. ובדרוש של ליל כל נדרי שנה זו אמר, עתה אני מפרש לכם את הפסוק כי ביום הזה יכפר עליכם, בפעם האחרונה, כי בשנה הבע״ל נזכה בעזהי״ת לשמוע הפירוש ע״ז הפסוק יוצא מפי כהן הגדול. ודרש אז בהתעוררות גדולה מאד ותוארו הי׳ כמלאך ה׳ צבאות, וגעו כל העם בבכי׳. ומיד הוא נתן עוז ותעצומות

לעם, שיבטחו בה' שקרובה ישועתנו לבא. ובמשך ימי חליו בחורף זה הוא הרבה בכה וקונן על צרות ישראל ועל כובד הגלות. וחמשה ימים לפני הלקח מאתנו ארון אלקים הי' בוכה מאד, ואמר שהגאון רבי ר' יונתן כתב בספרו שאלמלי היו יודעים אבותינו אריכות ומרירות הגלות, היו כולם משליכים את עצמם לים ומאבדים עצמם לדעת. והי' תמיד לפלא בעיני האיך פה קדוש יאמר כזאת, שאבותנו הקדושים היו מאבדים עצמם לדעת ומאבדים את חלקם לעוה"ב. וכעת שזקנתי, ובעוה"ר אלפים ורבבות מישראל נשחטים ונהרגים ונרדפים כל היום ולא מצאו מנוח לכף רגלם, יפלא בעיני שאבותינו הקדושים לא עשו את זאת, האם הם לא ראו מה יהי' אתנו. ואיך אפשר לסבול צער גדול כזה אפילו יום אחד, ואיככה אוכל וראיתי באבדן כלל ישראל ח"ו. וכשאמר דברים אלו הי' בוכה בקול גדול עד שכמעט נפשו יצאה בדברו. ואמר לי אז, „**אלמלי הייתי יכול לגלות לך את אשר אני יודע, מה יקרה אתכם ומה יעשו לכם, היו שערות ראשך עומדים מרוב פחד, ומה אעשה הלא אסור לי להגיד**". בעוד כשני רגעים הוא צעק בקול לא לו, וחזר על כל מה שאמר שנית. ובמשך ימים אלו שמעתי ממנו דברים נפלאים, וחיל ורעדה אחזתני וארכבותי דא לדא נקשן, כששמעתי הדברים יוצאים מפה קדשו, ונמנעתי להעלותם על הכתב, כי כבוד אלקים הסתר דבר. ואם כי הי' חלש מאד והרגיש בעצמו שאפס כוחו, אעפי"כ גם ביומו האחרון אמר שמצפה ומחכה עוד שירחם ה' עליו ויזכה עוד לקבל פני משיח צדקנו, כי קרובה ישועתנו לבא והנה הוא עומד אחר כתלינו".

„וכאן קנה מקומו להזכיר מה שאמר כ"ק אאמו"ר הכ"מ זצוק"ל זי"ע, כשבאתי לבקרו על שבת חנוכה. [בתחילה סיפר לי מהאופראטיאון [ניתוח] שעשו לו על עיניו. ונתן שבח והודי' לרופא חולי עמו ישראל שאורו עיניו ויזכה עוד ללמוד ולהגות בתוה"ק בעיניים מאירות], אז אמר לי. אם כי לתלמידיי אינני מגלה מה שחידשתי בבית החולים לאחר האופראטיאון, כי אין רצוני לאומרה רק למשיח צדקנו שיבא בקרוב, שהוא ענין נפלא. אבל לך אני מגלה זאת. והיות שלא זכה בעוה"ר לזה שיוכל לאומרה בחיים חיותו למשיח צדקנו, לא אמנע מלהזכירו פה כדי שיתודע גודל מדרגתו".

„בסוכה נ"ג ע"א איתא, תניא אמרו עליו על רשב"ג כשהי' שמח בשמחת בית השואבה הי' נוטל שמונה אבוקות של אור וזורק אחת ונוטל אחת, ואין נוגעות זו בזו. וצריך להבין למה נטל שמונה אבוקות דייקא. וי"ל בהקדם לפרש את הפסוק ויצא יעקב מבאר שבע, שהוא לכאורה כמיותר, ועיין רש"י שם. ובספרי משמרת אלעזר חלק עשרת הימים אות ס"ו הבאתי מה ששמעתי מפי אדמו"ר הגאון רשכבה"ג מהר"ם שיק זי"ע, שהקשה על מה שכתב הרמב"ן, שבאר בשדה, מרמז על בית המקדש, ושלושה עדרי צאן רובצים עלי', הם השלוש רגלים שהתאספו שם כל ישראל. וגללו את האבן מעל פי הבאר, הוא היצה"ר שנקרא אבן. דלפי זה אין ביאור למש"כ אח"כ והשיבו את האבן למקומו. וגם לפרש מה שכתוב בפ' ואתחנן, הטיבו כל אשר דברו, מי יתן והי' לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים, שצריך ביאור. וכדי ליישב כל זה נקדים מה שאמרו חכז"ל, (סוכה נ"ב), שבעה שמות יש לו ליצה"ר. ושם (בדף נ"ג) איתא שחסידים ואנשי מעשה היו מרקדים בפניהם באבוקות של אור שבידיהם. יש מהם שאמרו אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנתנו, הרי שזכו לכבוש את יצרם. (ובקדושין פ"א) איתא נורא בי' עמרם, הרי שהיצה"ר נמשל לאש. ולפי זה מובן היטב מאחר שרשב"ג זכה לכבוש את היצה"ר שנמשל לאש,

ע"כ נטל וזרק את האבוקות של אש, כדי לרמז שכבש את יצרו שנמשל לאש. אולם מאחר שאמרו חכז"ל (סוכה נ"ב), תנא לי' האי סבא כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, א"כ הרי מיד שכבש את היצה"ר שיש לו שבעה שמות, שוב יתגבר עליו יצה"ר חדש של כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו, וא"כ הרי קיבל יצה"ר של אש חדש. ורק אחרי שיכבוש גם את יצה"ר הזה, אז הוא כבש את היצה"ר בשמונה אופנים. בשבעה שמות שיש לו, וגם באופן שמיני, שכבש גם את היצה"ר של כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו. הנה רשב"ג הי' במדריגה גדולה כזו שכבש את היצה"ר בכל שמונת האופנים, ולזכר זה הי' נוטל דייקא שמונה אבוקות של אש וזורק אחת ונוטל אחת, כדי להראות שבכל האופנים כבש את היצה"ר שנמשל לאש, והי' שמח בשמחת בית השואבה שזכה לכבוש את יצרו".

„ובזה מיושב מה שהוצרך לכתוב, ויצא יעקב מבאר שבע, ועיין רש"י שהי' די לכתוב וילך יעקב חרנה. אולם התורה רצתה פה להשמיענו מדריגתו של יעקב אבינו ע"ה, שכשיצא מאת יצחק אביו כבר כבש את היצה"ר שיש לו שבעה שמות, וכבר יצא מתחת רשותו והתגבר על יצרו. וזו ויצא יעקב מבאר שב"ע, היינו שיצא מרשות היצה"ר שיש לו שבעה שמות. ומעתה מיושב גם קושית המהר"ם שיק זי"ע על הרמב"ן, שבאמת בזה שגללו את האבן שהוא היצה"ר מן הבאר וכבשו אותו, בזה עצמו השיבו את האבן שהוא היצה"ר על פי הבאר למקומו, לפי שאחר שגללו אותו וכבשו אותו נתוסף בהם היצה"ר של כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו. ובזה מובן הפסוק הטיבו כל אשר דברו, כי מאחר שזכו אז לשמוע מפי הרב שהוא הקב"ה, עי"ז נתעלו למדריגה גדולה ממילא ניתן להם גם יצה"ר גדול יותר, ע"כ אמר הקב"ה למשה, מי יתן והי' לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים, דהיינו שתהי' יראתם גדולה ויזכו גם לכבוש את היצה"ר של כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו. עכתדה"ק ששמעתי מפה קדשו".

„והנה מאחר שכ"ק אאמו"ר הכ"מ רצה להגיד חידוש זה דייקא למשיח צדקנו, יש להבין מזה שהרגיש בעצמו שזכה למדריגה זו לכבוש את היצה"ר בכל שבעה האופנים, וגם את היצה"ר של כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו, דהיינו שרוצה להביא את האדם לידי גאוה ג"כ כבש. כי הלא נודע בשער בת רבים ענותנותו נגד כל איש שהי' עד להפליא. והחזיק א"ע לשפל ברך וגרוע מכל אדם. אולם במקום ענותנותו שם אתה מוצא גדולתו, שבכל דבר שהי' נוגע לעניני הדת וקיום תורה"ק, אז ויגבה לבו בדרכי ה', והי' לוחם מלחמת ה' במסירות נפש ולא נשא פנים לשום איש. הנה ידוע ומפורסם שהוא הגבר שהי' עומד בראש וראשון בכל דבר שבקדושה, ובפרט להנוגע בעניני האורטודוקסיא, הי' גודר גדר ועומד בפרץ נגד המהרסים ומחבלים בכרם ה' צבאות, וכנגד כת המשכילים והמתחדשים, שלא יעלה בידם לשנות אפילו קוצו של יו"ד ממה שתקנו רבותינו הקדושים זי"ע".

„והי' הנשאר לפליטה"

בראש חודש שבט שנה זו בצהרי היום קיבל נכדו של רבנו הרה"ח מו"ה אברהם יצחק נ"י ברודי, גר בירושלים עה"ק, בן בתו של רבנו מרת שינדל הי"ד, רשיון עלי־ה [סרטיפיקאט] לארץ ישראל. כשעתיים אחרי הגיע הרשיון בדאר נסעה רכבת לפרשבורג, דרך שם הי' צריך לנסוע לעיר נמל באיטליי. הי' זה ביום חמישי בשבוע, וחששו לדחות

את הנסיעה עד יום ראשון בזמנים עכורים של ימי מלחמת עולם. אמו נכנסה אל אבי, רבנו, ושאלה מה עליו לעשות. רבנו נתן פקודה, לנסוע מיד, וגם אם כבר א"א להכין לו אפילו החפצים האישיים שלו שצריך לקחת אתו. האם התחילה לבכות מאד. [היה זה בנה היחיד שנולד כבר אחרי פטירת אביו]. רבנו גער בה. ובארשת פנים מאד רציניים אמר: „יסע מיד. לכל הפחות הוא ישאר".

כנזכר לעיל, נשאר רבנו כל הזמן בחדרו שבדירת בני ביתו, ולא שב יותר לחדר הספרים שלו. רוב שעות היום הי' רתוק למטה. התפלל כל יום ערב ובוקר עם מנין בחורים מתלמידיו שהתפללו על יד חדרו. כמה שעות ביום ישב על יד שולחנו למד וכתב ח"ת. ביום רביעי האחרון פרשת משפטים חמשה ימים לפני הסתלקותו, עוד סיפר לי בהתלהבות על אודות סידור קדושין שהי' לו עוד במגנדארף לחתן אחד שעשו לו ניתוח על אברי המין. [ראה כל הענין באריכות בחלק „ספרים עפ"י א—ב" המדבר מספר וישאל שאול].

„ותכבד המלחמה על שאול"

בשבוע זה האחרון לחייו עלי אדמות, שמענו מרבנו דברים נפלאים ונוראים אשר מפני כבוד ה' הסתר דבר, איננו רוצים להעלותם על הכתב. כל דיבוריו אז היו סביב המצב של כלל ישראל והגאולה השלימה שצריכה להיות כל יום ממש. כמעט כל שעות היום והלילה הי' רבנו נראה עסוק בענין מאד חשוב. מדיבוריו שקלטנו ותנועותיו ראינו והבננו שהוא כאלו לוחם ומתווכח עם מישהוא. הרבה פעם קרא בקול אותיות של א' ב', בנו של רבנו הרה"ג מו"ה שמואל הי"ד, שאל פעם את אביו, האם הוא מתכוון עם האותיות שהנו מזכיר על סידור ספריו, שכידוע הם נדפסו וסודרו לפי כל הא־ב. רבנו הסתכל עליו בתמיהה, ואח"כ אמר לו, בארשת פנים מאד רצינית: „מה לך לחשוב על דברים כגון אלו, האם כעת הזמן הוא של סידור ספרים. הלא כל שרי האומות בשמים נגדנו ורוצים לבלענו ח"ו, והנני עומד בקשרי מלחמה אתם, וכבר עלה בידי להכות בכמה מהם ולבטלם. המלחמה היא נוראה מאד". הוא התחיל לבכות בקול עד כדי צעקות. בנו בראותו שאביו מתרגש כ"כ, הפסיק את השיחה והתחיל לדבר בעניינים אחרים. רבנו הסתכל עליו בתמיהה ולא ענה לו. הוא המשיך לדבר בעניניו ועוד דברים מפליאים.

חתימת התורה

במשך הזמן הזה, אם כי כבר ידענו שמצבו של רבנו אינו טוב ובעיקר בשביל הגידול שהי' לו בפנים על החזה. בכל זאת לא עלה על לבנו כלל וכלל לחשוב שרבנו נמצא במצב של סכנת נפשות ממש וימיו הם ספורים. בנו הנ"ל של רבנו נשאר כבר כל השבוע על יד מטת אביו ולא נסע הביתה. ביום חמישי שלושה ימים לפני הסתלקותו קראו רבנו אל מטתו ובקשו שיקח את הקונטרס של ח"ת של רבנו האחרון שהנו כותב בו כעת ויכתוב בו חידוש אחד שיקרא לו על פה. בספר „טוב דברך" דף כ"ב מודפס ענין זה, אצל הפסוקים המדברים ממכת הצפרדעים. אות קכ"ט: „ויצא משה מעם פרעה ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה. יל"ד על הלשון שהוא משונה, וכן דייק

רבנו בחיי, שלא תמצא בשאר המכות שיחזור להזכיר המכה עם התפלה, רק יאמר סתם, ויעתר אל ה׳. ויפרוש כפיו אל ה׳. ורק כאן הזכיר אצל התפלה עוד פעם את המכה כמו שאמר ויצעק „על דבר הצפרדעים". וכו׳ (אות ק״ל) „או יאמר ליישב דיוק רבנו בחיי הנ״ל, דאברבנאל כתב, משה רבנו מעצמו בלי צווי אלקי אמר לפרעה, התפאר עלי למתי אעתיר, ופרעה השיב למחר. ולכן פחד משה, אולי הי׳ רצון השם יתברך שתתמיד גם מכת הצפרדעים שבעה ימים כמו מכת הדם, והוא מיהר את הקץ. ומפני זה הוצרך לצעוק אל ה׳ שיקיים דבר עבדו כמו שהוא דיבר אל פרעה. ועל דב״ר הצפרדעים רוצה לומר, על הדיבו״ר ששם משה לפרעה בענין הצפרדעים, והוא שיסורו למחר. ויהי׳ על דבר, כמו על הדיבור אשר שם משה לפרעה בענין הצפרדעים. והיתה צעקתו כצעקת אלי״הו בהר הכרמל על ירידת אש על קרבנו, שמפני שנכנס באותו נסיון מבלי מאמר ה׳, הוצרך להתפלל הרבה שיסכים השם בדבר הזה. וזכר הכתוב כאן, שעשה השם כדבר משה ועצת מלאכו ונאמן ביתו השלים, ומתו כל הצפרדעים, עכ״ל. ולפי״ז מיושב קושית רבנו בחיי הנ״ל, לפי שזה הי׳ בפעם הראשון הוצרך הכתוב להזכיר כאן על דבר הצפרדעים, אבל אחר שקיים הקב״ה דברו במכה זו, שוב הי׳ בטוח שיעשה הקב״ה כל מה שיגזור. ובזה מיושב לשון „על דבר", וגם הלשון המשונה אשר ש״ם, דהיינו ששם קץ למכה".

[אמר המעתיק, עד כאן הגעתי בהעתקת הספר בחיי רבנו הגאון הקדוש המחבר הכ״מ זי״ע, ונתקיים באמת בעוה״ר, „ששם קץ למכה" שהי׳ לו במקום הנשימה, ויצאה נשמתו הקדושה בקדושה ובטהרה, כאור בוקר ב׳ תרומה כ״ו שבט ת״ש לפ״ק] (לשון תלמידו נאמן ביתו של רבנו, הבחור המופלג ירא וחרד מו״ה שרגא צבי בן יהודה גולדשטיין הי״ד).

„אמר בן המחבר אשר בלב נשבר ונדכה מדבר. ארשום זאת זכרון בספר. שלושה ימים לפני פטירתו לחיי העוה״ב צוה עלי כ״ק אאמו״ר הכ״מ זי״ע, לכתוב בקונטרס ח״ת שלו, ומפיו קדשו יקרא אלי ואני כותב על הספר בדיו. וזה הי׳ החידוש האחרון שאמר לנו, ולא אמנע מלהעתיקו פה, כי כאן קנה מקומו, ששייך ללשון „ששם קץ למכה", ועד שם העתיקו הספר בחיים חיותו. בפסוק (ישעי׳ נ״ד), „הן אנכי בראתי חרש נופח באש פחם ומוציא כלי למעשהו, ואנכי בראתי משחית לחבל. י״לד איזה חילוק יש בין פעולת חרש נופח באש וגו׳, ובין ואנכי בראתי משחית לחבל. וי״ל דחילוק גדול יש ביניהם, דחרש אינו יכול לעשות הכלי רק ע״י מכשירים והדפוסים הנצרכים לזה. אבל אנכי ה׳, איני צריך לחבל ולהרוג את האדם ע״י כלי משחית דייקא, רק אנכי בראתי מכה במקום הנשימה בבשר, בלי שום אבר ועצם, ואעפי״כ יש לו חיות ומתגדל. הנקראת „דריז״ע" ובלע״ז „שטרומ״א". ובראתי את המשחית הזה לחבל את האדם ולהרוג אותו.

ושאלתי את כ״ק אאמו״ר הכ״מ זצוק״ל, הכי כתיב כאן להרוג אותו, הלא לחבל כתיב, וחבלה בקל תוכל להתרפאות. וע״ז השיב לי. אתה תוכל לומר מה שתרצה. אבל אני אומר לך, שמעת ישעי׳ הנביא ועד עתה לא ידע איש פשט אמיתי בזה, רק אני בשביל שאני בעוה״ר נסיתי בזה מאתו ית״ש. אם כי לפלא הי׳ אז בעיני דברי קדשו שאמר דברים הללו חוצבים להבות אש, כי לא עלתה על דעתי ועל דעת הרופאים שבימים אחדים ילך מאתנו למנוחות ואותנו יעזוב לאנחות. אבל נראה בעליל, שכ״ק אאמו״ר הכ״מ זצוק״ל הרגיש בזה, ולא רצה לגלות לנו רק בדרך רמז. ויה״ר שיהי׳ למליץ יושר בעדי

ובעד כל יוצ״ח ובעד כל כלל ישראל, ונזכה במהרה למה שכתוב (מלאכי ג׳) הנה אנכי שולח לכם את אלי׳ הנביא וגו׳, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם אמן״. *

והנה בעונותנו הרבים, את אשר יגורנו בא לנו. הרמז השקוף למדי בדברי רבנו נתקיים חיש מהר, אחרי שלושה ימים. במשך הזמן הקצר הזה בין דבריו אלו והסתלקותו, עוד שמענו וראינו הרבה דברים מפליאים. ואז גם ראינו את גודל תשוקותו ואמונתו הפשוטה והבטוחה בגאולה השלימה מיד ולאלתר, וכן אמר בפירוש שחייו תלויים אך ורק בזה.

ביום חמישי הנ״ל, אחרי שפקד על בנו לכתוב את פירושו הנזכר בקונטרסו, התחיל שוב לקונן על המצב ובכה בלי הפוגות. הוא הסתכל תמיד מסביבו על הנוכחים, בהסתכלות מוזרה, כמי שרואה בעיניו ממש את אשר עתיד לבא. בתו של רבנו מרת שינדל הי״ד נכנסה לחדרו בשמעה את הקינות והבכיות של אביה. היא חשבה להרגיעו, ושאלה בלשון תימה, אבא מה הנך מקונן כ״כ, מה בעצם יכול להיות כ״כ רע. רבנו הסתכל בה בעינים בוטות, ובצעקה איומה שאלה: „את רוצה שאגיד לך מה יעשו אתך״... היא נבהלה מאד וברחה מהחדר.

הקב״ה ממלא שנותיהם של צדיקים

ביום חמישי זה בא לבקר את רבנו תלמידו החביב ובן אחותו המופלג והמושלם הרב ר׳ מאיר צבי הי״ד געליס מאונגוואר. רבנו שמח מאד לקראתו. רבנו שאלו בבת צחוק, האם הוא יודע שבשבוע הבא ימלאו לו שבעים וחמש שנים. רבנו נולד ביום כ״ט שבט תרכ״ה, וכששאל אז את תלמידו הי׳ יום כ״ב בשבט ת״ש. ברור ומובן שרבנו לא חגג את ימי ההולדת שלו. אולם תלמידיו וב״ב ידעו כל שנה מתי יום ההולדת, רבנו התפלל כל שנה ביום זה לפני התיבה כש״ץ. ביום כ״ט בשבט חל יום ההילולא של רבו בעל הקדושת יו״ט זי״ע, וביום זה נפטרה אחותו של רבנו יחד עם בנה. לכן החזיק את היום הזה כייא״צ, התפלל לפני התיבה והדליק נרות. כשמלאו לו שבעים שנה חל כ״ט בשבת שקלים, בנו רבי שמואל הי״ד ועוד כמה תלמידים באו על שבת זו אל רבנו. רבנו אמר אז, שאם כי אין נהוג אצל יהודים לציין או לחוג יום הולדת, כשמגיעים כבר לגיל שבעים או יותר אין קפידא כדאיתא בספרים. עוד אמר אז רבנו שאפשר ליישב דברי דוד המלך ע״ה (תהלים צ׳) ימי שנותינו בה״ם שבעים שנה, וידוע שכשמברכים איש ישראל באריכות ימים, מברכים אותו שיחי׳ עד מאה ועשרים שנה. והנה תיבת בה״ם נראית כמיותרת. אבל בצירוף תיבת בהם שהוא מספר ארבעים ושבע, עם ג׳ האותיות הם יחד חמשים ועם שבעים הם יחד מאה ועשרים. כשמלאו לרבנו שבעים ושתיים שנה, פנה אלינו אחרי תפלת מעריב ואמר „הנה אנכי בא אליך בע״כ הענן. בשנה האחרת, המליץ ואמר, ע״ב עוגה וישב בה. בעוד שנה היו פניו מאד רציניים ואמר, ד״ע את אלוקי אביך.

---

* הקונטרס הזה בו כתוב פירוש זה שאמר רבנו לבנו הנ״ל והוא כתבו בקונטרסו בפקודת אביו ובנוכחותו על יד מטתו ביום חמישי פר׳ משפטים כ״ב לחדש שבט, שלושה ימים לפני הסתלקותו של רבנו לחה״ה — נמצא בידי. והלא הוא הקונטרס האחרון של רבנו, בו כתב את הח״ת שלו בכתב יד קדשו בסוף ימיו.

בתוך כדי דיבור עניתי לו, ע״ד מאה ועשרים שנה. רבנו הניע בידו בביטול כרמז שזה כבר לא יהי׳, הפטיר בשפתיו, ,,גע מיין קינד״, והלך לחדרו.

לשנה האחרת שאל רבנו את תלמידו הנ״ל, אם הנו יודע שבעוד שבוע ימלאו לו שבעים וחמש שנה. אח״כ המשיך ואמר לתלמידו, דע בני שזה שאמרו חכז״ל (ראש השנה י״א) הקב״ה ממלא שנותיהן של צדיקים מיום ליום, זה אינו דוקא באותו יום, יכול להיות גם שנים שלושה ימים לפני כן או אחרי כן. ביום כ״ץ בשבט ת״ש יומיים לפני יום הולדתו נסתלק רבנו.

באותו ערב ליל שישי נשתנה מצבו של רבנו לראות עין לטובה. אחרי תפלת מנחה ומעריב הוא ישן בשקט כשעתיים. כשהתעורר ביקש מים לנטילה, אח״כ ביקש לתת לו לשתות קצת מי פירות, התישב בכוחות עצמו ברענגות על מיטתו, פניו נראו קורנים מאושר. היינו אז אצלו כמה מתלמידיו ובנו הרב מוה״ר שמואל הי״ד. השעה היתה קרובה לחצות הלילה, רבנו דיבר בשלוות נפש ובשמחה עצומה, ובין השאר אמר לבנו בערך בזה הלשון. ,,דע לך בני, שהמצב אצלי נשתנה כעת לגמרי ממה שהי׳ לפני כן. הנני בטוח בעזרת השם שיצאתי מכלל סכנה וכעת אבריא לגמרי. אולם אל תחשוב שכל זה תלוי בדברי הרופאים והטיפולים שלהם. בכלל לא. מצב בריאותי והשארותי בחיים, תלוי אך ורק בישועת ישראל שתבא מיד. והנני רואה שישועת ישראל תבא בזמן קצר מאד, ואני אזכה עוד לראות פני משיח צדקנו. כי אם ח״ו לא תהיה כעת הגאולה השלימה, אז הנני מוכרח ללכת מיד מהעולם. החיים שלי תלויים בזה. כעת הנני יודע, שהגאולה תהי׳ מיד וע״כ אבריא בעזהי״ת. בנו של רבנו שאלו, מתי יהי׳ בערך הזמן הזה. אביו השיבו, הרבה יותר מהר משהנך חושב. מצב רוח מרומם זה והרעננות נמשכו אצל רבנו כל הלילה וכל יום המחרת עש״ק. רבנו המשיך לדבר אתנו שעות רבות במשך הלילה בפנים מאירות וסיפר הרבה ענינים. כל הזמן לא דיבר כלל ממחלתו וממצב העולם, ובמקום הבכיות והקינות שרתה השמחה במעונו. והקול נשמע בעיר שמצב בריאותו של רבנו הוטב בהרבה וכאילו יצא מכלל סכנה.

ביום שישי אחרי הצהריים ביקש רבנו להביא לו את בגדי השבת הלבנים, את השטריימל והאבנט. לעת ערב רצה לישון קצת, ואז אמר לנו שאם נראה שהנו יושן עוד בזמן תפלת מנחה, אין צורך להעירו, כי הוא כבר התפלל מנחה, ורק עם קבלת שבת ומעריב יחכו עליו. [כמה ימים לפני כן אירע שרבנו ישן לעת ערב ולא הערנו אותו לזמן תפלת מנחה, שהתפלל כל ימיו לפני השקיעה. רבנו הקפיד מאד עבור זה. כנראה חשש אולי ישן גם היום בזמן התפלה, וע״כ התפלל מנחה מוקדם ביחידות]. בערב אחרי התפלה הרגיש רבנו טוב מאד. כל המתפללים בביתו נכנסו לחדרו וברכוהו בשבתא טבא, בפנים מאירות ובבת צחוק השיב רבנו לכולם בברכת שתא טבא.

,,ויאמר שאול צר לי מאוד״

לערב ליל שבת קודש היו מוזמנים שלושת רופאים יחד [קונזיליאום] לבדוק את רבנו. כל משך ימי חליו של רבנו הייתי נוכח אצל כל בדיקות הרופאים וקבלתי מהם את ההוראות של הטיפולים. מהרתי לכן הביתה לסעודת ש״ק, וחזרתי בריצה להיות נוכח עוד טרם יגיעו הרופאים. והנה במשך שעה קצרה זו נתהפך הגלגל ומצב בריאותו של רבנו נשתנה לבלי הכר. כל בני הבית עמדו מודאגים ואובדי עצות. רבנו רק בכה לא רצה

לדבר אף מלה, לא רצה אפילו לטעום אוכל או משקה או לעשות קידוש בליל שבת. מכיון שנמצאתי כל ימי מחלתו של רבנו על ידו יומם ולילה וטיפלתי בו כל הזמן, חשב בנו של רבנו אולי יעלה בידי לדובב את רבנו ולפעול אצלו שיעשה קידוש ויטעום משהוא. נכנסתי אל חדרו. רבנו ישב על מיטתו ושאלני בתרעומת: „מיין קינד וואס לאסט דוא מיך אליין" [בני, מדוע הנך משאיר אותי לבדי]. השאלה הזו הדהימה אותי מאד, כי על כן ידענו והכרנו את רבנו במשך כל השנים, שהוא לא רצה אף פעם להטריח את תלמידיו ואף את משמשיו בשום טרחה בעולם, ואף פעם לא רצה ולא הרשה שמישהוא ישאר אצלו בזמן שהתלמיד צריך ללכת לאכול, או להמצא בחיק משפחתו, וע"כ הפליאה אותי שאלה זו. נתישבתי על מיטת רבנו על ידו ונסיתי לתת לו לשתות מעט. רבנו הסתכל עלי בעינים דומעות ואמר לי, „מיין קינד, איך בין שאן פערבייא" [„בני, אצלי הכל כבר עבר"]. שאלתי: „איך רבנו אומר דברים כאלו הלא רק אתמול בלילה אמר רבנו לר' שמואל, שהסכנה כבר עברה ורבנו יבריא ויתרפא מהר לגמרי והגואל צדק יבא כעת". — „אבל מה אעשה, אם לא מרשים ולא מניחים שיהי' כן", — צעק רבנו. — „מי אינו מרשה", שאלתי. — „האם אינך רואה כלום בני. הלא נלחמים נגדי במלחמות כבדות, ועכשו כבר נגמר הכל". אח"כ הרים קול בכי ואמר לנו בזה"ל: „משיח קומט שוין נישט יעצט. מען האט שוין ווידער הערַאוסגעשטויסען דיא גאולה, אוי ווע, פון דיא גרויסע צרות וואס קומען יעצט". [המשיח לא יבא כבר כעת. שוב דחקו את זמן הגאולה, אוי ואבוי מן הצרות שיבואו עכשו. ר"ל].

המצב הקשה הזה נמשך כל ליל ש"ק וכל יום המחרת. רבנו התפלל בבוקר בציבור השכם בזמן ק"ש כהרגלו כל ימי חייו. השמונה עשרה של תפלת מוסף התפלל מהר מאד, ברגע אחד ממש. הוא רמז לנו מיד שכבר גמר. בתו שינדל הי"ד שעמדה בקרן זוית מאחורי וילון הבחינה בכך. אחרי התפלה ניגשה אל אביה ושאלה אותו אם התפלל כבר מוסף כ"כ מהר. רבנו ענה לה בבת צחוק, האם גם את כבר מבינה איך מתפללים. כשהלכה אמר לנו רבנו, לפעמים מפריעים לי ואין מניחים לי להתפלל, ואז צריך אני לחפש לי דרך להתפלל, שלא יהי' להם שום אפשרות וכח להכריעני. גם בתפלה זו הכנעתי כוחות גדולים של שרי אוה"ע למעלה.

כל יום ש"ק לא בא אוכל למו פיו בכלל, רק מעט מאד מי פירות ששתה מפעם לפעם. הי' זה כבר יום השלישי שלא אכל כלום. בערב אחרי תפלת ערבית הגשנו אליו על יד מטתו כוס יין, בשמים ונר שיבדיל. רבנו הסתכל שוב בבת צחוק על בנו הרב ר' שמואל הי"ד ואמר לו, כעת אתה תבדיל. רבנו הסתכל בפני בנו כל זמן ההבדלה ועיניו זלגו דמעות. אח"כ המשיך שוב לדבר על כוחות שרי אוה"ע בשמים, וכל הזמן הזכיר אותיות של א' ב'.

בבוקר יום ראשון א' תרומה, יומו האחרון עלי אדמות, התפלל בציבור בזמן הרגיל. במשך כל היום כמעט ולא דיבר כלום. שכב במנוחה רק שפתיו נעות כל הזמן. מפעם לפעם שמענו איזה מאמר חז"ל או פסוק תנ"ך על שפתיו. גם תפלות מנחה ומעריב התפלל רבנו בציבור. בכל שעות הערב שכב רבנו בשקט כשפניו אל הקיר ופיו לא פסק מלמלל כשם שעשה במשך כל היום.

למרות שלא עלה על דעתינו, ששעותיו ממש ספורות, בכל זאת ראינו שכוחותיו נחלשו בהרבה ומצבו מסוכן מאד ל"ע. כמה ממקורבי רבנו הלכו אל כ"ק האדמו"ר

מסטרופקאו זי״ע להזכיר לפניו שיבקש רחמים על רפואת רבנו. כ״ק האדמו״ר זי״ע, שלחם חזרה אל בית רבנו, לשאלו אחרי מי הוא נקרא בשם שאול. גם שיבקשו ממנו קדוש אביו משינאווא זי״ע. הבע״ב באו אל רבנו וספרו לו את בקשת כ״ק האדמו״ר. רבנו שישלח לו את המקטרת שיש לו מקדוש זקנו מצאנז זי״ע, ואת מכתבו הגדול שכתב לו אמר לנו את מקור שמו. אח״כ אמר: „את המקטרת הלא הנכם יודעים מקומו. המכתב משינאווא נמצא בארון חדרי דלפק שני מצד שמאל במעטפה ורשום עלי׳ מה נמצא בה״. הבע״ב חזרו אל כ״ק האדמו״ר, אולם הוא לא הוציא הגה מפיו, רק לקח מהם את המקטרת הסתכל עליו והניחו על השולחן. [אחרי הסתלקות רבנו שלח המקטרת חזרה לבנו של רבנו].

נר אלקים טרם יכבה ושאול שוכב בהיכלו

רוב תלמידי רבנו שנמצאו אז בקאשוי נשארו בלילה זו בדירת רבנו, גם כמה מהבעלי בתים המקורבים. רבנו המשיך ורחש בשפתיו בלי הפסק. כנראה חזר אז על כל תלמודו, כפי שמספרים מצדיקי עולם שסמוך לפטירתן חזרו שינו ושילשו את כל מה שלמדו כל חייהן. בערך בשעה אחת אחרי חצות הלילה הרכין תלמידו משמשו הב׳ שרגא צבי הי״ד גולדשטיין את ראשו סמוך אל רבנו, ושמע את המלים: „חמרא וחיי לפומא דרבנן״.

עוד בקיץ שעבר כשהי׳ רבנו בבודאפשט, הביא לו תלמידו שגר שם בקבוק יין חזק ומובחר וטוב מאד. הוא ביקש שרבנו ישתה כל יום כוסית קטנה מיין זה, שיחזק את גופו ויהי׳ לו לרפואה. הוא אמר לרבנו, שמיין זה הוא שולח לכ״ק האדמו״ר מבעלזא, והוא מקדש כל ש״ק על יין זה. רבנו באמת שתה מיין זה כל יום כוסית קטנה זמן קצר, ואז באותו יום עוד הי׳ בבקבוק זה קצת יין. שאלתי את רבנו, אם אינו רוצה לשתות קצת יין אחרי ששמענו אותו אומר, חמרא וחייא לפומא דרבנן. רבנו הסתובב אלינו, עד אז כאמור שכב ופניו אל הקיר ואמר שיטעום קצת יין. כשהגשנו לו את הכוסית שאלתי, אם רבנו יודע איזה יין זה. „בודאי״, השיב, „הלא זה היין שהרב מבעלזא מקדש עליו״. רבנו ברך על היין ברכת בורא פרי הגפן, טעם קצת מהיין ואמר לכולנו לחיים. אח״כ המשיך ורחושי מרחשין שפתיו כמקודם. שעה אחת בערך אחרי כן שמענו את המלים „באין מליץ יושר״. אלו היו האחרונים, יותר לא שמענו.

„עת ספוד ועת רקוד״

אחרי זמן קצר הסתובב רבנו במטתו והשכיב עצמו על גבו. הוא שכב ישר כל גופו ומכוסה בכר על פניו. פיו ועיניו היו סגורים וגוון פניו הי׳ אדמומי. כך שכב כרבע שעה בלי לנוע כלל וכלל. הבחננו שרגעיו ספורים, והתחלנו מיד לומר הפסוקים והתפלות של אשכבתא. ביניהם נזכר הרה״ח מו״ה יהודא ליב הי״ד גולדשטיין מידידיו המקורבים ביותר של רבנו, על בקשתו של רבנו מלפני שנים. כשהסתלק הגאון המפורסם רבי מאיר שפירא זצ״ל אב״ד דק״ק לובלין, ביקש לפני כן את בני ישיבתו, שבשעת יציאת נשמתו ינגנו כולם יחד ניגון עליז, כי רצונו שנשמתו תפרד ממנו מתוך שמחה. רבנו סיפר דבר זה כמה פעמים, ואמר, כמה הנני מקנא בהרב מלובלין שזכה לזה, והלואי שאזכה לזה גם

אני. והנה כעת נזכר ר' ליב בשיחה זו בשעת יציאת נשמתו הטהורה של רבנו. מיד השתלבו כל הידים שהיו שם בשעה זו והתחלנו לנגן רננו צדיקים בניגון ששרנו תמיד אצל רבנו. פתאום ראינו כעין זעזוע קטן של הכר שרבנו הי' מכוסה בו, ובעוד רגע עוד פעם ולא יותר. רבנו שכב ונשאר כן בעיניים ופה עצומים, וגם אחרי שהורדנוהו מן המטה לא נשתנה מראה פניו, והי' נראה כישן ומראה פניו אדמדם. ונשמתו הטהורה עלתה בסערה השמימה אור ליום שני פרשת תרומה **כ"ו בשבט שנת ת"ש לפ"ק.**

„למען אשר יצוה" — — —

כפי שמסופר בחלק זה, כתב רבנו את צוואתו בקיץ תרצ"ט בהיותו בסנאטוריאום בבודאפשט. צוואה אחת כתב לבניו ולבנותיו, השני' היתה לחברה קדישא בקאשוי. מיד אחרי הסתלקותו חפשנו ומצאנו בארונו של רבנו, וזה לשונה:

ב"ה ד' עקב **אחי"ש יש"ע** לפ"ק, פעשט יע"א.

לכבוד בני החברא קדישא נ"י.

אבקש שאל תכניסו גופי לבית הכנסת. ואם יהי' שם אחד מיוצאי חלצי וירצה להספידני אל יתאר אותי בתוארי שוא צדיק או גאון. ויכול להספידני, שחזקתי עצמי להעמיד תלמידים הגונים יראי השם ואוהבי תוה"ק לעסוק בה. וזכיתי לזה מברכות הגאונים מרן הגאון הקדוש מו"ה יושע זצ"ל מבעלז, ומרן הגאון הקדוש מו"ה יחזקאל שרגא זצ"ל משינאווע. וגם בזה שמיום שהי' לי פרנסה מצומצמת נתתי מעשר בדקדוק, ויותר מעשרים שנה האחרונים שנתתי חומש.

ויקראו לפני הנאספים מה שכתבתי בקאווערט [מעטפה] שכתוב עליו „למען אשר יצוה", מה שאמר משה רבנו לפני פטירתו. ויאמרו זה המאמר בלשון יידיש. ובו אני מוחל לכל אשר ציער אותי, ומבקש מחילה ממי שציער עצמו מדברי תוכחה, כי מי האדם שיכול לשקול בפלס שלא להרבות ושלא למעט בתוכחה.

אם יהיו גשמים נוטפים בעת הלוי', וירצו דוקא להכניס את גופי לבית הכנסת, עכ"פ ההקפות לא יעשו רק סמוך לקברי, ומיד אחרי ההקפות יכניסו אותי לקברי, כמו שכתב בספר צרור המור.

יקראו בקול, שאני מצוה ליוצאי חלצי שלא ילוו אותי, וכן יעשו. הנשים ילוו ארבע אמות וישובו מיד לביתם. והאנשים אם ירצו לזכות העולם בניחום אבלים כשעושים שורה, וכן לומר קדיש שם, יסעו בעגלה קודם שיבואו עם גופי לבית החיים.

אם יהי' אפשר לטבול את גופי במקוה שאין טובלין שם נשים היראים מזה, יעשו עמדי חסד ויטבלו את גופי.

אל יגע במטתי מי שאינו טבול יום. והנכון שישאו אותי תלמידיי שטפחתי ורביתי, וגם אוהבי שומרי פטקי יכולים ליקח חלק בנשיאת גופי.

אזהיר מאד, שאל יספידו אותי הן בבית הכנסת והן אצל הקהל, שרגילים החפצים במנהגי חדשות לומר „נאכרוף" ולקבוע בספר הקהל דבריהם. וגם בכללות, מי שאינו יכול לדבר רק בלע"ז אל יהין להספידני.

בטחוני רב מאד, שנזכה בקרוב לגאולת עולם בקרוב דידן, אבל אולי ח"ו יומשך זמן קצר, תעשו כבוד לבורא ית' ותזכו להתהדר בזה לפני משיח צדקינו, תתאמצו לבחור ברב בתוך שנה ראשונה, ורק בזה שרוצה לדרוש בלשון יידיש.

ספרי הבחורים ישארו תחת יד חתני הרב נ"י כל משך שנה ראשונה, ואח"כ יסכימו שני בני שהם במדינה זו, מה לעשות בהם שילמדו מהם עד עולם.

[העתקות חידושי תורה שלי אפשר לגנזם בקברי, ותלמידיי ישאו אותם לפני מטתי].

כ"ד אוהבכם הק' **שאול בראך** מנייטרא

אם יהי' אפשר שלא להלין גופי, אל ילינו בשביל שלא יהי' אפשר לילדי לבא, והם ימחלו על כבודם לטובת נפשי.

ויקראו לפני הנאספים מה שכתבתי בקאווערט שכתוב עליו „למען אשר יצוה". תנחומא ואתחנן, אמרו לו למשה הגיע שעה שאתה נפטר מן העולם. אמר להם המתינו לי עד שאברך את ישראל, שלא מצאו ממני קורת רוח בעולם, מפני אזהרות ותוכחות שהייתי מוכיחן. אמר להם לישראל, הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצוות, ועכשו מחלו לי. אמרו לו רבנו, מחול הוא לך. אף ישראל עמדו עליו ואמרו לו, רבנו הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טורח, מחול לנו. אמר להם מחול לכם.

ואם רבנו משה חשש פן מיעט בכבודן של ישראל על ידי שהרבה להוכיחן, מי לא יחוש לזה, ואעשה כן גם אני.

ויקראו זה לפני מטתי בלשון יידיש. ואקוה בבני ישראל הכשרים שימחלו לי. וכן אני מוחל לכל אדם שציער אותי. ואקוה שיסכים הבורא ב"ה האוהב את ישראל, ולא יענש שום אדם בסיבתי.

מפני הקור הגדול ששרר אז, והי' בלתי אפשרי להכין קרקע לקבורה עד הערב. וכן מפני שרצו לטבול את גופו של רבנו במקוה כרצונו, ודבר זה לא הי' אפשר לעשות ביום, כי המצב הי' אז בימי מלחמת העולם, שנאת ישראל היתה גדולה מאד, והי' חשש שהשכנים הערלים יראו שמובילים גופת רבנו למקוה, ילשינו מיד אצל הרשויות. לכן לא יכלו לעשות ההלוי' באותו יום רק למחרת. כל היום הי' ביתו של רבנו מלא, תלמידים ואנשי העיר הבע"ב ישבו שם, למדו ואמרו תהלים.

„לפני ה' תטהרו"

בינתיים באו אנשי הח"ק לעשות טהרה. הייתי נוכח שם כל הזמן. את הטהרה ניהל הרה"ח מו"ה משה שלאמוביץ ז"ל, מידידיו של רבנו, וחסיד מקורב של כ"ק האדמו"ר מסטראפקאוו זי"ע. הוא עשה טהרת פנים, וכשדחקו את המים החוצה, יצאו מים צלולים לגמרי בלי לכלוך כל שהוא, ור' משה אמר להנוכחים: „ידעתי שכאן לא תהי' לנו עבודה, כי הכל נקי ומוכן". ספרתי לו אז, שאתמול בצהריים כשתים עשרה שעות לפני ההסתלקות.

ביקש רבנו את הכלי שהי׳ מותקן בכסא, שיוכל לעשות צרכיו. תמהתי מאד, בידעי שזה יותר משבוע רבנו לא טעם שום אוכל, רק כמה טיפות שבאו לתוך מיעיו במשך יום. והנה רבנו טיהר עצמו אז מכל וכל וכנראה הריק את מיעיו לגמרי שלא נשאר בהם מאומה. אמרתי אח״כ לרבנו, שכעת הי׳ טוב שיאכל קצת כי כל מיעיו בטח ריקים לגמרי. רבנו הסתכל אלי בפנים מאירות ואמר: „האם באמת הנך אומר שניקיתי את מיעי לגמרי״. אח״כ חזר כמה פעמים על המילים: „טוב מאד, טוב מאד, ברוך השם בעד חסדיו הגדולים״, ועוד זמן ממושך ניענע בראשו לאות הודי׳ לבורא ב״ה. ר׳ משה שלאמוביץ השיב על זה, שדבר ידוע הוא שאנשים גדולים וקדושים עושים את הטהרה בעצמם לפני הסתלקותם, ואינם משאירים עבודות אלו לאנשי הח״ק.

בשעה מאוחרת בלילה הובילו את רבנו למקוה שהיתה בחצר שעל יד חצרו. כל הנאספים שם עם רב, ראו וכן תמהו, רבנו הי׳ נראה כאלו ישן, וצבע פניו הי׳ אדמדם כמי שיש לו חום. משם הובילו את גופו הטהור אל חדרו־חדר הספרים שבו חי כל השנים בקאשוי. ועד הבוקר הי׳ החדר מלא מלומדים ומתפללים שם.

„ויהי בנסוע הארון״

מחמת הקור הגדול ששרר אז הובילו את הארון לבית הכנסת הישן שהי׳ על יד דירת רבנו, שם הספידו בנו שהי׳ נוכח בהלוי׳ הרב הגאון מו״ה שמואל הי״ד. בנו הרב ממאגנדארף הי״ד נסע מביתו לבא לקאשוי, שהי׳ משם מרחק כחמש מאות קילומטר, אולם מחמת הקור הגדול היו שיבושים ואיחורים בנסיעת הרכבות, והי׳ מיכרח לחזור לביתו. בנו השני הרב הגאון מו״ה אלעזר הי״ד, שהי׳ גר בקראלי, לא קיבל רשיון נסיעה לקאשוי שהיתה שייכת אז למדינת אונגארן, ואילו קראלי עיר מגוריו היתה שייכת לרומעניען. אח״כ הספידו חתנו ותלמידו המובהק הרב הגאון מו״ה יוסף יהושע שליט״א גראס אב״ד דק״ק קראלי. בתו של רבנו, אשת נעוריו של הרב דקראלי שליט״א, נפטרה יחד עם בנה בן השלוש עשרה, כשנה וחצי לפני כן מחמת הרדיפות הנוראות שהיו כבר אז נגד יהודים. כל הזמן לא גילינו לרבנו את פטירתם. בהספידו את חותנו געה הרב דקראלי בבכיות גדולות ואתו עמו כל הנוכחים קהל עצום של אלפים רבים, הוא שאל את חותנו, אם כבר נפגש עם בתו ונכדו בעולם העליון שנפטרו על קה״ש, והעלמנו זאת מרבנו. אחריו הספידו חתנו הרב הגאון מו״ה יהושע פאלק הי״ד פרידמן, דיין ומ״צ בקאשוי. יותר הספדים לא נשאו בבהכ״נ. הרבני החסיד מו״ה יהודא ליב גולדשטיין הי״ד, ראש החברה קדישא ומידידיו הכי מקורבים של רבנו, קרא בקול רם את הצוואה שרבנו ביקש לקראתה לפני מטתו בלשון יידיש, כדי שכולם יבינו. כשהגיע לפיסקא „**ואקוה בבני ישראל הכשרים שימחלו לי. וכן אני מוחל לכל אדם שציער אותי, ואקוה שיסכים הבורא ב״ה האוהב את ישראל, ולא יענש שום אדם בסיבתי**״, געו כל העם אנשים נשים וטף בבכיות גדולות. עם הגיע הארון לבית החיים הספידו עוד כמה רבנים. ובמשך שבעת ימי האבל הספידוהו עוד כמה רבנים בבית הכנסת.

לקראלי שלחו שני מברקים מקאשוי שבו הודיעו על הסתלקותו של רבנו. מברק אחד לבנו של רבנו הרב הגאון מו״ה אלעזר הי״ד, ואחד לקהלת קראלי, שם כיהן רבנו

יותר מארבע עשרה שנה כרבם האהוב והנערץ של כל בני הקהלה, שאהבתם אותו לא משה ולא פסקה גם רבות בשנים אחרי שרבם עזבם והלך לעיר אחרת. בני ביתו של ר׳ אלעזר לא רצו לספר לו מיד את הבשורה, בהיותו אדם חלש ובעל יסורים ל״ע. המברק אל הקהלה הגיע כשעה לפני זמן תפלת מנחה. חיש מהר התפשטה הבשורה ע״י האנשים שבאו לבתי הכנסת להתפלל, ועד זמן התפלה התקבצו כל אנשי הקהלה מגדלם ועד קטנם אנשים נשים וטף ברחבות שעל יד בתי הכנסת, וכולם געו בבכיות צעקות ויללות על הסתלקות רבם־אביהם הגדול והקדוש והאהוב עליהם מאד. כשמעם שבנו של רבנו טרם שמע מהסתלקות אביו החליטו ללכם כולם, כל הקהלה אל ביתו של ר׳ אלעזר, להתפלל שם מנחה ומעריב. לר׳ אלעזר נודע מהנעשה ע״י קולות הבכי׳ שנשמעו מרחוק עד שהגיעו אליו. ר׳ אלעזר הי׳ כאמור חלוש מאד, לא הי׳ לו כח להתפלל לפני התיבה. הוא שלח יהודי מאנשי הקהלה בשם ר׳ דוד שלייפר שירד לפני התיבה. בשעת התפלה התחולל ענין פלא מאד, ולצורך זה אקדים לספר סיפור חייו של ר׳ דוד זה.

מקום שבעלי תשובה עומדים

ר׳ דוד שלייפר ז״ל הנ״ל הי׳ לפני שנים בזמן שרבנו הי׳ רב בקראלי, אדם פשוט מאד. הי׳ מלצר בחתונות ושאר שמחות גם בבית מרזח. בטבעו הי׳ אדם עליז מאד, וכשנפגש עם רבנו בזמן חתונות וכדומה הי׳ אוהב להימצא בקרבת רבנו כדי לשמחו. פעם אחת בפגישה כזו אמר לו רבנו: „אמור לי דוד, מתי הנך חושב לחזור בתשובה, אינני חושב שרצונך להישאר במצב כזה כל ימי חייך״. „מה הרבי מבטיח לי אם אחזור בתשובה״ שאל הלה בבת שחוק. — „אני אקח אותך אתי ויהי׳ לך חלק לעולם הבא אתי״, ענהו רבנו. ר׳ דוד ז״ל שב מאותו יום והלאה בתשובה שלמה, נשתנה לאיש אחר ללא הכר, התחיל ללמוד, להתפלל לדקדק במצוות בכל כוחו והי׳ נזהר בקלות כבחמורות, עד שבמשך הזמן הכירוהו כיהודי כשר וחשוב ומקובל על קהלת האורטודוקסים. הוא הסתובב הרבה במחיצתו של רבנו כל זמן שרבנו כיהן כרב בקראלי וכן נשאר יהודי טוב וכשר בהחלט כל השנים.

כמסופר לעיל שלח ר׳ אלעזר את ר׳ דוד זה לעבור לפני התיבה בתפלת מנחה. כשגמרו תפלת שמונה עשרה בלחש, הבחינו שר׳ דוד שלייפר התנמנם על יד עמוד התפלה ולא התחיל את חזרת הש״ץ. העירו אותו, הוא הסתכל סביבו כנבהל מאד והתחיל לחזור על תפלת י״ח. אולם הוא התחיל מיד לבכות בקול ועיניו זלגו דמעות באין מעצור, במשך כל השמונה עשרה, עד שהקהל הגדול שהי׳ שם כמעט ולא שמעו את התפלה וכולם ראו וכן תמהו על הבכיות הגדולות של היהודי הזה. כשגמרו תפלת מנחה ניגש אליו רבי אלעזר ושאלו בכעין תרעומת, למה הרבה כ״כ לבכות עד שהפריע את התפלה. ע״ז ענה שוב בקול בכי׳: „איך לא הייתי בוכה אחרי מה שראיתי. מיד כשהתחלתי את אמירת שמונה עשרה בלחש נרדמתי על יד העמוד. פתאום ראיתי לפני את אבי ז״ל מעולם העליון, הוא רמז לי לבא אליו, הסתכלתי למולו, והנה ראיתי המון גדול ועצום אנשים, מחנה רב שלא ראיתי כמוהו מעולם ואינני יכול לדעת כמה הם היו, אבל הי׳ נראה לי שהם ממלאים את כל העולם מכל רוחותיו. נבהלתי מאד ושאלתי את אבא, מי הם כל המחנה הגדול הזה אשר אני רואה. „האם אינך יודע״ אמר לי אבא, „הלא זאת כל הפמליא של מעלה היוצאת כעת לקראת הנשמה החדשה של הרב הקדוש מקאשוי, כולם יוצאים

לקבל פניה". פתאום הרגשתי שמעירים אותי לחזור את השמונה עשרה בקול. לא יכולתי כבר להתגבר על רגשותי אחרי מה שראיתי ולא הי' בי כח יותר לעצור את הבכי". כל השומעים נבהלו ורעדה אחזתם ובכו אתו.

ר' דוד ז"ל הלך לביתו. אחרי שעה קלה הוא התאונן לפני ב"ב שאינו מרגיש טוב. עד שהבהילו רופא כבר לא הי' בחיים. הלוויתו התקיימה בבוקר שלאחריו באותו הזמן שהתקיימה הלוויתו של רבנו. ואז הבינו את הבטחתו של רבנו לפני יותר מעשרים שנה, „אני אקח אותך אתי, ויהי' לך חלק לעולם הבא אתי". ר' דוד ז"ל תמך מזמן שחזר בתשובה את ישיבת רבנו והזיל הרבה מכספו להחזקת הישיבה.

בתוך שבעת ימי האבל בא כ"ק האדמו"ר שליט"א מסאטמאר לקראלי לנחם את בנו של רבנו, הרב הגאון מו"ה אלעזר הי"ד. כ"ק האדמו"ר שליט"א ישב כחצי שעה ולא הוציא הגה מפיו והי' נבוך ברעיונותיו. אח"כ הוא אמר, „חשבתי בוודאות שבימים אלו, ימי האבל אחרי הרב מקאשוי, יתרחשו דברים גדולים בעולם, וישתנו סדרי בראשית, [הזמנים היו אז כידוע בעצם ימי מלחמת העולם השני' עם הרדיפות האיומות נגד היהודים], חשבתי שאחרי שהלוחם הגדול הזה בעד כלל ישראל, [בלשונו: „דער גרויסער אייניריייסער"] יבא לעולם העליון, ודאי לא ינוח ולא ישקוט גם שם, ואותו כבר לא יוכלו להטעות בשמים ממעל, כפי שעשו זאת עם כמה צדיקי עולם; מרעיש עולמות זה יעשה מהפכה בשמים ממעל וירעיש גם שם כל העולמות להחיש ולהביא מיד את הגאולה השלימה; הוא יוציא משלותם את הצדיקים הקדושים נוחי עדן ויספר להם את שראו עיניו כעת, את המצב האיום והנורא בו נמצא כלל ישראל, וכן יפעול ישועה לכלל ישראל, אולם כנראה גם בעולם העליון יש דרכים ואמצעים שונים ובסופו של דבר כל גדולי הצדיקים והקדושים נכנעים ומסכימים לדעת עליון. כן הי' כידוע גם עם קדוש זקני הישמח משה זי"ע, שהבטיח שלא ינוח ולא ישקוט עד שתבא הגאולה השלמה ומקובל מצדיקים שכשבא לעולם העליון כיבדו אותו בדרשה להסיח דעתו מן הגאולה, והנו עומד ודורש עד עצם היום הזה".

„עדה המצבה"

ביום כ"ג אדר שני ת"ש, הקימו מצבה על קבר איש אלקים, רבנו זי"ע. אל הקמת המצבה באו גם שני בניו של רבנו שלא היו בהלויתו, הרב הגאון מו"ה נפתלי צבי הי"ד אב"ד דק"ק מאגנדארף, והרב הגאון מו"ה אלעזר הי"ד מקראלי. בניו וחתניו של רבנו הספידוהו בבית העלמין, ובנו בכורו הרב ממאגנדארף הספידו בין מנחה למעריב בבית הכנסת.

בתוך דברי ההספד אמר הגאון ממאגנדארף פירוש נפלא על המשנה (אבות פ"ג מ"י) כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקם נוחה הימנו. בהרימו על נס את דרכו בקודש של אביו — רבנו, שהי' מוכיח בשער בדרשותיו ובכל הזדמנות ללמד את בני ישראל דעת את ה' על ידי מוסריו ותוכחותיו ללא חת, והוא קיים במלואו את צו תוה"ק (פ' דברים) לא תגורו מפני איש ולא נשא פנים לשום איש, כשהמשפט לאלקים היא. ובד בבד לעומת זאת מי כמוהו הי' עומד בכל כוחו כחומה בצורה בכל דרשותיו ובפרט בדרשות ימים הנוראים, לבקש ולהתחנן על עם ישראל קדושים, להתווכח ולהלחם עבורם כלפי מעלה, ושוב ללא חת

בדברים קשים, להמליץ תמיד עליהם טובות להצילם ממידת הדין.

ובזאת פירש את המשנה באבות שהזכרנו שלכאורה קשה כי מי שרוח הבריות נוחה הימנו, זה הוא סימן שהוא מעלין עין, אינו רואה ואינו מוכיח את קהל עדתו, וע"כ אוהבים אותו, ורוח הבריות נוחה הימנו. וא"כ תמוה, למה רוח המקום נוחה הימנו, הלא הוא אינו עושה את המוטל עליו. ואם הוא כן מוכיח ואינו נושא פנים בתפקידו ועומד בפרץ נגד עוברים על התורה והמצוות, אז אין רוח הבריות נוחה הימנו, וכאמרם ז"ל (כתובות ק"ה) דמר סנו ליה כולי בני מתא דמוכח להו במלי דשמיא, ולכן אין רוח הבריות נוחה הימנו, ושוב תמוה, למה אין רוח המקום נוחה הימנו. ויש לפרש עפ"י הידוע שצדיקים בכוחם לגזור טובות על ישראל והקב"ה כביכול מקיים את גזירתם, וכן בכוחם לבטל גזירות רעות ח"ו שגזרו למעלה, וכן דרשו חכז"ל (מו"ק טז.) עה"פ (שמואל ב' כ"ג) מושל באדם צדיק מושל יראת אלקים, צדיק גוזר והקב"ה מקיים, הקב"ה גוזר וצדיק מבטל. וכתיב (איוב כ"ב) ותגזר אומר ויקם לך. כח זה לגזור ולבטל גזירות ניתן מן השמים לצדיק שהוא עצמו עושה זאת בעוה"ז, מוכיח ועומד בשער לגדור גדרים ולהקים פרצות בעם ואינו נותן להם מנוחה, והיינו אין רוח הבריות נוחה הימנו. צדיק כזה אינו נותן מנוחה גם למעלה, ואין רוח המקום נוחה הימנו, כי הוא מתערב בכל עניני מעלה, גוזר ומקיימים גזירותיו, ומבטל גזירות שגגזרו בשמים. לא כן אלו שאינם מתערבים, שותקים ואינם מוכיחים ולכן רוח הבריות נוחה מהם, ע"כ גם רוח המקום נוחה מהם כי אינם מתערבים בגזירותיו של הקב"ה כביכול.

בעת שרבנו כתב את צוואתו כתב גם הנוסח שיכתבו על מצבתו. וז"ל נוסח המצבה שרשם בעצמו:

פ"נ

הרב מו"ה שאול בן אלעזר נולד כ"ט שבט תרכ"ה נפטר ביום כ"ו שבט ת"ש. שימש בשלוש קהלות קדושות קהל מאגענדארף וקה"י קראל וקה"י קאשוי. תפס ישיבה והעמיד תלמידים הגונים משנת תרנ"ב עד שנת ת"ש. חיבר ספרים מהם אשר נדפסו ומהם בכתב יד.

שאו עיניכם צעיר ורב
איך ימינו כצל עובר
וטוב שלא נברא משנברא
לו יתי תכרע כל ברך

— — — „את בניו ואת ביתו אחריו"

וזה לשון הצוואה לבניו ולבנותיו.

ב"ה ד' עקב אחי"ש יש"ע לפ"ק.

לילדיי נ"י.

הספרים שזכיתי בהם, יחולקו לארבע חלקים. שנים לבני הבכור הרב ממאגענדארף שליט"א, וחלק אחד לבני הרב מו"ה אלעזר נ"י, וחלק אחד לבני הרב מו"ה שמואל נ"י.

לבני הרב מו"ה אלעזר אני נותן ספר התורה לאחר פטירתי, כי כל זמן

שאני חי אני רוצה לקיים מ״ע כתיבת ספר תורה שזכיתי בה מרוב דוחק. ושנה ראשונה אחר פטירתי תשאר בבית המדרש שלי כדי לקרות מתוכה במקום שלמדתי. וגם המחזורים והמעלה עשן [מקטרת לסיגריות] שהיו מקנה קנינו של הגאון רשכבה״ג הגאון הקדוש מסאנץ זצ״ל.

כלי הבית אני נותן לבתי שינדל שטרחה עמי כמה שנים. ובכל זאת אבקש הן מבני והן מבתי שינדל, שאם יבקשו חתני איזה ספרים ובנותי איזה דבר מכלי הבית, יותרו ויתנו להם איזה דברים.

תכשיטים שנשארו מזוגתי ע״ה, יחלק בני הרב ממג״ד לתת לכל אחת מבנותי איזה דבר לזכרון.

הסדר שיסל [קערת הסדר] של כסף שקבלתי מירושת חותני זצ״ל, אני נותן לבני הרב ממג״ד שנקרא על שמו. וסדר השיסל השני׳ תנתן לבני הרב מו״ה שמואל נ״י וכוס של כסף של אלי׳ ז״ל שקבלתי מירושת אבי זצ״ל, ינתן לבני הרב מו״ה אלעזר נ״י שנקרא על שם אבי זצ״ל.

כסף קראנען, הנצרכים לפדיון הבן יהי׳ בידי חתני הרב מו״ה יושע פלק נ״י.

ספריי שחברתי וגם איזה מעות אם ישאר אחרי, יהיו שני בני שבמדינה אפטרופסים להחזיק בהם בנותי או אחד מבני אם יצטרך לאיזה עזר. בפרטות וקודם לכל היא בתי חנה פיגא להחזיקה עד שתמצא מנוחה בבית אשה.

וכאן יצא בצוואה מיוחדת לבנותיו בענין הצניעות והלבוש:

טהייערע ליעבע טעכטער עמ״ש.

איך בעט ענק איהר זאלט אייך זא קליידען מאן זאלל פאן ווייטען ערקענען דאס עטז זייד יידישע טעכטער. בעזאנדערס זאללט איהר וויא נור מעגליך אנדערס געהען אלס דיא מאדע איזט. אונד השי״ת ווירד אייך חן געבען ביי אייערע מענגער. אונד ביי איינען אנדערען ברויך מאן דאך קיין חן.

בעזאנדערס ראטהע קליידער ווארען אימער אלס ניכט צניעות בעטראכטעט.

בעזאנדערס היטעט אייך אין מענער געזעלשאפט צו זיטצען, דען דיא ווייבער וועדען בעשטראפט, וועז איין פרעמדער מאן זיא בעטראכטעט. העלפעט דאס אייערע קינדער פריה חתונה האבען זאללען, דאס איזט איין פונדאמענט פאן יידישקייט. אונד זאלל אייך ניכט אויפליגען וועז מאנכע אייך בעקריטלען זאלל, דיא עהע איזט ניכט געזעטצליך, דען ביי השי״ת זינד נור פריהע עהען חשוב.

אייער פאטער אונד דעדע
הק׳ שאול בראך מנייטרא יע״א.

והרי תרגום הדברים בלשה״ק:

בנותי היקרות והאהובות עמ״ש.

הנני מבקשכן שתתלבשו במלבושים שכבר מרחוק יראו ויכירו בכן

שהנכן בנות יהודיות ובפרט עד כמה שאפשר תלכנה במלבושים שאינם לפי המודע. והשי״ת יתן לכן חן אצל בעליכן. כי אצל אחרים הלא אין צורך למצא חן.

בפרט מלבושים בצבע אדום היו נחשבים תמיד לבלתי צנועים. ובמיוחד תזהרו מאד לא להמצא בחברת אנשים, כי הנשים נענשים אם אנשים זרים מביטים בהן.

תשתדלנה ותעזרו להשיא את ילדיכן בגיל רך, כי נשואים בגיל רך הנם יסוד גדול ביהדות. ולא יהי׳ איכפת לכן כלל אם יהיו כאלו שיזלזלו בכן ויאמרו שהנשואים בגיל צעיר הנם בלתי חוקיים, כי אצל השי״ת חשובים נשואים רק בגיל רך וצעיר.

אביכן וזקנכן הק׳ שאול בראך מנייטרא יע״א.

לבני נ״י.

חשקי להעמיד שם ושאר לאדמו״ר הגאון מו״ה שלמה זצ״ל דייטש מסערדאהעלי. והרבה דברים נחוצים ששמע מרבו הגאון הקדוש בעל ח״ס. וכבר נעתקו מהגהותיו יותר מעשרים דפים. וגם בפנקס בי״ת יש חידושים ממנו על ג׳ סוגיות. ובפנקס קטן מה ששמעתי ממנו בעת לימוד השיעור אצלו משנתי הי״א עד שנתי הי״ג. עוד יש אצלי מכ״י בסוגיא דהיזק שאינו ניכר. והי׳ טוב להעתיק גם משאר ספרים מה שנכתב על הגליונות. ולקרא שם הספר „עטרת שלמה״. והוא כתב חידושים הרבה ואיני יודע אנה הם. ויש מנכדיו שהם בעלי יכולת בפעסט ושאר מקומות, אולי ידפיסו. להקל עליכם החלוקה שתדעו מחיר כל ספר, הכנתי לכם לוחות שונות, בשורה שני״ה משמאל.

זרע ברך ה'

לרבנו נולדו מזוגתו הרבנית הצדיקת מרת רבקה בת ר' נפתלי צבי זצ"ל, שלוש עשרה ילדים, שבעה בנים ושש בנות. ארבעה בנים ובת אחת מתו בחיי אביהם ל"ע. בהקדמת ספרו **„אבות על בנים"** עמוד ד' מזכיר אותם רבנו וז"ל: ...„וגם מאז יהמו רחמי על כי נתתי פרי בטני חטאת נפשי, בני הב' **חיים** זצ"ל, ובתי מרת **גיטל** ע"ה, וילדיי **ירוחם, יעקב מאיר, ודוד**, אשר מתו בתוך שנתן. ואיתא בזוה"ק פ' וירא, שהמתים קטנים קודם שנעשו בר מצוה מתים בחטא אבותיהם, ע"כ זכיתי עצמי לחבר זה לעילוי נשמתם ויאירו באור החיים".

רבי נפתלי צבי הי"ד – הבכור

בנו בכורו של רבנו, הרב הגאון הצדיק רבי **נפתלי צבי** הי"ד. הי' רב אב"ד ור"מ בק"ק מאגנדארף, קהלה בה כיהן אביו רבנו במשרת רבנותו הראשונה. הוא נולד באויהעל. ישב כל ימיו על התורה ועל העבודה, לא פסק פומי' מגירסא. חידש חידושי תורה על כל מקצועות התורה, ונשארו ממנו המון קונטרסים, [חלקם נמצאו אחרי המלחמה שהוא בעצמו הטמינם בקרקע לפני השואה] בהלכה ובאגדה. כעת מסדרים אחדים מתלמידיו חלק מכתבי ידיו לדפוס.

באמצע הדפסת ספרנו זה נתקבל לידינו ספרו הראשון שיצא לאור על ידי תלמידיו בארה"ב, בשם **דבר נצ"ב** על התורה וליקוטים. ספר רב הכמות ורב האיכות. דברים יקרים ונפלאים מיוסדים על אדני פז, מלאים יראת שמים טהורה, כדוגמת ספריו הקדושים של אביו רבנו זצ"ל. ועוד ידי תלמידיו נטויים להדפיס בעזהי"ת שאר ספריו הנמצאים בכתבי יד בשמעתתא ואגדתא.

הרב הגאון ר' נפתלי צבי הי"ד, למרות היותו כבר בצעירותו גאון מופלג והי' מוסמך להוראה בהסכמת אביו, לא רצה בשום אופן להשתמש בכתרה של תורה, להיות רב או דיין באיזה קהלה, אם כי היו כמה קהלות שרצו לתת עליו את כתר הרבנות. התנגדותו וכ"כ התנגדותם של שני אחיו לשמש ברבנות הי' פרי החינוך שקבלו מאביהם רבנו, שכידוע למרות היותו רב, מאס כל ימיו ברבנות, ואף גם בהיותו כבר רב בעיר קאשוי לעת זקנתו, עוד חיפש דרכים להיפטר מעול הרבנות ולזכות לשבת על התורה והעבודה כאיש פרטי, בלי כל עול מהקהלה. בחלק **„רב בשלוש קהלות"** נכתב על ענין זה באריכות.

אחד הטעמים להתנגדות רבנו שבניו או תלמידיו ישמשו ברבנות, היו החוקים של מדינות אירופא דאז, שכל מי שרצה להיות רב בקהלה הי' צריך ללמוד לימודי חול ולהיבחן בחינות ממשלתיות, בכל מדינה לפי חוקיה. מובן שבניו של רבנו לא למדו מעודם בבתי ספר, וכל ידיעתם בלימודי חול הי' שידעו קרוא וכתוב בלשון המדינה. בהקדמת ספרו **„אבות על בנים"** עמוד א' כותב רבנו: ...„ורבתה המספחת לדרוש דרשות בלשון לאומים עם עם כלשונו, ומאז ירדה התורה פלאים, והי' לימוד התורה טפל ולימוד לדרוש בלשון האומות עיקר. וגאוני ארץ צעקו ככרוכיא על זה, כי הם הבינו שזה הריסת וחורבן התורה. ובעוה"ר נתקבלו גזירות שבכמה קהלות הרב צריך להיות מלומד בחכמות

חיצוניות עד שיקרא דאקטור, ובשאר קהלות צריך להיות מאטורירט [נבחן בבחינות בגרות], וגם בקהלות היותר קטנות צריך ללמוד עכ"פ הבירגער קלאסען [בי"ס יסודי]. והנה בישיבות בלו זמן בקריאת פרעדיגטען [נאומים] מפושעי ישראל, וממילא אח"כ כשנעשו רבנים לא הי' להם יד ושם בש"ס. וגם לאחר שנעשו רבנים, הרגל נעשה טבע, לא התמידו בלימוד תוה"ק, רק בילו ימיהם באמירת פרעדיגטען".

ובעמוד ג' שם בהקדמה כותב רבנו: ...„ופשתה המספחת, עד שגם בקהלות קטנות שכל העם מקצה מדברים בלשון יידיש ואינן מבינים כלל בלע"ז, דרשו הרבנים בלע"ז, ונעשו בתי כנסיות כבתי תיאטריות. ובילדותי כשהציקו אותי ללמוד חכמות חיצוניות, היתה תמיד תשובתי, וכי מוכרח אני להיות רב".

בורח מן השררה

כאמור, לאור דיעה זו של רבנו ששללה השימוש ברבנות, לא רצה בן רבנו לקבל עליו משרת רבנות. הוא לא עסק בשום מסחר, ישב שנים ולמד תוה"ק מתוך דחק בלי הפוגות. באותן שנים מילא קונטרסים בח"ת, וגם השיב לשואלים בדבר ה' זו הלכה. בינתים גדלה משפחתו והי' עליו לפרנס שמונה נפשות. מצב דומה הי' גם אצל אחיו, בנו השני של רבנו, הרב ר' אלעזר הי"ד. גם משפחתו גדלה ושניהם בלי משען ומשענה באין רצונם לשרת בקודש ברבנות או דיינות. שני האחים החליטו להתחיל באיזה מסחר כדי שיוכלו להביא טרף לביתם, ופתחו בשותפות בית מסחר של דגים מלוחים בקראלי. המסחר הצליח יפה, הבעלים עבדו כמה שעות ביום, ויתר כל שעתם הפנוי' הם למדו ועסקו בתורת ה' תמימה.

שנתיים־שלוש אחרי פתיחת המסחר עשו שני האחים מאזן של מסחרם. תוצאת המאזן הראה להם שהמסחר פורח ועלה יפה והם מתפרנסים ממנו, אבל הם שקועים בחובות גדולים שהגם שווים בגדלם לערכו של המסחר. הם התיעצו עם ידידים, ובין אלו היו שיעצו להם, דרך פשוטה שהיתה נהוגה אז בין הסוחרים, להודיע על פשיטת הרגל. אחרי כן באים לידי פשרה עם בעלי החובות וכו'. השותפים לא קבלו שום עצות, הם נכנסו אל הקודש פנימה אל אביהם וספרו לו את כל ונוכחת. הם ספרו לאביהם גם את עצת האנשים להכריז פשיטת רגל. רבנו בשמעו את ענין פשיטת רגל נחרד ונבהל מאד, ונזף בהם באמרו: „האם בביתי הנני צריך לשמוע הצעות כאלו. הנני מצוה עליכם לחסל תיכף ומיד את כל העסק, לשלם לכל הנושים עד פרוטה אחרונה, ואתם שניכם תקחו מקל גודד בידכם ולכו לקבץ נדבות מאשר תמצאו והביאו טרף לביתכם. וח"ו להנות מגזל, ורכוש לא לכם".

בעת ההוא באו אנשי ק"ק מאגנדארף אל רבנו לקראלי ובקשו ממנו שישלח את בנו הרב ר' נפתלי צבי לכהן ברבנות אצלם במאגנדארף, היות שנשארו בלי רב, כי רבם שכיהן אצלם אחרי רבנו, הגאון הצדיק רבי יהושע בוקסבאום הי"ד עבר לכהן כרב בגאלנטא. רבנו קרא לבנו ואמר לו, שכעת מראים לו מן השמים שעליו בכל זאת לקבל רבנות, כי מיד אחרי שנשאר בלי כל פרנסה מביאים לו הביתה מן המוכן, „לך זכה במקחך ותוכל ללמוד שם כאוות נפשך כל ימי חייך, כי הקהלה ואנשיה טובים ומתוקנים כל צרכם", פקד עליו רבנו.

הרב הגאון מוה"ה **נפתלי צבי** הי"ד בנו בכורו של רבנו נתקבל כרב ור"מ

במאגנדארף בשנת תרפ״ב, אחרי שהגאון הצדיק מוה״ה יהושע בוקסבאום הי״ד עבר משם לגאלנטא, לפני כן, כאמור כיהן שם רבנו יותר משמונה עשרה שנה. על תקופת כהונת רבנו במג׳׳ד מסופר באריכות בחלק **„רב בשלוש קהלות״**.

רבה החדש של מאגנדארף נשאר בקהלה זו משנת תרפ״ב עד שנת תש״ד, עת נלקח עם כל בני קהלתו וב״ב למחנות השמד ע״י הצוררים הגרמנים שר״י, ועלה על המוקד עם משפחתו ביום כ״ז בסיון התש״ד הי״ד.

במשך עשרים ושתיים שנה במאגנדארף ישב הרב ולמד תורה. ואפשר בהחלט להגדיר ולומר, שלמד תורה לשמה. לא זז מד׳ אמות של הלכה כל השנים, ולא נסע לשום מקום, ואין צריך לומר שלא נסע למקומות הבראה. במשך כמעט שש עשרה השנים שאביו רבנו הי׳ רב בקאשוי, וחיו שניהם במדינה אחת סלובקי׳, בא הרב ממג׳׳ד בס״ה שלוש פעמים לבקר את אביו ואמו. נוסף על בואו פעמיים לרגל חתונות שתי אחיותיו בקאשוי, על לילה אחת. בכל אותן השנים הי׳ פעם אחת על ש״ק אצל הוריו בקאשוי. שאר הביקורים נמשכו מהערב עד הבוקר. ישב כל הלילה עם אביו, על כל מיני הלכות וספיקות שנצטברו לו במשך השנים, ובבוקר אחרי התפלה נסע חזרה לביתו.

זכורני, כשהי׳ הרב ממג׳׳ד בקאשוי על ש״ק באו ראשי הקהלה אל רבנו ובקשו לכבד את בן רבנו לדרוש בש״ק בבית הכנסת. רבנו השיב להם בבת צחוק: „הלא ידוע לכם שאני הנני נגד ירושה ברבנות, ע״כ הנני מסכים שידרוש בני בקהלתי, ואז יראו מיד בני הקהלה שהוא איננו דרשן ואינו מתאים להיות להם לרב״.

במאגנדארף הנהיג את קהלתו על מי מנוחות, וחיזק את בדקי הבית של קהלתו שהיתה בנויה על יסודות חזקים בכל הנוגע לחיים הרוחניים, הפרטים והכלליים, כפי שהנהיגו והשאירו את הקהלה הרבנים שקדמו לו, אביו רבנו ואחריו הגר״י בוקסבאום זצ״ל. [ראה עוד בחלק „רב בשלוש קהלות״]. הוא החזיק כל השנים ישיבה שלמדו בה בהתמדה גדולה, והוא חי את כל חייו עם תלמידיו הבחורים. עוד ישנם הרבה תלמידים בלע״ה בארצנו הקדושה ובחו״ל.

הרבה חידושי תורה בכל מקצועות התורה נשארו ממנו, חלק נכבד מהם נמצא אחרי מלחמת העולם, שהוא בעצמו הטמינם בקרקע לפני השואה.

להרב ממג׳׳ד נולדו ששה ילדים. בן אחד נשאר לו בחיים ושמו אפרים ועלה אתו יחד על המוקד בשנת תש״ד. שאר ילדיו מתו על פניו ל״ע. כל היסורים וצער גידול הבנים לא השפיעו עליו כלל וכלל. ואלו שהכירוהו מקרוב, הכירו איש שכל ישותו אומר שמחה וצהלה על פניו.

שמעתי כמה פעמים מרבנו, שהוא מקנא את בנו הרב ממג׳׳ד בכל דרכיו והתנהגותו, בפרט הרים על נס את מדת צניעותו וענוותנותו שהיתה להפליא. הוא הסתפק תמיד במעט מן המעט, וידע תמיד שמה שיש לו הוא הרבה יותר מהמגיע לו, וככה הצדיק עליו את הדין עם כל היסורים הגדולים והתלאות שעברו עליו.

פעם ראיתי חילוף מכתבים בין אב ובנו בענין השייך לענינו. יהודי אחד מהבע״ב של קאשוי בא לשאול בעצת רבנו בענין שידוך לבנו. הציעו לו להשתדך עם יהודי שכבר הי׳ מחותנו כי השתדך אתו כבר פעם, בתו היתה נשואה לבנו של אותו יהודי. רבנו השיב לו, שדבר זה של שני אחים נשואים לשתי אחיות הוא מצוואת רבי יהודא החסיד, וכפי שמקובל, הדברים הנוגעים לעניינים משפחתיים, שידוכים וכדומה שבצוואת רבי יהודא

החסיד, כתב רק לזרעו אחריו, ולא לאחרים, וא"כ הלא אין להחמיר בזה. אבל אני יכול להגיד לו, שאני הגני ג"כ בן משידוך כזה, אבי ז"ל ועוד אחד מאחיו נשאו שתי אחיות בנות הגאון משוראני בעל ספר „דרך ימה". ואני הגבר ראה, שכל משפחתנו סובלת כל הזמנים צרות הרבה ל"ע, והנני תולה כל זה בשידוך של הורי.

„לקבלינהו בשמחה"

רבנו עמד בקשר מכתבים עם בניו כנהוג. הם גרו רחוק מהוריהם, וכל כמה שבועות כתב רבנו לכל בניו. בזמן שבאה שאלה זו בענין השידוך לפני רבנו, כתב בענין זה לבנו למג"ד, וסיפר לו במכתבו את מה שהשיב להשואל. אחרי כמה ימים בא מכתב מהרב ממג"ד, שלא כדרך מנהגו, שכתב בעניינים משפחתיים תמיד בקיצור נמרץ, ורובם של המכתבים הכילו ד"ת. הפעם האריך הרב ממג"ד ושואל את אביו, מה הם הצרות שהוא או משפחתו סובלים ח"ו. „האם יש עוד אפשרות לבקש יותר מהקב"ה ממה שהוא חונן אותם — את כולם". הוא שואל „אבא, אינני יודע על מה הנך מתאונן. הקב"ה נתן לך אפשרות לשבת כל ימיך על התורה ועל העבודה. זכית שגם בניך וחתניך עוסקים בתורה, ויש להם האפשרות להתנהג ולנהג את ביתם בדרך האבות. אז מה חסר לנו עוד. האם הדברים הקטנים שצריך מפעם לפעם לסבול מהם, הם כ"כ קשים שעל זה אפשר לומר שכולנו סובלים צרות, אני אינני מרגיש כל זאת". רבנו, כשקרא מכתב זה נאנח קצת והפטיר, איך אפשר לבא למדריגה זו.

אשתו של הרב ממג"ד היתה הרבנית הצדקת דבורה הי"ד בת הרה"ח מוה"ר אברהם זצ"ל וועבר, אחיו של הגאון מוה"ר קלמן וועבר זצ"ל אב"ד דקה"י פישטאני, שהי' שנים רבות נשיא לשכת קהלות האורטודוקסיות בצ'כוסלובקי'. עלה על המוקד עם זוגתו הרבנית הצדקת דבורה ובנם הב' אפרים ביום כ"ז סיון תש"ד הי"ד.

בנו רבי אלעזר הי"ד

בנו השני של רבנו, הרב הגאון הצדיק רבי אלעזר הי"ד, נשאר בקראלי אחרי שעבר רבנו מקראלי לקאשוי. הי' כל ימיו חלש מזג בבריאות רופפת. עסק כמה שנים עם אחיו הגדול הרב ממג"ד בשותפות במסחר. אחרי חיסול מסחרם, ואחיו נעשה רב במג"ד, נשאר הוא בקראלי, אבל לא עסק יותר במסחר. כמה שנים הוא חי בדוחק גדול עם ב"ב ילדים קטנים ועסק בתורה מתוך שמחת הנפש שהי' בטבעו ובמזגו כן. אחרי שרבנו עזב את קראלי והלך לקאשוי, בחרו את בנו אנשי בית המדרש „מחזיקי תורה" בקראלי לרב ומגיד שיעור שלהם. [על זה ספרנו באריכות בחלק „רב בשלוש קהלות"] הוא הי' מגיד נפלא, פה מפיק מרגליות, ולמד עם אנשי בית מדרשו שיעורין כסדרן ערב ובוקר, וכן בבתי מדרש אחרים בעיר שכולם אהבו וחבבו אותו מאד. הי' חתנו של הגאון המפורסם רבי מנחם צבי זצ"ל רוזנברג אב"ד דקה"י נאדיפאלו — רומעניען בעהמ"ח ספר „זכרון מנחם", שהי' מן הרבנים המפורסמים במדינה. נולדו לו שמונה ילדים. בתו אחת מרת בלומא תחי' נשארה בחיים, לאחר שעלה הכורת על יהדות אירופא. הוא עם אשתו ראכל בת מנחם צבי ושבעת ילדיהם, חתנם עם שלושה נכדים עלו על המוקד ביום י' בסיון תש"ד הי"ד. בתו מרת בלומא הי"ו עלתה אחרי שהשתחררה ממחנה אוישביץ לארצנו הקדושה, כאן נישאת לקרוב משפחתה, נכד רבנו בן בתו, הרה"ח מו"ה אברהם יצחק נ"י

בראדי. הם מתגוררים כעת בירושלים ת"ו, נולדו להם ארבעה ילדים ושנים מהם כבר הקימו בתים נאמנים לה' ולתורתו. על אודות נכדו של רבנו מו"ה אברהם יצחק נ"י מסופר בחלק „אשכבתא דרבי".

בנו רבי שמואל הי"ד

בנו השלישי הרב הגאון הצדיק רבי שמואל הי"ד, עלה על המוקד עם אשתו לאה בת שמואל זנוויל ושש ילדיהם בחודש סיון תש"ד הי"ד. חותנו הרה"ח מוה"ר שמואל זנוויל זצ"ל קראוס מעיר חוסט, הי' ת"ח מופלג, חסיד גדול ובעל עתיר נכסין, הוא החזיק את חתנו שנים רבות שיוכל לשבת וללמוד. כמה שנים לפני מלחמת העולם השני' ירד הרבה מנכסיו ל"ע, ורבי שמואל בדומה כמעט לכל ילדיו של רבנו חי חיי דוחק ודאגות. הוא הי' ילד השעשועים של אביו, רבנו. בפרט בשנות כהונת רבנו בקאשוי, עמד הוא הרבה על יד אביו. רבנו התיעץ אתו ברוב ענייניו, הפרטיים, והכלליים־הצבוריים, מחמת שלא הי' קשה להם להפגש יחדיו, היות ושתי הערים חוסט וקאשוי היו במדינה אחת בצ'כוסלובקי' ולא רחוקים זו מזו. רבי שמואל הי' אדם מושלם בכל המעלות, ת"ח מופלג, למד הרבה וחידש הרבה ח"ת כל ימיו. הוא הי' מחונן בהבנה ושכל ישר, בעל עצה, ומצא חן בעיני אלקים ואדם. מסופר עליו עוד הרבה בחלק „אשכבתא דרבי".

בתו הרבנית שינדל הי"ד

בת רבנו הרבנית הצדיקת מרת שינדל הי"ד. בעלה הי' הרב הגאון הצדיק רבי אברהם יצחק זצ"ל ברודי, נכד בעל „אשל אברהם" זצ"ל. בנם היחיד מו"ה אברהם יצחק נ"י מירושלים נולד אחרי מות אביו, ונקרא על שמו. אלמנתו בת רבנו לא נישאה שוב, ונשארה כל ימי' אלמנה בבית אבי'. חתנו זה של רבנו, יליד מונקאטש ותלמידו הגדול של בעל „דרכי תשובה" זי"ע, נשא את בת רבנו בקראלי, וארבע שנים אחרי חתונתם כשאשתו בהריון שחל"ת. רבנו סיפר הרבה מאד מגדולת תורתו וצדקתו של חתנו זה.

בהקדמת ספרו „אבות על בנים" עמ' מ"ז כותב רבנו: ...„אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי, חתני חמדת לבבי הרב החו"ב טובא צדיק בדרכיו ותמים במעשיו מו"ה אברהם יצחק זצ"ל בראדי, אשר בכל יום הייתי מוסיף לו אהבה, ונקטף באבו. וקודם פטירתו ראיתי אצלו דברים אשר מועטים בדורינו יזכו לזה. אמרתי להציג לו זכר בספרי, דיבור אחד אשר כתב לי בבחרותו, ותנצבה"ח עד אשר יקיצו ישיני עפר".

אשרי מי שחתמו ימיו מהרה

שמענו את רבנו מספר, שבעת חליו של חתנו שנמשך זמן רב, הי' רגיל להיכנס אליו תכופות ולהשתעשע אתו בדברי תורה. שבועות ספורים לפני הסתלקותו, ישב רבנו על יד מטתו, פתאום הוא נתיישב במטה וביקש להביא כסאות להושיב את האורחים שבאו ובתוך כך הוא אמר: „ברוך הבא זקני בעל אשל אברהם" ועוד הזכיר כמה קדושים מדורות קדמו, וכן את רבותיו. את כולם הוא בירך לשלום וכבדם לשבת על כסאות. מחזה זה נמשך זמן ארוך ורבנו עמד משתומם על המראה הגדול הזה.

פעם כשנכנס רבנו לחדרו הוא אמר: „הייתי יכול לספר לחותני דברים גדולים שראיתי עתה בשמים". על בקשתו של רבנו לספר לו, השיב: „אינני יכול. כי הנני עוד

בטוח בחסדי ה' שאתרפא ואקום מחלי זה, ואינני רוצה, שחותני יחזיק אותי לאיש גדול".

כאמור הי' תלמידו של כ"ק האדמו"ר בעל דרכי תשובה זצ"ל. ועוד בימי בחרותו קודם נשואיו קבל הורמנא ונסמך להוראה מכ"ק האדמו"ר בעל מנחת אלעזר זצ"ל אב"ד מונקאטש. ספרו תלמידי רבנו שלמדו בקראלי והיו נוכחים בחתונת חתנו הנ"ל, שבאחד משבעת ימי המשתה באו כ"ק האדמו"ר בעל דרכי תשובה ובעל מנחת אלעזר ממונקאטש לקראלי על סעודת שבע ברכות. הידידות של בעל דרכי תשובה והקרבות והכבוד שחילק לרבנו היתה להפליא. [רבנו לקח הסכמות על כמה מספריו מבעל דרכי תשובה, ראה בחלק „ספרים עפ"י א־ב"]. הוא לא רצה לקחת ביום זה מהחסידים שבאו אליו, קוויטלעך [פתקאות], באמרו שהיום איננו רבי, היום הוא בא אך ורק לכבודה של תורה אב"ד דקראלי, והחתן הנעלה תלמידו הגדול. אחרי סעודת שבע ברכות הלכו לטייל ברחובות קראלי, שני האדמו"רים ממונקאטש בשני הצדדים ורבנו באמצע.

כפי שהזכרנו בחלק „אשכבתא דרבי" קיבל נכד רבנו הבחור אברהם יצחק נ"י ברודי, גר כעת בירושלים עה"ק, בן בתו של רבנו מרת שינדל הי"ד, רשיון עלי־ה לארץ ישראל, [סרטיפיקאט]. הוא הי' צריך לנסוע כשעתים אחרי קבלו הרשיון. אמו לא רצתה שיסע מיד ובלי שיוכל לקחת אתו אפילו את חפציו, אולם חזקה פקודת רבנו לנסוע מיד ולא לאחר את הזמן ח"ו. כשהתחילה האם לבכות מאד, אמר רבנו, מה את בוכה, שיסע מיד, „לכל הפחות הוא ישאר".

הוא נסע והגיע לא"י, למד בישיבתו של הגאון המובהק מרא דארעא דישראל רבי יוסף צבי זצ"ל דושינסקי בירושלים ת"ו. אחרי תום מלחמת העולם הגיעה לירושלים בת דודו בן רבנו, הגאון הצדיק רבי אלעזר בראך הי"ד מקראלי, מרת בלומא תחי' והוא נשאה לאשה. הם הקימו בית טוב ונאמן בישראל שני בנים ושתי בנות. בנו הרה"ח מו"ה שאול אלעזר נ"י שכבר בנה בית נאמן בישראל. בנו השני הבחור המושלם ומופלג בתו"ש נפתלי צבי נ"י, הלומד בישיבת בית יוסף צבי בירושלים ת"ו. בתו מרת שינדל ובעלה הרה"ח מו"ה כבר הקימו בית נאמן בישראל. בתם ראכיל תחי' לאי"א.

רבנו נתן לנכדו זה כתב מורנו שהנני מעתיקים אותו כאן כלשונו מעצם הכתב שנמצא בידיו:

„שאול בראך מנייטרא אב"ד דקה"י קאשוי.

ב"ה א' לס' למען תספר באזני בנך, ערכת"י נר למשיחי לפקה"י קאשוי יע"א.

מוכ"ז נכדי כ"ה אברהם יצחק נ"י בראדי נתגדל על ברכי, כי נולד לאחר פטירת אביו לחיי עוה"ב, ונקרא על שמו, ותמיד התנהג ביראת השם ולמד בישיבתי בחשק. ואביו הי' ת"ח גדול ובעל מדריגה נסתר. וימים לפני פטירתו אמר אלי שרואין ממש שכינה למעלה מראשותיו של חולה ורואה מראות נפלאות. ובקשתיו להגיד לי כזאת, והשיב, הוא מקוה להתרפאות, ואם אדע מזה יהי' חשוב בעיני וזה אינו רוצה. גם אמר שדיבור אחד ממה שלמד לא נשכח ממנו. ורגעים לפני פטירתו צוה להעמיד ספסלים לראשי משפחתו הגאון מו"ה אברהם אב"ד דפראנקפורט מחבר ספר אשל אברהם, וגם להגאון מו"ה אברהם יצחק בראדא זצ"ל האב"ד דק"ק

קליינוואַרדיין. ובטחוני חזק שהתורה מחזרת על אכסניא שלה ותצא ממנו דור ישרים, ולעת אפריונו לטובה יקרא לכל דבר שבקדושה בשם מורינו רב ר׳ אברהם יצחק נ״י, יחזק בתורה ויגדל במעשים טובים, כאות נפש זקינו, הק׳ שאול בראך מנייטרא. [חותמת: שאול בראך מנייטרא אב״ד דקה״י קאשוי״].

חתנו של רבנו הרב הגאון רבי אברהם יצחק זצ״ל ברודי נפטר ביום ד׳ תשרי תרע״ה. אשתו בת רבנו מרת שינדל עלתה על המוקד ביום כ״ט אייר תש״ד, הי״ד.

בספרו „דבר המלוכה״ אות ש״ג כותב רבנו עה״פ (פ׳ תולדות), ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק: „צ״ב כי לכאורה הוא כפול וכמיותר. וי״ל כי ידוע שאברהם מדתו חסד, יצחק מדתו גבורה, ויעקב ממוזג משתי המדות יחד. ולפי״ז יפורש, תולדות יצחק, היינו יעקב, יהי׳ בו בחינת בן אברהם, שזה יצחק, וגם בחינת אברהם עצמו, שהוא ממוזג ממדות שניהם, בן אברהם ואברהם. או עפ״י המובא (ביפ״ע על איכה ג׳) עה״פ בילה בשרי, וכן בתשובה שאלה להר׳ אברהם חביב שרבנו יחיאל בן הרא״ש בא בחלום לאביו ואמר לו, ראוי הייתי להיות מבני עלי׳, אלא שדחפוני בשביל שאין לי בנים. נמצא שבבחינה זו הבן מוליד את האב שמביאו לחיי עוה״ב. וזו שבן אברהם הוליד את אברהם. אמרתי זו בסעודת מילה של נכדי הילד אברהם יצחק נ״י שהי׳ ביום ד׳ לס׳ תולדות יצחק בן אברהם, כ״ו חשון שנת עות״ר לפ״ק״. וכפי שהבאנו למעלה נפטר אביו של אברהם יצחק זה טרם נולד בנו, והילד נקרא ע״ש אביו.

בתו הרבנית אסתר הי״ד

בתו הרבנית הצד׳ מרת **אסתר** הי״ד. בעלה הרב הגאון הצדיק מוה״ר יוסף יהושע שליט״א גרוס, אב״ד דק״ק קראלי, כעת בארה״ב. הרב הגאון דקראלי הנו תלמידו המובהק של רבנו, הוא למד בקראלי כמה שנים והי׳ מהבחורים המצטיינים והחריפים ביותר בישיבת רבנו. התנהג בחסידות וביראת ה׳ להפליא, ורבנו לקחו לחתן לבתו. הוא נשאר אחרי חתונתו בד׳ אמות של הלכה, והוסמך להוראה עוד בצעירותו. כמה שנים אחרי שעבר רבנו לקאשוי, הוא נתקבל לרב ומו״ץ בק״ק טרענטשין־טעפליץ במדינת סלובקי׳, וכיהן שם עד שנת תרצ״ט עת השתלטו הגרמנים על סלובקי׳. אחרי שכבשו הגרמנים את מדינת סלובקי׳ גרשו משם באכזריות נוראה את כל היהודים שלא היתה להם אזרחות סלובקית, ואתם גם את חתנו של רבנו עם אשתו ותשעת ילדיהם, שהגדול ביניהם הי׳ בשנתו הארבע עשרה. את המגורשים הוליכו עד לגבול הונגארי׳ והשאירום שם ביערות ובשדות תחת כיפת השמים בקור וגשם של תחילת החורף. אומללים אלה בילו הרבה ימים ולילות לא רחוק מהגבול ללא כל קורת גג, כי השלטונות ההונגארים שהיו מפורסמים לשונאי ישראל לא מיהרו לאשר להכניסם למדינתם. בינתיים חלו הרבה מהמגורשים במחלת טיפוס ר״ל. גם בתו של רבנו עם כל ילדי׳ נחלו במחלה זו. לבסוף הוכנסו לעיר גבול בהונגארי׳ ובתו של רבנו מרת אסתר נפטרה הי״ד. לא רצינו לספר לרבנו, כי מצב בריאותו הי׳ רופף וחשבנו שיהי׳ אפשרי להעלים ממנו הדבר זמן ממושך. בתו של רבנו שהיתה בקאשוי על יד רבנו נסעה כמה פעמים לעזור ככל האפשר לאחותה וילדי׳. כשחזרה סיפרה לאביה שמצב החולים משתפר והולך. פעם שני׳ היתה שם על

הלויתה של אחותה, מיד אחרי ההלוי' היא חזרה לקאשוי, לא ישבה שבעה במקום שנפטרה אחותה, כדי שרבנו לא ירגיש וישאל על היעדרותה זמן רב.

כשחזרה, אמר משמשו לרבנו, שבתו שינדל כבר חזרה. רבנו הסתכל עליו והפטיר עם איזה כאב נסתר אך בלי התרגשות: „היא נכנסה עכשו לחדרה להחליף את שמלתה עם הקריעה על מות אחותה ורוצה להעלים ממני". הבת נכנסה, סיפרה מה שסיפרה, רבנו לא שאל על בתו, הוא התעניין על מצב הילדים ובעיקר על הגדול שבהם אלי' הי"ד, שהי' חולה במצב רציני. רבנו אף פעם לא שאל על בתו. מזמן לזמן סיפרו לו על הטבה בבריאותה. ואח"כ התחילו לשלוח לרבנו מכתבים עם כתב מזויף כשל בתו זו, כל כמה שבועות. רבנו קרא את המכתבים, לא הגיב ולא כתב תשובה.

וי, אבדה נפש

נכדו של רבנו אלי' שהזכרנו, הי' במצב קשה. כמה ימים אחרי פטירת אמו בא מברק אל רבנו שיעורר עליו רחמי שמים. היינו באותו מעמד אצל רבנו כמה מתלמידיו. רבנו הי' שבור ורצוץ כשקיבל את המברק. הוא קם הלך אל ארונו ואמר שיעשה פדיון נפש עבור החולה. רבנו הוציא מארונו קופסא מליאה פרוטות. היו אלו פרוטות מזמן קיסרות אוסטריין־אונגארן. בצדה האחד של הפרוטה הי' בולט כתר של הקיסר ובראש הכתר שתי־וערב קטן, בולט. רבנו צבר פרוטות אלו, כמאתיים בערך, עוד בהיותו רב במאגנדארף. הוא גירד את כל הצלמים שעל הכתרים עם סכין, ובפרוטות אלו השתמש לצורך פדיון נפש. רבנו הוציא עכשו הפרוטות מהקופסא, הניחם על השולחן והתחיל לספור כמה פרוטות. והניחם זה על זה. בדרך זה שינה ושילש, ובפעם השלישית טעה במספר ולא הניח כפי שרצה. רבנו נבהל ונזדעזע וצעק בקול יאוש, „אוי וי". הוא סתר את הפרוטות שכבר ספר והכין והתחיל לבכות. אח"כ אמר: „רבי המהר"ם שיק זי"ע, כשבאו אליו לבקשו שיתפלל בעד חולה, הי' במדרגת רחב"ד שהי' אומר זה חי וזה מת כדאיתא במס' ברכות ל"ד, אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל וכו'". ביום שלאחריו נודע לנו, שבדיוק באתה השעה נפטר הילד אלי' בן הרב יוסף יהושע הי"ד. לא ספרנו לרבנו מפטירת הילד וגם רבנו לא שאל ולא דיבר מזה כלל וכלל.

חתנו של רבנו הרב הגאון דקראלי שליט"א עבר אח"כ את כל מדורי הגיהנום של מלחמת העולם השני' ר"ל, עוד שבעה מילדיו עלו על המוקד בחודש סיון תש"ד הי"ד. נשארה לו בת יחידה הנמצאת בארה"ב. הוא עלה בשנת תש"ט לארצנו הקדושה, כאן נשא אשה והעמיד בית גדול בישראל הי"ו. כעת הוא חי בארה"ב, ונוסף על התמדתו בלימוד תוה"ק רוב שעות היום והלילה, הנו עוסק הרבה בצרכי ציבור באמונה, עוזר וסומך בכל כוחו לנצרכים ולנשברי לב. הוא מהחסידים הכי מקורבים, נאמנים ונכבדים של כ"ק האדמו"ר מסאטמאר שליט"א.

בתו הרבנית חוה פרומט הי"ד

בתו הרבנית הצדיקת מרת חוה פרומט, בעלה הרב הגאון הצדיק רבי יהושע פאלק פרידמן ותשעת ילדיהם עלו על המוקד ביום כ"ט אייר תש"ך הי"ד. שניים מילדיהם הרה"ח מו"ה יהודה אלעזר נ"י והרה"ח מו"ה יוסף צבי נ"י נשארו בחיים, ונמצאים בארה"ב.

חתנו של רבנו הרב הגאון הגדול מו"ה יהושע פאלק הי"ד, בנו של הרב הגאון הגדול מו"ה אברהם חנוך זצ"ל פרידמן, דיין ומו"ץ בק"ק סאטמאר, בן בתו של מרן החתם סופר זי"ע, הי' מתלמידיו הגדולים של הגאון מסאטמאר בעל שבט יהודה וזכרון יהודה. גם מצד אמו הי' נכדו של הח"ס, אמו היתה בתו של הגאון רבי יוסף צבי גרינוואלד זצ"ל, אחיו תאומו של הגאון רבי יהודא גרינוואלד זצ"ל, שגם היו נכדי הח"ס. רבי יהושע פאלק נשא לאשה את בת רבנו עוד בקראלי, ובא יחד עם חותנו רבנו לקאשוי, ונשאר בקאשוי עד שנת תש"ד עת הובילום למחנות השמד.

הרב ר' יהושע פאלק הי"ד ישב כל ימיו על התורה, כשתורתו אומנתו. כל השנים שרבנו הי' בקאשוי, הי' הוא המגיד שיעור בישיבת רבנו. תלמידי הישיבה הגדולים והקטנים העריצוהו ואהבוהו מאד. בשנת תרפ"ז קיבלו אותו הבעלי בתים של בית המדרש „פועלי צדק" בקאשוי לרב ומגיד שיעור שלהם, הוא נשאר הרב שלהם עד האחרית ביום מר. הבע"ב של בית מדרש זה היו רובם פועלים, יהודים פשוטים, שומרי תורה ומצוות מדקדקים בקלות כבחמורות ואוהבי תורה. ר' יהושע פאלק למד אתם שיעורים כסדרן שלוש פעמים ביום. עיקרי הלימודים היו הלכות שבת והלכות נדה. אחרי שנים של לימוד השיעורים היו בבית המדרש הזה עשרות יהודים שידעו כל הלכות נדה בע"פ, ורוב רובם של הלכות שבת. כ"כ ישב אתם בלילי שבתות וכל ש"ק אחרי הצהריים דרש לפניהם בעניגא דיומא ופרקי אבות. משנת תרצ"ז כיהן כדיין ומו"ץ בקאשוי.

בתו הרבנית שרה הי"ד

בתו הרבנית הצדיקת מרת שרה הי"ד. בעלה הי' הרה"ג חריף ובקי טובא ומושלם במעלות ומדות תרומיות מוה"ר חנניא יו"ט ליפא פרידמאן זצ"ל. נשא את בת רבנו בשנת תרפ"ז בקאשוי. הרב ר' ליפא הי' תלמיד מובהק של הגאון בעל קרן לדוד זצ"ל אב"ד דק"ק סאטמר. הוא הי' ידוע כבר בצעירותו כלמדן מופלג וחריף עצום. אביו הרב מו"ה אברהם זצ"ל הי' ת"ח גדול והתמיד מאד בלימוד תוה"ק, למרות עסקיו המרובים והי' ידוע בעירו סאלאש במדינת צ'עכוסלובקי' כעתיר נכסין ובעל בית בנק בעירו. יהודי חסידי בכל רמ"ח ושס"ה. הרב ר' ליפא הי' נוסף על למדנותו וחסידותו איש מאד מוכשר נבון וחכם בכל תהליכי החיים, בעל עצה, מעורב עם דעת הבריות ומקבלם בסבר פנים יפות ומוצלח בעמלו במילי דשמיא כבמילי דעלמא. הוא הי' קשור כל ימיו בכל נימי נפשו ולבבו אל רבו כ"ק האדמו"ר שליט"א מסאטמאר. ומעת שהגיע כ"ק האדמו"ר שליט"א לארה"ב הי' ר' ליפא יד ימינו ומאנשי עצתו הראשונים של רבו במסירות נפש ובאמונה ללא דופי.

הוא הקים עולה של תורה, ע"י שעמל כל השנים ללא לאות לייסד ולחזק מוסדות תורה, חינוך וחסידות בדרך ישראל סבא בארה"ב. הוא הי' נערץ ואהוב על כל מכיריו וידידיו הרבים, שידעו והכירו את פעליו הרבים והכבירים בכל שטחי החיים התורניים והחסידיים בארה"ב. ר' ליפא זצ"ל הצליח גם בעסקיו הפרטיים, איש חי ורב פעלים.

בשנות המלחמה עלו אשתו וחמשה ילדיהם על המוקד ביום כ"ט לחודש סיון הי"ד. הוא ובנו הבכור הרב ר' ישכר דוב שליט"א נצלו מן התופת ונשארו בחיים. אחרי תום המלחמה נסעו שניהם לארה"ב. הרב ר' ישכר דוב שליט"א הנו מן המקורבים אצל כ"ק

האדמו"ר שליט"א מסאטמאר, וכבר הקים בית גדול ונאמן בישראל, בארה"ב. ביום כ' מרחשון תשל"ג נסתלק לעולמו אחרי מחלה קצרה הרה"ג מוה"ר חנניא יו"ט ליפא זצ"ל, כשבהלויתו השתתף קהל עצום מיהדות החרדית בארה"ב.

נכדו של רבנו הרב ישכר דוב נ"י הנ"ל, [הוריו כאמור גרו בעיר סאלאש], כשהי' בן שלוש בערך לקחוהו הוריו לביקור אצל זקנו, רבנו בקאשוי. דירתו של רבנו היתה בקומת עלי' עם מרפסת על יד הדירה. ברזל אחד הי' אז חסר מגדר המרפסת, נכדו של רבנו שחק על המרפסת, ונפל דרך המרפסת על הארץ לעיני זקנו. הוא ניצל בעזהי"ת ולא ניזוק כלל. בספרו „גבעת שאול" אות תרכ"ד כותב רבנו: ...„שיר השירים ח' ג'. שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני. י"ל דהנה שמא"ל רומז על דין, וימין הוא רחמים. וכן בכ"ב אותיות, אם הם כסדרן אל"ף בי"ת גימ"ל, הוא רחמים, ואם הם מצד שמאל תשר"ק הוא דין. והנה ר"ת מתיבות ש'מאלו ת'חת ר'אשי, הוא תש"ר, שזה מאותיות תשר"ק, המרמז על דין. ומשמיענו הכתוב שגם בתוקף הדין רחמנותו ית' עלינו, וגם אם גברו העונות שהוא צריך להשליך אותנו לארץ, הוא משים שמאלו תחת ראשי, שלא ליפול בפעם אחת מאיגרא רמה לבירא עמיקתא. ועוד יותר וימינו תחבקנו, הוא מחבק אותנו להראות לנו חביבותו, שבצרתינו גם לו צר כביכול, על שהוצרכו לנפילה כזו לפי שחטאו. חדשתי זה בעש"ק פ' בהר בחקתי שנת תר"ץ לפ"ק, כשהי' אצלי נכדי הילד ישכר דוב פרידמאן נ"י, ונפל מעלי' גבוהה כמה קומות איש בחצר, ועיני רואות ולא יכולתי לאחזו בו ולהצילו. וגבר חסדו ית' עלינו שלא ניזק בשום אבר, וברוך הגומל לחייבים טובות. ובזה אפשר גם לפרש הפסוק שם ד' ח', תשיר"י מראש אמנ"ה, שגם בעת שמתגבר הדין, באותיות תשר"ק שבתיבת תשור"י בכל זאת מראש אמנ"ה, ישראל מאמינים שתוכו רצוף אהבה".

עוד כמה שנים אחרי מעשה זה, כשהי' נכדו הנ"ל בא אצל זקנו, תפסו רבנו בידו, ירד לחצר ועל יד המקום שם נפל הילד ברך רבנו ברכת שעשה לי נס במקום הזה.

בתו הרבנית חנה פיגא הי"ד

בתו הרבנית הצדיקת מרת **חנה פיגא** הי"ד. בעלה חתנו של רבנו הי' הרב הגאון הצדיק רבי **מרדכי** זצ"ל שטערן, בן הרב הגאון הגדול מוה"ר אברהם הי"ד, דיין ומו"צ בקה"י נייהייזל שבסלובקי־ה, בעהמ"ח ספרי גפי אש, מליצי אש ועוד. הרב ר' מרדכי הי' גאון מופלג וירא שמים להפליא. הוא למד שנים רבות בישיבת הגאון מגאלאנטא זצ"ל, והוסמך בימי בחרותו להוראה. הוא נשא את בת רבנו בשנת תרצ"ב. שבועות אחדים אחרי חתונתו נחלה הרב ר' מרדכי במחלה בלתי ידועה. הרופאים הגדולים בעיר ווינא נלאו למצא פשר מחלתו. הוא סבל יסורים רבים במשך כשנתיים וחצי. רוב משך מחלתו הוא שכב בקאשוי על יד חותנו, וכן גם אצל אביו בנייהייזל. במשך כל זמן חליו הוא למד בהתמדה נפלאה במטת חליו, חידש הרבה חידושים בשמעתתא ואגדה וכתב את חידושיו בקונטרס. ביום ד' כסלו תרצ"ה שבק חיים לכל חי, והוא בן עשרים ושלוש בלבד. בחלק „**רב בשלוש קהלות**" בספרנו זה, ספרנו על אודות מחלתו ופטירתו של הרב ר' מרדכי באריכות.

חותנו של ר' מרדכי זצ"ל, רבנו, הספיד בהתעוררות יוצאת מן הכלל את חתנו זה. בין דברי השבח בהספדו עליו, אמר: ...„כמה נחת רוח הי' להבורא ב"ה אם הי' הנפטר

הצדיק חתני הזה נשאר בחיים. דביקותו בתורה מיום עמדו על דעתו הי׳ להפליא. כל יום הוסיף אהבה ודביקות, והי׳ צדיק במעשיו עד להפליא. מי שהי׳ מכיר את מהותו ומנהגו, הי׳ קרוב לגמור בדעתו שנתקיים בו „ברוך אתה בצאתך״ מן העולם בלא חטא, כביאתך לעולם. חבל על האי שופרא דבלי בארעא, שהי׳ נשמה טהורה שלא נמצא בין מאה אלפים, והי׳ מעותד לגדולות ונצורות הן בתורה והן בעבודה״.

נדפס מהרב ר׳ מרדכי ספר בשם „**רב חסד**״ על שמעתתא ואגדתא. רוב־ככל החידושים הם ממה שחידש בעת חליו בשכבו על ערש דוי בקאשוי. בתחילת ספר זה נדפס גם ההספד של חותנו רבנו עליו.

בספרו „**דבר המלוכה**״ על ראש השנה יצא לאור בשנת תרצ״ה אחרי שנפטר הרב ר׳ מרדכי, הדפיס רבנו בסוף ספרו כמה דפים ח״ת מחתנו זה. ושם כותב עליו כדברים האלה: ...„**לזכר עולם יהי׳ צדיק**„ חתני הרב הגדול בתורה ובמעשים מו״ה **מרדכי** בן אברהם זצ״ל שטערן. אביו מחותני הגאון שליט״א כבר הדפיס ממנו הלכות שחידש בימי חליו. ועתה אני מוסיף אמרות טהורות השייכים לעניני ספרי.

נולדה להם בת אחת **רבקה** הי״ד. אחרי פטירתו של ר׳ מרדכי זצ״ל נשארה אשתו, בתו של רבנו, אלמנה צעירה עם יתומה בת שנה בבית רבנו. ובזה נתוספה אלמנה שני׳ה בבית רבנו ר״ל, כי בתו הגדולה הרבנית שינדל הי״ד כבר ישבה אז כעשרים שנה אלמנה בבית אביה.

בקיץ שנת תש״א, כשנה וחצי אחרי הסתלקות רבנו, נישאה האלמנה הרבנית מרת חנה פיגא בת רבנו שנית להרב הגה״צ מו״ה **אברהם פאבר** הי״ד, תלמיד ותיק וחסיד של רבנו. הוא למד כמה שנים בקאשוי בהתמדה יוצאת מהכלל, ממש לא פסק פומי׳ מגירסא. אביו הי׳ הרב הגאון מוה״ר יעקב פאבר זצ״ל ששימש בסוף ימיו בדיינות בק״ק פרעשבארג. כמה ימים לפני חתונתם מצאנו בארונו של רבנו בחדרו, בין הרבה כתבי רבנו, טופס תנאים מודפס והי׳ כתוב בכתב יד קדשו של רבנו, „הכלה חנה פיגא בת הרב שאול״, והי׳ לפלא. בעלה הרב ר׳ אברהם נקרא כמה ימים אחרי חתונתו לעבודת כפי׳ה שהי׳ אז נהוג בהונגארי׳ נגד יהודים, ולא חזר יותר הביתה הי״ד. אשתו הרבנית מרת חנה פיגא ובתה רבקה עלו על המוקד ביום כ״א סיון תש״ד הי״ד.

בתחילת חלק זה הנקרא בשם „**זרע ברך ה׳**״, הזכרנו שרבנו שיכל בן ובת ר״ל עוד בהיותו רב בקראלי. ספרו תלמידיו של רבנו שלמדו אז אצלו בקראלי כשנחלה ונפטר בנו של רבנו הבחור **חיים** זצ״ל והוא אז כבן חמש עשרה. רבנו הי׳ קשור אל בנו זה בכל נימי לבבו אולי יותר מאל שאר ילדיו. הילד התנהג מזמן שהי׳ עוד ילד קטן ביראת שמים ויראת חטא. רבנו הי׳ רגיל לומר, חיים שלנו יהי׳ חסיד גדול. כשחזרו מהלוי׳ ר״ל רבנו ישב על הארץ להתאבל, והי׳ מהורהר ונבוך מאד. אחרי ישיבה ממושכת בדומי׳ אמר רבנו כמדבר אל עצמו: „לא אשקוט ולא אנוח עד שיגלו לי מן השמים מדוע לקחו ממני את חיים שלי״.

על אודות פטירת בתו **גיטל** ע״ה והיא כבת שלוש עשרה, ומה ששמעו אז מרבנו על אודות פטירתה, כתבנו באריכות בחלק „**רב בשלוש קהלות**״ במקום שמסופר מרבנות קראלי.

לזכרון עולם יוחקו בספר ויונצחו נשמות תלמידי וידידי רבנו זי"ע* שבחלקם הגדול עלו על המוקד ונהרגו על קידוש שמו יתברך בשנות המלחמה האיומה תרצ"ט — תש"ה. ה' ינקום דמם.

תהיינה נשמותיהם הקדושות והטהורות צרורות בצרור החיים עד יקוצו ישיני עפר.

ארץ אל תכסי דמם.

הונצחו

על-ידי מאיר צבי רוטנברג תלמיד רבנו, נכד אחות רבנו, פתח-תקוה.

אביו: ר' **יוסף יוזפא** בן משה. י"ב אייר.
אמו: מ' **חי' שרה** בת אליעזר, כ"א מר-חשון.
זקנו: ר' **אליעזר** בן דוד יהודה.
אחותו: מ' **שינדל**, י"ט תשרי.

* * *

על-ידי מנשה לורינצי ורעיתו **ברכה מלכה** תלמיד רבנו, בני-ברק.

אביו: ר' **יוסף יהודה** בן יצחק אייזיק, י"א סיון.
אמו: מ' **ברינדל** בת מנשה.
אחיו: **יצחק אייזיק ומרדכי.**
אחיותיו: **רחל, שרה, רבקה ופרידל,** תש"ד הי"ד.
אביה: ר' **מנחם יעקב** בן משה צבי, כ"א אדר.
אמה: מ' **שרה רבקה** בת מנחם ברוך.
אחיה: **ברוך יהודה**, ח' אדר.
אלישע, כ' שבט תש"ד, הי"ד.

* * *

על-ידי יצחק איתיאל — פולאק, רעיתו **חי' שרה,** תלמיד רבנו, תל-אביב.

אביו: הרב **יוסף שמעון** בן אברהם בעהמ"ח „ראשי בשמים" ובית ועד לחכמים, סאט-מאר.
אמו: מ' **אסתר** בת מנחם.
אחיותיו: **רחל ואסתר.**

---

* יצויין, כי כאן בסיום חלק „זרע ברך ה'" בו מסופר על ילדי רבנו, בני ביתו וכל יוצאי חלציו — מונצחים אך ורק נשמות תלמידי רבנו, ידידיו ותלמידי תלמידיו שלא התגוררו בקאשוי. ואילו ההנצחות של התלמידים בני קהלת רבנו בקאשוי וזרעם אחריהם — יונצחו אחרי הפרק המספר על חיי קהלת קאשוי.

אחיו: **משה יהודה**, ט' סיון הי"ד.
אחיו: ר' **חיים יהושע** ז"ל, כ' אדר א'.
אחותו: מ' **מרים**, כ"ד כסלו.
אחותו: מ' **דינה**, יוהכ"פ.
אביה: ר' **אברהם יהודה** בן שמואל צבי, ל' ניסן.
אמה: מ' **בילא** בת אברהם, ג' אדר.
אחיה: **שמואל צבי** ז"ל, כ' סיון.

* * *

על-ידי מרדכי אוהלבאום, רעיתו פערל לבית רוט, תלמיד רבנו, עין-אילה.

אביו: ר' **זאב משה** בן נח, כ"ט אייר.
אמו: מ' **חנה** בת שמואל הכהן, כ"ד אדר.
אחיו: ר' **יחזקאל שרגא** ור' **אלכסנדר נטע** ומשפחתם, הי"ד.
אחיותיו: **בת-שבע וחי' רעכיל** ומשפחתם, **נח ושינדל** בני ר' מרדכי נ"י,
אמם מ' **חנה לאה** בת דוד הלוי, כ"ו סיון, הי"ד.
אביה: ר' **ישראל יצחק**.
אמה: מ' **גיטל** בת משה, כ"ט מרחשון.
על-ידי יעקב שמעון ליכטשיין, ארה"ב.

* * *

אביו: ר' **משה** בן אברהם מאיר.
אמו: מ' **מאטיל** בת ישעכר צבי, י"ד סיון, הי"ד.

* * *

על-ידי יחיאל מיכאל, יעקב, חיים דוד זאב בורנשטיין, אחותם פערל קצ-נלבאנן.

אביהם: ר' **מרדכי** בן דוד זאב, כ"ד סיון.
אמם: מ' **חנה רעכל** בת יחיאל מיכאל, י"ד תמוז.
זקינם: ר' **דוד זאב** בן חיים, כ"א אייר.
זקינתם: מ' **קייזל** בת יעקב, ילדיהם, **בן ציון ויעקב, הענטשה, בלומא ופריידא**, תש"ד, הי"ד.
זקינם: ר' **יחיאל מיכאל** בן מנחם, כ"א סיון.
זקינתם: מ' **פאלה** בת אברהם צבי, ילדיהם: **יצחק, משה, אברהם צבי ויוסף, אסתר, רחל ומלכה**, תש"ב—תש"ד, הי"ד.

* * *

על-ידי שרגא צבי הולצער ורעיתו רא-צה, תלמיד רבנו, ירושלים.

אביו: ר' **בנימין** בן דוב, ט"ו מרחשון.
אמו: מ' **אסתר** בת יעקב.
אחיו: **ברוך יהודה, דוב ויעקב.**
אחיותיו: **חוה, הדס ורחל**, ח' סיון תש"ד, הי"ד.
אביה: ר' **שמואל שמעלקי** בן יהודה ליב.
אמה: מ' **פרימט** בת אברהם מנחם.
אחיותיה: **שרה, פייגא וחי' רחל**, ז' סיון, הי"ד.

* * *

על-ידי שלמה בלומנפעלד ורעיתו שרה, תלמיד הרב הגאון ממאנדארף, בני-ברק.

אביו: ר' **יצחק** בן יוסף, י"ט אייר.
אמו: מ' **ריזל** בת צבי, כ"ז סיון.
אביה: ר' **גרשון מאיר** בן זוסמן, כ"ז סיון.
אמה: מ' **רויזא** בת אברהם צבי, ט' סיון, הי"ד.

* * *

על-ידי מרדכי יהודה גולדשטיין, תל-מיד רבנו, פתח-תקוה.

אביו: ר' **אברהם** בן אלימלך, כ"ז מרחשון תרצ"ו.

אמו: מ' אסתר בת חיים בונם, כ"ח סיון תש"ג.

* * *

על־ידי חיים דוב ווייזר, תלמיד רבנו, חיפה.

אביו: ר' ישראל בן יעקב שמואל, י"ט מר־חשון.
אמו: מ' שינדל בת דוד שמואל, אייר, הי"ד.
שמואל ודוד בני ר' חיים דוב נ"י
ואמם: מ' רחל בת יחיאל, י"ב סיון תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי אברהם מאיר ורעיתו מינדל ליכטשיין, ארה"ב.

אביה: ר' יקותיאל יהודה בן גרשון, ז' כסלו.
אמה: מ' הינדה לאה בת שלמה יעקב, כ"ה שבט, הי"ד.

* * *

על־ידי בנימין ווים ורעיתו זיסל לבית לוי, תלמיד רבנו, ירושלים.

אביו: ר' ברוך שלום בן אברהם, ד' ניסן.
אמו: מ' לאה בת יוסף, ח' אייר.
אחיו: אברהם, ח' אייר, הי"ד.
אביה: ר' מרדכי בן משה הלוי, ח' חשון.
אחיה: ר' אלתר יחזקאל ז"ל, י"ג אייר.

* * *

על־ידי חיים סנדרוביץ, תלמיד רבנו, בני־ברק.

אביו: ר' ישראל בן בנימין יצחק, הי"ד.
אמו: מ' יהודית ע"ה בת דוד, כ"ט מ. אב.

אחיו: יוסף.
אחיותיו: פייגא ואסתר, תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי נפתלי קראוס פתח־תקוה, נכד אחי הרבנית, אשת רבנו.

אביו: ר' חיים בן נפתלי צבי, כ"ג טבת.
אמו: מ' בילה בת ראובן, כ' סיון.

* * *

על־ידי יוסף פולאק, תל־אביב.

אביו: ר' שמואל מרדכי בן אברהם יצחק, ט' תמוז תש"ד, הי"ד.
אמו: מ' פייגא בת אבא יהושע, י"ח מר־חשון.
אחיו: ר' אליעזר, רעיתו מ' מאטל לאה בת יוסף.
אחותו: מ' צירל, בעלה ר' אלימלך, ילדי־הם חנוך, אברהם יצחק וידידי'.
אחותו: מ' חנה, ילדיה אהרן שלמה, פייגא ומשה דוד בני ר' יואל זוסמן נ"י, פריידא בת ר' חנני' יום טוב ליפא נ"י פולאק, אמה מ' חוה בת משה, תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי משה יוסף הלפערט, רעיתו פרי־חה לבית לוינגר, תלמיד רבנו.

אביו: ר' יצחק אייזיק בן ארי' יששכר, י"ד כסלו.
אמו: מ' יהודית בת משה יהודה, ט' סיון.
אחיו: מנחם מענדל, ישראל יעקב ושלמה יואל.
אחיותיו: רייזל והעניא.
אביה: ר' אשר אנשיל בן שמואל.
אמה: מ' רייזל בת הלל, תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי מנחם קראוטוירט, ירושלים.

אביו: ר' **יצחק יהודה** בן שלמה.
אמו: מ' **גיטל** בת אלי' שמחה, א' סוכות תש"ד, הי"ד.
משה בן ר' מנחם נ"י, אמו מ' **קרסיל** בת יהודה, תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי יהושע וויינבלום, רעיתו חי' לבית לעזער, קרית־צאנז נתניה.

אביו: ר' **יצחק** בן אברהם צבי, כ"ז תמוז תש"ב, הי"ד.
אמו: מ' **אידל** בת שלמה, כ"ו אדר א' תר־צ"ח.
אחיו: ר' **שלמה**, רעיתו מ' **מינדל** בת שמואל, ילדיהם, **ברנדל, אשר אנ־שיל, אסתר, אלימלך ויהודה ליב**, תש"ב, הי"ד.
אחיו: ר' **שמעון**, רעיתו מ' **רבקה** בת יעקב, ילדיהם **שלמה ליב ומשה**, תש"ב, הי"ד.
אחיו: ר' **מרדכי**, רעיתו מ' **בלומא**, בנם **אברהם משה**.
אחותו: מ' **שפרה**, בעלה ר' **יצחק שלמה** בן בן ציון וילדיהם.
אחותו: מ' **רבקה**, בעלה ר' **חיים אליעזר** בן פנחס וילדיהם.
אחותו: מ' **חנה**, בעלה ר' **שמחה ישכר דוב** בן אברהם דוד וילדיהם. תש"ב, הי"ד.
אביה: ר' **יהודה ליב** בן דוד בועז, כ"ה תמוז, הי"ד.
אמה: מ' **גיטל** בת אפרים, ט"ו אדר ב'.
אחיה: הב' **יצחק אפרים, יוסף מנחם, שלמה צבי, חיים ושלום פנחס**. תש"ב, הי"ד.

* * *

על־ידי ישראל יעקב דוידוביץ, בני־ברק.

אחיו: ר' **נפתלי** בן הרב אליעזר, תלמיד רבנו.
אחותו: מ' **ריזל**, בעלה ר' **יעקב קאפל** בן צבי, ילדיהם **מלכה שינדל ויוסף מרדכי**.
אחותו: מ' **רבקה**, בעלה **ישראל יוסף** בן אברהם וילדיהם.
בני אחותו: **מנשה שמחה ומשה** בני ר' יוסף בן אברהם.
אחי אמו: ר' **נפתלי הערצקא** בן מנשה שמחה, רעיתו מ' **לאה** בת אברהם יעקב, ילדיהם **אברהם יעקב ורעכל**. מ' **גיטל** בת פנחס, בעלה ר' **אברהם**, בנם **פנחס**, תש"ב—תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי פרידא רבקה לידר לבית קורן, קרית צאנז.

אביה: ר' **ישראל** בן שלמה, ב' אב, הי"ד.
אמה: מ' **חי' ריזל** בת חיים גרשון, בת אחות רבנו.
אחיה: **יעקב יוסף** בן ישראל, הי"ד.

* * *

על־ידי משה ארי' רוזמן, רעיתו רבקה קראלי — ירושלים.

אביו: ר' **יעקב דב** בן זאב הלוי.
אמו: מ' **רבקה** בת דוד יהושע י"א אדר.
אחיו: ר' **יקותיאל זלמן**, ר' **נפתלי הערצקע**, ר' **יונתן בנימין** ומשפחו־תיהם.
אחיו הבחורים: **זאב, אברהם, ראובן חיים, ודוד יהושע**.
אחותו: מ' **שרה**, בעלה וילדיה.
מ' **פייגא** בת ישעי' משה.

מ' **גיטל** בת יעקב ובניה.
י' סיון תש"ד, הי"ד.
אחיו: הב' **יוסף**, ער"ח שבט.
אחיו: הב' **אליעזר צבי**, י"א תשרי.
אביה: ר' **אברהם ארי'** בן חיים שמואל זיינביל הכהן.
אמה: מ' **איידל** בת חיים צבי.
אחותה: **שינדל**.
אחיה: **יצחק**.
מ"א לספירה תש"ד, הי"ד.

* * *

על-ידי **שמעון שאלאמון**, רעיתו **חי' פעסיל**, תלמיד רבנו, ארה"ב.

אביו: ר' **נתן** בן שמעון.
אמו: מ' **רחל** בת מאיר.
אחות אביו: מ' **זלאטא**, בעלה ר' **אהרן** בן אברהם חיים, ילדיהם: **יצחק**, **אברהם חיים** ו**ויוטא רוזא**. כ"ו אייר תש"ד, הי"ד.
זקנו: ר' **שמעון** בן יצחק, ט"ז תשרי.
אביה: ר' **אברהם חיים** בן מרדכי אלי', ט' טבת.
אמה: מ' **חנה בריגדל** בת אברהם יהושע, י"ז אלול.
דודה: ר' **יוסף מאיר**, כ"א תשרי.
דודתה: מ' **בילה הענדיל** בת אברהם יהושע, בעלה וכל משפחתם. תש"ד, הי"ד.

* * *

רשימת הרבנים, האדמו״רים, הגאונים והצדיקים הקדושים אשר בארץ החיים מהדורות הקודמים המוזכרים בספרנו, לפי סדר הא־ב

עמוד

הגה״ק רבי אברהם שלום האלברשטאם האדמו״ר מפטראפקאב. ל״ג, מ״ד, מ״ה, מ״ו, מ״ז, מ״ח, צ״ז, ק״ז, ר״ח, רכ״ה, רע״ח.

הגה״ק רבי אברהם יהושע העשל בעל „אוהב ישראל״ מאפטא קט״ו.

״ רבי אברהם שמואל בנימין סופר בעל „כתב סופר״ קנ״ט, רי״ד, רנ״ה.

״ רבי אברהם אורנשטיין בעל „דברי אברהם״ ה׳.

״ רבי אברהם מרדכי אלתר האד־מו״ר מגור קי״ט.

״ רבי אברהם יהושע פריינד מ־נאסאד — אינטרדאם כ״ה, קל״ז, קפ״ג.

״ רבי אהרן רוקח האדמו״ר מ־בעלזא ל״ז, מ׳, מ״א, ע״ד, רע״ח.

״ רבי אהרן הורביץ האדמו״ר מ־בייטש נ׳, נ״א.

״ רבי אלימלך מליזענסק בעל „נועם אלימלך״ מ׳.

״ רבי אליעזר זוסמאן סופר בעל „ילקוט אליעזר״ כ״ד.

״ רבי אלעזר רוקח בעל „שמן רוקח״ ל״ה.

הגה״צ רבי אלעזר פיש האדמו״ר מ־ביקסאד קכ״ד.

		עמוד
הגה"צ	רבי אברהם שטערן בעל „גפי אש"	קנ"ד.
"	רבי אלעזר בראד, קראלי	מ"ג, פ"א, רפ"א, רפ"ב, רפ"ג, רפ"ד, ר"ק.
"	רבי אברהם חנוך פרידמן, סטמר	רצ"ה.
"	רבי אברהם יצחק בראדי, קראלי	קפ"ג, רצ"א, רצ"ג.
"	רבי אברהם פאבער, קאשוי	רצ"ז.
הגה"ק	רבי גרשון קוטבער	קפ"ד, רצ"ג.
"	רבי דוב בער המגיד ממעזריץ	ק"ח.
"	רבי דוד האלברשטאם אב"ד קשאנאב	כ', מ"ח.
"	רבי דוד נוימאן מלאקנבאך ראב"ד פרעשבארג	פ'.
"	רבי חיים האלברשטאם מצאנז בעל „דברי חיים"	מ"ו, מ"ט, נ"ז, ס"א, ק"ד, קנ"ד, ק"ע, קפ"ה, ר"ג, ר"מ, רב"ז, רע"ח.
"	רבי חנני' יו"ט ליפא טיטלבוים, בעל „קדושת יו"ט"	ט"ז, כ"ד, כ"ח, כ"ט, ל', ל"א, ל"ט.
"	רבי חיים שאול דויק, ירושלים	קי"ב.
"	רבי חיים צבי טיטלבוים מסיגעט בעל „עצי חיים"	ל"א, נ"ב.
"	רבי חנוך העניך אב"ד בענדין	קי"ט.
"	רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש בעל „מנחת אלעזר"	רל"ח.
"	רבי יהושע רוקח האדמו"ר מבעלזא	ל"ו, ל"ח, ל"ט, קל"ט, קמ"א, קמ"ח, קצ"א.
"	רבי יהודה אסאד מסערדאהעלי	מ"ג, מ"ד.
"	רבי יהודה גרינוואלד מסאטמר בעל „זכרון יהודה"	מ"ב, צ', קי"ז, קנ"ו, רצ"ה.
"	רבי יהודה ליב מהר"ל מפראג	ק"ס.

		עמוד
הגה״ק	רבי יונתן איבישיץ מפראג	רע״א.
״	רבי יוסף שאול נאטנזאהן בעל ״דברי שאול״ ושו״ת ״שואל ומשיב״.	ר״ן.
״	רבי יוסף חיים זונענפעלד, ירושלים	קי״ב, קי״ז, קי״ח.
״	רבי יחזקאל שרגא האלברשטאם משינאווא בעל ״דברי יחזקאל״	ל״ז, ל״ט, מ״א, מ״ב, מ״ד, מ״ז, ק״ה, רל״ז.
״	רבי יחזקאל פאנעט בעל ״מראה יחזקאל״	קל״ז.
״	רבי יחזקאל לנדאו בעל ״נודע ביהודה״	רל״ח, רנ״ז.
״	רבי יעקב מעמדין יעב״ץ	ע׳.
״	רבי יעקב יוסף בעל התולדות	ק״ח.
״	רבי יעקב מאיר צבי בעל ״דרך ימה״	ב׳, ס״ט, ר״ץ.
״	רבי יוסף צבי דושינסקי, ירושלים	קמ״ו, קמ״ז, רס״א, רצ״ב.
״	רבי יקותיאל יהודה ט״ב בעל ״ייטב לב״	כ״ג, כ״ד, כ״ו, כ״ז, ל״ט.
״	רבנו רבי ישראל בעש״ט	ס״א, ק״ח, קנ״ה, קפ״ו.
״	רבי ישכר בער בלאך בעל ״ביגת ישששכר״	רי״ג.
״	רבי ישכר דוב רוקח מבעלזא	ל״ו, ל״ח, ל״ט, מ׳, מ״ט, נ״ה.
״	רבי ישעי׳ זילברשטיין בעל ״מעשי למלך״	צ״א, ק״ו.
״	רבי ישעי׳ הלברשטאם טשחוב — קראקא	מ״ט.
הגה״צ	רבי יהושע בוקסבאום גאלאנטא בעל ״אור פני יהושע״	ק״ד, קנ״ד, רפ״ח, רפ״ט.

		עמוד
הגה״צ	רבי יוסף האניג מטשאבא	ד׳.
״	רבי יוסף יונה צבי הלוי הורביץ, מאונסדארף.	ר׳.
״	רבי יקותיאל יהודא ט״כ מסיגט	ל״ב.
״	רבי יעקב פונפעדר	ד׳.
״	רבי יעקב משה שווארץ מקראלי	קי״ט.
״	רבי יוזפא צבי גרינואלד	רצ״ה.
״	רבי יעקב פאבער פרעשבארג	רצ״ז.
״	רבי משה סופר הח״ס	ב׳, ה׳, ט׳, י׳, י״ג, י״ד, ל״ה, נ״ז, ס״ח, ע׳, ק״ד, קמ״ז, קס״א, קפ״ד.
״	רבי משה שיק המהר״ם שיק	ב׳, ה׳, ז׳, ח׳, י׳, י״א, כ״ג, כ״ד, כ״ו, כ״ז, ל״ט, קנ״א, קנ״ג, קנ״ט, קפ״ד, קפ״ו, קפ״ז, קצ״ו, רי״ג, רצ״ד.
״	רבי מנחם מענדל מרימנאב	קט״ז, קנ״ה, קצ״א, רמ״ו.
״	רבי מרדכי מנדבורנא	קפ״ו, רמ״ו.
״	רבי משה ט״כ בעל „ישמח משה״	י״ד, י״ט, נ״ז, ר״ד.
״	רבי משה גרינוואלד בעל „ערוגת הבושם״	מ״ב.
״	רבי מנחם מענדל הלברשטם מ־סטראפקאב	מ״ה.
״	רבי משה יוסף ט״כ מאויהעל	כ׳, כ״ז.
הגה״צ	רבי משה יונגרייז קאשוי	קמ״ו.
הגה״ק	רבי מאיר אריק טארנע	קס״ז, ק״ע.
״	רבי מנחם צבי רוזנבערג בעל „זכרון מנחם״	ר״ץ.
״	רבי מאיר שפירא מלובלין	רע״ח.

עמוד

הגה״ק רבי מרדכי פאנפעדר בעל „מא־ ג׳.
מר מרדכי״

״ רבי מרדכי שטערן נייהיזל — קנ״ד, קנ״ה, רס״ה, רצ״ו, רצ״ז.
קאשוי

הגה״צ רבי נחמי׳ קורניצר, קראקא קס״ט.

״ רבי נפתלי צבי בראד מאגנ־ קמ״ד, רפ״א, רפ״ג, רפ״ד, רפ״ז.
דארף, בעל „דבר נצב״

הגה״ק רבי עקיבא איגר צ״ח, קמ״ז.

״ רבי עקיבא יוסף שלעזינגר בעל קי״ב.
„לב העברי״

״ רבי עקיבא קורניצר קראקא קס״ט.

קס״ט.

הגה״צ רבי קאפל רייך בודאפעשט פ״ב.

״ רבי קלמן וועבער, פישטאני ר״ק.

הגה״ק רבי צבי אלימלך שפירא בעל קפ״ה, ריי״ג.
„בני יששכר״

״ רבי צבי הערש מליסקא בעל י״ט.
„אך פרי תבואה״

״ רבי צבי הערש שפירא בעל פ״א, צ׳, קפ״ה.
„דרכי תשובה״

״ רבי שמואל שמעלקא הורביץ, ד׳.
מניקלשבארג

״ רבי שמואל שמעלקא קליין בעל פ״א, קס״ט.
„צרור החיים״

״ רבי שמעון סופר קראקא י״ז, ק״ג, קס״ט, ק״ע.

״ רבי שמואל עהרנפעלד בעל י״א, י״ג, ט״ו.
„חתן סופר״

״ רבי שלמה האלברשטאם מבאבאב ל״ג, ל״ד, ל״ה, ל״ט.

עמוד

הגה״ק רבי שמואל רוזנברג מאנסדארף בעל „באר שמואל״ — מ״ב, מ״ג, ק״ד, ק״ה, רנ״ה.

״ רבי שרגא צבי טענבאום בעל „נטע שורק״ — מ״ב, מ״ג.

״ רבי שרגא פייבל פלאוט בעל „ליקוטי חבר בן חיים״ — ל״ה.

הגה״צ רבי שמואל צילץ, ניקלשבארג — ד׳.

״ רבי שמחה בונם סופר בעל „שבט סופר״ — ל״ז, ל״ט, קנ״א.

״ רבי שמואל אהרן אפאד מסער־דאהעלי — מ״ג.

״ רבי שלום מרדכי הכהן מבערז׳אן בעל שו״ת מהרש״ם — צ״ו.

״ רבי שמעון גרינפעלד, ס. מ׳האל בעל שו״ת מהרש״ג — ז׳.

״ רבי שלמה דייטש, נייטרא — ד׳, רפ״ז.

״ רבי שמואל בראך, נירמאדא — כ״ו.

״ רבי שמואל בראך, חוסט — ל״ג, פ״א, קמ״ד, קצ״ה, ר״ע, רע״ג, רע״ז, רפ״א, רצ״א.

״ רבי שלמה זלמן עהרנרייך מ־שמלוי בעל „לחם שלמה״ — קמ״ז.

הגה״ק רבי ישעי׳ שטיינער, מקריסטיר — מ״ט, נ׳.

הגה״ק רבי יצחק אייזיק מזידיטשוב — קנ״ד.

״ רבי יחזקאל בנט נייטרא — קנ״ג.

״ רבי יעקב המגיד מדובנא, בעל „אוהל יעקב״ — קע״ב.

הגה״צ רבי ישכר דוב ליפשיץ מאונג־וואר — נ״א.

״ רבי יצחק צבי יונגרייז מקאשוי — קמ״ו.

״ רבי יצחק דיין, מברדעיאב — ה׳.

	עמוד
הגה״צ רבי יהושע פלק פרידמאן, מ־קאשוי	קמ״ד, קצ״ג, רס״א, רפ״א, רצ״ד.

רשימת בעלי בתים חשובים ועסקנים המובאים בספרנו, אשר שב״ח לולכ״י

	עמוד
הרה״ח ר׳ אביש מאיר ברנסדארפער	ר״ג.
״ ר׳ אברהם וועבער	ה׳.
״ ר׳ אהרן דוד האראטשטיין	ר״ץ.
״ ר׳ אליעזר פרידמאן	רס״א, רס״ד.
״ ר׳ אליעזר הכהן שוארץ	מ״ה.
״ ר׳ דוד שלייפער	רפ״ב, רפ״ג.
״ ר׳ חנני׳ יו״ט ליפא פרידמאן	רצ״ה.
״ ר׳ יצחק רייך	קנ״ג.
״ ר׳ ישעי׳ שארמאן	ס״ד, קנ״א, קס״ד, רי״ד.
״ ר׳ חיים פריינד	כ״ה.
״ ר׳ יהודה ליב גאלדשטיין	ע״ג, קצ״ה, רע״ח, רפ״א.
״ ר׳ יוסף שמעון פאלאק	קי״ט.
״ ר׳ יעקב מאיר בוקסבאום	רמ״ב.
״ ר׳ משה ארי׳ פרוינד	כ״ה.
״ ר׳ מנחם מענדל בראך	ל״ח, ס״ד.
״ ר׳ מאיר צבי געליס	רע״ה.
״ ר׳ משה שלאמאויץ	ר״פ, רפ״א.
״ ר׳ מנחם מענדל ווייס	קע״ו.
״ ר׳ נפתלי צבי קראוס	ז׳, צ״ט, רכ״ז.

		עמוד
הרה"ח	ר' צבי ארי' בראנסדארפער	ר"ג.
"	ר' שמואל דאנאטה	קע"א.
"	ר' שמעון עהרליך	קמ"ג, קמ"ד, קצ"ד, קצ"ה.
"	ר' שמואל שווארץ	ק"ץ.
"	ר' שלמה גייגער	קפ"ט.
הבחור	חיים בראך	רצ"ז.
"	שרגא צבי גאלדשטיין	רע"ד, רע"ח.

רשימת האדמו"רים, הרבנים ובע"ב חשובים
אשר ישנם פה אתנו בחיים לאורך ימים ושנות חיים

		עמוד
הגה"ק	רבי יואל טייטלבוים מסאטמאר	ל"א, קכ"א, קכ"ב, קמ"ג, רפ"ג, רצ"ב, רצ"ו.
"	רבי יקותיאל יהודה האלברשטאם מקלויזנבורג	נ"א, נ"ב, ע"ט, קל"ו, קל"ז.
הגה"צ	רבי יחזקאל שרגא ליפשיץ מ־סטראפקאב	נ"א.
הרה"ג	רבי יוסף יהושע גראס, קראלי	פ"א, רפ"א, רצ"ג, רצ"ד.
"	רבי רפאל בלום קאשוי	ע"א.
"	רבי יהושע דייטש ירושלים	קנ"ה, רל"ח.
"	רבי שמואל אלכסנדר אונס־דארפר מונטרעאל	קפ"ו.
"	רבי אלי' שמואל שמערלער קרית־צאנז	ע"ט.
הרה"ח	ר' אברהם יצחק בראדי ירושלים	רס"א, רע"ב, רצ"א, רצ"ב.
"	ר' אברהם אוהלבאום ארה"ב	רמ"ט.

		עמוד
הרה"ח	ר' אלכסנדר שוויד לונדון	קכ"ד.
"	ר' בצלאל יונה רובין ארה"ב	ע"א.
"	ר' דוב בער לעגמאן בני־ברק	ר'.
"	ר' ישכר דוב פרידמאן ארה"ב	רצ"ה, רצ"ו.
"	ר' יצחק דוב פעלד לונדאן	י'.
"	ר' נפתלי עהרליך ירושלים	רנ"ד.
"	ר' פנחס דייטש נתני"ה	ה'.
"	ר' צבי וויים בני־ברק	קע"ן, ר"ו.
"	ר' שלמה זלמן שוויד ארה"ב	רנ"ט.

תיקון טעות:

בדף ק״ה בקטע והנה ענין פלא, נפלה טעות טכנית ונחלפו כמה שורות. על כן אנו מעתיקים את הקטע בצורתו הנכונה.

והנה ענין פלא ששמענו מפי בניו של רבנו וגם תלמידים שלמדו והיו עם רבנו בזמנים ההם. גם מפי רבנו שמענו פעם רמז מזה, אבל הוא לא סיפר לנו גוף המעשה. במג״ד הי׳ קצב אחד שהי׳ בעל זרוע וגבר אלים. במשך שנים הי׳ מציק לשו״ב דמתא והתווכח אתו כל פעם כשנטרף משהוא בבדיקות. (לשו״ב זה יש נכדים בארה״ק ובארה״ב, נכדו אחד הרה״ח ר׳ שלמה בלומנפלד נ״י תלמיד הגאון ממג״ד בנו של רבנו, גר בבני־ברק). השו״ב התלונן לפעמים לפני רבנו על הקצב הנ״ל. רבנו פקד עליו ע״י שליחים, לא להתערב כלל בעסקיו של השו״ב, ועליו לקבל כל פסקיו של השו״ב בלי טעו״מ. להשו״ב אמר לא לפחד רק לעשות מלאכתו מלאכת שמים בשלימות. פעם בא הקצב לידי כעס, צעק מאד על השו״ב ולבסוף לא נחה דעתו עד שדחפו להשו״ב וגם רצה להכותו. השו״ב נכנס אל רבנו ואמר שהוא אינו יכול להמשיך לעבוד, הוא הניח את החלפים על שולחן רבנו, וסיפר את כל הנעשה. רבנו הרגיע אותו באמרו לו: „תראה שהכל יהי׳ בסדר ולא יאונה לך יותר כל רע מהאיש הזה״. אמנם למרות הרגיעו את השו״ב, יצא רוגזו על הקצב והקפדתו עשתה רושם מיד. אחרי שעה קלה נשמע שהקצב נחלה פתאם עד כי אבד הכרתו ל״ע. בני ביתו של הקצב לא ידעו מכל הנעשה לפני כן עם השו״ב. כאשר נודע להם וגם שמעו שהשו״ב הי׳ אצל רבנו, ידעו שאביהם נמצא בסכנה גדולה מהקפדתו של רבנו, ובאו במהירות אל רבנו לבקש על נפשם שיסלח להם. אולם רבנו סגר דלת חדרו ולא הרשה להם להיכנס. בינתיים הובהלו רופאים אל החולה, אולם הם היו אבודי עצות, לא ידעו מה מחלתו ואיזה טיפול לתת לו. הוא שכב בלי הכרה גם ביום השני, הרופאים נלאו למצא התרופה, ורבנו סגור ומסוגר ואינו מרשה לאיש להיכנס. היתה מהומה בכל הקהלה, וצעקות ובכיות מבני ביתו.

דברי ימי קאשוי

זכרונות וקורות חיי הקהלה הקדושה קאשוי יצ״ו ומוסדותיה, רבניה, גאוניה, עסקניה ואנשי הקהלה מיום הווסדה

נערך סודר ויוצא לאור
על ידי ישראל הלוי ארליך בן א״מ ר׳ שמעון הי״ד
וועד חבורת „גבעת שאול״ ויוצאי קהלת קאשוי

התשל״ו לפ״ג

התוכן:

ראשיתה מצער — התיסדות הקהלה האורטודוקסית, רבי אברהם יעקב רוזע מורה ההוראה הראשון — הדין תורה המפורסם בין שתי הקהלות — רבי משה יונגרייז, רבה הראשון של הקהלה — בנו רבי יצחק צבי, ממשיך ברבנות אביו — רבי הענין פאק, הדיין — הגאון מראדמישלא, ראב"ד — רבנו שאול בחיר ה', אב"ד — חתן הדברי־חיים, האדמו"ר מבייטש — האדמו"ר מקאלאשיץ — הרבנים פליטי הגולה — הצדיק רבי יעקב פראנק־פורטער — האדמו"ר מסטראפקאב, הודה והדרה של הקהלה — ואחריתה שגבה מאד — חברת בני־אמונים — חינוך הבנות — כשרות הבשר, מפעולו־תיה המיוחדות של הקהלה — שוחטים יראי ה' — על סף הרדיפות — מלחמת העולם וחורבן הקהלה — השבים משביים מקוממים ההריסות — הגאון רבי רפאל בלום רבה של הקהלה, מארגן מחדש חיי הקהלה — הרה"ג ר' יצחק אייזיק אייכענשטיין, דיין ומו"ץ לימין הרב — עבודה רבה ופורי"ה בהתרה מכבלי העיגון — רבנים ובעלי בתים עסקנים, מטים שכמם בהנהגת חיי הקהלה.

הקדמה

הרינו נותנים לפניכם היום, ילידיה ותושביה לשעבר של הקהלה הקדושה והמפוארת **קאשוי — קאשיצע**, ספר בשם **„דברי ימי קאשוי"**. בספר זה חקוקים ונחרתים לדורות עולם, תולדותיה, פעולותיה וזכרונות הקהלה היהודית קאשוי מיום הווסדה לפני כמאה וחמישים שנה, עד ימי השואה האיומה והנוראה שמצאה את עם ישראל בכמה מדינות באירופא בשנות מלחמת העולם השני׳ה, על ידי צוררי עמנו העמלקים הגרמנים שר״י, אשר בעטי׳ה נהרסו כליל רוב־ככל הקהלות היהודיות במדינות אלו, וגם קהלת קאשוי חוסלה כליל ולא נשאר בה אף נפש יהודית אחת. בהמשך דברי ימי קאשוי מסופר על הקהלה קאשוי של אחרי השואה, בתום מלחמת העולם השני׳ה, אחרי ששבו המעטים, אודים המוצלים מאש ואבדון, ויסדו שוב פה ושם קהלות קטנות. קהלת קאשוי היתה אז הקהלה הכי גדולה, הכי חשובה ומוכרת בין כל הקהלות במדינת צ׳כו־סלובקיא.

בעצם היתה קאשוי קהלה צעירה, שנוסדה כאמור לפני כמאה וחמישים שנה בלבד. כמאה שנה טרם נתיסדה קהלה יהודית בקאשוי, היו כמה קהלות קטנות ובינוניות בסביבות קאשוי העיר, כגון הקהלה אבאוי סאנטו, נאדי־אידא, שעבעש, שעניע ועוד. אחרי שהתישבו יהודים בקאשוי ויסדו בה קהלה יהודית, התחילו לנהור אליה יהודים של הסביבה והתישבו בה. קאשוי היתה גם אז עיר גדולה, מרכז מסחרי במזרחה של סלובקיא.

ב**„דברי ימי קאשוי"** ימצא הקורא, כל דברי ימי קהלת קאשוי בקצרה. סקירה נכונה אמתית ומקובלת, של כל רבני הקהלה מיום הווסדה ועד היום. הדיינים מורי הצדק, האדמורי״ם ובנן של קדושים. ראשי ומנהיגי הקהלה. בתי כנסת, בתי מדרשים, בתי תפלה של הקהלה. מוסדותיה היפים ומפוארים והעומדים בראש המוסדות.

בסוף „דברי ימי קאשוי" רשימות מסודרות לכל משפחה ומשפחה עם שמות יקיריהם הקדושים ושמות הנפטרים, שהונצחו על ידי קרוביהם תושבי קאשוי לשעבר די בכל אתר ואתר.

סקירה קצרה נוספת על כמה עשרות בעלי בתים אנשי הקהלה הקדושה, אנשים מורמים מעם, שעמדו בראש הקהלה ומוסדותיה במשך דברי ימי קאשוי.

ולבסוף רשימת שמות על פי א־ב, בעלי בתים של הקהלה שהלכו לעולמם, יהי זכרם ברוך.

„דברי ימי קאשוי" ספחנו לספרנו **„שאול בחיר ה' "** המכיל תולדות וקורות ימי חיי רבה הגדול של קאשוי שכיהן בה בשש עשרה שנותיו האחרונים, הגאון המפורסם, פאר ישראל וקדושו מרן רבי **שאול בראך** זצ"ל. חלק גדול ונכבד של „שאול בחיר ה' " מכיל דברים יפים ומעניינים על קהלת קאשוי. המעיין, ימצא חומר רב נוסף על חיי הקהלה ומוסדותיה.

רמזנו בקצרה בפנים ספרנו על אודות השואה שעברה על עמנו ר"ל, כתבנו שם שאין ברצוננו להרחיב עליה את הדיבור בספרנו. את רצוננו והחלטתנו נמקנו שם בפשטות מובנת, אין לנו מה להוסיף ולכתוב עוד פרטים נוראים ומזעזעים, על כל מה שכבר נכתב עד היום במאות ואלפי ספרים. איננו רואים ומרגישים הגיון ונחיצות לכתוב ולהדפיס את כל פרטי השואה של כל קהלה וקהלה. מה יתן לנו ומה אנו יכולים להוסיף, אם נכתוב את כל פרטי השואה (אף אם כמובן רק אלו שידועים לנו) שעברו על קהלתנו, אחרי שלכולנו ידועים וברורים פרטי השואה האיומה שהתחוללו בכל מקום ומקום ושהיו דומים לאלו שלנו, וגם הרבה יותר קשים ואכזריים מהם. הרבה מאד קהלות ישראל נבחנו וסבלו בגיא ההריגה ועונו בעינויים נוראים ואחזריים שבלתי אפשרי לתארם במשך שלוש וחמש שנים, ואחר כך חוסלו. בהרבה מקומות נעשה כל זה במשך שנה אחת ר"ל.

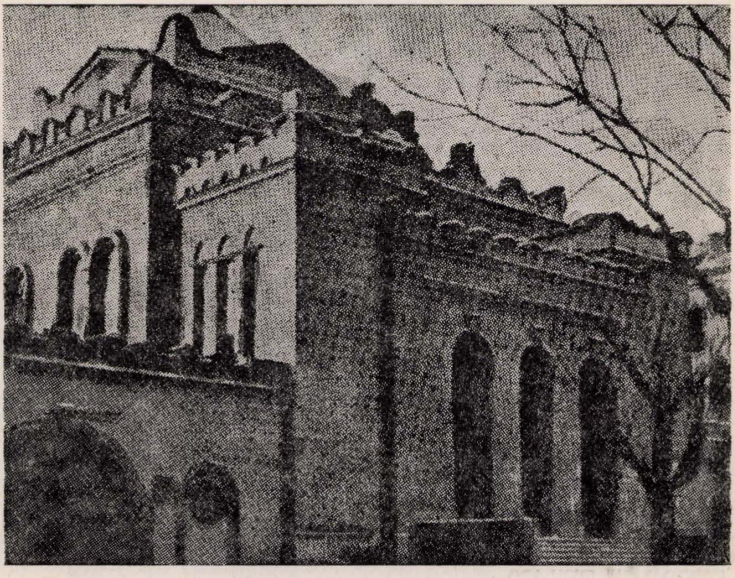
ובמקום לכתוב ולספר את כל הפרטים, די לנו **להרים קולנו, לצעוק, לילל ולקונן מרה על שבר בת עמי אשר הורס ואשר הודש, על בית ישראל ועל עם ה' אשר נפלו בחרב, קדושינו טהורינו, אבותינו ואמותינו, אחינו ואחיותינו, נשינו וטפינו, שנשחטו, נחנקו ונשרפו חיים, שעונו בעינויים קשים ואכזריים, שנזדככו ונתקדשו כזוהר הרקיע וכעצם השמים לטוהר, עד שמסרו נפשם על קדושת השם. ארץ אל תכסי את**

דמם ואל יהי מקום לזעקתם, עד ישקיף ה' וירא בעני עמו, וינקום דמם הטהור של עבדיו השפוך כמים הנגרים ארצה. יהי זכרם ברוך.

אגב, מענין שהזכרנו אודות ספרים שנכתבו סביב פרשת השואה האיומה, עדיין נשאר דיו בקולמוס לכתוב דברי בקורת על חלק גדול של הספרים וסופריהם, שיצאו לאור במשך שלושים השנים של אחרי מלחמת העולם השני׳ה. תוכנם וסגנונם של ספרים אלו אינו משקף את דעתו ורוחו של עם ישראל קדושים, ואין לעבור בשתיקה לסדר היום מבלי להוקיע ברבים דרך כתיבה זו. הסופרים האלו לא הוסיפו כבוד ויקר עם ספריהם הזולים לזכר קדושינו הי״ד שעליהם ובשבילם נכתבו ; הם לא הוסיפו כבוד ויקר לעם ישראל הנדכה והנכאב מרוב הצרות והתלאות שעברו עלינו וטרם נושענו. אין כאן יקרא דשכבא ולא יקרא דחיי.

איזה סתירות משוועות אנו מוצאים בספריהם של אלו. מצד אחד הם מספרים ומתארים בצבעים קודרים ונוראים ביותר את מעשי הזוועה שעוללו אויבינו מנדינו נגד היקרים והקדושים שלנו. ובאותו ספר בעצמו תמצא דברי בלע וניבול פה נגד כל הקדוש לעם ישראל, נגד גאוני ישראל וגדוליה של דור הקודם ודורות קודמים, וגם נגד אלו שנספו בשואה זו ר״ל. וספריהם גם מלאים עם תמונות שחצניות, שנפש היפה סולדת מהם.

אמנם ראו אור ספרים במספר לא מבוטל, פרי עטם של מחברים רציניים, מכובדים המכבדים ומרוממים את זכרם הנעלה והנשגב של קדושינו יקירינו. סופרים המכבדים את עצמם ועל ידי כן הם גם מכבדים את זכרם וכבודם של אבותיהם ומשפחותיהם, אינם מנצלים לרעה את מצבם האיום ובלתי אנושי של הרוגי מלכות הקדושים ההם. סופרים אלו מתארים ביראת הכבוד ובדרך ארץ, במלים נרגשים ומרטיטים, נוגעים עד עומק הלב ומדמיעים כל עין, את גורלם ומצבם של המועלים על המוקד, שנתרוממו ונתעלו בכל ישותם, ברמ״ח אבריהם ושס״ה גידיהם, וקדשו ורוממו אל על את מקור מחצבתם, את מעמדו הנבחר והמיוחד, של עם ישראל הנבחר ומיוחד, על ידי בורא העולם היחיד אשר בחר בנו מכל העמים לעמו המיוחד.

בית הכנסת הגדול של הקהלה הקדושה קאשוי
נבנה בשנת ה' תרפ"ז.

דברי ימי קאשוי

ראשיתה מצער – – –

קהלה קדושה קאשוי, לא היתה מהקהלות הותיקות של מדינת אוסטרייך־אונגארן, מדינות החתם סופר. הקהלה נוסדה לפני כמאה ועשרים שנה בלבד, עם קומץ קטן של יהודים שומרי תורה ומצוות. התושבים הנוצרים בעיר זו, בדומה להרבה מקומות במדינה, היו אכולי שנאה תהומית נגד כל יהודי באשר הוא יהודי. זמן קצר לפני שהתיישבו כמה יהודים בקאשוי, הי' שם חוק עירוני שעל פיו לא הי' ליהודי רשות ללון בקאשוי. אם הי' בא יהודי לרגל מסחרו, או שהי' זקוק לאיזה אישור וכדומה ממשרדי העיריה והרשויות בעיר, הי' נאלץ לפנות ערב לעזוב את העיר. אם נשאר יהודי בעיר ללינת לילה והיו מרגישים בו, היו חייו בסכנה. אחרי שנת השחרור של מדינת אונגארן בשנת שמונה מאות ארבעים ושמונה למספרם, עת נקרא דרור וחרות לכל תושבי המדינה והעניקו שוויון זכויות לכל האזרחים, התחילו לאט להתיישב גם יהודים בקאשוי. הכרנו עוד יהודי אחד מזקני הקהלה האורטודוקסית, הרה"ח ר' משה מענדל כ"ץ ז"ל, שהי' מהיהודים הראשונים שהתיישבו בקאשוי בזמן שהותר ליהודים להתישב שם.

קאשוי היתה נחשבת כבר אז לעיר מסחרית חשובה, עם כשלושים אלף תושבים. מקומה הגיאוגרפי של העיר, שנמצאת בצומת מחוזות חשובים של המדינה גרמה להתפתחותה המהירה מבחינה מסחרית ותרבותית כאחד.

התושבים היהודים הראשונים המעטים, השתלבו חיש מהר בעסקים מסחריים ונקלטו יפה בין תושבי העיר הגויים. ואמנם בתוך מחניהם הם, בינם לבין עצמם של התושבים היהודים לא שרר שקט, והשלום הי' מהם והלאה. היו אלו הימים הכי קשים מבחינה רוחנית ליהודים שומרי תורה במדינות אירופה כולה. הזמנים היו אז בעצם המלחמות החריפות של היהודים החרדים לדבר ה' נגד האסכולה הרפורמית, המשכילים למיניהם שהכו אז שורש בהרבה מדינות אירופה, השתלטו על הרבה קהלות קדושות, ועקרו כל שם וזכר של תורה הקדושה וקיום המצוות. הכורת יצא ממדינת אשכנז, גרמני', ע"י מ. מנדלזון וחבריו, שהתפשט חיש מהר ברוב ארצות מערב אירופה. הגאון החתם־סופר וגאוני הדור אתו יצאו במלחמת חרמה נגד הרפורמיים הללו, וכעשרים שנה אחרי שהתחילו יהודים להתיישב בקאשוי וליסד שם קהלה יהודית, עלה בידי הגאון הכתב־סופר יחד עם גדולי דורו, ליסד קהלות נפרדות חרדיות בשם קהלות אורטודוקסיות. היהודים החרדים בכל עיר וכפר יצאו מהקהלה הגדולה, שראשיה רצו לשנות תורת ומנהגי ישראל, שלא לפי דיני השולחן ערוך. הם יסדו לעצמם קהלות נפרדות, רבנים שוחטים ומלמדים משלהם, והכל לפי התקנות החדשות של מרכז האורטודוקסיא. מרכז זה נתאשר ע"י הממשלה ההונגארית, בקבלם

אוטונומי־ה מלכותית ליסד ולנהל קהלות חדשות בכל מקום שרוצים בזה, אלו שלא רצו שישנו פני הקהלות מכמות שהיו מדורי דורות.

התייסדות הקהלה האורטודוקסית – רבי אברהם יעקב רוזע, מורה ההוראה הראשון

לא פסחו המאורעות של הימים ההם גם על קהלת קאשוי. נתלקחה בעיר זו דוקא מחלוקת גדולה בין שני הצדדים, שהגיעו עד לידי התנגשויות רציניות בין היריבים. [נדפס כעת ספר בשם „אור דוד" מהרב הגאון הגדול מו"ה דוד יונגרייז זצ"ל דיין ומו"ץ של העדה החרדית ירושלים ת"ו, שנפטר לפני כשנה, הגאון הנ"ל הי' נכדו של הרב הגאון מו"ה משה יונגרייז שנבחר לפני מאה שנה לרב בקאשוי. בהקדמת הספר הנ"ל מתואר בקצרה את מה שעבר על יהודי קאשוי החרדים, עד שעלה בידם להיפרד מהקהלה הגדולה וליסד להם קהלה נפרדת].

הקהלה החרדית החדשה והקטנה, בחרה מיד אחרי הווסדה, [הי' זה בשנת תרכ"ן], לרב ומו"צ לקהלתם, את הרב הגאון מו"ה אברהם יעקב רוזע זצ"ל. יהודי ת"ח מופלג וירא שמים גדול. הוא גר כמה שנים באויהעל. ישב כל ימיו על התורה והעבודה מתוך דוחק גדול, ולא עסק בשום מסחר. העמיד בית גדול עם דורות ישרים בישראל. חתנו האחד הי' הגאון המפורסם בעל המחבר ספרי „נטע שורק", אב"ד דק"ק טשאט. חתנו אחד הי' הרבני החסיד גדול בתורה ויראה מו"ה משה גולדשטיין זצ"ל מיקירי וחשובי הבעלי בתים דקה"י קאשוי, תלמיד מובהק של הגאון רבי יהודא אוסאד זצ"ל. רבי משה זצ"ל שהי' בעל בית מרזח בקאשוי, סיים את כל הש"ס שבע פעמים. באמצע מחזור השמיני, והוא בן פ"ז שנים נפטר לחיי עוה"ב. הגאון רבי אברהם יעקב זצ"ל, למד עם אנשי עדתו שיעורים כסדרן והדריכם כדרך הרבנים בקהלות היראים בימים ההם.

קהלת הנעאולוגען בראותם שהקהלה שנפרדה בחרה לעצמה רב, החליטו גם הם לקחת להם רב, והביאו באותו פרק זמן יהודי ת"ח גדול ממדינת גליציען, שחיבר גם ספרים על מסכתות הש"ס, והושיבוהו לרב עליהם. היהודי הזה הלך בלבוש חסידי כמנהג מדינת גליציען. [לבוש זה הי' אז במדינת אונגארן כמעט בלתי ניכר אפילו בין הרבנים החרדיים]. כוונתם היתה, להראות קבל עולם שהם מהווים את הקהלה החרדית בבחרם לקהלתם רב כזה. הרב הזה כשהביאו אותו לקאשוי כבר הי' זקן בא בשנים. הוא לא ידע ולא שמע במדינתו ועירו כלל וכלל על ענייני הקהלות של מדינת אונגרן. [כידוע, בפולין וגאליציען לא נתפרדו הקהלות]. הוא לא ידע כלל על האיסור והחרם של כל גדולי המדינה וגם חלק מגאוני וצדיקי גליציען נגד הקהלות של הנעאולוגען. ראשי הקהלה נתנו לו דירה ומשכורת טובה, שלא הי' רגיל לכזה, ומכיון שלא היתה לו שפה משותפת עם הבעלי בתים שלו, שכמעט כולם היו כבר מרוחקים מחיים יהודיים, הוא נקלע למעין מבוי סתום, בלי לדעת מה בעצם מעשהו בעיר זו. הוא הי' כבר זקן, ולא הי' לו עם מי ללמוד, ובכן הסתובב ברחובות העיר, וכך נודע לו שיש שם עוד בית מדרש וגם רב שלומד שם עם אנשים. על שאלותיו ותמיהותיו הסבירו לו אנשי הקהלה החרדית, שהם אינם שייכים לקהלתו, ושנפרדו ממנה. הרב הזה כאמור לא הבין ולא תפש את הענין, איך יכולים להיות שני רבנים בקהלה

אחת. הוא שלח לקרא את הרב רבי אברהם יעקב רוזע זצ"ל, ואמר לו שבאם לא יפסיק מיד להורות הוראות כאן, יאסור את הוראותיו ויפסול אותו מהיות רב, בכח התורה שלו, שהנו הרב של כל היהודים בעיר. הוא צוה מיד להכריז בבית הכנסת שלו, שהוראותיו של הרב בקהלה שנפרדה הן אסורות ופסולות, וכן כתב את זאת להקהלה. מצב זה החריף כמובן עוד יותר את הריב בין שתי הקהלות, והגיעו הדברים עד כדי התנגשויות תכופות בין שני המחנות.

הדין־תורה המפורסם בין שתי הקהלות

בהתערבות כמה רבנים מהסביבה, החליטו הצדדים להתדיין לפני שלושה רבנים גדולים במדינה, לשטוח בפניהם טענותיהם, כדי להשקיט את המחלוקת. שני הצדדים התפשרו והסכימו לשלושה רבנים, והם הגאון אב"ד דק"ק סאבראנץ, מו"ה צבי הערש ויס, הגאון אב"ד דק"ק טאקאי מו"ה שמעון פונפעדר ובתור יושב־ראש — הגאון מוויצען מו"ה דוד ליב זילברשטיין, בעהמ"ח ספר שבילי דוד, אביו של הגאון מו"ה ישעי' בעל המעשי למלך.

הי"ה זה הדין תורה הראשון בכל מדינת אונגרן, בין האורטודוקסים והנעאולוגים. הגאון מווייצען בתור יושב ראש יצא בכל כוחו ותוקפו לחזק את הקהלה האורטודוקסית והוא עם חבריו הרבנים עודדו אותם מבלי לפחד רק לעמוד על המשמר בקיום הקהלה הנפרדת. הם פקדו וצוו להם לא להתערב בשום דבר עם הקהלה הנעאולוגית, לסדר לעצמם מיד כל המוסדות של הקהלה באופן עצמאי, ולא לבא בכלל בדברים עם המתחדשים.

הד עצום הי' לדין תורה זה בכל המדינה וגם במדינת פולין וגליציען השכנות, כי הגאון בעל "שבילי דוד" אמר בהזדמנות זו של הד"ת בקאשוי את דבריו המפורסמים שהכו גלים בעולם. באי כח של קהלת הנעאולוגן בשמעם את פסקיו הברורים של יושב הראש בעל שבילי דוד, שאסר כל התחברות עמהם, טענו נגדו שבין אנשי קהלתם ישנם גם בעלי בתים שומרי תורה ומצוות. ולעומת זאת יש בתוך קהלת האורט' יהודים שאינם שומרי מצוות. הגאון מווייצען לא נתפעל מדבריהם ולא שינה את דעתו כלל. והוסיף ואמר כי למרות ויתכן שיש אמת בדבריהם, אסור להתחבר עמהם ומוכרחים להשתייך לאורטודוק'. והמשיך בלשון הזה: "הנני מכריז פה קביל עולם, כי הנני מעדיף יהודי אורטודוקסי המחלל שבת, מנעאולוג המניח תפילין דרבנו תם".

סוף דבר הכל נשמע. מד"ת זו בקאשוי יצאה הוראה לכל המדינה. בכל עיר שנתעוררו בה מחלוקות בין שני הקהלות, היו דבריו של הגאון מווייצען הקו המנחה לקהלות החרדיות, איך עליהן לשמור על עצמאותה של קהלתם. גם בקאשוי שקטו בהרבה הרוחות מאז הד"ת, ואם כי היו עוד מפעם לפעם חילוקי דיעות רציניים כמה שנים, הרי הקהלה החרדית היתה מוכרת באופן רשמי על ידי הממשל, שגשגה ונתגדלה. בערך בשנת תרל"א נסתלק הגאון מו"ה אברהם יעקב רוזע זצ"ל הרב הראשון. הוא הוטמן עוד בבית החיים הישן שהי' עוד משותף לשני הקהלות. בית עלמין זה נמצא בקרבת רחובות בטלהן ומיקעש קעלעמען.

כשנתיים היתה הקהלה בלי רב, בזמן הזה הם היו שייכים וכפופים אל קהלה קרובה סמוכה, ק"ק שעבעש, שם כיהן כרב הגאון המפורסם מו"ה לייבוש יולעס זצ"ל.

רבי משה יונגרייז – רבה הראשון של הקהלה

בשנת תרל"ג בחרה קאשוי פה אחד כרב אב"ד לעדתם את הגאון הצדיק רבי משה הלוי יונגרייז זצ"ל, בן אחיו של הגאון המפורסם רבי אשר אנשיל זצ"ל בעל "מנוחות אשר" אב"ד דק"ק טשענגער, וממשפחת הגאון ר' שמשון ורטהיימר מווינא. הי' תלמידו המובהק של הגאון רבי אהרן דוד דייטש זצ"ל בעל "גורן דוד" אב"ד דק"ק יארמאט, ותלמיד הגאון בעל כתב סופר זצ"ל. אחרי חתונתו ישב הגאון רבי משה כמה שנים בעיר יארמאט על יד רבו ולמד בהתמדה גדולה. [בספר "אור דוד" הנדפס כעת ונזכר כבר למעלה, מודפס מכתב הרבנות של ק"ק קאשוי להגאון מו"ה משה יונגרייז זצ"ל, מתאריך ב' פ' ראה תרל"ג]. הוא הי' איש צעיר כבן שלושים ואחד. מיד עם קבלת הרבנות על שכמו התחיל לחזק את בדק הבית ולבצר את מוסדותיה. הוא יסד את החברה קדישא הנפרדת בעיר, ומאז התפרדו ונתחלקו שני הקהלות בכל תהלוכותיהם. הרב החדש החזיק ישיבה בעיר, ונהרו אליו בחורים מערי הסביבה, בהיותו ידוע ומוכר כאיש צדיק מתנהג בתמימות ובענותנות. התמדתו בלימוד תורה היתה להפליא, ועם זאת שמר בעינא פקיחא על כל פרטי הנהגת הקהלה ואנשיה. בימיו גדלה הקהלה החרדית וחיו בה בערך מאה וחמישים ראשי משפחות. כיהן בקאשוי שלושים ושלוש שנה, וביום ד' בסיון תרס"ו, והוא בן ס"ד שנים נסתלק לחיי עוה"ב.

בניו וחתניו היו כולם רבנים בקהלות שונות. [פרט לבנו הרב הגאון מו"ה ראובן שלמה זצ"ל שעלה לירושלים עה"ק, שלא הי' רב בקהלה]. בנו הראשון הי' הגאון רבי יצחק צבי זצ"ל, שמילא מקום אביו בקאשוי, עליו ידובר הלאה. בנו השני רבי ראובן שלמה הנ"ל. בנו השלישי הגאון מו"ה שמואל בנימין אב"ד דק"ק פילעק הי"ד. בנו הרביעי הגאון מו"ה יעקב שרגא אב"ד דק"ק בערצעל הי"ד. חתנו הגאון המפורסם רבי יוסף אלימלך כהנא הי"ד, אב"ד דק"ק אונגוואר. הגאון מו"ה אברהם בנימין יונגרייז בן אחיו, אב"ד דק"ק פעהערדיארמאט. הגאון מו"ה יהודה הלוי רוזנר אב"ד דק"ק סעקעלהיד, בעהמח"ס "אמרי יהודא" הי"ד. והגאון מו"ה אשר אנשיל הלוי הי"ד אב"ד דק"ק מעזאקאועשד.

בנו רבי יצחק צבי – ממשיך בכהונת אביו

כאמור נתקבל אחרי פטירת הרב אב"ד הגאון רבי משה זצ"ל, בנו הגאון רבי יצחק צבי זצ"ל לשבת על כס הרבנות בקאשוי. הוא הי' חתנו של הרב הגאון מו"ה דוד זלצר זצ"ל דיין ומו"ץ בק"ק מונקאטש. הרבנית הצ' ע"ה היתה אשה גדולה ועמדה על יד בעלה בכל העניינים. הנהיג את הקהלה בטוב טעם ודעת, והמשיך בדרכו של אביו המנוח, לבצר את מוסדות הקהלה, שנתגדלה במשך השנים ונעשתה קהלה חשובה במדינה כולה. אחד מהדברים שבגללה נעשתה קאשוי לקהלה חשובה יותר מכפי מידת גדלה של הקהלה בכמות, לפי שהתישבו בעיר הרבה תלמידי חכמים, והם הרימו ופארו את צביונה של הקהלה, ע"י לימוד

תורה ברבים בכל בתי המדרשים. הנהגת הקהלה היתה אז אך ורק בידי אנשים חשובים תלמידי חכמים וירא השם.

כשנתיסדה אחרי מלחמת העולם הראשונה הלשכה האורטודוקסית בפרעשבורג למדינת צ׳עכו־סלובקיה, נבחר הרב הגאון מקאשוי לחבר ועד הרבנים של המדינה, בתור אב״ד של אחת הקהלות החשובות במדינה. ניהל ישיבה לא גדולה כל השנים ולמד אתם שיעורים יום יום. הרב הגאון האב״ד לא האריך ימים על ממלכתו, בשנת תרפ״ג והוא רק בן נ״ז, אחרי שבע עשרה שנות כהונתו בקאשוי עלה למרום ביום ט״ו בטבת תרפ״ג.

השאיר אחריו ארבעה בנים ושלושה חתנים, כולם רבנים ומורי הוראה בישראל. בנו בכורו הרב הגאון מו״ה שמואל זצ״ל, [דיין ומו״ץ בקאשוי, ידובר עליו להלן]. השני הרב הגאון מו״ה יעקב יוסף הי״ד אב״ד דק״ק ניר־מאדא, חתנו של הרב הגאון מו״ה שמואל בראך האב״ד שם. השלישי הרב הגאון מו״ה יחזקאל הי״ד, דיין ומו״ץ בק״ק פראשאוו־עפעריעש, חתנו של הרב הגאון מו״ה ברוך נח פישר זצ״ל אב״ד שם. בנו הרביעי הרב הגאון מו״ה משה דוד זצ״ל, חתנו של הרב הגאון אב״ד דק״ק סוואלאווא. אחרי מלחמת העולם היגר לארה״ב ונסתלק שם בשנת תשכ״ט. חתנו הראשון הי׳ אחיו הרב הגאון מו״ה שרגא צבי יונגרייז הי״ד, אב״ד דק״ק בערצעל. השני הי׳ הרב הגאון מו״ה שמואל דוד יונגרייז הי״ד אב״ד דק״ק מעדיעש. חתנו השלישי הי׳ הרב הגאון מו״ה נתן פייטל אייזליס הי״ד, בנו של הרב הגאון מו״ה שלמה זלמן דיין ומו״ץ בק״ק צ׳עצ׳אויץ. רבי נתן פייטל למד כמה שנים שיעור בגפ״ת עם בעלי בתים בקלויז.

רבי הענך פאק – הדיין

עוד בימי כהונתו של הרב הגאון מו״ה יצחק צבי יונגרייז זצ״ל כאב״ד, נתמנה כדיין ומו״ץ הרב הגאון חריף ובקי טובא מו״ה חנוך הענך פאק הי״ד, מילידי ריישע, גליציען. הוא בא לקאשוי כפליט בעת מלחמת העולם הראשונה. הי׳ ידוע כמתמיד בלימוד תוה״ק להפליא, ממש לא פסק פומי׳ מגירסא. באופן מיוחד התמחה בשאלות אוה״ת ובהלכות שבת. רבות בשנים הוא למד ברבים שיעור שו״ע או״ח לפני בעלי־בתים מופלגי תורה בחברת ״מגן אברהם״ כל ש״ק לפני התפלה. בהיותו צעיר לימים נסמך להוראה ע״י הגאון המובהק רבי יצחק שמעלקיס זצ״ל האבדק״ק לבוב, בעל שו״ת בית יצחק. [ראה בהקדמת ספר ״זכרון יוסף״ מהגאון רבי הענך]. רוב השאלות בעניני אוה״ת והל׳ שבת, הביאו אנשי הקהלה לפניו, כי כאמור הי׳ מומחה בשאלות אלו. אפילו שאלות של בדיקת הושט מאווזים פטומים, שבמדינת אונגארן השתמשו בהם בדרך כלל, הי׳ ר׳ הענך, [למרות היותו גאליציאי, ששם לא השתמשו בפטומות] מומחה ובקי בהסרת סרכות, יותר מהרבה מורי הוראה במדינה.

הוא חיבר והוציא שלושה ספרים. ספר ״זכרון יוסף״ ביאור הלכות על שו״ע או״ח. ספר ״טבוח טבח״ על שו״ע יו״ד, וספר ״קנה וקנמון״. ספר זכרון יוסף נדפס שנית על ידי חתנו בארה״ב, לפני כמה שנים.

ר׳ הענך הי״ד סבל הרבה מאד מצער גידול בנים ל״ע. כמה מבניו מתו על פניו ר״ל. גם בנו בכורו הרב החו״ב מו״ה יוסף חיים ז״ל נפטר והוא בן כ״ד שנה, בלי בנים. זמן קצר אחריו נפטרה גם אשתו הצעירה. את ספרו „זכרון יוסף״ קרא ע״ש בנו הנ״ל. למרות יסוריו המרובים משיכול בנים ר״ל, לא שינה דרכו ועבודתו והמשיך כל ימיו ללמוד בהתמדה ועיון, ועמד על המשמר בעבודת הקודש כמורה הוראה בקהלה קדושה יותר מעשרים שנה. בשנת תש״ד י״ג בסיון עלה על המוקד עם אשתו הרבנית הצ׳ ורוב יוצ״ח ומשפחתם, עם בנו הרב מנחם מענדל שהי׳ ת״ח מופלג הי״ד.

הגאון מרדמישלא – ראב״ד

בשנת תרע״ז בא לגור לקאשוי הגאון המפורסם מוה״ר שמואל ענגיל זצ״ל, אב״ד דק״ק ראדמישל, בעהמ״ח ספרי שו״ת מהר״ש. הגאון מראדמישל עזב את עירו בתחילת מלחמת העולם הראשונה. בא לאונגארן ונתישב בק״ק ווייצען, שם כיהן אז הגאון המפורסם מוה״ר ישעי׳ זילבערשטיין בעל ספרי מעשי למלך. הרב מרא דאתרא חרד לקראתו וקיבל את אורחו הגדול מפליטי המלחמה בסבר פנים יפות וכיבדו מאד כל הזמן שחי בעירו כשנתיים בערך. משם עבר הגאון מהר״ש לגור לקאשוי. הגאון המפורסם מאונסדארף זצ״ל, בעהמ״ח ספרי באר שמואל, בשמעו שהגאון מראדמישל התיישב בקאשוי קרא אליו את תלמידיו הרבים שגרו בקאשוי, וביקשם לכבד מאד את הגאון הגדול הזה. הוא הטיל עליהם לחוב קדוש לדאוג לפרנסתו בכבוד, ע״י שיסדרו לו בעיר מעמדות קבועים ובדרך כבוד, באופן שיספיק להגאון הנכבד הזה להתפרנס בכבוד. [המצב הכלכלי הי׳ אז קשה מאד כי הי׳ זה באמצע ימי מלחמת העולם]. תלמידי אונסדארף כן עשו וקיימו פקודת רבם כמה שנים עד שהגאון מהר״ש זצ״ל נתקבל לראש בית דין בעיר, ומאז קיבל סיפוקו מקופת הקהל.

הגאון מראדמישל זצ״ל הי׳ ידוע כאיש חלש מטבעו כמעט בכל גופו עוד משחר נעוריו. אמרו עליו הרופאים, שריאתו היתה כה חלושה ולקוי׳ ל״ע, עד שלדעתם עפ״י דרך הטבע לא הי׳ יכול לחיות, וכל ימיו נתקיים רק בנסים ממש, והאריך ימים. אמנם הוא הוכרח לשכב הרבה במטה מחמת חולשתו ל״ע, שנים רבות ובפרט לעת זקנתו.

אחרי שנסתלק הרב מרא דאתרא הגאון מו״ה יצחק צבי זצ״ל יונגרייז, החליטו ראשי הקהלה שהגאון מראדמישל ישמש כראש בי״ד בקאשוי. הוא כיהן במשרה זו עד סוף ימיו בשנת תרצ״ה. מאז התמנה לראש בי״ד התקיימו אצלו רוב הד״ת של אנשי העיר, וכן באו מכל המדינה הרבה להתדיין אצלו. הגאון מהר״ש זצ״ל הי׳ ידוע בכל העולם כגאון אדיר, ראש ברזל, פיקח וחסיד גדול. בזמן ישיבתו בקאשוי, והי׳ זה אחרי המלחמה, עסק הרבה בהתרת העגונות הרבות ר״ל שנשארו אחרי המלחמה. בדבר זה הי׳ הוא המנהיג ורוח החי׳ של גדולי העולם אחרי המלחמה, ובדרך כלל הביאו רוב השאלות בנדון זה אליו, והוא הצטיין באופן נפלא בסידור ההיתרים.

והננו מעתיקים פה קיצור תולדות חייו, מקונטרס „שם משמואל״, שיצא לאור ע״י נכד הגאון מהר״ש, ה״ה הרב הגאון מוה״ר אלחנן האלפרין שליט״א רב ור״ם בלונדון:

נולד בטארנוב [טארנא] גליציא, א' דר"ח אייר שנת תרי"ג.

בילדותו התפרסם כעילוי מופלא בתורה וחסידות, ובהיותו בן י"ד הי' ידוע כבקי בש"ס על כל נושאי כליו.

בצעירותו למד בעיר מולדתו מליאה חכמים וסופרים הנ"ל אצל חכמי הקלויז דשם. הי' חסיד מובהק של הגה"ק בעל דברי חיים מצאנז זצוק"ל.

בשנת תרל"ג בהיותו כבן עשרים נתמנה כרב בעיר בילגוריי וכיהן שם שבע שנים. ובגלל היותו אזרח גליציא הי' נאלץ לעזוב, וכשנתיים ישב בעיר רידניק על שולחן הגה"ק מוהר"ב מגארליץ זצ"ל.

משנת תרמ"א כיהן כאב־בית־דין [ראב"ד] בעיר דוקלא.

משנת תרמ"ט הוכתר לרב אב"ד בעיר ראדאמישלא בה כיהן עד לפרוץ מלחמת העולם הראשונה. בשנות המלחמה משנת תרע"ה ועד תרע"ז התגורר בעיר וויצען.

בשנת תרע"ז הגיע לעיר קאשוי [אז הונגאריא ואח"כ צ'כוסלובקיא] בה כיהן י"ח שנה כראש בית דין.

חמשה וששים משנות חייו — מאז החל לשמש ברבנות בערים, בילגוריי, דיקלא, ראדאמישל, קאשוי — האיר באור התורה לרבבות.

השיב לאלפי שואליו בהלכה.

נתבקש בישיבה של מעלה בגיל פ"ב, י"ט אדר תרצ"ה.

אלפי שאלות ותשובות בד' חלקי שלחן ערוך וחידושי תורה נשארו בכתובים וחלקם יצאו לאור ואלה הם:

שו"ת מהר"ש שמונה חלקים.

שפתי מהר"ש על התורה.

חידושי מהר"ש על מס' קידושין.

שם משמואל. ורבים עוד בכתובים. [ע"כ מקונטרס „שם משמואל"].

יוצאי חלציו בניו וחתניו. בנו הגאון הגדול מו"ה חיים הי"ד שמילא מקום אביו בק"ק ראדאמישלא והי' לרבם עד אשר עלה הכורת על מדינת פולין בשנת תרצ"ט. הוא הי' מצוין בחריפותו ובקיאותו בתורה ויראת שמים, חכם גדול ובעל מדות תרומיות, אהוב על בני קהלתו וכל מכיריו. בנו הרה"ח מו"ה זאב וואלף הי"ד, בעיר זבוראב שבסלובקיא. חסיד מופלג עובד ה' בהתלהבות נפלאה. הי' סוחר מצוין ות"ח. חתנו הרה"ג מו"ה דוד היילפרין הי"ד, בנו של הרב הגאון אב"ד דק"ק דאפשיץ בגליציא. לאחר פטירת אביו הרב נתקבל הוא למלא מקומו שם. אולם הוא נשאר על יד חותנו כל השנים. הרה"ג מו"ה דוד הי' מצאצאי הגה"ק רבי דוד האלברשטאם זצ"ל אב"ד קשאנאוו בנו של הגה"ק בעל דברי חיים זי"ע, ומצאצאי הקדושים מראפשיץ, פרעמישלאן ועוד. נשא לאשה את בתו של הגאון מראדאמישלא בקאשוי בשנת תרפ"א. זוגתו הרבנית הצ' מרת מינדל הי"ד טיפלה באבי' זצ"ל עד סוף ימיו.

בנו בכורו של הרב מדאפשיץ הי"ד, הוא הרב הגאון מו"ה אלחנן שליט"א רב ידוע ומפורסם בלונדון. העמיד בית נאמן בישראל, בנין וחתנין רבנים ותופסי ישיבות. בנו בכורו הוא הרה"ג מו"ה יצחק ארי' ליבוש שליט"א רב דבית המדרש דחסידי צאנז בפתח־תקוה.

בשנותיו האחרונים נחלש הגאון מראדמישל זצ"ל מאד, והי' רתוק למטה כל הזמן, אולם כוחותיו וחושיו הרוחניים וזכרונו החזק עמדו לו באופן נפלא עד סוף ימיו עלי אדמות. ביום שישי עש"ק לסדר כי תשא את ראש בני ישראל, י"ט לחודש אדר ראשון שנת תרצ"ה נסתלק לשמי מרום. עוד באותו יום הובא למנוחות בקאשוי, עת שליווהו, כל בני הקהלה, ורבים מהמדינה שעוד הספיקו לבא בעש"ק לחלוק כבוד לגאון עולם זה. על פי צוואתו לא נישאו הספדים כלל. אחרי תום שלושים ימי האבל הקימו אוהל על ציונו, שנשאר בשלמותו עד היום.

רבנו „שאול בחיר ה'" – אב"ד

בשנת תרפ"ג נתקבל לרב אב"ד בקאשוי, במקומו של הרב הגאון המנוח מו"ה יצחק צבי יונגרייז זצ"ל, רבנו הגאון המפורסם מו"ה שאול בראך זצ"ל, אב"ד דק"ק קראלי ולפני כן אב"ד דק"ק מאגענדארף. ראשי הקהלה העמידו לבחירה לרב אב"ד שלושה מועמדים, את הגאונים המפורסמים בה"א הידיעה של הרבנים בתקופה ההיא במדינות האורטודוקסיא. ה"ה הגאון המפורסם מו"ה שלמה זלמן ערענרייך הי"ד אב"ד דק"ק שימלאו, הגאון המפורסם מו"ה יוסף צבי דושינסקי זצ"ל אב"ד דק"ק חוסט, [אח"כ הרב הראשי של היהדות החרדית בירושלים וארץ ישראל], ואת רבנו הגאון המפורסם מו"ה שאול בראך זצ"ל אב"ד דק"ק קראלי. הרב הגאון מקראלי נבחר לרב אב"ד ברוב גדול ומכריע. [פרטים על תקופת הרבנות הלזו ופרשת גדולת הגאון רבנו רבי שאול בראך זצ"ל, הנם כתובים בספרנו זה, שכולו הוקדש על שמו וזכרו].

עוד טרם הגיע רבנו הגאון מקראלי לכהן כרב בעיר קאשוי, ביקש מראשי הקהלה לבחור את בנו של הרב הגאון המנוח, מו"ה יצחק צבי זצ"ל יונגרייז כדיין ומו"צ שלישי לקהלת קאשוי. הי' זה אחת מתנאיו לקבלת המשרה בקאשוי, שיהי' בה בי"ד של שלושה, מלבד הרב מרא דאתרא. כשבוע לפני בוא הרב החדש, התקיימה בחירה רשמית על מועמדותו של הרב הגאון מו"ה שמואל זצ"ל לדיין. הוא נבחר ברוב קולות גדול. מתקופה זו והלאה הי' בעיר קאשוי בי"ד שלם של שלושה דיינים נוסף על הרב אב"ד. בראש הבית דין עמד הגאון מראדמישל זצ"ל, עם הגאון מו"ה העניך פאק והגאון מו"ה שמואל יונגרייז זצ"ל. רוב הד"ת התקיימו אצל הבית דין. כ"כ סידרו הם הגיטין והחליצות. השאלות הנוגעות לשו"ע אורח חיים ושו"ע יו"ד הביאו בדרך כלל אל הדיינים רבי העניך ורבי שמואל, רק באופן יוצא מן הכלל, הדבר הקשה יביאון אל הגאון מרא דאתרא והגאון מראדמישל הראש בי"ד.

בעת שסידר הגאון מראדמישלא גיטין בקאשוי, מצא נוסח ישן מבעל שמן רוקח זצוק"ל שהי' אב"ד בק"ק סאנטוב, עיירה סמוכה לקאשוי, שסידר את הגט הראשון בקאשוי — ולפיו קבעו בקאשוי נוסח כל הגיטין. וזה לשון הנוסח:

„קאשוי דמתקריא קאשיץ, דיתבא על נהר הארנאד, דמתקריא הערנאד וטשערמעל דמתקריא שערמעל".

כאמור נבחר הרב הגאון מו"ה שמואל יונגרייז זצ"ל. הוא הי' חתנו של הרב הגאון

מו"ה אברהם יוסף גרינוואלד אב"ד דק"ק אונגוואר, בנו של בעל "ערוגת הבשם". הרב הגאון מו"ה שמואל זצ"ל הי' פעיל הרבה בעבודות בית הדין בעיר, ובכל שעותיו הפנויות ישב ועסק בתוה"ק.

בשנת תרפ"ה הוא נחלה במחלה קשה וממארת ל"ע. הוא נותח בעיר ווינא, אולם לא נתרפא יותר, וביום י"ב לחודש אדר תרצ"ח שחל"ח, והוטמן ע"י קברי אבותיו זצ"ל. נולדו להם חמשה ילדים. זוגתו הרבנית הצ' עם יו"ח עלו על המוקד במלחמת העולם, הי"ד.

אחרי הסתלקותו של הגאון מראדמישל זצ"ל, ונתרוקן כסא מורא הוראה, נתמנה הרב הגאון מו"ה יהושע פלק פרידמאן הי"ד בשנת תרצ"ז לדיין ומו"צ. הי' חתנו של הגאון הרב אב"ד זצ"ל, ובנו של הרב הגאון מו"ה אברהם חנוך פרידמאן הי"ד דיין ומו"ץ בק"ק סאקמער, בן בתו של הגאון החתם סופר זצ"ל. הוא הי' מתלמידיו המובהקים של הגאון המפורסם מו"ה יהודא גרינוואלד זצ"ל אב"ד דק"ק סאקמער. הי' חריף ובקי טובא ובעל כשרונות. הוציא לאור כמה ספרי חתם־סופר, זקנו. בשנת תרפ"ח קבלוהו אנשי בית המדרש "פועלי צדק" בקאשוי כרב ומגיד שיעור בבית מדרשם. הוא למד עם בני עדתו כמה שיעורים ביום, ודרש לפניהם בעניני דיומא מדי שבת בשבתו ובלילי שבתות. הי' מטופל באחד עשרה ילדים. הוא וזוגתו הרבנית הצ' מרת חוה פרומט ותשעת ילדיהם עלו על המוקד בשנת תש"ד. שנים מבניו, הרה"ח ר' יהודא אלעזר והרה"ח ר' יוסף צבי הי"ו נשארו וחיים בארה"ב.

חתן ה„דברי חיים" – האדמו"ר מבייטש

בשעת מלחמת העולם הראשונה באו לקאשוי כפליטי מלחמה ממדינת גאליציען, כמה רבנים גאונים וביניהם כמה אדמורי"ם. מהם חזרו אח"כ לגאליציען וכמה נשארו בקאשוי ומנ"כ שם. אחד המיוחד מהם הי' הגאון הקדוש רבי אהרן הורביץ זי"ע אדמו"ר ורב אב"ד דק"ק בייטש — גאליציען. בנו של הגאון הקדוש בעל "אמרי נועם" זי"ע אב"ד דק"ק דז'יקאוו, וחתנו של הגאון הקדוש בעל "דברי חיים" זי"ע מצאנז. האדמו"ר מבייטש הגיע לקאשוי בשנת תרע"ה. הוא הנהיג חצר, כמנהג האדמורי"ם, כל השנים בקאשוי. הי' לו מנין משלו בבית מדרשו, גם ערך שולחנות כל ש"ק ויו"ט.

כ"ק האדמו"ר הי' אהוב ומקובל על כל בני הקהלה. כולם כבדוהו והעריצוהו. רבים מבני הקהלה ומהסביבה באו אליו עם פתקאות [קוויטלעך], להתברך מברכותיו הטהורות. השמחה היתה שרוי' תמיד במעונו. פניו היו מאירות ושובות כל לב שהתקרב אליו. כבן לשושלת דז'יקאוו הי' גם כ"ק האדמו"ר זצ"ל בעל תפלה ומנגן בחסד עליון. הרבה באו אליו להתפלל אצלו, לשמוע אל הרינה ואל התפלה שהיו תמיד בדביקות והתלהבות נפלאה עם ניגוני דז'יקאוו המפורסמים.

בשנת תרפ"ח כתב האדמו"ר ספר תורה על שם בתו נכדת הגה"ק מצאנז זי"ע ובעל הברוך טעם זי"ע, שנפטרה בלא בנים. את הס"ת הכניס לבית הכנסת הישן של הקהלה. בשעת הכנסת ספר התורה ברוב עם עם שירות וריקודים, דרש דרש כ"ק האדמו"ר זי"ע

בבית הכנסת לכבוד המאורע. אחריו דרש הגאון מרא דאתרא. [בחלק „באהלי צדיקים" הבאנו כמה ענינים לדמותו האצילה של כ"ק האדמו"ר מבייטש זי"ע]. עלה לגנזי מרומים ביום י"א אדר ראשון שנת תרצ"א. מנו"כ בקאשוי, שם בנו אוהל על קברו.

האדמו"ר מקולושיץ

שבע שנים בערך גר בקאשוי הגאון הקדוש רבי חנה האלברשטאם הי"ד, הרב אב"ד והאדמו"ר דקולושיץ, בן הגאון הקדוש רבי מנחם מענדל זצ"ל אב"ד דק"ק פריסטק שהי' חתנו של הגאון הקדוש בעל דברי יחזקאל אב"ד שינאווא. כ"ק האדמו"ר מקולושיץ, למרות היותו עוד אז צעיר לימים הנהיג חצר אדמו"רי עם מנין מיוחד בביתו. רבים באו לשמוע תפלותיו ולעריכת שלחניו להתבשם מתורתו, תפלותיו ודרך עבודתו בקודש שהי' תמיד בהתלהבות גדולה שלהבת־י"ה להפליא. הוא טרח ועבד הרבה להדריך את הנוער, שהי' אז אחרי מלחמת העולם הראשונה במצב קשה ועזוב, לקרבם ללימוד תוה"ק, לירא שמים טהורה ולדרך החסידות המקורית. הוא לא נשא פנים לשום אדם, אם ראה אצלו התנהגות לא נאותה הוכיחו מיד תוכחת מגולה מאהבה מוסתרת. יראי השם והתלמידי חכמים של הקהלה כבדוהו ביתר עוז, בידעם שכל דיבוריו וכל תנועותיו היו אך ורק לכבוד ה' בלי כל כוונה צדדית. בשנת תרפ"ג חזר האדמו"ר מקולושיץ לגאליציען, התיישב בק"ק ריישע. והי' מפורסם לגאון וצדיק אמיתי. בשנת תש"א פגעו בו ובמשפחתו רוצחי עמנו ונהרגו כולם על קדה"ש הי"ד.

הרבנים, פליטי הגולה

עוד גרו בקאשוי בשנות מלחמת העולם הראשונה ואחריה רבנים גדולים בעלי שם: הרב הגאון רבי דוד זינגער זצ"ל אב"ד דק"ק פילזען על יד טארנע בגאליציען. הי' גאון וגדול ההוראה. הגאון מראדמישלא צירפו הרבה פעמים לד"ת ולשאלות מסובכות. הי' חסיד טשארטקאוו. נפטר בקאשוי בשנת תרפ"א. מנ"כ על יד ציונו של כ"ק האדמו"ר מבייטש. נשארו נכדים ונינים בארה"ב דורות ישרים.

הרב הגאון רבי זלמן מרגלית זצ"ל אב"ד דק"ק לאנקע גאליציען, מגדולי חשובי חסידי בעלזא, ממשפחת הגאון רבי מאניש באבאד זצ"ל. נפטר בקאשוי יום א' דפסח מנ"כ על יד הגאון מפילזנא. נשארו נכדים ונינים בארצנו הקדושה ובלונדון, דורות ישרים.

הרב הגאון רבי שלום ריינמאן זצ"ל אב"ד דק"ק נאראל גאליציען. בן הרב הגאון רבי יצחק משולם זלמן זצ"ל, שהי' הרב השבע עשרה דק"ק נאראל. הרב הראשון הי' מגבדי בעל הלבוש. הרב מנאראל הי' מוסמך מהגאון רבי דוב בעריש ראפאפורט זצ"ל. הי' חתנו של הגאון רבי שמואל אהרן רובין אב"ד דק"ק קיצ'ין, בעהמ"ח הרבה ספרים ביניהם ספר בית אהרן על הלכות גיטין. גר בקאשוי משנת תרע"ח עד תרפ"ה. בדירתו ברחוב פאגאני הי' לו מנין קבוע כל השנים בשבת ובחול. הוא חזר לנאראל בשנת תרפ"ה ונפטר שם ביום א' אדר ב' תרפ"ז בשנתו התשעים.

נכדו של הרב מנאראל הנו הרב הגה"צ פאר מקדושים, הרב חיים יחיאל מאיר שליט"א שפירא אב"ד דק"ק נאראל. הרב מנאראל שליט"א הי' מחסידיו הגדולים והכי חשובים של כ"ק האדמו"ר רבי אהרן זי"ע מבעלזא. הוא גר אחרי מלחמת העולם בארה"ב ובא כמעט כל שנה לארצנו הקדושה על ימים הקדושים אל כ"ק האדמו"ר. לפני כמה שנים עלה לארצנו הקדושה ונתיישב בבני־ברק, יסד שם כולל לאברכים מצויינים במרכז העיר.

הצדיק רבי יעקב פרנקפורטר

בית גדול לתורה ולתפלה הקים בקאשוי הרב הצדיק וגאון רבי יעקב פרנקפורטער זצ"ל. רבי יעקב, כפי שהי' נקרא בפי כל, בא ממשפחת סוחרים מכובדים באונגארן. למד שנים רבות בפרעשבורג, בישיבתו של הגאון בעל שבט סופר זצ"ל, בהתמדה גדולה עד להפליא. הוא שם לילות כימים ממש ולמד בלי הפסק, הוא גם נסמך להוראה ע"י רבו שם. רבי יעקב התנהג כבר בצעירותו בלמדו בישיבת פרעשבורג בפרישות וחסידות יתירה, שונה לגמרי משאר הבחורים בישיבה זו, למרות שהוא עצמו בא ממשפחה שנהגה מנהג אשכנז ולא היו חסידים. משחר ילדותו ועד אחרית ימיו הי' צם הרבה, וכמעט באופן קבוע צם יום יום. למד נוסף על כל שיעוריו בישיבה הרבה בספרי תלמידי הבעש"ט זי"ע, והי' מכונה בפי כל בכינוי "החסיד הקטן", להיותו קטן קומה. אחרי חזרו הביתה מהישיבה ונשא אשה, המשיך כמו לפני חתונתו ללמוד בהתמדה יומם ולילה, ומעט מזעיר בא הביתה מפעם לפעם. נסע להסתופף בצל הגאון הקדוש רבי מרדכי מנדבורנא זי"ע, ונשאר דבוק ברבו זה. בערך בשנת תר"ן עבר לגור לקאשוי. שכר לעצמו בית קטן ישן שעמד על מגרש גדול במרכז העיר. מיד בבואו סידר לעצמו מנין קבוע בדירתו משכניו, והוא המשיך לשבת וללמוד כל היום, ולא דאג כלל לפרנסתו ופרנסת ביתו, שבינתיים נולדו לו בנים ובנות. השכנים וכמה יהודים מהעיר שהבחינו ביהודי מוזר זה שאינו יוצא מפתח ביתו, רק מתפלל ולומד תמיד, התחילו להתענין על מצבו, להחזיקו ולהמציא טרף לילדיו הרכים להלבישם ולהנעילם. במשך השנים נתוספו מתפללים במנין שלו, ומעריצים שהחזיקוהו. גם נתנו לו פתקאות [קוויטלעך] שיתפלל בעדם. אחרי מלחמת העולם הראשונה בנה בית גדול ומרווח על המגרש בו עמד ביתו הקטן. בנו לו גם בית מדרש מרווח, וגם מקוה טהרה ע"י בית מדרשו. כל בניו וחתניו נשארו על ידו, לא עסקו במסחר, תורתם היתה אומנתם.

בנו הרה"צ מו"ה יהושע הי"ד הי' שנים רבות מגיד השיעור של חברת משניות בעיר, משרה שסיפקה לו חלק נכבד של פרנסתו.

נכדו בת בתו של רבי יעקב זצ"ל הי' הרב הגה"צ רבי יחזקאל מערץ זצ"ל שנסתלק בשנת תשל"א בארה"ב, והי' מוכר שם בשם האדמו"ר מקאשוי. בשנת תש"ב באמצע מלחמת העולם השני' נסתלק הרב הצדיק וגאון רבי יעקב פרנקפורטער זצ"ל, הוטמן על יד קברות הרבנים הטמונים שם.

הרבה שנים גר בקאשוי הרב הגה"צ מו"ה מאיר אייכנשטיין הי"ד, מצאצאי הקדושים מזידיטשוב. גם זוגתו הרבנית היתה ממשפחה זו. הוא החזיק בית מדרש בביתו לתורה ותפלה במרכז העיר. רבי מאיר'ל הי"ד, כפי שהי' נקרא בפי כל, הי' חסיד בכל ישותו,

שהתאבק הרבה מאד בצל גדולי וקדושי הדור. הוא הי׳ מהמקורבים ואנשי עצתו של כ״ק האדמו״ר מסטראפקאב זי״ע. האדמו״ר גם התאכסן אצלו כמה פעמים כשעוד גר בסטראפ־קאוו, ובא לשבות בקאשוי. ר׳ מאיר׳ל הי׳ מפורסם וחכם מופלא, ידידותי ולבבי לכל. מעודו לא משה הצהלה והחדוה מעל פניו, ועודד הרבה אנשים לשמוח בחלקם וגורלם. הוא הי׳ גם מבאי ביתו וידידיו הנאמנים של הרב הגאון האב״ד רבנו רבי שאול בראך זצ״ל.

בנו בכורו הרה״צ ר׳ מנחם מענדל שכיהן כאדמו״ר במאראש וואשארהעל, רומעניען. בנו השני הרב הגה״צ מו״ה יהודה לייבוש הי״ד אב״ד דק״ק לאדמיר שבסלובקי׳, ירא שמים צנוע ומעלי׳, חריף ובקי טובא. הוא נסמך להוראה על ידי הגאון מראדמישלא. בנו הצעיר הנו הרב הגאון מו״ה יצחק אייזיק שליט״א איכנשטיין האב״ד דק״ק קיוויאשד, תלמיד מובהק ומוסמך להוראה מהגאון האב״ד רבי שאול בראך זצ״ל כעת בארה״ב, וחתנו של הרב הגאון מקיוויאשד ר׳ אלעזר שפירא זצ״ל. אחרי מלחמת העולם השני׳ כיהן כדיין ומו״ץ בקאשוי כמה שנים יחד עם הרב הגאון מו״ה רפאל בלום שליט״א הרב דקאשוי.

הרב הגאון חריף ובקי מוה״ר שמאי שיקלער הי״ד, יליד סאניק שבגליציען. הוא נשא אשה בקאשוי את בתו של הרה״ח ר׳ ליב וואלף גינזבורג הי״ד ונשאר לגור בקאשוי. הרב ר׳ שמאי הי׳ נקרא הרב דמאריענבאד, הוא הי׳ רבות בשנים רבה של מאריענבאד עיר הבראה ידועה במדינת צ׳כיא. בחדשי הקיץ כל שנה שהה במקום ההבראה והשגיח על כשרות המקום, ושב לקאשוי כי שם ביתו. ר׳ שמאי הי׳ חריף עצום, דרשן מצוין ומורה הוראה מובהק. הוא גם הגיד שיעור עיון לפני בחורים בקלויז כמה שנים. בשנת תש״א עת כבר השתוללו שונאי ישראל ההונגארים נגד יהודים והובילו אלפי יהודים למחנות כפי׳ לאוקראינא, הובילו לאוקראינא גם כמה מאות משפחות שאזרחותם לא היתה ברורה, ואז נתפס גם הרב ר׳ שמאי, אשתו ועשרת בניו ובנותיו למחנות השמד באוקראינא הי״ד.

האדמו״ר מסטרופקאב – הודה והדרה של הקהלה

בשנת תרצ״א בא לשכון כבוד בקאשוי כ״ק האדמו״ר הגאון הקדוש רבי אברהם שלום האלברשטאם זי״ע אב״ד דק״ק סטראפקאוו, בנו של כ״ק האדמו״ר זי״ע משינעווא. רובם של יהודי קאשוי והסביבה שהיו רגילים לנסוע אל אדמו״רים, היו חסידי צאנז ושינעווא. הרבה מהם היו אח״כ חסידי סטראפקאוו. האדמו״ר הי׳ בא מפעם לפעם לשבות בקאשוי, כשהי׳ עוד רב בסטראפקאוו. הוא נשאר לפעמים גם זמן ממושך. לבסוף הוא החליט להשתקע בקאשוי. היחס בינו לבין מרן הגאון האב״ד רבנו שאול בראך זצ״ל הי׳ ידידותי ולבבי ביותר. ההיכרות והידידות ביניהם התחילה עוד בזמן שהגאון האב״ד רבנו שאול בראך זצ״ל הי׳ נוסע לשינעווא אל אביו זי״ע. כשהשתקע בקאשוי קבלו הגאון האב״ד בידידות ובאהבה יוצאת מן הכלל, וכמים הפנים אל פנים, שררה ידידות ביניהם כל שנות חייהם, עד הסתלקות שניהם בהפרש ארבע חדשים זה אחר זה. [בספרנו זה, בחלק „באהלי צדיקים״, הארכנו בענין זה].

כ״ק האדמו״ר קנה בקאשוי בית מרווח עם בית מדרש גדול, שנעשה במשך הזמן מרכז ותל תלפיות להרבה יהודים חסידיים בעיר, במדינה ובמדינות השכנות. האדמו״ר חי בקאשוי

בכבוד גדול. רבים נהרו אליו מאנשי הקהלה ומכל הסביבות בבקשותיהם, נתברכו ונושעו מתפלותיו הזכות.

כ״כ באו אליו ממקומות אחרים יהודים רבים כל ימות החול, על שבתות, יו״ט וימים הקדושים. הי׳ ידוע בכל העולם כאיש קדוש ורבים נושעו מברכותיו.

בשנת תרצ״ג חלה כ״ק האדמו״ר, רגלו אחת שותקה. הי׳ רתוק זמן ממושך למטה, אולם אח״כ הוטב לו, ואם כי לא הי׳ יכול ללכת לבד רק בתמיכת משמשיו, בכל זאת התפלל יחד עם הציבור, ערך שלחנו הטהור במשך כל השנה כרגיל. הי׳ מפורסם כל ימיו למתמיד בלימוד, ממש לא פסק פומי׳ מגירסא. היו לו עשרים וארבע שיעורים קבועים כל מעת לעת. הרבה למד שו״ע אורח חיים. בשנת תרצ״ד והוא בן ע״ח שנים, נולד לו בן. זוגתו הרבנית אם הילד היתה מצאצאי בעל התוס׳ יו״ט, וע״כ קרא שם הילד יוסף יו״ט.

ביום א׳ של חג השבועות שנת ת״ש עלתה נשמת כ״ק האדמו״ר זי״ע לגנזי מרומים, והוא בן פ״ד שנים. הוטמן בחלקת הרבנים של העיר, אח״כ הקימו אוהל על ציונו.

צאצאי כ״ק האדמו״ר זי״ע: בנו בכורו הגאון הצדיק רבי מנחם מענדל זצ״ל, האב״ד ואדמו״ר דק״ק סטרופקאוו. ניצל בנסים בימי מלחמת העולם, היגר לארה״ב נפטר שם והובא למנוחות בעיה״ק ירושלים ת״ו בשנת תשי״ד. היו לו בנין וחתנין גדולים וצדיקים וכולם עלו על המוקד בשנות המלחמה הי״ד. בנו הצעיר הילד יוסף יו״ט והוא בן עשר הלך עם אמו הצדקית לכבשני האש הי״ד. חתנו הגאון הצדיק רבי ישכר דוב ליפשיץ הי״ד, אדמו״ר ודמו״ץ בק״ק אונגוואר, רוב יוצאי חלציו עלו על המוקד הי״ד. בנו בכורו הוא הגאון הצדיק רבי יחזקאל שרגא ליפשיץ־האלברשטאם שליט״א, כ״ק האדמו״ר מסטרופקאוו בעיה״ק ירושלים ת״ו. חתנו הגאון הצדיק רבי מנחם מענדל הי״ד הורביץ אב״ד דק״ק לינסק.

בקאשוי, כפי האמור, היו שני קהלות נפרדות. קהלת האורטודוקסים והנעאולוגים. לא היתה קהלת שטאטס־קוו בקאשוי, כל אלו שכותבים ומספרים על קהלת שטאטס־קוו בעיר טעות בידם. טעותם נובעת מחמת שהיו שני רבנים לקהלה זו, וכן גם שני בתי כנסיות. הרב האחד הי׳ ידוע כדתי יותר מהרב השני. סדרי בית הכנסת שהוא התפלל בו עם אנשיו, היו דומים יותר לבתי הכנסת של האורטודוקסים, וע״כ חשבו אלו שחשבו שזאת קהלת שטאטס־קוו. לאמיתו של דבר, הרב הדתי יותר הי׳ הרב הראשי של הקהלה והרב השני, המתחדש יותר, הי׳ סגנו.

הקהלה של הנעאולוגען היתה בכמות גדולה יותר מקהלת האורטודוקסים וגם היתה עשירה יותר. כפי שסיפרנו בתחילת דברינו על קאשוי, היו לפני כמאה שנים בעת התחלקה הקהלה לשנים, מחלוקות רציניים, הפרעות של ממש שגרמו כמה פעמים לשימוש של כח הזרוע בין היריבים. אולם אחרי כמה שנים שקטו הרוחות. לאט לאט, ובמשך הזמן חיו שני הקהלות עשרות בשנים בלי כל חיכוכים וויכוחים זו על יד זו. הקהלות נתגדלו והתקיימו בשלום ובמישור עד עת מלחמת העולם השני׳, עת שלטו כבר הצוררים הגרמנים גם במדינה

זו. כ"כ חיו אנשי שני הקהלות, למרות החילוקי דיעות וההפרש הגדול בכל אורח חייהם, יחד בשכונה אחת, סחרו יחד וכו', בלי כל קטטות והפרעות. ולשבחם של יהודי קאשוי ייאמר כי היהודים של שני הקהלות גם יחד לא היו בעלי זרוע ובעלי מחלוקת. אנשיה ומנהיגיה ברובם הגדול היו שלוים ושקטים, נבונים וישרים, ולמרות החילוקי דיעות השונות שהתעוררו מפעם לפעם כפי שזה מתעורר כמעט בכל מקום, אבל אלו לא הגיעו לידי מחלוקות של ממש אף פעם, ומכש"כ לא לידי מצב שיהי' צורך להתערבות מבחוץ, של המשטרה או בתי המשפט. דומה לזה הי' המצב אצל קהלה האורטודוק' האנשים בינם לבין עצמם, שאף כי נתהוו הרבה פעמים דיעות שונות מאד בהנהלת הקהלה והדברים היו עניינים מאד חשובים, מ"מ לא הגיעו הדברים לידי שנאת איש את רעהו, שנאה תהומית בין היריבים, כפי שהי' בהרבה קהלות אחרות. היתה זו תפארתה של הקהלה עיר ואם בישראל, שאנשיה החשובים, התלמידי חכמים והיראים ידעו והבינו לנהל העניינים בקור רוח על מי־מנוחות ולא לתת הזדמנות ואפשרות לאי־אלה קלי הדעת שהיו יכולים להפוך הקערה על פיה ולהבעיר אש המחלוקת.

— — — ואחריתה שגבה מאד

בדרך זה התפתחה הקהלה, גדלה והצליחה ועשתה פרי לשם ולתהלה בין שאר הקהלות הכי חשובות במדינה ומדינות השכנות, קהלות שהיו במספר נפשותיהן גדולות פי כמה מקהלתנו, ובצדק היתה נקראת קאשוי, עיר ואם בישראל.

פארה וגדולתה של קאשוי שבשבילה יצא שמה בישראל כקהלה חשובה ביותר, בא לה בראש וראשונה הודות להתלמידי חכמים, יראים ואנשי מעשה שנתרבו בה במשך השנים, נוסף על גדוליה גאוניה שכיהנו וחיו בה, פארו את העיר הבעלי בתים, מלמדים, וגם בחורים מופלגי תורה ויראי ה', אלו למדו בבתי המדרש של העיר, התווכחו בפלפלא דאורייתא יום יום ערב ערב. [להלן עוד נביא ונפרט מקצת מן השמות של בע"ב הללו מכל שכבות הקהלה שעמדו ראשונים על משמרתם משמרת הקודש ופארו את קהלתם במעשיהם הנפלאים וראויים לשבח, כ"א לפום דרגא דילי'].

בתי הכנסת ובתי המדרש של הקהלה האורטודוקסית התנהלו על כל מנהגיהם כפי שהיו נהוגים בתי כנסת במשך הדורות אצל אבותינו ואבות אבותינו מבלי לשנות זיז כ"ש מהמקובל, ואשר יסודותם בהררי קודש. בשני בתי הכנסת הגדולים, [האחד הי' נקרא בית הכנסת הישן, ברחוב האראנג, נבנה בערך בשנת תרל"ה. השני הי' נקרא בית הכנסת החדש ברחוב קאזינצי, ונבנה בשנת תרפ"ז], התפללו בנוסח אשכנז. רוב בעלי הבתים של העיר התפללו בהם כל ימות השנה. בבית הכנסת הישן היו בערך שלוש מאות וחמישים מקומות ישיבה, ואותו מספר מקומות בעזרת נשים שהיו בקומת עלי' סביב בשלוש רוחות. בבית הכנסת החדש היו בערך שש מאות מקומות ישיבה וכמספר זה גם לנשים.

בחצר בית הכנסת הישן הי' בית מדרש מרווח שהי' נקרא „פועלי צדק". המתפללים שם היו ברובם פועלים מכל הסוגים. יהודים טובים וישרים, שלמדו שלוש פעמים ביום שיעורים ברבים, גמרא, משניות ובעיקר שולחן ערוך הלכות שבת, נדה ועוד. הרבה מהם

יהודים פשוטים כאלו שלא למדו הרבה בצעירותם, ידעו הלכות נדה וחלק נכבד של הלכות שבת, והלכות ברכות הנהנין בע"פ, והגו בזה כל השנים. בחלקם הגדול היו אלו יהודים חסידים, שהסתופפו אצל אדמור"י וויז'ניץ וספינקא.

בית מדרש לתפארת של קאשוי הי' הקלויז, שיצאו לו מוניטין במדינה. רובם של המתפללים היו יהודים חסידיים. חלק ניכר הי' מאלו שהגרו ממדינת גליציען בזמן מלחמת העולם הראשונה למדינת אונגארן, והשתקעו בקאשוי. היו ביניהם תלמידי חכמים מופלגים וירא ה' ואנשי מעשה. רובם השתייכו לחסידות צאנז, שינאווא, סטרופקאוו וגם יהודים שנסעו לאדמו"רים של שושלת בעלזא וסיגט. הקלויז נבנה בשנת תרפ"א במרכז העיר, לא רחוק מבתי הכנסת של הקהלה. רובם של האדמו"רים שבאו לשבות בקאשוי אחרי שנבנה הקלויז, התפללו בה. גם כ"ק האדמו"ר מסטרופקאוו זי"ע התפלל שם בימים הנוראים לפני שסידר לעצמו מנין פרטי בביתו.

חשיבותו של הקלויז הי' לימוד התורה כמעט תמידי של בעלי בתים ובחורים מכל שכבות העיר. המדפים של קירות הקלויז היו מלאים ספרים יקרים ונדירים. מובן שגם הרבה ש"סים וספרי טור ושו"ע היו שם. [בזמנים ההם לא היו נמצאים ספרים ברווח כמו בזמננו]. ולכן מי שרצה ללמוד מצא בין כותלי הקלויז את המקום המתאים והמרווח לצורך זה. חלק גדול ממתפללי הקלויז הת"ח, בע"ב סוחרים, למדו בתוכו בוקר בוקר שעות לפני התפלה, גמרא ותוס', וכן בערב. באותן השעות היו כל ספסלי הקלויז תפוסים. רובם של הבחורים מישיבת רבנו הגאון האב"ד, שהכילה כמאתיים בחורים, למדו כל היום בהקלויז, ועי"ז הי' קול התורה בוקע ממנו ונשמע למרחוק. עובר אורח שהגיע לקאשוי לצרכי מסחרו, או לסדר עסקיו אצל הרשויות וכדומה, מצא את הקלויז פתוח כל שעות היום, בו התיישב, התחמם בימות החורף, למד ונח כרצונו.

נוסף על בתי הכנסת ובתי המדרש הרשמיים הנ"ל היו כפי שכבר הזכרנו מניינים קבועים בבתי מדרש הפרטיים אצל האדמו"רים שגרו בקאשוי, כמו אצל כ"ק האדמו"ר מסטרופקאוו, אצל הרה"צ רבי יעקב פרנקפורטר, אצל הגאון מראדמישלא ואצל הגאון מרא דאתרא. כעשר שנים לפני מלחמת העולם השניה, נוסד בית מדרש ברחוב פוגאני בשם „ישועת ישראל", ורבם הי' הרה"ג ר' שלום אדלר הי"ד בנו של הרב אב"ד דק' ראדואנקו הסמוך לאונגוואר.

בשנת תרצ"ו יסדו כמה עשרות יהודים חסידיים, ברובם אברכים, חסידי כ"ק האדמו"ר מסאטמער שליט"א, בית תפלה עצמאי במרכז העיר ברחוב ווארקאפו. כל המתפללים בבית מדרש זה היו יהודים חסידיים גם בחצוניותם ועם זקן ופיאות. ביניהם במספר ניכר ת"ח מופלגים. באי בית מדרש זה עסקו במו"מ, ובאו אל השיעורים בבית מדרשם יום יום ערב ובוקר, עם מנין קבוע ערב ובוקר במשך כל השנה. זמן קצר אחרי התייסדות בית מדרשם נתוספו בה ספסלים, בעלי בתים חסידיים מכל שכבות הקהלה, ומנינם הי' קרוב למאה איש.

כאמור נתברכה קהלת קאשוי, שגרו בה הרבה תלמידי חכמים וביניהם כאלו שעסקו ועמלו בלימוד תורה בכל זמנם הפנוי. התלמידי חכמים יסדו שתי חברות ש"ס ובשתי החברות סיימו כל שנה את כל הש"ס. חברת ש"ס אחת היתה של מתפללי בתי הכנסת והשני'

של מתפללי הקלויז. הראשונים ערכו כל שנה בחמשה עשר בשבט את סיום הש״ס וערכו סעודת מצוה גדולה לכל לומדי העיר. כמה שבתות לפני ט״ו בשבט דרשו והתפלפלו גדולי לומדי העיר בבתי המדרש בשבתות אחרי הצהריים, כל שבת דרשן אחר, בסוגיא שנלמדה בכל העיר לרגל מאורע זה. ביום הסיום, חמשה עשר בשבט, דרש דרש הגאון מרא דאתרא מרן רבי שאול בראך בבית הכנסת דרשה גדולה בפלפול ואגדה. אחריה נתקיימה סעודת סיום הש״ס, בה המשיכו הלומדים לדרוש בסוגיא שנלמדה, והסעודה נמשכה הרבה פעמים עד אור הבוקר.

נלמדו שיעורי תורה בגמרא תוס׳, משניות ושולחן ערוך בכל בתי המדרש בעיר ערב ובוקר כל ימות השנה. דרשותיו של הגאון מרא דאתרא התקיימו כל השנה בשני בתי הכנסת הגדולים. פעם בשנה הי׳ רגיל לדרוש פרקי אבות בבית מדרש הקלויז.

בשביל הנוער המבוגר, בחורים שכבר סיימו את לימודיהם בישיבות, כבר עסקו במשא ומתן וטרם התחתנו והקימו בתים, יסד עוד הגאון רבי משה יונגרייז זצ״ל חברה בשם „תפארת בחורים״. כאמור הקימו את החברה בשביל רווקים שיצאו כבר מהישיבה, ולא נתקבלו עוד למסגרת הקהלה של הבעלי בתים עד אחרי חתונתם. בחורים אלו התאספו יום יום ללימוד שיעורים באולם שהוקצה בשבילם מטעם הקהילה. חברת „תפארת בחורים״ התקיימה שנים בהנהגת הרב מרא־דאתרא. בשנים אלו היתה הקהלה האורטודוקסית עוד קטנה במספר והנוער בה הי׳ מעט, וע״כ נדלדלו שורותיה וברבות הימים כמעט ופסקה פעולותיה.

חברת „בני־אמונים״

רבה השלישי של הקהלה ה״ה רבנו הגאון רבי שאול בראך זצ״ל אחרי שבא לכהן בקאשוי בשנת תרפ״ד בדק את כל המוסדות והחברות של הקהלה ואת מצבם. הוא מצא את הנוער המבוגר הזה בלתי מאורגן ומאוחד. מפעולותיו הראשונות בקהלתו הי׳ לקרא לאסיפה את כל הנוער של הקהלה החרדית. אל האסיפה הזאת הזמין גם את הבעלי בתים אבותיהם של הנוער הזה. הרב דרש לפניהם ואמר להם שברצונו ליסד חברה בשביל בחורים הנ״ל שתקרא בשם חברת „בני־אמונים״. „ברצוני שתתאספו בחברה זו לא רק ללמוד שיעורים ולהתפלל שם״ — אמר. „החברה צריכה לשמש לכם כעין דירת מגורים נוסף על הבית הדירה של הוריכם. נוסף על לימוד תורה שצריכים לארגן בחברה זו, שיעורים יום יום ברבים בדיבוק חברים או לימוד ביחידות או עם חבר ותפילות בציבור, חשוב מאד בעיני שתסדרו את כל עסקיכם הפרטיים, ולא רק את הציבוריים בין כותלי בית המדרש של חברה זו בני־אמונים. מי שרוצה בזמנו הפנוי לקרא עתון [הכוונה על עתונים כשרים שהיו יוצאים לאור בשנים אלו], יעשה זאת בין כותלי החברה. אם רוצה להיפגש עם חברו בעסקי משא ומתן וכדומה, יפגשו בבני־אמונים. יש לזה תועלת רבה לאין ערוך. ראשית גורם זה לקרב הלבבות, מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. נוסף על זה ההימצאות יום יום בדרך קבע בחברה יחד, מהווה מעוז ומחסה מלהמצא במקומות אחרים שאינם רצויים; כל זמן שבחור נמצא בחברה זו הוא ניצל מחברה לא טובה ומקום שאינו מתאים לו.

חברת „בני־אמונים" התפתחה ונתגדלה. נתקיימו בה כל השנים עד המלחמה שיעורים ברבים מדי ערב כמה שעות ותפלות בציבור, ובפרט בשבתות וימים טובים. הגאון האב"ד רבי שאול בראך זצ"ל למד אצלם כל השנים מדי שבוע בשבוע ביום שלישי בערב שיעור כשעתיים ויותר. למד אתם פרשת השבוע עם דברי אגדה ומוסר ומעשיות מצדיקים. אחרי השיעור עוד התעכב אצלם לשיחה ידידותית, שמע מהם את בעיותיהם והתענין על מצבם.

אחרי שנתייסדה בקאשוי חברת „בני־אמונים" יסדו בעוד כמה קהלות במדינה חברות בשם זה. במשך כמה שנים נתקיימו גם התועדויות של סניפי החברה בקה"י קאשוי. אחת מפעולותיו היפות ומועילות של חברת „בני־אמונים" שכדאי להזכירה היתה סידור רחצה נפרדת לגברים ולגברות על שפת נהר ההערנאד בשטח הרחצה של עירית קאשוי. הי' זה בשנים אלו מושג בלתי מוכר לבקש ולקבל רשיון לרחצה נפרדת. הרחצה היתה בנהר רחב ממדים שעבר באמצע העיר. בזמנים אלו טרם היתה רחצה מעורבת כמו שנהוגה כעת לעין כל ברשות הרבים. העירי' הקצתה שטח גדול באמצע העיר משני צידי הנהר, הקיפה את כל השטח בגדר גבוה סתום מארבע רוחותיו, התקינה במקום את כל הנוחיות ואביזרי מקום רחצה. רחצה נפרדת במקום זה היתה כשירה לחלוטין. חברת „בני־אמונים" הצליחה אחרי מאמצים ופעולות נמרצות להשיג את מקום הרחצה לשלושה ימים בשבוע כולל יום ערב שבת לבעלותה והנהיגה לטובת הנאת הציבור החרדי במשך הרבה שנים רחצה נפרדת שלושה ימים בשבוע.

חינוך הבנות

בשנת תרצ"א יסדו בקהלה קדושה קאשוי בית ספר לבנות, כדוגמת בית ספר „בית־יעקב", אם כי לא בשם זה. היוזמת של הקמת בית ספר לבנות היתה הגברת ארליך, רעיתו של ר' שמעון ארליך הי"ד, [היא אמי מורתי הצדקת ומשכלת מנב"ת] הרעיון להקמת בי"ס זה התחזק אצלה אחרי ראותה את המצב הרוחני הירוד, אפילו בבתים חרדיים בהחלט בנוגע לחינוך בנותיהם בדרך ישראל סבא. כי שונה המצב בחינוך הבנים מזה של חינוך הבנות בימים ההם. קל ופשוט יותר עם הבנים. הבנים קבלו בקטנותם את החינוך היסודי שלהם בתלמוד תורה אצל מלמדים יראים ושלמים. את לימודי החול שהיו מוכרחים ללמוד, קבלו גם כן באותו המקום בבניני הת"ת של הקהלה. מורים ללימודים אלו בחרה הנהלת הקהלה. כשגמרו את לימודם בת"ת, והם כבני ארבע עשרה חמש עשרה, המשיכו ללמוד בישיבות. חלקם בישיבה בעיר קאשוי עצמה וחלקם בישיבות השונות הרבות שהיו אז במדינה ובמדינות השכנות. הורים שלא שלחו את בניהם להמשיך ללמוד בישיבה, יהי' מאיזה טעם שיהי', העסיקו את בניהם במסחר, בחנויות או עסקים שלהם, או שלחום ללמוד מקצוע. ההורים שרצונם הי' שבניהם יתחנכו וישארו במסגרת היהודית המתאימה להם, דאגו לחפש לבניהם מקומות לימוד — עבודה מתאימים לרצונם זה.

לעומת זאת הי' קשה מאד החינוך של הבנות. לא היו בתי ספר מיוחדים ברוב המקומות בשביל ילדי ישראל, לא בתי ספר יסודיים ומכל שכן על־יסודיים. בכל בתי הספר למדו יחד בנות ישראל עם להבדיל בנות הערלים. ואם ההורים בכל זאת עוד יכלו לשמור על

בנותיהם בבתי ספר היסודיים, הרי שבעתיים קשה היתה השמירה אצל בנות שהמשיכו ללמוד בבי״ס על־יסודי. חלק נכבד של ההורים בקהלה נמנעו לכן ללמד את בנותיהם אחרי בית ספר היסודי, וחלקם לימדום באופן פרטי.

בשנים אלו כבר שמעו הרבה על בתי ספר „בית־יעקב״ במדינות השכנות, וכן גם בכמה מקומות במדינת סלובקיא. הגיעו שמועות על החינוך היהודי המקורי והמוצלח של בי״ס בית־יעקב. הגב׳ ארליך בקשה להתקבל לראיון אצל הרב מרא דאתרא הגאון רבי שאול בראך זצ״ל. היא שפכה לפני הרב זצ״ל את כל מר נפשה על הדרדרות החינוך בכללותו של הבנות בקהלתנו ובכל המדינה. היא הציעה לפני הרב את רצונה ורעיונותיה כדי להציל את המשך החינוך וקיום דור בנות על ידי ייסוד בית ספר לבנות כדוגמת בתי ספר בית־יעקב בהרבה מקומות ברחבי העולם, שכבר הצליחו ועלה בידם להציל מאות ואלפים מבנות ישראל מרדת שחת ח״ו ולהחזירם לחיק הוריהם ועמם. הרב זצ״ל השיב ישיר ובשפה ברורה, שבעצם הוא אינו מתנגד לרעיון זה, אם כי אינו רוצה שבית הספר הזה יקרא בשם „בית־יעקב״. ואין מחסור בכלל בשמות אם רוצים ליסד בית ספר. הוא הבטיח להתיעץ בענין זה עם מקורביו ויתן תשובה על החלטתו. הרב זצ״ל לא איחר לסדר הדבר. הוא הזמין אליו מיד כמה אנשים חשובים ממקורביו להתייעצות בענין גדול וחשוב זה. אח״כ מסרו להגברת ארליך את החלטת הרב מרא דאתרא, לפי זה הרב הנו מסכים להקים בקהלה האורטודוקסית בקאשוי בית ספר לבנות. בית הספר יקרא „יידישע מעדכען שולע״, — [בית ספר יהודי לבנות] שפת הלימוד בבית הספר תהי׳ גרמנית. [בשנים אלו היתה השפה הגרמנית המדוברת בדרך כלל אצל היהודים במדינת צ׳כוסלובקיא. ברוב המקומות דברו היהודים גם עם השלטונות בשפה זו]. הרב מסר רשימה של שבעה נשים בהנהלת הגב׳ ארליך, ובין השבע, נשותיהם של שני הדיינים של הקהלה, הרבנית פאק והרבנית יונגרייז. נוסף על ועד נשים זה מינה הרב ועד של חמשה בעלי בתים חשובים, שיעמדו לרשות ועל יד ועד הנשים להתיעצויות בכל הענינים שיעמדו על הפרק בעניני החינוך בבית הספר הזה, לעזרם ולסעדם בכל מלאכתם. בראש שני ועדות אלו של הנשים והאנשים יעמוד הרב אב״ד בעצמו. כל תכניות הלימודים, קבלת מורות, ובכלל כל הדבר הקשה יביאון אל הרב מרא דאתרא. רצונו ודעתו היא הקובעת בכל הענינים הנוגעים לחינוך ולמורות, זכותו של הרב לקבל, או לפטר מורה כל זמן שירצה אם אינה מתאימה לרוח החינוך המקובל מדור דור.

בית הספר „יידישע מעדכען שולע״ נתיסד והוקם מיד. המורה הראשונה של בי״ס היתה נכדתו בת בתו של הרב רבי שמשון רפאל הירש זצ״ל, בשם העלמה רוז מפפא״מ. [כעת גב׳ פרקל בי״ם עה״ק ת״ו, אחת המורות הותיקות של בית־יעקב]. בית הספר הצליח באופן יוצא מן הכלל, הן בחינוך הרוחני המקורי והן בחינוך הכללי דרך־ארץ ומדות. רוב־ככל הבעלי בתים של הקהלה האורטודוקסית שלחו את בנותיהם לבית ספר זה. כל זה הודות למאמציה ולעבודתה הפורי׳ של המורה הצנועה המשכלת והמחנכת ליראת ה׳ טהורה ולאמונה שלימה, והודות לעבודתם ופיקוחם של חברי וחברות הועדות הנ״ל ובראשם הרב האב״ד שעמדו כל הזמן על המשמר שלא יסטו אפילו זיז כ״ש מהחינוך המקורי והמקובל מדור דור. כבר בשנה הראשונה של קיום בית הספר נתקבלה עוד מורה, ואח״כ נתוספו מורות כפי הצורך, מורות טובות המתנהגות ביראת שמים.

כשנתיים אחרי הקמת בית הספר נקראה לביקור בקאשוי הגב׳ שרה שנירר ז״ל, מחוללת בתי הספר „בית־יעקב״. היא שהתה בקאשוי שלושה ימים והתאכסנה אצל הגב׳ ארליך הי״ד. היא הרצתה כמה פעמים לפני נשי הקהלה והתלמידות, כ״כ נתקבלה לראיון אצל הגאון הרב אב״ד זצ״ל. ביה״ס הצליח כאמור מאד בחינוך בנות ישראל בקהלה והחזיק מעמד עד קרוב למלחמת העולם השני׳ה.

מקוה טהרה של הקהלה נמצאת בחצר בית הכנסת הישן. המקוה היתה בנוי־ה במקום מרכזי, לכל אנשי הקהלה, כי כמעט כל בתי הכנסת ובתי המדרש היו מרוכזים ולא היו רחוקים אחד מהשני. וכולם היו גם במרכזה של העיר קאשוי, אבל לא ברחובותי־ה הראשיים הסואנים, כי אם ברחובות צדדיים, שהיו כעין רובע יהודי, שם גרו הרבנים השוב״ם, השרתים משמשי הקהלה, והי׳ מאוכלס ברובו עם דיירים יהודיים. המקוה בקאשוי לא היתה מהחדישים ומשוכללים ביותר. [היו תוכניות לבניה, אולם לא יצא מכח אל הפועל]. כשרותה של המקוה לעומת זה היתה מהראשונות במעלה. דומה הי׳ גם בקהלות אחרות בחלק זה של המדינה. כידוע היו המקואות בחלק הגליל העליון [אויבער־לאנד] כולם רק ממי גשמים. בקאשוי היו נובעים מים חיים בעומק של לא יותר משבע מטרים חפירה. והמקוה שלנו היתה בנויה שלוש מקואות זו על גב זו, שהיו חלוקים על ידי רצפת אבנים בין מקוה למקוה. בכל פעם כששאבו את מי המקוה כדי לנקותה, עוד טרם גמרו לשאוב את מימיה, כבר בצבצו ועלו מי המקוה השניה דרך החורים שהיו בה ושחברו את המקוה העליונה עם השניה והשניה עם השלישית שתחתי־ה.

כשרות הבשר, מפעולותיה המיוחדות של הקהלה

בשר כשר למהדרין מן המהדרין: לא היתה אולי קהלת ישראל בכל העולם, בה הי׳ כשרותו של הבשר ברמה כ״כ טובה ומהודרת כזו של קהלת קאשוי. הלא ידוע הי׳ המצב העלוב ועגום כמעט בכל תפוצות הגולה, שנעשה ע״י הקצבים, מוכרי הבשר, שהכשילו והאכילו יהודים רבים בנבלות וטרפות ממש רבות בשנים, עד שנודעו מעשיהם הרעים. קצבים אלו שהביאו ליהודים שגרו בערים בשר למכירה, נראו בדרך כלל בחיצוניותם כיהודים כשרים, בלבוש יהודי ומגודלי זקן, ובאופן זה עלה בידם להטעות את לקוחותיהם כנ״ל. הרבה קהלות חרדיות התחילו לארגן את מכירת הבשר שיהי׳ בהשגחת משגיחים שהועמדו מטעם הקהלה. אולם למרות פיקוחים אלו, השתנה המצב רק מעט מאד לטובה, ועוד היו מכשולים רבים גדולים. את סידור מכירת הבשר כפי שעשתה זאת הקהלה קאשוי, למדו ועשו אחריה הרבה קהלות במדינת סלובקי׳ ומדינות אחרות. הרבה קהלות כידוע הנהיגו איסור בשר שחוטי חוץ, ובשר שלא הי׳ נשחט באותה קהלה הי׳ אסור לבני הקהלה כנו״ט. אפילו אם הביאו למישהוא בשר במתנה ממקום אחר הי׳ אסור לאכלו. אם נודע שאחד מבני הקהלה משתמש בבשר מן החוץ, היו אוסרים את מטבחו, והי׳ נאלץ להכשיר את כלי הבישול. ובכל זאת היו עוד בעיות גדולות סביב כשרות הבשר, כי הקהלה היתה צריכה להעמיד משגיחים בכל האטלזים שמכרו בהם בשר כשר, אפילו אצל אלו שהיו נאמנים בודאות, ומכש״כ אצל סתם קצבים, והם היו הבעלים של האטלזים, והי׳ כמעט בלתי אפשרי להחזיק השגחה מעולה כפי הצורך. קאשוי הנהיגה בדבר זה שני שיפורים גדולים וחדשים, שלא היו ידועים לפני כן בשום מקום אחר: א. היא הנהיגה

את האיסור על בשר חוץ לא רק ליחידים, אנשי הקהלה, הבית דין של קאשוי, בזמן כהונתו של הרב הגאון רבי שאול בראך זצ"ל, הרחיב את האיסור על שחוטי חוץ גם להקהלה עצמה. הקהלה שאצלה ותחת פיקוחה הי' נמצא כל הבשר שנמכר לבני הקהלה, כפי שנפרט את זה להלן, לא יכלה לקנות בשר בשום מקום בעולם, שלא נשחט על ידי השוחטים של קהלתה. בכל פעם שהיו צריכים לקנות בשר בחלק אחר של המדינה, שם הי' נמצא בשר טוב מעולה יותר לצרכי הקהלה, או לצרכי בית החרושת לנקניק שהי' בקאשוי, והי' מפורסם בכשרותו בכל העולם. כדי לקנות בשר זה, היו נוסעים שני שוחטים מקאשוי למקום המרוחק לפעמים ארבע חמש מאות קילומטרים, היו שוחטים שם ככל הצורך, בוררים לעצמם את המתאים, בדרך כלל רק בשר חלק, בלי חלק האחורים, שכידוע במדינות אלו לא השתמשו בחלק האחורים כלל, העמיסו את הבשר על מכונת משא והמשגיחים שנסעו מקאשוי יחד עם השובי"ם נסעו עם הבשר הביתה ישר אל האטליז המרכזי של הקהלה שהי' נמצא בחצר בית הכנסת. שם ניקרו את הבשר ואיחסנו אותו בבתי הקירור של הקהלה שם במקום. ב. בקאשוי, הקצבים לא היו הבעלים של הבשר שמכרו. אפשר להגדיר זאת, שהקצבים היו עובדי הקהלה, ולא יותר. במקום האמור לעיל, שם נמצא הבשר, הקימה הקהלה כעשרה תאים נפרדים, לכל קצב תא. כל קצב קיבל מהקירור כמות הבשר שביקש, הכניסו לתאו ומכרו לקוניו. הצרכן קנה שם מפקיד הקהלה כרטיסי בשר בכמות שרצה ושילם להקצב עם הכרטיסים שקנה. הקצב עשה כל יום חשבון עם הקהלה, וקיבל הריווח שלו, סכום אחיד בעד כל ק"ג בשר שמכר. המפתחות של האטליז המרכזי היו אך ורק בידי המשגיחים ושום אדם לא הי' רשאי ליכנס שם בלעדיהם. רק בעת מכירת בשר. הבשר שנשאר לקצב שלא מכרו, החזיר להקהלה שהיו הבעלים.

בספר "משמרת אלעזר" מהגאון האב"ד רבי שאול בראך זצ"ל בחלק עשרת הימים אות פ"א נדפס רמז נאה וקולע על ענין כשרות ובשר חוץ. וז"ל: "בפ' משפטים עה"פ ובשר בשדה טריפה לא תאכלו, כבר דרשו חכז"ל תיבת בשדה שבא לאסור לאכול בשר שיצא חוץ למחיצתו. ואני אמרתי, כי ליכא מידי דלא רמיזי באורייתא. כי יש גם מוסר השכל בזה לאנשי דורנו. כי הרבה בני אדם מדקדקים בביתם שיהי' הכל על צד הכשרות. אבל בנסעם בדרך ואוכלים שם בבתי אכסניאות, הם נכשלים הרבה פעמים באכילת איסורים. וירא ה' יזהר מלאכול אצל מי שאינו ניכר לו מאז לישראל כשר. כן נכשלים הרבה בני אדם על ידי שמביאים בשר ממקומות אחרים. ובהרבה קהלות נהגו באמת איסור בשחיטת חוץ. ועל כן כל אדם יזהר שלא לאכול בשר חוץ למחיצתו, או בשר שבא מחוץ למחיצתו, ואז יהי' בטוח שלא יאכל בשר טריפה. ולזה בא הרמז אצל טריפה לא תאכלו, ובשר בשדה, דהיינו שיצא חוץ למחיצתו, לא תאכלו. וזה רמז בעלמא, ודבר בעתו מה טוב".

שוחטים יראי ה'

זכתה קהלה הקדושה קאשוי יחד ונוסף על הסידורים המהודרים בכשרות הבשר שהזכרנו לעיל, גם שהיו להם שוחטים יראי שמים מרבים ואומנים ממדריגה ראשונה, יהודים חסידים, מהם תלמידי חכמים מופלגים מקובלים על אנשי הקהלה בהתנהגותם בין אדם לחברו בכל הענינים. ביתם הי' פתוח לרווחה להכנסת אורחים לכל יהודי עובר אורח שקיבל אצלם אש"ל בסבר פנים יפות. כידוע הי' זה אבן־הבוחן בקהלות חסידיות להכיר

את מהותו ואורח חייו של השוחט, אם הנו מקיים מצות הכנסת אורחים בעין יפה לכל דכפין. כ״כ היו המשגיחים של הקהלה אנשים יראי ה׳ ונאמנים באומנותם.

הרבה יהודים ובפרט הזקנים עוד זכרו שכ״ק האדמו״ר משינאווא זי״ע שבת פעם בקאשוי על ש״ק פ׳ ואתחנן שבת נחמו. בעש״ק כשהגיע לקאשוי הטיף האדמו״ר מוסר בדברים חריפים לשו״ב של עיר קטנה לא הרחק מקאשוי שבא ג״כ לשבות אצל האדמו״ר בקאשוי. והמעשה שהי׳ כך הי׳: כ״ק האדמו״ר נסע אז לבדו בלי ליווי, ואף את משמשו לא לקח אתו. [הרבה פעמים הי׳ נוהג כך, שהתחמק מבני ביתו ומשמשיו ונסע לבד] הוא הגיע ביום רביעי ערב תשעה באב לישוב בשם שענייע, לא רחוק מקאשוי. הוא שאל על מקום דירתו של השוחט דמתא ורצה להתאכסן אצלו עד אחרי ת״ב. השוחט לא רצה לקבלו אליו. הוא הלך אל ראש הקהל, והלה קבלו ונתן לו חדר מיוחד לישון בו. בבוקר יום ת״ב, כשבעל הבית הלך לבית־הכנסת להתפלל ולומר הקינות רצה לקחת אתו את אורחו. הוא חשב שאולי הוא עוד ישן ע״כ הסתכל דרך חור המנעול לחדרו של אורחו וראה שהוא עומד על יד השולחן ותפוס במחשבותיו. הוא פתח את הדלת לקרא לו לתפלה ואז הבחין שמטת אורחו הנה באותו מצב שהיתה בערב, סימן שהאורח לא שכב בה והי׳ ער כל הלילה. לפני קריאת התורה בבית הכנסת ניגש ראש הקהל אל השו״ב ואמר לו שאורחו נראה בעיניו כאיש חשוב ובעל מדריגה וע״כ הוא רוצה שיקרא אותו לעלות לתורה שלישי — מפטיר. טרם קרא לו השו״ב לעלות שאלו על שמו. הוא השיב ששמו יחזקאל שרגא בן מורה מורינו ר׳ חיים. השו״ב התבטא בצורה חוצפנית, כל עובר אורח הנו בן מורה מורינו, וע״כ קרא אותו יעמוד החבר יחזקאל שרגא בן מורינו חיים.

בבוקר יום שישי הבחין האורח שהבעל הבית שלו מתכונן לנסיעה, הוא שאלו לאן פניו מועדות. הוא ענה לו שמאחר שהאדמו״ר משינאווא ישבות בש״ק בקאשוי, הנו נוסע על ש״ק שמה. האורח בקשו לקחתו אתו יחד, כי גם הוא רוצה לשבות בקאשוי על ש״ק. עוד כמה אנשים מהעירה וביניהם גם השו״ב נסעו על ש״ק לקאשוי אל כ״ק האדמו״ר משינאווא, כשהגיעו לקאשוי וראו את קבלת הפנים של האדמו״ר, שמח ראש־הקהל הנזכר מאד על שזכה לארח בביתו אדם גדול זה, והתנהג כלפיו בדרך ארץ ובכבוד הראוי. לעומת זאת השו״ב הזה נבהל ופחד מאד על שלא רצה להכניס את האורח החשוב הזה לביתו ונוסף לזה גם העליבו ברבים. הוא נפל לרגלי האדמו״ר בכה והתחנן על נפשו בבקשת רחמים ותחנונים למחול ולסלוח לו על מעשיו הרעים. כ״ק האדמו״ר דיבר אתו קשות ואמר לו: „אם הייתי גר במקום שאתה השוחט לא הייתי אוכל מהשחיטה שלך״. והמשיך ואמר לו: „בפרשת ראה אצל עיר הנדחת צוותה התורה להמית ולהחרים כל נפש אדם, כל בהמתה לפי חרב וגם לשרוף כל שללה. ואח״כ כתיב למען ישוב ה׳ מחרון אפו, ונתן לך רחמים ורחמך. וקשה להבין איזה קשר יש להבטחת ונתן לך רחמים ורחמך למצות הריגת עיר הנדחת. ואיתא שם באור החיים הקדוש וז״ל, ונתן לך רחמים ורחמך. כוונת מאמר זה כאן, לפי שצוה על עיר הנדחת שיהרגו כל העיר לפי חרב ואפילו בהמתם. מעשה זה יוליד טבע האכזריות בלב האדם, כמו שספרו לנו הישמעאלים כת הרוצחים במאמר המלך, כי יש להם חשק גדול בשעה שהורגים אדם, ונכרתה מהם שורש הרחמים והיו לאכזר, והבחינה עצמה תהי׳ נשרשת ברוצחי עיר הנדחת. לזה אמר להם הבטחה, שיתן להם ה׳ רחמים, הגם שהטבע יוליד בהם האכזריות, מקור הרחמים ישפיע בהם כח הרחמים מחדש,

לבטל כח האכזריות שנולד בהם מכח המעשה. ואומר ורחמך, העיר בזה, שכל זמן שהאדם הוא בגדר טבע אכזרי, כמו כן יתנהג ה' עמו, שאין ה' מרחם אלא לרחמן. עכל"ק".

„והנה השוחטים שעושים עבודתם במצוות תוה"ק נראית ג"כ אכזרית לשחוט באופן תמידי בעלי חיים, וע"כ יש לחשוש שלא תגרום להם ח"ו עבודתם טבע ומדת אכזריות. השוחטים היראים השתדלו לכן כל ימות עולם לעסוק הרבה בג"ח ובעיקר במצות הכנסת אורחים, כדי לבטל את טבע האכזריות שעבודתם יכולה לגרום להם, ולחזק את טבע הרחמים שלהם כדי להנצל מטבע האכזריות. אולם אם ימצא שוחט שאינו מכניס אורחים לביתו ולאו דוקא אורחים חשובים כמו האדמו"ר משינאווא, אז יש לחוש מאד על כשרותו, והבן. [סיפר לי כבוד הרה"ג ר' אלחנן הלפרין שליט"א מלונדון].

כ"ק האדמו"ר משינאווא הי' עוד פעם בקאשוי בעת שנסע לארצנו הקדושה. הוא נסע מסטראפקאוו שם כיהן כרב לעיר נמל בגרמניא ובדרך הליכתו נתעכב כמה ימים בקאשוי. כשבא בנו כ"ק האדמו"ר מסטראפקאוו זי"ע בשנת תרצ"א לגור לקאשוי, אמר שאחד הטעמים שהוא רוצה לגור בקאשוי הוא לפי שקאשוי קרובה יותר לארץ ישראל מאשר סטראפקאוו, וסימן לדבר, שכשאביו נסע מסטראפקאוו לא"י נסע דרך קאשוי.

כמו כן הי' פעם בקאשוי על חג הפסח כ"ק האדמו"ר הקדוש רבי מרדכי מנדבורנא זי"ע, הוא התאכסן אצל משפחת רוזנבלום ברחוב אישטוואן, שראש המשפחה הי' מוכר חלב. בליל הסדר דיבר על העיר קאשוי שיש לה רמז בהגדה של פסח. [שמעתי מהרב הגה"ג רבי אלחנן הלפרין שליט"א מלונדון].

על סף הרדיפות

החיים בקהלת קאשוי, וכן גם בכל הקהלות היהודיות במדינת צ'כוסלובקי' התנהלו על מי מנוחות, עד קרוב למלחמת העולם השני'. ולמרות שהמדינה שכנה על גבול מדינת גרמני' מצד צפון, ושם כבר השתוללו הרוצחים הגרמנים נגד עם ישראל החל משנת תרצ"ג, עת עלה לשלטון הצורר הגדול יש"ו, בכל זאת, היהודים תושבי צ'כוסלובקי' לא הרגישו שום הפלי' לרעה בשום ענין, לא הכלל ולא הפרט. במדינת צ'כוסלובקי' היתה דמוקרטי' אמיתית ברוחו של מנהיגם נשיאם הראשון הפרופסור מאסריק, שהי' נחשב לאחד מגדולי חסידי אומות העולם. וכמו כן יורשו הנשיא השני ד"ר בענש. היהודים נהנו משוויון זכויות עם כל אזרחי המדינה.

ואמנם בשנתיים האחרונות לפני פרוץ מלחמת העולם השני', תרצ"ז—תרצ"ח התחילו שונאי ישראל להרים ראש, היו אלו בעיקר הסלובקים, [הצ'כים בטבעם לא היו שונאי ישראל] עם מנהיגם הכומר הצורר הלינקא שר"י. סלובקי' היתה מאוכלסת ביהודים הרבה יותר מצ'כי'. כ"כ הרימו ראש התושבים בצפון המדינה על יד גבול גרמני' שהיו ברובם דוברי גרמנית, צוררים ושונאי ישראל. אולם לא היו שום התפרעויות נגד היהודים, וכמובן לא חקקו חוקים מיוחדים בכל המדינה נגד יהודים.

לקראת סוף שנת תרצ"ח, אחרי שהבריטים מכרו את מדינת צ'כוסלובקי' לגרמני', התפוררה הנהגת המדינה. הנשיא בענש ברח מהמדינה, והשלטון עבר לידי קצוניים, ובעיקר שונאי ישראל. חלק נכבד של סלובקי' וגם קאשוי בכלל סופח למדינת הונגרי' על פי מדיניות ופקודת גרמני' שהיתה מעת שהתחילה שם ההנהגה הרודנית, בת בריתה של הונגרי', ובראש וראשון בשנאה נגד יהודים. בהונגרי' היו נהוגים חוקים מיוחדים נגד יהודים כבר עשרים שנה לפני כן מעת תום מלחמת העולם הראשונה.

באביב תרצ"ט כבשו הגרמנים את צ'כי' עם פראג הבירה, סיפחו את החלקים של צ'כי' שאוכלוסיותה היו דוברי גרמנית, לגרמני'; חלקה המזרחי של המדינה, הקרפטים ומחוז מרמארוש שהיו ג"כ מאוכלסים ביהודים, להונגרי'; חלקה של סלובקי' שלא סופחה להונגרי' ובה גם פרעשבורג העיר, קבלה אוטונומי' עם צוררי ישראל בראש. מזמן זה ואילך היו היהודים נרדפים בכל המדינות של אירופה התיכונית, כמו צ'כו־סלובקי', פולני', הונגרי', אוסטרי' ובראשם גרמני'. בכל מדינות אלו חוקקו חוקים מיוחדים נגד העם היהודי; כל יום ויום נשלו יהודים מפרנסתם והצרו להם בכל צעדיהם.

מלחמת העולם וחורבן הקהלה

בסוף שנת תרצ"ט פרצה מלחמת העולם, והגרמנים חיסלו מיד כמעט את כל יהדות פולין כשלושה מיליון נפשות בערך. בהונגרי' לקחו את היהודים הגברים החל מגיל הצבא עד גיל חמישים שנה לעבודת כפי'. אחרי פרוץ המלחמה בין גרמני' לרוסי' בקיץ תש"א, הובילו ההונגרים את רוב עובדי הכפי' הללו לאדמת רוסי' הכבושה ע"י בעלי בריתם הגרמנים. שם עבדו בהם עבודות פרך עם עינויים קשים ומרים. כמאה אלף איש יהודים צעירים בגילים עשרים — ארבעים שנה מצאו את מותם על אדמת רוסי' הכבושה מעבודות פרך האלו ובמיתות אכזריות וקשות, ברעב, בצמא ובקור הנורא של רוסי'.

הגזירות נגד היהודים החמירו במדינה מיום ליום, עד שבשנת תש"ד רוכזו היהודים במדינת הונגרי' בגיטו והובלו בחדשים אייר, סיון ותמוז תש"ד למחנות השמד. חלק קטן מהמובלים לשמד הופרשו ושולחו לעבודת פרך על אדמת פולני' הכבושה על ידי הגרמנים. ואחרי עבודות פרך ועינויים בלתי אנושיים חוסלו רוב־רובם גם של אלו שנשלחו לעבודה

ורק מעטים נשארו בחיים וחזרו לבתיהם אחרי תום המלחמה. אז נתרוקנו לגמרי כל הקהלות היהודיות בכמה מדינות, פרט לכמה קהלות במדינת רומני' שלא נכנעו לגמרי לשלטון הגרמני, וכן בעיר הבירה של הונגרי', בודאפעשט.

קהלת קאשוי נתרוקנה ולא נשאר אפילו יהודי אחד, [פרט לכמה יחידים שמצאו מחבוא אצל גוים]. כחמש עשרה אלף יהודים הוגלו, או ברחו מהעיר בה חיו כמאה וחמישים שנה אבותיהם ואבות אבותיהם. שמונים וחמש עד תשעים אחוזים של יהודי קאשוי נהרגו בשואה איומה זו ר"ל. מחמש עשרה האחוזים שנשארו בחיים, [בלי זקנים, וכמעט בלי ילדים קטנים], חזרו אחרי המלחמה כשני שליש לקאשוי. השאר עלו מיד אחרי המלחמה לארצנו הקדושה, או הגרו לארה"ב הצפונית והדרומית.

את חורבנה של הקהלה הקדושה קאשוי על כל המאורעות הנוראות והאיומות שעברו על בני הקהלה עד שחיסלו אותם ר״ל, אין ברצוננו לפרט בספרנו זה ולהרחיב עליהם את הדיבור. הלא, כגורל כל קהלות ישראל במדינת אירופה עליהם עלה הכורת היתה גורל קאשוי הקהלה. נכתבו עד היום ספרים למאות ולאלפים על השואה האיומה. מה נוכל עוד להוסיף, אם נספר במקום הזה ונוסיף עוד פרטים הרבה, שכמותם ודומיהם נעשו ברוב־ככל קהלות ישראל וכבר כתבו עליהם והנציחו הדברים לדורי דורות.

ואמנם כדאי וכדאי לכתוב ולהדגיש פרט אחד מענין מאד, אולי גם מצוה לספרו קביל עם ועולם, למען ידעו הדורות — בנינו והבאים אחריהם בנים יולדו, להוקיר ולכבד את זכרם הקדוש של קרבנות השואה. חוב קדוש הוא לנו לספר להם, שחלקו הגדול והנכבד של היהודים, ודוקא היו אלה משכבות החרדיות של הקהלות, לא הובלו למחנות ההשמדה בבחינת כצאן לטבח יובל, לא ידעו ולא הרגישו בכלל את הנעשה סביבם, כפי שהירבו ועוד מרבים להפיץ שמועות כוזבות ומעליבות חוגים מסויימים, ושכל מגמתם לבזות ולהבאיש את ריחם של אבותינו ואמותינו הקדושים והטהורים אצילים ברוח ונפש הי״ד. הדור הצעיר של אחרי השואה אין לו שום מושג מהנעשה בשנות השואה, אינם יודעים ואינם מכירים את האמת, כי לא חינכום להכירו.

הפרט הנזכר — הכוונה לשיחה שהתקיימה בין ארבעה יהודים חשובים בקאשוי, ימים ספורים לפני שהובילו את היהודים למקום הריכוז האחרון, ומשם לאושוויץ, לבית החרושת ללבינים שהי׳ מחוץ לעיר. ארבעת היהודים המוזכרים, אנשים מכובדים באים בימים, שוחחו על המצב בו נמצאים ועל מה שעלול לבא על היהודים. נזרקה שאלה מפי אחד מהם, האם מחוייבים אנו לשבת ולחכות עד הסוף, עד שיוליכו אותנו למות בטוח בעינויים אכזריים ולא לעשות שום מעשה נגד גזירה זו, הלא על פי הדין מותר במצב כזה לשים קץ לחיים ר״ל על ידי פתיחת ברזי הגאז בדירות, ולא לחכות עד שיתעללו בנו שונאינו. והנה שלושה מבין הארבעה הסכימו מיד בפה מלא שמותר להשתמש בדרך זאת. האחד הרביעי* התנגד לדיעה זו בכל התוקף, הוא נזף בהם וצעק בכל כוחו, שח״ו להעלות אפילו על הדעת מחשבה פסולה כזו. בהדי כבשי דרחמנא למה לך. נקבל עלינו את הדין כרצונו יתברך ולא ניגע בעצמנו לרעה. השלושה החליטו ללכת לשאול את פי הדיין דמתא הרב הגאון רבי הענך פאק הי״ד. הם הציעו לפניו את ספקותיהם וגם דעת היחיד. ר׳ הענך ענה להם בכובד ראש. שאם כי עפ״י ד״ת הי׳ מותר לעשות זאת ואין דבר זה בגדר של מאבד עצמו לדעת ר״ל. ובכל זאת ח״ו לא תהי׳ כזאת בישראל, וצריך להתאמץ ולהתחזק בכל כוחינו לקבל עלינו את הדין, הוא הזכיר להם מאמר חכז״ל (פסחים נ׳ ותענית י״ח) על הרוגי מלכות שאין כל ברי׳ יכולה לעמוד במחיצתן. באופן כזה ראו והבינו היהודים את מצבם ואת העתיד לבא עליהם, ובידיעה ברורה זו הלכו בראש מורם לקדש שם שמים. השם ינקום דמם.

היהודים שחזרו מעט מעט לקאשוי היו ברובם גלמודים ויתומים, נשים ששיכלו את בעליהן ובעלים את נשותיהם, בנים ששיכלו את אבותיהם, ושאבדו כל קרובי משפחותיהם.

---

* הי׳ זה הרה״ח ר׳ שמעון עהרליך.

ללא משען ומשענה, בלי פרנסה, בלי בתי מגורים, כי במשך השנה שהיו מגורשים מבתיהם גזלו הגוים את כל רכושם, את בתי החרושת והחנויות על סחורותיהם, את הדירות על מטלטליהן ותכשיטיהן, כספם וזהבם.

השבים משביים מקוממים ההריסות

השבים השבורים והרצוצים התחילו לאט להסתדר ולארגן לעצמם מקום מגורים ומקורות פרנסה. השליטים במדינת צ'כוסלובקי' אז, היו עוד ליברלים וע"כ היתה ליהודים אפשרות לעסוק במסחר ובמקצוע כרצונם. מצב זה נמשך כשנתיים אחרי תום המלחמה, עד אשר עלו על השלטון הקומוניסטים בפקודת והשראת ברית־המועצות שהיתה אז כבר השלטת ברוב המדינות שהיו כבושים תחת יד גרמני'.

גם הקהלה היהודית בקאשוי [רק קהלה אחת, בלי שם אורטודוקס או שם אחר, כי השלטונות לא הסכימו לקיום שני סוגי קהלות] גדלה והתפתחה במשך השנתיים, ונהייתה לקהלה הכי גדולה וחשובה במדינת סלובקי' של אחרי המלחמה, יותר מפרעשבארג, שלפני המלחמה היתה גדולה מקהלת קאשוי. בקאשוי חיו אחרי המלחמה כאלפיים נפשות יהודים ברובם הגדול אנשי קאשוי לשעבר שחזרו אליה, והשאר שנהרו לעיר גדולה עם קבוץ יהודי גדול מהערים והכפרים השכנים.

מיד אחרי שובם של היהודים הראשונים סידרו לעצמם מנין קבוע באחת מבתי המדרשות שנשארו שלמים, בית המדרש „פועלי צדק", שם הי' בחדשים הראשונים המנין היחידי של העיר, ושם התפללו כל הקהלה בימים הקדושים הראשונים אחרי המלחמה, שנת תש"ו. אחרי כמה שבועות הי' גם שו"ב בקהלה, תקנו וסדרו גם את המקוה טהרה. ארגנו מחדש כמה מוסדות הנחוצים. בעזרת הג'וינט הקימו מטבח מרכזי, כשר בהחלט במרכז העיר, עבור מאות אנשים, נשים ומעט טף, יתומים וגלמודים, שלא יכלו וגם לא התאוששו עדיין במדה מספקת לנהל משק בית עצמאי. כל אלו קבלו כל ארוחותיהם במטבח זה בתחלה חנם אין כסף ואחר כך בעד תשלום סמלי בלבד.

הגאון רבי רפאל בלום, רבה של הקהלה מארגן מחדש חיי הקהלה

עוד בקיץ שנת תש"ה קראו הקהלה את הרב הגאון הגדול מוה"ר רפאל בלום שליט"א מילידי קאשוי, תלמידו הגדול של מרן הגאון האב"ד רבי שאול בראך זצ"ל, לכהן פאר כרב ומו"ץ לקהלת קאשוי. הרב הגאון מו"ה רפאל גר לפני המלחמה בק"ק מיהלוויץ, שם נשא לאשה את בתו של הרה"ח ותיק וחסיד מו"ה משה הי"ד גרינפלד. חותנו החזיקו כל השנים שיוכל לשבת על התורה ועל העבודה. הרב ר"ר למד בהתמדה גדולה ביום ובלילה עוד בבחרותו עת למד בישיבת רבו הגאון האב"ד, ואחרי נשואיו המשיך ללמוד בהתמדה נפלאה במיהלוויץ. שם גם החזיק וניהל ישיבה זמן קצר אחרי חתונתו וגם החזיק את הישיבה עד שחסלו הגרמנים את הקהלה.

כאמור נקרא הרה״ג מו״ה רפאל שליט״א אחרי המלחמה להיות רבם של יהודי קאשוי. עבודתו של הרב החדש היתה קשה מאוד מכל הבחינות ובכל המישורים, ובד בבד היתה גם פורי׳ מאד בכל הכיוונים. עליו הי׳ לארגן מחדש קהלה קדושה עם כל המשתמע מזה, ללמוד, וללמד אותם, האיך לשמור ולעשות את המוטל עליהם. רוב־ככל אנשי הקהלה היו שבורים ברוחם, בנפשם, גופם ומאודם. ועוד קשה מכל, שכולים וגלמודים, מהם שכולים מבן זוגם, מהם שכולים מילדיהם, הוריהם ומשפחתם, ושכולים משניהם גם יחד ר״ל. עבודה קשה ומפרכת היתה להפיח רוח חיים, רצון וחשק בעצמות היבשות הללו שיוכלו להמשיך ולהשתלב בחיים תקינים, חיים יהודיים עפ״י התורה, כפי שהיו רגילים לפני כן בביתם או בבית הוריהם טרם באה עליהם הצרה הגדולה הזאת ששיכלה והמעיטה אותם והביאתם עד סף הכליון ר״ל.

עמל גדול הי׳ על הרב להשקיע כדי שיוכל לנהל קהלה תקינה עפ״י חוקי התורה כעת אחרי המלחמה, כשחלק נכבד של אנשי הקהלה כבר לא היו הבע״ב של הקהלה הישנה האורטודוקסית. כאמור לא הרשו השלטונות לארגן יותר מקהלה אחת לכל היהודים, ובגלל זה היו גם אנשי הקהלה הרפורמית לשעבר שייכים לקהלה החדשה. נוספו עליהם חלק נכבד של היהודים מהסביבה שעברו לגור לקאשוי אחרי המלחמה, וביניהם כאלו שהתנהגותם לא היתה תואמת לקהלה אורטודוקסית.

אבל קשה שבעתיים הי׳ המצב בעטים של הרוחות החדשות שנשבו אצל עם ישראל אחרי המלחמה ובמיוחד אצל הנוער. הם התחילו לארגן כל מיני מפלגות, כאלו שלא היו קיימים בקהלה האורטודוקסית של לפני המלחמה. בחיים חיותו של הגאון רבי שאול בראך זצ״ל האב״ד לא עלה על דעת מישהוא מאנשי הקהלה ליסד איזה מפלגה לאומית בקהלה. ואם גם היו יחידים בין אנשי הקהלה שרצו לארגן מפלגה כל שהיא, הם יכלו לעשות זאת רק במסגרת פרטית מחוץ להקהלה. אולם הם לא הצליחו אף פעם ליסד דבר הראוי לשמו. גם בארבע השנים אחרי הסתלקות הגאון אב״ד עד השואה בשנת תש״ד, נשאר המצב כפי שהי׳ לפני כן ולא נשתנה כלום.

ואולם אחרי שובם מהמלחמה נשתנו פני הדברים מן הקצה אל הקצה. אז כשכל היהודים חיו במסגרת קהלה אחת, יסדו מפלגות שונות מתוך ובתוך הקהלה. אז גם נוצר בקהלות האורטודוקסיות לשעבר בחוץ לארץ לראשונה מצב דומה לזה שהננו רואים ומכירים כאן בארצנו הקדושה. כל יהודי באשר הנו יהודי קשור לרב ולרבנות אבל רק בעניינים השייכים במיוחד רק לרבנות ואינם שייכים למסגרות אחרות, כגון דיני אישות, קבורה ועוד. ובכל עניני החיים הפרטיים של היהודים ישנם שני סוגים. הסוג האחד יהודים שומרי תורה ומצוות, מסגרתם בתי כנסת, חינוך חרדי תלמוד תורה וישיבות, רבנים, שובי״ם, מקוה טהרה, כשרות ועוד ועוד. הסוג השני, פורקי עול תורה הבזים לכל קדשי ישראל, אבל נמצאים במסגרת הקהלה.

קשה הי׳ לעכל ולהתרגל לרב או דיין שחי כל ימיו במסגרת של קהלה קדושה עם כל המשתמע מזה, לנהל פתאום קהלה חדשה מעורבת כפי שהזכרנו. ובדבר זה הצליח הרבה הרב הגאון ר׳ רפאל בלום שליט״א לקרב רחוקים ותועים לחיק היהדות, על ידי דרשותיו

היפות, החמות מלאי התוכן, מלאות תחנונים ובקשות, שכולם דברו וחדרו אל הלבבות הנשברים והנדכאים, עוררו אותם וקרבו אותם לצור מחצבתם.

הרה"ג רבי יצחק אייזיק אייכנשטיין — דיין ומו"צ, לימין הרב

על ידו של הרב הגאון מוה"ר רפאל בלום שליט"א ויחד אתו, כיהן אז אחרי המלחמה בקהלת קאשוי כדיין ומורה צדק, הרב הגאון פאר מקדושים מוה"ר יצחק אייזיק שליט"א אייכנשטיין מילידי קאשוי ובנו של הרב הגה"צ רבי מאיר הי"ד אייכנשטיין. רבי מאיר'ל הי"ד כבר מוזכר בספרנו זה בחלק בו מסופר מהרבנים והאדמו"רים של הקהלה. הרב ר' יצחק אייזיק שליט"א הנו תלמיד מובהק של הגאון האב"ד רבי שאול בראך זצ"ל, הוא גם הוסמך על ידי רבו להוראה. הנו חתנו של הרב הגאון אב"ד דק"ק קיוויאשד זצ"ל. בשנת תש"ח הוא היגר לארה"ב ושם הנו מכהן כאב"ד ור"מ קיוויאשד ורב דקה"י עטרת צבי.

נוסף על עבודות הרבות, הקשות והמפרכות שהיו מוטלים על שכם הרבנים בקהלות יהודיות חרדיות אחרי התוהו ובוהו של המלחמה הנוראה, לחזק את בדקי הבית של הקהלה ההרוסה, לחזק, לקרב ולהרים את ראשו החלי ולבו הדוי של כל פרט ופרט, איש ואשה מאנשי הקהלה שחזרו מגיא ההריגה. נתוספה על רבני ישראל דאז עבודה קשה ואחראית ביותר שהנה מן הקשים והחמורים ביותר מכל ענפי ההוראה של רבני ישראל בכל הדורות.

עבודה רבה ופורי' בהתרה מכבלי העיגון

אחרי מלחמה ארוכה ואכזרית זו נשארו מאות ואלפים נשים עגונות ל"ע שהי' צריך להתירן מכבליהן. בעליהן של עגונות אלו נספו או נאבדו בימי מלחמה זו בשלושה מישורים. חלק אחד היו אלו שנשלחו למחנות השמד לאושוויץ ושאר המקומות בפולניא וגרמניא. החלק השני שבעליהן הובלו על ידי ההונגארים לעבודת כפי' לשטחי רוסיא הכבושה על ידי הגרמנים, שם נספו כמאה אלף יהודים צעירים בין הגילים עשרים — חמישים שנה. הרבה מעובדי כפי' אלו נפלו בשבי אצל הרוסים, ומי שיודע ומכיר את ההליכים של מדינת רוסיא הקומוניסטית יכול לדעת ולהבין, שגם עד היום עוד אין תמונות ברורות וא"א לדעת כמה יהודים נמצאים עוד שם מאלו שנשבו במלחמה וכמה מהם חיים. הסוג השלישי ואולי הכי קשה. יהודים שנחטפו מדירותיהם באופן פתאומי על ידי קלגסי גרמניא רוצחי עמנו, ולא שבו יותר הביתה, ולא ידעו אפילו מי היו החוטפים ולאן הובילו את קרבנותיהם. בשותיהם האומללות של קרבנות אלו, שנשארו בחיים נהפכו אחרי תום המלחמה לבעי' מאד רצינית ואיומה. מחנה אדיר של נשים יהודיות שכל עברם נהרס ואבד, בעליהן ילדיהן וקרוביהן לא חזרו אליהן ר"ל. אבל הן בעצמן נשארו בחיים וזה העיק והטיל עליהן אימות, פחדים וספיקות בנוגע לעתיד חייהן, האם ימצאו היתרים הלכתיים להוציאם ולשחררם מכבלי העיגון.

בענין התרת העגונות האלו הי' הרב הגאון מוה"ר רפאל בלום שליט"א הרב דק"ק קאשוי הרוח החי', האיש שעמד על המשמר במלאכה קדושה זו בכל כוחו ומרצו, ויחד עם

עוד כמה רבנים גאונים בהונגריא ורומניא שנשארו בחיים סדרו את ההיתרים של העגונות הרבות, על ידי גביית עדויות של מאות ואלפי אנשים שהיו במחנות השמד ושבו הביתה אחרי המלחמה, ועלה בידיהם להציל ולקומם בעזהי"ת מאות בתים כשרים בישראל לרומם את קרנם להשיב עקרות בית לאם הבנים שמחה.

גם לגברים אומללים שנתאלמנו מנשותיהם ר"ל במלחמה זו סדרו ע"י גביית עדויות היתרים לישא אשה שנית.

כאמור עמד הרב הגאון מוה"ר יצחק אייזיק שליט"א הרב דקיוויאשד על ידו והי' לאחיעזר ואחיסמך להגאון מוה"ר רפאל שליט"א האב"ד. הרבנים היו עמוסי עבודות קהלתיים צבוריים כל הזמן, נוסף על זה היו הרבה אנשים שבאו להתדיין אל הרבנים עם סכסוכים שונים שנגרמו עקב המלחמה, דיני ירושות, שותפות וכד'.

רבנים ובעלי־בתים עסקנים, מטים שכם בהנהגת חיי הקהלה

בראש הקהלה והנהלתה שהיתה אחרי המלחמה הגדולה במדינה פעלו ובלטו אז כמה בעלי בתים משרידי הקהלה של לפני המלחמה, ביניהם כאלו שכבר כיהנו שנים לפני כן כמנהלי ועסקני הקהלה. כעת נתוספו עליהם גם כמה עסקנים צעירים, מהם כאלו שזו היתה עבודתם הציבורית הראשונה, והודות לעבודתם הנמרצת והפוריה של אלו התפתחה הקהלה בכל המובנים.

בין הבעלי בתים הקשישים יותר שעמדו כעת בראש הקהלה מן הראוי להבליט את שני האחים הנגידים העסקנים בכל ישותם, ה"ה הרה"ח ר' משה ז"ל והרה"ח ר' מנשה ז"ל רוט. שניהם היו תכופות בין מנהלי וראשי הקהלה גם לפני המלחמה והמשיכו כן גם אחרי המלחמה. שני האחים עלו לארצנו הקדושה בשנת תש"ט. בין הצעירים בלטו בעסקנות ציבורית רוחנית וכללית, הרה"ח ר' אלכסנדר שווייד נ"י גר בלונדון הבירה ומוכר גם שם כעסקן ציבורי פעיל מאד ומראשי אגודת ישראל. הרה"ח ר' יצחק בירנבאום נ"י כעת בארה"ב. הרה"ח ר' נפתלי עהרליך נ"י ירושלים עה"ק ת"ו. והרה"ח ר' אליעזר בערקוביץ נ"י כעת בארה"ב. עסקנים צעירים אלו עמדו לימין הרב אב"ד רבי רפאל שליט"א ובית דינו ועזרו להם הרבה מאד להחזיר להקהלה עדי"ה ותפארתה הישנה על ידי חיזוק מוסדות הקהלה שנהרסו, כמו חינוך, מקוה טהרה, שחיטה, חברא קדישא ועוד. כחצי שנה אחרי תום המלחמה כבר היו בקאשוי שני מלמדי תינוקות למעט הילדים שנשארו ונתקבצו יחד בקאשוי, מאוחר יותר לקחו מלמד שלישי. הרה"ג מוה"ר רפאל בלום שליט"א יסד ישיבה מיד בבואו לקאשוי עוד בשנת תש"ה. נתקבצו אליו כחמש עשרה עד עשרים בחורים צעירים אודים מוצלים מאש ההריגה. הרב למד אתם, התפלל אתם, חינכם והתעסק אתם הרבה שעות ביום ובלילה. התלמידים למדו בהתמדה והתנהגו ברוח בחורי ישיבה של לפני המלחמה. בשנת תש"ח נסעו כמעט כולם עם רבם הר"ר רפאל שליט"א לארה"ב, (הרב בלום שליט"א רצה לעלות לארצנו הקדושה ולהעלות אתו גם את ישיבתו, אולם לא קיבל רשיונות עלי"ה בשביל התלמידים), שם הקימו בתים יהודיים נאמנים.

בקאשוי סודרה ושופצה המקוה טהרה הראשונה במדינה, ושימשה כל השנים כמקוה לכל הסביבה וזמן ארוך גם לכמה ערים לא רחוקות מקאשוי שטרם עלה בידם לסדר ולתקן מקואותיהם.

גם השחיטה בקאשוי אחרי המלחמה היתה המתוקנת מכל המדינה. מיד אחרי המלחמה הי' להקהלה שו"ב אחד, אח"כ שני ושלישי. ושוב השתמשו בחלק גדול של המדינה בבשר שנשחט בקאשוי, כי היו להם שובי"ם מומחים וההשגחה בשחיטה ובניקור היתה מעולה ביותר בהשגחת הרבנים וכפי שהי' נהוג בכשרות לפני המלחמה.

נתחדשו ונתיסדו גם שאר מוסדות, כמו החברה קדישא, חברת ש"ס ועוד. בכמה בתי מדרשות בעיר למדו יום יום וערב ערב שיעורים ברבים, משניות, גמרא ותוס' ושולחן ערוך. כשנה אחרי המלחמה שיפצו את בית הכנסת הגדול ברחוב קאזינצי. אחריו גם את הקלויז.

החיים הקהלתיים ששבו למסלולם בקאשוי וכן בכל מדינת צ'כוסלובקיא לא האריכו ימים רבים. כשלוש שנים אחרי המלחמה נתהפך שוב הגלגל והמצב נשתנה לא לטובה. שלוש שנים אלו היו דוקא שנים שקטות. היהודים המגורשים ששבו לבתיהם התחילו להתאושש ולהתחיל בסדרי חיים תקינים. גם הפרנסה היתה מצוי"ה הרבה יותר קל ובריוח משהיתה לפני המלחמה. והנה קפצה על המדינה רוגזה של רוסיא הקומוניסטית. [אחרי המלחמה, כשהמעצמות הגדולות חלקו ביניהם את המדינות הקטנות של אירופה לאיזורי השפעתם, נפלה צ'כיא וגם הונגאריא תחת חסותה והשפעתה של רוסיא]. לאט לאט השתלטה רוסיא הקומוניסטית על כל המדינה. הם הדיחו את כל המנהיגים הישנים הדמוקרטים של המדינה, מהם חוסלו הרבה או הוגלו למקומות לא נודעים. והתחילו להנהיג משטר קומוניסטי בכל החיים המדיניים והפרטיים. היהודים היו כמובן הראשונים שנבהלו ובצדק מהעלול להתחולל מהמשטר החדש הזה, ועל כן התחילו לעזוב את המדינה ולהגר לכל מקום שרק אפשרי.

בימים ההם החלה גם עלי"ה מוגברת לארצנו הקדושה. כשנה אחרי כן, עת נוסדה מדינת ישראל עלו המוני היהודים ממדינות אירופה עליהם השתלטו הרוסים, לארצנו הקדושה, גם חלק נכבד של יהודי קאשוי עלו אז ארצה, ובחלקם לארה"ב הצפונית והדרומית.

גם שני רבני הקהלה, הרב הגאון מוה"ר רפאל בלום שליט"א והרב הגאון מוה"ר יצחק אייזיק אייכנשטיין שליט"א הגרו בשנת תש"ח לארה"ב.

בשנת תש"ח בא לגור לקאשוי אחד הגדולים של שארית הפליטה הרב הגאון הצדיק רבי שלמה זלמן פרידמאן שליט"א הרב דק"ק ראחאב במדינת קארפאטו רוסי' שבצ'כו־סלובקיא. הרב הגאון דראחאב הי' נמנה עוד לפני מלחמת העולם בין גדולי הרבנים החשובים בכל המדינה, ירא וחרד להפליא, עובד ה' בכל נימי לבבו ונפשו וחסיד בכל ישותו. הרב הגאון רבי רפאל בלום שליט"א צירף את הרב הגאון דראחאב שליט"א מיד אחרי בואו לקאשוי אל הבי"ד דקהל קאשוי, הוא הי' פעיל בכל עניני הרבנות והקהלה יחד עם הרבנים הרב ר' רפאל בלום שליט"א והרב ר' יצחק אייזיק שליט"א אייכנשטיין. גם אחרי שעזבו

הרבנים בלום ואייכנשטיין את הקהלה ונסעו לארה״ב נשאר עוד כשנה הרב מראחאב כרב של הקהלה. הוא הי׳ נאהב ונערץ על כל שכבות הקהלה, שידעו והכירו בו רב מורם מעם מגדולי רבני הדור הישן.

בשנת תש״ט עת השתלטו כבר הקומוניסטים כמעט כליל על המדינה עזב גם הרב הגאון דראחאב את קאשוי. הוא התישב במדינת שווייץ בעיר לוגאנא, שם חי כעשרים שנה. לפני כמה שנים עלה לארצנו הקדושה.

כן שימש בדיינות בקאשוי אחרי המלחמה הרב הגה״צ רבי ישראל אהרן אונגאר שליט״א. אחרי המלחמה הוא הי׳ רב בק״ק בארדיוב. הוא נכדו בן בתו של הגה״ק רבי משה האלברשטאם זצ״ל אב״ד דק״ק בארדיוב, בנו של הגה״ק רבי ברוך מגורליץ זי״ע בנו של הגה״ק בעל דברי חיים מצאנז זי״ע. בשנת תש״ט עזב את קאשוי, נסע למונטריאל שבקנדא, שם הקים בית־מדרש עם מנין שלו ונקרא הדיין של קאשוי.

בסוף שנת תש״ח נתקבל לרב בקאשוי הרב הגאון מוה״ר מרדכי שטיינער שליט״א. הרב שטיינער נולד בחלקה של מדינת צ׳כי׳א שנכבשה מיד אחרי תום המלחמה על ידי הרוסים. רוב־ככל היהודים שגרו שם ברחו מיד על נפשם. הוא התישב בחלקה הצפוני של המדינה ע״י הבירה פראג. הוא נשא לאשה את בתו של הרה״ח מוה״ר ישראל יעקב ז״ל פערל סופר סת״ם שגר אחרי המלחמה בקאשוי. אחרי שעזבו הרבנים הנ״ל את קאשוי, החליטו אנשי הקהלה שהכירו את הרב שטיינר כלמדן ות״ח מופלג וראוי לנהל קהלה חרדית, לקחתו לרב של הקהלה קאשוי. הוא נשאר בקאשוי כמה שנים והצליח מאד לנהל את קהלתו הקטנה על מי מנוחות. למד אתם שיעורים יום יום וחיזקם הרבה שיוכלו לעמוד בנסיונות הקשות שהיו אז כבר מנת חלקם, בנוגע לקיום מצוות כמו שמירת שבת ועוד. הרב שטיינער שליט״א נסע מקאשוי לארה״ב, שם הוא מוכר כאחד הרבנים החשובים ביהדות החרדית, ובשם הרב מקאשוי.

לזכרון עולם יוחקו בספר ויונצחו נשמות הקדושים מהקהלה הקדושה קאשוי, ומהם תלמידי רבנו „שאול בחיר ה״״ שלמדו בישיבת רבנו זי״ע בקאשוי. חלקם הגדול עלו על המוקד ונהרגו על קידוש שמו יתברך בשנות המלחמה האיומה תרצ״ט — תש״ה.

ה׳ ינקום דמם

תהיינה נשמותיהם הקדושות והטהורות צרורות בצרור החיים

עד יקוצו ישיני עפר.

ארץ אל תכסי דמם.

הונצחו

על־ידי נפתלי, ישראל, משה ארליך,
תלמידי רבנו. **רחל, רבקה, צבי׳, שרה לבית ארליך.**

אביהם: ר׳ **שמעון** בן נפתלי הלוי.
אמם: מ׳ **פערל** בת יוזפף צבי, ד׳ סיון, הי״ד.
אחיהם: ר׳ **אלכסנדר מאיר**, רעיתו מ׳ **חוה** בת משה. ילדיהם: **שמואל, צבי׳, לאה ליבא**, ד׳ חשון, הי״ד.
אחותם: **שינדל**, י״ג אדר א׳.
שמואל וצבי׳ בני נפתלי הלוי נ״י.
אמם: מ׳ **שינדל** בת אלי׳ מנחם, כ״ט אייר, הי״ד.
ר׳ **אלי׳ מנחם** בן נפתלי, מ׳ **רוזא** בת דוב וילדיהם, הי״ד.

* * *

על־ידי אסתר ארליך לבית הערץ.

אביה: ר׳ **נתן** בן משה.
אמה: מ׳ **רבקה** בת מרדכי, כ״ז מ. אב.
ילדיהם: **מלכה, שמואל, לאה חנה**, ד׳ חשון, הי״ד.
ר׳ **צבי**, ר׳ **חיים**, ר׳ **מנחם**, ר׳ **טובי׳** ומ׳ **ייטא** בני משה ומשפחותיהם, הי״ד.

* * *

על־ידי משה ארליך, רעיתו שרה לבית שורץ.
בתם: **פרידא יוכבד** בת משה הלוי נ״י.
אביה: ר׳ **מרדכי** בן חיים צבי.
אמה: מ׳ **רחל** בת משה.
דודים ודודות: ר׳ **משה** בן חיים צבי, ר׳ **דוד**, ר׳ **אלי׳**, מ׳ **רבקה**, מ׳ **חי׳** בני משה, ר׳ **מרדכי** בן משה, רעיתו מ׳ **ברנדל** דוידוביץ. ו׳ סיון, הי״ד.

* * *

על־ידי נפתלי ואברהם דוד פולק.

אביהם: ר׳ **מנחם** בן עזריאל, כ״ט אייר, הי״ד.
אמם: מ׳ **ייטל** בת נפתלי הלוי, י״ד תשרי.
אחותם: מ׳ **שינדל** ומשפחתם, הי״ד.

* * *

על־ידי אלכסנדר מאיר, יעקב יהודה ונפתלי ווהל.

אביהם: ר׳ **ישראל מנחם** בן נחמי׳ ר׳ חשון.
אמם: מ׳ **רבקה** בת יוזפף צבי.
אחיהם: **ברוך ואליעזר**, כ״ט אייר, הי״ד.

* * *

על־ידי מרדכי אשר ושמחה בונם שויד.

אביהם: ר׳ **צבי** בן מאיר.
אמם: מ׳ **מרים** בת מרדכי אשר, כ״ט אייר, הי״ד.

אחותם: **רחל ליבא**, י"ג סיון. **חנה** בת שמחה בונם נ"י, אמה מ' **יורצא** בת יעקב בנדט. כ"ג סיון, הי"ד.

* * *

על-ידי חנה שוארץ לבית נויהאוזר, ארה"ב.

אביה: ר' **יוזפף צבי** בן אלכסנדר מאיר, י"ג סיון, הי"ד.
אמה: מ' **אסתר** בת יהודה, ד' אדר א'.
אחיה: ר' **מרדכי**, הי"ד.
בעלה: ר' **אברהם** בן יהודה שוארץ.

* * *

על-ידי אלכסנדר, יונה יהודה ושלמה זלמן שויד, תלמידי רבנו.

אביהם: ר' **משה דוב** בן מאיר, כ"ח אייר.
אמם: מ' **קילא** בת יוזפף צבי, י"ג סיון.
אחיהם: **איתמר**, ד' שבט, **ברוך**, י"ד ניסן. **חיים צבי**, י"ג סיון ומאיר בני אלכסנדר נ"י.
אמם: מ' **חי'** בת מרדכי, כ"ה תשרי הי"ד.

* * *

על-ידי שרה שווייד לבית פארהאנד לונדון.

אביה: הרב **מרדכי** בן הרב משה.
אמה: מ' **ברכה** בת הרב הלל.
תש"ד, הי"ד.

* * *

על-ידי שרה שויד לבית מילר.

אביה: ר' **דוב** בן יקותיאל.
אמה: מ' **סאשא רעכל** בת אשר, כ"ט אייר.
אחיה: **יקותיאל**, **נחמן**, ג' חשון.

* * *

על-ידי מרים ארליך לבית כהן.

אביה: ר' **מרדכי** בן פסח יהודה הכהן, ו' מ. אב.
אמה: מ' **ברכה** בת אברהם צבי הכהן, כ"ב טבת.
מנחם מנלה בן מרדכי הכהן.

* * *

על-ידי ישראל ארליך.

ר' **יצחק**, ר' **ישראל**, ר' **חיים דוד**, מ' **רבקה** בני נפתלי הלוי ארליך ומשפחותיהם הי"ד. ז"ל.

* * *

על-ידי משפחות נויהאוזר, סיני והופמן, מלבורן, אוסטרליא.

אביהם: ר' **אברהם** בן יוזפף צבי, כ"ד תשרי.
אמם: מ' **רבקה** בת אברהם אבא.
יהודה מאיר, איתמר ועטי' בני אברהם כ"ט אייר, הי"ד.
ר' **אלכסנדר מאיר** בן יוזפף צבי, י"ד שבט. רעיתו מ' **רבקה** בת דוד, **קרינדל רחל ושמואל** בני אלכסנדר מאיר, הי"ד.
ר' **ירמי'** בן שלמה הלוי סיני, י"ד אייר.
מ' **רויזא** בת מרדכי אשר, הי"ד.

* * *

על-ידי גב' פטרפרוינד לבית דיקמן, מעלבורן.

אביה: ר' **מאיר** בן ישראל.
אמה: **שרה** בת יוזפף צבי וילדיהם, כ"ט אייר, הי"ד.

* * *

על־ידי נפתלי צייגרמן, ארה״ב.

אביו: ר׳ **אליהו דב** בן כתריאל.
אמו: מ׳ **חנצא** בת מנחם.
בנם: **כתריאל**, תש״ד, הי״ד.

* * *

על־ידי הרב רפאל בלום אב״ד קאשוי — **ארה״ב, תלמיד רבנו.**

אביו: ר׳ **שמואל** בן אליעזר.
אמו: מ׳ **גיטל** בת רפאל הלוי, ד׳ סיון.
אחותו: מ׳ **מלכה**, בנותיה **אסתר פערל ורבקה**, י״ד סיון.
דודו: ר׳ **יוסף** בן אברהם אבא, רעיתו **מלכה** בת רפאל ציפסער.
דודו: ר׳ **חיים יהושע**, רעיתו **חנה**.
ר׳ **צבי** ור׳ **אליעזר** בני רפאל הלוי.
זקנו: ר׳ **רפאל** בן צבי הלוי, רעיתו מ׳ **אסתר** בת אליעזר הלוי, כ״ד טבת.

* * *

על־ידי מרדכי יצחק, צבי ואשר אנשיל ומשה וויס, תלמידי רבנו.

אביהם: ר׳ **ישראל מנחם** בן מרדכי יצחק, ד׳ סיון.
אמם: מ׳ **אסתר** בת אלעזר, ב׳ אלול.
אחיהם: הב׳ **שמואל**, ב׳ אייר תש״ח, הי״ד.
אסתר, אהרן דוד, יוסף, יהודית ומרים זיסל בני צבי נ״ר, אמם, מ׳ **ברנדל** בת שמואל שמעלקא, י״ג סיון, הי״ד.

* * *

על־ידי צבי אלימלך ודוד קליין הלוי, תלמידי רבנו.

אביהם: ר׳ **משה** בן צבי אלימלך.
אמם: מ׳ **חי׳ שרה** בת שמואל הלוי.
אחותם: **חי׳**, כ״ט אייר, הי״ד.

* * *

על־ידי יצחק אייזיק ובצלאל יונה רוזין, תלמידי רבנו, ארה״ב.

אביהם: ר׳ **פנחס צבי** בן מנחם מוניש.
אמם: מ׳ **רעכיל** בת אליקים.
אחיהם: **מרדכי דוב**, כ״ט אייר, הי״ד.
אחותם: מ׳ **שבע רחל**, בעלה ר׳ **מרדכי** בן חיים אלתר, ילדם **מנחם מוניש**.
אחותם: **חי׳ שרה ומרים גולדא**.
אחיהם: הב׳ **משה אברהם**, הי״ד.
פייגא בת יצחק אייזיק הכהן נ״ר, אמה, מ׳ **מרים** בת מרדכי, ד׳ סיון. אביה ר׳ **מרדכי** בן יקותיאל, רעיתו **צירל**, כ״ד אייר, הי״ד.

* * *

על־ידי בצלאל יונה רובין, רעיתו לבית קאטצבורג, ארה״ב.

ילדם: **ישראל חיים**.
אביה: הרב **ירחמיאל** בן הרב ישראל חיים אב״ד דק״ק אוזד, עם כל קהלתו.
אמה: הרבנית **סילקא** בת אשר, כ״ד סיון, הי״ד.

* * *

על־ידי מנחם, שמואל דוד ויוסף חיים שלאמוביץ תלמידי רבנו, ואחותם זיסא רייזל.

אביהם: ר׳ **משה** בן יחזקאל אברהם, י׳ שבט.
אמם: מ׳ **רבקה מאטל** בת נתן.
אחותם: מ׳ **אלה מלכה**, ד׳ סיון.

בעלה: ר' **דוד** בן יוסף, בנם **יוסף**.
אחיהם: **שלמה**, י' תשרי, הי"ד.

* * *

על-ידי פנחס דויטש, רעיתו אסתר לבית שלנגר, תלמיד רבנו, נתניה.

אביו: ר' **חיים יוסף** בן אברהם שלמה.
אמו: מ' **רבקה** בת אהרן דוד.
אחותו: מ' **מרים אסתר**, בעלה וילדיהם.
זקנתו: מ' **סילקא** בת ברוך, כ"ט אייר תש"ד, הי"ד.
זקנו: ר' **אברהם שלמה** בן יהודה אריי'.
אחיו: ר' **צבי** ז"ל, י"א סיון.
אביה: ר' **פתחי'** בן אשר זעליג.
אמה: מ' **רבקה** בת יהודה ליב, כ"ד אייר, הי"ד.

* * *

על-ידי אליעזר דוב, אברהם וישעי' העשל, תלמידי רבנו ואסתר ליבא לילינג.

אביהם: ר' **יעקב** בן מאיר, ג' אדר ב'.
אמם: מ' **חנה** בת משה, כ"ט אייר.
אחותם: מ' **לאה**, בעלה ר' יעקב קאפל, ילדיהם, **מרים וזיסל**, כ"ט אייר.
אחותם: מ' **מלכה רחל**, כ"ט תשרי, בעלה ר' **אריי' ליב** בן אלכסנדר זישא, י"ח מרחשון, אחותם **מרים**.
אחיהם: ר' **יהושע**, ט' מרחשון, הי"ד.
יעקב וריזל מירל בני אליעזר דוב נ"י.
אמם: מ' **פעסל** בת ניסן, כ"ט אייר, הי"ד.

* * *

על-ידי מרים לילינג לבית פודור.

אביה: ר' **בן-ציון** בן חיים הכהן.
אמה: מ' **רבקה** בת הרב אברהם מוצ'באלאשאדיארמאט.
אחותה: **טובה**, הי"ד.

* * *

על-ידי בלומא-כרמלה לילינג לבית קורין.

אביה: ר' **שמואל אהרן** בן אריי' ליב.
אמה: מ' **חי' מלכה** בת ירמי'.
אחותה: מ' **דובא**, בעלה ר' **אשר**, אחותה **אסתר**, אחיה **משה**. כ"ט אייר, הי"ד.
אחיה: **יעקב**, י"ח טבת.

* * *

על-ידי פני' לילינג לבית מרמור.

אביה: ר' **יעקב** בן ישראל הלוי.
אמה: מ' **רחל** בת מנחם.
אחותה: **פערל**, כ"ט אייר, הי"ד.
אחיה: **דוד**, אייר תש"ח, הי"ד.

* * *

על-ידי צבי אלימלך הלוי וחנה קליין.

אביהם: ר' **יעקב** בן צבי אלימלך הלוי.
אמם: מ' **רחל** בת אברהם ויס, הי"ד.

* * *

על-ידי אליהו כהן, תלמיד רבנו, ורעיתו חנה, בני-ברק.

אביו: ר' **הלל** בן יהושע הכהן, ד' סיון.
אמו: מ' **בילא** בת יוסף הכהן, כ"ח טבת.
אחיו: **אברהם מרדכי ויעקב**.
אחיותיו: **מרים ופרידא**, הי"ד.
אביה: ר' **הלל יוסף** בן בנימין זאב, ה' ניסן.
אמה: מ' **רבקה** בת זאב הלוי, ז' תמוז הי"ד.

* * *

על-ידי אפרים וים ורעיתו רבקה לבית גרוס, תלמיד רבנו, ארה"ב.

אביו: ר' **משה** בן אפרים, תלמיד רבנו.

אמו : מ' **שרה רבקה** בת יהודא.
אחותו : **זיסל ויוכבד**, ד' סיון, הי"ד.
אחיו : ר' **צבי**, כ"ט ניסן.
אחותו : **גיטל**, כ"ו אייר.
אביה : ר' **שמואל** בן יהושע צבי, כ"ט אייר.
אמה : מ' **סימא רחל** בת ליב דוב, כ"ט אייר.
אחותה **טויבא** בת שמואל, ג' סיון.
הב' **יהודה** בן אברהם גרוס נ"י, תלמיד ישיבת חברון, כ"ח תשרי, הי"ד.

* * *

על-ידי הרב אפרים יהודה, אלעזר ויוסף ויזנברג, תלמידי רבנו, לונדון.

אביהם : ר' **שרגא** בן ישראל.
אמם : מ' **שרה** בת יוסף הכהן, י"ג סיון.
אחותם : מ' **חי'**. אחיהם **שמואל**, הי"ד.

* * *

על-ידי ישראל זיפניק, ארה"ב.

אביו : ר' **שמעון משה** בן יוסף יהודה.
אמו : מ' **חי' שרה** בת אברהם הלוי.
אחיו : ר' **מנחם יהושע, אברהם חיים, מאיר ורפאל**, אחותו **סימא**, הי"ד.
חותנו : ר' **יצחק אייזיק** בן אלי'.
חותנתו : מ' **שינדל** בת אברהם הלוי.

* * *

על-ידי יהודא ארי' ליב ויצחק דוב פעלה, תלמיד רבנו, ורעיתו חנה, קאשוי, לונדון.

אביהם : ר' **אפרים פישל** בן ישראל צבי.
אמם : מ' **מלכה** בת יהודא ליב.
אחיהם : ר' **ישראל צבי**, רעיתו מ' **חי'**, ילדיהם **יוסף אפרים וגנינדל**. כ"ד אייר, הי"ד.

אביה : ר' **שלום** בן זעליג, תמוז.
אמה . מ' **פיגא מלכה**.
בתה : **חי' מלכה פיגא**.

* * *

על-ידי יצחק בירנבאום ורעיתו אסתר לבית פרידמאן, ארה"ב.

אביו : ר' **ראובן** בן יעקב יהושע.
אמו : מ' **רבקה** בת צבי, תש"ד, הי"ד. וכל משפחתם.
אביה : ר' **צבי** בן ישראל יצחק, ט"ז אב.
אמה : מ' **לאה** בת משה צבי, תש"ד, הי"ד. וכל משפחתם.

* * *

על-ידי אליעזר בערקוביץ, נתניה.

אביו : ר' **איכל** בן אליעזר.
אמו : מ' **עלקא** בת אברהם בנימין.
אחיו : ר' **יצחק צבי**, ר' **שמחה בונם**, ר' **מרדכי** והב' **אברהם בנימין**, כ"ד אייר, הי"ד.

* * *

על-ידי גב' מרים פרנקל, ירושלים ת"ו.

ר' **יוסף** בן נפתלי פרנקל.
מ' **עטי'** בת ר' מנחם זילבער.
בנם : ר' **אברהם**, רעיתו וילדיהם.
בתם : **שרה**, תש"ד, הי"ד.
בנם : ר' **נפתלי** ז"ל, תשי"ח.

* * *

על-ידי שמואל שלמה וויזען ורעיתו חוה מונטרעאל, קאנאדא.

אביו : ר' **יצחק** בן שמואל שלמה, י"ד אלול תרפ"ו.
אמו : מ' **רעכיל** בת צבי.

יצחק מנשה, אליהו ושינדל בני שמואל שלמה נ״י, ד׳ סיון, הי״ד.
בנותיה: **רחל וזפטיל** בנות שלמה, הי״ד.

* * *

על־ידי ישראל וויזען, תל־אביב.

אביו: ר׳ **יצחק** בן שמואל שלמה.
אמו: מ׳ **רעכיל** בת צבי.
יצחק שמואל ומשה אלי׳ בני ישראל נ״י, אמם: מ׳ **זלטה** בת מרדכי דוד, תש״ד, הי״ד.
אחותו: מ׳ **רבקה**, בעלה ר׳ **זוסמן** בן שרגא וכל משפחתם, תש״ד, הי״ד.
אחיו: ר׳ **משה־צבי**, רעיתו מ׳ **בלומה** בת געציל וכל משפחתם, הי״ד.

* * *

על־ידי גב׳ רחל בלאו לבית בוקסבאום, ירושלים.

אביה: ר׳ **יעקב מאיר** בן טובי׳.
אמה: מ׳ **שרה רייזל** בת יהודא ליב.
אחיה: ר׳ **יוסף**, רעיתו מ׳ **חוה** וילדיו.
אחיה: ר׳ **משה**, רעיתו מ׳ **גיטל** וילדיו.
אחיה: הב׳ **חיים**.
אחותה: מ׳ **רייצא**, בעלה ר׳ **מנחם מנדל**.
מ׳ **חוה** בעלה ומשפחתם.
אסתר ומאטיל, נ״ג סיון, הי״ד.

* * *

על־ידי צבי, ארי׳ וישעי׳ שוארץ. רחל פנינה, חנה, יפה, בלומה, יוכבד ודבורה לבית שוארץ.

אביהם: ר׳ **יוסף** בן יעקב צבי.
אמם: מ׳ **לאה** בת משה דוב.
אחיהם, **זאב. אחותם שרה**. תש״ד, הי״ד.
אחיהם: הב׳ **פנחס**, ח׳ ניסן תרצ״ז.

* * *

על־ידי שמואל ויעקב רוט, רחל ומלכה לבית רוט.

אביהם: ר׳ **מנשה** בן יהודה, כ״ב אלול תשי״ט.
אמם: מ׳ **רבקה חי׳** בת מאיר, כ״ד מרחשון תש״ז.
אחיהם: **משה** בן מנשה, תשי״ד.
זקינם: ר׳ **יהודה** בן משה, י״ד ניסן.
זקינתם: מ׳ **רויזא** בת מרדכי, י״ג תמוז.
זקינם: ר׳ **מאיר** בן שמואל, ב׳ חוה״מ פסח תר״ץ.
זקינתם: מ׳ **מלכה** בת משה, י״ב ניסן.
דודם: ר׳ **צבי** בן יהודה, א׳ שבט תש״ה, הי״ד. בנו **שבתי**, ט״ז טבת תש״ה, הי״ד.
דודם: ר׳ **אלחנן** בן יהודה.
דודתם: מ׳ **שרה** בת יהודה.
דודם: ר׳ **שמואל** בן מאיר, תש״ה, הי״ד.

* * *

על־ידי שמחה פאהן, ורעיתו צפורה לבית רוט, רמת־גן.

אביה: ר׳ **משה** בן יהודה, ו׳ אייר תשל״ב.
אמה: מ׳ **רחל** בת משה, כ״ה אלול תשל״ב.

* * *

על־ידי יצחק ואלכסנדר קליט (קונפט־לינגר), **קרית ישמח־משה.**

אביהם: ר׳ **גדלי׳הו צבי** בן אברהם.
אמם: מ׳ **שיינדל** בת טובי׳ה.
אחיהם: **יונה** בן גדלי׳הו צבי, כ״ט אייר תש״ה, הי״ד.

* * *

על־ידי יונה יהודא שוויד, תל־אביב.

דודו: ר׳ **יונה יהודה** בן מאיר.
דודתו: מ׳ **מינדל** בת אביגדור.
בניהם: ר׳ **אברהם דוד** ור׳ **פנחס שלמה**.

בתם: מ' **גענגדל**, בעלה ר' **ישראל** בן מאיר ומשפחתם.

* * *

על־ידי שמואל ומשה חיים זינגער, טורונטו, קאנדא.

אביהם: ר' **מיכאל** בן ישראל.
אמם: מ' **נעחא** בת שמעון.
אחותם: **מרים**.
דודתם: מ' **אלה מינדל** בת ישראל, בעלה ר' **יחזקאל לוריר**, ילדיהם, **מרים ושרה**, תש"ד, הי"ד.
זקינם: ר' **שמעון פורסט**.
זקינתם: מ' **לאה**.
דודם: ר' **אהרן** ומשפחתו, תש"ד, הי"ד.
ר' **יוסף** בן יעקב זינגר, תשל"ד.

* * *

על־ידי משה זינגער, טורונטו, קאנדא.

אביו: ר' **ישראל**, י"א אייר תרצ"ח.
אמו: מ' **מירל**, כ"א אייר תרפ"ח.

* * *

על־ידי מנשה טרייטל תלמיד רבנו, מונט־ראל, קנדה.

אביו: ר' **יצחק מאיר** בן ארי' לייבוש.
אמו: מ' **נחמה** בת צבי.
אחיו: ר' **צבי**, רעיתו מ' **חי' שרה** בת שמעון, בתם **רבקה**.
אחיו: ר' **ישראל**, רעיתו **מלכה** בת מרדכי.
אחיו: ר' **חיים יוסף**, והב' **נפתלי יהושע**.
אחותו: מ' **רחל**, בעלה ר' **דוד**, בתם **מאטיל פרומט**.
אחיותיו: **מלכה ודינה**. תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי שמעון אמסעל, ארה"ב.

אביו: ר' **אלי'** בן שמעון, תש"ב, הי"ד.
אמו: מ' **גיטל** בת מאיר, כ' שבט תשל"ג.

* * *

על־ידי יוסף אהרן, רעיתו אסתר לבית רוזנברג, ואברהם מאיר אייזיקו־ביץ תלמידי רבנו. **אסל, רחל, שרה ומרים לבית אייזיקוביץ.**

אביהם: ר' **אפרים ישראל** בן יוסף אהרן.
אמם: מ' **לאה** בת מאיר.
זלדה ורחל בנות ר' יוסף אהרן נ"י,
אמם מ' **הנדל** בת פנחס, אביה, ר' **חיים**
אמה מ' **ליבא**, אחיה **אהרן דוב** וכל משפחתם.
דודם: ר' **אייזיק** בן יוסף אהרן, רעיתו מ' **פריידא** בת מאיר. תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי נפתלי צבי גליק תלמיד רבנו, **ירושלים.**

אביו: ר' **אלעזר** בן מרדכי.
אמו: מ' **חי' רחל** בת נחום אלי', כ"ד אייר.
אחיו: **אברהם יצחק**, כ' סיון.
יחזקאל, י"א אדר.
אחותו: **שרה פראדיל**, כ"ב תשרי.
דודו: ר' **ישעי'** בן מרדכי ומשפחתו, הי"ד.

* * *

על־ידי שמואל לוי תלמיד רבנו, **ירושלים.**

אביו: ר' **אלי'** בן חיים יהודה.
אמו: מ' **שפרה** בת יעקב שלום.
אחיו: **אליעזר, יעקב שלום, משה יוסף, יצחק, עזריאל, ומרדכי.**
אחיותיו: **קרעסל, הינדל, דבורה ורבקה.** ד' סיון תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי גב' רחל ויס לבית נוימן, פ"ת.

אביה: ר' **שלמה** בן יוסף הכהן.
אמה: מ' **הנדל** בת שלום הכהן.

אחיה: ר' **אברהם יהודא**, רעיתו מ' **שרה** וחמשת ילדיהם. הב' **משה** והב' **שמואל**, תלמידי רבנו.

אחיותיה: מ' **חי'**, בעלה ר' **צבי הכהן** ושני ילדיהם. מ' **פיגא**, בעלה ר' **ישעי'** ושני ילדיהם. מ' **רבקה**, בעלה ר' **מתתי'** ושני ילדיהם. תש"ד, ה"ד.

* * *

על־ידי אשר, יחזקאל ואברהם יצחק ואלד.

אביהם: ר' **יהודא ארי'** בן דוד, כ"ח שבט תשל"ד.

אחיהם: ר' **שמשון זעליג**, רעיתו מ' **שרה** בת חיים הכהן, ילדיהם **משה מנחם, רבקה, שינדל ודוד, ישראל יעקב**, כ"ו אדר ב' תש"ג.

זקינתם: מ' **רחל** בת אשר.

דודם: ר' **צבי** בן שמשון ארי', רעיתו מ' **שרה** בת אברהם, ילדיהם **יצחק אברהם, חי' ואסתר**. ד' סיון תש"ד, ה"ד.

* * *

על־ידי שלום הכהן שווריץ, תלמיד רבנו, ורעיתו בתי', ירושלים.

אביו: ר' **אליעזר הכהן** בן חננאל.

אמו: מ' **הינדא** בת צבי ארי'.

אחיותיו: מ' **חי' שינדל**, בעלה ר' **יחזקאל שרגא**, ילדיהם, **שלום יוסף, גיטל, צבי ארי' וישראל אברהם**. מ' **שרה** בעלה ר' **דוד חיים**, ילדיהם, **צבי ארי', חננאל, מנשה ושמעון משה מנחם**. מ' **לאה**, בעלה ר' **משה דוב, בנם דוד שמחה בונם**. כ"ט אייר, ה"ד.

אחיו: ר' **חננאל**, כ"ט סיון.

גיסו: ר' **שמואל זאב** בן ישראל אהרן הכהן, י' סיון.

גיסו: ר' **אשר**.

* * *

על־ידי מרדכי ברוך גייגר, תלמיד רבנו, בני־ברק.

אביו: ר' **שלמה** בן מרדכי, י"ג סיון, ה"ד.

אמו: מ' **חנה רוזא** בת אברהם, א' תשרי.

אחיו: הב' **אליעזר זאב** והב' **משה חיים**.

אחיותיו: **חי' ושרה**. י"ג סיון תש"ד, ה"ד.

* * *

על־ידי מאיר שלמה הכהן כ"ץ, תלמיד רבנו, ירושלים.

אביו: ר' **נח** בן משה מנחם, א' תשרי ת"ש.

אמו: מ' **מירל** בת ברוך יצחק, ד' סיון, ה"ד.

אחיו: הב' **חיים יהודה**, י"ח אדר תרפ"ה.

הב' **יעקב שלום**, כ"ה חשון תרפ"ה.

* * *

על־ידי שמואל הכהן כ"ץ, תלמיד רבנו, ורעיתו פערל, קרית־ים.

אביו: ר' **דוד יהושע** בן משה מנחם הכהן.

אמו: מ' **רחל** בת יצחק.

אחותו: מ' **דינה**, בעלה **דוד**, ילדם **משה מנחם**, אחותו **פערל**.

אחיו: **בנימין**, י"ג סיון תש"ד, ה"ד.

* * *

על־ידי יצחק גוטליב, ורעיתו צפורה, בני־ברק.

אביו: ר' **חיים יוסף** בן יצחק צבי, ז' אייר תשכ"ו.

אמו: מ' **גיטל** בת אליעזר, ד' סיון.

אחיו: **אליעזר**, י"א סיון.

אחותו: **רבקה**, ד' סיון, ה"ד.

זקנו: ר' **יצחק צבי**, ה' אלול.

זקנתו: מ' **חי'**, כ"א סיון.

דודיו ר' **זאב**, ר' **משה**, ר' **רפאל**, ה"ד.

אביה: ר' **שמואל מאיר** בן שלמה, ז' אב.

אמה: מ' **חנה שינדל** בת אברהם מנחם, י"ב אלול.

* * *

על־ידי מרדכי רוזנפלד, רעיתו רבקה לבית מוטצען, ב״ב. אחיה יוסף זונ־דל מוטצען, ארה״ב.

אביהם: הרב מנחם זאב בן יצחק, שו״ב בק״ק קאשוי, י׳ אייר.
אמם: מ׳ טאובע בת אשר.
אחיותיהם: סימא, יחט ולאה, כ״ה אייר, הי״ד.

* * *

על־ידי יהושע יצחק, תלמיד רבנו, ורעיתו חנה בילא בורגר, חיפה.

אביו: ר׳ אברהם בן יחזקאל.
אמו: מ׳ ליבא בת משה, כ״ט אייר, הי״ד.
אחותו: מ׳ ראצל, בעלה ר׳ דוד בן זאב, בניהם זאב ויחזקאל.
אחותו: רבקה.
אביה: ר׳ ישראל ארי׳ בן משה.
אמה: מ׳ שרה רבקה בת אברהם, הי״ד.

* * *

על־ידי יעקב דוב אוהר, תלמיד רבנו, ורעיתו ליבא לבית ווע, ארה״ב.

אביו: ר׳ אברהם בן אליקים, ד׳ תשרי.
אמו: מ׳ קרינדל בת עקיבא, ד׳ סיון.
אחיו: ר׳ ישראל אלימלך, כ״א שבט.
הב׳ משה, הב׳ חיים צבי, הב׳ אהרן יוסף.
אחיותיו: שבע, רחל ואסתר, תש״ד, הי״ד.

* * *

על־ידי יהושע ביינהורן, נתניה.

אביו: ר׳ שלום בן אברהם ארי׳ שו״ב בק״ק מונקאטש, כ׳ סיון, הי״ד.
אמו: מ׳ קרינדל בת יחיאל, ז׳ כסלו.
הילדים: חוה פרינדל, יצחק אייזיק, מרים, רחל ויענטא ריזל בני ר׳ יהושע ב״ר, אמם, מ׳ רבקה יכט בת יוסף, ב׳ סיון, הי״ד.
חתנו: ר׳ יעקב דוד בן הרב עזריאל דיין מיהלוביץ, ב׳ טבת, תש״ד.

* * *

על־ידי טובי׳ ואלישע קמטנבאום, תל־מידי רבנו, ורעיתו זיסל מלכה לבית ליברמן, כפר־סבא.

אביהם: ר׳ גרשון בן אלישע.
אמם: מ׳ חנצה בת משה ליב.
אחיהם: מאיר אברהם, משה ליב וברוך
אחיותיהם: אסתר פרידל, רחל, שרה ורילה, ד׳ סיון תש״ד, הי״ד.
אביה: ר׳ שמעון מרדכי בן משה ליב.
אמה: מ׳ רבקה בת גיטל.
אחיה: מאיר אברהם.
אחיותיה: אסתר פרידל, הינדה, נעחא, חנה וליבא, ט׳ באב תש״ד, הי״ד.

* * *

על־ידי משה שמואל פעלדמן, תלמיד רבנו, ורעיתו מרתה רחל לבית פרנ־קל, מקוה ישראל.

אביו: ר׳ יעקב אלימלך בן שמואל הלוי.
אמו: מ׳ חוה בת יעקב משה, כ״ד אייר, הי״ד.
אביה: ר׳ שמואל בן משה, כ״ה כסלו.
אמה: מ׳ מטילצא, י״ד אדר.
אחיה: ר׳ אלי׳ זאב, ר׳ מרדכי צבי, ר׳ יהודה ארי׳ ור׳ אברהם אבא בני שמואל, הי״ד.

* * *

על־ידי נפתלי קליין, ורעיתו יהודית לבית הופמן, יקנעם.

אביה: ר׳ יהודא ליב בן חיים משה, כ׳ מרחשון.

אמה: מ' **מרים** בת חיים יעקב, כ"א סיון.
אחותה: **חנה**.
אחיה: **יחזקאל**, כ"ט אייר, הי"ד.
אחיה: ר' **משה צבי**, רעיתו מ' **פנינה**, הי"ד, תלמיד ומשמש בקודש של רבנו הגאון האב"ד.

* * *

על-ידי דוד יהושע פערבער תלמיד רבנו, **ארה"ב**.

אביו: ר' **חיים** בן אלי'.
אמו: מ' **פיגא** קרינדל בת אברהם אביש.
אחיו: ר' **ברוך**, ר' **נפתלי**, הב' **יצחק צבי**, הב' **שבתי** והב' **שלום אהרן**. תש"ד, הי"ד.

* * *

על-ידי נפתלי דוב ויס-צחורי, תלמיד **רבנו, חיפה**.

אביו: ר' **מנחם מענדל** בן משה.
אמו: מ' **חי' שרה** בת משה יוסף.
אחיו: הב' **דוד** וכל משפחתם, כ"ט אייר תש"ד, הי"ד.

* * *

על-ידי אלי' הופמן ורעיתו **סיסי** לבית **זינגר, חיפה**.

אביו: ר' **יעקב צבי** בן חיים משה.
אמו: מ' **גיטל** בת אברהם.
אחיו: ר' **חיים משה**, רעיתו ושני בניהם ר' **יהודה לייב**, ר' **איסר**, רעיתו מ' **ברכה** בת יצחק וילדיהם.
אחיותיו: מ' **אסתר**, בעלה וילדיהם. **חנה**, תש"ד, הי"ד.
אביה: ר' **חיים** בן ישראל.
אמה: מ' **רויזא** בת צבי.
אחיה: **געציל ונתן**.
אחותה: **דבורה** ובנה **דוד**.
משפחת ר' **אברהם ברודר**. תש"ד, הי"ד

* * *

על-ידי רבקה מאטיל בירנבאום לבית **ברנמן**, מונטרעאל.

בעלה: ר' **מיכאל** בן אליעזר, ה' סיון תשל"ה
אביו: ר' **אליעזר** בן יעקב יהושע.
אמו: מ' **אלה מלכה** בת נתן, ד' סיון, הי"ד.
בתם: **זיסא רייזל** בת ר' מיכאל ז"ל, י' תשרי.
אחיו: ר' **אלי'**, י"א תמוז.

* * *

על-ידי משה בירנבאום, מונטרעאל.

אביו: ר' **יוסף** בן צבי יהודה.
אמו: מ' **בעחא**.
אחיו: **אברהם חנה, יעקב, חיים של-מה, אליעזר**.
אחותו: **העניא מרים**.
שינדל לאה, שרה רבקה ומרים בנות ר' משה בירנבאום נ"י, כ"ד אייר תש"ד, הי"ד.
חותנו: ר' **אהרן שטערן**.
חמותו: מ' **העניא**, בארדיוב, הי"ד.
אחיו: ר' **אלכסנדר** בן יוסף, י"ד אב.

* * *

על-ידי יעקב הוניגוואקס, מונטרעאל.

אביו: ר' **יוסף** בן ישעי', ה' כסלו.
אמו: מ' **טובא מרים** בת יהודה גרשון.
אחיו: **זעפטיל**. אחותו: **פערל**. י"ג סיון, הי"ד.

* * *

על-ידי גב' זיסא רייזל מגיד לבית **ברג-מן**, מונטרעאל.

אביה: ר' **יהושע** בן נתן.
אמה: מ' **גיטל** בת נתן.
בנה: **חיים** בן ישראל.

אחיותיה: **אלה מלכה וליבא**, כ"ט אייר, הי"ד.

* * *

על-ידי מיכאל גרינפלד, ורעיתו חנה פיגא לבית לילינג.

אביה: ר' **משה** בן מאיר.
אמה: מ' **רחל** בת שלמה.
אחיה: **יעקב ואליעזר**.
אחותה: **אסתר**. כ"ד אייר תש"ד, הי"ד.

* * *

על-ידי דוב שונפלד, תל-אביב.

אביו: ר' **מרדכי** ארי' בן שמואל.
אמו: מ' **חי'** בת נחום דוב, ד' סיון תש"ד, הי"ד.

* * *

על-ידי שמחה יחזקאל גולדברגער, ורעיתו גיטל, לונדון.

אביו: ר' **יעקב אלימלך**.
אמו: מ' **מרים** בת משה.
אחיו: **נפתלי ויצחק אייזיק**, תש"ד, הי"ד.

* * *

על-ידי אברהם זלמן ורעיתו דינה בערגער, לונדון.

אביו: ר' **חיים** בן דוד שלמה.
אמו: מ' **בתי'** בת יוסף, הי"ד.

* * *

על-ידי נפתלי רייניץ, בארות יצחק, תל-אביב.

אביו: ר' **דוד** בן צבי.
אמו: מ' **סעריל** בת יעקב.
אחותו: **מרים**.
אחיו: **שלום**, תש"ד, הי"ד.
אחיו: **צבי** ז"ל, כ"ו תשרי תש"ך.
בן דודו: ר' **צבי** בן ארי' ליב רוט ומשפ'.
דודים: ר' **מרדכי**, ר' **מיכאל**, ר' **ירמי'**
ר' **שמואל** בני צבי רייניץ.
דודתו: מ' **גיטל** בת צבי.
משפחת **שלעזינגר**, שעבעש תש"ד, הי"ד.

* * *

על-ידי נתן מילדער, מונטריאל.

אביו: ר' **מאיר** בן קלמן דוד.
אמו: מ' **חנה** בת אייזיק, כ"ט אייר, הי"ד.

* * *

על-ידי אשר זעליג לנדאו, ורעיתו ברכה לבית וינברגר, פרוס-חנה.

אביו: ר' **יעקב** בן דוד הכהן.
אמו: מ' **חי' פערל** בת יצחק ליב.
אחיו: ר' **יצחק לייב**, רעיתו וילדיהם.
אחותו: **ניחא**, תש"ד, הי"ד.
אביה: ר' **מתתיהו** בן דוד.
אמה: מ' **אסתר רבקה** בת מירל.
אחיה: **אברהם יצחק, שמואל אליעזר ונפתלי**.
אחיותיה: **רחל ופרייידא**, תש"ד, הי"ד.

* * *

על-ידי יהודא מנחם וים, ורעיתו יוכבד לבית אמסטרדם, רמת-גן.

אביה: ר' **שאול** בן יששכר.
אמה: מ' **זלטא** בת משה אליעזר.
אחיה: **יחזקאל ואפרים יהושע**, תש"ד, הי"ד.

* * *

על-ידי מאיר ואפרים לבקוביץ, ורעיתו לאה לבית סגינר, רמת-גן.

אביהם: ר' **יהודה ליב** בן אפרים, כ' תמוז.
אמם: מ' **מלכה** בת ישראל.

אחותם: מ' **חנה**, בעלה ר' **יעקב** בן משה אהרן. אחותו: **לאה**. תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי יקותיאל זלמן וינמאן, ורעיתו רעכל לבית אדלער, צירייך, שווייץ.

אביו: ר' **אביגדור אברהם** בן משה אהרן.
אמו: מ' **מלכה** בת אלכסנדר סענדר, כ"ד אייר תש"ד, הי"ד.
אחיו: הב' **אלכסנדר סענדר**, כ"ט אדר. הב' **יצחק אייזיק**, כ' סיון תש"ה, הי"ד.
אביה: הרב **שלום** בן פנחס.
אמה: מ' **אסתר** בת יוסף.
אחיה: הב' **יוסף, יצחק אייזיק, אברהם ישעי' ופנחס.**
אחיותיה: **חנה, מרים, רחל וזיסל.** כ"ד אייר תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי שאול לנדאו ורעיתו שרה לבית גליק, תל־אביב.

בתם: **יהודית ליבא** בת ר' שאול נ"י.
אביו: ר' **דוד צבי** בן ישראל אלי'.
אמו: מ' **ליבא** בת משה יוסף, תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי דוד יהודה גליק ורעיתו ברנדל, רעננה.

בנם: **אברהם**, תש"ד, הי"ד.
אביו: ר' **שמעון** בן נפתלי, תש"ב.
אמו: מ' **שרה** בת מנחם ברוך הכהן, כ"ו אייר.
אביה: ר' **ישעי'** בן אהרן נתן.
אמה: מ' **מינדל** בת קלונמוס, כ"ט אייר תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי רחל ליכטנפלד, רבקה ארמם וגוגה ליכטנפעלד לבית גולדברגר, תל־אביב.

אביהם: ר' **יצחק** בן משה.
אמם: מ' **יטא** בת מרדכי.
אחיהם: ר' **צבי**, רעיתו **דינה** וילדיהם, הב' **מנחם מוניש.**
אחיותיהם: מ' **גיטל**, בעלה **שמואל** וילדיהם. מ' **ברכה**, בעלה וילדם. מ' **אסתר**, בעלה **חיים** וילדם.
אחיהם: ר' **משה**, רעיתו **גיטל** וילדיהם. תש"ב — תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי חיים יוסף דויטש, בני־ברק.

אמו: מ' **נחמה** בת אלימלך מאיר זאב, י"ח מ. אב.
זקנו: ר' **אלימלך מאיר זאב** בן משה מנחם מנדלוביץ, כ"ה שבט.
זקנתו: מ' **רויזא** בת משה יוסף, י"ג תשרי.
בתם: מ' **מאטיל**, כ"ז ניסן.
בנם: ר' **שאול**, א' סיון.

* * *

על־ידי שרה מלינגר לבית בודנער, פתח־תקוה.

אביה: ר' **יהודה** בן אהרון, כ"ה מ. אב, ז"ל.

* * *

על־ידי לאה רייזמן לבית כץ, חיפה.

אביה: ר' **ברוך** בן שמואל הכהן, תש"ד, הי"ד.

* * *

על־ידי מאיר ודוד פריידמן, יעקב אדי־רם, רחל אלמגור, אלישבע לרמן.

אביהם: ר' **בן־ציון** בן יוסף שמואל.
אמם: מ' **גיטל** בת מאיר, ט"ז טבת.

אחותם: מ' **פריידל**, ילדיה **שמואל יוסף**, **יהושע ורחל**, ז' סיון, תי"ד.
גיסם: ר' **מאיר** בן נחום.

* * *

על-ידי אברהם בלעך, תלמיד רבנו, בני-ברק.

אביו: ר' **אפרים מנחם** בן שלמה, י"ג כסלו.
אמו: מ' **פיגא** בת משה שמואל, ד' סיון, תי"ד.
אחיותיו: **שרה יכט**, י"א כסלו. **הינדל**, י"ד אדר. **צירל**, י' טבת, תי"ד. **חי' בלומא**, י' טבת, תי"ד.
אחיו: **אלעזר**, ז' כסלו. **חיים**, כ"א אלול.
מ' **חנה פיגא** בת שמואל, ילדיה **אפרים מנחם ושאול** בני ר' אברהם נ"י.
אביה, ר' **שמואל** בן אהרן דוד פישר ורעיתו· ילדיהם, הב' החתן **רפאל חיים יוסף ומינה** בני שמואל, תש"ד, תי"ד.

* * *

על-ידי רחל בלעך, בני-ברק.

אביה: ר' **משה יעקב** בן אליעזר.
אמה: מ' **רבקה** בת דוד.
אחותה: **לאה דבורה**, אחיה: **אליעזר דוד**, ד' סיון תש"ד, תי"ד.

* * *

על-ידי שרה מלינגר לבית בודנר, פתח-תקוה.

אביה: ר' **יהודה** בן יעקב.

* * *

על-ידי חי' מרים שטיזמן, רבקה שרצקי ואסתר שלר לבית דויטש, בני-ברק.

אביהם: ר' **יצחק מאיר** בן אברהם שלמה.
אמם: מ' **שרה רחל** בת יוסף.
אחיהם: **יהודה ארי' ואברהם שלמה**.
אחיותיהם: **רייזל, פאי"ה, רוחמה, זיסל ומיריש**. תש"ד, תי"ד.
זקינם: ר' **אברהם שלמה**.
זקינם: ר' **יוסף**, רעיתו מ' **מלכה וייס**.
דודיהם: ר' **שלמה**, רעיתו מ' **מרים**.
ר' **משה**, רעיתו מ' **הינדא** וילדיהם.
ר' **צבי**, רעיתו **שרה**, בנם **שמואל**.
ר' **העניך**, אשתו וילדיו, תש"ד, תי"ד.

* * *

על-ידי צפורה פיגא הויפטמן, קרית ישמח-משה.

בעלה: ר' **צבי אשר זעליג** בן אברהם, כ"ג אייר, ז"ל.
אביה: ר' **חיים ישראל** בן חנוך העניך שו"ב ווילאטשא.
אמה: מ' **דינה רעכיל** בת משה ישראל הכהן.
אחיה: **שמואל יוסף ויעקב**.
אחותה: **אסתר**, י"ב תמוז, תי"ד.

* * *

על-ידי שלמה צייזלר ורעיתו בלומא, טבריה.

בתם: **אסתר**, ג' מרחשון.
אמו: מ' **רחל** בת ישעי' הלוי. ו' סיון תש"ד, תי"ד.
אביה: ר' **יצחק** בן קלונמוס, א' ניסן.
אחיה: **קלונמוס ומשה**, י"ג סיון, תי"ד.

* * *

על-ידי חיים פריד, בני-ברק.

אביו: ר' **דוד** בן אברהם ברוך, י"ח סיון.
אמו: מ' **יענטא** בת אברהם.
אחיו: **אפרים**.
דודו: ר' **אלתר וועג**, רעיתו מ' **חנה**

וילדיהם יעקב ושמואל. סיון תש״ד, הי״ד.

* * *

על־ידי זאב ונתן צאפף, רמת־גן.

אביהם: ר׳ תנחום בן יוסף ארי׳, כ׳ אדר.
אמם: מ׳ נעחא בת אליעזר, ו׳ אדר.
אחותם: מ׳ הינדא בלומא, תש״ד, הי״ד.
דודם: ר׳ יהודה בן יוסף ארי׳ ועשרת ילדיו.
ר׳ שמעון בן יוסף ארי׳ וששת ילדיו הי״ד.

* * *

על־ידי מנחם לווינגר, רמת־גן.

אביו: ר׳ אברהם בן מרדכי יהודה.
אמו: מ׳ רחל בת ישראל זאב.
אחיו: ר׳ מרדכי, רעיתו חנה ושני ילדיהם.
אחיו: רפאל.
אחותו: פערל, תש״ד, הי״ד.

* * *

על־ידי חיים אליעזר לאנדעסמאן, מונטעוידעא.

אביו: ר׳ צבי בן יהושע.
אמו: מ׳ ראצל בת משה, עם כי יוצאי חל־ציהם ומשפחתם. תש״ד, הי״ד.

* * *

על־ידי יהודה זהבי, רעיתו בלומא־קלרה לבית שורין, בני־ברק.

אביה: ר׳ יצחק אייזיק בן יחיאל גדלי׳.
אמה: מ׳ שרה ומשפחתם. כ״ט אייר תש״ד, הי״ד.

* * *

על־ידי רפאל לורבר, נתניה.

חנה לאה, משה מנחם וחי׳ בני ר׳ רפאל נ״י, אמם מ׳ גולדא בת מנחם, תש״ד, הי״ד. יוסף דוד בן ר׳ רפאל נ״י, ט׳ תשרי תשל״א.
אחיו: ר׳ יצחק צבי, רעיתו מ׳ ביילא.
אחיו: ר׳ יחזקאל שרגא, רעיתו מ׳ עלה.
אחיו: ר׳ ישעי׳, רעיתו מ׳ ברכה בת יוסף.
אחיו: ר׳ אשר, רעיתו מ׳ רחל בת יוסף ארי׳.
אחותו: מ׳ צפורה זלטה, בעלה ר׳ חיים בן מרדכי.
אחותו: מ׳ לאה, בעלה ר׳ יצחק איזיק בן אלעזר.

* * *

על־ידי אשר אנשיל זילבר, נתניה.

אסתר בת ר׳ אשר אנשיל נ״י, אמה מ׳ חנה בת ר׳ יוסף ברודי, תש״ד, הי״ד.
חותנו: ר׳ יוסף דוד בן ישראל מאיר.
חותנתו: מ׳ ברכה לאה בת שרה.
בנם: ר׳ שלמה ארי׳ ליב ורעיתו מ׳ שינדל.
בנותיהם: שרה ובינה. תש״ד, הי״ד.

* * *

על־ידי אברהם יצחק עלפער, לונדון.

זקנו: ר׳ חנוך בן מנחם.
אביו: ר׳ דוד בן חנוך.
אמו: מ׳ מרים בת שלום.
אחיו: מנחם מענדל ויעקב דוב.
אחותו: דבורה, כ״ט אייר, הי״ד.
דודו: ר׳ מנחם מענדל ומשפחתו.
דודו: ר׳ נתן נטע, רעיתו מ׳ עטל בת נפתלי, בנם נפתלי.
דודתו: עטל ומשפחתה.
דודתו: מ׳ רייזל, בעלה ר׳ שמואל בן דוד צבי עהרנפעלד, תש״ד, הי״ד.

* * *

על־ידי אליעזר רובינשטיין ורעיתו שרה
לבית לוי, בני־ברק.

אביו: ר' **רפאל** בן אברהם.
אמו: מ' **ניחא** בת רחל.
מ' **רחל** בת משה.
זקנתו: מ' **גולדה**, תש"א, הי"ד.

אביה: ר' **מרדכי ארי'** בן אפרים אליעזר.
אמה: מ' **רבקה** בת בנימין.
אחיה: ר' **רפאל** ומשפחתו, **משה, נפתלי צבי, ואפרים אליעזר.**
אחיותיה: **לאה וייטא רחל**, תש"ד, הי"ד.

* * *

מיסדי, פרנסי וראשי הקהלה מיום הווסדה. גבאים, מיסדי וראשי המוסדות הקדושים של הקהלה. מהם תלמידי חכמים, לומדים מופלגים, חסידים ואנשי מעשה, גבירים מופלגים, רודפי צדקה וחסד. צדקתם עומדת לעד.

הרב הגאון מוה״ר ישראל בן מו״ה משה גייגר, חתן רבן של ישראל מרן החתם סופר ותלמידו. התגורר כמה שנים בקאשוי. התפרנס ממסחר וכל שעותיו הפנויות הקדיש ללימוד תורה. הלך לעולמו ללא בנים ל״ע בעיר קאשוי ומנח״כ בבית העלמין של הקהלה על יד קברי ראשי העדה האורטודוקסית.

ספרו אותם שהיו נוכחים בהלוויתו, שהיתה בעש״ק אחרי חצות היום, שאחרי שגמרו אנשי הח״ק את הטהרה, נכנסו לחדרה של האלמנה בתו של החתם־סופר ואמרו לה שהכל מוכן. היא ביקשה לחכות עוד כמה דקות עד שתצא אליהם. בינתיים התלבשה בבגדי שבת, מטפחת לבנה על ראשה, שמלת שבת עם סינור לבן. היא נעמדה על פתח ביתה ואמרה בקול ברור בשפה הגרמנית בזה הלשון. „געהט מיין קינד געהט, האבט קיינע אנגסט. מיין פאטער אונד מיין ברודער וועדען דיר ענטגעגען קאמען. גוט שבת״. [לך בני לך, ואל תפחד, אבי ואחי יבואו לקראתך. שבת שלום]. וחזרה לחדרה.

אחרי תום שבעת ימי האבל חזרה לפרעשבארג. לא נישאה שנית ונשארה כל ימי״ה אצל משפחתה בפ״ב.

הרבני החסיד גדול בתורה וביראה מו״ה משה גולדשטיין. מתלמידיו הגדולים של הגאון רבי יהודא אסאד רבה של סרדאהעלי. חתנו של הרב הגאון מו״ה אברהם יעקב רוזע, רבה הראשון של הקהלה האורט׳ קאשוי, וגיסו של הגאון בעל נטע שורק אבד״ק טשאט, שהי׳ ג״כ חתנו של הג״ר אברהם יעקב רוזע. הי״ה בעל בית מרזח במרכז העיר. כל ימיו למד בהתמדה נפלאה בד בבד עם עבודתו בעסקו. לעת זקנתו השאיר עבודת העסק ביד בנו והוא למד יומם ולילה. סיים הש״ס שבע פעמים ולפני הסיום השמיני נפטר לבית עולמו ביום כ״ג ניסן תרפ״ו והוא בן פ״ז שנים. השאיר אחריו דורות ישרים. בנו האחד הי׳ הרה״ח ר׳ ליב גולדשטיין ראש הח״ק בקאשוי. אחד מחתניו הי׳ הרה״ג ר׳ נתן פרנקפורטר דיין ומו״צ בק״ק שאלגוטריאן. הסתופף הרבה בצל כ״ק האדמו״ר משינאווא זי״ע.

הרבני החסיד גדול בתורה וביראה מו״ה ישעי׳ שארמן. פאר הבעלי־בתים. ראש־הקהלה כארבעים שנה, ממניחי היסוד של הקהלה החרדית בעיר. תלמיד מופלג של הגאון בעל כתב־סופר. ת״ח מופלג, הגה כל ימיו בכל שעותיו הפנויות בלימוד תורה, חידש תמיד חידושים בפלפלא דאורייתא. עשיר מופלג, בין השאר בעל בנק בעיר. חתנו הי׳ הרה״ג רבי אברהם חיים דוד סופר־שרייבר מדראביטש, בן בנו של הכתב־סופר, נשיא הכוללים של פולין בארצה״ק. ר׳ ישעי׳ נזכר כמה פעמים בספרנו זה בחלק תולדות הגאון רבנו שאול בראך האב״ד. בן פ״ז הי׳ במותו ביום שמחת תורה תרצ״ו.

הרבני החסיד גדול בתורה וביראה מו"ה יהודא לייבוש רימער. נשיא ומיסד בית־המדרש דחסידים קלויז בקאשוי. למרות היותו סוחר העוסק בפרקמטי' הקדיש לה חלק גדול משעותיו ביום ובלילה ועסק בתורה. נבחר כמה פעמים להנהלת הקהלה. הי' נכבד על כל, בעל מדות תרומיות. חסיד אמיתי. הסתופף משחר נעוריו בצל הגאונים הקדושים בעל דברי־חיים מצאנז ובעל דברי־יחזקאל משינאווא זי"ע.

הקים דור ישרים. נכדו הרה"ג ר' מרדכי רימר נ"י הנו משגיח בישיבת „כוכב מיעקב" טשעבין בירושלים עה"ק ת"ו.

הרבני החסיד הישיש מו"ה משה מנחם הכהן כ"ץ. אחד מראשוני היהודים בקהלה האורט' שהתפללו במנין תחת כיפת השמים, לפי שהקהלה הרפורמית בקאשוי דאז לא הרשתה להם להתפלל בשום מקום בעיר. עסק במסחר ולמד שיעורים יום יום בבתי המדרש; חסיד שהסתופף הרבה בצל הגאון הקדוש מצאנז ובנו הגה"ק משינאווא.

סיפור נפלא הי' ידוע בקאשוי שהי' בזמן שנולד בן לר' משה מענדל. כפי שנהוג אצל הרבה חסידים, שפונים אל רבותיהם בזמן שנולד להם ילד בן או בת, שואלים ומבקשים עצת רבם בנוגע לשם שיתנו לרך הנולד, וכפי פקודת ועצת הרבי נותנים שמות לילדיהם — כך עשה גם ר' משה מענדל בעת שנולד לו בן. הוא שלח מברק לצאנז אל בעל דברי־חיים, הודיע בו שנולד לו בן וביקש מהרבי להודיעו את השם שיתן לרך הנולד. ביום השמיני בבוקר טרם הגיע מברק התשובה. אחרי התפלה החליט האב לחכות עוד שעה קלה עם ברית המילה בתקוה שבינתיים יבא המברק מצאנז. הנוכחים אצו בו לא לחכות יותר וע"כ הסכים מיד להכניס את בנו בבריתו של א"א. כשהגיע המברך לברכת קיים את הילד הזה, ויקרא שמו בישראל פנה אל אבי הבן לשמוע ממנו את שם הילד הנמול, אולם האב שהי' רגיל לקבל השמות מצאנז, לא הכין לעצמו שם. הברית הי' בפרשת נח, ע"כ השיב האב במבוכתו, ויקרא שמו בישראל נח. ישבו לאכול סעודת הברית, גמרו וברכו על המזון. באמצע ברכת המזון הגיע מברק מצאנז בו הי' כתוב: „ויקרא שמו בישראל נח". ויתמהו כל הנאספים. כמה מהם החליטו לשמחת המאורע לעשות סעודה שני', ושרו ורקדו בה הרבה. לר' נח כ"ץ הנ"ל יש בנים בארה"ק ובארה"ב שומרי תורה ומצוות, תלמידי רבנו הגאון אב"ד קאשוי.

הרבני החסיד ירא ושלם מו"ה גרשון לייבוש לעזער, חתנו של ר' משה מנדל כ"ץ הנ"ל, מילידי טארנא בגליציען, נסע לצאנז ולשינאווא. מראשוני מיסדי הקלויז ומחברי הנהלת הקהלה. עסק במסחר ולמד שיעורין כסדרן יום יום. הניח דור ישרים.

הרבני החסיד מו"ה מנחם מענדל זילבר, מראשוני הבעלי בתים של הקהלה האורט', יהודי חסיד ופיקח שנסע לצאנז ולשינאווא. בנו הי' הרה"ח מו"ה משה זילבר, מחסידיו המקורבים של כ"ק האדמו"ר מסטרופקאוו. השאיר דור ישרים. בנו האחד הנו הרה"ג מו"ה רפאל נ"י זילבר רב קהלת „בני משה" בארה"ב, חיבר ספר „מרפא לנפש" על שו"ע או"ח ויו"ד ג' חלקים.

הרה"ח מופלג ומופלא מו"ה יוסף הכהן נוימן, מראשי חברת ש"ס והנהלת הקהלה.

עסק במסחר, למד בביתו ושיעורין בין לומדי תורה בעיר כל ימיו. בנו הגדול הי׳ הרב הגאון צ״ת מוה״ר דוד הכהן אב״ד דק״ק ציגאנדא על יד אויהעל מגדולי וחשובי תלמידי אונסדארף. הי׳ ידוע לשבח ולתהלה בין רבני אונגארן בהתנהגותו ביראת ה׳ נפלאה ולא פסק פומי׳ מגירסא. שני התניו של הרב מציגאנדא היו משמשיו וב״ב של הגאון אב״ד רבי שאול בראך, הרה״ח מו״ה מיכאל יהודא פרידפערטיג הי״ד, ולהבחל״ח הרה״ח מו״ה אברהם נ״י אוהלבאום בארה״ב.

בנו השני הרה״ח ירא וחרד מו״ה שלמה הכהן ת״ח מופלג למד וחידש הרבה בפלפולא דאורייתא. אשתו היתה נכדת הגאון בעל קול ארי׳ מבערעגסאס. הניחו דורות ישרים.

הרה״ח איש האשכולות מחשובי הבעלי בתים של הקהלה מו״ה משה ליבערמן. ממשפחת רבנים גדולי תורה. מגדולי סוחרי יין בעיר ובמדינה, ייבו הי׳ נחשב לכשר למהדרין. ביתו הי׳ נכבד ופתוח לרווחה לכל. בניו ובנותיו התחתנו עם משפחות נכבדות במדינה. בתו אחת היתה הרבנית אשת הגאון מטשיבין זצ״ל. נכדו אחד הי׳ גיסו של כ״ק האדמו״ר מבעלזא זי״ע. ר׳ משה הי׳ ראש החברה קדישא שנים רבות וחבר בהנהלת הקהלה.

הרה״ח ת״ח ומתנהג בפרישות מו״ה משה יהודה האס, מראשוני הלומדים בחברת ש״ס. נשיא הכולל של רמבעה״ן בעיר. בשנת תרצ״א ביקר בשליחות זאת בארצנו הקדושה. עסק במסחר ולמד בהתמדה גדולה בחנותו כל רגע פנוי. פעל רבות להרמת קרן חברת הש״ס שעמד בראשה שנים רבות. רעיתו היתה אחותו של הגאון מוה״ר יוסף אלימלך כהנא הי״ד אב״ד דק״ק אונגוואר. הניח דורות ישרים, מהם בארצנו הק׳.

הרה״ח ותיק וחסיד יהודי ת״ח מופלג צנוע ומעלי מו״ה אפרים פישל גלייך. למרות שפרנסתו היתה לרוב דחוקה היתה השמחה שורה במעונו תמיד וענותנותו היתה להפליא. נסע לצאנז, לשינאווא והי׳ מגדולי וחשובי חסידיו של כ״ק האדמו״ר מסטראפקאוו. כ״ק האדמו״ר התאכסן כמה פעמים אצלו בבואו לקאשוי על זמן ממושך. הי׳ מיחידי סגולה של הבע״ב דבית־המדרש קלויז בעיר.

הרה״ח בר־אורין ובר־אבהן מופלג בתורה וביראה מו״ה אלי׳ לוי סג״ל, בנו של הגאון מוה״ר חיים יהודה הלוי זצ״ל אב״ד דק״ק טעמעשוואר, וחתנו של הרה״ג מו״ה יעקב שלום סופר שהי׳ חתנו של הרה״ח מו״ה יוסף הכהן נוימן מיקירי קהלת קאשוי. ר׳ אלי׳ נוסף על היותו ת״ח מופלג ולמד כל ימיו בהתמדה גדולה למרות היותו טרוד מאד על המחי׳ ועל הכלכלה לפרנס משפחה גדולה, שש עשרה ילדים, הי׳ מושלם במעלות ומדות שמנו חכמים. חידש הרבה חידושי תורה בפלפול ואגדה, גם הי׳ נואם ודרשן מצוין, בעל מזג טוב, ענותן, והצהלה היתה תמיד על פניו. השאיר דורות ישרים.

הרה״ח המופלג מפואר ומהולל בפי כל מו״ה שמעון הלוי ארליך. אחד מהדמויות הבולטות של הבעלי־בתים מהדור הישן, שהי׳ משכמו ומעלה גבוה על בני גילו הבע״ב של הקהלות הקדושות במדינות אסטרייך־אונגארן. הוא הגבר הקים עול, למרות עסקיו הפרטיים המרובים, עסק כל ימיו לצרכי וטובת הכלל, לצרכי וטובת כל איש ואיש. וכל זה כמובן שלא ע״מ לקבל פרס, כפי שזה הי׳ נהוג אז אצל עסקני היהדות במדינות אירופא. משחר

נעוריו הי׳ נכבד אצל רוב גאוני ואדמור״י מדינות הנ״ל, שהעריצוהו מאד, והתיעצו אתו בבעיותיהם המסובכות בהכירם אותו כאיש ישר וחכם. היו לו קשרים טובים ודלתות פתוחים אצל הרשויות ושרי המלוכה במדינות שהי׳ גר בהם.

ר׳ שמעון הי׳ רוח החי׳ של הלשכה האורטודוקסית במדינת צ׳כו־סלובקי׳. פעמיים הוא נבחר לנשיא הלשכה, אולם לא רצה לעמוד בראשה מחמת עסקיו המרובים שהיו לו אז. אבל כל השנים הי׳ חבר בהנהלת האורט׳ ורוב־ככל עניני הלשכה והחלטותי׳ה נעשו על פיו ועצתו. כן הי׳ בהנהלת האורט׳ כבר בבודאפעשט עוד לפני מלחמת העולם הראשונה והוא עוד צעיר לימים.

עשרות בשנים הי׳ יד ימינו ויועצו של הגאון מאונסדארף בעל ״באר שמואל״, והי׳ גם כל השנים ראש הקהלה שם למרות שלא הי׳ גר שם. כן הי׳ יועצו וידידו הכי קרוב של הגאון האב״ד בקאשוי רבי שאול בראך במשך כל שנות כהונתו בקאשוי. כן נבחר כמה פעמים להנהלת הקהלה בעיר. כל עסקיו לצרכי ציבור בעיר ובמדינה היו במס״נ לחזק את כוחה של היהדות החרדית. למד שיעורים כסדרן בחברת ש״ס, וכן שיעוריו בביתו יום יום ולפנות בוקר. כל תפלותיו היו בהתלהבות ובדמעות. השאיר דורות ישרים.

הרה״ח תלמיד חכם גדול מופלג במעשים איש תרומות, בעל שיעור קומה מו״ה שמואל שווארץ, מיחידי סגולה של ק״ק קאשוי. הי׳ מלמד עשרות בשנים בכתה הכי גבוה של הת״ת בעיר. כתתו היתה נחשבת כעין ישיבה קטנה. היא היתה גדולה באיכות וגם בכמות ארבעים תלמידים ויותר. רוב־ככל תלמידיו שלמדו אצלו כשנתיים ויותר עלו והצליחו לישיבות הגדולות בעיר ובמדינה. רוב־ככל הבחורים למאות ואלפים, בני הבע״ב של העיר, היו תלמידיו. מהם תלמידי חכמים מופלגים וגדולי תורה.

ר׳ שמואל הי׳ נערץ ומקובל על כל שכבות הקהלה ונכבד בעיני כולם. לא פסק פומי׳ מגירסא, חידש כל ימיו הרבה חידושי תורה. דיבוריו וכל התנהגותו היו רציניים במדה ובמשקל. הי׳ תלמיד מובהק של הגאון בעל ״בריתי שלום״ אבדק״ק אילוק. הסתופף הרבה בצל הגאון מאונסדארף. מתשעת ילדיו שבחלקם כבר היו נשואים לא נשאר אף אחד ל״ע הי״ד. שמו הטוב וזכרו נשאר לתהילה בפי תלמידיו הרבים שחיים וקימים לאיט״א.

הרה״ח גדול בתורה ובקי טובא ענוותן ושפל רוח מו״ה יצחק קליין. עשרות בשנים הי׳ מלמד תינוקות. הי׳ תמיד נחבא אל הכלים מבלי להתבלט בידיעותיו הכבירים בים התלמוד. חידש תמיד הרבה בפלפולא דאורייתא. כמה מבניו היו ת״ח מופלגים. מתלמידיו של הגאון מאונסדארף, ביניהם בנו השני מו״ה ישעי׳ הי״ד ת״ח מופלג. ארבעת בניו חיים באנגליא ובארה״ב. הדפיסו ספר מאביהם על ש״ס ועה״ת בשם ״ברכת אברהם״.

הרה״ח גדול בתורה ובירא צדיק תמים מו״ה נפתלי ליברמאן. בעל חנות קטנה וכמה שנים הי׳ גם מלמד תינוקות. מתלמידיו הגדולים של בעל ״ילקוט אליעזר״ מפאקש. ר׳ נפתלי לא שח שיחת חולין, הי׳ נזהר בכל דקדוקי והידורי מצוות בכל רמ״ח אבריו ושס״ה גידיו. לא הסיח דעתו מישועת ישראל וביאת משיח צדקנו. הרבה לקונן על חרבן בית

מקדשנו וצורת ישראל ובכל זאת הצהלה לא משה מפניו המאירים. הי׳ פייטן וסופר מהיר, בעל קורא בחסד עליון. סבל הרבה מאד מצער גידול בנים ל״ע. בנו יחידו ובתו היחידה מתו על פניו ר״ל. הצדיק את הדין ע״ע וקיבל יסוריו באהבה ובדממה. בשנת תש״ב והוא בן פ״ג נפטר לחה״ה ומנ״כ בקאשוי.

הרה״ח פרי עץ הדר תפארת לעושיו ותפארת לו מן האדם מו״ה יהודה ליב גולדשטיין. מילידי קאשוי, בנו של הרה״ח המפואר מו״ה משה, ונכדו של הרב הגאון מו״ה אברהם יעקב רוזע רבה הראשון של הקהלה האורטודקסית בקאשוי. רעיתו היתה נכדת הגאון בעל כתב־סופר. מחשובי תלמידי אונסדארף. כל ימיו עסק בצרכי ציבור בכל מאודו ומרצו והי׳ פטרונם של עניי העיר ודאג לכל צרכיהם. שנים רבות עמד בראש החברה קדישא ועסק בגמ״ח עם החיים והמתים. ר׳ ליב התענין והכיר כל איש וכל בית יהודי בקאשוי ידע את סבלם של העניים והאביונים, עזר להם ועמד לימינם תמיד, וכל זאת בסבר פנים יפות ובבת צחוק וחדוה פנימית שלא משה מעל פניו.

הי׳ מחסידיו ומקורביו של כ״ק האדמו״ר מסטרופקאוו, וכן של כ״ק האדמו״ר מקאלאשיץ. הוא נסע אל האדמו״ר לריישא בגליציען על ימים הקדושים וכ״ק האדמו״ר כבדו להיות ש״ץ בבית מדרשו בתפלת שחרית בר״ה. הי׳ בעל בית־חרושת לנקניק בקאשוי, לסחורתו יצאו מוניטין בכל המדינות מפאת איכותה וכשרותה שהעידו עליה גדולי המדינה ובראשם הגאון האב״ד והגאון מראדמישלא. הניח דורות ישרים.

הרה״ח מופלג בהפלגת חכמים איש תבונות מו״ה משה דוב שווייד, אחד מן הבעלי בתים המפוארים העוסקים באמונה וברצינות לטובת הקהלה ומוסדותיה. הוא הגבר הוקם עול שעלה בידו ברצונו העז ובמאמצים גדולים לבסס את המוסד הגדול והכי חשוב של כל קהלה חרדית, מוסד החינוך התלמוד־תורה, לתינוקות של בית רבן. שנים רבות עמד בראש התלמוד־תורה, ברצונו העז וללא ליאות פעל ועשה הרבה להביא את הת״ת למסלולו התקין בכל הנוגע לצרכי חינוך בני ישראל ברוחניות ובגשמיות. עלה בידו לבסס את מוסד חיוני הזה שיהי׳ בבחינת חי נושא את עצמו. ואם כי הי׳ ונשאר צמוד להנהלת הקהלה ככל שאר מוסדותי׳ה, בכל זאת היתה תחת הנהלתו כמעט עצמאית בכל פעולותיה. למדו בה כשש עד שבע מאות ילדים עם צוות מלמדים מובחר בכל המובנים.

ר׳ משה דוב נבחר כמה פעמים להנהלת הקהלה. הי׳ חבר בחברת ש״ס. כל בניו היו תלמידי הגאון האב״ד רבי שאול בראך. בנו הבחור החתן איתמר הי״ד שנהרג עק״ה במחנה כפי׳ ברוסי׳ הי׳ מתלמידיו החשובים של הגאון אב״ד וכמה שנים גבאי בישיבה. ר׳ משה דוב הי׳ סוחר. מתלמידיו של הגאון בעל ״תבואות השדה״ מבוניהאד. ביתו הי׳ פתוח לכל דכפין. הניח דורות ישרים.

הרה״ח למדן מופלג ומוכשר במעלות חו״ש מו״ה איכל בערקוביץ, תלמיד מובהק של הגאון בעל שבט סופר. כבר בצעירותו כשלמד בישיבת רבו בפרעשבארג הי׳ ידוע כאחד הבחורים החריפים ובקיאים בכמה מסכתות בש״ס. עסק במסחר, והשתתף בכל השיעורים של חברת הש״ס. חידש הרבה ח״ת בפלפולא דאורייתא. היתה לו ידיעה רחבה בדיני

ממונות וע״כ צירפו אותו תכופות לשבת בתור בורר בדיני תורה. נבחר פעמים רבות להנהלת הקהלה והנהלת התלמוד תורה. השאיר אחריו דורות ישרים.

הרה״ח עסקן ציבורי בכל כוחו ומרצו, רודף צדקה וחסד בנדיבות לב מו״ה מנשה רוס. שנים רבות הי׳ פעיל בכל נימי נפשו בהנהלת הקהלה ומוסדותי׳ה. כמה שנים גם עמד בראש הקהלה. במיוחד עסק והשתדל הרבה בתוכניות בניית בית הכנסת החדש בשנות תרפ״ז — תרפ״ח, בנין מפואר, מהודר ומרווח. כ״כ בנו אז בנין חדש לתלמוד תורה עבור תנוקות של בית רבן מהודר ומרווח. באותו בנין בנו גם חדרים רבים מיוחדים ללימודי חול של תשב״ר, בשביל שיוכלו ללמוד גם לימודי חול אלו, שהיו חובה מטעם הממשלה, במסגרת ותחת פיקוח הנהלת התלמוד־תורה, ולא בבתי ספר אחרים.

ר׳ מנשה הי׳ ידוע כבעל צדקה גדול, לכל נצרך פיזר נתן לאביונים בסבר פנים יפות. כמו כן היתה ידו פתוחה לרווחה לתרום למוסדות הצדקה של הקהלה. הי׳ מוקיר רבנן וביתו הי׳ פתוח לכל דכפין. חותנו הרה״ח מו״ה מאיר פרידמאן, אדם יקר רוח, בעל צדקה ובעל מדות טובות, הי׳ שנים רבות ראש החברה־קדישא בעיר. אחיו של ר׳ מנשה הרה״ח מו״ה משה רוט, בדומה לאחיו עסק שנים רבות בענינים צבוריים של הקהלה. הי׳ שנים רבות בהנהלת הקהלה, כמה פעמים ראש הקהלה וגזבר הקהלה. יהודי עשיר מופלג עם עסקים גדולים ומסונפים. בעל צדקה וטוב לב. שני האחים ומשפחותיהם ניצלו בניסי נסים בשנות השואה. עלו לארצנו הקדושה ופה נפטרו לחיי העוה״ב. צאצאיהם של שני האחים מתגוררים בארצנו הקדושה.

הרה״ח מו״מ בתורה ועסקן ציבורי מו״ה שמואל בלום. אביו הרה״ח איש אמונים יקר רוח מו״ה רפאל בלום הי׳ אחד משתים עשרה ראשוני ומיסדי הקהלה האורטודוקסית בקאשוי. בנו של ר׳ שמואל הנו הרב הגאון המובהק הרב ור״מ דקהלת קאשוי בארה״ב הרב מוה״ר רפאל בלום שליט״א עליו נכתב בהרחבה בספרנו זה.

זקנתו של הרב ר׳ רפאל שליט״א רעית זקנו הנ״ל מרת אסתר בת ר׳ אליעזר הלוי נפטרה בקאשוי בשנת תרפ״ו כ״ד בטבת. הגאון האב״ד רבי שאול בראך הספידה. בדברי ההספד אמר רבנו, שהוא אמנם לא הכיר את המנוחה, כי הלא בא רק לפני שנה לשכון כרב בקאשוי, אבל כפי שספרו לו היא התנהגה כדרך שהתנהגו אמותנו בדורות קדמו, והוסיף: „ואני יכול לומר על המנוחה עוד משהוא: יש לה ילד (נכד) הלומד בישיבתנו. אם היא לא באה לעולם הזה רק להוליד ילד זה כדאי הי׳ לה, כי הילד הזה יתעביד לאילנא רברבא״. הרב ר׳ רפאל שליט״א הי׳ אז כבן שש עשרה. לבושו וכל חצוניותו אז לא העידו עוד על עתידו המזהיר כדברי רבנו.

הרה״ח מופלג בתורה ומושלם במעלות מו״ה שרגא וויזענבערג. תלמיד מובהק של הגאון מאונסדארף בעל באר שמואל ומהגאון מה׳ מאַד בעל לבושי מרדכי. כעשרים שנה הי׳ מזכיר הקהלה האורט׳ בקאשוי. ר׳ שרגא הי׳ למדן גדול וגם בעל ידיעות רחבות כלליות. הוא הי׳ גם נואם, וכמה שנים דרש מדי שבת בשבתו לפני קהל בעלי בתים בענייני דיומא, וכן גם בהזדמנויות שונות. כמה שנים הי׳ הוא הרוח החי״ה של הנהלת הקהלה ורוב עניני

ועסקי הקהלה על פיו יצאו ויבואו. הוא הוציא לאור במהדורה שני׳ את הספר „תשובה מאהבה״ מהגאון רבי אלעזר פלעקלעס מפראג. בנו האחד הנו הרב אפרים יהודה נ״י, ת״ח גדול ואיש מדע בלונדון הבירה.

הרה״ח מופלג ומושלם עסקן ציבורי ומקובל על כל מו״ה ישראל מנחם מענדל ווייס. יהודי טוב לב ומעורה בחיי הקהלה ומוסדותי׳ה בכל ישותו. הוא נבחר כמה פעמים להנהלת הקהלה והתלמוד תורה. עיקר ורוב פעולותיו הברוכות הי׳ הגדלתה ושיפורה של החברת ש״ס שלמד בה את כל השיעורין כסדרן, וכן החזקתה ושגשוגה של התלמוד תורה לתשב״ר. עסק הרבה בגמילות חסדים. כל בניו הנם תלמידיו של הגאון האב״ד רבי שאול בראך, הם גרים בארצנו הקדושה ומתנהגים בדרכי אבותיהם. בנו האחד הנו הרה״ח מו״ה צבי נ״י בבני־ברק, מופלג בתורה. חבר הנהלת חברת „גבעת שאול״.

הרה״ח מתנהג בחסידות ובפרישות מו״ה יעקב מאיר הלוי בוקסבאום סופר סת״ם מומחה. כל ימיו עסק בעבודתו בקודש ובד בבד ישב ולמד תורה בכל שעותיו הפנויות, מהם הרבה שנים מתוך הדחק. הנהיג את ביתו בדרך התורה והחסידות להפליא. חתנו האחד הי׳ הרב מוה״ר יהודה בלאו זצ״ל מיקירי קרתא דירושלים ת״ו בנו של הרב המפורסם מוה״ר משה בלאו זצ״ל. הניח דורות ישרים.

הרה״ח ירא וחרד אהוב ונחמד מו״ה משה שלומוביץ. כבר בימי בחרותו התנהג בחסידות הרבה בלימוד בישיבות. כמה שנים למד אצל כ״ק האדמו״ר מקאסאן והי׳ גם משמשו וב״ב עד חתונתו. הוא הי׳ דבוק כל ימיו אל כ״ק האדמו״ר מסטראפקאוו, וכ״ק האדמו״ר אהבו וקרבו מאד. כן הי׳ ממקורבי הגאון האב״ד רבי שאול בראך. אשתו היתה נכדת הרה״ג מוה״ר אלי׳ בערגמאן שהי׳ דיין ומו״צ אצל הגאון הקדוש בעל דברי חיים מצאנז. ר׳ משה הי׳ עשרות בשנים משגיח על כשרות הבשר של קהלת קאשוי. השתתף בשיעורים יום יום בבית המדרש קלויז. בניו הנם תלמידים של הגאון האב״ד רבי שאול בראך. גרים בארצנו הקדושה.

הרה״ח מופלג במדות טובות והתנהגות ישרה מקורב ומקובל על כל שכבות הקהלה מו״ה פנחס צבי הכהן רובין, מצאצאי הגה״צ רבי פנחס מסאמאטאר זצ״ל שהי׳ מגדולי חסידיו ואיש סודו של הגאון הקדוש בעל ישמח־משה. תלמיד מובהק של הגאון בעל ערוגת־הבושם זצ״ל. גידל בית נאמן בישראל. עסק במסחר והשתתף בשיעורי תורה כסדרן. פיזר נתן לאביונים ביד רחבה. הי׳ ממקורבי הגאון האב״ד רבי שאול בראך; כל בניו למדו בישיבת הגאון האב״ד, ומתגוררים בארה״ב. שני בניו הנם ת״ח. בנו הבכור הרה״ח מו״ה יצחק אייזיק נ״י והשני הרה״ח מו״ה בצלאל יונה נ״י חתן הרב הגאון רבי ירחמיאל הי״ד אבדק״ק אוזד במדינת אונגארן. ר׳ בצלאל יונה הנו אחד מיחידי סגולה של תלמידי קאשוי בארה״ב. הוא גם לומד שיעורים כסדרן ברבים יום יום והעמיד בית נאמן בישראל.

הרה״ח איש תבונות ותמים במעשיו מו״ה משה שמעון זיופניק. סופר סת״ם ובעל בית מסחר ספרים בקאשוי. יהודי חסידי, בעל צדקה צנוע ומעלי. נוסח מצבתו חקקו לפי בקשתו בצוואתו, כלשון הזו: „והאיש משה ענו מאד, צוה לפני מותו לא לתארו בשום תואר, רק

שנשא ונתן כל ימיו באמונה". הניח דורות ישרים. בנו האחד הנו הרה"ח המפורסם לשם ולתהלה העוסק כל ימיו בגמ"ח וצדקה מו"ה ישראל ז'ופניק נ"י, מילידי קאשוי בארה"ב.

הרה"ח איש האשכולות עסקן בצרכי ציבור באמונה ובהבנה מו"ה צבי שווייד. תלמיד מובהק של הגאון בעל תבואות השדה אבדק"ק באניהאד. שנים רבות הי' בהנהלת הקהלה, הי' גבאי ואח"כ ראש הקהלה. הוא הנהיג שיפורים רבים בחיי הקהלה. שיא פעולותיו הי' סידור כשרות הבשר של הקהלה, כפי שכבר הזכרנו בספרנו זה, הי' כשרות הבשר בק"ק קאשוי מעולה וטוב שאין למעלה ממנו. קאשוי היתה הקהלה הראשונה שהנהיגה סידורים אלו, וממנה למדו והנהיגו כן אחרי"ה קהלות גדולות במדינה ומדינות הסמוכות.

הרה"ח יקר ערך צנוע ומעלי מו"ה משה ווייס. שנים רבות הי' בעל אחוזה בכפר בארצא הסמוך ונראה לק"ק קאשוי וגם גר שם. כחמש עשרה שנה לפני מלחמת העולם השני' עבר לגור לקאשוי, אחרי שהגאון רבי שאול בראך בא לשכון כבוד כרב בקאשוי. הוא הי' תלמיד מובהק של רבנו ולמד אצלו עוד בקראלי. סבו, אבי אביו של ר' משה, הרה"ח מו"ה נפתלי ווייס, הי' ת"ח מופלג ומחסידי שינאווא, הי' גר בק"ק נאדי־אידא הקרוב לקאשוי. רעיתו היתה ממשפחת אקערמן, חסידי בעל דרכי תשובה ובעל מנחת אלעזר ממונקאטש, וחסידי שינאווא. בניו של ר' משה למדו בקאשוי אצל רבנו הגאון אב"ד. השאיר דורות ישרים. בנו הנו הרה"ח נגיד ומצוה מו"ה אפרים ווייס נ"י בארה"ב.

הרה"ח ותיק וחסיד, ירא וחרד כהן שדעתו יפה מו"ה אברהם דוד הכהן הארטשטיין. מראשי וראשוני החברים של חברת ש"ס, שהשתתף כל השנים בכל השיעורים. כמו כן הי' רבות בשנים חבר בהנהלת הקהלה והחברה קדישא. איש נעים הליכות, מעורב בדעת עם הבריות ומקובל על כל שכבות הקהלה. הי' תלמיד מובהק של הגאון בעל לבושי מרדכי ממאַדע. הסתופף בצל הגאון הקדוש משינאווא. כל בניו ובנותיו ונכדיו נספו בשואה הנוראה הי"ד ולא נשאר לו זכר ל"ע. עלה על המוקד ביום ד' סיון תש"ד הי"ד.

הרה"ח רודף צדקה וחסד כל ימיו, עסקן ציבורי בכל ישותו ומרצו מו"ה אברהם הערשקוביץ, מחשובי תלמידי אונסדארף. יליד שימלאו ותלמיד הגאון דשם בעל לחם־שלמה. כל תהליכותיו ברוחניות ובגשמיות היו תמיד בהתלהבות ובאהבת ישראל ללא מעצורים. כן התפלל, כן למד וכן עסק בצרכי ציבור הרבים.

ר' אברהם המציא את השיטה החדשה להתקנת עירובין, על ידי חיבור חוטי העירוב לרשתות חוטי העלקטריציטעט של העיר. הוא עבד על זה שנים והכין תוכניות מושלמות, מסרם להנהלת עירית קאשוי, המהנדסים והטכנאים, והם קבלו תוכניותיו בלי כל שינוי והתקינו עירוב סביב כל העיר, כולל כל השכונות הרחוקות של העיר. החידוש בתוכניתו הי', שאת החוט החדש שהוסיפו לצורך העירוב התקינו על ראש עמוד העלעקטריציטעט למעלה, לא כפי שמתקינים בדרך כלל חוטים אלו על צדי העמודים. ברוב המקומות סביב העיר לא היו צריכים בכלל להתקין עמודי עלעקטריציטעט חדשים לצורך העירוב, כי התקינו את חוט העירוב על העמודים שהיו כבר בשביל עלעקטריציטעט, וכאמור למעלה על ראש העמוד. רק בכמה מקומות רחוקים מן העיר, שטרם התקינו שם תאורה עלעקטרית, אולם

גרו שם גם יהודים, התקינה שם העירי׳ עמודים חדשים לצורך העירוב, וכמובן גם חוטים אלו היו מחוברים לרשת העלעקטריציטעט. תיקון גדול ותועלת מרובה הי׳ בהמצאת העירוב הזה. ראשית שלא הי׳ יותר חשש שיחבלו הגויים ברשת העירוב כפי שעשו כן תמיד משנאתם אותנו. אחרי החידוש הזה לא הכירו הם את חוטי העירוב, וגם אם הבחינו בהשינוי שהחוטים נמצאים על ראש העמודים, בכל זאת היו יראים לחבל ברשתות העלעקטריציטעט השייכת להעירי׳. שנית וזה העיקר, כל ערב שבת יכלו לבדוק את כל רשתות העירוב ברשתות העלעקטריציטעט ולתקן במקום שצריך מיד. קהלת קאשוי היתה הראשונה בכל המדינות שתיקנה עירוב באופן זה, אחר כך עשו כן הרבה קהלות גדולות במדינה ובמדינות אחרות.

עשרות בשנים הי׳ ר׳ אברהם מוהל של הקהלה והסביבה, בלי לקבל פרס. הי׳ אחד ממקורביו של הגאון האב״ד רבי שאול בראך ועושי רצונו. נפטר כ״ו מנחם־אב שנת ת״ש.

הרה״ח צנוע ומעלי ירא וחרד וחסיד בכל ישותו מו״ה אליעזר הכהן שווארץ, בעל חנות בעיר. ישב הרבה על התורה ועל העבודה, הנהיג בית חסידי מובהק, והי׳ מחסידיו הנאמנים והאדוקים של כ״ק האדמו״ר מסטראפקאב. הי׳ בעל תפלה מחונן ומקובל. בניו היו תלמידיו של הגאון האב״ד רבי שאול בראך. הניח דורות ישרים, מהם בארצנו הקדושה ומהם בתפוצות.

הרה״ח יקר רוח, שעסק רבות בשנותיו המעטות עלי אדמות, בצדקה וגמילות חסדים, אהוב על כל מו״ה יעקב ליליגג. תלמיד מובהק של הגאון בעל ערוגת־הבושם בחוסט, והגאון בעל שבט־סופר בפרעשבארג. למד בתדירות שיעורין כסדרן בחברת ש״ס, ועסק במסחריו באמונה. נפטר לחיי עולם הבא בגיל צעיר. שלושת בניו תלמידי הגאון האב״ד רבי שאול בראך נמצאים בארצנו הקדושה.

הרה״ח ת״ח ובעל מדות, מתנהג בחסידות, מו״ה דוד דים. חתנו של הרה״ח ת״ח מופלג מו״ה אברהם שאנבערג ממיסדי בית המדרש קלויז בעיר. חסיד אדוק של שושלת בעלזא, וגם נסע תכופות לבעלזא. הי׳ סוחר שהתפרנס מיגיע כפיו וקבע שיעורים כסדרן בבית המדרש קלויז.

הרה״ח הישיש חסיד ועניו, מתמונות הנהדרות של הבעלי בתים מהדור הישן, מוה״ר יוזפף צבי נויהאוזער הי״ד. הי׳ תלמידו המובהק של הגאון רבי דוד ליב זילבערשטיין זצ״ל אב״ד דק״ק וויצען, בעל ספרי שבולי־דוד, אביו של הגאון רבי ישעי׳ זצ״ל בעל מעשי למלך. הוא הי׳ גם חברו ללימודים של הגאון רבי ישעי׳ בעת למדו בישיבת אביו. כן למד אצל הגאון הקדוש רבי משולם פייש הלוי זצ״ל כ״ק האדמו״ר מטאש. עשרות בשנים נסע להסתופף בצל כ״ק האדמו״ר משינאווא זי״ע. עד סוף ימיו סיפר בהתלהבות נפלאה ודבקות מרבותיו שלמד אצלם והסתופף בצילם. עסק במסחר וקבע כל ימיו שיעורים לתורה. גידל כל בניו בישיבות גדולות. בנו האחד הי׳ הרה״ח ר׳ אברהם ז״ל, ת״ח מופלג, תלמיד מובהק של הגאון מאונסדארף. ר׳ יוזפף צבי הי׳ בן צ״ב כשהובילוהו למחנות השמד ועלה על המוקד י״ג סיון תש״ד. הקים בית גדול בישראל ונשארו ממנו דורות ישרים בארצנו הקדושה ובתפוצות הגולה.

הרה״ח ותיק וחסיד עדין הנפש עוסק כל ימיו בחוקי חורב, מוה״ר מתתי׳ ווינברג הי״ד, מלמד דרדקי. תלמידו של הגאון החסיד החפץ חיים זצ״ל בראדין. ר׳ מתתי׳ הי׳ מלמד פרטי, לא מטעם הקהלה, ויחידי הסגולה שלחו את פעוטיהם ללמוד אצלו, ביניהם שלח גם כ״ק האדמו״ר מסטראפקאב זי״ע את בנו הנולד לו לעת זקנתו. למרות שלמד עם תשב״ר שלא במסגרת הקהלה, לא התנגדו מטעם הקהלה לעבודתו, כי הי׳ אהוב ומקובל על כל וקיבל רשות לזה באופן יוצא מהכלל. הי׳ מבאי ביתו וחסידיו של כ״ק האדמו״ר מסטראפקאב זי״ע.

הרה״ח המופלא ומופלג בתורה ויראת שמים חרוץ ושנון ובעל שכל ישר, מוה״ר יוסף בראדי ז״ל. עמד רבות בשנים בראש חברת הש״ס והשתתף בכל שיעוריהם. כן הי׳ שנים רבות מראשי ומנהיגי הקהלה והחברה־קדישא. למרות שפרנסתו היתה דחוקה והי׳ אב למשפחה ברוכת ילדים, הקדיש כל ימיו זמן רב ללימוד תורה הקדושה בביתו ביום ובלילה נוסף על השיעורים בחברת ש״ס. הי׳ לוחם בכל כוחותיו בעד תורת ישראל ומנהגי ישראל בתוך הקהלה במסירת נפש, ולא נשא פנים לעשירים ונכבדים שנטו לשינויים ולפשרות. הי׳ מהבע״ב הכי נכבדים של הקהלה. בניו ובנותיו נספו כולם בשנות השואה. נשארו ממנו כמה נכדים בארצנו הקדושה ובתפוצות, המתנהגים בדרכי אבותיהם. הרה״ח ר׳ יקותיאל זלמן ווינגמאן נ״י מראשי אגודת ישראל בשווייץ, אשתו היא נכדת ר׳ יוסף בראדי.

הרה״ח מצויין במדות טובות וישרות ומתנהג בחסידות מוה״ר חיים יוסף דייטש הי״ד הי׳ תלמיד מובהק של הגאון בעל תבואות השדה מבאניהאד. ולמד גם בסעקעלהיד אצל הגאון האב־בית־דין דשם. אשתו היתה בתו של הרה״ח ר׳ אהרן דוד הארטשטיין מצאצאי הגאון בעל דברי אברהם אב״ד דק״ק בארדיוב, מגדולי תלמידי החת״ס. ר׳ אהרן דוד הי׳ מגדולי תלמידי המהר״ם שיק ולמד יחד עם רבנו הגאון רבי שאול בראך זצ״ל. ר׳ חיים יוסף התפלל בביהמ״ד קלויז ולמד שם השיעורים יום יום. בנו הרה״ח ר׳ צבי ז״ל תלמיד מובהק של רבנו הגאון נפטר בירושלים ביום י״א בסיון. הניח דורות ישרים.

הרה״ח מופלג בתורה ויראה ותיק וחסיד מוה״ר חיים ברוך הכהן קאהן. תלמיד מובהק של הגאון מאונסדארף. יהודי נעים הליכות צנוע ומעלי. חסיד שושלת בעלזא, שמה נסע על חגים וימים נוראים. הנהיג בית חסידי. השתתף בשיעורים התמידיים בבית המדרש קלויז ושיעורים תמידיים בביתו. הי׳ מבאי ביתו של הגאון האב״ד רבי שאול בראך זצ״ל.

הרה״ג האברך המושלם חריף ובקי רבי ישראל שמואל קליין, רבה של ק״ק פיזעשאבאן במדינת אונגארן. בנו של הרה״ח גדול בתורה מוה״ר יצחק קליין מלמד תינוקות עליו סופר כבר. הרב ישראל שמואל קליין למד אצל הגאון בעל באר שמואל באונסדארף וגם המשיך ללמוד אצל הגאון רבי יוסף יונה צבי הורביץ זצ״ל שם. הוא הי׳ ידוע כעילוי משחר נעוריו, והי׳ מחונן במעלות שמנו חכמים לתלמידיהון. נשא לאשה את בתו של הגאון רבי שמעון סופר זצ״ל אב״ד דק״ק ערלוי, המשיך אחרי חתונתו לשבת על התורה ונבחר לרב בק״ק פיזעשאבאני, גם שם לא זז מד׳ אמות של הלכה, עד שהוליכוהו לגיא ההריגה יחד עם בני קהלתו בשנת תש״ד הי״ד.

הרה״ח האברך ירא וחרד נח לבריות ולשמים ומושלם במדות תרומיות מוה״ר אלכסנדר מאיר הלוי עהרליך. תלמיד הגאון בעל באר שמואל מאונסדארף והמשיך ללמוד אצל נכדו הגאון רבי יוסף יונה צבי באונסדארף, ר׳ אלכסנדר מאיר הי׳ מקובל על כל שכבות הקהלה זקנים ונערים כולם העריכו את מזגו הטוב ואת מדותיו הנעימים כלפי כל אדם. אחרי חתונתו גר בק״ק פרעשאוו, שם נשא אשה, והי׳ מיחידי הסגולה של הקהלה בהתנהגותו בעניוות ובחסידות. הוא למד שלוש פעמים ביום שיעורים ברבים עם בעלי בתים בשלוש בתי מדרשים, [כמובן ללא קבלת פרס]. עסק כל השנים בגמילות חסד, קיבץ וחילק תמיד כסף בבחינת משכיל אל דל. בהשכל ודעת סידר כל השנים את העניים הרבים שבאו לעיר על שבתות או בימות החול אצל הבע״ב של הקהלה כל עני לפום דרגתו אצל בע״ב המתאים, ואנשי פרעשאוו ידעו לספר, שאת העניים שחיצוניותם או התנהגותם לא היו מאד מקובלים, את אלו הי׳ לוקח אליו הביתה והנעים להם את שבתם בביתו הוא. נלקח בשנת תש״ב עם משפחתו למחנות ההשמדה בפולין. אנשים שהיו אתו שם וחזרו ספרו, שהוא מל ופרע הרבה פעמים ילדים שנולדו שם במחנה השמד כשאמותיהם נלקחו שמה בהריונם. כל זה עשה בהצנע והשכל, ולא נכשל אף פעם.

הרה״ח האברך יפה פרי תואר נחמד ונעים מתנהג בחסידות חריף ושנון מוה״ר נפתלי פרנקל ז״ל. פאר הבחורים והאברכים של בית המדרש קלויז. למד בישיבת הגאון אב״ד רבי שאול בראך זצ״ל ורבו אהבו וקרבו מאד. הוא ובית אביו היו קשורים לשושלת האדמורו״ת מטשארטקאב. בשנת תרצ״ג עלה לארצנו הקדושה. הוא התפרנס כל השנים ממכירת נפט מעגלה צמודה לחמור, והי׳ שמח ומאושר בחלקו על שזכה לחיות בארצנו הקדושה. ר׳ נפתלי עזר תמיד לחבריו וידידיו הרבים בכל יכלתו והשכיל תמיד על ידי החדווה והשמחה שהיתה שרוי׳ אצלו ליעץ ולהרגיע את כל מי שפנה אליו. בשנת תשי״ח הלך לעולמו והוא עוד צעיר לימים. הוטמן בב״ב בחלקת בי״ע דזכרון מאיר.

הרה״ח האברך למדן מופלג וחסיד בכל דרכיו ותהליכותיו ובעל מדות טובות וישרות מוה״ר יוסף הלוי בוקסבאום. בעודו בחור למד בישיבת הגאון האב״ד רבי שאול בראך זצ״ל התנהג בחסידות והשתדל תמיד לאסוף סביבו בחורים צעירים, בדרך כלל בחורים שהיו נזקקים לחינוך מיוחד, חינוך שלא קבלו מספיק אצל הוריהם ומשפחתם. ר׳ יוסף למד עם ילדים אלו שעות רבות ביום ובלילה, הדריכם וקרבם ברוך אבהי והי׳ להם לחבר ומדריך בכל ענייניהם. הוא ראה פרי בעמלו ועלה בידו לקרב הרבה ילדים, להמשיך לימודיהם בישיבות ולהתנהגות טובה ביראת שמים וקיום המצוות. אחרי חתונתו גם ניהל ישיבה קטנה בק״ק הומענע, ולא מש מאהלה של תורה כל ימיו. גם אחיו הרה״ח ובעל מדות מוה״ר משה הי״ד הי׳ לו לאחיעזר ואחיסמך בעבודתו למען ילדי ישראל.

הרה״ח האברך ת״ח מופלג ומושלם במעלות נעים הליכות מוה״ר אברהם יהודה הכהן נוימאן, אביו הרה״ח ר׳ שלמה וזקנו הרה״ח ר׳ יוסף מוזכרים כבר לפני כן. אמו היתה נכדת הגאון בעל קול ארי׳ זצ״ל מבערעגסאס. ר׳ אברהם יהודה בלט כבר בצעירותו כשלמד בת״ת ובישיבות מבין חבריו הילדים והבחורים בהתנהגותו הנפלאה ובהתמדתו בלימודים. הוא חידש כבר אז הרבה ח״ת בשמעתתא ואגדתא. למד כמה שנים בישיבת הגאון האב״ד

רבי שאול בראך זצ"ל. אחרי חתונתו גר בברדיאב, עסק במסחר ובכל שעותיו הפנויות למד תוה"ק. כל סביביו ומכריו אהבוהו וכבדוהו מאד.

הרה"ח האברך ת"ח ולן בעומקה של תורה מתמיד להפליא מוה"ר שמשון זעליג וואלד. ישב שנים רבות בבחרותו וגם אחרי חתונתו בבית המדרש קלויז ולמד בלי הפוגות. הוא הי' נחשב לת"ח ראשון במעלה בין בחורי ואברכי הקלויז. הי' מבאי ביתו של הגאון מראדמישלא זצ"ל, הוא חיבבו מאד וקרבו ביתר שאת. הרבה שנים עסק ר' זעליג בסידור תשובותיו והחידושי תורה של הגאון מראדמישלא. הי' נכבד ונערץ בין הבע"ב ועוד יותר אצל הלומדים. אביו הרה"ח מוה"ר יהודה ארי' וואלד ז"ל הי' ממיסדי בית המדרש קלויז והשתתף בהשיעורים שם. הוא עלה לארצנו הקדושה אחרי מלחמת העולם וגר בפתח תקוה. אחרי שנות הגבורה נפטר לחה"ה כ"ח שבט תשל"ד. השאיר דורות ישרים.

הרה"ח האברך ת"ח מצוין ובעל מעלות ומדות טובות מוה"ר משה צבי הופמאן. תלמיד מובהק ואהוב של הגאון האב"ד רבי שאול בראך זצ"ל. שנתיים הי' בן ביתו ומשמשו של רבו הגאון. למד עד חתונתו בישיבה בקאשוי והי' נמנה בין הבחורים המופלגים בכל תהליכותיו והתנהגותו. רבו הגאון תארו לפני חתונתו בתואר מורנו רב ר' משה צבי, וכן נקרא לעלות לתורה בשבת לפני חתונתו בבית הכנסת הגדול בקאשוי.

רשימת השמות של אנשי הקהלה הקדושה קאשוי שהלכו לעולמם במשך הדורות. מהם שנפטרו ומהם שעלו על המוקד על קדושת השם, לפי סדר א־ב משפחתי. הרשימה איננה מלאה כמובן. לא נשארו ולא נמצאו רשימות שמיות של אנשי הקהלה. השמות שהננו מדפיסים נאספו ונרשמו לפי זכרונם של ועד ההנצחות. יהי זכרם של הנשמות שמוזכרים כאן, לרבות נשמות אנשי קהלת קאשוי שלא נזכרים כאן, ברוך, ותהיינה נשמותיהם צרורות תחת כנפי השכינה ויעמדו לגורלם לקץ הימין, אמן כן יהי רצון.

א.

ר׳ אליקום אוהר
ר׳ אברהם אוהר
ר׳ חיים אוהר
ר׳ מאיר אוהר
ר׳ דוב אוהר
ר׳ יצחק אייזיק אוהר
ר׳ ישראל אלימלך אוהר
ר׳ אפרים ישראל אייזיקוביץ
ר׳ מאיר צבי אוסטרייכער
ר׳ אלעזר אוסטרייכער
ר׳ עקיבא יונתן אונגאר
ר׳ מרדכי אורנשטיין
ר׳ מנחם אורנשטיין
ר׳ שאול אמסטרדאם
הרב שלום אדלער

ב.

ר׳ יוסף בראדי
ר׳ אברהם בראדי
ר׳ פנחס בראדי
ר׳ שמואל בראדי
ר׳ צבי יעקב בראנסדארפער
ר׳ יהודה בערקאביץ
ר׳ איכל בערקאביץ
ר׳ יצחק צבי בערקאביץ
ר׳ שמחה בונם בערקאביץ
ר׳ מרדכי בערקאביץ
ר׳ בן ציון בייערן
ר׳ ליפא בייערן
ר׳ יחזקאל בורגער
ר׳ אברהם בורגער
ר׳ דוד בורגער
ר׳ זלמן בורגער
ר׳ אליעזר בירנבאום
ר׳ יוסף בירנבאום
ר׳ אלי׳ בירנבאום
ר׳ אלכסנדר בירנבאום
ר׳ ירוחם יוסף בלומענקראנץ
ר׳ שמואל בלום
ר׳ רפאל בונצל
ר׳ יצחק בונצל
ר׳ געצל בינדיגער
ר׳ חיים יוסף בערגער
ר׳ בן ציון בלעך
ר׳ אליעזר בראון
ר׳ דוד בראדי
ר׳ אברהם יצחק בראדי
ר׳ אברהם ברודער
ר׳ עקיבא בלומענפעלד
ר׳ יעקב מאיר בוקסבאום
ר׳ יוסף בוקסבאום
ר׳ משה בוקסבאום
ר׳ נתן בערגמאן

ר׳ יצחק בערגמאן
ר׳ יהושע בערגמאן

ג.

ר׳ משה גולדשטיין
ר׳ יהודה ליב גולדשטיין
ר׳ יחיאל דוד גולדשטיין
ר׳ שלמה זלמן גולדשטיין
ר׳ דוד גולדשטיין
ר׳ יעקב גולדשטיין
ר׳ אפרים פישל גלייך
ר׳ אברהם גלייך
ר׳ יחזקאל שרגא גלייך
הרב מיכאל גרין
ר׳ אלעזר גליק
ר׳ ישעי׳ גליק
ר׳ שמואל צבי גוטמאן
ר׳ משה גאלאנדאוער
ר׳ אברהם חיים גאלדמאן
ר׳ אהרן גליק
ר׳ ירמי׳ גאלדנער
ר׳ מאיר ליב גינזבורג
ר׳ חיים יוסף ג׳וטליב
ר׳ רפאל ג׳וטליב
ר׳ שלמה גייגער
ר׳ יצחק גאלדבערגער
ר׳ צבי גאלדבערגער
ר׳ משה גאלדבערגער
ר׳ משה גוטמאן
ר׳ יעקב אלימלך גולדבערגער
ר׳ זאב גאלדבערגער
ר׳ אשר אנשיל גאלדבערגער
ר׳ ישעי׳ גלעד

ד.

ר׳ אברהם שלמה דייטש
ר׳ חיים יוסף דייטש
ר׳ צבי דייטש
ר׳ יצחק מאיר דייטש
ר׳ דוד דים

ר׳ אפרים ישראל דבידוביץ
ר׳ עמרם דייטש
ר׳ מאיר דיקמאן

ה.

ר׳ אברהם דוד הארטשטיין
ר׳ שמואל הארטשטיין
ר׳ אברהם הערשקאביץ
ר׳ אהרן שלמה האכהייזער
ר׳ דוד האכהייזער
ר׳ אהרן האכהייזער
ר׳ אברהם יעקב האכהייזער
ר׳ יוסף האניגוואקס
ר׳ יהודה ליב האפמאן
ר׳ משה צבי האפמאן
ר׳ יעקב צבי האפמאן
ר׳ חיים משה האפמאן
ר׳ יהודה האפמאן
ר׳ איסר האפמאן
ר׳ משה הלוי איש הורביץ
ר׳ צבי אשר זעליג האופטמאן
ר׳ מרדכי ארי׳ הירש

ו.

ר׳ ישראל מנחם וויס
ר׳ מנחם מענדל וויס
ר׳ שרגא וויזענבערג
ר׳ משה וויס
ר׳ ארי׳ ליב וויס
ר׳ צבי וויס
ר׳ בן ציון וויצען
ר׳ משה וויצען
ר׳ מתתי׳ ווינבערגער
ר׳ יהודה ארי׳ וואלד
ר׳ שמשון זעליג וואלד
ר׳ אברהם וויס
ר׳ בצלאל וואלף
ר׳ דוב וועבער

ר׳ אלי׳ זאב ווינבערגער
ר׳ מיכאל וועג
ר׳ ישראל מנחם וואהל
ר׳ טובי׳ וואהל
ר׳ יצחק וויזען
ר׳ שמואל דוד ווייגפעלד
ר׳ יהודה ווינבערגער
ר׳ יעקב ווינבערגער
ר׳ עמנואל ווינבערגער
ר׳ אביגדור אברהם ווינמאן
ר׳ אליעזר ליפא ווינצעלבערג

ז.

ר׳ מנחם מענדל זילבער
ר׳ משה זילבער
ר׳ אברהם זילבער
ר׳ נפתלי זילבער
ר׳ משה שלמה זיסהאלץ
ר׳ שמעון משה ז׳ופניק
ר׳ מנחם מענדל ז׳ופניק
ר׳ אברהם חיים ז׳ופניק
ר׳ ארי׳ זאובער
ר׳ פנחס דוד זאובער
ר׳ חיים זינגער
ר׳ ישראל זינגער
ר׳ מיכאל זינגער

ט.

ר׳ יצחק מאיר טרייטל
ר׳ צבי טרייטל
ר׳ ישראל טרייטל
ר׳ חיים יוסף טרייטל

י.

ר׳ משה ליב יוסקאביץ
ר׳ יוסף יוספאביץ
ר׳ משה צבי יוספאביץ
ר׳ נטע יוספאביץ
ר׳ משה יודקוביץ

כ.

ר׳ משה מנחם כ״ץ
ר׳ נח כ״ץ
ר׳ דוד יהושע כ״ץ
ר׳ יהושע כהן
ר׳ הלל כהן
ר׳ ישראל כהן
ר׳ חיים ברוך כהן

ל.

ר׳ משה ליבערמאן
ר׳ זכרי׳ ליבערמאן
ר׳ נתן ליבערמאן
ר׳ יעקב צבי ליבערמאן
ר׳ נפתלי ליבערמאן
ר׳ יהודה גרשון לעזער
ר׳ אהרן לעזער
ר׳ פנחס לעזער
ר׳ בנימין לעזער
ר׳ יחזקאל שרגא לעזער
ר׳ משה לעזער
ר׳ אלי׳ לוי
ר׳ חיים אלתר לאנגער
ר׳ מרדכי לאנגער
ר׳ יעקב ליליגג
ר׳ משה ליליגג
ר׳ יקותיאל ליבערמאן
ר׳ מרדכי ליבערמאן
ר׳ עוזר ליבערמאן
ר׳ זאב ליבערמאן
ר׳ יהושע ליבערמאן
ר׳ זנביל לעפקאביץ
ר׳ יהודה ליב לעפקאביץ
ר׳ יעקב לאנדאו
ר׳ אברהם לאווינגער

ר׳ מרדכי לאווינגער
ר׳ מרדכי לאקס
ר׳ דוד צבי לאנדאו
ר׳ צבי לאנדעסמאן
ר׳ פסח יהושע לאנדאו
ר׳ זאב לוסטיג

מ.

ר׳ מנחם זאב מוצען
ר׳ אלימלך מאיר זאב מענדלאביץ
ר׳ שאול מענדלאביץ
ר׳ אליעזר מילער
ר׳ יחזקאל מלמד
ר׳ מאיר מילדער
ר׳ עמרם מילער

נ.

ר׳ יוסף נוימאן
ר׳ שלמה נוימאן
ר׳ אברהם יהודה נוימאן
ר׳ יהודה נוימאן
ר׳ צבי נוימאן
ר׳ יעקב נארציזענפעלד
ר׳ שמואל נארציזענפעלד
ר׳ יוזפף צבי נויהאוזער
ר׳ אברהם נויהאוזער
ר׳ מרדכי נויהאוזער
ר׳ דן נויגרעשל
ר׳ צבי נויגרעשל
ר׳ ישראל נויגרעשל

ס.

ר׳ יוסף סינאי

ע.

ר׳ שמעון עהרליך
ר׳ אלכסנדר מאיר עהרליך
ר׳ שמואל עהרנפעלד
ר׳ אברהם אהרן עדעלמאן
ר׳ יהושע עדעלמאן
ר׳ ישראל עדעלמאן
ר׳ אלימלך עדעלמאן
ר׳ יצחק עדעלמאן
ר׳ משה יעקב עדעלמאן
ר׳ יעקב צבי עהרענבערג
ר׳ חנוך עלפער
ר׳ דוד עלפער
ר׳ מנחם עלפער
ר׳ נתן נטע עלפער
ר׳ משה ענגעלמאן

פ.

ר׳ שמואל פרינץ
ר׳ מאיר פרידמאן
ר׳ שמואל פרידמאן
ר׳ שבתי פרידמאן
ר׳ יצחק פינדער
ר׳ נפתלי פינדער
ר׳ יהושע פינדער
ר׳ יוסף פרענקל
ר׳ אפרים פרענקל
ר׳ נפתלי פרענקל
ר׳ צבי פרידמאן
ר׳ יעקב אלימלך פעלדמאן
ר׳ שמואל פישער
ר׳ יחיאל אבא פרענקל
ר׳ מרדכי פרענקל
ר׳ שמואל פרענקל
ר׳ אלי׳ זאב פרענקל
ר׳ מרדכי צבי פרענקל
ר׳ יהודה ארי׳ פרענקל
ר׳ אברהם אבא פרענקל
ר׳ חיים פערבער
ר׳ ברוך פערבער
ר׳ נפתלי פערבער
ר׳ אפרים פישל פעלד

ר׳ ישראל צבי פעלד
ר׳ שאול פרייריך
ר׳ משה חיים פרענקל
ר׳ מנחם פאלאק
ר׳ דוד פריד
ר׳ בן ציון פרידמאן
ר׳ אלימלך דוד פרידמאן
ר׳ נפתלי הרצקא פרידמאן
ר׳ ארי׳ לייבוש פרידמאן
ר׳ אשר זעליג פרידמאן

צ.

ר׳ יוסף ציפסער
ר׳ תנחום צאפף
ר׳ יהודה צאפף
ר׳ שמעון צאפף
ר׳ ניסן צוויבל
ר׳ מתתי׳ צוויבל
ר׳ משה צוקערקארן

ק.

ר׳ רפאל הלוי קליין
ר׳ אליעזר הלוי קליין
ר׳ יצחק קליין
הרב ישראל שמואל קליין
ר׳ ישעי׳ קליין
ר׳ פנחס קליין
ר׳ שלמה קיש
ר׳ משה קארפפען
ר׳ יהודה קארפפען
ר׳ יוסף קורן
ר׳ מאיר קראוס
ר׳ מנחם מענדל קראוס
ר׳ יהודה לייבוש קורץ
ר׳ שלום קורץ
ר׳ שמואל אהרן קורץ
ר׳ יעקב קורץ
ר׳ אברהם קורץ
ר׳ יחזקאל קורץ
ר׳ משה קליין
ר׳ משה הלוי קליין
ר׳ יעקב הלוי קליין
ר׳ מאיר הלוי קליין
ר׳ שלום קראוס
ר׳ דוב קראוס
ר׳ גרשון קסטנבאום
ר׳ אלי׳ קאנענגיסער
ר׳ אלכסנדר זישא קאנענגיסער
ר׳ גדלי׳ קונסלינגער
ר׳ ארי׳ לייבוש קאפנער
ר׳ דוד קראוס
ר׳ אברהם צבי קליין
ר׳ אברהם קאלפוס

ר.

ר׳ יהודה לייבוש רימער
ר׳ מרדכי רימער
ר׳ בנימין רימער
ר׳ פנחס צבי רובין
ר׳ מרדכי רובין
ר׳ יהודה ליב רוט
ר׳ משה רוט
ר׳ מנשה רוט
ר׳ צבי רוט
ר׳ אלחנן רוט
ר׳ יהושע רוסנאק
ר׳ נח רוסנאק
ר׳ ישעי׳ יחיאל רוזענבליט
ר׳ ארי׳ רוזענבליט
ר׳ יצחק רוזענבליט
ר׳ זאב רייכמאן
ר׳ שלמה רייכמאן
ר׳ מאיר רייכמאן
ר׳ געצל רוטנבערג
ר׳ אשר נתן רוטנבערג
ר׳ דוד רייניץ

ר׳ שאול ראפאפורט
ר׳ משה צבי ראזניץ
ר׳ דוד רוט
ר׳ יהודה ארי׳ רוט
ר׳ צבי רוט

ש.

ר׳ ישעי׳ שארמאן
ר׳ שמואל שווארץ
ר׳ משה שלאמוביץ
ר׳ יונה יהודה שווייד
ר׳ צבי שווייד
ר׳ משה דוב שווייד
ר׳ מאיר שווייד
ר׳ אברהם דוד שווייד
ר׳ פנחס שלמה שווייד
ר׳ משה שימעל
ר׳ ישראל שימעל
ר׳ אליעזר שווארץ

ר׳ חנגאל שווארץ
ר׳ יעקב שווארץ
ר׳ יוסף שרייבער
ר׳ בנימין שטראוסמאן
ר׳ שמואל שאנפעלד
ר׳ יהושע שאנפעלד
ר׳ מנחם מענדל שאנפעלד
ר׳ אליעזר שאנפעלד
ר׳ מאיר זאב שפירא
ר׳ יוסף שווארץ
ר׳ משה שפירא
ר׳ יעקב שפירא
ר׳ נפתלי שפירא
ר׳ משה הלוי שווארץ
ר׳ יצחק שפירא
ר׳ נתן שפירא
ר׳ יצחק שליים
ר׳ שמעון שווארץ
ר׳ שלמה שטערן
ר׳ מאיר שפיטץ